

De

PROEVEN

Van

MICHIEL van MONTAIGNE,

Ridder van S. Michiels Ordening.

T W E E D E B O E K.

Van d'Onstantvastigheid onzer werken.

Eerste HOOFDDEEL.

Voorbeelden van de menschelyke ongestadigheid in de jonge Marius, Paus Bonifasius en Nero. Zy is een zeer gemeen gebrek in ons. Onstantvastigheid der Ouden. Begin en einde van de deucht. Empedokles treffelijke reden van d'Agrigentinen. Een dochter werpt zich van boven af, om gewelt te mijden. Voorbeelden van veranderlykheit in dapperheit; en waar uit. Zich plotselings op de vijant in te storten geen bewijs van dapperheit, door een voorbeeld bevestigt. Twee zielen, of twee vermogens in de mensch, volgens 't gevoelen van enigen. Waar in weldoen bestaat. Gelykmoedigheid van de kloekmoedige. Geen dapperheit zonder vlekken. Voorbeeld van Alexander. Voortreffelykheit van de deucht. Van 't innerlyke naar 't uiterlyke 't oordeelen, gaat dikwijls mis. Enige zonden prikkelen ook tot deuchden aan.

Ongestadigheid der menschelyke werken.

Egenen, die bezich zijn met de werken der menschen na te speuren, vinden zich nergens in zo zeer belemmert, als in hen te verhanffelen, en tot een zelide glans te brengen: want zy spreken gemenelyk malkander op zulk een vreemde wijze tegen, dat het onmogelyk schijnt te wezen dat

M m

zy

Voorbeelden in Marius, Paus Bonifacius,

en Nero.

zy uit een zelfde winkel zijn gekomen. De jonge Marius bevond zich nu een zoon van Mars, en dan van Venus. De Paus Bonifacius d'Achteste trad, zegt men, gelijk een vos in zijn ampt, droeg zich als een leeu daar in, en storf als een hont. En wie zou geloven dat het Nero was, dit ware beelt van wreetheit, die, toen men het vonnis van een verweze doot-schuldige aan hem voorhield, om het te tekenen, volgens de gewoonte van die tijd, geantwoord zou hebben: *Och dat God gaf dat ik nooit had kunnen schrijven!* zo bang viel 't hem, een man ter doot te verwijzen.

Alles is zo vol van diergelijke voorbeelden, ja yder kan daar af zo veel aan zich zelf verschaffen, dat ik niet vreemt vind, als ik zie dat hieden van verstant. somtijts zo belemmert, en in kommer zijn, om deze dingen in ordening te schikken: dewijl d'ongestadigheid my de gemeenste en schijnbaarste zonde van onze natuur schijnt. Getuig hier af is deze vermaarde regel van Publius de Tooneelspeelder:

Malum consilium est, quod mutari non potest. a

D'ongestadigheid het gemeenste gebrek van onze natuur.

Daar is enige schijn om een mensch naar de gemeenste zwier en trekken van zijn leven t'oordeelen: maar dewijl onze zeden, en gevoelens van natuur zo onbestendig zijn, zo heeft my dikwijls gedacht dat de goede Schrijvers zelve zich t'onrecht hardnekkig hebben getoont, in een vaste en beständige samenvoegsel van ons te vormen. Zy verkiezen een algemene zwier, en schikken en verklaren alle de daden en werken van een mensch naar dit beelt: en indien zy

a Die raat is quaad, de welk men niet veranderen kan.

hen niet genoeg konden dragen, zo zenden zy hen weer naar de veinsting. Augustus is hen ontsnapt; want, in deze man vind men, het geheel be-loop van zijn leven deur, zulk een schijnbare, haastige en gedurige verandering van werken, dat de stoutste oordeelaars zelve van hem moeten scheiden, en geen uitspraak van hem kunnen doen. Het zwaarste, dat ik in de menschen kan geloven, is de standvastigheid; en daar is niets, 't welk ik lichtelijker in hen geloof, dan d'onstandvastigheid. De geen, die van yder zaak onderscheidelijk en bijzonderlijk stuk voor stuk daar af oordeelde, zou, om de waarheit te zeggen, meermaals treffen.

In de gehele Aaloutheit kan men zwarelijk t'waalf menschen verkiezen, die hun leven naar een zekere en gewisse voet aangestekt hebben, 't welk het voornaamste doelwit van de wijsheit is. Want om haar, gelijk een Oude zegt, geheel in een woort te begrijpen, en om alle de regelen op zese levens in een t'omhelzen, 't is een zelfde ding altijd willen en niet willen. Ik zou, zegt hy, niet waerdig kennen dat men daar by voegde, zo de wil gerechtigt is: want indien de zelfde niet gerechtigt is, zo kan hy onmogelijk niet altijd een zijn.

Zeker, ik heb eertijts verstaan dat de zonde niets anders is, dan een ongerregeltheit, en gebrek van maat; en by gevolg is 't onmogelijk de standvastigheid daar aan te hechten. Men zegt dat Demosthenes zeide dat berading en overleg het begin, en standvastigheid het einde en de volmaaktheit van alle deucht is. Indien wy door redenering zekere weg namen, wy zouden de schoone verkiezen. Maar niemand heeft 'er op gedacht.

Onstandvastigheid in 't leven der Ouden.

Warzonde is.

Begin en einde van de deucht.

Quod

*Quod petit, spernit, repetit quod nu-
per omisit,*

*Astus, & vita disconvenit ordine
soto. a*

*Heret. E-
gislus. lib.
1. Epist. 1.*

*Ongeft-
dijheit van
onze ge-
woone wijze.*

Onze gewone wijze is de neigingen van onze begeerte ter rechte, en ter slinke hant, om hoog, en om laag, naar dat de wint der voorvallen ons vervoert, te volgen. Wy denken niet wat wy willen, dan in die ogenblik, als wy het willen; en wy veranderen gelijk dit beeft, dat de verve van die plaats, daar het gelegd word, aanneemt. Wy veranderen wel haast het geen, dat wy nu voorgesteld hebben, en keren wel haast weer op onze oude weg. Dit is niets anders, dan wispelturigheid en onstantvastigheid.

*Idea. Sa-
tyer. lib. 2.
Sat. 7.*

*Ducimur ut nervis alienis mobile lig-
num. b*

Wy gaan niet; men voert ons wech, gelijk dingen, die drijven, nu zacht, en dan met geweld, naar dat het water ongestuimig, of stil is.

*Laeret.
lib. 4.*

--- nonne videmus

*Quid sibi quisque velit nescire & qua-
rere semper*

*Commutare locum quasi onus deponere
possit. c*

Yder dag een nieuwe inbeelding; en onze zinnelijkheid verandert naar de loop des tijts.

*Tales sunt hominum mentes, qualis
pater ipse*

a *Hy versmaad het geen, dat hy be-
geerde. Hy vat het geen weer aan, dat
by onlangs verlaten heeft. Hy tuimels,
en is in zijn geheel leven niet eenparig.*

b *Wy worden, gelijk het beweegbare
hout, van vreemde zenuwen geleid.*

c *Zien wy niet dat yder niet wech wat
by wil, en als hy trache van plaats te ver-
anderen, als of hy zijn last kon afleggen?*

*Jupiter auctifero lastravit lumine ter-
rar. d*

Wy vlouten tusschen verscheide beradingen. Wy willen niets vrywilliglijk, niets volkomentlijk, en niets bestandiglijk. Wy zouden in de geen, die zekere wetten, en zekere burgerlijke regels in zijn hoofd voorgeschreven en opgerecht had, overal in zijn leven een gelijkheit van zeden, een onfailbare ordening en overeenkoming van de dingen met malkander zien uitblinken. Empedokles aanmerkte deze wanstaltigheid in d'Agri- gentinen, die zich tot de welluften overgaven, als of zy in de volgende dag zouden sterven, en bouden als of zy nooit sterven zouden. De redering zou licht hier over te maken zijn, gelijk men in de jonge Karo ziet. De geen, die een koop daar af gemaakt heeft, heeft alle kopen gemaakt. Dit is een overeenkoming van zeer gelijkuidende stemmen, die men niet loghenen kan. Laat ons weer te rug treden. Zo veel werken, zo veel bijzondere oordeelen. Het zekerste, naar mijn gevoelen, zou zijn hen met de geburige omstandigheden overeen te brengen, zonder in langer onderzoek te treden, en zonder enig ander gevolg daar uit te besluiten.

*Empedo-
kles reden
van d'A-
grigenty-
nen.*

In d' ontuchtigheden van onze arme Staat wierd aan my verhaalt dat een eerlijke dochter niet verre van de plaats, daar ik was, zich van de hoogte uit een veinster geworpen had, om 't geweld van een ichelmachtige soldaat, by haar gehuisvest zijnde, te mijden; en dat zy, door deze val noch niet doot zijnde, zich, om haar

*Een doch-
ter tot een
veinster
uitgespron-
gen, om
geweld te
mijden.*

d *De geest der menschen is zodanig,
als Vader Jupiter zelf met het vrucht-
bare licht het aardrijk bewandelt.*

M m 2

voor-

*Cicero. Pro-
mun.*

voorneemen te verdubbelen, met een mes in de keel wilde steken, doch dat zy daar in belet wierd. Zy echter, daar door zeer gewond zijnde, beleet zelve dat de soldaat haar noch niet gearst had, dan met gesmeek, verzoeking, en geschenken; doch dat zy gevreesd had dat hy eindelijk tot dwang zou komen. Ondertuschen vertonen de woorden, 't ge-laat, en dit bloet, een getuig van haar deucht, een ware andere Lukrecia. Ik heb verstaan, dat zy warelijk te voren en daar na niet zo streng en straf van aart heeft geweest. Gelijk het spreukje zegt, hoe schoon en eerlijk dat gy zijt, als gy eens gemist hebt, besluit daarom niet terstont dat uw meesteres een onverbreekelijke kuisheit in zich gehuisvest heeft. De muilrijver vind noch somtijts tijt en gelegenheit.

Een Krijgsknecht van Antigonous naar zijn geneezing blode, en waarom.

Antigonous, bezondere liefde en genegenheit tot een soldaat gekregen hebbende, uit oorzaak van zijn stoutmoedigheid en dapperheit, beval aan zijn geneesmeesters dat zy hem van een lange en inwendige ziekte, die hem lange tijt gepijnigt had, zouden genezen. Doch hy, na zijn geneezing bemerkende dat hy in zijn handel slaauwelijker te werk ging, vraagde hem, wie hem dus verandert, en blode gemaakt had. Gy zelf, Heer Koning, antwoordde hy: dewijl gy my van mijn qualen hebt ontlast, om de welken ik mijn leven niet achtte. Een krijgsknecht van Lukullus, van de vijanden geplondert en afgezet zijnde, deé een treffelijke tocht op hen, om zijn schade te verhalen. Toen hy weér in de plunje was geraakt, gebruikte Lukullus, die een goed gevoelen van hem gekregen had, hem in enige gevelijke aanslag, daar toe hy de schoonste vertoningen,

Een afgezette krijgsknecht van Lukullus een waaghals.

die hy bedenken kon, bybracht;

Verbis qua timido quoque possent ad-dere mentem. a

Horat. L. 2. Ep. 2.

Gebruik'er, antwoordde hy, enige elendige beroofde krijgsknecht toe;

quantumvis rusticus ibit, ibit eo quo vis, qui zonam perdidit inquit. b

en hy weigerde volkomenlijk zich derwaarts te begeven. Als wy lezen dat Chafan, Overste der Janissaren, sma-delijc en ruwelijk van Mahomet overgehaalt, om dat hy zag dat d'Ongerschen tot zijn bende indrongen, en hy zich blodelijk in de strijt droeg, hier op niets anders antwoordde, dan dat hy alleen, in de staat daar hy in stond, met de wapenen in de vuist, verwoedelijk in d' eerste benden der vijanden, die hem voorquam, instortte, en daar terstont ingezwolgen wierd: dit is misschien niet zo zeer verontschuldiging, als wel nabedenking; niet zo zeer naturelijke dapperheit, als wel een nieuwspijt en gramschap. Gy moet niet vreem vinden dat gy de geen, die gy gister zulk een waaghals zaagt, in de volgende dag een blode guil ziet. Of de gramschap, of de noot, of 't gezelschap, of de wijn, of het geluit van een trompet had hem 't hart in de boezem gesteken. Zijn hart is niet door redenering dus gestelt; maar deze omstandigheden hebben 't zelfde dus versterkt. 't Is geen wonder dat hy door andere strijdige omstandigheden anders is geworden.

Chafan, van Mahomet bekeven, werpt zich plotselings onder de vijanden.

De voorvallen en omstandigheden waken de menschen nu dus, dag 20.

Deze veranderlijkheit, en tegen-a Met woorden, die ook een blode zouden kunnen aanmoedigen.

b Een grote plompaart, zegt hy, zal derwaarts gaan, of iemand, die zijn gels en beurs verloren heeft.

zeg-

Twee zielen, of twee vermogens in ons, naar 't gevoelen van sommigen.

zeggings, die in ons zo gedweeg en gebuigzaam gevonden word, heeft gemaakt dat enigen menen dat wy twee zielen hebben, en anderen dat wy met twee vermogens zijn begaafd, die, yder op zijn wijze, ons verzellen en aandrijven, 't een tot het goet, en 't ander tot het quaat; als of zulk een barffe en ylige verscheidenheit zich niet naar een enkel en eenyoudig onderwerp, kon schikken. De wint der toevallen verandert my niet alleenlijk naar zijn aart en neiging; maar ik verander en ontroer my zelf door d' onbestandigheid van mijn gestalte: en de geen, die 'er bezonderlijk op let, bevindt zich zelf zelden tweemaal in een zelfde staat.

Onstantvafte en veranderlyke ziel.

Ik geef aan mijn ziel nu dus, dan zulk een aangezicht, naar de zijde, daar ik haar leg. Indien ik verscheidelyk van my spreek, 't is om dat ik my verscheidelyk aanschou. Alle de strijdigheden worden 'er, volgens enige keer, en op enige wijze, in gevonden: schaamächtig, baldadig, kuifsch, onkuifsch, spottig, zwijgächtig, arbeidzaam, teder, vernuftig, plomp, geemelyk, vrolijk, leugenächtig, waarächtig, geleert, ongeleert, milddadig, gierig, en quistig; ik zie dit alles enigfins in my, naar dat ik my spiegel: en alle de genen, die wel naaukeuriglyk opmerken, vinden deze wispelturigheid, en ongelijkheit in zich, ja zelfs in hun oordeel.

Ik heb niets volkomenlyk, enkelijk en bondiglyk, zonder verwarring en vermenging, noch in een woort, van my te zeggen. Ik onderscheid, is 't algemeenste lid van mijn Redenkunst. Hoewel ik altijd geraden vind van 't goede goet te spreken, en de dingen, die 't lijden konnen, eerder ten goede uit te leggen; zo is 't echter dat de vreemdigheid van onze

staat meëbrengt dat wy dikwijls door de zonde zelve tot weldoen gedreven worden, indien het weldoen niet naar d' inzicht en 't oogwit alleen geoordeelt word. Een enige kloekmoedige daat moet dieshalven niet het oordeel vellen, of iemand dapper is. De geen, die zich recht van pas kloekmoedig betoonde, zou altijd, en in alle voorvallen zodanig zijn. Indien dit een gewoonte van deucht, en niet een opwelling was, zo zou zy een man ook stantvastig tegen alle ongevallen maken. Zodanig een is alleen als in 't gezelschap, zodanig in een beslote park, als in een strijt: want men zeg wat men wil, daar is geen andere dapperheit op de vloer, en een andere in 't velt. Hy zou een ziekte in zijn bed zo kloekmoediglyk, als een wond in 't leger verdragen, en de doot zo weinig in zijn huis, als in een bestorming, vrezzen. Wy zouden een zelfde man niet met een wakkere verzekerheit ten storm zien gaan, en daar na zich niet, gelijk een wijf, over 't verlies van een geding, of zoon zien pijnigen. Als men blode tegen de schande, en bestendig tegen d' armoede, zwak en teer tegen de scheermessen der baartscheerders, en vast en bestendig tegen de zwaerden der vijanden is, zo is de daat wel loffelyk, maar niet de mensch. Veel Gricken, zegt Cicero, konnen de vijanden niet zien, en betonen zich stantvastig in de ziekten. De Cimbrenen Celtiberiers, in tegendeel. *Want daar kan niest gelijkmoedig zijn, dat niet van een zekers reden voortkomt.*

Daar is geen dapperheit zo uitstekende in zijn geslacht, als die van Alexander: maar zy is 't alleenlijk in haar geslacht, en overal niet volkomen en algemeen genoeg. Zo weder-

Weldoen bestaat in de meening alleen.

Eenparigheid van de kloekmoedigen.

Geen dapperheit zonder vlekken. Voorbeeld in Alexander.

Voortreffelij-
kheit van
de deucht.

gadeloos als zy is, zy heeft echter haar vlekken. Waarom zien wy hem zich dus overmatiglijk ontroert over de geringste vermoedens van de lagen, die hy meent dat de zijnen tegen zijn leven besteken? en dat hy dit met zulk een heftige en onbescheide ongerechtigheit, en met een vrees, die zijn natuurlijke reden omwerpt, onderzoekt? Het waangeloof, daar af hy zo zeer geraakt was, vertoont ook enig beelt van kleinmoedigheid; en d'overmaat van 't berou, dat hy over Klytus dooslag betuigde, is ook een getuigenis van zijn ongelijkmoedigheid. Onze handel is niets, dan opsmokkingen, en wy willen onder een valsche naam eer verkrijgen. De deucht kan alleenlijk om haar zelfs wil gevolgt worden; en indien men somtijts, om enige andere oorzaak, haar momtuig leent, zy rukt het ons wel haast van 't aangezicht af. Zy is een sterke en levendige verwe, als de ziel eens daar af deurdronken is, en die niet wechgaat, zonder de stoffe meê te nemen. Dieshalven, om van een man t'oordeelen, moet men hem lange tijd, en met grote naaukeurigheid op 't speur volgen. Indien de stantvastigheid, voor de welke de weg van te leven aangemerkt en verzorgt is, daar niet op haar eige en enige grontvest staat, indien de verscheidenheit der voorvallen hem van tred, of liever van weg doet veranderen, want de tred kan verhaast, of verlangsaamt worden; laat hem lopen. Hy vertrekt voor wint, en voor 't stroom, gelijk het spreekwoordt zegt.

Vlortigheid
van onze
handel.

't Is geen wonder, zegt een Oude, dat het geval zo veel op ons vermag; dewijl wy by 't geval leven. De geen, die niet in 't gros zijn leven naar zekere einde en gemerk geschikt en gestiert heeft, kan onmogelijk niet zijn

bezondere werken schikken en stieren. 't Is onmogelijk dat de geen dit stuk kan vlijen en voegen, die niet een gestalte van 't geheel in zijn hoofd heeft. Waar toe verzorgt hy zich van verwen, die niet weet wat hy schilderen zal? Niemand stelt zich een zeker doelwit van zijn leven voor; wy beraden ons daar over niet anders, dan by stukken en brokken. De schurter moet eerst weten waar hy naar doelt, en dan zijn hant, boogpees, pijl, en bewegingen daar naar voegen. Onze beradingen dwalen, om dat zy geen vast ooggemerk en doelwit hebben. Geen wint is voor de geen dienstig, die zich geen vaste haven voorgesteld heeft. Ik stem niet dit oordeel toe, 't welk men voor Sofokles deê, te weten dat hy, tegen de beschuldiging van zijn zoon, bewijs genoeg in de huisselijke zaken bygebracht had, om dat men een van zijn Treurspeelen had gezien: en ik vind ook de gilling der Pariers, uitgezonden om de Milesiers te hervormen, niet genoegzaam tot het gevolg, dat zy'er uittrokken. Zy, 't Eilant bezichtigende, aanmerkten dat de landen beter gebour, en de lanthuizen beter bestiert waren. En zy, de meesters daar af aangetekent en opgeschreven hebbende, noemden, toen zy de burgers in de stat vergadert hadden, deze Meesters tot nieuwe bestierders en Overigheden; vermits zy oordeelden dat zy, voor hun eige zaken zorgvuldig zijnde, ook voor die van 't gemeen zodanig zouden zijn. Wy zijn alle van stukken en brokken, en van zulk een verscheide en wanfaltige samenhang, dat yder stuk yder ogenblik zijn spel speelt; en daar is zo groot verschil van ons zelve tot ons zelve, als van ons tot anderen. Denk vry dat

Van 't
natuurlijke
naar 't
uit-
terlijke
oordeelen, is mlt.

het

Senec. E. pif. 120. *het een grote zaak is, niet meer dan een rol te spelen.*

Enige zonden prikken ook tot denucht aan.
Dewijl d' eerzucht de dapperheit, de matigheit, de milddadigheit, ja ook de gerechtigheit aan de menschen kan leren; dewijl de gierigaart aan een winkelknecht, in de schaduw en ledigheit opgevoed, de verzekertheit kan leren, om zich verre van de huishaert, in genade der golven, en van de vergramde Neptunus in een zwak scheepje te begeven, en ook in bescheidenheit en voorzichtigheit onderwijft; en dewijl Venus zelve aan de jeucht, noch onder de tucht en roede zijnde, stantvastigheit en stoutheit verchaft, en aan de tedere meisjes in de schoot van hun moe-

der het hart in de boezem steekt, en

Hac duce custodes furtim transgressa Tibull. 1. Eleg.
jacentes,
Ad juvenem tenebris sola puella ve-
nit. a

zo is 't geen streek van een bezadigt verstant dat men ons enkelijk naar onze uitwendige werken oordeelt. Men moet tot in 't binnenste deuringen, en bezien waar uit zy voortkomen. Maar dewijl dit een zorg en gewarelijk voorneemen is, zo wilde ik wel dat 'er minder lieden waren, die dit aanvingen.

a De Maacht, onder haar geleide de slapende wachters voorbygegaan, komt alleen in de duisternis by haar minnaar.

Van de Dronkenschap.

Tweede H O O F T D E E L.

Tegen de genen, die alle zonden gelijk stellen. Dronkenschap een beestelijke zonde. Voorbeelden van dronkaarts, die wel kunnen zwijgen; gelijk ook van schrikkelijke ongeveeljkheit. D' uitspanning in 't drinken by d' Ouden toegelaten; met voorbeelden bevestigt. Grote drinkers. Lof van Montaignes vader, en des zelfs kuische eeuw. Platoos regeling in de wijn. Voorbeelden van enigen, die hun einde daar med verhaast hebben. De wijzen niet vry van natureljkhe toevallen. Voorbeelden van uisteeckende moed in lijden. Krachtige redenen tegen de wellusten. De ziel kan zich zelve te buiten gaan, en te hoog slijzen.

Tegen de Stoïschen, die alle zonden gelijk stellen.

DE werrelt is, niets, dan ver-
anderlijkheit en ongelijk-
heit. De zonden zijn alle
hier in gelijk, dat zy zonden
zijn; en op deze wijze verstaan 't ge-
menelijk de Stoïschen. Maar hoe-
wel zy gelijkelijck zonden zijn, zo
zijn zy echter geen gelijke zonden;
en 't is nier te geloven dat de geen,

die hondert schreden buiten de palen
is,

Quos ultra citraque nequit consistere
rectum. a Horat. Sa-
tyrar. lib.
1. Sat. 1.

niet erger van staat is dan de geen,

*a Buiten de welken, noch aan d' een,
noch aan d' andere zijde, 't rechts, en de
billijkheit niet bestaan kan.*

die 'er

die'er niet wijder dan tien schreden af is: gelijk ook dat de kerkroving niet ergër is, dan de diefte van een kool uit onze tuin.

Idem ibid.
Sat. 3.

*Nec vincet ratio, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros cautes alieni frugerit horti,
Et qui nocturnus divum sacra legit.* a

De verwarring van d'ordering der zonden gevaarlijk.

Hier in is zo grote verscheidenheit, als in enig ander ding. De verwarring van d'ordering, en maat der zonden is gevaarlijk. De moordenaars, de verraders, en de dwingelanden hebben'er te groot voordeel by. 't Is niet redelijk, dat hun geweten zich hier meê vertroost, dat deze of die of lui, of onkuisch, of niet zo gedurig in aandachtigheid is. Yder verzwart de zonde van zijn medemakker, en maakt de zijne licht. D'onderwijzers zelve schikken en voegen hen dikwijls qualijk naar mijn zin: gelijk Sokrates zeide dat het voornaamste ampt van de Wijsheit was het goede van 't quade t'onderscheiden. Wy, by de welken het beste altijd zonde is, moeten desgelijks zeggen; te weten van de wetenschap van de zonden t'onderscheiden, zonder de welke, zo zy niet naaukeurig is, de deuchdelijke en boze gemengt en onbekent blijven.

t Voorwaamste ampt der wijsheit.

Dronkenschap en beestelijke zonde.

Nu, de dronkenschap onder anderen, schijnt my een grove en beestelijke zonde te zijn. De geest heeft'er elders meer af; en daar zijn zonden, die ik weet niet wat edelmoedigs hebben, indien men dus mag

a De reden zal niet bewijzen dat de geen, die de tedere kolen van eens anders tuin breekt, even veel zondigs als de geen, die by nacht de gewijde tempelen der goden bestelt.

spreken. Daar zijn'er, onder de welken de wetenschap, naerfligheid, dapperheit, woorzichtigheit, beleit en loosheit gemengt zijn: maar deze is geheel lichamelijk en aardsch. Zy is ook alleenlijk by het groffte van alle volken, die'er heden zijn, in achting. D'andere zonden ontroeren 't verstant; maar deze werpt het geheel om, en verdooft het lighaam.

- - - *cum vini vis penetravit,
Consequitur gravitas membrorum, praepediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua,
madet mens.
Nant oculi, clamor, fingultus, jurgiglisunt.* b

Laert. lib. 3.

3.

D'ergste staat van de mensch is de gene, daar in hy de kennis en bestiering van zich zelf verliest. En men zegt onder andere dingen dat, gelijk de most, in een vat kokende, al't geen, dat op de gront is, om hoog werpt, de wijn ook in dezer voegen in de genen, die daar af overladen zijn, de verborgenste geheimenissen doet opborrelen.

Dronkenschap oopbaart de geheimenissen.

- - - *tu Sapiencium
Curas, & arcanum jocosio
Consilium regis Lyæo.* c

*Horat. Carmin. lib. 3.
Od. 21.*

Josetus verhaalt dat hy eens zotelijk aan een gezant, die de vijanden aan hem gezonden hadden met hem wakker te doen drinken, het geheim

b Als de wijn deurgedrongen is, volgt'er zwaarheit in de leden. De benen sidderen en trillen, de song smelt, en is traag, de geest is buiten 't speur, d'ogen zwemmen, 't geroep, gevisp en getier koomt te voorschyn, en word groter.

c Gy ontdekt de geheimenissen der wijzen, en de verborge raat aan de boertige Lyæus.

uit-

Voorbeelden van dronkerts, die verborgen konnen houden.

nichaalde. Doch Augustus, zich aan Lucius Piso, die Thracien veroverden in zijn bezonderste zaken vertrouwd hebbende, bevond zich nooit qualijk daer by; gelijk Tiberius zich ook niet by Koffus, aan de welk hy alle zijn beradingen vertroude; hoewel wy weten dat zy den wijn zo zeer onderworpen waren, dat men dikwijls d'een zo wel als d'ander dronken uit de Raat moest dragen.

Hesterno inflatum venas de more Lyco. a

Men beval ook aan Cimber, hoewel hy dikwijls dronken was, het voorneemen van Cesar te doden, met zo groot vertrouwen, als aan Kaffius de waterdrinker: op 't welk hy aartiglijk antwoordde: hoe zou ik een dwingelant konnen dragen, ik, die de wijn niet dragen kan? Wy zien dat onze Duitschen, in de wijn verdronken, aan hun wijk, woort en ordening gedenken.

Journal.

--- nec facilis victoria de medicis, &

Blasfis, asque mero titubantibus? b

Ik zou niet geloofd hebben dat'er zulk een diepe, verstikte en begrave dronkenschap was, zo ik dit niet in de Historien had gelezen. Artalus, Pausanias ten avontmaal genodigt hebbende, om hem een merklijke smaat aan te doen, ('t was deze Pausanias, die hier oversiedert Filippus, Koning van Macedonien, doodde, een Koning, die door zijn goede hoedanigheden getuigenis van d'opvoeding gaf, die hy in 't huis en gezelschap

a *D'aderen noch opgeblazen van de wijn van gisteren, volgens de gewoonte.*

b *Verkrijgt men niet lichtelyk de verwinning op de dronkerts, en stamelaars, en die van de wijn slingeren?*

Voorbeelden van ongeroelijke dronkenschap, in Pausanias,

van Epaminondas genomen had,) de hem zo veel drinken, dat hy, zonder zulks te gevoelen, zijn schoonheit ten roef kon geven, gelijk het lighaam van een janhagels hoer aan de muldrijvers, en aan een menigte van verworpe dienaars in zijn huis. Ik heb ook van een Juffrou, die ik eer, en hoog acht, verstaan dat by Bourdeaux, naar Kastres, daar haar huis en woning is, een dorpvrou, een weduwe, van kuische achtung, d'eerste schaduw van zwangerheit gevoelende, tot haar geburen zeide, dat zy, zo zy een man had, menen zou dat zy zwanger was. En toen van dag tot dag d'oorzaak van dit vermoeden aengroeide, en eindelijk geheel baarblykelyk wierd, quam zy zo verre, dat zy opentlijk in de kerk de afkondigen, dat zy aan de geen, die van dit bedrijf bewust zou zijn, zo hy 't zelve beleed, beloofde dat zy 't hem zou vergeven, en dat zy, zo hy 't goet vond, met hem zou trouwen. Haar lantknecht, een jong borst, door deze afkondiging stoutmoedig geworden, verklaarde dat hy haar, op zekere heilige dag, terwijl zy rijkelyk gedronken had, by de haert zo diep in slaap, en op zulk een onbetamelijke wijze gevonden had, dat hy haar gebruiken kon, zonder dat zy wakker wierd. Zy leven noch te zamen ge-
huwt.

't Is zeker, dat d'Aaloutheit deze zonde niet zeer uitgekreten heeft. De geschriften van veel Wijsbegerigen spreken 'er zeer zachtelyk af; ja daar zijn 'er zelfs onder de Stoïschen, die raden dat men somtijts een volle roes, en zich dronken zal drinken, om de ziel te verlichten.

Hoc quoque virtutum quondam certamine magnum

N n

Socr-

Zelfs in Sokrates.
Cyn. Va-
ler.

Eleg. 1.
en in Kato.

Royal. Cav.
min. lib. 3.
Od. 21.
Cyrus
roem daar
op.

Drinken
by de be-
schaafte
volken in
't gebruik.
Soms tijds
ruim te
drinken
voor de
maag dien-
stig.

De dron-
kenfchap
niet zo
boosaardig
en fchande-
lijk, als
d'andere
zonden.

*Socrates palmam promeruisse fe-
runt. a*

Aan Kato, deze bestraffer en ver-
beteraar der anderen, is ook verweten
dat hy sterk dronk.

*Narratur & praei Catonis
Sapè mero caluisse virus. b*

Cyrus, zulk een vermaakt Koning,
brengt, onder zijn ander lof by, om
zich boven zijn broeder Artaxerxes
te stellen, dat hy veel beter wist te
drinken, dan d'ander. En in de best-
geregelde en beschaafte volken was
deze proef, van eengoede roes te
drinken, zeer in 't gebruik. Ik heb
Silvius, een uitsteekend Geneesmee-
ster van Parijs, horen zeggen, dat het
dienstig is dat men, om te maken dat
de krachten van onze maag niet zou-
den verdwijnen, hen eenmaal in de
maand door deze overmaat opwekt,
en hen aanprikkeltom hen te houden
dat zy niet vertragen. Men schrijft
dat de Perſianen, na dat zy wijn ge-
dronken hadden, hun voornaamste
zaken in berading brachten.

Mijn smaak en aart is groter vijant
van dit gebrek, dan mijn redenen.
Want behalven dat ik mijn geloof
lichtelijk onder d'achtbaarheid en
't gezach der oude gevoelens gevan-
gen geef, zo bevind ik de dronken-
ſchap wel een lompe en plumpe zon-
de, maar echter niet zo boosaardig en
ſchadelijk, als d'anderen, die by na
alle regelrecht tegen de gemene ge-
zelligheit strijden. Indien wy ons
geen vermaak kunnen aandoen, zon-

a Men zegt dat de grote Sokrates zelf
in deze strijt ook eens tijds de prijs heeft
verdient.

b Men verhaalt dat de deucht van
d'oude Kato dikwijls door de wijn ver-
warmt is geworden.

der dat het ons iets kost, gelijk men
acht, zo bevind ik dat deze zonde aan
onz geweten minder kost, dan d'an-
deren: behalven dat 'er geen grote
toefel toe behoef, en lichtelijk te
vinden is; inzichten, die niet te ver-
achten zijn. Een man, in ſtaten en
ouderdom gevordert, telde onder
drie voorname gemakken, die hy tot
my zeide dat hem in 't leven overge-
bleven waren, ook dit. En waar wil
men hen ook billijker vinden, als on-
der de naturelijken? Maar hy vatte
het qualijk op. De lekkerheit is 'er
in te vlieden, en de nauwkeurige uit-
kipping van de wijn. Indien gy uw
welluſt hier op bouwt, dat gy de wijn
lekker wilt drinken, zo verplicht gy
u tot het ongemak van hen anders te
drinken. Men moet een ſlaeuwer, en
onbepaalder ſmaak hebben. Om een
goed drinker te zijn, moet men niet
zo lekker van gehemelte wezen. De
Duiſchen drinken byna alle wijn
met even goede ſmaak. Hun einde en
oogmerk is meer, hen in te zwelgen,
dan te proeven. Zy hebben 'er beter
koop af. Hun welluſt is overvloediger,
en nader by de hant. Ten twee-
den, op de Franſche wijze zeer be-
zadigtlyk te drinken is de gunſten-
van deze god al te zeer te prangen.
Men behoef 'er meer tijt en beſtan-
digheit toe. D'Ouden brachten 'er ge-
hele nachten in deur, en knoopten 'er
soms tijts ook de dagen aan. Men
moef ook zijn gewoonte breder en
vaſter op rechten.

Ik heb in mijn tijt een Heer ge-
zien, een man van hoge aanſlagen,
en vermaakt gevolg, die, zonder zich
gewelt aan te doen, en in de ſleur van
zijn gewone maaltijden, zelden min-
der dan vijf maen wijns dronk, en
zich, in 't vertrek van daar niet dan
al te wijs en bedacht, ten koſten van

De lekker-
heit in de
wijn te vlie-
den, en
waarom.

Dronk der
Duiſches,

der Fran-
ſchen, en
der Ouden.

Een knoo-
geacht
Heer een
groot drin-
kert.

onze

onze zaken, toonde. Het vermaak, daar af wy, in 't beloop van onzen leven, rekening willen houden, moet meer plaats daar af beslaan. Men zou, gelijk d' ambachtslieden, en arbeiders, geen voorvallen en gelegenheden van drinken moeten weigeren, en deze begeerte alrijt in 't hoofd hebben. Het schijnt dat wy alle dagen het gebruik hier af verkorten, en dat, gelijk ik in mijn kintsheit gezien heb, d' ontuchtelingen en verarfschingen gemeender en gebruikelijker waren, dan heden. Zou dit hier uit spruiten, dat wy enigzins ter verbetering strekken? Zeker neen: maar misschien dat wy ons meer, dan onze ouders, tot onkuisheit hebben gegeven. Dit zijn twee bezigheden, die in hun wakkerheit malkander beletten. De dronkenschap heeft aan d' een kant onze maag verzwakt; en aan d' andere zijde dient de soberheit om ons lustiger en blygeestiger tot de minnepleging te maken.

Ik heb mijn vader wonderen van de kuisheit van zijn eeuw horen vertellen. Hy kon 'er af spreken. Hy was door kunst, en van natuur zeer geschikt in d' ommeegang met de vrouwen. Hy sprak weinig en wel. Hy mengde zijn redenen met enige vergiering der gemene boeken, inzonderheit van de genen, die in de Spaansche taal geschreven zijn; en onder de Spaansche boeken was dat, 't welk men Markus Aurelius noemt, zeer gemeen by hem. Hy toonde in zijn wezen en gedaante een zachte, metgaande en zeer zedige stemmigheid. Hy droeg zonderlinge zorg voor d' eerbaarheid en welvoegtheit van zijn persoon en klederen, 't zy te voet, of te paert. Hy bewees een wonderlijke getroutheit in zijn woorden, geweten en godsdienst in 's al-

gemeen, en sloeg meer over naar waangeloof, dan naar d' andere zijde. Hy was klein van gestalte; vol wakkerheit, recht en welgeschikt van lighaam, en aangenaam van aanzicht, dat bruinachtig was, en beendig en uitsteekende in alle adelijke oeffeningen. Ik heb noch riet, met loot gevult; gezien, daar meê zy, gelijk men zegt, d' armen oeffenden, om zich tot het kegelspel, tot het werpen met de steen, of tot de worsteling te bereiden; gelijk ook schoenen met lode zolen, om zich in 't lopen en springen te verlichten. Hy heeft voorêerst een geheugenis van kleine wonderdaden nagelaten. Ik heb hem meer dan zelfsig jaren out zijnde, met onze spelen en vermakingen zien spotten; dat hy met zijn gevoerde tabbert op een paert sprong, op zijn duim de keer om de tafel deê, dat hy zeiden in zijn kamer opklom, zonder 't elkens op de derde, of vierde trap te stappen.

Nu weêr ter zaak; hy zeide dat 'er in een geheel lantschap naauwelijks een vrou van staat en middelen kwalijk berucht was, en verhaalde wonderlijke gemeenschappen, inzonderheit van hem, met eerlijke vrouwen, zonder enige verdachtheit. Hy zwoer heiliglijk van zich zelf dat hy ongekreukt, en als een zuivere maacht tot zijn eerste huwelijk was gekomen; en echter na dat hy lange tijt in d' oorlogen over 't gebergte had geweest, van de welken hy de dagteekeningen, met zijn hant geschreven, en daar in hy van stuk tot stuk het geen verhaalt, dat 'er voor 't gemeen, en voor hem in 't bezonder gebeurde, aan ons nagelaten heeft. Hy troude ook al tamelijk oud, te weten in 't vijftienhonderdacht en twintigste jaar, 't welk zijn drieëndertigste was, op de

Wonderlijke kuisheit van d' eeuw van Montaignes vader.

Dronkenschap en onkuisheit, aan malkander belettelijk.

Lof van Montaignes Vader.

weg van zijn wederkering uit Italiën.

Verseheide werkingen van de natuurlijke warmte.

Maar laat ons tot onze vleeschen weérkeeren. D' ongemakken van d' ouderdom, die enig steunsel en verfrissching behoeven, zouden met reden in my dit vermogen kunnen voortbrengen: want dit is byna het beste vermaak; 't welk ons door de loop der jaren ontroofd word. De natuurlijke warmte, zeggen de brave bazen, grijpt eerst plaats aan de benen; deze betreft de kinderlijkheit. Van daar klimt zy op tot de middelplaats, daar zy lange tijt stant houd, en daar, volgens mijn gevoelen, d' enige ware geneuchte van 't lighamelijk leven voortbrengt. D' andere wellusten slapen in vergelijking van deze. Eindelijk kooft zy, gelijk een damp, die opstijgt, en die uit waassemt, aan de keel, daar zy haar leste verblijf neemt.

Drinken zonder dorst tegen de natuur.

Ik kan echter niet verstaan hoe men de geneuchte van te drinken verder dan de dorst uitstrekt, en hoe men een gemaakte lust, en die tegen de natuur strijd, in d' inbeelding smeed. Mijn maag zou zich niet zo wijd uitstreken. Zy heeft genoeg te doen om ten einde van 't geen te komen, dat zy voor haar noot neemt. Mijn gesteltheit is geen werk van 't drinken te maken, dan voor 't gevolg van de spijs; en dreshalven is mijn leste dronk altijd de grootste. En dewijl in d' ouderdom onz gehemelte met qualster bezet, of door enige quade gesteltemis ontfelt is, zo schijnt de wijn ons beter, als of wy de zweetgaatjes geopent, en gewasschen hadden. Immers, 't gebeurt zelden aan my dat my d' eerste dronk wel smaakt. Anacharis was verwondert van dat de Grieken in 't einde van de maaltijt uit groter glazen dronken, dan

in 't begin. Ik denk om de zelfde reden, daarom de Duitschen zulks doen, die dan om strijt tegen malkander drinken.

Plato verbied aan de kinderen wijn te drinken, eer zy achtien jaren out zijn, en voor de veertig jaren zich dronken te drinken. Maar in de genen, die boven de veertig jaren oud zijn, verschoont hy dat zy 'er vermaak in scheppen, en dat zy in hun maaltijden d' invloelingen van Dionysius, deze goede God, die vrolijkheit in de menschen verwekt, en d' ouden weér jong maakt, die de tochten van de ziel verzacht en vermurwt, gelijk het yzer door het vuur week word, wat ruimelijk mengen. In zijn wetten vind hy zodanige drinkvergaderingen nut, indien 'er slechts een toezinder is, die hen in room houd, en regelt, dewijl de dronkschap zegt hy, een goede en zekere proef van yders natuur is, en met enen bequaam om aan bedaaide lieden moed te geven van zich in danssen, en in de zangkunst te verheugen; nutte dingen, en die zy met bezadigde zinnen niet darren bestaan. Hy zegt ook dat de wijn bequaam is om aan de ziel matigheit, en aan 't lighaam gezontheit te verschaffen. Doch deze intommingen, ten deel van de Karthagers ontleent, behagen hen; te weten dat men zich in krijgstochten daar af onthoud, dat alle Overheit, en yder rechter, in die ogenblik, als hy zijn ampt zal plegen, en over de gemene zaken te raat gaan, zich daar van afhoud, dat men niet de dag, tot andere bezigheden geschikt, daar toe besteed, noch ook die nacht, de welk men schikt om kinderen te telen. Men zegt dat Stilpon de Wijsbegerige, van ouderdom gedrukt, met voordacht zijn einde door de drank van zuivere wijn

Platoos regeling in de dronk.

Ten einde van de maaltijt meest drinken, waar uit het spruit.

1
Stilpon en Arcefilaus verhaasten hun einde door de wijn.

wijn verhaafte. Gelijke oorzaak, maar niet met het zelfde ooggemerk, verfikte ook de kracht van Arcefilaus de Wijsbegeerige, die door d' ouderdom alreë neêrge worpen lagen. Maar 't is een oud en aangenaam gefchil, of de ziel van de wijze zich aan de kracht van de wijn zou kunnen overgeven, en

Si minus adhibet vim Sapiëntiae. a

Hmat. Cor-
mis. lib. 3.
Od. 18.
Figs liafde
machtig in
de werrelt.

Tot hoe groot een verwaantheit drijft ons dit goed gevoelen, dat wy van ons hebben? De geregelste, en volmaakte ziel, die in de werrelt is, heeft niet dan al te veel werk om zich op de been te houden, en zich te wachten van niet door haar eige zwakheit ter aarde geworpen te worden. Van duizent is 'er niet een, die een ogenblik van haar leven oprecht en bezadigt is; en men zou in twijffel kunnen trekken of zy, volgens haar naturelijke staat, ooit daar in kan wezen. Maar de ftantvastigheit daar by te voegen; dit is haar leste volmaakteit; te weten als 'er niets was, dat tegen haar ftier; 't welk duizent toevallen kunnen doen. Lukrecius, deze grote Dichter, mag wel naar wijsheit trachten, en zich tegenkanten: een minnedrank maakt hem uitzinning. Menen zy dat Sokrates niet zó wel, als een arbeider en lastdrager, van een geraaktheit getroffen en verdooft kan worden? Sommigen hebben, door 't geweld van een ziekte, hun naam vergeten, en andere zijn, door een geringe wonde, van hun verftant en oordeel berooft. Hoe wijs iemand ook is; hy is doch een mensch. Wat is 'er vergankelijker, elendiger en nietiger? De wijsheit overweldigt niet onze naturelijke staat.

a Of hy de wijsheit, wel verzorgt zijn-
de, geweld aandoen kan.

Sudores itaque & pallorem existere Lucr. lib. 3.
toto
*Corpore, & infringi linguam vocem-
que aboriri,*
*Caligare oculos, surdere aures, succi-
dere artus,*
*Denique concidere ex animi terrore
videmus. b*

Hy moet voor de slag, die hem dreigt, d' ogen toenipjen, en, op de kant van een steile afgront staande, gelijk een kint wenen: dewijl de natuur deze geringe merkteekenen van haar gezach en achtbaarheid, die van onze reden, en van de Stoische deucht niet overwonnen kan worden, voor zich heeft willen bewaren om aan hem haar sterffelijkheid, en onze dwaasheit bekent te maken. Hy word bleek van vrees, hy blooft van fchaamte, hy zucht over 't buikwee; is 't niet met een wanhopige en uitbarftende ftem, ten minften met een gebroke en heefsch geluit.

Humani à se nihil alienum putet. c

De Dichters, die alles naar hun be-
lieven dichten, darren ook hun Helden
niet van tranen en geweën ontlasten.

Tarent. He-
ant. ad.
1. Secu. 1.

Sic fatum lacrymans, classique immittit Virgil. Aen.
habenas. d lib. 6.

Dat het hem genoegh zy deze neigin-
gen te breidelen, en in te tomen:

b Wy zien dat het zweet en de bleek-
heit zich over 't geheel lighaam verspreid,
dat de tong ftamelt, de ftem verftaau, d'o-
gen drajen en blind worden, d'oren tui-
ten, de leden bezwijken, en eindelijk van
fchrik de ziel nederftorten.

c Hy acht zich niet van 's geen, dat
menschelijk is, uitgezondert.

d Dus spreekt hy al wenende, en zet
met de vloot voort.

want het is niet in zijn macht hen wech te drijven.

Deze onze Plutarchus zelf, zulk een volmaakt en uitsteekent oordeelaar der menschelijke werken, heeft, in d' overweging van dat Brucus en Torquatus hun kinderen gedood hebben, getwijfelt of de deucht zich zo wijd kon uitstrekken, en of deze mannen niet eerder door enige andere drift en hartstocht aangedreven zijn geweest. Alle werkingen, die buiten de gewone palen gaan, zijn verkeerde uitlegging onderworpen: om dat onze smaak niet meer met het geen, dat boven haar gaat, als met het geen, dat onder haar is, overeenkomt. Laat ons deze andere aanhang, die uitdrukkelijke belijdenis van verwáantheid doet, verlaten. Maar als wy in die aanhang zelve, de welke de zachtste geacht is, deze beroeringen van Metrodorus horen; *Geval, ik heb u voortkomen, ik heb 't u afgewonnen, en alle uw roegangen gestopt, op dat gy niet naar my zoud konnen trachten*: als Anaxarchus, door 't bevel van Nikokreon, dwingelant van Cyprus, in een stene vat nedergestrekt, en met yzere hamers geklopt, niet aflagt van te roepen; *staat, breekt, gy stampt niet Anaxarchus, maar zijn koker*: als wy onze martelaren in 't midden der vlammen den dwingelant horen toeroepen; *'t is aan deze zijde genoeggebraden; snijd 'er in, eet; 't is gaar; begin nu van d' andere zijde*: als wy in Jofefus dit kint, geheel met nijptangen gescheurt, en met d' elsen van Antiochus deurbort, hem noch horen uitëischen, en met een vaste en beständige stem roepen; *O dwingelant, gy doet veel onnutte moeite; ik heb 't gemakkelijk. Waar is dese smaat? waar zijn deze pijnen, daar gy my meê dreigde? kont gy miss anders doen, als dit? Mijn stand-*

vastigheid pijnigt u meer, dan ik pijn van uw wreetheit gevoel; Oblode quit! gy geeft u op, en ik word sterker; Doe my klagen; doe my zwichten; breng my tot overgiving, zo gy kont; Maan deze dienaars, deze beulere aan; zy bezwijken; zy konnen niet meer; hifsch hen aan: zeker, men moet bekennen dat 'er in deze wapenen enige ontsteltenis en woede is, hoe heilig zy ook kan zijn. Als wy tot deze uitpattingen der Stoischen komen: *Ik wil liever vermoed, dan welustig zijn*; zeker spreekwoord van Antisthenes: als Sextius tot ons zegt, dat hy liever van pijn, dan van wellust geboeit wil zijn: als Epikurus aanvangt zich van de gicht te doen stroken en stelen, en, de rust en gezondheid weigerende, blyhartiglijk de qualen uitëischt, en, de pijnen, die niet zo fel zijn, verachtende, en weigerende tegen hen te worstelen, en hen te overwinnen, krachtiger, stekende, en die voor hem waerdig en betamelijk zijn, begeert en uitëischt.

Spumet emque dari pecora inter inertia Virgil. *A.*
votis *uid. lib. 4.*

Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem: a

Wie twijfelt hier aan, dat dit opwellingen van een gemoed zijn, dat buiten zijn legerplaats geraakt is? Onze ziel zou uit haar zetel niet zo hoog kunnen geraken: zy moet de zelfde verlaten, en zich opheffen, en, zonder naar de toom te luisteren, haar bezitter zo verre voeren, dat hy daar na over zijn eige bedrijf verwondert is: gelijk in de krijgsverrichtingen de hitte van de strijt d'edelmoedige krijgslieden dikwijls aandriift om zulke gevarelijke sprongen te doen, dat a *Fly mensch dat onder dit blode vee een schuimbekkend zwijn te voorschijn koomt, of dat een roffe locu van de berg afdaald.*

Krachtige redenen.

Voorbeelden van uitsprekende moed in lijden:

in Anaxarchus,

in de martelaren,

en in zeker kint by Jofefus.

Gedaigensfen van dat onze ziel buiten haar zelve is.

zy,

zy, weêr tot bedaring gekomen, d'eersten zijn, die daar over van schrik trillen. De Dichters zijn dikwijls ook van verwondering over haar eige werken opgetogen, en weten niet langer de weg, langs de welk zy zulk een treffelijke loop gedaan hebben. Men noemt dit ook in hen y ver en vervoering. En gelijk Plato zegt dat een bezadigt man vergeefs aan de deur van de Dichtkunde klopt, zo zegt Aristoteles dat geen uitteekende ziel zonder vermenging van zotheid is. Hy heeft reden om alle uitspatting,

Vervoering
der Dicht-
ers.

Alle uit-
spatting
zotheid.

hoe loffelijk zy ook is, die onz eige oordeel en redenering te buitengaat, zotheid te noemen: vermits de wijsheit een geregelde handeling van onze ziel is, met regel en maat geleid, en daar voor staat. Plato redeneert dus, dat het vermogen van te voorzeggen boven ons is, en dat wy buiten ons zelve moeten zijn, als wy daar mee omgaan. Onze voorzichtigheit moet of door de slaap, of door enige ziekte verduistert, of door een hemelsche vervoering van haar plaats gevoert zijn.

Wat wijs-
heit is.

Vermogen
van te
voorzeg-
gen.

Gewoonte van 't Eilant Cea.

DARDE HOOFDDEEL.

Grootmoedigheid der Lacedemoniers, door verscheide voorbeelden bevestigd. Vrijwillige doot de beste. Tijdslijck te sterven past den wijzen. Of men zich zelf mag doden; voor en tegengesproken. Zijn stanvasselijk te lijden beter dan zijn toevlucht tot de doot te nemen. Platoos straf tegen de zelfs doders. Geschild over d' oorzaken van zich te doden. Woede der maachden van Miletus. Voorbeelden van enigen, die geweigert hebben zich zelven in tegenspoet te doden. Waarom Brutus en Cassius doot ontijds. In welke ziekten men zig mag doden. Woede van verscheide menschen tegen de hunnen, en zich zelven. Onversaachde doot van d' oude Rasas. Voorbeelden van enigen, die de doot tot beschutting van geweld hebben geroepen. Een kommerlijck leven tegen de doot gowisselt, met verscheide voorbeelden bevestigd. Voorbeelden van gehele volken, die zich gewilliglijck in de doot hebben begeven. Alle toevlucht tot de doot voor geen wanhoop t' achten. Vergift te Marsilien bevaart, en voor wie. Voorbeelt van oen stanvassige vrouw van 't eilant Cea, die zich zelve doot. Vrijwillige doot der Hyperboreers.

Van Filoso-
feren is.

Ndien Filoferen, of wijsheit betrachten twijffelen is, gelijk zy zeggen, zo moet met krachtiger reden beuzelen en verdrichten, gelijk ik doe, twijffelen zijn: want het ampt van de

leerlingen is t' onderzoeken, en te berwiffelen, en dat van d' onderwijzer te besluiten. Mijn onderwijzer is t' gezach, en d' achtbaarheid van de goddelijcke wil, die ons zonder tegenzeggende regelt, en die zijn rijg en orde

ordering boven deze menschelijke en ydele twistingen heeft.

Grootmoedigheid der Lacedaemoniers. Voorbeeld daar af in Damida,

in Agis;

Toen Filippus met de wapenen in Peloponesus getreden was, zeide iemand tot Damidas, dat de Lacedaemoniers veel te lijden zouden hebben, zo zy zich niet weêr met hem verzoenden. *Blode guil*, antwoordde hy, *was konnen de genen lijden, die de doot niet vrezen?* Men vraagde ook aan Agis hoe een man vry zou kunnen leven. *Met het sterven te verachten*, antwoordde hy. Deze en duizent diergelijke voorstellingen, die op deze zaak voorkomen, klinken met een toon, die klaarblijkelijk hoger is dan die van de doot geduldiglijk te verwachten, als hy tot ons komt.

in een kind

Want in 't leven zijn veel ongevallen, die erger om te lijden zijn, dan de doot zelf. Een getuig hier af is dit kind van Lacedomien, door Antigonus gevangen, en voor slaaf verkocht; 't welk, van zijn meester gearfcht om zich tot enige verworpe en slaafsche dienst te begeven, zeide: *Gy zult zien wie gy gekocht hebt; 't zou my schande zijn te dienen, dewijl ik de vryheit zo na by der hand heb.* Hy, dit, zeggende, wierp zich zelf van boven van 't huis af. Antipater dreigde de Lacedaemoniers zwarelijk, om hen tot zekere eisch, die hy van hen verzocht, te brengen.

en in anderen.

Indien gy, antwoordden zy, *ons met iets erger, dan met de doot dreigt, zo zullen wy liever sterven.* En aan Filippus, die aan hen schreef dat hy alle hun aanslagen zou beletten, antwoordden zy: *Hoe! zult gy ons ook beletten te sterven?*

Hoe lang de wijze leeft.

Dit is 't geen, dat men zegt, te weten dat de wijze zo lang leeft, als hy behoort, en niet zo lang, als hy kan; en dat het gunstige geschenk, 't welk de natuur aan ons gedaan heeft, en 't welk ons van alle middel om over

onze staat te klagen berooft, is dat Grootste geschenk van de natuur, wat het is. zy opening en ruimte aan ons heeft gegeven. Zy heeft niet meer dan een ingang tot het leven, en hondert dulzente uitgangen gegeven. Wy kunnen gebrek van aarde hebben, om daar op te leven, maar niet om daar op te sterven gelijk Bojokatus aan de Romainen antwoordde. Waarom klaagt gy over deze werelt? Hy houd u niet. Indien gy pijnlijk leeft, uw blohartigheid is 'er oorzaak af. Om te sterven ontbreekt niets dan de wil.

Ubique mors est: optimè hoc cavet Deus. Senec. Theb. act. 1. Scf.

Eripere vitam nemo non homini potest:

At nemo mortem: mille ad hanc adiutus. a

Dit is niet de hulpmiddel voor een enige ziekte; de doot is de hulpmiddel voor alle qualen. Dit is een zekere haven, die nooit te vrezen, en dikwijls te zoeken is. Het komt al op een uit, of dat de mensch zijn einde aan zich zelf bestelt, of dat hy 't lijd; dat hy zijn dag te gemoet loopt, of hem verwacht. Van waar hy komt, hy is altijd de zijne. In welke plaats de draat breekt, hy is 'er geheel; 'tis het einde van de spil. De vrywilligste doot is de schoonste. Het leven bestaat in eens anders wil; maar de doot in d'onze. Wy kunnen ons in geen ding zo wel naar onze zinnelijkheid schikken, als hier in. In zodanig een bestaan is geen achting nodig; 'tis zotheid dat men hier in onderscheit heeft. Het leven is dienen, zo de vryheit van te sterven daar aan ont-

De doot de hulpmiddel van alle qualen

Vrywillige doot de beste.

a De doot is overal. God heeft hier in zeer veel verzorgd. Yder kan de mensch van 't leven, maar niemans hem van de doot beroven. Hier toe zijn wel duizent soezangen.

breekt.

breekt. Het gemeen beloop van te genezen strekt tot kosten van 't leven. Men snijdt en brandt in onz vleesch; men zet ons de leden af; men onttrekt ons het voedsel en bloet: indien wy noch een treef verder stapten, zo zouden wy gantschelijk genezen zijn. Waaróm hebben wy de strotader niet zo wel in onze macht, als de middelader? In de krachtigste ziekten de krachtigste hulpmiddelen. Servius de Letterkunstenaar, de gicht hebbende, vond daar toe geen beter raat, dan vergift te gebruiken, om zijn benen te doden. Zy mogten naar hun believen 't voerzèvel hebben, zo zy slechts ongevoelig waren. God geeft moeds genoeg aan ons, als hy ons in zodanig een staat sleet, dat het leven ons erger is, dan het sterven. 't Is zwakheit, aan de qualen toe te geven; maar 't is zorheit hen te voeden. De Stoïschen zeggen, dat het behorelijk naar de natuur te leven voor de Wijze is, dat hy uit het leven vertrekt, (schoon hy een volkome geluk geniet, zo hy het bequamelijk, en ter rechte tijt doet; en voor de zot, zijn levent 'onderhouden, schoon hy elendig is, zo hy 't grootste deel der dingen geniet, die zy zeggen naar de natuur te zijn. Gelijk ik niet tegen de wetten doe, die tegen de dieven gemaakt zijn, als ik het mijne wechdraag, en mijn beurs snijdt; noch ook tegen die van de brantflichters verbeur, als ik mijn hout verbrand; zo ben ik ook niet aan de wetten schuldig, die tegen de moordenaars gemaakt zijn, om dat ik my zelf van 't leven heb berooft. Hegefas zeide dat zo wel de staat van onze doot, als die van onz leven, van onze verkiezing moest ahangen.

Diogenes, Speusippus de Wijsbergerige ontmoetende, die van een

lange waterzucht-geplaagt was, en zich in eendraagteetel dragen doende, hem toeriep, Geluk aan u Diogenes; antwoordde, en aan u niet, die, in zulk een stant zijnde, het leven lijd. En zeker, Speusippus, van zulk een pijnelijk leven verdrietig, deè zich enige tijt daar na sterven.

Maar dit geschied niet zonder tegenstribbeling: want daar zijn veel, die houden dat wy deze bezetting des werrelts niet zonder uitdrukkelijk bevel van de geen, die ons daar in gestelt heeft, mogen verlaten, en dat het aan God, die ons hier gezonden heeft, niet alleenlijk voor ons, maar tot zijn eer, en ten dienst van anderen, toekomt, verlos en afscheit aan ons te geven, als 't hem zal believen, zonder dat wy 't zelven mogen nemen: dat wy niet voor ons zelven zijn geboren, maar voor onz lant; en dat dieshalven de werten tot hun nut van ons eischen, en aanklachte van dootslag tegen ons instellen: of anders dat wy, gelijk verlaters van onz ampt, in d'andere werrelt ge'traft worden.

Proxima deinde tenent max si loca, qui sibi lethum

Infantes peperere manu, lucisque perosi

Projeceat animas. a

De keten, die ons gebonden houdt, te verslijten, is groter stantvaatigheid, dan hem te breken; en in Regulus is groter blijk van bestandigheid, dan in de Kato. D'onbescheidenheit, en 't ongedult doen ons de tred verhaasten. De deucht keert niet de rug, wat ongevallen dat 'er ook overkomen. Hy

a Wyders, de bedrukten, die zich met hun eige hant onschuldiglijk gedoot, en, afskerig van 't licht zijnde, hun zielen wechgeworpen hebben, bestaan de naaste plaatsen.

Die geveelen van anderen te gesprooken.

Sijn te lieden is beter, dan de zelfde door t'onelychten. De deucht bezwijkt voor geen qualen.

o o

zoekt

Tijdelijk te sterven is den Wijze eigen.

Of men zich zelf mag doden.

Voorebeld dat af.

zoekt de qualen en pijnen, als zijn voedsel. De dreigingen der dwingelanden, de pijnigingen en beulen moedigen hem aan, en versterken hem.

Horat. Car-
min. lib. 4.
Od. 4.

*Duris ut illex tonsa bipennibus
Nigrae feracifrondis in algido
Per damna, per caedes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro, a*

En gelijk d'ander zegt:

Sente. Theb.
Act. 1. sc. 1.

*Non est ut putas virtus, pater
Timere vitam, sed malis ingentibus
Obstare, nec se vertere ac retro dare.
Rebus in adversis facile est contem-
nere mortem,
Fortius ille facit, qui miser esse
potest. b*

Bestandig-
heit van de
deucht.

Zich in een hol, onder een vaste grafsteê, te verschuilen, om de slagen van 't geval te schuwen, is d' aart en toontneetrol der blohartigheid, en niet van de deucht, die niet van de weg wijkt, maar recht deurgaat, hoe harde buien dat 'er ook rijzen.

Horat. Car-
min. lib. 3.
Od. 3.

*Si fractus illabatur orbis,
Impavidum serient ruinae. c*

De vlucht
van de doot
drijft ons
soms tijts ter
doot.

De vlucht van d'andere ongevallen af drijft, ons gemeenlijk tot dit: ja de

a Gelijk d'eike boom op de vruchtbare Algidum, door harde buien van zijn schaduwrijk loof berooft, door de schade en 't verlies, van 't staal zelf weer krachten en moed krijgt.

b Vader, het leven te vrezen is geen deucht, gelijk gy meent; maar de grote quaden tegen te staan; noch ook te bezwijken, en de rug te keeren. In tegenspoet kan men lichtelijk de doot verachten. De geen, die elendig kan zyn, is kloekmoediger.

c Indien de werrelt te pletteren viel, de stukken zullen hem tressen, zonder dat hy verschrikt.

vlucht van de doot af doet somtijts dat wy derwaarts lopen.

*Hic, rogo, non furor est, ne moriari
mori? d* Martial.
lib. 2. Epi-
gr. 80.

Gelijk de genen, die, uit vrees van in d'afgront te vallen, zich zelven daar in kronen.

*--- multos in somma pericula misit
Venturi timor ipse mali: fortissimus 7.
ille est.* Lucan. lib.

*Qui promptus metuenda pati, si comi-
nus insens,*

Et differre potest. e

En

*--- usque aded mortis formidine,
vitae* Laeret. lib.

*Percipit humanos odium, lucisque vi-
dendae.*

*Ut sibi consciscant marenti pectore
lethum,*

*Obliti fontem curarum hunc esse timo-
rem. f*

Plato, in zijn wetten, beveelt een schandelijke straf aen de geen, die tegen zijn naaste en grootste vriend, te weten zich zelf, van 't leven, en van de loop zijns nootlots heeft berooft, zonder door enig openbaar vonnis, of door enig droevig en onvermijdelijk ongeval in zijn staat, of door een onverdragelijke schande, maer door blo-

d Ik bid u, is dit geen duikheit, dat men sterft, om niet te sterven?

e De vrees zelve van 't aanstaande quaet heeft veel in de grootste gevarlykheden gebracht. De geen is zeer sterk, die, bereid zijnde om het geen, dat te vrezen is, te lyden, het, als 't naby is, ook uitstellen kan.

f De vrees van de doot trest het gemoed van de menschen in dier voegen met haat tot het leven, en tot het licht te zien, dat zy, met een bedroeft hart, zich zelven doden, zonder te denken dat deze vrees de bron der zorgen is.

hartig-

hartigheid, en door zwakheit van een vreesachtige ziel daar toe gedwongen te zijn. De waan; die ons leven vermaadt, is verachtelijk; want het is ons wezen, en alles, dat wy hebben. De dingen, die een edelder en rijker wezen hebben, kunnen 't onze beschuldigen; maar 't is tegen de natuur dat wy ons zelve verachten, en ons verwarelozen. Dit is een bezondere ziekte, en die men in geen ander scepfel ziet, dat men zich zelf haat en vermaadt. Uit gelijke verwaantheit is 't dat wy iets anders begeren te wezen, dan wy zijn. De vrucht van zulk een begeerte raakt ons niet, om dat hy zich zelf tegenspreekt, en zich belet. De geen, die van een mensch een engel begeert te worden, doet niets voor hem: hy zou'er niets te beter om zijn; want als hy niet meer is, wie zal zich over deze verbetering voor hem verblijden, of gevoel daer af hebben.

Zich zelven
haten en
versmaden
tegen de
natuur.

Idem. III.

*Debet enim misere cui sorte aegreque futurum est
Ipse quoque esse in eo sum tempore, enim male possit
Accidere. a*

De veiligheid, baldadigheid, onlijdelijkheit, de derving der quaden van dit leven, die wy ten kosten van de doot kopen, brengt ons geen nuttigheit aan. De geen, die de vréde niet kan genieten, mijd vergeefs d' oorlog; en de geen, die de rust niet kan smaken, vliéd vergeefs de kommer.

Onder de genen, die van 't eerste gevoelen en verstant zijn, is hier over grote twijffeling geweest, wat oorzaken gerechtigt genoeg zijn om een mensch hier toe, te weten tot zich

a Want de geen, dien misschien enige elende en verariet zal overkomen, moet in die tijt zijn, daar in hem quaat overkomen kan.

Gefchil
over welke
oorzaken
rechevaer-
dig zijn om
zich te do-
den.

zelf te doden, te bewegen. Zy noemen dit een billijke uitleiding, of een rechtvaardige oorzaak om de doot te roepen. Want wat zy ook zeggen dat men dikwijls om geringe oorzaken moet sterven, dewijl de genen, die ons in 't leven houden, van geen groot belang zijn; zo moet 'er echter enige maat in wezen. Daar zijn eigenzinnige geesten, en zonder redenering, die niet alleenlijk bezondere menschen, maar volken aangedreven hebben tot zich zelven te doden. Ik heb voor dezen voorbeelden hier af by gebracht. Wy lezen daerénboven van de maachden van Miletus, dat zy door een verwoede samenpanning malkander ophingen; tot dat d' Overigheid daar in verzorgde, met te bevelen dat de genen, die men dus opgehangen vond, by de zelfde strop geheel naakt deur de stat geseept zouden worden.

Als Threicion aan Kleomenes voorpreekt, dat hy, om de quade staat zijner zaken, zich zelf zou doden, en, in de strijt, die hy zo terstont verloren had, een eerlijker doot ontvolden hebben, deze andere, die de tweede plaats in eer bekleed, iant e men, en aan de verwinner geen gelegenheit geven om hem een onéerlijke doot aan te doen, of in een schandelijk leven te saten; zo weigert Kleomenes, van éen Lacedemonische en Stoische moed bezielt, deze raat als blohartig en verwijft. Dit is een hulpmiddel, zegt hy, die my nooit kan ontbreeken, en die men niet moet gebruiken zo lang als 'er een vinger breekt hoop is. Daar hy byvoegde, dat het somtijts stantvastigheid en dapperheit is te leven; dat hy wilde dat zijn doot zelf aan zijn Vaderlant nut zou zijn, en dat hy 'er een daat van eer en deucht af wilde maken. Threicion geloofde zich zelf van toen af, en doodde zich. Kleomenes deé daar m

Woede des
Maachden
van Mile-
tus.

Raat aan
Kleomenes
van zich
zelf te do-
den.

Zijn kloek-
moedige
antwoort
daar tegen.

desgelijks, maar na dat hy 't uitterste punt van 't geval had beproeft. Alle d'ongevallen zijn niet waardig dat men iveren wil om hen te mijden. En dewijl 'er in de menschelijke zaken zo veel schichtige veranderingen zijn, zo kan men zwarelijk oordeelen aan welk punt wy even ten einde van onze hoop zijn.

*Sperat & in seua victus gladiator arena,
Sic licet infesto pollice turba minax. a*

Alle dingen, zeide een Oude, zijn voor een mensch te verhoppen, terwijl hy leeft. Maar, antwoord Seneka, waarom zal ik dit, dat het geval alles voor de geen vermag, die leeft, eerder in 't hoofd hebben, dan dit, dat het geval niets op de geen vermag, die sterren kan? Men ziet Jofefus in zulk een blijkelyk gevaar, en dat zo naby was, bedraait, dewijl een geheel volk tegen hem opgestaan was, dat 'er, volgens redenering, geen redden aan was, en dat, toen een van zijn vrienden, gelijk hy zegt, hem in deze zaak ried dat hy zich doden zou, het hem wel te pas quam dat hy in de hoop hardnektig was gebleven: want het geval nam een keer boven alle menschelijke reden in dit toeval; in voegen dat hy, zonder enig ongemak te gevoelen, daar af verloft wierd. Kaffius en Brutus in tegendeel hielpen voort d'overblijfselen der Romainsche vryheit, van de welke zy de beschermers waren, verliezen, te weten door de verhaasting en roekeloosheit, daar meê zy zich doodden eer de tijt en gelegentheit zulks toelieten. Mijn Heer d' Anguyen poogden in de strijt

a De verwonne Schermer hoort noch op het wrede zant, schoon de menigte hem met een afkeerige vinger drigt.

van Serifolles, tot tweemaal zich zelf te doden, uit oorzaak der wanhoop van de veltflag, die ter plaats, daar hy was, in een quade staat stond, en had, door verhaasting, byna zich zelf van de genieting van zulk een heerlijke verwinning berooft. Ik heb hondert hazzen onder de tanden der hazewinden zien ontsnappen. Iemant heeft zijn beul overleest.

*Multa dies, variusque labor mutabilis cui
Retulis in melius; multos alternavisens
Lust, & in solido rursus fortuna locavit. b*

Plinius zegt dat 'er niet meer dan drierhande ziekten zijn, in de welken men, om hen t' ongaan, recht om zich zelf te doden heeft. De wreetsfe van alle is de steen in de blaas, als de watergang daar door gestopt word. By Seneka zijn die d' ergsten, de welken de plichten der ziel lange tijt ontsstellen en verbijsteren. Daar zijn 'er, die achten dat men, om een erger doot te schuwen, de zelfde naar zijn believen mag nemen. Demokritus, hoofd der Etoliërs, gevangen te Romen gebracht, vond middel om by nacht t' ontsnappen. Maar hy, door zijn wachters vervolgt, stak mer zijn zwaert zith zelf deur 't lijf heen, eer hy zich weêr wilde laten vangen. Antinoüs en Theodotus, ziende dat hun stat Epyrus door de Romainen tot d' uitterste noot gebracht was, poogden de stedelingen aan te raden dat zy alle zich zelven zouden doden. Maar toen de raat van zich over te

b De tijt en de verscheide arbeit van de veranderlijke eeuw hebben veel dingen tot beter staat gebracht. Het geval, van buurs verwisselende, heeft veel bedrogen, en ook weêr in een vaste staat geplaatst.

geven

Onzekerheit waar de hoop eindigt.

Voorbeeld hier af in Jofefus.

Brutus en Kaffius doot ontijdig, en waarom.

Senec. Epist. 13.

Virgil. Aen. lib. 11. Sicken, om de welken men zich zelf mag doden.

Demokritus doot zich zelf.

De doot van enigen gezocht.

geven d' overhant had gekregen, gingen zy, met voorneemen van te slaan, en zich niet te beschutten, de door by de vijanden zoeken, op de welken zy plotselings invielen.

Toen over enige jaren 't eilant Goze door de Turken overweldigt wierd, doodde een Siciliaan, die twee schone huwbare dochters had, hen beide met zijn eige hant; gelijk ook hun moeder, die op dit bedrijf toeschoot. Hy, dit gedaan hebbende, trad meteen voerboog, en met een hantbus, daar men tweemaal meê afschieten kon, op de straat, en doodde met twee scheuten de twee eerste Turken, die zijn deur naderden, en, daar na zijn degen in de vuist vattendes, begaf zich verwoedelijk onder de menigte, daar hy terstont omringt, en aan stukken gekapt wierd: in voegen dat hy door deze middel zich voor de slaverny beschutte, na dat hy de zijnen, daar af verlost had. De Joodsche vrouwen, na dat zy hun kinderen hadden doen besnijden, stortten zich zelve plotselings met hen af van boven neêr, en ontvloten dus Antiochus wreetheit. Men heeft aan my verhaalt dat, toen de magen van een gevangen van staat, in onze gevangenisfen zijnde, bericht wierden dat hy zekerlijk ter doot verwezen zou worden, om de schande van zulk een doot te mijden, een Priester toemaakten, om tot deze gevangen te zeggen, dat d' opperste en enige hulpmiddel van zijn verlossing was dat hy zich met zulke en zulke belofte aan zulk een Heilig zou bevelen, en acht dagen zou zijn, zonder enig voedsel te nuttigen, wat slaute en zwakheit hy ook in zich gevoelde. Hy geloofde deze Priester daar in, en ontloeg zich dus van zijn leven, en van 't gevaar. Scribonia, aan Libo; haar neef, radende

liever zich zelf te doden, dan d' uitvoering van 't gerecht te verwachten, zeide tot hem dat dit eigenlijk was eens anders werk te doen, te weten zijn leven te bewaren, om het zelfde in de handen der gener over te geven, die het drie of vier dagen daar na zouden zoeken; en dat de bewaring van zijn bloet, om het zelfde aan de vijanden tot aas te geven, was zijn vijanden te dienen.

Men leeft in de Bybel dat, toen Nikanor, de vervolger van Gods Wet, zijn dienars gezonden had, om de goede oude man Rafias, om d'eer van zijn deucht de Vader der Joden genoemt, te vangen, en toen deze goede man geen uitkomst zag, vermits zijn deur verbrand was, en zijn vijanden vaerdig stonden om hem aan te tasten, hy liever verkoos edelmoediglijk te sterven, dan in de handen der bozen te komen, en zich tegen d'eer van zijn staat, te laten smadelijk handelen; dat hy hier op zich zelf met zijn zwaert trof, en dat, toen de steek niet wel geraakt was, uit oorzaak van de haast, hy zich van boven van een muur affstortte, recht in 't midden van de menigte, tusschen de welke, plaats en ruimte voor hem makende, hy recht op zijn hoofd nederviel: doch dat hy, noch enig leven in zich gevoelende, zijn moed weêr ontvonkte, en, opstaende, dus bloedig, en met wonden beladen, deur 't gedrang heen drong, en tot aan zekere steile en afgebroke klip quam, daar hy, niet wijder komen konnende, tot een van zijn wonde, inborende, zijn ingewant met zijn beide handen scheurde en trok, en het zelfde over de genen wierp, die hem vervolgden, terwijl by de goddelijke wraak over hem riep, en tot getuige riep. Van de gewelden, die

Onversaagde doot van d' oude Rafias.

Een Siciliaan doodt zijn twee dochters, en gemalin.

Joodsche vrouwen doden zich met hun kinderen.

Iemand door een bedekte raat van hulpmiddel gedoot.

Scribonia raad haar neef, zich zelf te doden.

De gewel-
denarijen
rogen de
vrouwen
meest te
schuwen.

't geweten aangedaan worden, is naar mijn oordeel dat meest te schuwen, 't welk tegen de kuisheit der vrouwen bedreven word, om dat'er enige lighamelijke geneuchte naturelijk onder vermengt is: en dieshalven kan 'er het ongevoel, of d'afkeer niet volkomen zijn; en het schijnt dat het gewelt met enige wil gemengt is.

De doestot
beschutting
van gewelt
geroepen.

De kerkelijke Historie spreekt eerbiediglijk van veel zodanige voorbeelden van godvruchtigelieden, die de doot tot beschutting tegen de gewelden riepen, de welken de dwingelanden tegen hun godsdienst en geweten bereidden. Pelagia en Sofronia zijn beide in 't getal der Heiligen gestelt. D'eerste wierp zich, met haar moeder en zusters, in de beek, om 't geweld van enige krijgsknechten te mijden; en de leste doodde zich zelve, ook om 't geweld van de Kaizer Maxencius t'ontgaan. Het zal misschien in de toekomstende eeuwen loffelijk voor ons zijn, dat een geleert Schrijver van dezertijt, en noch bijzonderlijk een van Parys, de vrouwen van onze eeuw poogt t'overreden dat zy liever alle andere dingen zullen verkiezen, dan de schrikkelijke raat van zodanig een wanhoop aan te gaan. Het spijt my dat hy deze geestige streek niet heeft geweten, die ik te Thouloufe van een vrou verstond, de welke door de handen van enige krijgslieden gegaan was; om de zelfde onder zijn verhaal te vermengen. God lof, zeide zy, dat ik ten minsten eenmaal in mijn leven, zonder zonde, daar af verzaad ben. Zeker, deze wreetheden zijn onwaerdig en onbetamelijk voor de Fransche zoetvaardigheid. Onze lucht is'er, God dank, ook grootelijks, na dit goed bericht, af gezuivert. 't Is genoeg dat zy zeggen, Wis niet, met

Voorbeelden
in Pelagia
en Sofronia.

Antwoord
van een
verkrachte
vrou.

zulks te doen naar de regel van de goede Maror.

De Historie is volgepropt van de genen, die op duizenderhande wijzen een kommerlijk leven tegen de doot gewisselt hebben. Lucius Aruncius doodde zich zelf, om, zeide hy, het toekomstende en verlede te vlieden. Granius Sylvanus, en Stacius Proximus doodden zich zelve, na dat Nero vergiffenis aan hen had bewezen, of om niet door de gunst van zulk een boos mensch te leven, of om niet voor de tweede maal om een tweede vergiffenis bekommert te zijn; dewijl hy lichtelijk tot verdachtheden en beschuldigingen tegen de vromen en goede lieden uitspatte. Spargapizes, de zoon van de Koningin Tomyris, door Cyrus in d'oorlog gevangen, gebruikte d'eerste gunst, die Cyrus aan hem bewees, met hem te doen ontbinden, tot zich zelf te doden; in voegen dat hy naar geen andere vrucht van zijn vryheit trachtte, dan de schande van zijn gevangenis aan zich zelf te wreken.

Een kommerlijk
leven tegen
de doot ge-
wisselt.

Voorbeelden
in Granius
en Stacius.

in Spargapizes.

Bures, Statsvoocht van wegen de Koning Xerxes in de stat Ejon, door 't heir der Atheners, onder het beleit van Cimon, belegerd, weigerde het verdrach, dat hem aangeboden werd, te weten van in veiligheid met alle zijn goederen weer in Asien te keren, vermits hy het verlies van 't geen, dat zijn meester aan hem in bewaing gegeven had, niet overleven kon. Hy dan, zijn stat tot aan 't uiterste verdedigt hebbende, en ziende dat'er niets meer t'eten was, wierp vooreerst al 't gout, en alles, daar af hem docht dat de vijant de meeste roof kon maken, in de vloet Strymon, en daar na bevolen hebbende dat men een grote houtmijt zou aansteeken, en de wijnen, kinderen, boelinnen en die-

naars

naars doden, wierp hen in 't vuur, en daar na zich zelf.

Ninachetuen, een Indiaansch Heer, d'eerste lucht van de berading des Onderkonings van Portugal verstaande, te weten om hem, zonder enige schijnbare oorzaak, van 't ampt te beroven, 't welk hy in Malakka had, om het zelfde aan de Koning van Kampar te geven, nam by zich zelf dit besluit. Hy deë een tooneel oprechten; dat langer dan breef was, en op pijlaars stond, en dit tooneel met tapijten, bloemen, en welriekende luchten koninklijk vergieren. Hy dan, zich met een kleet van goud laken gekleed, en met veel geschenken van hoge waarde vergiert hebbende, quam dus op de straat, en klom langs de trappen op het tooneel, aan welks een hoek een mijt was, van kostelijk hout gemaakt, en die hy had doen aansteecken. De meugte liep toe, om te zien waar toe deze ongewone toefstel zou dienen. Ninachetuen vertoonde met stout en onvernoegt gelaat hoe grotelijks de Portugeezen aan hem verplicht waren, en hoe getrouw elijk hy zijn ampt had bedient; dat hy, zo dikwijls met de wapenen in de vuist voor anderen betoont hebbende dat d'eer hem veel waarder was dan 't leven, de betrachtting daar af niet voor hem zelf wilde verlaten; en dat, dewijl 't geval alle middel aan hem weigerde, om 't ongelijk, dat men hem aandoen wilde, tegen te staan, ten minsten zijn moed hem beval het gevoel daar af te weren, en niet tot een spot aan 't volk, en tot een zegepraal aan lieden te dienen, die minder dachten, dan hy. Hy, dir gezegt hebbende sprong in 't vuur.

Sextilia, Skaurus gemalin, en Praexa, gemalin van Labeo, hun mannen aanmanen willende om 't gevaar te

mijden, dat hen drukte, en daar aan zy geen deel hadden, dan volgens het belang van de huwelijksche liefde, verpandden gewilliglijk hun leven, om in deze uitterite voor aan hen tot een voorbeeld, en tot gezelschap te verstreken. Doch 't geen zy voor hun mannen deden, dat deë Kokcejus Nervava voor zijn Vaderlant, niet zo nuttelijk, maar met gelijke liefde. Deze grote Rechtsgeleerde, in gezondheid, rijkdom, achtung en gezach by de Kaizer bloejende, had geen andre oorzaak om zich te doden, dan de deernis met d'elendige staat van de Romainsche Gemeente. De tederheit des doots van Fulvius gemalin, die gemeensaam by Augustus was, kan niet vergroot worden. Augustus, bemerkte hebbende dat deze Fulvius een geheim van groot belang, 't welk aan hem vertrout was, ontdekt had, bewees zich in zekere uchtent, daar in hy hem quam bezoeken, zeer koel tegen hem; die hier op vol wanhopig weer naar zijn huis keerde, en zeer erbarmelijk tot zijn gemalin zeide dat hy, in dit ongeluk gevallen zijnde, besloten had zich zelf te doden. Gy doet, antwoordde zy hier op aan hem, niers anders, dan redelijk is, dewijl gy, d'onbedwingzaamheit van mijn tong zo dikwijls beproeft hebbende, u daar voor niet gewacht hebt: maar laat toe dat ik my d'eerste dood; en zy stak zich hier op, zonder enigfins te vertoeven, met een zwaert in 't lighaam.

Vibius Virius, van de welstant zijner stat, die van de Romainen belegerd was, wanhopig, gelijk ook van de barmhartigheid der zelfde Romainen, uit oorzaak van der zelfder leste Raatsbesluit, besloot, na veel vertoeningen, die hy hier toe gebruikte, dat het best was door hun eige handen het geval t'ontsnappen; dewijl de vijanden

en Ninachetuen, een Indiaansch Heer.

Kokcejus Nervava door zich zelf uit deernis tot de gemeente staat.

Onverschachde daat van Fulvius gemalin.

Raat van Vibius Virius, om door de door de toe-komende elenden t'ontvluchten.

Vrouwet verpanden hun leven; om tot voorbeeld aan hun mannen te lienen.

den hen daarom zouden eren, en Hannibal gevoelen zou hoe getrouwe vrienden hy verlaten had. Hy nodigde de genen, die zijn raat goetkeurden, om een goed avontmaal tot zijnent te gaan houden, daar men een maaltijt toegestelt had, en daar zy, te zamen vrolijk geweest hebbende, gezamentlijk van 't geen zouden drinken, dat men hen aanbieden zou. Een drank, zeide hy, die onze lighamen van pijnen, onze zielen van smaak, en onze ogen enoren van 't gevoel van zo veel snode qualen, die de verwonnenen van zeer wrede en vergramde verwinners te lijden hebben, zal verlossen. Ik heb, vervolgde hy, bestelt, dat 'er lieden zullen zijn, die onze lighamen in een houtmijt voor mijn deur zullen werpen, als wy overleden zullen wezen. Veel waren 'er, die dit groot besluit goetkeurden, en weinig die 't aannamen. Zevenëntwintig Raatsheeren volgden hem, en, gepoogt hebbende deze droevige gedachten in de wijn te verstikken, eindigden hun maaltijt met dit dodelijk gerecht, en na dat zy in 't gemcen de ramp van hun vaderlant beweent, en malkander omhelst hadden, vertrokken sommigen van hen zich in hun huizen; en d'anderen bleven daar, om met Vibius Virius in 't vuur begraven te worden. Zy hadden alle zulk een langsame doot, vermits de damp van de wijn d' aderen had bezer, en de werking van 't vergift vertraagde, dat enigen naauwelijks een uur te voren sterven, eer de vijanden binnen Kapua quamen, 't welk in de volgende dag ingenomen wierd: in voegen dat zy in gevaar stonden van in d' elenden te vallen, die zy zo hoog en dier ontvlooden waren.

Taurea Jubellius, een ander bur-

ger van de zelfde stat, de Burgermeester Fulvius ziende, die van deze schandelijke slachting van twee hondert vijfëntwintig Raatsheeren weêrkeerde, riep hem onbeschroomdelyk by zijn naam, en, hem stilltaan doende, zeide tot hem: beveel dat men my ook, na zo veel anderen, slacht, op dat gy uw moogt beroemen dat gy een man gedoot hebt, die veel dapperder is, dan gy. En dewijl Fulvius hem, als onzinnig, niet achtte, te meer vermits hy brieven van Rome had ontfangen, die tegen de wreetheit van zijn strafpleeging streden, en hem de handen bonden, zo voer Jubellius dus voort: Dewijl mijn Vaderlant ingenomen, en mijn vrienden gedoot zijn, en dewijl ik met mijn eige hant mijn gemalin en kinderen heb geslacht, om hen van deze verwoesting te bevrijden, en het echter my belet word een zelfde doot, als mijn medeburgers, te sterfen, zo laat ons van de deucht de wraak van dit hatelijk leven ontleenen. Hy dan, een pook, die hy verborgen had, uittrekkende, stak zich daar meê in de borst, en, ruggelings overvallende, storf voor de voeten van de Burgermeester.

Alexander belegerde een stat in Indien. De stedelingen, zich geparst bevindende, besloten kloekmoedighelyk hem van de geneuchte van deze verwinning te beroven, en verbrandden zich zelven alle te zamen met hun star, ten spijt van zijn heusheit. Zeker, een nieuwe oorlog. De vijanden streden om hen te behouden, en zy om zich te verdolgen; en zy deden, om de door aan hunzijde te houden, al 't geen, 't welk men doet om zijn leven te bewaren.

De stedelingen van Astapa, een stat in Spanjen, zich zwak van muren en

Fulvius.
Burger-
meester
van Ro-
men, onbe-
schroom-
delyk van
Taurea Ju-
bellius af-
gesproken,

die zich
zelf doot.

Indianen
verbranden
zich zelven
van spijt.

die van
enigen ge-
volgt word.

en tegenweer bevindende, om de Romainen tegen te staan, vergaderden alle hun rijkdom en huisgewaad op de markt, en, de wijven en kinderen in ordening op deze hoop gezet, en de zelfde met hout, en stoffen, die lichtelijk vlam vatten, omringt hebbende, stelden vijftig jongelingen van hen tot d'uitvoering van 't geen, dat zy besluten hadden, en deden hier op een uitval, in de welk zy alle, volgens hun gelofte, gedoot wierden, om dat zy niet verwinnen konden. Deze vijftig, alles, dat leven had, en in de stat verspreid was, gedoot, en deze hoop aangesteken hebbende, sprongen in deze vlam, en eindigden hun edelmoedige vryheit in een staat, die eerder ongevoelijk, dan pijnlijk en schandelijk was. In dezer voegen toonden zy aan de vijanden, dat, indien het geval zulks toegelaten had, zy ook zo wel moed gehad zouden hebben om hen de verwinning uit de handen te rukken, als zy harts hadden gehad, om hen daar af te verstoffen, en de zelfde schrikkelijk voor hen te maken, ja zelfs ook dodelijk voor de genen, die, door de glans van 't gout aangelokt, 't welk in deze braut stroomde, in groot getal derwaarts toegeschoten waren, en daar verstuikt en verbrand wierden, vermits zy, uit oorzaak van 't gedrang, dat hen volgde, niet achterwaarts konden wijken.

D'Abyders, door Filippus geparft, namen een zelfde besluit; maar zy schoten te kort. De Koning, had een afkeer en schrik van de roekeloze verhaasting dezer uitvoering te zien. Hy, de schatten en goederen, die zy verscheidelijk ten vuur, en ter schipbreuk verwezen hadden, naar zich getrokken hebbende, nam zijn krijgslieden van daar, en gaf aan hen

drie dagen tijts om zich met beter regel, en gemakkelijker te doden; en in deze tijt vervulden zy alles met bloer en moort, meer dan zy van de wreetheden der vijanden te verwachten hadden: in voegen dat 'er niet een enig mensch afquam, die macht en vermogen op zich zelf had.

Daar zijn ontellijke voorbeelden van diergelijke volksbestuïtingen, die felder schijnen, om dat d'uitwerking daar af algemeen is. Zy zijn 't minder dan bezonder en afgecheiden. De redenering doet in alle het geen, dat zy niet inyder zou konnen doen; vermits d'yver van de gezelligheit de bezondere oordeelen verrukt. De verwezenen, die in Tiberius tijt d'uitvoering van de straf verwachten, verloren hun goederen, en wierden van de begraffenis berooft: maar de genen, die de zelfde voorquamen, niet zich zelven te doden, wierden begraven, en mogten testament maken. Maar men wenscht somtijts naar de doot, om de hoop van een groter goet. Ik wensch, zegt d'Apostel Paulus, ontbonden te zijn, om met Jesus Christus te wezen; en wie zal my van deze banden losmaken? Kleombrotus van Ambracia, Platoos boek, Fedon genoemd, dat van de ziel handelt, gelezen hebbende, wierd van zulk een grote lust naar het toekomstende leven bevangen, dat hy, zonder andere oorzaak, zich plotfelings in zee stortte.

Hier uyt blijkt klarelijk hoe on-eigentlich wy deze vrywillige loshey, tot de welke wy dikwijls door d'yver van de hoop, en dikwijls door een geruste en bezadigde neiging van oordeel gedreven, worden, wanhoop noemen. Jaques du Chattel, Bisschop van Soissons, in de reis van over de zee, die S. Louis; Koning van Frank-

Schrikke-
lijke en ver-
haaste doot
der Stede-
lingen van
Akapa.

Gezelschap
doet het
zware ver-
kiezen.

Naar de
doot ge-
wenscht, om
de hoop
van een
groter
goet.
Kracht van
Platoos
boek op
Kleombro-
tus.

Affchuwe-
lijk besluit
der Aby-
ders, in
zich te do-
den.

Alle, bege-
ving in de
doot voor
geen wan-
hoop 't ach-
ten.

Voorbeeld
in zeker
Bisschop.

Frankrijk deé, ziende dat deze Koning vaerdig stond om met het geheel heir weér naar Frankrijk te keren, en de zaken van de Godsdiens onvolmaakt te laten, besloot liever naar 't Paradijs te vertrekken, en, aan zijn vrienden vaartwel gezegt hebbende, stortte alleen, terwijl alle d' anderen het aanzagen, op het heir der vijanden in, daar hy in stukken gekapt wierd. In zeker Koninkrijk van deze nieuwe Lantschappen, ziet men, in een plechtelijke vierdag, daar in d' afgod, die zy aanbidden, op een wagen van wonderlijke grootheit in 't openbaar omgevoert word, een grote menigte van menschen, die, zich op de straat nederstreckende, zich zelve onder deraderen doen pletten en morselen, om na hun doot d' achtung van heilicheit, die daar over aan hen gegeven word, te verkrijgen; behalven dat men noch veel anderen ziet, die stukken van hun levendig vleesch snijden, om de zelfden aan deze afgod t' offeren. De doot van deze Bischop met de wapenen in de vuist heeft grote edelmoedigheid, en weinig gevoel; dewijl d' yver van de strijt een deel daar af bezich houdt.

Daar zijn Staatbestieringen, die geпоогт hebben de gerechtigheit en tijdigheid der gewillige doden te regelen. In onz Marfilien wierd in de verlede tijt vergift bewaart, dat op de gemene kosten van dulle kervel bereid was, en voor de genen toegestelt was, die hun dagen wilden verkorten, na dat zy de redenen van hun bestaan by de zes hondert, die hun Raat uitmaakten, hadden doen goekeuren; en by hen was 't ongeoorloft anders de hant aan zich zelve te slaan, als met verlos van d' Overigheit, en om wettige oorzaken.

Sextus Pompejus, naar Asia trek-

kende, nam zijn weg over 't Eistant Cea van Negropont. Terwijl hy daar was, gebeurde het by geval, gelijk wy uit een der gener verstaan, die in zijn gezelschap was, dat een vrou van groot aanzien, aan haar burgers reden gegeven hebbende waarom zy beslooten had haar leven t' eindigen, van Pompejus verzocht dat hy by haar sterven zou zijn, om haar doot eerlijker te maken. Hy, lange tijt door de kracht van zijn welspreekentheit, die hy wonderlijk vaerdig had, en van overreding, vergeefs gepoogt hebbende haar van dit voorneemen af te trekken, stond eindelijk toe dat zy zich vernoegen zou. Zy had tnegentig jaren lang in een zeer gelukkige staat van geest en lighaam overgebracht; en zy, toen op haar bedde leggende, dat beter geціert was, dan de gewoonte meébracht, en op haar elle boog leunende, zeide: De goden, ô Sextus Pompejus, en eerder de genen, die ik hier laar, dan de genen, daar ik naar toe trek, weten u dank van dat gy niet versmaad hebt raatsman van mijn leven, en getuige van mijn doot te zijn. Wat my aangaat, ik, die altijd een vrolijk aangezicht van 't geval heb genoten, ga mer een gelukkig einde, mit vrees van dat de soft van al te lang te leven het regendeel aan my tonen zou, aan d' overblijfselen van mijn ziel oorlof en afscheit geven; terwijl ik twee dochters, en een grote menigte van naneven nalaat. Zy, dit gedaan, en de haren tot enigheit en vrede vermaant, en hare goederen aan hen uitgedeelt, en haar huisgoden aan haar oudste dochter bevolen hebbende, raste met een onbezweke hant de kop aah, daar 't vergift in was, en; haar geloften en gebeden aan Mercurius gedaan hebbende, op dat hy haar naar enige

Verhaal van een vrou in 't eiland Cea, die nu lange redenering zich zelve met vergift door.

Sporeloos dienstbewijs aan zeker afgod.

Vergift te Marfilien bewaart, en voor wie.

gelukkige plaats in d'andere werrelt zou brengen, dronk deze dodelijke drank onbeschroomdelyk in. Zy sprak ondertusschen tot het gezelschap van de voortgang van des zelfs werking, en hoe de leden van haar lighaam 't een na 't ander allengs van de koude bevangen wierden, tot dat zy, gezegt hebbende dat het vergift tot aan 't hart en ingewant quam, haar dochters riep, om de leste plicht aan haar te bewyzen, en haar ogen te sluiten.

Plinius verhaalt van zeker Hyper-

boreesch volk, dat in dat lant, uit oorzaak van de zoete tempering des lichts, het leven der menschen zelden eindigde, dan met d'eigen vrije wil der menschen; en dat zy, wars en zad van leven zijnde, gewent waren ten einde van een hoge ouderdom, na dat zy vrolijk hadden geweest, zich van de top van zekere klip, die hier toe geschukt was, in zee te storten. De pijn, en een erger doot schijnen my verschonelyker aanprikkelingen te zyn.

Vrywillige
door der
Hyperbo-
reers.

Morgen 't ernstige.

Vierde H O O F T D E E L.

Lof van Amiot, in zyn vertaling van Plutarchus; en de nuttigheit van dit boek. Bezadigheit van Rustikus voor geen voorzichtigheit 't achten. Slofheit regelrecht tegen nieuwsgierigheit. Grote slofheit in 't lezen van brieven. Verscheide voorbeelden van ongelukken, daar uit ontstaan. Hoe en of men uistellen mag brieven voort te lezen.

Aanprij-
zing van
Amiot's
taal.

Angeef, gelijk my dunkt, mer recht en reden de prijs boven alle onze Fransche Schrijvers aan Jaques Amiot, niet alleenlyk om de naturelykheit en zuiverheit van de taal, daar in hy alle d'anderen overtreft, of om de stantvastigheit van zulk een lang werk, of om zyn diepe wetenschap, dewyl hy zich zo gelukkiglyk uit zulk een doornachtig en zwaar Schrijver heeft konnen redden: (want men zal 'er af tot my zeggen wat men wil, vermits ik niets van 't Grieks versta; maar ik zie in zyn vertaling een zin, die overtal zo wel te zamen gevoegt is, en zo wel aan malkander

hangt, dat hy zekerlyk of de ware mening van de Schrijver wel verstaan heeft, of dat hy, door lange ommevang een algemeen denkbeeld van dat van Plutarchus levendig in zyn ziel ingedrukt hebbende, ten minsten niets aan hem heeft geleent, dat hem lofhent, of van hem ontvaard.) maar voornamelyk weet ik dank aan hem, om dat hy een boek, dat zo waerdig, en zo dienstig is om het zelve aan zyn Vaderlant te schenken, heeft weten uit te kippen, en te verkiezen. Wy onkundigen zouden verloren hebben geweest, zo dit boek ons niet uir het slyk opgeholpen had. Wy hebben 't aan hem te danken dat wy heden

Nuttigheit
van Plu-
tarchus in
de Fransche
taal.

darren spreken en schrijven. Onze juffrouwen trotfen hier meê de schoolmeesters; 't is onz gebedeboek. Indien deze goede man leeft, zo wijs ik Xenofon ook aan hem toe, om desgelijks daar meê te doen. Dit is een gemakkelijker bezigheid, en zo veel t' eigender aan zijn ouderdom. Wijders, ik weet niet hoe my dunkt dat, schoon hy zich ernstelijk en bescheidenlijk uit een quade weg red, zijn stijl echter meer t' huis en de zijne is, als hy niet geparft word, en gemakkelijker rolt.

Bezadigt-
heit van
Rustikus;

Ik was nu aan deze plaats, daar Plutarchus van zich zelf zegt dat *Rustikus*, by een verhoog zijnde, 't welk Plutarchus te Rome deê, daar een brieven van wegen de Kaizer ontving, en echter uitstelde met de zelfde t' openen tot dat alles gedaan was, daar in, zegt hy, de gehele vergadering bezonderlijk de deftigheit en stemmigheid van deze man prees. Zeker, hy van de nieuwsgierigkeit, en van deze grartige en zwelgende hartstocht van nieuwigheden sprekende, die ons met zo grote onbescheidenheit en ongeduld alle dingen doet verlaten, om een, die nieuwelijks koomt, t' onderhouden, en die ons alle ontfach en aanzies doet verliezen, om, waar wy ook zijn, de brieven, die men tot ons brengt, aan te halen, heeft reden gehad om *Rustikus* stemmigheid te prijzen. Hy had 'er noch het lof van zijn heusheit en bescheidenheit konnen byvoegen, om dat hy niet de loop van zijn verhoog had willen afbreken. Maar ik twijffel of men hem van voorzichtigheit kan prijzen. Want dewijl hy onverwacht brieven ontfang, en bezonderlijk van een Kaizer, zo had het wel mogelijk geweest dat d' uitstel van de zelfde te lezen groot nadeel geweest zou hebben.

die echter
geen voor-
zichtigheid
genoemt
mag wor-
den.

De zonde, die regelrecht tegen de nieuwsgierigkeit strijd, is d' onachtsaamheit, tot de welke ik uit mijn natuur klaarblijkelijk genegen ben; en daar in ik veel menschen zo boven maten slof heb gezien, dat men drie of vier dagen daar na de brieven, die men aan hen gezonden had, noch gefloten in hun zak vond. Ik zou 'er nooit, niet alleenlijk van de genen, die men aan my had vertrouwt, maar zelfs van de genen, die 't geval my in mijn handen had doen vallen, geopent hebben: en ik ben ongerust als mijn ogen door enige misgreep kennis van enige brieven van belang bekomen, die een Grootte leeft, als ik aan zijn zijde ben. Nooit was 'er mensch, die minder onderzocht, en eens anders zaken minder deursnuffelde.

Slofheit re-
gelrecht
tegen nieu-
gierigkeit.

Grote slof-
heit, in
't lezen van
brieven;

In de tijt onzer vaderen had mijn Heer de Boutieres Turin byna verloren, om dat hy, in een goet drinkgezelschap zijnde, uitgestelt had een bericht te lezen, 't welk men aan hem gaf, te weten van 't verraat, dat tegen deze stad, daar in hy 't gebied had, besteken wierd. Deze zelfde Plutarchus heeft my bericht dat *Julius Cesar* zijn leven gebergt zou hebben, zo hy, in die dag, daar in hy van de zamengezworenen gedoot wierd, een geschrift, dat men aan hem gaf, terwijl hy naar de Raat ging, gelezen had. Hy verhaalt ook van *Archias*, *Dwin-* in *Archias*
gelant van Theben, in de voorgaande avont van d' uitvoering des aanslags, die *Pelopidas* besteken had om hem te doden, en daar door zijn Vaderlant te verlossen, een ander *Archias* van Athenen het geen, dat tegen hem besteken wierd, van stuk tot stuk aan hem schreef; en dat hy, deze brief ontfangende, terwijl hy over zijn avontmaal zat, uitstelde met de zelfde t' openen, en deze woorden
zei-

Voorbeel-
den van
ongelukken
daar uit in
Boutieres,

in *Julius
Cesar*,

in *Archias*

zeide: *Morgen't ernstige.* Die daer na in Grieken een spreekwoord zijn geworden.

Een wijs man kan, naar mijn gevoelen, ter believen van een ander, als om 't gezelschap niet wanvoeghelijk te steuren, gelijk Rustikus, of om een andere zaak van belang niet te sluiten, uitstellen met het nieuws, dat men hem brengt, te horen. Maar indien hy dit doet om zijn bezonder belang, of vermaak, inzonderheit zo hy een man is, die ampten van de gemeene Staat bekleed, en om zijn maaltijt, ja zijn slaap zelf niet te steuren, zo is hy niet te verschonen. Eertijts

was te Romen aan de tafel de burgermeesterlijke plaats, die zy d'eerlijkste noemden, om dat zy ruimer was; en om dat de genen, die overkomen zouden, lichtelijker daar by konden komen, om met de geen, die 'er plaats had, te spreken: tot bewijs van dat zy, schoon zy aan tafel waren, de handeling van andere zaken en voorkomingen niet zouden nalaten. Maar als 't al gezegt is, men kan zwarelijk in de menschelijke zaken door menschelijke redenering zulk een rechte regelthaat stellen, dat het geval zijn recht daar in niet behoud.

Burgermeesterlijke plaats te Romen aan de tafel.

Wie en wanneer men 't lezen van de rijken uitstellen mag.

Van 't Geweten.

Vijfde H O O F T D E E L .

Burgerlijke oorlogen lastig en kommerlijk. 't Geweten een beschuldiger van 't quaat, dat men gedaan heeft. De zonde en straf gelijk. De bozen kennen zich niet genoeg verschuilen. Voorbeelden van verzeerde onschult in Schipio. De pijnbank en pijniging vol gevarelijkheit, en erger dan de dootstraf. Aanmerkelyke Historie van een Veltheer, in 't straffen van een Krijgsknecht.

MYn Broeder, de Heer de la Brouffe, en ik, in onze burgerlijke oorlogen, eens te zamen reizende, bejegenden een Edelman van goed gelaat, doch van een strijdige aanhang tegen ons, zonder dat ik 'er iets af wist: want hy veinsde zich anders te zijn. 't Ergste van deze oorlogen is, dat, dewijl de vijant niet door enige schijnbare blyk van taal en gelaat onderscheiden, en in de zelfde wetten zeden en lucht opgevoed is, de kaarten zo gemengt en verward zijn, dat men zwarelijk daar in

verwarring en wanvoeghelijkheid kan mijden. Dit deë my vrezē zelfs onze eige krijgsbenden 't ontmoeten, namelijk in plaatsen, daar ik niet bekend was, om niet genoorzaakt te zijn mijn naam te zeggen, en misschien iets erger te vrezē: gelijk my eertijts gebeurt was. Want in diergelyk misverstant verloor ik menschen en paerden; en onder anderen doodde men my rampzalig een staatjongen, een Italiaansch Edeling, die ik zorgvuldiglijk opvoedde, en in de welk een treffelyke jongenschap, en die

Kommeren last der burgerlijke oorlogen.

vol grote hoop was, gebluscht wierd. Maar deze Edelman had 'er zulk een overmatige vrees af; en ik zag hem t' elkens, als wy lieden te paert ontmoetten, of deur steden reisden, die 't met de Koning hielden, zo bleek en doodsich, dat ik eindelijk giste dat zulks uit een ongerust geweten sproot. Het scheen dat deze rampzalige meende dat men deur zijn momtuig en klederen tot in zijn hart zou zien, en daar zijn verborge voorneemens lezen; zo wonderlijk is de kracht van 't geweten. Het doet ons ons zelven verraden, beschuldigen, en bestrijden; en brengt, by gebrek van vreemde getuigen, ons zelven tot getuigen tegen ons by, terwijl

2. Geweten wonderlijk in zijn uitwerkingen.

Jurnal. Satyr. 13.

Occultum quatiente animo tortore flagellum. a

Een Vadermoort door de bedraver ontdekt.

Dit spreukje is in de mont der kinderen. Bessus van Peonien, die men verweet dat hy uit wulpsheit een nest met muschen had afgeworpen, en hen gedoor, zeide dat hy reden daar toe had gehad, dewijl deze vogeltjes niet afdieten van hem t' onrecht van zijns vaders moort aan te klagen. Deze vadermoort had tot aan die tijt verborgen en onbekent geweest: maar de wrekende razernijen van 't geweten deden 't den geen zelf, die de straf daar af zou lijden, uitbrengen. Hesiodus verbetert deze spreuk van Plato, dat de straf de zonde van naby volgt: want hy zegt dat zy terstont, en met de zonde geboren word. De geen, die de straf verwacht, lijd, haar; en de geen, die de zelfde verdient, verwacht haar. De boosheit stelt pijnen tegen zich zelve toe,

a Het gemoed, als een beul, met een verborge geessel slaat.

De Straf met de zonde geboren.

Malum consilium consultori pessimum. b
gelijk de wesp een ander steekt en beschadigt, maar zich zelf meer; dewijl hy door zijn angel en kracht voor al tijt verliest.

Erasm. Chitid. 1. Centur 2. Adag. 14.

Vitaeque in vulnere ponunt. c
De groenvliegen hebben in zich iets, dat daar een strijdigheid van natuur tot tegengift aan hun vergift dient. Desgelijks, naar mate dat men vermaak in de zonde neemt, zo veroorzaakt zy ook een strijdige ongeneucht in 't leven, die ons terwijl wy waken en slapen, met veel pijnlijke inbeeldingen pijnigt.

Virgil. Georg. lib. 4.

De geneucht van de zonde heeft haar ongeneucht.

Quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes, d

Lacert. lib. 5.

Aut morbo delirantes procraxe ferantur,

Et celata diu in medium peccata dedisse. d

Apollodorus droomde dat hy zich van de Schyten zag willen, en daar na in een kerel koken, en dat zijn hart mordre, terwijl het dus sprak: Ik ben u d'oorzaak van alle deze qualen. Geen schuilhoek is dienstig voor de bozen, zeide Epikurus, om dat zy zich niet kunnen verzekeren van verborgen te zijn; dewijl het geweten hen aan hen zelven openbaart.

Geen schuilhoek voor de bozen.

--- *prima est haec ultio, quod se Judicem noceas absolvitur. e*

Jurnal. Sat. 13.

b Een quade raat is 't ergste voor de rader:

c En hun leven in de wonde stellen.

d En zeker, veel, in hun dromen sprekende, of van ziekten revelende, hebben dikwijls de misdaden, die lange tijt verborgen hadden geweest, te voorsehn gebracht.

e Dit is d' eerste wraak, dat niemand volgens zijn eige oordeel schuldig uitsproken word.

Ge-

Gelijk het ons met vrees vervult, zo hoopt het ons ook op met verzekering en vertrouwen. En ik mag zeggen, dat ik in veel gevaarlijkheden met een valter en onbeschroomder gang gegaan heb, uit oorzaak van de verborge wetenschap, die ik van mijn wil, en van d'oprechtheid mijner voorreemens had.

*Orid.
Paster. lib. i.*

Conscia mens ut cuique sua est, ita concipit intra.

Pectora pro facto spemque metumque suo. 2

Voorbeelden van verzekerde onschult in Schipio.

Hier zijn duizent voorbeelden af. Maar 't zal genoeg zijn drie daar af van een zelfde man by te brengen. Schipio, eens voor het Romainsche volk van een gewichtige beschuldiging aangeklaagt zijnde, zeide, in plaats van zich te verontschuldigen, of zijn rechters te vleiden: het zal u wel passen dat gy aanvangt tegen de geen te vonnissen, door de welk gy macht en vermogen hebt om over alle de werrelt 't oordeelen. En hy, in een andere tijt door een Wijkmeester aangeklaagt, gaf, tot verdediging van zijn zaak, geen andere antwoord, dan dat hy zeide: Medeburgers, laar ons de goden gaan danken over de verwinning, die zy in gelijke dag, als deze, tegen de Karthagers aan my gaven. En hy, zich vooraan op de gang naar de tempel begevende, wierd van de gehele vergadering, ja van zijn beschuldiger zelf, gevolgt. En toen Petilius door Kato aangehit was, om van hem rekening van 't gelt 't eiffchen, dat hy in d'oorlog tegen Antiochus gehandelt had, bracht Schipio, hier toe in de Raat gekomen zijnde, zijn rekenboek mee, 't welk hy onder zijn rok droeg, en zeide dat dit boek de rechte ont-

a Gelijk yder een meewustig gemoed heeft, zo vat hy in zijn hart hoop en vrees naar zijn bedryf.

fangst en uitgift daar af begreep: en toen men het zelfde hem afschreef, om het in 't statsboek te stellen, weigerde hy dit, en zeide dat hy zich zelf deze schande niet wilde aandoen; en hier op scheurde hy 't, in tegenwoordigheid van de Raat, met zijn handen aan stukken. Ik geloof niet dat een afgebrande ziel zulk een verzekerdheit zou konnen tonen. Zijn hart was, zegt Titus Livius, te groot van natuur, en tot al te hoog een staat en geluk gewent, om te konnen misdadig zijn, en tot de laegheit van zijn onschult te verdedigen af dalen.

De vond van de pijniging is zeer Gevaarlijk-gevaarlijk, en schijnt eerder een proefheden van van gedult, dan van waarheit te zijn. De geen, die haar verdragen en uitstaan kan, verbergt de waarheit; en de geen, die haar niet kan verdragen, maakt de waarheit openbaar. Want waarom zal de pijn my eerder het geen, dat 'er af is, doen belijden, dan zy my zal dwingen het geen, dat niet is, te zeggen? In tegendeel, indien de geen, die 't geen niet gedaan heeft, daar af men hem beschuldigt, lijdsaem genoeg is om deze pijnen te lijden; waarom zal de geen, die 't gedaan heeft, niet lijdsaem genoeg zijn? dewijl hem zulk een schone vergelding, als die van 't leven, voorgesteld is. Ik acht dat de grontvest van deze vond uit d'aanmerking van de kracht van 't geweten koomt. Want het schijnt dat hy den schuldige in de pijniging helpt om hem zijn misdrijf te doen belijden, en dat zy hem verzwakt: en in tegendeel, dat hy d'onschuldige tegen de pijnbank versterkt. Om de waarheit te zeggen, dit is een middel vol onzekerheit en gevaar. Wat zou men niet zeggen, wat zou men niet doen, om zo zware pijnen t'ontvluchten?

Etiam

Etiam innocentes cogit mensiri dolor. a

Hier uit spruit het dat de rechter de geen, die hy gepijnigt heeft, om hem niet onschuldig te doen sterven, hem onschuldig en gepijnigt aan zijn einde helpt. Duizent en duizent hebben zich zelven met valsche bekenenissen belast: onder de welken ik Filotas stel, als ik aanmerk d'omstandigheden van 't geding, dat Alexander tegen hem voerde, en de voortgang van zijn pijniging. Maar zo veel is 'er af, dat het (zegt men) het minder quaat is, 't welk de mensche lijke zwakheit heeft konnen bedenken: doch echter zeer onmensche lijk, en zeer onnuttelijk, naar mijn oordeel. Veel volken, minder barba risch en onbezuift dan de Grieken en Romainen, die hen dus noemen, achten 't schrikkelijk en wreet een mensch, van welks misdrijf men noch in twijffel is, te pijnigen, en te verscheuren. Wat vermag hy, ooit van uw onkunde? zijt gy niet onrechtvaardig, die, om hem niet zonder oor-

a De pijn dwingt ook d' onschuldigen te liegen.

zaak te doden, hem erger doet, dan of gy hem dooddet! Indien gy hier aan twijffelt, zo bezie hoe veel malen hy liever zonder reden wil sterven, dan dit bedrijf ook uitstaan, 't welk pijnlijker is dan de straf zelve, en dat dikwijls, door zijn strengheit, de straf voorkomt, en uitvoert. Ik weet niet van waar ik dit verhaal heb; maar het vertoont naaukeurigh het geweten van onz gerecht. Een dorpvrouw beschuldigde voor de Veltheer, die een groot rechtleeger was, een krijgsknecht, om dat hy haar kleine kinderen de weinige pap, die zy noch tot hun voedsel overig had behouden, ontnomen had, vermits alles door dit heir uitgeplondert en wechgerooft was. Daar was geen blijk af. De Veltheer, de vrou vermaant hebbende dat zy wel aanmerken zou wat zy zeide, om dat zy, zo zy loog, aan 't geen, daar zy de krijgsknecht meê beschuldigde, schuldig zou zijn: en toen zy bestendig by 't geen bleef, dat zy gezegt had, deé hy de buik van de soldaat openen, om de waarheit van de daat te weten; en hy bevond dat de vrou gelijk en recht had. Zeker, een bevindelijk vonnis.

Aanmerke-
lijke Histo-
rie.

De pijn-
ging erger
dan de
doodstraf.

Van d' Oeffening.

Zeste H O O F T D E E L.

D'ervarenheit nodig tot de redenering. D'oeffening en overweging helpt niet tot sterven. Voorbeeld van grootmoedigheid in Camus Julius. Hoe de doot kan beproeft worden. De slaap en bezwijmenis enigzins met de doot gelijk. Vrees voor de ziekte erger dan de ziekte. Ongeval aan Montaigne overgekomen, tot een proef van 't sterven voorgesteld. Bige lotheit aan geen ander schadelijk. Kommerlijke en nutte bezigheid van zich zelf tot doeltwit voor te stellen. Van zich zelf te spreken is niet alstijt te verwerpen; voorbeeld

in

in Sokrates. Voorzichtigheit van node in zich zelf te schatten. Waar in de
verwaantheit beslaat. Middel daar tegen.

De redene-
ring moet
mer erve-
rentheit
verzeft
zijn.

Eer zwarelijk konnen de redenering, en 't onderwys, schoon wy zulks gaerne zouden geloven, machtig genoeg zijn om ons tot de daet en doening te brengen, zo wy, behalven dat, onze ziel, door ervarentheit, niet tot de fleur en gewoonte, tot de welken wy haar voegen willen, schikken en gewennen: andersins zal zy zonder twijffel, als zy tot d'uitwerkselen zelven koomt, zich bekommert vinden. Diesbalven, de genen, die, onder de Wijsbegerigen, naar enige groter uitsteekentheit trachtten, vernooegden zich niet met de strengheden van 't geval onder 't dak, en in rust te verwachten; vermits zy vreesden dat het hen onervaren en nieuwelingen in de strijt zou overvallen: maar zy gingen 't te gemoet, en begaven zich met ernst in de proef der zwarigheden. Sommigen van hen verloren de rijkdommen, om zich in een gewillige armoede 't oeffenen. Anderen zochten d'arbeit, en de strengheit van een pijnelijk leven, om zich in 't quaat, en in d'arbeit te verharderen. Anderen beroofden zich zelven van de waardse leden des lichaams, gelijk van d'ogen, en van de leden, die tot de teling dienstig zijn, uit vrees van dat hun al 't aangename en tedere dienst de bestandigheid van hun ziel verzwakken en vermurwen zou. Maar wat het s'erven aangaat, 't welk de grootste arbeit is, die wy te doen hebben, d'oeffening kan ons niet daar toe helpen. Men kan zich door gewoonte en ervarentheit tegen de pijnenschaande behoefte en diergelijke an-

Ervare Wijs-
begerige.

De oeffe-
ning kan
niet helpen
tot s'erven.

dere ongevallen versterken: maar wat de doot betreft, wy konnen hem niet meer dan eens beproeven; wy zijn 'er alle leeringen in, als wy 'er toe komen. Men heeft eertijts menschen gevonden, die zo uitsteekende huismeesters van de tijt waren, dat zy in de doot zelve gepoogt hebben hem te proeven, en te smaken; en zy hebben hun geest geblinddoekt, om te zien hoe 't met deze weg gestelt was. Maar zy zijn niet weêrgekeert, om tijding daar af aan ons te zeggen.

--- Nemo expergitus extat,
Frigida quem semel est vitai pausa se-
guita, a

Lucret.
lib. 3.

Kanius Julius, een Romainsch edeling, van besondere deucht en bestandigheid, door deze rabaut Kaligula ter doot verwezen, veel wonderlijke olijken van zijn stantvastigheid bewijzende, wierd in de leste ogenblik, toen hy de hant des beul's gevoelen zou, van een Wijsbegerige, zijn vrient, gevraagd: Wel Kanius, in hoedanig een stant staat heden uw ziel? wat doet zy? in welke gedachten zijt gy? Ik was, antwoordde hy, bezich met my uit alle mijn vermogen vaerdig en ingespannen te houden, om te zien of ik in dit ogenblik des doots, dat zo kort is, enig vertrek van de ziel zou konnen bemerken, en of zy enig gevoel van haar uitgang heeft, om, indien ik 'er iets af versta, daar na, zo 't in mijn macht is, weêr komen, en mijn vrienden daar af te berichten. Deze is een wijsheidsbetrachter, niet alleenlijk

a Niemand is weêr wakker gemaakt,
na dat de kille doot zijn leven eens geëin-
digt heeft.

tot aan, maar ook in de doot zelf. Wat verzekerdheid, en grootmoedigheid was dit, dat hy wilde dat zijn doot aan hem tot een les zou dienen, en middel hebben om in zo groot een zaak ergens anders op te denken!

- - - *Fus hoc animi morientes habebat.* a.

Hoe de doot beproeft kan worden.

My dunkt echter dat 'er enige middel is om ons met de doot te gewinnen, en gemeenzaam te maken, en hem enigzins te beproeven. Wy kunnen 'er ervarenheit af hebben, is 't geen gehele en volmaakte, ten minste zodanige, dat zy niet onnut is, en die ons sterker en zekerder maakt. Indien wy niet neffens hem kunnen komen, wy kunnen echter hem naderen, en erkennen. Indien wy niet tot in zijn vesting deurdringen, ten minsten zullen wy de wegen en toegangen daar toe kunnen zien en gebruiken. 't Is niet zonder reden dat men ons op onze slaap doet zien, om de gelijkheit, die de zelfde met de doot heeft. Hoe lichtelijk gaan wy van 't waken tot het slapen over? Met hoe weinig bekreuning verliezen wy de kennis van 't licht, en van ons zelven? 't Vermogen van de slaap, die ons van alle doening, en van alle gevoel berooft, zou ons misfchien onnut, en tegen de natuur schijnen, zo de natuur ons daar door niet onderwees dat zy ons zo wel om te sterven, als om te leven, gemaakt heeft, en van 't leven af aan ons d' eenwige staat vertoont, die zy na 't zelfde voor ons bewaart, om ons daar toe te gewinnen, en de vrees daar af wech te nemen. Maar de genen, die door enig geweldig ongeval in bezwijmen zijn gevallen, en alle gevoel hebben verloren, zijn,

a Hy had dit recht van een stervend gemoed.

De slaap gelijk de doot.

Bezwijmens enigzins met de doot gelijk.

naar mijn oordeel, zeer naby geweest van het ware en natuurlijke aanzicht des doots te zien. Want wat d' ogenblik, en het punt van d' overgang aangaat, men heeft niet te vrezzen dat het enige pijn en ongeneuchte met zich brengt, dewijl wy geen gevoel zonder tijt kunnen hebben. Onze lijdingen behoeven tijt, die in de doot zo kort en verhaast is, dat hy noorzakelijk ongevoelig moet zijn. Wy hebben de nadernissen te vrezzen; en hier af kan men ervarenheit bekomen. Veel dingen schijnen ons groter by inbeelding, dan zy in der daat zijn.

Ik heb een groot deel van mijn leven in een volmaakte en volkome gezondheid overgebracht: ik zeg niet alleenlijk volkome, maar ook vrolijke en rustige. Deze staat, die voljeucht en blijfchap was, deé my d' aanmerking der ziekten zo schrikkelijk vinden, dat ik, toen ik onderzanding daar af kreeg, hun nepen zacht en zoet, ten opzicht van mijn vrees, heb bevonden. Zie hier wat ik dagelijks beproef. Indien ik warmtes in een goede kamer onder 't dak ben, terwijl het by nacht schrikkelijk stormt, en yffelijk onweert, zo ben ik voor de genen, die buiten op het veld zijn, beangst en bedroeft; ben ik zelf buiten, ik wensch ook niet elders te zijn. Dit alleen, te weten altijd in een kamer besloten te zijn, scheen my onverdragelijk: en ik ben terstont geschikt om daar een week, en een maant te zijn vol ontsteltenis, ontroerenis en zwakheit. Ik heb bevonden dat ik by mijn gezondheid de zieken veel meer beklagde, dan ik my zelf te beklagen vond, als ik ziek was; en dat de vrees byna de helft zwaarder was, dan het wezen, en de waarheit van de zaak. Ik hoop dat my desgelijks

D' ogenblik van d' overgang tot de doot ongevoelig.

Vrees voor de ziekte erger dan de ziekte zelve.

Miffchien
ook zo met
de doot.

Ongeval
aan Mon-
taigne
overgeko-
men.

lijks met de doot zal gebeuren, en dat hy niet de moeite waardigh zal zijn, die ik met alle deze toefel doe, en met alle de hulp en byftant, die ik te zamen roep en vergader, om 't geweld daar af te verdragen. Maar met alle voorkomingen konnen wy niet te veel voordeel aan ons zelve geven.

Ik was in onze darde, of tweede beroerten (want dat heugt my niet al te wel) op zekere dag ter wandeling een mijl van mijn woning, die in 't midden van alle de beroerten der burgerlijke oorlogen van Frankryk legt. Dewijl ik my in alle zekerheit, en zo na aan mijn huis achtte, dat ik geen beter toefel behoefde, zo had ik wel een gemakkelijk paert genomen, maar dat echter niet sterk was. Toen in mijn weêrkeering zich een haastig voorval vertoonde om my met dit paert in een dienst te dienen, daar toe het niet gewent was, dreef een van de mijnen, die groot en sterk was, en op een rootächtig sterk paert zat, dat hard van bek was, maar anders fris en wakker, om zich stout te tonen, en voor zijn makkers te rennen, dit paert met volle ren op het mijne aan, en stortte, gelijk een reus op de kleine man, en zijn klein paert, en, op ons vallende, gelijk een blixem, wierp ons beide met de benen om hoog. Mijn paert lag nederge- worpen, en gantschelijk in suizeling, en ik tien of twaalf treden van daar ruggelings omgekeert, met mijn aangezicht geheel gekneust en gefchonden. Mijn zwaert, dat ik in de hant had, vloog meer dan tien of twaalf treden van daar, en mijn gordel geraakte in stukken: kort, ik had niet meer gevoel en beweging, dan een stronk. Dit is d' enige bezwijmenis, die ik tot nu toe gevoelt heb. De genen, die by my waren, door alle mo-

gelijke middelen gepoogt hebbende my weêr te doen bekoemen, en my voor doot houdende, namen my op hun armen, en brachten my met grote moeite in mijn huis, dat omtrent een halve Franfche mijl van daar was. Op de weg, en na dat zy my langer dan twee uren doot hadden geacht, begon ik my weêr te roeren, en t' adedemen: want daar was zo grote overvloed van bloet in mijn borst gevallen, dat de natuur, om de zelfde daar af t' ontlasten, zijn krachten weêr moest opwekken. Men rechte my op mijn voeten, daar ik een grote plas van zuiver bloet uitgaf; 't welk my onderweeg dikwijls gebeurde. Ik begon hier door weêr een weinig leven te krijgen, maar dit by zo kleine stukjes, en zo langfamelijk, dat mijn eerste gevoeligen de doot meer naderden, dan 't leven.

*Perche dubbiofa ancor del suo ritorno
Non s' Afficura attonita la ment. a*

Deze herdenking, die ik daar af in mijn ziel ingedrukt heb, het aangezicht en denkbeeld des doots zo naby naturelijk aan my vertonende, verëenigt my enigfins daar med. Toen ik in deze staat eerst begon te zien, gefchiedde zulks met zulk een ontroert, zwak en dootsch gezicht, dat ik noch niets onderscheidde, dan 't licht.

*- - - come quel ch' or apra, or chiude
Gli occhi, mezzo tra'l sonno el' effor
desto. b*

Wat de werkingen der ziel aangaat,

a Want de verbaasde ziel, van haar wederkering noch twyffelachtig, kon zich niet verzekeren.

b gelijk de geen, die, half wakker, en half slapende, d' ogen nu opent, dan sluit,

zy wiesfen aan met gelijke voortgang, als die van het lighaam. Ik zag dat ik geheel bloedig was: want mijn wambas was overal van't bloet, dat ik uitgegeven had, besmet. D' eerste gedachten, die ik kreeg, waren dat ik met een bus in 't hooft geschoten was. En zeker, in die zelfde tijt wierden veel schoten rondom ons gedaen. My docht dat mijn leven en ziel niet dieper, dan op 't einde der lippen was: ik sloot mijn ogen, om (gelijk 't my toefcheente helpen haer uit te drijven; en ik schiep vermaak in de slaauheit. Dit was niets, dan een inbeelding, die slechts boven op mijn ziel vat kreeg, die zo teer en zwak was, als al 't overige; maar warelijk niet alleenlijk vry van ongeneucht, maar met deze zottigheid vermengt, de welken de genen gevoelen, die zich van de slaap laten bekruijen.

Ik geloof dat dit de zelfde staat is, daar in de genen: zich bevinden, die men in de zwakheit ziet bezwijken, en zieltogen. Ik acht dat wy hen zonder oorzaak beklagen, als wy oordeelen dat zy zware pijnen lijden, of dat hun ziel van pijnlijke gedachten beknelt is. Dit is altijd mijn gevoelen geweest, tegen de mening van veel, en zelfs van Estienne de la Boëtie, dat de genen, die wy dus nedergeworpen, en in 't naderen van hun einde dommelig en sluimerig, of van de lankheit des quaals, of by toeval door een geraaktheit, of vallende ziekte gedrukt,

Ongevoel-
lijke stant
der gener,
die in hun
uiterste
leggen, vol-
gen Mon-
taignes ge-
voelen.

Lucret.
lib. 3.

--- (vi morbi sepe coactus
Ante oculos aliquis nostros ut ful-
minis ictu
Concidit, & spumas agit, insensit, &
sremit artus,
Despit, extantat nervos, torquetur,
ambulat,
Inconstanter & in iactando membra

saugat.) a

of in 't hooft gequetst zien, dat wy hen horen mompelen, en dikwijls scherpe zuchten uitgeeven, schoon wy enige tekenen daar uit trekken, door de welken schijnt dat zy noch kennis hebben, en enige bewegingen, die wy hen met het lighaam zien doen: ik heb, zeg ik, altijd gedacht dat zy de ziel en 't lighaam bedolven en slaperig hielden.

Vixit & est vixit nescius ipse sua. b

Ovid. Trist.
lib. 1. Elg. 3.

Ik kon niet geloven dat in zulk een grote verbaastheit en trefing des lighaams, en in zulk een verbijstering van zinnen de ziel inwendiglijk enige kracht kan behouden, om zich 't erkennen; en dat dieshalven de menschen enige redenering hadden, die hen pijnigden, en die hen d' elende van hun stant kon doen oordelen en gevoelen; en dat zy by gevolg niet zeer te beklagen waren. War my aangaat, ik beeld my geen stant zo onverdragelijk en schrikkelijk in, als een wakkere en gepijnigde ziel te hebben, zonder middel van zich te kunnen openbaren, gelijk ik van de genen zou zeggen, die men, na dat hen de tong zigsnedden is, ter strafzend, 't en waar dat in dusdanige doot de stomste door my de gevoeghelijkste schijnt, zo de zelfde met een bestendig en stemmig gelaat ver-

De stant
der gener,
die zich
niet kon-
nen open-
baren,
d'onver-
dragelijk
is.

a Ja iemand, door 't geweld van de ziekte geparkt, valt dikwijls, als van een blixemsflag getroffen, voor onze ogen neder, schuimbeke, zucht, en trekt zijn leden te zamen. Hy is als herffenloos, strekt de zenuwen uit, word gepijnigt, hijgt, en vermoeit zijn leden, met hen hier en daar te slingeren.

b Hy leeft, en weet zelf niet dat hy leeft.

zelt.

zels is, en gelijk deze elendige gevangenen, die in de handen der soldaten van deze tijt, rechte snode beulen, vallen, van de welken zy met alderhande wreed onthaal gepijnigt worden, om hen tot enig overmatig en onmogelijk losgelt te dwingen; terwijl zy in zodanige stant en plaats gehouden worden, daar zy gantschelijk geen middel hebben om hun gedachten en elende uit te drukken, en bekent te maken. De Dichters hebben verducht dat enige goden gunstig waren tot de verlossing der gener, die in zulk een pijnelijk leven quijnden.

niet van dat ik tot nu toe daar wel af geoordeelt heb. Want ik, geheel bezwijmt zijnde, poogde vooral mijn wambas (dewijlik ongewapent was) met de nagelen t'openen; en echter weet ik dat ik in mijn inbeelding niets gevoelde, dat my quetste: want in ons zijn veel bewegingen, die niet uit ons bevel en schikking voortkomen.

Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant. b *Vergil. Aeneid. lib. 10.*

De genen, die vallen, steken dus de handen voor uit, te weten door een naturelijke aandrift, de welk maakt dat onze leden van malkander gedient worden, en dat zy bewegingen hebben, die niet in onse rednering bestaan.

Edaciferos memorans currus abscedere membra, *L. met. lib. 3.*

Ut tremere in terra videatur ab artibus, id quod

Decidit, abscessum, cum mens tamen atque hominis vis.

Mobilitate mali non quit sentire dolorem. c.

Mijn borst was geperst door die geronnebloet. Mijn handen keerden zich derwaarts, gelijk zy dikwijls doen ter plaats, daar wy jeukte hebben, tegens de mening van onze wil. Daar zijn veel beesten, ja menschen zelve, die men de spieren ziet trekken en roeren, na dat zy doot zijn. Yder

b De half dode vingers liltten, en tasten noch naar 't zwaert.

c Zy verhalen dat de seiffenwagens in dier voegen de leden afsnyden dat men de stukken, die van de leden afgesneden noedervallen, op d' aarde ziet liltten, hoewel echter de ziel, en de menschelijke krachte, door de gezwintheit van het quaat, de pijn niet kunnen gevoelen.

Vergil. Aeneid. lib. 4. - - - *hunc ego. Diti Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo. a*

De korte woorden, die dikwijls niet ter zaak dienen, de welken men somtijts met geweld van roepen om hun oren, en met groot gediuis, uit hun mont rukt, of de bewegingen, die enige overeenstemming met het geen, dat men hen afvraagt, schijnen te hebben; dit is geen getuigenis van dat zy echter een volkome leven genieten. Dit gebeurt ons als de slaap ons overvalt, en eer hy ons gantschelijk ingenomen heeft, dat wy als in een droom al'tgeen, dat omtrent ons geschied, gevoelen, en dat wy de stemmen van een verwacht en onzeeker gehoor volgen, 't welk slechts de kanten en randen der ziel tref; en op de leste woorden, die men tot ons gezegt heeft, geven wy vervolgens antwoorden, die meer by geval voorkomen, dan zin en mening hebben. En dewijl ik dit met de daat heb beproeft, zo twijffel ik heden

a Deze wijde ik, volgens mijn last, aan Pluto op, en ontdaast u van dit ligbaam.

weet by ervarenheit, dat'er leden zijn, die zich zonder zijn toestemming dikwijls bewegen, oprechten en nederleggen. Deze tochten, die ons niet raken, dan voor zo veel de schors aangaat, kunnen niet d'onzen gezegt worden. Indien de mensch hen de zijnen zal maken, zo moet hy gantschelijk daar aan gebonden en verplicht zijn. De pijn, die van de hant, of voet gevoelt word, terwijl wy slapen, is niet d'onze. Toen ik mijn huis naderde, daar 't gerucht van mijn val zich alreë verspreid had, en toen mijn huisgenoten my met zodanig gekrijt, als men in diergelijke dingen gewent is te maken, bejegent hadden, gaf ik niet alleenlijk enige antwoord op 't geen, dat men aan my vraagde, maar zy zeggen ook dat ik beval dat men aan mijn gemalin, die ik zag dat zeer bezich was, en hier en daar zwierde, en vermoet wierd, om dat de weg bergachtig, en ongemakkelijk was, een paert zou geven. Het schijnt dat deze aanmerking uit een ziel, die wakker was, zou moeten voortkomen; en echter was 't niet dus met my gestelt. Dit waren ydele denkingen, die door de zinnen der ogen en oren bewogen wierden, zonder dat zy van my afquamen. Ik wist niet van waar ik quam, en waar ik heen trok, en kon het geen, dat men my vraagde, niet wegen, noch aanmerken. Dit zijn geringe uitwerkingen, die van de zinnen zelven, als door de gewoonte, voortgebracht worden. 't Geen de ziel daar toe deë, was als in een droom; en als door de zachte indrukking der zinnen een weinig geraakt, en alleenlijk overstreken en besproeit. Mijn gesteltenis was onderstischen warelijk zeer zoet en gerust. Ik gevoelde geen droefheit, noch voor my zeli, noch voor anderen. Ik

zag mijn huis, zonder dat ik 't kende. Toen men my nedergelegd had, gevoelde ik een oneindige zoetigheid in deze rust. Want men had my zeer gesleept en geseurt. Deze arme lieden hadden my, langs een lange en zeer quade weg, op hun armen gedragen, en malkander, na dat zy moede geworden waren, tot twee of drie malen verpoost. Men hield my veel hulpmiddelen voor, van de welken ik niet een aantam; dewijl ik voor zeker hield dat ik dodelijk in 't hoeft gequetst was. Dit zou warelijk een gelukkig sterven hebben geweest: want de zwakheit van mijn overleg en redenering maakte dat ik niets daar af oordelen, en de zwakheit mijns lichaams dat ik niets daar af gevoelen kon. Ik liet my zo zachtelijk handelen, en op zulk een zoete en gemakkelijke wijze helpen, dat ik zelden iets gevoelde, 't welk my minder lastig was, als dit. Toen ik begon weër te bekomen, en mijn krachten weër te krijgen,

Ut tandem sensus convalesce mei, a Ovid. Trist. lib. 1. d. 6.

't welk twee of drie uren daar na was, gevoelde ik dat ik vervolgens van pijnen aangetast wierd. Alle mijn leden waren door de val als gebroken en vermorfelt; en ik bevond my twee of drie nachten daar na zo qualijk gestelt, dat ik weër noch eens daar af dacht te sterven, maar een felder doot; en ik gevoel noch de roering van deze smak. Ik wil dit niet vergeten en overslaan, dat het leste daar in ik weër bedaren kon, de geheugenis van dit ongeval was; en ik deë dikwijls voor my verhalen, waar ik heen ging, van waar ik quam, en in welke uur my dit overgekomen was, eer ik

a In voegen dat mijn zinnen eindelijk machtig wierden.

't be-

't begrijpen kon. Wat de wijze van mijn val aangaat, men verbergde haar voor my, tot verschoning van de geen, die'er d'oorzaak had af geweest; en men verdichtte anderen voor my. Maar lange tijd daar na, en in de volgende dag, toen mijn gebeugenis zich als weér begon t'openen, en aan my de staat te vertonen, daar in ik in die ogenblik was, in de welk ik bemerkte had dat dit paert op my quam storten, (want ik had het achter my gezien, en my voor doot gehouden: maar deze denking had zo schichtig geweest, dat de vrees geen tijd had gehad om daar in te voorschijn te komen) docht my dat het een blixemslag was, die mijn ziel de dreunen, en dat ik uit d'andere werrelt weérkeerde.

Dit verhaal van zulk een geringe uitgang zou ydel genoeg zijn, 't en waar d'onderwijzing, die ik 'er voor my uit gehaald heb. Want zeker, om zich tot de doot te gewennen, bevind ik dat'er niets anders te doen is, dan zich dicht daar by te voegen. Nu, yder is, gelijk Plinius zegt, een zeer goed onderwijs aan zich zelf, zo hy bequaamheit heeft om zich zelf van naby te bespieden. Dit is niet mijn lering, maar mijn bezigheid en oeffening: dit is niet eens anders les, maar de mijne. Men moet my echter niet ondanken van dat ik haar mededeel. 't Geen aan my dient, dat kan ook by toeval aan een ander dienstig zijn. Voorts, ik bederf niets; ik gebruik slechts het mijne; en indien ik de zot speel, 't is op mijn eige kosten, en niet tot iemants nadeel: want dit is een zotheit, die met my sterft, en geen gevolg heeft. Wy hebben geen tijd, dan van twee of drie, onder d'Ouden, die deze weg gebaant hebben. Ja wy kunnen noch niet zeggen

of het even op deze zelfde wijze is; dewijl wy niets anders, dan de namen, daar afkennen. Niemand heeft zich sedert in hun speur begeven. 't Is een doornächtigt bestaan, en noch kommerlijker, dan 't wel schijnt, zulk een ruïne en zivervende gang te volgen, die onze geest ingegaan is, de duistere diepten van zijn Inwendigeplojent te deurdringen, en zo veel kleine wijzen en veranderingen van zijn bewegingen te verkiezen, en stant te doen houden. Dit is een nieuwe en bovengewone bezigheid, die ons van de gemene bezigheid des werrelts, ja ook van de genen, die meest geprezen worden, aftrekt. Daar zijn alreë veel jaren verlopen, in de welken ik alleenlijk my zelf tot doelwit mijner gedachten heb gestelt, en alleenlijk my zelf naspeur, en met my zelf bezich ben. En indien ik ergens anders meë bezich ben, 't is om het zelfde terstont aan my, of, om beter te zeggen, in my te werk te stellen. My dunkt ook dat ik niet dool, zo ik, gelijk in andere wetenschappen en geschied, die nergens na zo our zijn, het geen, dat ik in deze geleert heb, aan anderen mededeel; schoon ik met de vordering, die ik 'er in gedaan heb, niet al te wel vernoeget ben. Daar is geen beschrijving zo zwaar, als de beschrijving van zich zelf, en ook wareljk niet zo nut. En nochtans moet men zich wel toestellen en opschikken, en zich in goede ordening voegen, om voor den dag te komen. Nu, ik rust my toe zonder ophouden; want ik beschrijf my zonder ophouden. De gewoonte heeft het spreken van zich zelf zondig gemaakt, en zulks hardnekkiglijk verboden, namelijk uit haat van de roem, die altijd aan d'eige getuigenissen schijnt vast te zijn.

kommerlij-
ke bezig-
heit van
zich zelf
tot doelwit
voor te stel-
len.

en nutter
dan enige
weten-
schappen.

De be-
schrijving
van zich
zelf zwaar.

In plaats dat men aan 't kind de neus zou snuiten, word dit afsnuiten, of afsnijpen genoemd.

Horat de
Art. Poet.

In vitium ducit culpa fuga. a

Van zich
zelf te spre-
ken niet al-
tijt te ver-
werpen.

Ik vind meer quaad dan goet tot deze hulpmiddel. Maar indien 't waar was, dat dit, te weten van zich zelf tot het volk te spreken, noozakelijk verwaanztheit was, zo behoef ik, volgens mijn algemeen oogmerk, niet een werk te weigeren, dat deze zieke en zwakke hoedanigheid, dewijl zy in my is, bekent maakt; en ik behoef dit gebrek niet te verbergen, 't welk ik niet alleenlijk in 't gebruik heb, maar daar af ik ook belijdenis doe. Doch om 't geen, dat ik 'er af geloof, recht uit te zeggen, deze gewoonte heeft onrecht, dat zy de wijn veroordeelt, om dat veel zich daar aan drooken drinken. Men kan geen andere dingen, dan die goet zijn, misbruiken. Ik geloof dat deze regel alleenlijk op de gebreken van 't volk ziet. Dit zijn breidels voor de gemeene hoop, daar mee de Heiligen, die wy zo trefselijk van zich zelve horen spreken, noch de Wijsbegeerigen, noch de Godgeleerden niet gebreidelt worden; gelijk ook ik niet, schoon ik zo weinig d' een als d' ander ben. Indien zy niet met voordacht daar af schrijven, ten minsten schromen zy niet, als de gelegentheit daar toe hen voorkomt, zich diep in 't parck te begeven. Waar af

Voorbeeld
in Sokra-
tes.

spreekt en handelt Sokrates meer, dan van zich zelf? Waar toe stiert by meermalen de redenen zijner leerlingen, als tot van zich zelve te spreken; niet van de les uit hun boek, maar van de stant en beweging van hun ziel? Wy biechten godsdienste.

a De vlucht van 't misdrijf brengt tot zonde.

lijk op voor God, en voor onze biechtvader, gelijk onze gebeden voor 't gehele volk. Maar wy brengen, zal men my antwoorden, niet dan beschuldigingen en aanklachten voort. Wy zeggen dan alles: want onze deucht zelf is gebrekkelijk, en berouachtig. Mijn ambacht en kunst is, te leven: dat de geen, die my verbied daar af naar mijn mening, ervarentheit en gewoonte te spreken, ook aan de boumeester beveel niet naar zijn eige zin, maar naar die van zijn gebuur, naar de wetenschap van een ander, en niet naar de zijne, van de gebouwen te spreken. Indien 't roem is zijn eige achtting en waarde te verkondigen, waarom brengt Cicero de welsprekentheit van Hortensius en Hortensius die van Cicero te voorschijn? Misschien verstaan zy dat ik met de werken en daden, en niet blotelijk met de woorden, van my getuig. Ik schilder voornamelijk mijn gedachten; een stoffe zonder vorm, die niet uitgewerkt kan worden, en die ik naauwelijks in dit lighaam des lichts, te weten de stem, uibreiden kan. Wijzer en godvruchtiger menschen hebben geleefd met alle uitterlijke werken te vlieden. D' uitwerkingen zouden meer van 't geval zeggen, dan van my. Zy spelen hun rol, niet de mijne, dan by giffing, en gantschelijk onzeker; proefjes van een byzonder monster. Ik vertoon my gantschelijk en geheel. 't Is als een geraamte, daar in men met een opzicht d' aderen, spieren, en pezen, yder stuk op zijn plaats, ziet. D' uitwerking van de hoest heeft een gedeelte daar af voort gebracht; d' uitwerking van de bleekheit, of hartklopping een ander, en dit twijfelachtiglijk. 't Geen, dat ik beschrijf, is niet mijn gebaar en gelaat; maar

Van zich
zelf te
spreken
natuurlijk.

De gedach-
ten uit te
beelden
zwaar.

my

Men moet
voorsich-
tig zijn in
zich zelf te
schatten.

my zelf, en mijn wezenheit. Ik acht dat men in zich zelf te schatten voorzichtig, en in van zich zelf te getuigen naauzetting en oprecht moet zijn, 't zy hoog of laag, zonder onderscheit. Indien ik aan my zelf ganschelijk goet en wijs schein, ik zou het volmondiglijk uitbrommen. Minder van zich zelf te zeggen, dan men heeft, dit is zotheid, geen zedigheid: zich met minder te betalen, dan men waardig is, dit is blodigheid en kinderachtigheid, volgens Aristoteles getuigenis. Geen deucht behelpt zich met de valsheit; in de waarheit is nooit stoffe en oorzaak van doling. Meer van zich zelf te zeggen, dan men heeft, is niet altijt verwaantheit, maar dikwijls ook zotheid. Aan zich zelf meer te behagen, dan men warelijk is, en daar door in onbescheide liefde tot zich zelf te vallen, is naar mijn oordeel de gront van deze zonde. D'opperste hulpmiddel om zulks te genezen is recht anders te doen, dan dezen bevelen, die, verbiedende van zich zelf te spreken, by gevolg noch meer verbieden op zich zelf te denken. De verwaantheit bestaat in de gedachten; de tong kan'er slechts een klein gedeelte af hebben. Zy menen dat met zich zelf bezich te zijn, is, in zich zelf behagen te scheppen, en dat zich zelf te handelen, en met zich bezich te zijn, is zich te hoog achten. Maar deze overmaat

heeft alleenlijk plaats in de genen, die zich niet dan utterlijk proeven, die zich naar hun bezigheden schatten, die zich met zich zelf 't onderhouden suffery en ledigheid, en zich zelf te verzorgen en op te bouwen kasteelen in de lucht te timmeren, noemen; terwijl zy zich vreent en buiten zich zelf achten. Indien iemand, beneden zich ziende, op zijn wentschap dronken word; hy keer zijn ogen opwaarts naar de verlede eeuwen, zo zal hy zijn hoogmoed laten zakken, terwijl hy daar zo veel duizenden van vernuften vind, die boven hem zijn. Indien hy enige opgeblaze verwaantheit van zijn dapperheit krijgt, hy vertoon voor zich de levens van Schipio, van Epaminondas, van zo veel heiren, en van zo veel volken, die hem zo verre achter hen laten. Geen bezondere hoedanigheid zal de geen verhoeverdigen, die met enen zo veel andere onvolmaakte en zwakke hoedanigheden, de welken in hem zijn, en eindelijk de nietigheid van de menschelijke stant optelt. Sokrates wierd alleen tot de naam van wijs waardig geoordeelt, om dat hy alleen het gebod van zijn God recht gevat had, te weten van zich zelf te kennen, en door deze oeffening geraakt was tot zich zelf te verachten. Die zich zelf dus kent, geef zich zelf onbeschroomdelyk door zijn mont te kennen.

Middel om
zijn hoog-
moed te la-
ten vallen.

Onbeschei-
de liefde
tot zich
zelf.

Verwaant-
heit, waar
in zy be-
staat.

Van d' Eervergeldingen.

Zevende H O O F T D E E L.

Krijgsvergeldingen der Ouden, en der gener van deze tijt. Hoge achting
der Ridderfchap van S. Michiel in voorgaande tijden. Rijkdom ook een ge-
fchenk

R r

ſchenk van de zonde. Dapperheit een gemene deucht te Sparte. Volmaakte en ware dapperheit. Krijgsdapperheit hoe te verkrijgen. De ridderlijke Staat voor de vermaakte krijgsoverſten alleen. Krijgsdapperheit d'eerſte deucht onder de Franſchen; en de krijgsbeerygheit d'eerſte deucht onder hun adel. Wie een eerlijke vrouw onder hen geacht.

Krijgsver-
geldingen
der Ouden.

DE genen, die 't leven van Augustus Cefar beſchrijven, merken dit in zijn krijgſtucht aan, dat hy wonderlijk milit ingaven by de genen was, die 't verdienden; maar dat hy echter in louter eervergeldingen zeer ſpaarſaam was: en nochtans was hy zelf, eer hy ooit ten oorlog had geweest, door zijn oom met alle krijgsvergeldingen beſchonken. Dit is een treffelijke vond, en in 't meeste deel der Staatbeſtellingen des werrelts gebrnikt, dat men zekere ydele en koſteloze tekenen oprichte, om de dapperheit daar mede te verëeren, en te vergelden: gelijk de kranſſen van lauweren, eiken en myrthe; de geſtalte van zekere kleding, het voorrecht van in karos deur de ſtat te rijden, of by nacht met de fakkel: enige bezondere zitting in de gemene vergaderingen, het voorrecht van enige bynamen, en eernamen, zekere merken in de wapenen, en diergelijke dingen, daar af 't gebruik verſchidelijk, naar de waan der volken, aangenomen is geweest, en dat noch plaats heeft.

en der he-
dendaag-
ſchen.

Wy hebben voor onz deel, en veel van onze geburen met ons, d'Ordeningen der Ridderſchap, die alleenlijk tot dit einde en ooggemerk opgerecht zijn. 't Is warelijk een zeer goede en vorderlijke gewoonte, dat men middel heeft om de dapperheit der voortreffelijke en uitſteekende mannen te erkennen, en hen met betalingen te veroogen, en te voldoen, die 't gemeen geensins beſaſten, en den Vorſt

niets koſten. En 't geen, dat altijd door oude ervarentheit gebleken is, en 't welk wy eertijts ook onder ons hebben konnen zien, te weten dat de lieden van ſtaat en aanzien begeriger waren naar zodanigen vergeldingen, dan naar de genen, daar winſt en voordeel aan vaſt was, is niet zonder reden, en heeft grote ſchijn. Indien men by de vergelding, die alleenlijk in d'eer behoort te beſtaan, andere nuttigheden en rijkdom byvoegt, zo vermindert en verkleint dit byvoegſel d'achtung daar af, in plaats van de zelfde te vermeerderen.

De koſte-
lijkheit
vermindert
d'eer-
vergel-
ding.

D'Ordering der Ridderſchap van S. Michiel, die zo lange tijt by ons in achtung heeft geweest, had geen groter nuttigheit, dan deze, dat zy geen gemeenſchap met enige andere nuttigheit had. Dit veröorzaakte dat 'er eertijts noch ampt noch ſtaat was, hoedanig zy ook wezen kon, daar d'Edeldom met zo grote negentheit en begeerte naar trachtte, als naar deze Ordering, noch hoedanigheit, die meer ontzach en grootheit aanbracht; dewijl de deucht meer tracht naar een vergelding, die gantſchelijk de hare, dan die heerlijk en vorderlijk is. Want zeker, d'andere geſchenken hebben geen zo waardig gebruik, dewijl men hen in alderhande gelegentheden aanwend. Met de rijkdom voldoet men de dienſt van een knecht, de naerſtigheit van een looper, het danſſen, ſpringen, ſpreken, en de ſnoodſte gediensigheden die men ontfangt: ja men betaalt 'er ook de zonde

De Ridder-
ſchap van
S. Michiel.

Haar hope
waarde in
voortijden.

Rijkdom
ook een ge-
ſchenk van
de zonde.

zonde met; het gevele, de koppelaar, en 't verraat. 't Is geen wonder, zo de deucht niet zo gaerne dusdanige gemene munt begeert en aanneemt, als de geen, die haar eigen, en die ganschelijk edel, en grootmoedig is. Augustus had reden om veel spaarlamer van d' eervergeldingen, dan van de geltvergeldingen te zijn; om dat d' eer een voorrecht is, dat zijn voornaamste wezenheit uit de weinigheit trekt, en de deucht zelve is.

Wat d' eer is.

Martial.
lib. 12.
Epigr. 82.

Cui malus est nemo, quis bonus esse potest? a

Om een mensch te prijzen, koomt niet in aanmerking dat hy voor d' opvoeding zijner kinderen, zorgt; om dat dit, hoe gerechtigt het ook zijn mag, een gemene doening is; ja zo weinig als een grote boom, daar het geheel bosch zodanig is. Ik meen niet dat enig burger van Sparte op zijn dapperheit roemde; want dit was een gemene deucht in hun volk: gelijk ook niet op de getroutheit, en verachting der Rijkdommen. Een deucht, die een gewoonte is geworden, verkrijgt geen vergelding, hoe groot zy ook is: ik weet ook niet hoe wy haar, gemeen zijnde, ooit groot zullen noemen.

Dapperheit der burgers van Sparte een gemene deucht.

De weinigheit maakt achtting.

Dewijl dan deze eervergeldingen geen andere achtting en waarde hebben, als deze, dat weinig lieden haar genieten, zo behoeft men, om hen te vernietigen, niets anders te doen, dan hen rijkelijk mede te delen. Als men nu meer menschen vond, dan in de verlede tijt, die onze Ordening verdienden, zo moest men echter daarom d' achtting daar af niet omstoffen; en lichtelijk kan gebeuren dat'er

a Wie kan goet by de geen zijn, by de welk niemant quaat is?

meer zijn, die de zelfde verdienen: want daar is geen der deuchden, die zich zo lichtelijk uitstrekt en verspreid, als de krijgisdapperheit. Daar is een andere ware, volmaakte en wijsbegerige dapperheit, (ik gebruik dit woort na onz gemeen gebruik) van de welke ik niet spreek, die veel groter en volkomender is, dan deze, te weten deze kracht en verzekertheit van 't gemoed, die gelijkelijk alderhande strijdige toevallen veracht, die gelijkmoedig, eenfaltig en bestanding, en van de welke d' onze slechts een kleine straal is. Het gebruik, 't onderwijs, 't voorbeeld, en de gewoonte vermogen alles, dat zy willen, in d' oprechting van de gene, van de welke ik spreek, en maken haar lichtelijk gemeen; gelijk men zeer gemakkelijk door d' ervarentheit, die onze burgerlijke oorlogen hier af aan ons geven, kan zien. En indien iemand ons nu kon verëenigen, en onz geheel volk tot een gemeen bestaan aanhiffen, wy zouden onze oude krijgснаam weêr doen bloejen. Wel is waar dat de vergelding van d' Ordening in de voorgaande tijt niet alleenlijk de dapperheit raakte, maar veerder zag. Dit was nooit de betaling en vergelding van een dapper krijgsknecht, maar van een vermaart Hooftman. De wetenschap van te gehoorzamen verdiende niet zulk een eerlijk loon: men verëischt in oude tijden een algemeender krijgservarentheit daar toe, die het meeste deel, en de grootste delen van een krijgsmans bevatte. *Want de kunst en 't ampt van de krijgsknecht is niet eveneens als dat van d' Overste.* Hy moet, behalven dat, van zodanige gesteltheit zijn, die op deze waerdigheit pakt. Wijders zeg ik dat, schoon meer lieden daar toe waerdig waren, dan in

De krijgsdapperheit verspreid zich lichtelijk.

Volmaakte en ware dapperheit.

Krijgisdapperheit, waar doot te verkrijgen.

De Ridderlijke Ordeningen niet voor de dapperheit alleen, maar voor vermaarde Oversten.

Vergt. N. 4.

voortijden, men echter daar in niet milder moest zijn; en 't zou beter geweest zijn dat men mitte in alle de genen, die deze waardigheid verdienden, daar mee te beschenken, dan dat wy het gebruik, en de nuttigheit van zulk een nutte vinding verliezen, gelijk wy nu gedaan hebben. Geen stouthartig man wil voordeel van 't geen hebben, dat hy met veel gemeen heeft. En de genen, die deze vergelding minst hebben verdient, tonen heden de meeste schijn van dat zy haar versmaden, om zich door deze middel in de rijg der gener te stellen, aan de welken men ongelijk doet dat men dit bewijs, 't welk bijzonderlikaan hen behoort, onwaardiglijk quist en vernedert. Nu, met het uitwischen en vernietigen van deze waardigheid te verwachten dat men vaerdiglijk een gelijk gebruik in achting zal konnen brengen, en vernieuwen; dit is geen bequaam bestaan in zulk een baldadige en kranke tijt, als deze. daar wy tegenwoordiglijk in zijn; en daar uit zal gebeuren dat de leste van zijn geboorte af in d' ongemakken zal vallen, die d' andere vernietigen. De regelen der ontlaning en vryheyt van deze nieuwe Ordening zouden zeer streng en geprangt moeten zijn, om gezach daar aan te geven; en deze ongestuimige tijt is niet bequaam tot een korte en geregelde breidel; behalven dat 'er, eer men achting daar aan kan geven, van noden is dat men de geheugenis van d' eerste heeft verloren; gelijk ook van de verächting, daar in zy gevallen is.

Men zou in deze plaats iets over d' aanmerking der dapperheit, en over 'tonderfcheit van deze deucht met d' anderen konnen redeneren: maar dewijl Plutarchus dikwijls over

deze zaak redeneert, zo zou ik vergeeffche arbeit doen met hier het geen, dat hy 'er af zegt, te verhalen.

Dit is aanmerkenswaardig, dat onze lantgenoten d' eerste trap der deuchden aan de dapperheit geven, gelijk hun naam, die van waardigheid koomt, aanwijst; en dat, volgens onz gebruik, als wy zeggen, een geacht, of een vroom man, naar de stijl van onz Hof, en van onze adel, dit niets anders te zeggen is, dan een dapper man, op een gelijke wijze, als die van Romen. Want d' algemene benaming van deucht heeft by hen zijn oorsprong van de kracht. De krijgsbeezigheid is d' eige, enige en wezentlijke vorm van Edeldom in Frankrijk. 't Is waarschijnlijk dat deze, d' eerste deucht heeft geweest, die zich onder de menschen heeft vertoont, en die aan d' een voordeel op d' ander heeft gegeven; door de welke de sterkten en kloekmoedigsten zich meester van de zwaksten hebbengemaakt, en besondere achting en eer verkregen, daar uit zy deze eer en waardigheid van taal heeft gehouden: of anders, dat deze volken, zeer strijdbaar zijnde, de prijs aan die van de deuchden heeft gegeven, die gemeent, en de waardigste by hen was: even gelijk deze hartstocht, en deze koortfige bekommernis, die wy voor de kuisheit der wijven hebben, ook maakt dat een goede vrouw, een eerlijke vrouw, en een deuchdelijke vrouw, onder ons warelijk niets anders te zeggen is, dan een kuische vrouw; als of wy, om hen tot deze plicht te verplichten, alle d' andere deuchden verwareloosden, en de breidel tot alle andere zonden aan hen los gaven, om met hen verdrach te maken van de deucht van kuisheit alleen te behouden.

Dapperheit
d' eerste
deuche on-
der de
Frankchen.

De krijgs-
beezigheid
d' enige
deucht van
de Franfche
Adel.

Wie heden
een eerlijke
Vrouw ge-
acht.

Vande genegentheit der Ouders tot hun Kinderen.

Achtste H O O F T D E E L :

Aan Mevrouw van Estiffak.

Lof van Mevrouw d' Estiffak. De neiging der ouders tot de kinderen grooter, dan die van de kinderen tot hun ouders. Waarom de mensch met redenering begaaft. Gebrek der ouders in de goederen niet aan hun kinderen med te delen: wat rampen daar uit spruiten. Rijkdom maakt niet ontsagbelyk. De ziel moet door reden bestiert worden; voorbeeld in Monraignes dochter. Wat de roeden uirwerken. Verscheide tijden van te huyden. D' ouders, tot hun jaren gekomen, moeten hun meeste middelen aan hun kinderen laten; voorbeeld in Kaizer Karel, en in een ander. Wonderlijke eenzaamheit van zeker man. Schade en na-deel der gemeelyke huisvaders. Tegenstribbeling der wijven. Ouders licht te bedriegen. Eens anders verhaal moet men op zich zelf toepassen. Klachte van Monluk, over zijn bedektheit tegen zijn zoon. Wat de zoefte troost in 't verlies onzer vrienden is. In welke tijt de kinderen der oude Gaulers voor hun ouders verschenen. De schikking onzer goederen na onze doot voorzichtiglijk waar te nemen. Uitkiezing van erfgenamen in Platoos Wetten verboden. Wy en 't onze zijn meest aan 't algemeen verplichte. Vrouwen zwak in deze uitkiezing. Kinderen van geiten gezocht. De werken en voortbrengfels van de geest worden boven die van 't lighaam gestelt; voorbeelden hier af in Heliodorus, Labienus, Cassius, Koranus, Lukanus, en Epikyrus. Poeten meest op hun werken verliest. Heerlyke daden boven nalating van kinderen gestelt. Pygmalions razende liefde tot zijn beelt.

Veront-
schuldung
van Mon-
taigne.

Mevrouw, indien de vreemdigheit, en de nieuwigheit, die gemenelyk de prijs op de dingen stellen, my niet beschutten, zo zal ik nooit tot mijn eer uit dit dwaas bestaan geraken: maar het is zo zeldzaam, en heeft een aangezigt, 't welk zo veel van 't gemeen gebruik verschilt, dat dit vrije deurgang daar aan zal konnen geven. 't Is een zwaarmoedige aart, en by gevolg een aart, die ten hoogsten tegen mijn natuur strijd, uit de gemeenlykheit van d' eenzaamheit ge-

R r 3 spro-

ijfproten, tot de welke ik over enige aren my begeven had, de welke my eerst deze sporeloosheit, van dat ik my met schrijven bemoejen zou, in 't hooft gebracht heeft. En dewijl ik my gantschelijk ydel en onverzien van alle andere stoffe vond, zo heb ik my aan my zelf tot stoffe en onderwerp vertoont. Dit is het enig boek des werrelts van zijn aart, en van een onbezuift en sporeloos voorneemen. In dit werk is ook niets waerdig om aangemerkt te worden, als deze vreemdigheid: want de beste werkmán, die in de werrelt is, zou aan deze zo nietige en geringe stoffe geen vorm hebben konnen geven, die achtrénswaardig is. En hoewel ik, Mevrouw, my zelf daar in naar 't leven af te beelden heb, zo zou ik daar in een trek van belang verzuimt hebben, zo ik niet aan d' eer had gedacht, die ik althijt aan uw verdiensten heb bewezen.

Lof van Mevrouw d' Estifak.

Ik heb dit uitdrukkelijk in 't voorste van dit Hooftdeel willen zeggen, om dat, onder uw andere hoedanigheden, de gene van de liefde, die gy aan uw kinderen betoont hebt, in de voorste rijg plaats heeft. De gene, die de jaren weet, in de welken mijn Heer d' Estifak, uw gemaal, uw weduw liet, gelijk ook de grote en eerlijke aanbiedingen van huwelijken, die uw aangeboden zijn, ja zo, als aan enige Juffrou van uw staat in Frankryk, de bestandigheid en stantvastigheid, daar méé gy zo veel jaren uitgestaan hebt, en zo veel kommerlijke zwarigheden deurgekomen zijn, de last en 't beleit van hun zaken, die u deur alle hoeken van Frankryk hebben bewogen, en gedreven, en u noch bezet houden, en de gelukkige vordering, die gy 'er in gedaan hebt, alleenlijk door uw

voorzichtigheit of geluk; hy zal, zeg ik, onbeschroomdelyk met my zeggen dat wy geen voorbeeld van moederlijke genegenheit hebben, dat in onze tijt meer uitgedrukt is, dan d' uwe. Mevrouw, ik dank God van dat zy zo wel besteed heeft geweest: want de goede hoop, die mijn Heer d' Estifak, uw zoon, van zich geeft, verzekert genoechfamelijk dat gy, als hy tot zijn jaren gekomen is, de gehoorzaamheit en erkentenis van een zeer goed kind daar af zult genieten. Maar dewijl hy, uit oorzaak van zijn kintsheit, d' uitsteekende diensten, die hy van u in zo groot getal heeft ontfangen, niet heeft konnen bemerken; zo wil ik, indien deze geschriften hem eens ter handen komen, als ik geen mont en spraak heb, die hem zulks kan zeggen, dat hy van my in alle waarheit deze getuigenissen ontfang, die aan hem noch krachtelijker door de werken beuigt zal worden, daar af hy, zo 't God belieft, gevoelen zal dat 'er geen Edelman in Frankryk is, die meer als hy aan zijn moeder is verplicht, en dat hy voor 't aanstaande geen zekerder blijken van zijn goetheit en dencht kan tonen, dan met u voor zodanig t' erkennen.

Indien men enige wet vind, die wareljk naturelijk is, dat is enige aandrift, die men in 't algemeen en eeuwiglijk in de beesten, en in ons ingedrukt ziet, ('t welk niet zonder tegenspreken is) zo mag ik, volgens mijn gevoelen, zeggen dat de genegenheit, die de voortbrenger zijn voortgebrachte toedraagt, op de zorg volgt, die yder dier tot zijn behoudenis heeft, en om 't geen te vlieden, dat hem hinderlijk is, en in dezer vosgen de tweede plaats bekleed. En dewijl het schijnt dat de natuur

De neiging der ouders tot hun kinderen naturelijk engroot.

dit

en groter dan die van de kinderen tot de ouders, en waarom.

dit aan ons bevolen heeft, uit opzigt van de volgende delen van dit haar werkstuk uit te breiden, en voort te zetten, zo is 't geen wonder dat de genegenheit der kinderen tot hun ouders niet zo groot is. Hier koomt noch deze andere Aristotelische aanmerking by, dat de geen, die aan iemand weldoet, hem meer bemint. dan hy van hem bemint word; en de geen, aan de welk hy schuldig is, lieft meer, dan de geen, die zelf schuldig is. Yder werkman lieft meer zijn werk, dan hy'er af gelieft zou zijn, zo't werk gevoel had. Want Zijn is ons waard; en Zijn bestaat in beweging en werking. Dieshalven, yder is enigins in zijn werk. De geen, die weldoet, pleegt een trefselijke en eerlijke daat; en de geen, die ontfangt, oeffent alleenlijk het nutte. Nu, 't nutte is veel minder beminnelijk, dan 't eerlijke. 't Eerlijke is vast en bestandig, en verschaft aan de geen, die 't gedaan heeft, een stantvastige dankpleeging. 't Nutte word lichtelijk verloren, en kan wel haast wechsluipen; en de geheugenis daar af is niet zo aangenaam en zoet. De dingen, die ons meer gekost hebben, zijn waarder aan ons; en geven is kostelijker, dan ontfangen. Dewijl 't aan God belieft heeft ons met enige bevatelijkheid van redenering te beschenken, op dat wy niet, gelijk de beesten, slaafschelijk de gemene wetten onderworpen zouden zijn, maar ons met oordeel, en met een vrye wil daar toe zouden voegen; zo moeten wy wel een weinig aan 't enkel gezach der natuur lenen, maar ons niet op een dwingelandige wijze daar toe laten vervoeeren. De reden alleen behoort het befeit onzer neigingen te hebben.

Wat my aangaat, mijn smaak is

wonderlijk stomp in deze voorstellingen, die zonder 't bevel, en befeit van onzoordeel in ons voortgebracht zijn: gelijk ik, op dit onderwerp, van 't welk ik spreek, aan deze hartstocht geen plaats kan geven, met de welk men de kinderen omhelst, die noch naauwelijks zijn geboren, en noch beweging, noch ziel hebben, noch enige kenbare gestalte aan 't lighaam, daar door zy zich beminzaam kunnen maken; en ik heb niet gaerne toegestaan dat zy tot mijnert opgevoed wierden. Een ware en welgeregelde genegenheit zou met de kennis, die zy van hen aan ons geven, moeten geboren en vermeerderd worden. En indien zy 't waardig zijn, zo lieft de natuurlijke genegenheit, met de reden te zamen gaande, hen met een liefde, die warelijk vaderlijk is, en oordeelt'er ook af, zo zy anders zijn, terwijl wy, niet tegenstaande de natuurlijke kracht, ons altijt aan de reden overgeven.

Maar dikwijls gaat het recht anders, en wy gevoelen ons gemenelijk meer bewogen door hun gehuppel, gespeel, en kinderlijke beuzelarijen, dan daar na door hun ernstige doeningen, als of wy hen, tot onz rijtverdrif, gelijk apen en meerkatten, en niet gelijk menschen, gelieft hadden. Daar zijn, die mildelijk speeltuig aan hen in hun kintsheit verschaffen, en zich zeer karig in de minste kosten tonen, als zy tot hun jaren zijn gekomen: ja het schijnt dat de nijt, die wy hebben, in hen ter werrelt te zien verschijnen, in de zelfde te genieten, als wy gereet staan om daar uit te vertrekken, ons spaarzaam en karig tegen hen maakt. 't Is ons lastig dat zy ons op de hielen treden, als om ons tot vertrekken aan te porren. Indien

Ware en welgeregelde genegenheit tot de kinderen; welke.

Gebrek in veel ouders.

't Eerlijke boven 't nutte te stellen; en waarom.

De mensch met redenering bezaaft, en waarom.

wy dit te vreezen hadden, dewijl d'ordening der dingen meëbrengt dat zy, om de waarheit te zeggen, niet kunnen zijn, noch leven, dan ten koste van onz wezen en leven; zo moeten wy ons niet vermengen om ouders te worden.

D' ouders moeten hun kinderen meëdeelen.

Wat my betreft, ik acht het wreetheit en ongerechtigheit te zijn, datmen hem niet in de deeling in't gezelschap onzer goederen ontfangt, en, als zy bequaam zijn geworden, tot medemakers in de kennis onzer huisselijke zaken aanneemt, en dat men zijn eige goederen niet besnoeit en intrekt, om in't hunne te verzorgen, dewijl wy hen hier toe voortgebracht hebben. 't Is ongerechtigheit dat een grijze, afgeslete en halfverstorve vader alleen in de hoek van de haertgoederen bezit, die machtig tot de vordering en onderhouding van veel kinderen zouden zijn, en dat hy ondertusschen hen, door gebrek van middelen, hun beste jaren doet verliezen, zonder dat zy tot de gemene dienst, en kennis der menschen kunnen komen. Men drijft hen tot de wanhoop van door enige middel, hoe ongerechtig hy ook is, te zoeken in hun behoefte te verzorgen. Ik heb in mijn tijd veel jongelingen van goed geslacht gezien, die zo tot stelen gegenezen waren, dat men hen door geen bestraffing daaraf weren kon. Ik kende'er een, die wel vermaagtschapt was, die ik, op't verzoek van een, zijn broeder, een zeer eerlijk en dapper Edelman, eens hier op aansprak. Hy antwoordde aan my, en beleed rondelijk uit, dat hy door zijns vaders strengheit en gierigheid tot deze vuiligkeit was geraakt; maar dat hy'er tegenwoordiglijk zo toe gewent was, dat hy'er zich niet af onthouden kon; en hy wierd toen in dievery over eni-

Nadeel voor de kinderen, die al te karig gehouden worden.

voorbeelden daar af.

ge juweelen van een juffrou betrapt, by welker opstaan hy, met veel anderen, geweest had. Hy deë my aan't verhaal gedenken, 't welk ik van een ander Edelman had horen doen, die in zijn jonkheit zo daar toe gewent was, dat hy, sedert meester van zijn goederen geworden, en besloten hebbende deze handel te verlaten, zich echter niet onthouden kon, zo hy by een winkel quam, daar iets was, 't welk hy behoefde, van het zelfde te stelen, op verbeurte van het daar na te doen betalen. Ja ik heb'er veel gezien, die hier in zo onderwezen en afgericht waren, dat zy, zelfs onder hun makkers, gemeenlijk zodanige dingen namen, die zy wedergeven wilden. Ik ben een Gaskonjer; en echter is'er geen zonde, van de welke ik minder verstant heb. Ik haat deze zonde een weinig meer volgens mijn aart en natuur, dan ik haat volgens overleg van reden aanklaag. Ik ontrek niemant iets, zelfs niet door begeerte. Dit geweest word'er, om de waarheit te zeggen, een weinig meer af uit gekreten, dan d' andere plaatsen van Frankrijk. En echter hebben wy in onze tijd tot verscheide malen lieden van goede afkootst uit andere gewesten, die van veel schrikkelijke roverijen overtuigt waren, in de handen van't gerecht gezien. Ik vrees dat men dit misdrijf enigzins aan't gebrek der ouders moet wijzen. Indien men aan my antwoord, gelijk eens een schrander Heer antwoordde, te weten dat hy zijn rijkdom spaarde, alleenlijk om geen andere vrucht en nuttigheit daar af te trekken, dan om van de zijnen geëert en gezocht te worden, en dat, dewijl d' ouderdom hem van alle krachten had berooft, dit d' enige hulpmiddel was, die

Gaskonje meer de dievery onderworpen dan d' andere plaatsen.

Rijkdom gespaard om in d' ouderdom gerust te zijn.

die hy overbhouden had om zich in zijn gezin in achtung en aanzien te houden, en om te maken, dat hy niet van alle de werelt verächt zou worden; (en zeker, niet alleenlijk d'ouderdom, maar alle zwakheit, volgens Aristoteles stelling, is een bevorderaar van gierigheid) zo is dit noch iets: maar 't is echter de geneesmiddel van een quaat, van't welk men de geboorte moet schuwen. Een vader is elendig, die de genegentheit zijner kinderen niet aan zich verbind, dan door de behoefte, die zy van zijn bystant behoeven; indien men die genegentheit mag noemen. Hy moet zich door zijn deucht en genoegzaamheit ontfaghelelijk, en door zijn goetheit en zachtmoedigheid zijner zeden minnelijk maken. D' asch zelf van een kostelijke stoffe heeft haar waarde; en wy eren en ontzien gemenelelijk de gebeenten en overblijfselen van eerlijke menschen. Geen ouderdom kan aan een mensch, die zijn leven in eer overgebracht heeft, zo rottig en verschimmelt zijn, dat zy niet eerwaardig is, inzonderheit aan zijn kinderen, welker ziel hy door reden, en niet door dwang en noot, noch door strengheit en geweld, geregelt moet hebben.

Et errat longè, mea quidem sententia,

Qui imperium credat esse gravius aut stabilius,

Vi quod sit, quam illud quod amicitia adjungitur. a

Ik verwerp alle geweld, in de opvoeding
 a En hy doot grotelijks, naar mijn oordeel, die geloof dat een heerschappy desuiger of bestandiger is, de welke met geweld gehouden, dan de gene, die met vrientschap gemaakt word.

ding van een tedere ziel, die men tot eer en vryheit stiert. In de strengheit en dwang is ik weet niet wat slaafachtigheid: en ik acht dat het geen, 't welk men niet door reden, en door voorzichtigheit en beleit kan doen, niet door geweld gedaan zal konnen worden. Men heeft my dus opgevoed; en men zegt dat ik in mijn eerste kintsheit niet meer dan twee malen, en dat noch zeer zachtelijck, de roeden beproeft heb. Ik was het zelfde aan de kinderen, die ik gehad heb, verplicht. Zy storven alle onder de voedster. Maar Leonoor, een enige dochter, heeft zes jaren, en meer bereikt, zonder dat men, tot haar bestiering, en tot strafing van haar kinderlijke gebreken, uit oorzaak van haar moeders toegeeffelijckheit, die lichtelijck door de vingeren zag, iets anders, dan woorden, en die noch zeer zacht waren, gebruikt heeft. En schoon ik in mijn oogmerk bedrogen had geweest, zo zijn 'er echter genoeg andere oorzaken, daar aan ik zulks kan wijten, zonder dat ik mijn onderwijzing, die ik weet dat gerechtig en naturelijk is, daar meê behoefte betichten. Ik zou noch veel naukeuriger daar in tot mannelijke kinderen hebben geweest, die minder tot dienen geboren, en van een vrijstant zijn. Ik zou liever hen 't hart met grootmoedigheid en oprechtigheid opgehooft hebben. Ik heb van de roeden geen andere uitwerkingen gezien, dan dat zy de genoeden lasthartiger, of boosaardighliker hardnekkig hebben gemaakt. Willen wy van onze kinderen geliefte zijn? Willen wy hen d' oorzaak van naar onze doot te wenschen benemen? (Hoewel 'er geen gerechtige noch verschonelijcke oorzaak van zulk een schrikke-

De ziel moet door zeden, en niet door dwang gestiert worden.

Voorbeeld in Montaigne aan zijn dochter.

Uitwerking der roeden.

Waar door een vader ontfaghelelijk moet zijn.

Ouderdom eerwaardig.

Terus.
 Adelp.
 Ab. i. sum.
 I.

lijke wensch kan wezen, *geen schelm-
stuk heeft reden*) zo laat ons met het
geen, dat in onze macht is, hun leven
op een redelijke wijze regelen.

Zeer jong te
trouwen
waar in na-
deelig.

Veelheit
der kinde-
ren van wat
belang.

Huwelijks-
tijd der Ou-
den.

Thales ant-
woort.

De gewoon-
te der oude
Gaulers in
't huwen.

Om hier toe te komen, zo zouden
wy niet zo jong moeten huwen, dat
onze jaren als met de hunnen smekten,
en een zijn; want dit ongeval werpt
ons in veel grote zwarigheden. Ik
spreek bijzonderlijk tot d' Edeldom,
die ledig van staat is, en die, gelijk
men zegt, alleenlijk van zijn inkoop-
sten leeft. Want andersins, daar men
in 't leven de kost wint, is de veelheit,
en 't gezelschap der kinderen een or-
dening in de huishouding, en zo veel
nieuwe werktuigen en middelen om
rijk te worden. Ik huwde toen ik
drieëndertig jaren oud was, en prijs
het gevoelen van vijfëndertig; 't welk
men dat van Aristoteles zegt te zijn.
Plato wil niet dat men voor de dertig
jaren trout: maar hy heeft reden om
met de genen te sporten, die na d' ou-
derdom van vijfenvijftig jaren de hu-
welijksplichten aanvangen. Thales
stelde de rechte palen daar in; want
hy, in zijn jeucht door zijn moeder
tot huwen gearst, antwoordde dat
het noch geen tijd was, en, out ge-
worden zijnde, dat de tijd voorby
was. Men moet de tijdigheid aan alle
moeijelijke werken weigeren. D' ou-
de Gaulers hielden voor een uitterste
verwijt, dat zy voor d' ouderdom van
tweintig jaren met een vrou gemeen-
schap hadden gehad, en rieden be-
zonderlijk den genen aan, die zich tot
d' oorlog wilden voegen, dat zy hun
zuiverheit lang zouden bewaren, om
dat de gemoeden door de koppeling
met de vrouwen murw en week wor-
den.

Tafel. Cen-
to.

Ma hor congiunto à giovinitta spo-
sa,

Lieto bomai de sig' eras invulito

Negli affetti di padre & di marito. a

Muleasses, Koning van Tunis, name-
lijk de geen, die van Kaizer Karel de
Vijfde in zijn Staten herstelt werd,
verweet aan de geheugenis van Ma-
homet, zijn Vader, zijn ommeegang
en gemeenschap met de wijven, en
noemde hem hoerejager, verwijft, en
kindermaker. De Grieksche Historie
tekt van Jekus de Tarentyner, *Verwijft van
Muleasses
aan zijn
Vader.*
Chryso, Atylus, Diopompus en an-
deren aan, dat zy, om hun lighaam
rap en bestauidig ten dienst van d'
olympische spelen, van de worsteling,
en van zodanige andere oeffeningen
te houden, zich, zo lang als hen deze
bezigheit duurde, van alderhande
minnerijen onthielden. In zeker ge-
west der Spaansche Indiën liet men
aan de mannen niet toe voor hun
veertig jaren te huwen; en aan de
lochters wierd zulks met hun tien ja-
ren toegelaten.

Voor een Edelman, die vijfëndar-
tig jaren heeft, is 't geen tijd om voor
zijn zoon, die twintig jaren out is,
plaats te maken. Hy is zelf in staat
om in de tochten van d' oorlogen, en
in 't Hof van zijn Vorst te verschi-
nen. Hy behoeft zelf het zijne, en
moet warelijk hen deelachtig maken,
maar in dier voegen, dat hy zich om
een ander niet vergeet. Voor deze
kan met recht deze antwoordt dienen,
de welk d' ouders gemeenlijk in de
mont hebben: Ik wil my niet ont-
kleeden, voor dat ik slapen ga. Maar
een vader van jaren en qualen neêge-
geworpen, door zijn jaren, en door

*a Maar hy, nu met een jonge vrouw te
zamen gevoegt, en in zijn kinderen ver-
maak scheppende, was door de neigingen
van vader en gemaal slaanbartig gewor-
den.*

't ge-

Ouders, die 't gebrek van gezondheid van de ge-
 out zijn, be-
 boren 't ge-
 bruik van
 hun meeste
 middelen
 aan hun
 kinderen
 to laten, en
 waarom.

meene gezelligheit der menschen be-
 rooft, doet zich zelf, en den zijnen
 ongelijk aan, dat hy op een grote hoop
 van schatten en rijkdommen zie te
 broeden. Hy heeft, indien hy wijs is,
 reden genoeg om begerig te zijn tot
 zich t'ontkleeden, om zich tot slapen
 te begeven, doch niet tot op zijn
 hemt, maar tot op een nachtabbert,
 die zeer warm is. Met het overige
 van de pracht en kostelijkheid, die hy
 niet meer behoeft, moer hy de ge-
 nen, aan de welken dit, volgens de na-
 turelijke ordening, toebehoren zal,
 gaerne beschenken. 't Is reden dat hy
 't gebruik daar af aan hen laat, dewijl
 de natuur hem van des zelfs gebruik
 berooft; andersins is 'er zonder twijfel
 boosheit en nijt onder vermengt.
 Een der treffelijke daden van Kaizer
 Karel de Vijfde was dat hy, volgens
 't voorbeeld van enige Ouden van zijn
 staat, wist dat de reden ons genoeg
 gebied ons t'ontkleeden, als onze
 klederen ons belasten, en beletten,
 en dat wy ons tot leggen moeten be-
 geven, als onze benen bezwijken. Hy
 gaf zijn middelen, macht en grootheid
 aan zijn zoon over, toen hy gevoelde
 dat de kracht en bestandigheid om de
 zaken met de roem te beleiden, die hy
 verkregen had, bezweken.

Voorbeeld
 hier af in
 Kaizer Ka-
 rel de Vijf-
 de.

Herz.
 Epistolar.
 lib. 1. epist.
 1.

D' ouder-
 dom tref
 ziel en lig-
 haam.

*a Spax, xo gy wijs zijt, tijdiglijk
 't oud paerz uit, op dat het, in 't einde
 niet fronkel en bezwijk, en gy daar
 over aingelachen word.*

haam, en aan de ziel toebrengt, die
 naar mijn oordeel gelijk is, zo'er de
 ziel niet meer dan de helft af heeft,
 te kunnen kennen, heeft d' achtioeg
 van 't meeste deel der grote mannen,
 die in de werrelt geweest zijn, ver-
 nietigt. Ik heb in mijn tijd man-
 nen van grote achtbaerheit en gezach-
 zeer gemeenzamen gekent, in de
 welken men zeer gemakkelijk kon-
 zien dat zy grotelijks van deze oude
 genoegsaamheit vervallen waren, die
 ik door de achting kende, de welke
 zy in hun beste jaren daar af verkre-
 gen hadden. Ik zou hen, tot hun eer,
 gaerne toegewenscht hebben, dat
 zy zich op hun gemak in hun huis ver-
 trokken, en zich van de bezigheden
 van 't gemeen, en der oorlogen, die
 niet meer voor hun schouders wa-
 ren, ontlafst hadden.

Menschen
 van achting
 moeten in
 tijds uit-
 scheiden.

Ik was certijts zeer gemeenzaam
 in 't huis van een Edelman, die we-
 duwenaar, en zeer oud, doch echer
 tamelijk jeuchdig van geest was.
 Hy had veel huwbare dochters, en
 een zoon, die alreé de jaren had om
 te voorschijn te komen. Dit belastte
 zijn huis met grote kosten, en bezoek-
 kingen van buiten, daar in hy weinig
 vermaak schiep, niet alleenlijk om
 dat hy karig was, maar noch meer
 om dat hy, uit oorzaak van zijn hoge
 jaren, een gewoonte van leven, dat
 veel van 't onze verschilt, aangeno-
 men had. Ik nam eens de vryheit, om
 onbeschroomdelijk, gelijk ik gewent
 ben, tot hem te zeggen, dat het be-
 ter aan hem zou passen dat hy plaats
 voor ons zou maken, en dat hy aan
 zijn zoon zijn voornaam huis (want
 hy had geen ander, dat bequaam en
 geschikt was) zou laten, en zich op
 zijn lant, dat hy daar by leggen had,
 vertrekken, daar niemand zijn rust zou
 steuren, dewijl hy, uit oorzaak van

Raat van
 Montaigne
 aan een oud
 man tot
 zijn rust,

Die zich wel daar by bevind.

Op wat wijzen dat men zijn goederen aan de kinderen zal overgeven.

Hoe men zich by zijn kinderen zal houden.

zijn kinderen, onze moeijelijkheid niet anders kon ontgaan. Hy geliefde my hier in, en bevond zich sedert wel daar by. Ik wil echter niet dat men zich daar door in dier voegen verplicht, dat men 't zelfde niet weerroepen kan.

Ik, die in staat ben om zelf deze rol te spelen, zou de bezitting van mijn huis en goederen aan hen laten, maar met vryheid van berou daar af te mogen hebben, zo zy my oorzaak daar toe gaven: ik zou 't gebruik aan hen laten, om dat het niet langer dienstig aan my zou zijn: maar wat de macht en 't gezach der zaken in 't algemeen aangaat, ik zou 'er zo veel af behouden, als my believen zou. Ik heb altijd geoordeelt dat dit een grote vernoeving voor een oud vader moet zijn, dat hy zelf zijn kinderen in de staat van de bestiering zijner zaken stelt, en by zijn leven hun handel kan naspeuren, met onderwijs en bericht, volgens d'ervarentheit, die hy 'er af heeft, aan hen te geven, en zelf d'oude eer en ordening van zijn huis in de hant zijner nakomelingen te bevorderen, en daar door ondervinding van de hoop te krijgen, die hy van hun aanstaand beleid kan nemen. En om deze oorzaak zou ik niet hun gezelschap willen vlieden, maar hen van naby in 't oog houden, en, volgens de staat van mijn ouderdom, hun vreucht en vrolijkheit genieten. Indien ik niet onder hen leefde, gelijk ik niet zou kunnen doen, zonder hun samentroomsten door de geemelijkheid van mijn ouderdom, en de gedurigheid van mijn pijnlijkheit te quetsen, en zonder die regelen en wijzen van mijn leven van die tijd te prangen; zo zou ik ten minsten by hen in een ver trek van mijn huis, niet dat meest

ten toon staat, maar dat gemakke lijk is, willen wezen: doch niet gelijk ik over enige jaren zeker Deken van S. Hilarius te Poitiers zag, die door 't ongemak van zijn naargeestigheit tot zodanig een eenzaamheit gebracht was, dat hy, toen ik in zijn kamer trad, in de tijd van tweeëntwintig jaren niet een tree verre daar uit had geweest. Hy was echter vry en onbedwongen in zijn doeningen, en had geen letsel, dan dat hem een verkouwenis en kuch op de borst viel. Hy wilde naauwelijks eenmaal ter week toelaten dat iemand by hem quam, om hem te bezoeken. Hy hield zich altijd in zijn kamer alleen, behalven dat een knecht eenmaal in yder dag aan hem r'eten bracht, die echter voort weër uitging. Zijn bezigheid was wandelen, en in enig boek te lezen; want hy had enige kennis van de letteren; en hy roonde zich hardnekkig om in deze staat te ster ven; gelijk ook korts daar na geschiedde. Ik zou door een zoete omme gang pogen in mijn kinderen een krachtigelieste en roegenegentheit, die niet geveinst tot my was, te quaken, en te voeden; 't welk men lichtelijc by naturen, die wel geboren zijn, verkrijgt: want indien zy verwoede beesten zijn, gelijk onze eeuw by duizenden voortbrengt, zo moet men hen haten, en voor zodanig vlieden. Ik haat deze gewoonte van den kinderen de benaming van vader te verbieden, en een vreemde, als meer eerbiedig, aan hen te bevelen; als of de natuur niet genoesch samelijc in onze achtbaarheid en gezach verzien had. Wy noemen d'almachtige God Vader, en versmaaden dat onze kinderen ons daar mee noemen. Ik heb deze doling in mijn gezin afgeschafft en verbeterd. 't Is

Wonderlij ke eenzaamheit van een Deken te Poitiers

Liefde der kinderen, hoe te verkrijgen.

De benaming van vader 't onrecht versmaad.

ook

Stuursheit
der ouders
lastig en
belagelijk
aan de kin-
deren.

ook zorheit en ongerechtigheit, dat men de kinderen, die tot hun jaren gekomen zijn, van de gemeenzaamheit met d' ouders berooft, en dat men een strenge en verfnadelijke stuursheit tegen hen betoont, op hoop van hen daar door in vrees en gehoorzaamheit te houden: want dit is een zeer onnutte gril, die d' ouders lastig, en, dat erger is, belachelijk aan hun kinderen maakt. Zy zijn jong, en hebben de kracht in handen, en by gevolg ook de wint en gunst des werrelts, en aanschouwen, met bespoting, dit verwaant en dwinglandig gelaat van een mensch, die geen meer bloet in 't hart, noch in d' aderen heeft, en tot ware molokken in de karffebomen verstrekt. Schoon ik my kon doen vreesen, zo zou ik my liever willen doen beminnen. In d' ouderdom zijn zo veelderhande gebreken, en zo grote onmacht; en zy is de verchtung in dier voegen onderworpen, dat de liefde en toegenegentheit der haren de beste wint is, die zy doen kan. De gebieding en vrees zijn niet meer hare wapenen.

Ik heb een gezien, diens jeucht zeer heerschtichig had geweest. Hy, tot zijn jaren gekomen, schoon hy hen in gezondheid overbrengt, kan niets anders doen, dan stampen. Hy knarst, hy vloekt, en betoont zich d' onstuimigste meester van Frankryk. Hy verteert zich zelf door zorg en waken. Maar dit alles is niet dan guighelspel, daar 't huisgezin zelf tegen aanspant. Andere hebben 't beste deel van 't gebruik zijns korenschuurs, wijnkelders, en zelfs van zijn beurs, terwijl hy de sleutelen daar af, waarder dan zijn ogen, in zijn zak heeft. Terwijl hy zich met de karigheid en spaarzaamheit van

zijn tafel veruoegt, word alles in verscheide vertrekken van zijn huis, in ontucht, gespeel, en quisting deurgebracht; en men heeft rijtverdrif met de vertellingen van zijn vruchteloze gramschap, en voorzorge. Yder staat op schiltwacht tegen hem. Indien by geval enig snood dienaar zich daar toe begeeft, terstont word hy by hem verdacht; een hoedanigheit daar af d' ouderdom gemenelyk zwanger gaat. Hoe dikwijls heeft hy zich by my geroemt over de teugel en toom, die hy aan de zijnen gaf, en over de naaukeurige gehoorzaamheit en eerbiedigheit, die hy daar af ontfing! hoe klaar zag hy in zijn zaken.

- - Ille solus nescit omnia. a

Terrent.
dolph. A.B.
4. Scen. 2.

Ik weet geen mensch, die meer eigenschappen, die naturelijk en verkregen, en bequaam zijn om de meesterchap te behouden, kan bybrengen, als hy; en echter is hy 'er af vervallen, gelijk een kint. Ik heb hem dieshalven onder veel zodanigen, die ik kende, uit gekozen, als meest tot een voorbeeld dienstig. Dit zou stoffe tot een geschil der scholen zijn, of het beter dus, of anders is. Alles wijkt voor hem in zijn tegenwoordigheit, en men laat deze ydele loop aan zijn achtbaarheid, dat men hem nooit tegenstaat. Men geloofst, en vreesst hem, en bewijst eer aan hem tot zardwordens toe. Laat hy een knecht gaan, hy neemt zijn zak en pak, en vertrekt maar alleenlijk voor hem. De treden van d' ouderdom zijn zo langzaam, en de zinnen zo ontroert, dat hy in een zelfde huis een geheel jaer lang zal zijn; en zijn dienst doen,

a Hy alleen is van alles onkundig.

S f 3

zon-

De liefde
boven de
vrees te
stellen.

Schade en
nadeel van
de streng-
heit en
barshheit,
in een boos
en geme-
lijk huista-
der ver-
toont.

zonder bemerkte te worden. En als 't de tijd is, doet men van verre meêdoggende en smekende brieven komen, die vol van beloften van zich te beteren zijn, daar door men hem weer verzoent. Indien mijn Heer enige koop maakt, of iets ver-richt, dat niet aangenaam is; men drukt zulks onder, en verlicht voort daar na oorzaken genoeg om de na-ling van d' uitvoering, of antwoord te verschonen. Dewijl geen vreemde brieven van eersten af hem ge-bracht worden, zo ziet hy geen an-deren, dan de genen, die hy wel mag weten. Indien hy by geval hen in handen krijgt, zo verlicht men, de-wijl hy hen van anderen laat lezen, en daar op geruft is, terstont daar in het geen, dat men wil; en men maakt 't elkens dat de geen, die door zijn brieven hem vertoornt, ter-stout vergiffenis van hem verzoekt. Eindelijk, hy ziet geen zaken, dan onder zodanige toegemaakte ge-daante, die hem best behaagt, om zijn geemelykheit en gramschap niet te tergen. Ik heb, onder verscheide gedaanten, huishoudingen, die lang genoeg waren, gezien, de welken uit gelijke werkingen bestonden.

Wijven ge-negen om van hun mannen te verschillen.

De wijven zijn altijd genegen van hun mannen te verschillen. Zy grijpen met de beide handen alle middelen van hen tegen te scribbelen; d' eerste verönschuldiging dient aan hen tot een volkome rechtvaardiging. Ik heb 'er een gezien, die haer gemaal grovelijk bestal, om, zeide zy tot haar biechtvader, groter aalmoessen te ge-ven. Berrou u op deze godsdienstige ontslating. Geen handeling schijnt hen waardigheit genoeg te hebben, zo zy van de toestemming van hun ge-maal komt. Zy moeten de zelfde of schakelijk, of verwaandelijk, of altijd

smadiglijk aan hen trekken, om gunst en gezach daar aan te geven. Gelijk hier in deze zaak; als het tegen een rampzalige grijsaart, en voorkinderen is, zo nemen zy deze dekmantel, en gebruiken die met eer tot hun drift, en kanten zich, gelijk in een gemene dienstbaarheid, lichtelijk tegen zijn heerschappy en bestiering. Indien hy zonen heeft, die groot zijn, en bloe-ten, zo rokkenen zy, of door geweld, of door gunst, de hofmeester, en d' ontfanger, en alle anderen op. De genen, die geen gemalin noch kinde-ren hebben, vallen niet zo lichtelijk in dit ongeluk, maar echter wredeij-ker en smadiglijker.

Ongeluk der ouden in hun huishouding.

D' oude Kato zeide in zijn tijd, dat zo veel dienaars zo veel vijanden wa-ren. Bezie eens of hy, volgens het verschil der zuiverheit van zijn eeuw met d' onze, ons niet heeft willen ver-wittigen dat wijs, kinderen en knech-ten zo veel vijanden voor ons zijn. Het is voor onze afgesloofde onder-dom zeer dienstig, dat hy de zoete onkunde en onbemerksaamheit aan ons verschafft; gelijk ook de gemak-kelijkheit van ons te laten bedriegen. Indien wy ons hieröm pijnigden, wat zou 't met ons zijn, zelfs in deze tijd, daar inde rechters, die onze geschillen zullen vonnissen, gemenelyk deelge-noten van de kinderlijke staat zijn, en hun eige belang daar in hebben? In-dien 't zien van dit bedroch my ont-snapt, ten minsten ontsnapt my niet het zien van dat ik lichtelijk bedrogen kan worden. Zal men ooit wel ge-nough kunnen uitspreken van welke waarde een vriend is, in vergelijking van deze burgerlijke verbintenissen? Met welke godsdienstigheit eer ik zelfs het beeft, dat ik daar af zo zuiver in de beesten zie? Indien d' anderen my bedriegen, ten minsten bedrieg ik niet

Zo veel dienaars, zo veel vijanden.

D' onder-dom laat lichtelijk bedriegen.

In't verhaal van een anders staat moet men aan zich zelf denken.

niet my zelf in my bequaam te achten om my daar af te wachten, noch in my de hartfenen te breken, om my zodanig te maken. Ik beschut my in mijn eige schoot tegen zodanige verraderijen, niet door een ongeruste en ongestuimige nieuwsgierigheid, maar eerder door afwendig en stantvastigheid. Als ik iemants staat hoor verhalen, zo verlet ik my niet met hem: ik keer terstont d' ogen op my zelf, om te zien hoe 't met my gestelt is. Al 't geen, dat hem aangaat, raakt ook my. Zijn toeval verwittigt my, en wekt my van die zijde op. Wy zeggen alle dagen, en alle uren van een ander het geen, dat wy eigentlijker van ons zelve zouden zeggen, zo wy zo wel met onze gedachten konden inkeeren, als hen uitstrekken. Veel Schrijvers zijn op deze wijze aan de verdediging van hun zaak hinderlijk, te weten met roekelozelijk tegen de genen, die zy aantasten, aan te lopen, en met zodanige schichten uit te werpen, die bequaam zijn om weër met groter voordeel tegen hen geworpen te worden.

Klachte van Monluk over zijn verbergig tegen zijn zoon.

Mijn Heer van wijlen de Maerschalk van Monluk, zijn zoon verloren hebbende, die in 't eiland Maderes storf, zeker een braaf Edeling, en van grote hoop, klaagde, onder zijn andere klachten, die hy aan my dees, grotelijks over de droefheit en hartzeer, die hy gevoelde, om dat hy zich nooit aan zijn zoon geopenbaart had, en dat hy, op deze voet van vaderlijke staagheit en stemmigheit de gelegenheit van zijn zoon te kennen, en te genieten verloren had; gelijk ook dat hy aan hem d' overgrote liefde, die hy hem toedroeg, en 't waerdig oordeel, dat hy van zijn deucht deë, niet had geopenbaart. En deze arme knecht, zeide hy, heeft niets van my gezien, dan een gefronst gelaat, dat

vol van verächtung was, en dit geloof meê gedragen, dat ik hem niet kon beminnen, noch naar zijn verdienstlic achten. Voor wie wachtte ik my om deze bijzondere genegtheit, die ik hem in mijn ziel toedroeg, t' ontdekken? Was 't voor hem, die al 't vermaak en alle de verplichting daar af moest hebben? Ik heb my geprangt en gepijnigt, om dit ydel momtuig vast te houden. Ik heb daar door de geneucht van zijn ommeegang verloren, en met enen zijn wil, die niet anders, dan zeer koel tot my geweest kan hebben, dewijl hy van my nooit iets dan strafheit ontfangen, en niets, dan een strenge handel, gevoelt heeft.

Ik bevind dat deze klachte recht en redelijk was. Want daar is (gelijk ik niet dan door al te zekere ervaringheit weet) geen zo zoete vertroosting in 't verlies onzer vrienden, als de gene, die ons de kennis toebrengt, van dat wy niets vergeten hebben aan hen te zeggen, en dat wy een volmaakte en volkome gemeenschap met hen hebben gehad. O mijn vriend! Ben ik 'er te meerder, of te minder om, van dat ik 'er de smaak af heb? Zeker, ik ben 'er veel beter om. Zijn beklach vertrooft en verëert my. Is 't niet een godvruchtige en aangename plicht mijns levens, dat ik d' uitvaart daar af voor altijd vier? Is 'er genieting, die deze dervinge waerdig is? Ik openbaar my aan de mijnen, zo lang als ik kan, en maak zeer gaerne de staat van mijn wil, en van mijn oordeel tot hen, gelijk tot yder, aan hen bekend. Ik spoed my om uit te komen, en my te ver-tonen: want ik wil niet, van welke kant het ook is, dat men zich daar in misreekent en vergrijpt. Onder andere bijzondere gewoonten, die

De zoete vertrooft in 't verlies onzer vrienden.

onze

Wanneer de kinderen der oude Gaulers voor hun vaders verschenen.

onze oude Gaulers hadden, gelijk Cesar verhaalt, was 'er deze een af, dat de kinderen niet voor de vaders quamen, noch in hun gezelschap voor 't gemeen darden verschijnen, dan als zy de wapenen begonnen te dragen; als of zy wilden zeggen dat het dan ook tijt was dat de vaders hen in hun gemeenschap en gezelligheit ontfin-gen.

Ik heb in mijn tijt noch een ander s'ach van onbescheidenheit in enige vaders gezien, die niet vernoegt zijn met in hun lang leven hun kinderen van dat deel, dat zy naturelijk in hun staat behoorden te hebben, te beroven, maar noch aan hun gemalinnen na hen dit zelve gezach over alle hun goederen nalaten, en hen machtig maken om naar hun believen daar in te schicken. Ik heb zodanig een Heer gekent, een der voornaamste bedienaars van onze Kroon, die meer dan vijftig duizent kronen tot jareljkfche inkomt boven't hooft hing, en, meer dan vijftig jaren oud zijnde, echter behoefig, en van schulden gedrukt, gestorven is, vermits zijn moeder, door uitterste wil van de vader, die van zijn zyde byna tachtig jaren geleefd had, het bezit van alle de goederen, in haar uitterste ouderdom genoot. Dit schijnt my geensins redelijk te zijn. Ik vind dieshalven weinig voordeel voor een man, diens zaken in een goede staat staan, dat hy naar een wijf tracht, die hem een grote buitfchat toebrengt. Daar is geen schult, die schadelijker voor de huisgezinnen is. Mijn voorouders hebben gemeneljk wel te pas deze raat gevolgt, en ik ook. Maar de genen, die ons de rijke wijven afraden, uit vrees van dat zy niet zo gehantsaam en dankbaar zullen zijn, bedriegen zich hier in, dat zy enige dadelijke nuttigheit, om zulk een beu-

Ongemak, door de derving der goederen van de vaders, voor de kinderen.

Huweljksgift, die weder uirgkeert moet worden, schadelijk. Rijke vrouwen afgeraden, en waarom.

zelachtige giffing, doen verliezen. Een onredelijke vrou kan zo lichteljk d' een, als d' andere reden te buiten gaan. Zy lieven zich zelve te meer, daar zy 't meeste ongelijk hebben. D' ongerechtigheit lokt hen aan, geljk de goede vrouwen door d' cer van hun deuchdelijke werken aangelokt worden: en zy zijn zo veel te goetardiger, naar mate dat zy rijk zijn; geljk ook gemeneljk en te heerlijker kuifch naar mate van hun fchoonheit. 't Is redelijk dat men de beffiering der zaken aan de moeders laar, terwijl de kinderen, volgens de wetten, onmachtig zijn om dit ampt waar te nemen. Maar de vader heeft hen qualijk opgevoed, zo hy niet kan verhoppen dat zy, tot hun mondige jaren gekomen, meer wijsheit en kenais, dan zijn gemalin, als men op de zwakheit van 't vrouweljk geflacht ziet, zullen hebben.

't Zou echter warelijk meer tegen de natuur zijn, dat de moeders in de genade, en ter bescheidenheit van hun kinderen moesten staan. Men moet hen rijkeljk van 't geen verzorgen, daar meê zy, naar hun gelegentheit, de staat van hun gezin, en hun ouderdom konnen onderfteunen; om dat het gebrek, en de behoefte veel wanvoeghelijker voor hen is, en zy de zelve zwareljkker konnen lijden, dan het manvolk: men moet 'er eerder de kinderen, dan de moeder meê belasten. In 't algemeen genomen dunkt my in 't fterven dit de redeljkste verdeeling onzer goederen te zijn, dat men hen naar de gewoonte van 't lant laat verspreiden en verdcelen. De wetten hebben 'er beter op gedacht, dan wy: 't is beter dat wy hen in hun verkiezing laren missen, dan dat wy wagen roekelozeljk in d' onze buiten 't fpeur

Eigenschap der goede vrouwen.

De moeders ter genade van de kinderen te stellen tegen de natuur.

Welk de beste verdeeling onzer goederen in onz fterven.

te

De vryheit te lopen. Zy zijn niet eigentlich d' onzen, dewijl zy, volgens een burgerlijke voorschrijving, en zonder ons, aan zekere navolgers zijn geschikt. En hoewel wy enige vryheit, die zich wijder strekt, genieten, zo acht ik echterdatmen een grote en zeer schijnbare oorzaak behoeft, om iemand het geen te benemen, dat zijn staat, voor hem had verkregen, en daar toe het gemeen recht hem beriep, en dat men tegen reden deze vryheit misbruikt, als men zich naar onze beuselächtige en bezondere drift daar af dient. Mijn lot heeft hier in gunstig aan my geweest, dat het aan my geen gelegenheit heeft verroont, die my kan bekoren, en mijn genegenheit van de gemene en wettige schikking afwenden. Ik weet'er, by de welken een lange reeks van goede diensten te betonen niets anders is, dan tijtverlies. Een woort, averechts opgenomen, wischte de verdiensten van tien jaren uit. Gelukkig is hy, die recht van pas koomt, om in deze leste scheidung hun wil tot hen te zalven. De naaste doening behaalt de prijs: niet de beste en gemeenste diensten, maar de varschten en tegenwoordigen hebben kracht om te werken. Dit zijn lieden, die met hun testamenten, gelijk met appelen, of met roeden spelen, om yder daaf der gener, die menen dat'er hen aangelegen is, te believen, of te straffen. Dit is een zaak van al te lang gevolg, en te groot gewicht, dat men yder ogenblik daar meê dus zal gaan weiden, en daar toe de wijzen zich niet meer dan eens begeven, met voornamelijk opzicht op de reden, en op't gemeen gebruik te nemen. Wy zien al te veel op de genen, die naar ons genoemd zijn, en stellen onze namen

een belachelijke eeuwigheit voor. Wy wegen ook al te zwaar d'ydele gissingen van 't aanstaande, die de kinderlijke geesten aan ons geven.

Men zou my misschien onrecht gedaan hebben, zo men my uit mijn rijg had gekoten, om dat ik de plompste en losse, en de langwijdigste en afkeerrigste in mijn les was, niet alleenlijk onder alle mijn broeders, maar ook onder alle de kinderen in onz lantschap; zo wel in de les van d' oeffening des geefts, als in die van d' oeffening des lighaams. 't Is zotheit dat men bovengewone uitkippingen op 't geloof en vertrouwen dezer voorzeggingen maakt, in de welken wy zo dikwijls bedrogen zijn. Indien men deze regel kan quetsen, en de nootschikkingen in de keur verbeteren, die zy van onze erfgenamen gedaan hebben, zo vermag men zulks met meer schijn uit inzicht van enige aanmerkelijke en afschuwelijke wanstaltigheid des lighaams; een onveranderlijk en onverbeterlijk gebrek, en ten opzicht van ons, die hoge achters van de schoonheit zijn, van zeer groot nadeel. De vermakelijke Samenpraak van de Wetgever Plato, met zijn burgers, zal deze plaats verëeren. Hoe dan, zeggen zy, hun einde naby gevoelende, zullen wy niet van 't geen, dat het onze is, mogen schikken, en aan de genen, aan dewelken ons zulks belieft, mogen bespreken? O goden, wat wreetheit! dat het aan ons niet geoorloft is, naar onze zinnelijkheid meer en min aan hen te geven, naar dat d'onzen ons in onze ziekten, ouderdom en bezigheden gedient zullen hebben! Daar op de Wetgever in dezer voegen antwoord; Mijn vrienden, die zonder twijffel haast zult sterven, gy kout zeer zwaarlijk u zelyen, en 't geen, dat het

't bespreken onzer goederen.

Uitkiezing door voorzegging is ydelheit.

Uitkiezing van erfgenamen in Platoos wetten verboden.

T t uwe

Lange diensten dikwijls vruchteloos.

De leste dikwijls de gelukkigste by d' erflater.

Verkiezing uit beuzelzuchtige dingen in

Wy en't on-
ze zijn meer
voor 't ge-
meen, dan
voor ons
zelve.

uwe is, kennen, volgens 't opschrift van Delfos. Ik, die de wetten maak, acht dat gy niet uws zelfs zijt, en dat het geen, 't welk gy bezit, ook niet het uwe is. Uw goederen, en gy zelven behoort aan uw gezin, zo wel aan 't verleden als toekomstende; maar uw gezin in uw goederen behoren noch meer aan 't gemeen. Dieshalven, op dat enig vleider in uw ouderdom, of ziekte, of enige harts tocht u niet ontijdiglijk zou aanzoecken om een onrechtvaardig testament te maken, zo zal ik u daar af beschutten. Maar ik, opzicht op 't algemen voordeel van de Staat, en op dat van uw hais hebbende, zal wetten oprichten, en, als redelijk, doen gevoelen dat de bezondere nuttigheit voor die van 't gemeen moet wijken. Ga blijdelijk ter plaats heen, daar de menschelijke noot u roept. Ik ben 't, die niet meer op 't een, dan op 't ander zie, die, zo veel als my mogelijk is, 't algemeen benaerstig, met zorg voor 't geen, dat gy nalaaft, te dragen.

Vrouwen Maar om wêr ter zaak te keren, my dunkt dat 'er zelden vrouwen geboren worden, dien de meesterschap over de mannen toekomt, behalven de moederlijke en naturelijke; 't en zy tot straf der gener, die zich door enige sporeloosheit gewilliglijk onder hun heerschappy gestelt hebben. Maar dit treft geenfins d'oude vrouwen, van de welke wy hier spreken. De schijnbaarheid van deze inzicht heeft ons zo gaerne deze wet, die de vrouwen buiten d' erfenis van de Fransche kroon stelt, doen smeden en oprichten; en daar is geen heerschappy ter werrelt, daar zy niet verhaalt word, gelijk hier, door een waarichijnlijkheit van reden, die haar krachtig maakt: maar

Devrouwen
in Frank-
ryk door de
wet van de
kroon uit-
gesloten.

't geval heeft meer in d' een plaats, dan in d' ander, achting en gezaach daar aan gegeven. De toedeeeling van onze kroonërffenis, volgens de verkiezing, die zy van hun kinderen doen, de welke t' elkens ongerechtig en eigenzinnig is, aan hun oordeel te laten, is zeer gevaarlijk. Want deze ongeregeide lust, en sporeloze smaak, die zy in de tijt van hun zwangerheit hebben, heeft 't alle tijden in hun ziel plaats. Men ziet gemeenlijk dat zy meest tot de zwaksten en rampspoedigsten, of tot de genen, die hen aan de hals hangen, indien zy noch zodanigen hebben, geuegen zijn. Want zy, geen kracht van redenering genoeg hebbende, om 't geen, dat het waardig is, te verkiezen, laten zich gemenelijker voeren, daar d' indrukkingen der natuur d' enigen zijn; gelijk de beesten, die hun jongen niet kennen, dan terwijl zy hen aan de mammen hangen.

Hun verkie-
zing geva-
relijk.

Voorts d'ervarentheit roont klare-
lijk dat deze naturelijke genegen-
heit, aan de welke wy zo groot ge-
zach geven, zeer zwakke wortelen
heeft. Om een zeer geringe winst
rukken wy hen dagelijks hun eige
kinderen uit hun armen, en doen
hen d' onzen in hun opzicht nemen.
Wy doen hen hun kinderen aan enige
snode voedster, aan de welke wy
d' onzen niet willen bevelen, of aan
enige geit overgeven, niet alleenlijk
met verbod van dat zy hen niet te
zuigen zullen geven, in hoe groot
gevaar zy ook daar door vallen, maar
ook met bevel van zich niet met hen
te bemoejen, om zich geheelijk ten
dienst der onzen te besteden: en men
ziet in 't meeste deel van hen door de
gewoonte en ommegang wel haast
een bastertgenegenheit, krachtiger
dan de naturelijke, en groter zorg-
vul-

De nature-
lijke gene-
genheit
der moe-
ders zeer
zaak.

Bastert gene-
genheit
der vrou-
wen.

Kinderen
van geiten
gezegt.

vuldigheid voor de bewarenis der ge-
leende kinderen, dan voor hun eige-
gen, voortkomen. Wat het geen
aangaat, dat ik van de geiten gezegt
heb, omtrent mijnent ziet men dik-
wijls dat de dorpvrouwen, als zy de
kinderen niet met hun borsten kon-
nen voeden, gemeenlijk de geiten
tot hun ouderkant nemen. Ik heb
noch heden twee staardienaars, die
niet langer, dan acht dagen, vrouwen-
melk hebben gezogen. Deze geiten
zijn verstant afgerecht om deze klei-
ne kinderen te komen zogen: zy ken-
nen hun stem, als zy huilen, en ko-
men daar op toelopen. Indien men
aan deze geiten een ander, dan hun
voesterling, voorhoud, weigeren
zy zulks; en het kint doet desgelijks
mer een andere geit. Ik zag onlangs
een kint, 't welk men zijn geit be-
nam, om dat de vader de zelfde slechts
van zijn gebuur geleent had. Dit kint
kon zich tot geen andere, die men
't voorhield, begeven, en storf zon-
der twijffel van honger. De beesten
veranderen en verbafterden ook zo
lichtelijk, als wy, van de naturen
lijke genegentheit.

Ik geloof dat 'er in 't geen, 't welk
Herodorus van zeker gewest van Ly-
bien verhaalt, dikwijls misrekening
is. Hy zegt dat men zich daar zon-
der ondericheit met de vrouwen ver-
mengt; doch dat het kint, kracht
van te gaan hebbende, zijn vader
vind, te weten de geen, tot de welk,
in 't gedrang, de natuurlijke neiging
sijn eerste treden drijft. Nu, in
d' aanmerking van deze enkele gele-
gentheit, van onse kinderen te be-
nennen om dat wy hen voortgebracht
hebben, om 't welk wy hen ande-
ren ons zelve noemen, schijnt een
andere voortbrenging te zijn, die van
ons koomt, en die van geen mindere

aanprijzing is. Want dat wy, door
de ziel, de baringen van onze geest,
moed en genozchzaamheit voort-
brengen, dit geschied door een edel-
der gedeelte, dan 't lighamelijke; en
zy zijn meer d' onzen. In deze voort-
brenging zijn wy te gelijk vader en
moeder. Deze kosten ons veel dier-
der, en brengen ons veel meer eer
toe, zo zy iets goet hebben. Want
de waarde en acnting van onze ande-
re kinderen is veel meer de hunne,
dan d' ouze: het deel, dat wy 'er aan
hebben, is zeer gering; maar van
deze lesten is alle de schoonheit, be-
vallijkheit en waarde d' ouze. En
dieshalven vertonen en beelden zy
ons levendiger af, dan d' anderen.
Plato voegt 'er by dat dit onsterffe-
lijke kinderen zijn, die hun ouders
onsterffelijk maken, ja hen vergo-
den, gelijk Lykurgus, Solon, Mi-
nos en anderen.

Nu, dewijl de historien vol zijn
van voorbeelden van deze gemene
liefde der vaders tot hun kinde-
ren, zo heeft het my niet buiten re-
den gedacht, ook een van deze leste
slach daar uit te voorschijn te bren-
gen, Heliodorus, deze goede Bis-
schop van Tricea, wilde liever de
waerdigheit, het voordeel, en 't ampt
van een Kerkvoochdy verlaten, dan
zijn dochter verliezen, een dochter,
die noch heden zeer geestig is, maar
echter mischieus; een weinig al te keur-
zindelijk en tederlijk opgepront,
voor een kerkelijke en priesterlijke
dochter, en op een al te verliedde
wijze toegestelt.

Te Romen was een Labienus, een
man van grote dapperheit en acht-
baarheit, en, onder andere won-
derlijke hoedanigheden, uitteekende
in alderhande geschriften, dewelke,
gelijk ik geloof, de zoon van deze

Voortbre-
ngen en
baringen
van geest
hoger dan
die van
't lighaam.

Liefde van
enige
Schijvers
tot hun
werken.
Voerbeele
in Heliode-
rus,

T t 2 grote

Geiten af-
gerecht om
kinderen
te zogen.

Wonderlij-
kewijze
van Vaders
te kiezen in
Lybien.

en in Labienus. grote Labienus was, d'eerste der Krijgsöverften onder Caesar in d'oorlog der Gaulers, en die, zich sedert aan de zijde van de grote Pompejus begeven hebbende, grote dapperheit daar in betoonde, tot dat Caesar hem in Spanjen versloeg. Deze Labienus, van de welk ik spreek, had veel benijders van zijn deucht, en, gelijk waarschijnlijk is, de hovelingen en mingenoten der Kaizeren van zijn tijt tot vijanden van zijn vrymoedigheid, en van zijns vaders aart en zeden, die hy noch tegen de dwingelanden behield, daar meê hy, gelijk gelooffelijk is, zijn geschriften en boeken beschildert had. Zijn tegenstrevers vervolgden hem in 't recht voor de Overigheid van Rome, en brachten te weech dat veel van zijn werken, die hy in 't licht gegeven had, verbrand wierden.

vaderlijke genegenheit, als deze, toen. Kallius Severus, een zeer welspreekend man, en zijn grote vriend, zij boeken verbrant ziende, riep dat men door 't zelfde vonnis hem met enen moest verwijzen tot levendig verbrant te worden; dewijl hy 't geen, dat daar in begrepen was, in zijn geheugenis bewaarde.

Gelijk toeval overquam ook Geruncius Kordus, die beschuldigt wierd van Brutus en Kallius in zijn boeken geprezen te hebben. Deze Inode, slaafsche en bedorve Raat, die een erger meester, dan Tiberius, waardig was, verwees zijn geschriften ten vuur. Hy was verneogt met hen in hun doot gezelschap te houden, en doodde zich zelf door onthouding van spijs.

De goede Lukanus wierd in zijn ouderdom door deze rabaaut Nero ter doot veroordeelt. Toen het meeste deel van 't bloet deur d'aderen van zijn armen, die hy zich door zijn geneesmeester had doen openen, om zich zelf te doden, uitgevloeit was, en de koude d' uittersten van zijn leden beving, en de levendige delen begon te naderen, waren de leste dingen, die hy in zijn geheugenis had, enige regels van zijn boek, dat hy van d' oorlog van Parsalien had gemaakt, die hy verhaalde, en met deze leste woorden in zijn mont storf. Wat was dit anders, dan een tedere en vaderlijke afscheit, die hy van zijn kinderen namerwijl hy de vaartwelzeggingen en vierige omhelzingen vertoonde, die wy gemeenlijk, in onz sterven, aan d' onzen bewijzen; gelijk ook een uitwerking van deze naturelijke genegenheit, die in dit uitterste de dingen, de welken wy in onz leven voor de waardsten gehouden hebben, weer voor onze geheugenis brengt?

Geschriften met de door gestraft.

Labienus levendig in 't graf.

Men kan zwarelijk een geweldiger

Me-

Epikurus
groot
vreucht in
zijn nagela-
te schrift-
ten, dan in
kinderen.

Menen wy dat Epikurus, die, gelijk hy zegt, in zijn sterven van de schrikkelijke pijnen van 't buikwee gepijngt zijnde, alle zijn vertroosting in de voortreffelijkheid van de lering had, die hy aan de werelt naliet, zo grote vreugt en vernoeving in een groot getal van welgebore, en wel opgevoede kinderen, indien hy 'er gehad had, genoten zou hebben, als hy wel uit de voortbrenging van zijn kostelijke geschriften genoot? en dar, indien 't in zijn keur had gestaan, een wanschape en onhebbelijk kint, of een dwaas en wanvoeghelijk boek na te laten, niet alleenlijk hy, maar alle man, zo verstandig als hy, liever de nalating van een wanhebbelijk kint, dan van een wanvoeghelijk boek zou verliezen?

Misschien zou 't, om een voorbeeld by te brengen, in S. Augustinus goddeloosheit zijn, zo hy, als men hem van d' een zijde voorstelde zijn schriften te begraven, daar uit onze godsdienst zo grote vrucht ontfangt, of van d' andere kant zijn kinderen, zo hy 'er gehad had, te bedelven, niet liever wilde dat zijn kinderen begraven wierden. En ik weet niet of ik niet liever een, dat volmaaktelijk wel van gestalte was, van de gemeenschap met de Musen, als van de gemeenschap met mijn gemalin voortgebracht zou zien, 't Geen, dat ik aan dit geef, zodanig als 't is, geef ik zuiverlijk en onweêropelijk; gelijk men aan de lighamelijke kinderen geeft. Dit weinig goet, dat ik daar aan gedaan heb, is niet meer in mijn macht en schikking. Hy kan dingen genoeg weten, die ik niet meer weet, en van my het geen houden, dat ik niet onthouden heb; en dar ik, even als een vreemdeling, zo ik zulks behoefde, van hem zou moeten leren. Indien ik wijzer ben dan hy; hy is rijker dan ik. Van de ge-

Geschriften
boven de
kinderen
te stellen.

nen, die tot de Dichtkunde genegen en overgegeven zijn, vind men weinig menschen, die niet liever vader van Virgilius Enceiden, dan van de schoonste jongen van Rome, zonden zijn, en die niet liever 't verlies van 't een, dan van 't ander zouden willen. Want, volgens Aristoteles verhaal, zo is de Dichter, van alle werklieden, meest op zijn werk verliest. 't Is zwarelijk te geloven dat Epaminondas, de welk roemde dat hy tot zijn nakomelingen dochters zou nalaten, die hun vader noch zouden verheerlijken, (te weten de twee treffelijke verwinningen, die hy op de Lacedemoniers had verkregen) deze gaerne tegen de gierlijke dochters van geheel Grieken zou hebben gewiffelt; of dat Alexander en Cesar ooit hebben gewenscht om van de grootheid van hun heerlijke krijgsdaden versteken te wesen, om 't gemak van kinderen en erfgenamen te hebben, hoe volkomen en volmaakt zy ook zouden kunnen zijn. Ja ik twijffel grotelijks of Fidias, of enig ander voortreffelijk beelthouwer liever de geduusaamheit, en 't lang leven van zijn natuurlijke kinderen zou wenschen, dan om de behoudenis en gedurigheit van een treffelijk beelt, dat hy, volgens de kunst, opge maakt had. En wat deze zondige en verwoede hartstochten aangaat, die somtijts de vaders in de liefde tot hun dochters, of de moeders tot hun zonen verhit en aangeprikkelt hebben; men vind ook diergelijken in dit ander slach van maagchaps: getuige hier af het geen, dat men van Pygmalion verhaalt, die, een vrouwe beelt van een bezondere schoonheit gemaakt hebbende, zo verwoedelijk met een razende liefde tot dit zijn werk bevangen wierd, dat de goden, om zijn razerny te gemoet te komen,

Poëten ver-
liest op hun
werken.

Heerlijke
daden bo-
ven kinde-
ren geeft.

Razende
liefde van
Pygmalion
tot zijn
werk.

het zelfde voor hem levendig oef-
ten maken.

Subsidit digitis. a

*a 's Elpenbeen, aangestast zijnde, word
week, en, zijn hardigheit afleggende,
wijkt voor de vingers.*

*Ovid, Me-
tam. lib. 10.*

*Tentatum Mollescit tbur, postitoque
rigore.*

Van de Wapenen der Parthen.

Negende H O O F T D E E L.

*De Franschen zeer gebrekkelyk in 't gebruik van hun wapenen. Belemmering
der Zwarte wapenen. Lukullus verächt de Zwarte wapenen der Meden. Mid-
del te vinden om als in bolwerken ten strijt te komen. Schipioos antwoord
aan enigen. Zwarte wapenen der Romainen. Strengheit der Lacedemoniers in
d' oorlog. Wapenrusting der Parthen. Zwarte barnassen voor Demetrius ge-
maakt.*

Gebreke-
lijk gebruik
van de
Fransche
Adel, in
't zwaersten
der wapen-
nen.

DS een gebrekkelijke ge-
woonte van d' Edeldom
onzes tijts, en vol van lach-
heit, dat men de wapenen
niet aantast, dan in de 1eeste ogenblik
van een uitterste noot, en dat men
zich daar af ontlast, zo baast als 'er
een weinig schijn is dat het gevaar van
de hant is. Hier uit komen veel on-
gelegheden voort. Want terwij-
yder, als d' aanval aangaan zal, de wa-
penkreet opheft, en naar zijn wape-
nen loopt, zijn sommigen noch be-
zich met het harnas te gespen, als hun
krijgsmakkers alreë geslagen en ver-
strooit zijn. Onze vaders deden hun
helm, speer en hantschoenen dragen,
en verlieten 't overige van hun wapen-
tuig niet, zo lang de tocht duurde.
Onze krijgsbenden zijn nu geheel
verwart en wanstaltig, uit oorzaak van
het reisttuig, en de knechten, die van
hun meesters niet mogen verwijde-
ren, om dat zy hun wapenen dragen.
Titus Livius, van d' onzen sprekende,

zegt: *Dezelighamen, d' arbeit niet uit-
staan komende, vermogten naauwelijks
de wapenen op hun schouders te dra-
gen. Veel volken gaan noch, en gin-
gen eertijts ten oorlog, zonder zich te
dekken, en te beschutten, of dekten
zich met onnutte tegenweer.*

*Tegmina queis caput raptus de su-
bare cortex. a* *Virgil. Aen-
eid. lib. 7.*

Alexander, de stoutste Hoofdman,
die 'er ooit was, wapende zich zeer
zelden; en de genen van ons, die hen
verächten, verërgeren en verslechten
echter hun koop niet veel. Indien
men iemand by gebrek van harnas ziet
doden; het getal der gener is niet veel
minder, die door de belemmering der
wapenen zijn gesneuveld; die onder
der zelfde last wierden geparst, en
door een weërslag, of anders geslet.
Want om de waarheit te zeggen, als

*a Dis de schors, van de kerkboom af-
gerukt, tot dekfel van hun hoofden ge-
bruiken.*

*Libri Du.
1. lib. 10.*

*Wapenen
verächt.*

*Belemme-
ring der
wapenen
doet ook
veel sneu-
velen.*

*Zware wa-
penen la-
stig.*

men de zwaarte der onzen, en hun dikte aanziet, zo schijnt het dat wy niets anders zoeken, dan ons te verdedigen; en wy zijn 'er meer af be- last, dan bedekt. Wy hebben ge- noech te doen om hen, daar in gepart en geprangt zijde, te dragen, als of wyllachs met d' indrang onzer wape- nen hadden te strijden; en als of wy geen gelijke verplichting hadden om hen te verdedigen, als zy ons.

Tacitus schildert de krijgslieden onzer oude Gaulers op een aangena- me wijze af, als dus gewapent om zich alleenlijk te verdedigen, zonder dat 'er middel is van te beschadigen, of beschadigt te worden, noch als zy nedergevelt zijn, zich weer op te hef- fen. Lukullus, zekere Medische krijgslieden, die in 't spits van Tigranes heir stonden, zwarelijk en on- gemakkelijk gewapent, en als in een yzere gevangenis besloten ziende, schepde daar uit gevoelen van dat hy hen lichtelijk zou verslaan; en hy be- gon van hen zijn aanval en verwin- ning. En dewijl tegenwoordiglijk onze muskettiers in achtig zijn, zo geloof ik dat men lichtelijk enige middel zal vinden om ons als in mu- ren te besluiten, en ons dus te be- schutten, en, als in bolwerken beslo- ten, ten oorlog te slepen, gelijk in zul- ke gebouwen, die d' ouden van hun Elefanten deden dragen.

Deze aart en gewoonte verschilt veel van die van de jonge Schipio. die zijn krijgslieden heftiglijk beschuldig- de, om dat zy ter plaats van de gracht, daar langs de genen van een stat, die hy belegerd had, uirvallen tegen hem konden doen, voetzangels, onder 't water hadden gezet; en zeide tot reden hier af, dat de genen, die aan- vielen, hun gedachten tot aan te taf- ten, en niet tot vrezen, moesten wen-

den: want hy vreesde, en met reden dat zy door deze voorzorging onacht- saam zouden worden in op hun hoede te zijn. Hy zeide ook tot een jong- ling, die op zijn schoon schilt by hem roemde: Warelijk, 't is schoon, mijn zoon, maar een Romainsch krijgsman moet meer vertrouwen in zijn rechte, dan in zijn slinke hant hebben. Nu, daar is niets, dan de gewoonte, die ons de last onzer wapenen onverdra- gelijk maakt.

*L'husbergo in dosso haveano, et
l'elmo in testa,*

*Dna di quelli guerrier di quali io
canto.*

*Ne notte o di doppo eh' entraro in
questa*

*Stanza gl' haveano mai mesi da can-
to.*

*Che facile à portar comme la vesta
Era lor perche in uso l'avean tanto. a*

De Kaizer Karakalla, zijn heir voe- rende, ging van 't hooft tot de voe- ten gewapent langs de weg. De Ro- mainsche voetknechten droegen niet alleenlijk de stormhoet, het zwaert en schilt: want wat de wapenen aan- gaat, zegt Cicero, zy waren zo ge- went hen op de rug te hebben, dat zy hen niet belemmerden, ja zo weinig, als hun leden: *Want zy zeg- gen dat de wapenen leden van de krijgs- man zijn.* Ja zy droegen ook zo veel lijfstoet, als zy voor vijftien dagen behoefden, en zeker getal van palen, om hun borstweering daar af te ma-

*a Deze twee krijgshelden, van de wel-
ken ik spreek, hadden 's barnas op de
rug, en de helm op 't hooft. Zy hadden
hen noch by nacht, noch by dag niet af-
gedaan, na dat zy in deze plaats waren
gekomen; ja zy konden hen zo gemakke-
lijk dragen, als hun kleet, om dat zy 'er
zo toe gewent waren.*

ken.

Wapenen
der oude
Gaulers
verricht.

Lustige wa-
penen der
Meden van
Lukullus
verricht.

Middel te
vinden, om
als uit bol-
werken ten
strijte kom-
men.

De beleg-
gers moe-
ten aanval-
len, en allec
vrezen.

Schiploos
geestige
antwoort.

Arise. Or-
land. Enr.
cant. 12.

Zware wa-
penrusting
der Ro-
mainsche
voetknech-
ten.

Zware
krijgstocht
der oude
Romainen.

ken, al 't welk wel zestig ponden zwaarwas. De krijgslieden van Marius, dus belaft ten oorlog gaande, wren gewent en afgericht om in vijf uren vijf mijlen te gaan, ja somtijts ook zes, als zy haast hadden. Hun krijgstucht was veel strenger en ruwer dan d' onze; en zy bracht ook andere uitwerkingen voort. De jonge Schipio, zijn heir in Spanjen overzende, en verbeterende, beval aan zijn krijgslieden dat zy niet, dan staande, en niers dat gekookt was, zouden eten.

Strengheit
der Lacede-
moniers in
d' oeclog.

Deze streek kooft wonderlijk wel te pas, dat aan een Lacedemonisch krijgsknecht verweten wierd, dat hy, in een krijgstocht zijnde, onder 't dak van een huis gezien was. Zy waren zo tot de kommer verhard, dat het voor hen schande geächt wierd, onder enig ander dak, als dat van de hemel, wat weer het ook was, gezien te worden. Wy zouden op deze wijze onze krijgslieden niet verre konnen brengen.

Wapening
der Parthen.

Voorts, Marcellinus, een man, in de Romainse oorlogen opgevoed, aanmerkt naaukeurigh op welke wijze de Parthen zich wapenden, en beschrijft de zelfde, om dat zy van de Romainse verschilde. Zy hadden, zegt hy, wapenen, als kleine pluimen gevlochten, die niet de bewegingen van hun lighamen belletten: en zy waren zo sterk, dat onze schichten, daar op treffende, weerom sluiten. Dit waren schelpen, die van onze voorönders zo veel gebruikt wierden. In een andere plaats zegt hy: zy hadden sterke en wakkere paerden, die met dik leder bedekt waren; en zy zelven hadden zich van 't hoofd tot aan de voeten met grove yzere platen bedekt, die zo kunstighlyk te zamen gevoegt waren,

dat zy ter plaats, daar de leden buigen moesten, ook konden buigen en kreuken. Men zou gezegt hebben dat zy yzere mannen waren. Want zy hadden hoofddeksels, die zo wel pasten, en zo naturelyk de gedaante en leden van 't aangezicht vertoonden, dat 'er geen middel was om hen te treffen, dan deur kleine ronde gaten, die recht voor hun ogen stonden, en een weinig licht aan hengaven. Ter plaats van de neusgaten waren ook spleetjes, daar deur zy naauwelijks adem konden krijgen.

*Flexilis inducis animatur lamina
membris,
Horribilis visu credas simulacra
moveri
Ferra, cognatosque viros spirans
metallo.
Par vestitus equis, ferrata fronte
minantur,
Ferratosque movent securi vulneris
armos. a*

Clauv. in
Ruff. lib. 2.

Daar ziet gy een beschrijving, die zeer wel naar de wapenrusting van een Franfch gewapent man in alle zijn toefstel gelijkt. Plutarchus zegt dat Demetrius voor hem, en voor Alcinus, d' eerste krijgsman, die by hem was, yder een harnas deë maken, dat hondert en twintig ponden woog; in plaats dat de gemene har-

Zware har-
nassen.

a Een buigsame plaat word van de leden, die daar af bedekt zijn, bezielt, 't welk schrikkeligh om te zien is. Men zou menen dat yzere beelden zich bewegen, en dat menschen, met dit metaal geboren, daar uit ademen. De kleding der paerden is dergelyks. Zy dreigen met een yzer gelaat, en, tegen de wonden veilig zijnde, bewegen en dragen yzere wapenten.

nassen

naffen niet meer dan zeffig ponden uitbrachten.

Van de Boeken.

Tiende H O O F T D E E L.

Tegen de roekeloosheit der berifpers van de Schriften der anderen. Wetenschap zonder oordeel, en oordeel zonder wetenschap. Enige kennis moet niet te duur gekocht worden. Gewoonte van Montaigne in 't lezen der boeken. Nieuwe vermakelyke boeken. Die van Amadys verâchten Montaignes gevoelen van Arioste, Ovidius, en van Platoos Axiochus. Zinnrykheit van Esopus Fabelen. Oordeel over Virgilius, Lucretius, Terencius, Lukrecius Arioste, en Plautus. Toonneelspeelen van onze tijt. Terencius lof. Punttdichten van Catullus en Marcialis. Vergelyking van Virgilius Eneas, met Ariostes Roelant, en van Plutarchus en Seneka. Oordeel over Ciceroos Schriften en Platoos Samenspraken. Lof van Plutarchus, Seneka en Plinius, en van Ciceroos brieven aan Attikus. Brutus boek van de Deucht. Oordeel over Cicero, over zyn gedichten, en welspreekentheit. Onbeleefde daet van de jonge Cicero. Voorsteffelijckheit der Historien, en bezonderlyk die van de Ievens; gelijk van Plutarchus en Diogenes Laertius. Cefars lof. Eenvoudige Historieschryvers, en hun aart. Oprechtigheit van Froissard. Aart der uisteeckende Historieschryvers, gelijk ook van de middelmatigen, en der gener van deze tijt. Goede Historieschryvers. Misgreep in Cefars geschriften gevonden. Lof en laster van Guojardyn, in zyn schriften. Oordeel over de Historien van Komines, Bellay, Jouinville en Eginhard. Verkeertheit der verhalingen van Bellay.

IK twijffel niet of my gebeurt dikwijls dat ik van dingen spreek, die beter en warelijker by de meesters van 't ambacht verhandelt zijn. Hier ziet gy warelijck de proef van mijn naturelijcke vermogens, en geensins van de verkregen krachten. De geen, die my in onkunde betrapt, zal niets tegen my doen: want ik zou nzauwelijks mijn redenering by een ander willen verantwoorden, die ik ook niet aan my zelf verantwoord; en daar af ik ook niet voldaan ben. De geen, die naar

wetenschap zoekt, moet de zelfde zoeken ter plaats, daar sy is: maar wat my aangaat, daar is niets, van 't welk ik minder belijdenis doe. Dit zijn hier mijn verbeeldingen, door de welken ik niet de dingen, maar my zelf poog bekend te maken. Zy zullen misschien eens bekend aan my worden, of hebben eertijts bekend aan my geweest, naar dat het geval my ter plaats bracht, daar zy verklaart wierden. Maar ik heb'er niet meer geheugenis af. En indien ik een man van eenige lessen ben; ik ben een

V v

man,

man, die niet onthouden kan. In de-
 zer voege zeg ik ook geen zekerheit
 toe, dan om te doen bekenen tot hoe
 hoog een trap de kennis, die ik 'er
 nu af heb, opklimt: Dat men zich
 niet op de stoffen verlaat, maar op de
 gestalte, die ik 'er aan geef. Dat men
 in 't geen, 't welk ik ben, bezie of ik
 het iets heb konnen uitkiezen, daar
 meê men eigenlijk de vinding, die al-
 tijc van my koomt, verhogen en ver-
 diepen, of helpen kan: want ik doe,
 niet in mijn begin, maar in mijn ge-
 volg, aan anderen het geen zeggen,
 't welk ik, of door zwakheit van mijn
 taal, of door zwakheit van mijn ver-
 nuft, niet zo wel zeggen kan. Ik tel
 niet, maar weeg het geen, dat ik leen;
 en indien ik hen naar 't getal had wil-
 len doengelden, ik zou 'er my twee-
 malen zo veel meê belast hebben. Zy
 zijn alle (of ten minsten hapert 'er
 weinig aan) zo vermaart, en oud van
 namen, dat zy, gelijk my dunkt, zich
 zelve, zonder my, genoeg noemen.
 Indien ik in de redenen, vergelijkin-
 gen en bewijzen iets daar af in mijn
 gront verplant, en met het mijne ver-
 smelt, ik verzwijg met woordacht de
 voortbringer daar af, om de roeke-
 loosheit dezer haastige vonnissen te
 breidelen, die op alderhande schriften
 vallen, en bijzonderlijk op de nieuwe
 geschriften van menschen, die noch
 leven; en in 't gemeen, 't welk alle
 de wertelt toelaat om daar af te spre-
 ken, endat de bevatting, en het ge-
 meen ooggemerk van de zelfden
 schijnt t'overwinnen. Ik laat toe dat
 zy in mijn werk Plutarchus een hou-
 over de neus geven, en dat zy in my
 zich verhitten in Seneka te lasteren.
 Ik moet mijn zwakheit onder hun
 hogerachting verbergen. Ik zal hem
 lief hebben, die my weet t'ontplui-
 men, en uit te schudden; maar door

klarheit van oordeel, en door 't enig
 onderscheit van de kracht en schoon-
 heit van redenen. Want ik, die by ge-
 brek van geheugenis t'elkens te kort
 schiet in hen by erkentenis van hun ge-
 slaecht uit te kiezen, kan, met mijn be-
 grip te meten, zeer wel bekenen dat
 mijn lant geensins bequaam is tot eni-
 ge al te kostelijke bloemen, die ik 'er
 gezaait vind, en dat alle de vruchten
 van mijn vernuft dat geensins zouden
 konnen goet maken. Ik ben gehou-
 den hier af reden te geven, zo ik my
 zelf belc, of 'er verwaantheit en zon-
 de in mijn redenen zijn, die ik niet ge-
 voel, of die ik niet machtig ben
 te gevoelen, als ik hen voor my ver-
 toou. Want dikwijls gebeurt het
 dat 'er enige mislagen onze ogen ont-
 snappen: maar de zwakheit van oor-
 deel bestaat hier in, dat men hen niet
 kan bemerken, als een ander hen aan
 ons openbaart. De wetenschap en

Wetenschap
 zonder oor-
 deel.

waarheit konnen zonder oordeel, en
 't oordeel zonder deze beide by ons
 wezen: ja de kennis van d' onkunde
 is een der schoonste en zekerste getui-
 genissen van 't oordeel, die ik vind.
 Ik heb geen ander geleide, om mijn
 stukken te zamen te voegen, dan 't ge-
 val. Ik schik mijn gedachten naar dat
 zy my voorkomen; somtijts komen
 zy in gedrang aanparssen; en somtijts
 komen zy op een rijg achter malkan-
 der. Ik wil dat men mijn natuurlijke
 en gewone tred dus buiten de weg
 ziet, gelijk zy is. Ik laat my zodanig
 gaen, als ik my vind. Dit zijn ook geen
 zaken, daar af men niet onkundig
 mag wezen, en daar af men niet by
 geval, en ter loop mag spreken. Ik
 zou wel menschen dat ik een vol-
 maakter kennis van de dingen had;
 maar ik wil haar niet zo dier kopen, als
 zy kost. Mijn ooggemerk is het geen,
 dat ik van mijn leven overig heb, zoe-
 telijk,

Oordeel
 zonder we-
 tenschap.
 Kennis van
 d' onkunde.

Kennis van
 zaken niet
 te dier te
 kopen.

relijk, en niet in pijn, over te brengen. Daar is niets, om 't welk ik my 't hooft zou willen breken, zelfs niet om de wetenschap, van hoe grote waarde zy ook is. Ik zoek in de boeken niets, dan om my, door een eerlijke bezigheid, daar in te vermaken: of indien ik enige naersigheid daar in betoon, ik zoek 'er niets in, dan de wetenschap, die van de kennis van my zelf handelt, en die my leert wel te sterfen, en wel te leven.

Has minus ad metas sudet oportet equus. a

Waar toe de bezigheid in de boeken moeten dienen.

Wat de zwaarigheden aangaat, zo ik 'er, in 't lezen, enigen in vind, ik knaag 'er mijn nagels niet om aan stukken: ik scheid 'er af, na dat ik 'er een proef of twee opgedaan heb. Indien ik daar stip op staan bleef, ik zou my zelf, en de tijt verliezen. 't Geen ik met d' eerste aanval niet zie, dat zie ik noch minder, als ik hardnekkiglijk daar op staroog. Ik doe niets zonder blygeestigheid; en d' inspanning en al te hardnekkige aanhouding verblind, bezwaart en vermoet mijn oordeel. Mijn gezicht verbijstert en verdwaalt 'er in; en d'eshalven moet ik het daar af wenden, en wat lucht doen scheppen: even gelijk men, om van de luster van 't scharlaken t'oordeelen, aan ons beveelt d' ogen daar over te laten gaan, met het zelfde tot verscheide malen in der haast t'aanschouwen. Indien dit boek my niet behaagt, ik neem een ander: ik vat het niet aan, dan als de walging van niets te doen my begint te bevangen. Ik vat de nieuwe boeken zelden aan, om dat d' ouden my beter en ernstiger schijnen; ook niet de Grieksche boeken, om dat mijn oordeel zijn bezig-

a Mijn paars moet naar deze eindpalen streven.

heit niet niet een kinderlijke en leerlingfche kennis kan hebben.

Onder de boeken, die enkelijk vermakelijk zijn, vind ik, zo veel de nieuwen aangaat, de Dekameron van Boccacius, Rabelais, en de Kusjes van Joannes Sekundus, (zo men hen dus mag noemen) waardig dat men zich daar meê bezich houd. Wat de boeken van Amadys, en andere diergelijken aangaat, zy hebben niet zo veel by my vermogt, dat zy zelfs mijn kintsheit bezich hebben gehouden. Ik zal noch dit, of stoutelijk, of roekelozelijk, zeggen, dat deze grijze doffe en zware ziel zich niet langer laat kittelen, niet alleenlijk niet van Arioste, maar ook niet van de goede Ovidius: zijn gemakkelikheden en vindingen, die my eertijts opgetogen hebben, konnen nu nauwelijks tot mijn onderhoud dienen. Ik zeg vrymoediglijk mijn gevoelen van alle dingen, ja ook van de genen, die misfchieten te hoog voor mijn verstant zijn, en die, gelijk ik acht, ook geensins tot mijn rechtspraak staan. 't Geen, dat ik 'er af zeg, is ook om de maat van mijn gezicht, niet om de maat der dingen, te vertouen.

Als ik gevoel dat ik de walg van Platoos *Axiochus*, Samenspraak van de Doot heb, als van een werk, dat geen kracht heeft, ten opzicht van zulk een Schrijver, zo geloof mijn oordeel daar in niet zich zelf. Het is niet zo verwaant, dat het zich tegen 't gezach en d' achtbaarheid van zo veel andere oude vermaarde oordeelen stelt, die het voor zijn meesters en bestierders houd, en met de welken het liever dolen wil. Het neemt vat op zich zelf, en verwijst zich, of tot zich aan de schors te houden, om dat het niet tot op de groêr deurdringen kan, of tot de zaak door enige valfche

Nieuwe vermakelijke boeken.

D' Amadis, boeken veracht.

Ovidius gemakke-lijk.

Montaignes vrymoedigheid in zijn gevoelen te zeggen.

Zijn klein vertrouwen op zijn oordeel.

luster en glans t' aanschouwen. Het vernoegt zich met zich buiten verwarring en onregeltheit te houden; en, wat zijn zwakheit aangaat, het bekennt de zelfde, en wil haar gaerne belijden. Het meent een rechte verklaring aan de schijnbaarheden te geven, die zijn bevatting aan hem vertonen: maar zy zijn zwak en onvolmaakt.

Fabelen van Esopus, en hun verklaringen.

De Fabelen van Esopus hebben ten meestendeel veel zinnen en betekenissen. De genen, die hen ontleeden en verklaren, verkiezen enig aangezicht daar af, dat wel op de Fabel past: maar deurgaans is 't niets anders, dan 't eerste aangezicht, en dat zich boven op vertoont. Daar zijn anderen, die krachtiger, wezentlijker, en inwendiger zijn, die zy niet hebben kunnen deurdringen. Daar ziet gy hoe ik 'er meê handel.

Voornaemste Dichters. Voortreffelijkheid van Virgilius.

Maar om mijn streek te volgen, ik heb altijd geacht dat Virgilius, Lukrecius, Katullus en Horacius in de Dichtkunst zeer verre voor d' anderen d' eerste plaats beslaan, en bezonderlijk Virgilius in zijn *Georgica*, of boeken van de Lantbou, die ik het volmaaktste werk van de Dichtkunde acht; in vergelijking van 't welk men lichtelijk kan bemerken dat 'er in zijn *Aeneas* plaatsen zijn, daar aan de Schrijver, indien hy tijd had gehad, noch de hant gezer zou hebben. Het vijfde boek in d' *Eneiden* schijnt my 't volmaaktste. Ik bemin ook Lukanus, en handel hem gaerne, niet zo zeer om zijn stijl, als wel om zijn eige waarde, en waarheit zijner gevoelens en oordeelen. Wat de goede Terencius, en de bevalligheid en liefalligheid van de Latijnsche taal aangaat, ik vind hem wonderlijk om de bewegingen der ziel, en de staat onzer zeden levendig te vertonen. Onze werken doen, my t' elkens tot hem keren. Ik,

Lukanus.

Terencius.

kan hem niet zo dikwijls lezen, of ik vind 'er noch enige nieuwe schoonheit en bevalligheid in. De genen, die ten tijden van Virgilius leefden, klaagden hier over, dat enigen siem by Lukrecius geleken. Ik ben van gevoelen dat dit warelijk een ongelijke vergelijking is: maar ik heb genoech te doen, om my in dit geloofte verzekeren, als ik my aan enige treffelijke plaats der gener van Lukrecius gehecht bevind. Indien zy zich aan deze vergelijking steurden, wat zouden zy van de beestelijkheid, en woeste plomphheit der gener zeggen, die nu Arioste by hem vergelijken? ja wat zou 'er Arioste zelf af zeggen?

Lukrecius.

Arioste.

O seclum insipiens & infacetum! a

Catull.

Ik acht dat d' Ouden noch meêr over de genen hadden te klagen, die Plautus by Terencius, de welk meer naar d' Edelman aart geleken, dan Lukrecius by Virgilius. 't Geen, 't welk grotelijks tot d' achtung en 't voordeel van Terencius strekt, is dat de Vader der Romainsche welspreekentheit hem alleen, onder de genen van zijn staat, zo dikwijls in de mont heeft; en ook 't vonnis, 't welk d' eerste rechter der Romainsche Dichters van zijn medegenoot geeft.

Catull. Epigr. 44. Plautus.

Ik heb dikwijls overwogen waarom in onze tijd de genen, die zich bemoejen met roonneelspeelen te maken, (gelijk d' Italianen, die daar in zeer gelukkig zijn) drie of vier inhouden van die van Terencius, of Plautus gebruiken, om een van de bunnen daar af te maken. Zy hopen in een enig blyspel vijf of zes vertellingen van Bokacius op malkander. 't Geen, dat hen dus zich met stoffe doer belasten, is de wantrou van op

Toonneelspeelen van onze tijd.

a *O d' maze en plumpe Eeuw!*

hun

hun eige bevalligheden te kunnen bestaan. Zy moeten een lighaam hebben, daar zy tegen aan steunen, en, van hun eige niet genoeg hebben, de om ons te doen stant houden, willen dat de vertelling yder bezich houd. Maar 't gaat recht anders met mijn Schrijver. De volmaaktheden en aartigheden van zijn wijze van spreken doen ons de lust van zijn onderwerp verliezen. Zijn geestigheid en bevalligheid weêrhouden ons overal. Hy is overal zo aangenaam,

(*Liquidus puroque similimus anni*) a

en vervult met zijn bevalligheden in diervoegen, dat wy daar door die van zijn tassel vergeten. Deze zelfde aanmerking trekt my wijder. Ik zie dat de goede en oude Dichters de nactracting en beyyering, niet alleenlijk van d' eigenzinnige verheffingen der Spanjaerden en Petrarchisten, maar ook zachter en bescheidender punten, die de verziering van alle de dichtkundige werken der volgende eeuwen zijn, gemijd hebben. Echter is 'er geen goed rechter, die zegt dat zy in deze ouden ontbreken, en die niet weêrgadelooselijk meer over de gelijke beschaaftheit, en deze gedungte zoetheit, en bloejende schoonheit der puntichten van Katullus is verwondert, dan over alle de Steekdichten, daar meê Marcialis de staert der zijnen wet. 't Is deze zelfde reden, die ik terstont zeide gelijk Marcialis van zich. *Zy behooven te minder vernuft, in welke plaats de stofse gevolgt was.* Deze eersten, zonder zich te bewegen, en aan te prikkelen, doen zich genoeg gevoelen. Zy hebben genoeg om overal te doen lachen, en behoeven zich niet

a *Vloeyende even als een zuivere waer,*

te kittelen. Maar dezen behoeven vreemde bystant; naar mate dat zy minder geeft hebben, behoeven zy meer lighaam. Zy stijgen te paert, om dat zy niet sterk genoeg op hun benen zijn. Even gelijk in onze dansen deze lieden van slechte staat, die 'er school af houden, om dat zy 't geelaat, en de welvoegelijckheit van onze adel niet kunnen volgen, zich door gevarelijke sprongen, en andere vreemde en guighelachtige bewegingen pogen prijfelijk te maken. De juffrouwen hebben ook beter koop met hun gelaat in de dansen, daar in verscheide afbrekingen en bewegingen van lighaam zijn, dan in zekere andere pronkdansen, daar zy niets anders te doen hebben, dan een naturelijcke tred te treden, en een naturelijcke gestalte, in hun gewone bevallijckheit, te vertonen: gelijk ik uitsteekende roonnelgekken heb gezien, die, in hun gewone coestel, en mer hun gemene gedaante, al 't vermaak, dat men van hun kunst te verwachten heeft, aan ons gaven; in plaats dat de leerlingen, die hun les noch niet wel geleert hebben, hun aangezicht moeten bekladden, zich verkleeden, en vreemde gramassen, en sporeloze mijnen maken, om ons te doen lachen.

Deze mijn bevatting blijkt beter dan ergens anders in de vergelijking van Virgilius Aeneas, en van Ariostes Roelant. D' eerste ziet men met een hoge en vaste vlucht eenpariglijk op zijn vleugels voortgaan, en alrijt zijn streek vervolgen; maar d' ander van d' een op d' andere vertelling, als van d' een op d' ander tak, huppelen en springen, zonder zich niet op zijn vleugelen te betrouwen, dan voor een korte oversprong, en overal, ten einde van 't velt, neder te strijken, uit

Vitsteekende boortemakers.

Vergelijking van Virgilius Aeneas, met Ariostes Roelant.

Lof van Terentius.

Hras. in Epist.

Goede en oude Dichters behooren in hun scharissen.

Footdichters van Katullus en Marcialis.

Marcialis. Prefat. in bk. 8.

vrees van dat zijn adem en krachten hem bezwijken zouden.

Excursusque breves tentat. a

Daar ziet gy welke Schrijvers my in dusdanige werken best behagen. Wat mijn andere lessen aangaat, die een weinig meer vrucht aan 't vermaak voegen, en daar door ik leer mijn gevoelens en zeden schikken, de boeken, die my daar toe dienen, zijn Plutarchus, sedert hy Fransch gemaakt is, en Seneka. Zy hebben beide dit merkelyk gerijf voor mijn zeden en neiging, dat de wetenschap, die ik 'er in zoek, daar by afgescheide stukken word verhandelt, die niet de verplichting van een lange arbeit, daar toe ik onbequaam ben, vereïsschen. Dus zijn de Werkjes van Plutarchus, en de Brieven van Seneka, die het beste deel van hun geschriften, en 't nutte zijn. Ik behoefgeengrote toefsel om my daar toe te begeven; ik scheid van hen als 't my belieft: want zy hebben geen gevolg; en hangen niet van makander af. Deze Schrijvers komen in 't meeste deel van hun nutte en waarachtige gevoelens overëen; gelijk hun geval hen ook omtrent een zelfde eeuw deé voortkomen: beide Leermeesters van twee Romainsche Keizers: beide uit vreemde landen gekomen; beide rijk en machtig. Hun onderwijzing is de roem der Wijsbegeerte, en word op een eenvoudige en gevoeghelijke wijze voorgesteld. Plutarchus is eenfaltiger en bestandiger: Seneka ryzender en verscheiden. De lest pijnigt en verhaad zich, en poogt de dencht tegen de zwakteit, vrees, en de zondige begeerlijkheden te wapenen, D'ander

a. *Hy doet korte uittochten.*

schijnt hun geweld niet zo hoog 't achten, en hen zo te versmaden, dat hy niet om hen uit zijn tred wil gaan, en zich op zijn hoede houden. Plutarchus heeft de Platonische gevoelens, zacht en gevoeghelijk voor de menschelijke gezelligheit. D'ander heeft dien van de Stoïschen en Epikureërs, meer van 't gemeen gebruik verwijdert; maar volgens mijn gevoelen bequamer in 't bezonder, en bestandiger. In Seneka blijkt dat hy een weinig voor de dwingelandy der Keizersen van zijn tijt zwicht: Want ik hou voor zeker dat hy door een gedwonge oordeel de zaak van Cæars edelmoedige vermoorders verwijft. Plutarchus is overal vry. Seneka is vol van scherpe redenen en uitbarstingen, en Plutarchus van zaken. D'eerste ontsteekt en beweegt meer, en d'ander vernoegt meer, en betaalt beter. Plutarchus geleid, en d'ander drijft ons.

Wat Cicero aangaat, de genen van zijn werken, die my konnen dienen, zijn dezen, die van de Wijsbegeerte, en bezonderlijk van de zedige, handelen. Maar om de waarheit recht uit en onbeschroomdelyk te belijden (want als men de palen van d' onbeschaamtheit eens oversprongen heeft, is 'er geen breidel meer) zijn wijze van schrijven schijnt my verdrietig en lastig; en alle andere gelijke wijze. Want zijn voorredenen, bepalingen, vereïsschingen en ophalingen van d' oorsprong maken 't grootste deel van zijn werk uit. Al 't merg en krachtige, dat 'er in is, word door deze langwijgheden van toefsel verflukt. Indien ik een uur in hem te lezen ('t welk veel voor my is) besleed heb, en dan overweeg wat sap en zelfstandigheit ik daar uit heb getrokken, zo vind ik 'er ten meef-

Vrees
Georg lib.

Nuttigheid
van Plu-
tarchus en
Seneka.

Hun gelijk-
heit.

Vergelij-
king van
hun schrif-
ten.

Oordeel
van Cice-
roos wer-
ken.

meestendeel niets dan wint : want hy is dan noch niet tot de bewijzen gekomen , die tot zijn zaak dienen , noch tot de redenen , die eigentlijk de knoop , die ik zoek , raken . Wat my aangaat , die niet begeer dan wijzer , niet wetiger , of welsprekender te worden , deze Aristotelische en redenkunstige wetten zijn my niet dienstig . Ik wil dat men van achtren begint . Ik versta genoeg wat door en wellust is ; men behoeft zich niet te verletten met hen t' ontleden . Ik zoek van t' begin af goede en bondige redenen , die my onderwijzen , om t' geweld daar af uit te staan . De scherpzinnige vonden der Letterkunnenaars , en de vernuftige samenhang der woorden , en bewijzingen dienen 'er niet toe . Ik wil zodanige redeneringen , die ten eersten op het krachtigste van de twijfeling aanvallen . De zijnen hengelen slechts by de kant langs . Zy zijn goet voor de scholen , voor de pleitbank , en voor de prekingen , daar wy tijt om te slapen hebben , en een vierendeel van een uur daar na noch tijdiglijk genoeg komen om de draat daar af weer te vinden . Men heeft dus tot de Rechters te spreken , die men met recht , of met geweld winnen wil ; gelijk ook tot de kinderen , en tot het gemeen volk , tot de welken men alles moet zeggen , en zien wat het uitwerken zal . Ik wil niet dat men bezich is met my naerstig en opmerkende te maken , en dat men my wel vijftig malen , naar de wijze onzer uitroepers , toeroept : *Hoort toe* . De Romainen zelden in hun godsdiensst *hoc age , doe dit* ; t' welk wy in onze godsdiensst uitdrukken met *sursum corda , heft uw herten op* . Dit zijn zo veel verlore woorden voort my : ik koom daar toe al bereid uit mijn huis .

Ik behoef geen aanspoken noch laus : Ik eert de prijs wel heel raau . Men doet my , met deze voorbereidselen en toestellingen , wel walgen , in plaats van mijn graagte t' ontsteeken .

Zal d' ongebondenheit des tijts my Samenspraaken van Plato. van deze schrikkelijke stoutheit beschutten , dat ik Platoos Samensprakenzelven , hun onderwerp verftikkende , slapende en slaau acht ? en dat ik de tijt beklag , die een man , de welk zo veel beter dingen te zeggen had , in deze lange ydele en voorbereidende Samenspraken besteed ? Mijn onkunde zal my hier in beter verchonen , dat ik niets in de schoonheit van zijn taal zie . Ik tracht in t' algemeen naar zodanige boeken , die wetenschappen gebruiken , niet die hen stieren . De twee Eigenschap van Plutarchus , Seneca en Plinius. eersten , en Plinius , en huns gelijken hebben niet *hoc age , doe dit* ; zy willen met lieden te doen hebben , die zelve daar af verwtigt zijn : *obindien zy 'er af hebben , 'tis een wezenlijke hoc age , doe dit* , endat zijn lighaam afgescheiden heeft .

Ik zie ook gaerne Ciceroos Brieven aan Attikus , niet alleenlijk om Ciceroos brieven aan Attikus. dat zy een zeer brede onderrichting van de Historie en zaken van zijn tijt geven ; maar veel meer om dat zy zijn bezondere aart en genegentheit openbaten . Want ik ben , gelijk ik elders gezegt heb , bijzonderlijk begerig om de ziel , en de naturelijke oordeelen mijner Schrijvers te weten . Men moet door deze vertroning van hun schriften , die zy op het roonreel des werreits voor-kramen , wel van hun genoeghsamenheit , maar niet van hun zeden , noch van hen zelve voordeelen .

Ik heb wel duizent malen beklagt Brutus boek van de Deucht. dat wy t' boek , t' welk Brutus van de

de Deucht geschreven heeft, verloren hebben: want het is aangenaam dat men de bespiegeling van de geen leert, die d'oeffening kennen. Doch dewijl de preking iets anders is, dan de preker, zo wil ik Brutus also lief by Plutarchus zien, als by hem zelf. Ik zou liever wareljk willen weten de redenen, die hy in de dag voor een veldslag in zijn hut tot zijn bezondere vrienden sprak, dan de redenen, die hy in de volgende dag tot zijn heir deed: en 't geen hy in zijn vertrek en kamer deed, dan 't geen hy op de markt, en in de Raat voorstelde.

Oordeel
van Cicero.

Wat Cicero aangaat, ik ben van 't gemeen gevoelen; te weten dat 'er behalven de wetenschap, niet veel voortreffelijkheid in zijn ziel was. Hy was wel een goed burger, en van goet-aardige natuur, gelijk de grove en boertige menschen, als hy was, gemenelyk zijn: maar hy had, om de waarheit te zeggen, ook veel van de staubartigheid en eerzuchtige ydelheit. Ik weet niet hoe hy verschoont kan worden van dat hy zijn gedichten waerdig geoordeelt heeft om in 't licht te verschijnen. Gedichten kwalijk te maken is geen grote onvolmaaktheit: maar niet gevoelt te hebben hoe onwaardig zy voor de roem van zijn naam waren, is onvolmaaktheit. Wat zijn welspreektheit aangaat, zy is gantschelyk weërgadeloos; en ik geloof dat geen mensch hem ooit gelijk zal worden. Terwijl de jonge Cicero, die nergens in, dan in de naam, zijn vader gelijk heeft geweest, in Asia het gebied had, vond men in zekere tijt veel vreemdelingen aan zijn tafel, en onder andere Cestius, die aan 't laegende zat, gelijk men dikwijls tot d'ope tafelen der Groten indringt. Cicero vraagde aan een van de zijnen, wie by was, die

van zijn
gedichten.

en welspre-
kentheit.

Oordeel
over de
jonge Ci-
cero.

zijn naam aan hem noemde. Doch hy, die zijn gedachten elders had, en die 't geen, dat men aan hem antwoorde, vergat, vraagde hem daar na noch twee of drie malen naar de naam. De Dienaar, om een zelfde ding niet zo dikwijls te zeggen, en om dit aan zijn meester door enige omstandigheid bekend te maken, zeide tot hem: 't is deze Cestius, van de welk men tot u gezegt heeft dat hy uws vaders welspreektheit, ten opzicht van de zijne, niet veel acht. Cicero, zich terfont hier af vergramt gevoelende, beval dat men deze arme Cestius aantasten zou; en hy deed hem in zijn tegenwoordigheid wredelyk geesselen: zeker een onbeleefde waerd.

Zijn onbe-
leefde daan.

Onder de genen zelve, die zijn welspreektheit weërgadeloos hebben geächt, zijn enigen geweest, die 'er enige gebreken in bemerkte hebben: gelijk Brutus, zijn grote vriend, de welk zeide dat zijn welspreektheit zonder pit en merg was. De Redenaars, die naast aan zijn eeuw geleefd hebben, berispten ook in hem deze gezochte vlijt van zekere lange sleep ten einde van zijn sluitingen, en tekenden deze woorden aan, *esse videtur, zouschijnen te zijn*, die hy zo dikwijls gebruikt. Wat my aangaat, ik heb liever een afgang van de stem, die korter valt, en die als afgesneden is. Hy mengt ook somtijts, doch zelden, zijn ordeningen. Ik heb 'er deze plaats aangemerkt, die noch in mijn oren klinkt: *Ego verò me minus diu senem esse mallet, quam esse senem, antequam essem*: Maar ik zou liever willen niet zo lang oud wezen, dan oud wezen eer ik het was.

Gebreken
in Cicero.

De Historien zijn mijn recht vermaak: want zy zijn aangenaam, en gemakkeljk; en de mensch in 't algemeen,

Aart der
Historien.

meen, van de welk ik de kennis zoek, verschijnt 'er ook levendiger en volmaakter, dan ergens anders: gelijk ook de verscheidenheit en waarheit van zijn innerlijke eigenschappen in 't algemeen, en by delen; benefens de verscheidenheit der middelen van zijn samenvoeging, en d' ongevalen, die hem dreigen. De genen, die de Levens beschrijven, zijn my eigenit; om dat zy zich meer met de raden, dan met d' uitvallen, meer met het geen, dat van binnen voortkoomt, dan dat van buiten toevalt, bemoejen. Plutarchus is dieshalven in alles mijn man. Het moeit my grotelijks dat wy geen dolsjn Laërtien hebben, of dat hy zich niet bredelijker uitstrekt, of beter verstaan word: want ik ben zeer nieuwsgierig en begerig om de staar, en 't leven dezer grote Leermeefters des werrelts te weten, gelijk ook om de verscheidenheit van hun leerstukken en verbeeldingen te kennen. In dusdanige oefeningen der Historien moet men, zonder onderscheit, alderhande oude en nieuwe, uithoemsche en Fransche Schrijvers deurbleden, om daar uit de dingen, die zy verscheidelijk handelen, te verstaan.

My dunkt dat Cesar bezonderlijk waardig is dat men hem beploegt; niet alleenlijk om de wetenschap van de Historie, maar om hem zelf: zo grote volmaaktheit heeft hy; en zo verre overtreft hy alle d' anderen: hoewel Sallustius van dit getal is. Zeker, ik lees deze Schrijver met een weinig meer eerbiedigheid en ontsach, dan men de menschelijke werken leest. Ik aanmerk hem nu naar zijn daden, en naar 't wonderwerk van zijn grootheit, en naar de zuiverheit, en onnavolgelijke beschaaftheit van zijn taal, die, gelijk Cicero zegt, niet alleenlijk alle de Historieschrij-

vers, maar misschien ook Cicero zelve overtroffen heeft, en van zijn vijanden met zo grote oprechtheit in zijn oordeelen spreekt, dat (zijn valsche schijn uitgezondert, daar meê hy zijn quade zaak, en de smet van zijn dodelijke eierzucht wil dekken) ik acht dat hy hier in alleent te berispen is, dat hy te karig en spaarsaam geweest is in van zich zelf te spreken: want zo veel grote dingen kunnen niet door hem uitgevoert zijn, 't en zy dat 'er meer van 't zijne bygekomen is, dan hy 'er af schrijft.

Ik bemin de Historieschrijvers, of die zeer eenvoudig zijn, of die uitmunten. D'eenvoudigen, die niets van 't hunne daar onder kunnen menigen, en die 'er niets toebrengen, dan de vlijt en naerftigheit van al 't geen, dat tot hun kennis koomt, te vergaderen, en alle dingen, zonder keur en uitkipping aan te tekenen, laten aan ons het oordeel vry en geheel, zo veel de kennis der waarheit aangaat. Zodanig is, tot een voorbeeld, de goede Froissard, die in zijn bestaan met zulk een vrymoedige oprechtheit gehandelt heeft, dat hy, een mislag begaan hebbende, geensins vrees te zelve te bekennen, en in de plaats, daar hy 'er af bericht is, te verbereren; en die ook de verscheidenheit der lopende geruchten, en de verschillende aanbrenghingen, die men aan hem deê, vertoont. Dit is de stoffe van de blote Historie, die noch niet toegestelt en opgepronkt is. Yder kan 'er zijn voordeel zo verre, als hy verstant heeft, meê voldoen. De genen, die zeer verre uitmunten, en kennis hebben, om 't geen, dat wetenswaardig is, uit te kiezen, kunnen van twee aanbrenghingen de gene, die de waarschijnlijkste is, uitkippen. Wat de staar, aart en zeden der Vorsten aangaat, zy be-

na inzon-
derheit van
delevens;

glijk Plu-
tarchus en
Laërtius.

Lof van
Cesar.

Eenvoudi-
ge Historie-
schrijvers,
en hun
aart.

Oprechtig-
heit van
Froissard.

Aart der
uitreken-
de Historie-
schrijvers.

sluiten de rāden daar af, en eigenen hen bequame en welvoeghelijke woorden toe. Zy hebben reden om de macht te nemen van hun geloof naar 't hunne te regelen: maar zeker, dit behoort slechts aan weinig lieden.

Aart van de middel-
flach der
Historie-
schrijvers.

De genen, die tusschen beide zijn, ('t welk de gemene flach is) bederven en verbroddeu alles. Zy willen de brokken voor ons kaauwen, en trekken het recht van t'oordeelen aan zich; en by gevolg ook het recht van de Historie en geschiede daat naar, hun zin te buigen. Want als het oordeel naar d'een zijde overhangt, zo kan men zich niet wachten van de vertelling naar die zijde te keren, en te wringen. Zy onderstaan de dingen, die wetenswaerdig zijn, uit te kiezen, en dikwijls zulk een reden, en zulk een bezondere daat, die ons beter onderwijzen zou, voor ons verzwijgende, laten, als ongelooffelijk, zodanige dingen achter, die zy niet verstaan: en misfchien zodanig een zaak, om dat zy haar niet in goed Latijn, of Frans kunnen zeggen. Zy mogen onbeschroomdelyk hun welspreekentheit en redeneringen ten toon stellen, en daar af naar hun believen oordeelen: maar zy moeten aan ons ook het geen laten, daar naar wy na hen kunnen oordeelen, zonder door hun verkortingen en uitkiezingen iets in 't ligchaam van de zaak te veranderen, of achter te laten. Dat zy de zelfde zuiver en geheel in alle haar delen tot ons overzenden.

Aart der
Historie-
schrijvers
van deze
tijd.

Men verkiest gemeneijkst, en bezonderlijk in deze tijden, lieden van 't gemeen volk tot dit ampt, alleenlijk om dese inzicht, dat zy wel kunnen spreken; als of wy daar de letterkunst zochten te leren: en zy, slechts hierom gehuurt, en niets, dan hun geklap, ten toon gestelt hebbende, hebben re-

den om zich ook voornamelijk hier mee te bemoejen. In dezer voegen kneden en mengen zy van schoone woorden een treffelijke samenmeding van geruchten, die zy op de kruisstraten der steden verzamelen.

De goede Historien alleen zijn de genen, die van zodanigen zijn geschreven, de welken zelveu over de zaken geboden, of die deelgenoten waren in hen uit te voeren, of ten minsten, dien 't ten deel gevallen is anderen van diergelijke flach uit te voeren. Zodanig zijn byna alle de Grieksche en Romainsche Historien. Want dewijl veel ooggetuigen van een zelfde onderwerp hebben geschreven; gelijk in die tijt gebeurde, in de welk de grootheid en wetenfchap gemeneijk by malkander waren; zo moeten de misgreepen, zo 'er enigen in zijn, zeer gering, en in zeer twijfelāchtige toevallen wezen. Wat heeft men van een Geneesmeester, van d'oorlog handelende, of van een Scholier, van de voorneemens der Vorsten sprekende, te verhoep? Indien wy de naaukeurigheid, die de Romainen daar in hadden, willen aanmerken, zo behoeft men slechts dit voorbeeld daar af: Afinius Pollio vond, zelfs in de Historien van Cesar, enige misreekening, daar hy in gevallen was, om dat hy zijn ogen niet over alle plaatsen van zijn heir had kunnen laten gaan, en om dat hy daar in de bezondere lieden had geloofd, die hem dikwijls dingen, de welken niet klaar genoeg waren, aanbrachten; of ook om dat hy door zijn Stedehouders niet naaukeuriglijk genoeg van de dingen, die zy in zijn afweezen uitgevoert hadden, bericht was. Men kan hier uit bemerken of dit onderzoek der waarheit teder is, te weten hier in, dat men 't verhaal van een strijt niet aan de kennis van de

Goede Mi-
toriefchrij-
vers.

Misgreep
van Cefars
Historie,
door Af-
nius Pollio
bemerkt.

geen,

geen, die geboden heeft, mag ver-
trouwen, gelijk ook niet op de krijgs-
lieden het geen, dat dicht by hen ge-
beurt is, 't en zy men, volgens de wij-
ze van 't onderzoek in 't gerecht, de
getuigen tegen malkander stelt, en de
voorwerpen op de proef der om-
standigheden van yder roeval aan-
neemt. Zeker, de kennis, die wy van
onze zaken hebben, is zeer gering en
saau. Maar dit is genoegzaamelijk,
en naar mijn bevatting, door Bodinus
verhandelt.

Doch ik, om aan 't verlaat van mijn
geheugenis, en aan haar gebrek een
weinig te hulp te komen, ('t welk zo
groot is, dat my meer dan eenmaal ge-
beurt is dat ik boeken, als nieu, en aan
my onbekent, in handen heb geno-
men, die ik enige jaren tevoren naer-
stiglijk gelezen, en met mijn aanteeke-
ningen beklad had) heb sedert enige
tijd voor een gewoonte aangenomen,
dat ik ten einde van yder boek (te
weten van de genen, die ik niet meer
dan eenmael meen te gebruiken)
schrijf wanneer ik het uitgelezen,
en 't oordeel, dat ik 'er in 't alge-
meen afgedaan heb; op dat dit ten
minsten d'aart en 't algemeen denk-
beelt, dat ik van de Schrijver ontfan-
gen had, toen ik zijn boek las, aan my
vertonen zou. Ik zal hier enige van
deze Aanteekeningen uitschrijven.
Zie hier 't geen, dat ik, omtrent tien
jaren geleden, in mijn Guicjardyn stel-
de; waat welke taal mijn boeken spre-
ken, ik spreek tot hen in de mijne.
Hy is een naerfig Historieschrijver, en
van de welk men, naar mijn gevoelen,
zo naaukeurigheid, als van iemand an-
ders, de waarheit der zaken van zijn
tijd kan verstaan. Hy heeft ook, in
't meeste deel daar af, en in een eerlij-
ke staar, d' uitvoerder geweest. 't Is
niet waar schijnlijk dat hy door haan-

gunst, of verwaantheit de zaken ver-
mocht heeft. Dit getuigen de vrymoedige
oordeelen, die hy van de Groten
geeft, en voornamelijk van de genen,
door de welken hy tot d' ampten ge-
vordert is; en die hem daan in gebruikt
hebben, gelijk Paus Klemens de ze-
vende. Wat dit deel aangaat, daar in
hy, gelijk het schijnt, meest heeft wil-
len uitmunten, 't welk zijn buitrenten-
dingen en redeneringen zijn, men
vind 'er in, die goed, en met treffelijke
streken verrijkt zijn: maar hy heeft 'er
te groot vermaak in geschept. Want
hy, om niets ongezagt te laten, schoon
hy zulk een brede en ruime stoffe
heeft, die byna onëindig is, word daar
door las en machteloos, en begint een
weinig naar 't schoolgeklap te rieken.
Ik heb ook dit aangemerkt, dat hy,
van zo veel gemoeden en werken, die
hy oordeelt, en van zo veel bewegin-
gen en beradingen, niet een daer af op
de deucht, godsdienst, en 't geweten
roepast; als of deze delengantsche-
lijk in de werrelt uitgeblucht waren:
en hy werpt d' oorzaak van alle wer-
ken, hoe schoon van schijn zy uit hen
zelve zijn, op enige zondige gele-
gentheit, of op enig voordeel. 't Is
onmogelijk, zich in te beelden dat 'er,
in zulk een onëindig getal van doe-
ningen, die hy oordeelt, niet een daar
af door middel van de reden te voor-
schijn zou zijn gebracht. Geen be-
dorventheit kan in 't algemeen de
menschen zo ingenomen hebben,
dat 'er niet iemand de besmetting ont-
snappen zou. Dit doet my vrezan dat
hier een weinig gebrek aan zijn smaak
is; en misschien dat hy een ander naar
zich zelf geboordeelt heeft.

In mijn Filippus de Komines is
dit: Gy zult 'er de taal zoet en aange-
naam, en van een natuurlijke een-
voudigheid vinden; de vertelling

Zijn gebre-
ken.

Gewoonte
van Mon-
taigne, in
't lezen van
zijn boe-
ken.

Lof van
Guicjardyn.

Lof van Fi-
lippus de
Komines.

zuiver, en daar in d'oprechtheid van de Schrijver klaerlijk uitblinkt; vry van verwaantheit, als hy van zich zelf spreekt, en van gunst en nijt, als hy van anderen handelt: zijn redeneringen en aanmaningen meer met goeden yver en waarheit, dan met uitgezochte genoechsaemheit verzelt; en overal met achtbaerheit en destigheit, die een man van goede afkoomst, en tot grote zaken opgevoed, vertoont.

Ordeel
over de
Historie
van du Bel-
lay.

In de Geschriften van mijn Heer du Bellay vind ik die aangetekent. 't Is altijd aangenaam de dingen van de genen beschreven te zien, die beproeft hebben hoe men hen beleiden moet. Maar men kan niet ontkennen dat men in deze twee Heren een groot verval van de vrymoedigheid en onbeschroomtheit van schrijven bemerkte, die in d'ouden van hun slach uitblinkt: gelijk in de Heer van Jouinville, huisgenoot van S. Louis, Eginhard, Kancelier van Karel de Groor, en van varcher geheugenis in Filippus de Komines. Men heeft hier eerder een geding voor de Koning Franciskus tegen Kaizer Karel de Vijfde, dan een Historie. Ik wil niet geloven dat zy, zo veel de zaak in 't algemeen aangaat, iets verandert hebben; maar zy maken hun ambacht

van 't oordeel der uitvallen dikwijls tot onz voordeel tegen de reden te verdrajen, en al 't geen, dat het kitelachtigste in 't leven van hun meester is, achter te laten: getuigen hier af zijn de deizingen van mijn Heren van Montmorancy, en van Brion, die 'er in vergeten zijn; ja zelfs de naam van Mevrouw d'Étampes word'er niet gevonden. Men kan de verborge werkingen bedekken: maar 't geen, dat alle de werelt weet, en de dingen, die openbare uitwerkingen, en van zo groot belang meê geseept hebben, te verzwijgen; dit is een onverschonelijk misdrijf. Kort, de geen, die volkome kennis van de Koning Franciskus, en van de dingen, die in zijn tijt gebeurt zijn; wil hebben, moet, zo hy my daar in gelooft, zich elders keren. Het voordeel, dat men hier doen kan, bestaat in 't bezonder verhaal der strijden, en krijgsverrichtingen, daar deze Edelingen by geweest hebben; gelijk ook in enige woorden en bezondere werken van enige Vorsten van hun tijt, en de handelingen en bezigheden, door de Heer van Langey beleid, daar in veel wetenswaerdige dingen, en ongemene redeneringen gevonden worden.

Van de Wreetheit.

Elfde H O O F D E F L

Voortreffelijkheid van de dencht, die naar zware dingen tracht. D'Epikurische aanhang wijkt niet voor de Stoïsche. Getuigenis van een Stoïsche daar op. D'oeffening van dencht voorzakkelijk: Voorbeels in Epaminondas, Sokrates, en Metellus. Epikurische wellust. Voortreffelijke

felijke doot van de jonge Kato, en Sokrates. Deucht by hen in natuur verandert. 't Is beter de hartstochten buiten te sluiten, dan uit te drijven. Beschrijving van d' aart der Italianen, Franschen, Spaanschen en Duitschen. Montaignes getuigenis van zich zelf. Kuisheit van Aristippus, en soberheit van Epikurus. Gevoelen der Stoïschcn van de werking der wijzen; en dat van Aristoteles daar tegen. Quade neigingen door onderwijs verbeterd in Sokrates en Stilpo. Montaignes afkeer van vreeheit. Vermaak der vrouwen en van de jacht. Om welke goedertierenheit Casar geprezen. D' uitvoering van 't recht moet zonder vreeheit zyn. Een gevangne krijgsknecht tracht zich zelf te doden, uit vrees van zwaarder straf. Beter is 't strenge straf aan dode lighamen te bewijzen. Strenge wetten van Persien verzacht. Moordery uit vermaak is d' uiterste vreeheit. Montaignes medelogen tot de beesten. Het doden van menschen op de zaadheit van beesten te doden gevolgt. Gevoelen der oude Gaulers van de verbuizing der zielen. Hoge achting der beesten by enige oude volken. Medelogenheit der ouden aan de beesten.

De deucht edelder dan de nelligheit.

Et schijnt dat de deucht een ander ding, en edelder is, dan de neigingen tot goetheit, die in ons geboren worden. De zielen, die van hun zelvengeregelt, en wel geboren zijn, volgen een zelfde fleur, en vertonen in hun werken een zelfde aanzicht, als de deuchdelijke werken. Maar de deucht blaast ik weet niet wat groter en werkelijker uit, als zich, door een gelukkige aart en gesteltheit, zoetelijk en vreedfamelijk in 't gevolg van de reden te laten leiden. De deucht, die met een naturelijke zachtheid en gemakkelijker de gelede ongelijken verdroeg, zou een zeer treffelijke en lofwaardige zaak doen. Maar zonder twijffel zou de deucht noch veel meer doen, die, van een smaat en ongelijk leyendig getroffen en deurbort, zich met de wapenen van de reden tegen deze verwoude begeerte van wraak wapende, en

en voortreffelijker dan 't beleid van de reden.

De reden overtreft de goetiaedighheit in ongelijk te vernemen.

na een zware strijt zich meester daaf maakte: d' eerste zou wel, en de tweede deuchdelijk doen: d' een daat zou goetheit, en d' andere deucht genoemd mogen worden. Want het schijnt dat de naam van deucht zwarigheid en tegenstreving onderstelt, en dat men haar niet zonder tegenstrevter plegen kan. Hierom is 't misschien dat wy God goed, sterk, mildadig en rechtvaerdig noemen, zonder de naam van deuchdelijk aan hem te geven. Zijn werkingen zijn alle naturelijk, en zonder kracht en poging.

Deucht vereischt zwarigheden.

Enige Wijsbegerigen, niet alleenlijk van de Stoïschcn, maar ook van d' Epikurischen, hebbengeächt dat de deucht d' arbeit en zwarigheden te gemoet moest lopen: en deze verheffing van deze lesten boven d' anderen ontleen ik van 't gemeen gevoelen, 't welk valsch is, wat deze aartige streck van Arcesilaus ook aan de

Aartige streck van Arcesilaus.

X x 3

geen

D' Epikurische Aanhang wijkt niet voor de Stoïsche.

Gezuigenis van een Stoïsche van Epikurus.

Cicero. Epist. 10. 15. Epist. 10.

De bespiegeling is niet genoeg.

D' oefening moet worden.

Sinec. Epist. 13.

geen zegt, die hem verweet dat veel lieden uit zijn school in die van Epikurus, en nooit uit die van Epikurus in 't zijne, overgingen: Ik geloof dat wel, zeide hy; *Flanen worden wel tot kapoenen, maar kapoenen nooit tot hanen gemaakt.* Want zeker, d' Epikurische Aanhang wijkt geenflins voor de Stoïsche in bestandigheid en strengheit van gevoelens. Een Stoïsche, beter de waarheit beijdende dan deze twistgierigen, die, om Epikurus te bestrijden, en schoon spel te hebben, hem het geen doen zeggen, daar op hy nooit gedacht heeft, en die, zijn woorden verdrajende; volgens de wet van de Letter-kunst; een andere zin uit zijn wijze van spreken, en een andere mening wringen, dan de geneis, die zy weten dat hy in zijn gemoed en zeden had, zegt dat hy afgelaten heeft een Epikurist te zijn, om deze inzicht onder anderen, dat hy hun streek en vlucht te hoog, en al t'ontoeankelijk vond: *en de genen, die liefhabbers van de wel lust worden genoemd, zijn liefbebers van 't eerlyke, en yveraars van 's gerechte, en eren en behouden alle deuchden.*

Van de Stoïsche en Epikurische Wijsbegeerigen, zeg ik zijn 'er veel geweest, die geoordeelt hebben dat het niet genoeg was de ziel in een goede stant, wel geregelt, en ter deugt geschikt te hebben, en dat onze besluitingen en redeneringen boven alle de pogingen van 't geval zijn; maar dat men ook de gelegtheden moest zoeken, om tot de proef daar af te komen. Zy willen de pijn, noot en verachting opzoeken, om daar tegen te strijden, en om hun ziel bezich te houden. *De deucht, dikwijls uitgeleischt zijnde, krijgt groter kracht.* Dit is een der reden:n, om de wel-

ken Epaminondas, die van een d' arde Aanhang was, de rijkdommen, die 't geval hem door een zeer wertig middel in handen stelde, weigert; *om, zegt hy, middelen hebben van te gen d' armoede te worstelen;* daar in hy zich altijt hield. Sokrates, gelijk my dunkte, proefde zich noch strengelijker, en behield tot zijn oeffening de boosaardigheid van zijn gemalin, die een proef voor ongeslape yzer is. Metellus, alleen van alle de Roemansche Raatsheeren door de kracht van zijn deucht aangevangen hebben de het geweld van Saturninus, Wijkmeester te Rome (de welk met louter geweld een onrechtvaerdige wet; tot voorstant van 't gemeen volk, deurdrijven wilde) tegen te staan, en daar door in de hooftraffen vervallen, die Saturninus tegen de weigeraars op gestelt had, onderhield de genen, die in dit uiterste hem naar de markt geleidden, met dusdanige redenen: dat quaat te doen een al te licht en lafhartig ding was, dat ter plaats, daar geen gevaar was, goet te doen, een gemeen ding was; maar dat ter plaats, daar gevaar was, goet te doen, die d' eige plicht van een deuchdelijk man was.

Deze woorden van Metellus vertonen klaerlijk aan ons het geen, dat de deucht het gemak voor haar gezelschap weigert, en dat deze gemakkelijke, zoete en afgaande weg, langs de welk de geregelde treden van een goede neiging der natuur geleid worden, niet die van de ware deucht is. Zy eischt een ruwe en doornächtige weg. Zy wil of uiterlijke zwarigheden hebben, om daar tegen te worstelen; gelijk die van Metellus, door welker middel het geval vermaak scheidt om hem in de snekte van haar loop te stuiten: of inner-

Voorbeelden in Epaminondas.

Sokrates.

en Metellus.

Plicht van een deuchdelijk man.

De deucht eischt zwarigheden.

nerlijke zwaarigheden, die d' onregelde begeerten, en d' onvolmaaktheden van onze staat haar toe brengen.

Ik ben tot hier toe wel en op mijn gemak gekomen. Maar ten einde van deze redenering valt my in gedachten dat Sokrates ziel, die de volmaakte is, de welke tot mijn kennis is gekomen, volgens mijn rekening, een ziel van weinig aanprijzing zou zijn: want ik kan in deze man geen poging van zondelijke begeerlijkheit bemerken. Ik kan in 't beloop van zijn deucht geen zwaarigheid, noch enige drang vinden. Ik ken zijn reden zo machtig, en zo meesterachtig in hem, dat zy nooit aan een zondige begeerte middel, zelfs van voort te komen, gegeven zou hebben. Ik kan niets tegen zulk een uitsteekende deucht, als de zijne, stellen. My dunkt dat ik haar met een verwinnende en zegepralende gang, prachtig lijk, en op haar gemak, zonder verhindering en belemmering zie gaan. Indien de deucht niet blinken kan, dan door de strijt der strijdige begeerlijkheden; zullen wy dan zeggen dat zy niet de bystant van de zonde kan derven, en dat zy dit aan haar verplicht is, dat zy door haar tot achtung en eer is verheven?

Wat zou ook deze brave en edelmoedige Epikurische wellust worden, die zijn werk maakt van de deucht zachtelijk in zijn schoot te queken, en haar daar te stroken, en te strelen, en die aan haar de schaamte, de koortsen, armoede, doot en pijnen tot speeltuig geeft? Indien ik onderstel dat de volmaakte deucht gekent word in de pijn te bestrijden, en geduldighijk te verdragen, de geweld van de gicht uit te staan, zou-

der uit haar stans bewogen te worden, indien ik de strengheit en koudmer tot haar nootzakelijk voorwerp aan haar geef; wat zal 't dan met de deucht zijn, die tot zulk een hoge trap geklommen is, dat zy niet alleenlijk de pijn verächt, maar zich ook daar over verblijdt, en ook gekittelt word, zelfs in de steekte van een felle darmpijn? Zodanig is de deucht, die van d' Epikurischen opgerecht is, en van de welken veel onder hen, door hun werken, zeer zekere blijken aan ons hebben gelaten; gelijk veel anderen, die, gelijk ik bevind, met de daat de regelen zelven van hun leer en onderwijs overtroffen hebben.

Hier af strekt de jonge Kato tot een getuig. Als ik hem zie sterven, en zijn ingewant verscheuren, zo kan ik my niet vernoeogen met blotelijk te geloven dat zijn ziel toen gantschelijk vry van alle ongerustheit en schrik was. Ik kan niet geloven dat hy zich slechts in deze tred hield, die de regelen van de Stoische aanhang hem voorschreef, te weten bezadigt, zonder beweging, en onlijdelijk. In de deucht van deze man was, gelijk my dunkt, al te grote blijgeestigheid en vrolijkheit, om het daar by te laten. Ik geloof zonder twijffel dat hy vermaak en wellust in zulk een edele daat gevoelde, en dat hy daar in meer behagen schiep, dan in enige andere van zijn leven. Hy vertrok dus uit het leven, dat hy zich verblijdde van dat hy oorzaak van te sterven gevonden had. Ik geloof dit zo vastelijck, dat ik begin te twijffelen of hy wel gewilt zou hebben dat de gelegentheit van zulk een heerlijke daat hem benomen had geweest. En indien de goetheit, die hem de gemene zaken meer, dan zijn eigen, de omhelzen, my niet in toom hield, zo zou ik

Voorreffelijkheid van de jonge Kato in zijn doot.

Clair. Consul.

lich-

Sokrates deucht hoedanig.

Epikurische wellust, en deucht.

lichtelijk tot dit gevoelen vervallen, dat hy 't geval bedankte van dat het zijn deucht op zulk een heerlijke proef stelde, en van dat het deze rover begunstigde tot d'oude vryheit van zijn Vaderlant onder de voet te treden. My dunkt dat ik in deze daat ik weet niet wat blyfchap van zijn ziel, en ontroerenis van bovengewoon vermaak, en mannelijke wellust lees, toen zy de voortreffelijkheid en hoogheit van haar bestaan aanmerkte.

Deliberata morte ferocior. a

Niet gewet door enige hoop van roem, gelijk de gemene en verwijfde oordeelen van enige menschen geoordeelt hebben; want deze aanmerking is te lang voor zulk een edelmoedig, verheve en bestendig hart: maar om de heerlijkheit van die zaak in zich zelve, die hy, de welk de zaken zelve handelde, karelijker en volmaaktelijker zag, dan in onze macht is. De Wijsbegeerte heeft my dit vermaak aangedaan, dat ik oordeel dat zulk een voortreffelijke daat onwaerdiglijk in alle andere Levens, behalven in dat van Kato, gehuisvest zou zijn geweest; en dat aan 't zijne alleen toequam dus 't eindigen. Hy beval dieshalven, volgens de reden, aan zijn zoon, en aan de Raatsheeren, die hem verzelden, op een andere wijze in hun zaak te verzorgen.

De wijl de natuur aan Kato een onge-looffelijke deftigheit had gegeven, en hy de zelfde door een gedurige ftantvastigheit versterkt had, en alst by zijn voorgestelde raat gebleven was, zo was 't voor hem beter te sterven, dan 't aanzicht van de dwingelant 't aanschouwen.

a Door de vooróverwogte doot moediger geworden.

Alle doot moet niet zijn leven overënkomen. Wy worden niet anders om dat wy sterven. Ik verklaar de doot altijd naar 't leven. En indien men my een bybrengt, die, sterk in de schijn zijnde, aan een zwak leven gehecht is, ik hou dat hy uit een zwakke oorzaak voortkoemt, die op het leven past. Zullen wy dan zeggen dat de gemakkelijkheit van deze doot, en deze lichtigheit, die hy door de kracht van zijn ziel verkregen had, iets van de glans van zijn deucht moet verminderen? En wie van de genen, diens harffenen enigfins van de ware Wijsbegeerte geveft zijn, kan zich vernoeogen in Sokrates alleenlijk vry van vrees en lijden in het toeval van zijn gevangenis, boejen en verwijzing in te beelden? Wie bemerkt niet in hem, niet alleenlijk bestandigheit en ftantvastigheit, daar in hy gewent was, maar ook ik weet niet wat nieuwe vernoeving, en weeldige blyfchap in zijn leste redenen en bedrijf? Getuigt deze uitspating van vreucht, die hy gevoelt in zijn been te krauwen, na dat de boejen daar af gedaan waren, niet een gelijke zoetigheit en blyfchap in zijn ziel, om van de gelede ongemakken ontbonden te zijn, en om met enen tot de kennis der toekomstende dingen in te treden? Kato belieft het my te vergeven; zyn doot is treuriger, en meer uitgespannen. Maar deze is, ik weer niet hoe, noch schoonder. Aristippus zeide tot de genen, die deze doot by hem beklaagden, dat hy wenschte dat de goden hem een zodanige toezonden. Ik zie in de zielen

De doot moet naar 't leven geacht worden.

Sokrates doot vol van blyfchap.

Katoos doot droevig, ten opzigt van die van Sokrates.

De denche by Sokrates en Kato in natuur verandert.

by

Horat. Carmin. lib. 1. Od. 37.

Cicero de Officiis. lib. 1. cap. 31.

by hen in natuur en gesteltheit verandert is. 't Is in hen niet langer moeijelijke deucht, noch de bevelen van de reden, tot welker onderhouding hun ziel zich moet verharden: 't is zelfs de wezentheit van hun ziel; 't is hun natuurlijke en gewone fleur. Zy, een treffelijke en rijke natuur bejegt hebbende, hebben hun zielen door een lange oeffening der leerregels van de Wijsbegeerte zodanig gemaakt. De zondige hartstochten, die in ons voortkomen, vinden geen moer ingang in hen. De kracht en onbeweeghelijkheit van hun ziel verstikken en bluschen de begeerlijkheden, zo haast zy zich beginnen te reppen. Nu, ik meen niet dat'er iemand is, die twijfelt dat het treffelijker is door een hoog en goddelijk besluit de geboorte der bekoringen te beletten, en in dier voegen ter deucht onderwezen en geregelt te wezen, dat zelfs de zaden der zonden daar uit geroeit zijn, als met grote kracht hun voortgang te beletten, en hebbende zich op d'eerste bewegingen der hartstochten laten overvallen, zich te wapenen, en in te spannen, om hun loop te stuiten, en hen te verwinnen: gelijk ook dat deze tweede daat en uitwerking noch treffelijker is, als blotelijk met een gemakkelijke en goetvaardige natuur verzien te zijn, en uit zich zelf de walg van d'ontrucht en zonde te hebben. Want wat deze darde en leste aart aangaat, het schijnt wel dat zy de mensch onschuldig, maar niet deuchdelijk, wel vry van quaatdoen, maar niet bequaam tot weldoen maakt. Voeg hier by dat deze stant zo na aan d'onvolmaaktheit en zwakheit is, dat ik niet wel weet hoe men de grenscheiden daar af kennen, en hen onderscheiden zal. Zelfs deze namen van goetheit en onnozelheit zijn om deze

oorzaak enigzins namen van verachting. Ik zie dat veel deuchden, gelijk de kuisheit, soberheit, en matigheit door lighamelijke bezwijking tot ons kunnen komen. De bestandigheit in 't gevaar (zo men zulks bestandigheit mag noemen) de verachting des doots, het gedult in d'ongelukken kunnen in de menschen komen, en is dikwijls in hen door gebrek van wel van zodanige toevallen t'oordeelen, en hen niet zodanig, als zy zijn, te bevatten. Het gebrek van vrees, en de beestelijkheid apen somtijts de deuchdelijke werken na. Ik heb dikwijls gezien dat men menschen om 't geen heeft geprezen, daarom zy verdienden gelastert te worden.

Menschen om 't lasterlijke geprezen. Schrandereheit der Italianen.

Een Italiaansch Heer voerde eens, in mijn tegenwoordigheit, deze reden, tot nadeel der gener van zijn landaart. Dat de scherpzinnigheit der Italianen, en de schrandereheit van hun bevattingen zo groot waren, dat zy de gevarelijkheden en ongevallen, die hen overkomen kunnen, van zo verre voorzagen, dat men niet vreemt moest vinden zo men hen dikwijls in d'oorlog voor hun zekerheit zag verzorgen, zelfs eer zy 't gevaar hadden bekend: dat wy Franschen, en de Spanjaarden, die niet zo deurslepen waren, veerder gingen, en dat men ons het gevaar voor 't oog moest tonen, en met de haut doen raffen, eer wy daar af verschrikten; en dat wy dan zelfs niet achterhoudelijker waren: maar dat de Duitschen en Switfers, grover en plomper zijnde, zich niet konden verzorgen, zelfs dan niet, als zy onder de slaggen gedrukt wierden. Dit was misfchien alleenlijk om te lachen. Maar echter is het zeker, dat in d'oorlog de leerlingen noch dikwijls in 't gevaar begeben, doch uit andere in-

Aart der Franschen en Spanjaarden.

De Duitschen en Switfers plomp.

Yy zight,

De hartstochten beuten te buiten becer dan hen nite te drijven.

De goetheit en onnozelheit verachtelijke namen.

zicht, dan daar na, als zy 'er in geoef-
fent zijn.

Vlygk

--- *haud ignarus, quantum nova glo-
ria in armis,*

*Et praeulce decus primo certamine
possit. 2*

Hoe de be-
zondere
doensagen
uitgeleg
moeten
worden.

Zie daar waarom dat men, als men
van een bezondere doening oordeelt,
veel omstandigheden moet aanmer-
ken; en ook de mensch in 't geheel,
die haar voortgebracht heeft, eer
men een naam aan hem geeft. Om
een weinig van my zelf te spreken, ik
heb somtijts gezien dat mijn vrienden
in my het geen, dat geval was, voor-
zichtigheid noemden, en het geen, dat
voordeel van oordeel en waan was,
voor voordeel van moed en gedult
hielden, en my een verkeerden naam
opdichten, somtijts tot mijn wint, en
soms tijts tot mijn schade.

Montaignes
geuigenis
van zich
zelf.

Voorts, 't is 'er zo verre af dat ik tot
deze eerste en volmaakste trap van
uitsteekentheit, daar in de deucht tot
een gewoonte word, gekomen ben,
dat ik van de tweede zelf weinig
proef heb gegeven. Ik heb geen gro-
te poging gedaan om de begeerlikhe-
den, daar af ik my gearaft bevond, te
breidelen. Mijn deucht is een toeval-
lige deucht, of om beter te zeggen,
een onnozelheit by geval. Indien ik
van een ongeregelder natuur was, zo
zou ik vrezan dat mijn zaken in een
erbarmelijke staat gestaan zouden
hebben: want ik heb weinig bestan-
digheit in mijn ziel beproeft, om de
hartstochten tegen te staan, zo zy een
weinig geweldig hadden geweest. Ik
kan geen twisten en strijt by my voe-
den. Ik kan dieshalven my niet gro-
telijks bedanken van dat ik my van

a Niet onkundig zijnde hoe veel de
nieuwe roem in de wapenen, en het zeer
zoete lofin d' eerste strijt vermag.

veel zonden vry en ontslagen be-
vind.

--- *si vitiis mediocribus, & mea Herod. Scr-
paucis mon. lib. 1.*

*Mendosa est natura, alioqui recta Socr. 6.
velut si*

*Egregio inperfos reprehendas corpo-
renavos: b*

Ik ben 't meer aan mijn geval, dan
aan mijn reden verplicht: het heeft
my van een geslacht, in oprechtig-
heit verdaart, en van een zeer goe-
de vader doen geboren worden. Ik
weet niet of 'er een deel van zijn aart
en zeden in my gesloopen zijn, dan of
de huisselijke voorbeelden, en de
goede onderwijzing van mijn kints-
heit daar ongevoelijk in-geholpen
hebben, en of ik andersins dus ge-
boren ben.

*Seu Libra, seu me Scorpius aspiciat Herod. Cor-
Formidolosus, pars violentior min. lib. 2.*

Natalis horae, seu tyrannus Od. 17.

Hesperiae Capricornus undae. c

Maar zo veel is 'er af, dat ik uit my
zelf een afschrik van 't meeste deel
der zonden heb. Antisthenus an- Wat het
beste dient
geleert.
woort aan de geen, die hem naar de
beste leerling'schap vraagde, te we-
ten het quaat af te leren, schijnt zich
aan dit beelt te houden. Ik heb, zeg Montaignes
afkeer van
't quade.
ik, een afkeer daar af, volgens zulk
een naturelijk en eige gevoelen, dat
ik deze zelfde ingeeving en indruk,

b Indien mijn natuur slechts van wei-
nig en kleine gebreken besmet, en ander-
sins oprecht is, als of men in een schoon
lighaam enige maaltjes verspreid vond;

c 't Zy de Schaap, of het verschrik-
kelijk Schorpioen, het geweldigste deel
van mijn geboorte uur, my aanschouwt,
of de Steenbok, de dwingelant van de
Hesperische zee.

die

die ik van mijn kintsheit daar af heb meêgebracht, bewaart en behouden heb, zonder dat enige gelegentheden en voorkomingen my daar in hebben konnen doen veranderen: zelfs niet mijn redeneringen, die, om dat zy in enige dingen uit de gemene streek afgeweken zijn, my lichtelijk tot verlos tot doeningen zouden geven, de welken deze natuurlijke neiging my doet haten. Ik zal van een wonder, ja gedrocht spreken, en echter het zelfde verhalen. Ik vind daar door in veel dingen meer vastigheid en regel in mijn zeden, dan in mijn waan, en mijn begerlijkheit minder afgeweken, dan mijn reden.

Aristippus rechte zo stoute gevoelens op tot voorstant van de wellust en rijkdommen, dat hy de gehele Wijsbegeerte tegen hem in rep en roer bracht. Maar wat zijn zeden aangaat, de dwingelant Dionysius deê drie schone hoeren voor hem brengen, op dat hy 'er de keur uit zou hebben. Hy antwoordde dat hy hen alle drie verkoos, en dat het Paris qualijk bekomen was dat hy d'een boven d'anderen had gestelt. Maar hy, hen in zijn huis gebracht hebbende, zond hen weêrôm, zonder hen te gebruiken. Toen zijn knecht zich overladen gevoelde door de zwaarte van 't gelt, dat hy hem nadroeg, beval hy aan hem dat hy 't geen, dat hem belaste, uitstorten en wechwerpen zou. Epikurus, welker leerreegels ongodsdienstig en wellustig zijn, betoonde zich in zijn leven zeer aandachtig en arbeidsaam. Hy schrijft aan een, zijn vriend, dat hy niets anders nuttigde, dan bruin broot, en water, en verzoekt van hem dat hy een weinig kaas aan hem zal zenden, om daar meê een prachtige maaltij

te houden. Zou 't waarachtig zijn dat wy, om gantschelijk goet te wesen, zulks door verborge, natuurlijke en algemene eigenschap zouden moeten zijn, zonder wet, zonder reden, zonder voorbeeld? D'ongeregeltheden en overdaat, in de welken ik my belemmert heb gevonden, zij, God lof, niet van d'ergsten: ik heb hen by my verwezen naar dat zy 't waardig zijn: want mijn oordeel is daar door niet besmet geworden. In tegendeel, ik beschuldig hen strengelijker in my, dan in een ander. Maar dit is 't al: want wat het overige aangaat, ik breng 'er te weinig tegenstant toe, en laat my al te lichtelijk overhellen tot het ander deel van de schaal, behalven om hen te regelen, en hen van de vermenging van andere zonden te beletten, de welken, zo men geen acht daar op neemt, ten meestendeel aan malkander hangen, en zich te zamen schakelen. Wat de mijnen betreft, ik heb hen afgesneden, en zo enig en enkel, als wy mogelijk is, gemaakt.

--- *nec ultra*
Errorem fozeo. a

Juvenal.

Want wat het gevoelen der Stoïschen aangaat, de welken zeggen, dat de Wijze, als hy werkt, door alle de deuchden te gelijk wert, schoon 'er, naar de natuur van de doening, een schijnbaarder is, en uitsteekt; daar toe hen enigzins de gelijkenis van 't menschelijk lighaam zou konnen dienen; (want de doening van de gramschap kan niet gepleegt worden, 't en zy alle de gelegentheden ons daar toe helpen, hoewel de gramschap d'overhant heeft) indien zy daar uit gelijk gevolg wil-

Gevoelen der Stoïschen van de wekking der Wijzen.

a En queek de doling niet wijder.

Y y 2

len

Kulsche zeden van Aristippus.

Bewijs van zijn liefdeloosheit tot het gelt.

Sober leven van Epikurus.

len trekken, te weten dat de zondaar, als hy zondigt, door alle de zonden te gelijk zondigt, zo geloof ik hen niet dus eenvoudiglijk, of ik versta hen niet; want ik gevoel met de daat het tegendeel. Dit zijn scherpzinnigheden, die geen zelfstandigheid hebben, daar de Wijsbegeerte zich dikwijls aan houdt. Ik volg enige zonden; maar ik vlied anderen, ja zo zeer, als een Heilig zou kunnen doen.

Aristoteles gevoelen daar tegen.

De Peripatetischen ontkennen ook deze samenhang, en deze onlosmakelijke samenbinding; en Aristoteles acht dat een voorzichtig en rechtvaardig man onmatig en onbedwingsaam kan zijn. Sokrates bekende aan de genen, die in de trekken van zijn aangezicht enige zonde bemerkten, dat hy 'er warelijk enige naturelijke neiging toe had, maar dat hy haar door onderwijs en tucht had verbeterd. De gemeenzame vrienden van Stilpo de Wijsbegeerte zeiden dat hy, van natuur de wijn en vrouwen onderworpen zijnde, door oefening zich zeer onthoudelijk van beide had gemaakt.

Neigingen door onderwijs verbeterd;

voorbeeld in Sokrates, en Stilpo.

Het tegendeel in Montaigne.

In tegendeel met my; ik heb het goede, dat in my is, door 't lot van mijn geboorte: ik bezit het niet door enige wet, gebod, of onderwijs. D'oprechtheid en onschult, die ik in my heb, is een neske oprechtheid en onschult, met weinig kracht, en zonder kunst. Ik haat, onder d'andere zonden, zo door natuur, als door oordeel, wredelijk de wreechtheid, als d'uitterste van alle zonden; en dit tot zulk een tederheit en weekheit, dat ik niet een kicken zonder tegenzin zie doden, en ongeduldiglijk een haas onder de tanden mijner honden hoor kriegen; hoewel de jacht een geweldig vermaak is. De

Zijn haat tegen de wreechtheid.

en zijn mededogen.

genen, die de wellust zullen bestrijden, gebruiken gemenelijk dit bewijs, om te tonen dat zy gantschelijk zondig en onredelijk is; te weten dat zy, als zy in haar grootste kracht is, ons in diervoegen vermeestert, dat 'er de reden geen toegang kan hebben: en zy brengen d'ervarenheit by, die wy in de gemeenschap met de vrouwen daar afgevoelen:

- - - cum jam praesagit gaudia corporis, Lmret. lib. 4
Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat arva. a

daar in, gelijk hen dunkt, het vermaak ons zo verre buiten ons zelve vervoert, dat onze redenering, gantschelijk in de wellust verrukt en opgetogen, dan haar plicht niet zou kunnen voldoen. Ik weet wel dat het anders daar mee kan gaan, en dat men somtijts, zo men wil, de ziel in deze zelfde ogenblik tot andere gedachten kan wenden: maar men moet haar met voordacht in spannen en verharden. Ik weet dat men 't geweld van dit vermaak kan overheren, en heb daar in kennis aan my zelf. Ik heb Venus niet zulk een heerschende goddin bevonden, als veel, en noeh meer hervormt, dan ik, getuigen. Ik hou dit niet voor een wonderdaar, gelijk de Koningin van Navarre doet, in een van haar zevendaagsche vertellingen, 't welk een treffelijk boek is, uit oorzaak van zijn stofse, noch voor een uitsteekende zware zaak, geheele nachten in alle bequame gelegenheit en vytheit met een wijfster, daar men lang naar gewenscht

a Als nu het ligchaam de vrucht voorgevoelt, en Venus daarin is, dat het de vrouwelyke voren bezaait.

heeft,

heeft, over te brengen, met de belofte 't onderhouden, die men aan haar gedaan heeft, van alleenlijk met kuffen en enkel aanraken vermoegt te zijn. Ik geloof dat het voorbeeld van de jacht bequamer daar toe zou zijn: gelijk'er minder vermaak in is, zo is'er meer verrukking en overvalling in, daar door onze reden, verbaast zijnde, deze gelegenheit, van zich daar tegen te bereiden, verliest, als, na een lang gezocht, het heeft zich ylings in een plaats komt vertonen, daar wy zulks minst verhoopten. Deze schok, en d' yver van dit geroep treffen ons in dier voegen, dat het den genen, die deze kleine jacht beminnen, zwaar zou vallen degedachten in deze ogenblik elders te wenden. De Dichters maken ook Diana de verwinsten van Kupidoo's fakkels en pijlen.

Vermaak
van de
jacht, hoe-
danigh.

Wet.

*Quis non malerum quas amor curat
habet,
Hac inter obliuiscitur ? a*

Medogen-
de natuur
van Mon-
taigne.

Om weer tot mijn voorgenome zaak te keren, ik heb zeer groot medelijden niet eens anders quellingen, en zou lichtelijk om 't gezelschap wenen, zo ik, om wat gelegenheit het ook is, wenen kon. Daar is niets, 't welk mijn tranen bekoort, dan de tranen: niet alleenlijk de ware tranen, maar hoe zy ook zijn, 't ay geveinst, of geschildert. Wat de doden aangaat, ik beklag hen weinig, en zou hen eerder benijden: maar ik beklag grotelijks de genen, die sterven. De Wilden vertoornen my niet zo zeer met de lighamen der overledenen te braden, en 't eten, als wel de genen, die hen, noch levendig zijnde, pijnigen en vervolgen. Ik kan d' uitvoeringen van

*a Wie vergees hier in niet de zorgen en
bekommernissen der quaden, die de liefde
heeft ?*

't gerecht zelf, hoe redelijk zy ook zijn, niet met een bestendig oog aanschouwen.

Iemant, de goedertierentheit van Julius Cefar getuigen zullende, zegt; hy was zacht in zijn wrekingen, en de zeer overs, die hem te voren gevangen genomen, en op losgelt gezet hadden, gedwongen hebbende tot zich aan hem over te geven, deed hen wel, volgens zijn dreiging, aan hen gedaan, aan 't kruis nagelen, doch na dat hy hen had doen worgen. Hy strafte Filemon, zijn geheimschrijver, die hem had willen vergiftigen, niet strengelijker, dan met een enkele doot. Ik zwijs wie deze Latijnsche Schrijver is, die tot getuigenis van goedertierentheit het blotelijk doden van de genen, van de welken men beledigt is, doet bybrengen: maar men kan hier uit lichtelijk gissen dat hy zijn opzicht op de snode en schrikkelijke voorbeelden van wreetheit heeft, die de Romainsche Dwingelanden gebruikten.

Wat my aangaat, al 't geen, dat in d' uitvoering van 't gerecht de blote doot te buiten gaat, 't schijnt my louter wreetheit te zijn, en voornamelijk voor ons, die opzicht behoorden te hebben van de zielen der verwezenen in een goede staat te verzedden; 't welk niet kan zijn, na dat men hen door onverdragelijke pijnigingen geplaatst, en wanhopigh gemaakt heeft.

Een gevange krijgsknecht, in deze voorgaande dagen uit een toren, daar in hy gevangen zat, bemerkt hebben, de dat de menigte op de markt vergaderde, en dat de timmerlieden daar hun werken oprichtten, meende dat dit om hem gedaan werd, en, hier op besluitende zich zelf te doden, vond niets, dat hem daar toe kon dienen, dan een oude spijker van een Kar, die 't geval voor hem bracht. Hy gaf, zich

Cefar over
zijn goedertierentheit
geprezen,
en waar
in zy be-
stond.

De voltrek-
king van
't gerecht
behoort
enkel en
zonder
wreetheit
te zijn.

Verhaal
van een
krijgsknecht, die,
uit vrees
van zwaarder straf,
zich zelf
poogde te
doden.

zich hier met voortest twee grote wonden omtrent de keel, en, ziende dat deze niets uitwerkten, maakte terstont daar na een derde in zijn buik, daar hy de spijker in liet steken. D' eerste van zijn wachters, die ter plaats, daar hy was, intrad, vond hem in deze staat, toen hy noch leefde, maar nederleggende, en van zijn wonden zeer zwak: en om de tijd, eer hy storf, wel te besteden, haastte men zich met zijn vonnis uit te spreken. Hy, het zelfde gehooft hebbende, en dat hy niet anders, dan onthooft zou worden, scheen nieuwe moed te scheppen, nam de wijn, die hy geweigert had, en bedankte de rechters over d' onverwachte zachtigheid van hun vonnis. Hy zeide dat hy deze doot geroepen had, uit vrees van een strenger en onverdragelijker doot; vermits hy uit de roefstel, die hy op de markt had zien maken, gemeent had dat men hem met enige schrikkelijke straf wilde pijnigen; en hy scheen dat hy van de doot verloft was, om dat de wijze van sterven verändert was.

't is beter
selle straf
aan de dode
lighamen
te gebrui-
ken.

Ik zou raden dat men deze voorbeelden van strengheit, door welker middel men het volk in plicht wil houden, tegen de dode lighamen der doorschuldigen gebruike. Want hen van begraving berooft te zien, en t' aanschouwen dat zy gekookt, en in delen gedeelt wierden; dit zou het gemeen volk byna zo zeer treffen, als de pijnen, die men de levendigen doet lijden; hoewel dit warelijk weinig, of niets is, gelijk God zegt: *Die 't lighaam doden, en daar naniet meer kunnen doen.* De Dichters doen ook bijzonderlijk de schrik van deze schildery, ja zelfs boven de doot gelden.

Luc. 12: 4.

Cicero. Tus-
cul. Quest.
lib. 1. cap.
44.

*Hec reliquias semiastr Regis, denuda-
tis ossibus,*

*Per terram sanie delibutas fada di-
u. xavier. a*

Ik was eens te Romen in die tijd, daar in men Katona, een vermaart rover, van kant hielp. Men worgde hem, zonder enige ontroerenis der bystaanders: maar toen men hem in stukken hakte, gaf de beul niet een slag, of het volk volgde met een klagelijke stem, en met een uitroeping, als of yder zijn gevoel aan dit aas had geleent. Men moet deze onmenselijke overmatigheden tegen de schors, niet tegen de levendige gebruike. Dus verzachtte ook Artaxerxes, in een geval, dat enigfins hier mee gelijk is, de strengheit der oude wetten van Perfen, toen hy beval dat de Heren, die in hun staat gezondigt hadden, in plaats dat zy zelve geeesfelt wierden, ontkleed zouden worden, en dat men hun klederen, in plaats van hen zou geesfelen; en dat men hen de hoge hoet zou afneemen, schoon men te voren hen 't hair uitrok. D' Egiptenaars, die zo aandachtig waren, achtten dat zy de goddelijke gerechtigheid genoeg deden, met gemaakte en geschilderde varkens daar aan t' offeren: zeker, een stoute vond van God, die zulk een wezentlijke zelfstandigheid is, in schildery en schaduw te willen betalen. Ik leef in een tijd, daar in wy, door de baldadigheid onzer oorlogen, in ongelooffelijke voorbeelden van deze zonde overvloesjen: en men ziet in d' oude Historien niets meer van 't uitterste, dan 't geen; dat wy alle dagen daar af beproeven. Maar dit heeft my geen.

Strenghe
wetten van
Perfen
door Ar-
taxerxes
verzacht.

Varkens in
de schijn
door d' E-
giptenaars
geoffert.

Uitterste
wreetheit
van moor-
dery ulc
vermaak.

*a Ach dat de leden van deze halfge-
brade Koning, van hun gebeente ontbloot,
gantsch bloedig dus schandelijk langs
d' aarde gesclept worden!*

fins

Ins daar in getemt. Ik kon my, eer ik 't gezien had, naauwelijks overreden dat men zo woefte en onbezuifde zielen vond, die, alleen uit vermaak van moordery, moort zouden willen bedrijven, de leden van anderen hakken en kappen, hun geest wecten om ongewone pijnigingen, en nieuwe doden, zonder vijantschap en voordeel, te bedenken, en, om dit einde en oogmerk alleen, het deerlijk gebaar, en d' erbarmelijke bewegingen, de nare zuchten en klagelijke stemmen van een mensch, die in zijn zieletoegen legt, voor een aangenaam schoufpiel te genieten. Zie hier het uitterste punt, daar toe de wreetheit geraken kan, dat de mensch, zonder gramfchap en vrees, en alleenlyk om s' aanschouwen, een ander mensch doot.

Wat my aangaat, ik heb niet zonder ongenuecht konnen zien dat men een onnozel beest, 't welk zonder tegenweer is, en van 't welk wy niet beledigt worden, vervolgt en doort; en gelijk gemenelyk gebeurt dat het hert zich buiten adem, en zonder krachten bevindende, geen andere uitvlugt ziende, zich aan ons, die 't vervolgen, overgeeft, en als in onze handen werpt, en door zijn tranen als genade van ons verzoekt.

*— que stuuque cruentus
Atque imploranti similis. a*

Dit heeft my altijt gedacht een zeer onangenaam schoufpiel te zijn. Ik vang zelden een beest levendig, of ik laat het weër lopen. Pythagoras kocht hen van de visschers, en van de vogelvangens om desgelijks te doen.

a En bloedig van de jacht, en een smelter gelijk.

— primòque à cade ferarum
Incubisse puto macularum sanguine tam. lib. 15.
ferrum. b

De naturelijke bloetdorftigen tegen de beesten betonen een naturelijke neiging tot de wreetheit. Na dat men te Romen zich in de schoufpeelen van de moorden der beesten verzaad had, quam men tot de menschen en schermters. De natuur zelve heeft (ik vrees dit) den mensch enige drift tot menschelijkheid aangehecht. Yder heeft zijn vermaak in te zien dat de beesten met malkander spelen, en elkander omhelzen; en yder mist in vermaak te scheppen met hen te zien malkander verscheuren, en van een te trekken. En op dat men niet met dit medelijden spot, dat ik mer hen heb, de Godgeleertheit zelve beveelt aan ons enige gunst tot hen: en zy, aanmerkende dat een zelfde meester ons, tot zijn dienst, in dit palais heeft gehuisvest, en dat zy, gelijk wy, van zijn gezin zijn, heeft reden om enige eerbiedigheit en genegtheit tot hen te bevelen. Pythagoras ontleende de zielverhuizing van de Egiptenaars: maar sedert is zy van vele volken aangenomen, en besonderlyk van onze Druïden.

Morte carent animæ, semperque priore relicta

Sede, novis domibus vivunt, habitantque receptæ.

De godsdienst onzer oude Gaulers bracht mede dat de zielen, onsterffelyk Ik acht dat het staal, met bloet besmet, eerst van de moort der wilde beesten verbit is geworden.

c De zielen sterven niet, en zy, hnn vorige woning verlatende; leven in nieuwe huizen, en worden daar in ontfangen.

lijk zijnde, niet afzieten van 't een in 't ander lighaam te verplaatsen, daar noch, by deze inbeelding, enige aanmerking van de goddelijke gerechtigheit vermengt wierd. Want zy zeiden dat God, naar de handel van de ziel, terwijl zy in Alexander geweest had, een ander lighaam, meer of min lastig, en met haar staat overeenkomende, aan hem tot woning bestelde.

Glandien.
Ruff.

--- *muta ferarum.*
Cogit vincula pati, truculentos ingerit urvis,
Prædonisque lupis, fallaces vulpibus addit.
Atque ubi per varios annos, per mille figuras
Egit, læthæo purgatos flumine tandem
Rursus ad humana revocat primordia forma. 2

Indien de ziel dapper had geweest, zo huisvestten zy haar in 't lighaam van een leeu; indien wellustig, in dat van een varken; indien blode, in dat van een hert, of haas; indien schalk, in dat van een vos, en zo voort, tot dat zy, door deze straffing gezuivert, weêr in 't lighaam van enig ander mensch quam.

Ovid. Metam. lib. 15.

Ipse ego, nam meminî, Trojani temporis belli

a Hy dwingt hen onder 't juk der somme en onradelijke beesten te buigen. Hy stuwt de wreden in beren, de roovers in wolven, en de bedriegers in vossen; en na dat hy hen veel jaren lang in duizent gestalten omgevoert heeft, brengt hy hen, door de vloet, Lethæ gezuivert, weêr tot de beginselen van de mensche' ijke gedaante.

Panthoides Euphorbus eram. b

Wat dit maagschap tusschen ons en de beesten aangaat, ik neem dit niet zeer aan; gelijk ook dit niet, dat veel volken, en bijzonderlijk d' oudsten en edelsten, niet alleenlijk beesten in hun gemeenschap en gezelligheit hebben ontfangen, maar ook aan hen een staat en stant verre boven hen zelve gegeven; terwijl sommigen hen voor gemeensamen en begunstigten van hun goden hielden, en hen meer dan menschelijkheid eerbiedigheit en ontsach toedroegen, en anderen geen ander God, noch andere godheit, dan hen, erkenden. De wilde beesten zijn ook om weldaden gewijd.

Hoge achting der beesten by enige oude volken.

Cicero, de nat. Deor. lib. 1.

--- *Crocodilon adorat*
Pars hæc, illa pavet saturam serpentibus Ibin,
Effugies sacri hic nixit aurea Cerepitheti. c

Juvenal. Sat. 15.

--- *hic piseem fluminis, illie*
Oppida tota canem venerantur. d

Idem Ibidem

De verklaring zelve, die Plutarchus aan deze doring geeft, de welke hy zeer wel gevat heeft, is noch eerlijk voor hen. Want hy zegt dat d' Egyptenaars (om een voorbeeld by te brengen) niet de kat, of d' os, maar in deze beesten enig beelt van de goddelijke vermogens aanbaden: in dit leste

b Ik zelf (want het heugt my) was, in de tijt van de Trojaansche oorlog, Euphorbus, Panthous zoon.

c Een gedeelte aanbied de Krokodil, een ander gedeelte ontziet d' Ibisvogel, die slangen eet. Hier blinkt het goudde beelt van een gewijde Meerkat.

d Hier eren geheele steden de visch van een vloet, en daar een hont.

het

het gedult; en de nuttigheit; en in 't eerste de wakkerheit; of, gelijk onze geburen, de Borgonders, met geheel Duitslant, het ongedult van zich besloten te zien; daar door zy de vryheit vertoonden, die zy boven alle ander goddelijk vermogen beminden en aanbaden; en dus met d' anderen.

Maar als ik onder bezadigder gevoelens de redeneringen bejegen, die de geburige gelijkheit van ons met de beesten pogen te tonen, en hoe groot deel zy aan onze grootste voorrechten hebben, - en met hoe grote waerschijnlijkheit men ons by hen gelijk: zeker, zo laat ik veel van onze verwaantheit zakken; en ik leg gewilliglijk deze ingebeelde koninklike stant af, die men aan ons over d' andere schepselen geeft. En schoon'er dit alles noch niet was, zo is 'er echter een zeker opzicht, dat ons verbind, en een algemene plicht van menschelijkheid, niet alleenlijk tot de beesten, die leven en gevoel hebben, maar zelfs tot de bomen en planten. Wy zijn gerechtigheit aan de menschen, en gunst en goetârdigheit aan d' andere schepselen verplicht, die bequaam daar toe kunnen zijn. Tusschen hen en ons is als enige handeling en gemeenschap, en enige onderlinge verplichting. Ik vrees niet de weekheit en tederheit van mijn natuur te zeggen, die zo kinderlijk is, dat ik aan mijn hont de betruifing van blijfchap, die hy my ontijdiglijk aandoet, of die hy van my eischt, niet wel kan weigeren. De Turken hebben aalmoessen en gasthuizen voor de

beesten. De Romainen hadden een gemene bezorging voor d' opvoeding der ganzen, door welker wakkerheit hun Kapitoool behouden was. D' Atheners geboden dat de muilbeesten, die tot de bouwing des tempels, *Hekatompedon* genoemd, gedient hadden, vry zouden zijn, en dat men, zonder verandering, hen overal zou laten weiden. D' Agrigentinien hadden tot een gemeen gebruik dat zy de beesten, die hen lief en waart hadden geweest, ernstelijk begroeven: gelijk de paerden van enige wonderlijke verdienste, de honden, en nutte vogelen, zelfs de genen, die tot tijtverdrif aan hun kinderen hadden gediend. De pracht en heerlijkheit, die hen in alle andere dingen gemeen was, bleek ook bezonderlijk in de kostelijkheid, en in 't getal der grafsteeden, die hier toe opgerecht wierden, en die veel eeuwen daar na tot pronk hebben gediend. D' Egyptenaars begroeven de wolven, beren, krokodillen, honden en katten in gewijde plaatsen; zy balsmeden hun lighamen, en droegen rou over hun overlijden. Cimon maakte een eerlijke begraafplaats voor de merrijen, met de welken hy tot drie malen de renprijs in d' Olympische spelen had gewonnen. D' oude Xantippus deë zijn hont aan de zeestrand, op een Hooft begraven, 't welk sedert de naam daar af behouden heeft. En Plutarchus, gelijk hy zegt, maakte zonde van een os, die hem lange tijt gediend had, voor een gering voordeel te verkopen, en naar de vleeschhal te zenden.

Meddogentheit der oude beesten.

Grafsteeden voor beesten opgerecht.

Meddogen van voorname mannen aan hun beesten.

Verantwoording voor Raymond de Sebonde.

Twaalfde H O O F T D E E L.

Eerste Afdeeling.

waarde van de wetenschap, en liefde van Montaignes vader tot de zelfde. Aart van 't volk in 't verwerpen der oude gevoelens. Montaignes vader beveelt aan hem het boek van Raimond de Sebonde te vertalen. Voortreffelijkheid van dat werk, en waar uit gehaalt. Gods bystant en gunst in de Godgeleertheit nodig. De natuurlijke en menschelijke werktuigen tot het geloof dienfig. Krachtige uitwerking van het levendig en goddelijk geloof; 't welk in ons moet blijken. De Mahometanen en Heydenen overtreffen ons. De deucht is een bezonder bewijs der waarheit van onze Godsdienst. Kracht van 't geloof. God is behulpzaam aan de Godsdienst, niet aan de hartstochten. De dekmantel van gerechtigheit word overal gebruikt.

Wetenschap, en hare hoge achtting.

DE wetenschap is warelijk een zeer nutte en grote zaak. De genen, die de zelfde verachten, betonen klarelijk genoeg hun beestelijkheid. Ik acht echter haar waarde niet tot deze uiterste maar, die enigen daar aan toe-eigenen: gelijk Herillus de Wijsbergerige, die 't opperste goet daar in stelde, en achtte dat het in haar stond ons wijs en vernoegt te maken: 't welk ik niet geloof; gelijk ook niet dat van anderen gezegt is, te weten dat de wetenschap de moeder van alle deucht is, en dat alle zonde door onweetenheit voortgebracht word. Indien dit waarachtig is, zo is 't een lange verklaring onderworpen. Mijn huis heeft sedert lange tijt voor de geleerde lieden open gestaan; en is daar af zeer bekend. Want mijn va-

der, die vijftig jaren daar in het gebied heeft gehad, en, van deze nieuwe yver, daar meê Koning Francois d'eerste de geleertheit ombelsde, en haar in achtung bracht, te meer onsteeken en verhit, trachtte met grote vijt en kosten naar de gemeenschap met de geleerde mannen, die hy als heilige lieden, en de welken enige bezondere inblazing van goddelijke wijsheit hadden, tot zijnent ontfing. Hy merke op hun spreuken en redeneringen, als op godspraken, en met zo veel te meer eerbiedigheit en ontsach, als hy minder kennis had om daar af 'oordelen: want hy had geen kennis van de wetenschappen; gelijk ook niet zijn voorzaten. Ik bemint hen wel, maar aanbid hen niet.

Liefde van Montaignes vader tot de geleertheit.

Pierre Bunel, een man van hoge achtting en wetenschap in zijn tijt, met

met verſcheide lieden, hem gelijk, enige dagen te Montaigne in mijns vaders gezelschap geweest zijnde, ſchonk, in zijn vertrek, aan hem zeker boek, 't welk deze naam heeft: *Theo-*

Zeker boek
van hem
ſchonk-
ten.

logia naturalis, sive Liber creaturarum Magistri Raimondi de Sebonde; dat is Natuurlijke Godgeleertheit, of 't Boek der Scheffelen van Meester Raimond de Sebonde. En dewijl mijn vader zeer goede kennis van d'Italiaanſche en Spaanſche taalen had, en dit boek van een Spaanſche taalbrodder in Latijnſche woorden en uitgangen geſchreven was, zo verhoopte hy dat hy met zeer weinig hulp zijn voordeel daar mee zou konnen doen; en hy preeſt hem aan als een zeer nut en dienſtig boek voor die tijt, daar in hy 't aan hem gaf: 't welk was toen Luthers nieuwigheden in achting begonnen te komen, en in veel plaatsen onz oud geloof te verwaggelen. En zeker, hy gaf hier in zeer goed bericht, vermits hy door overleg van reden wel voorzag dat dit beginsel van ziekte lichtelijk in een verfoejelijke godverloghening veranderen zou: want het gemeen volk, geen vermogen hebbende, om van de dingen door hen zelven t'oordelen, en zich tot het geval, en tot de ſchijn vervoeren latende, na dat men aan 't zelfde de ſtouthet in handen heeft gegeven om die gevoelens te verachten, en te hekelen, die het te voren in zeer grote eerbiedigheit heeft gehouden, gelijk de genen zijn, die tot zijn zaligheit behoren, en na dat men enige ſtukken en leden van zijn godsdienſt in twiſfel, en op de ſchaal gebracht heeft, werpt terſtont daar na lichtelijk alle d'andere ſtukken en delen van zijn geloof, die by 't zelfde geen groter gezach en valſigheit hadden, dan de geſten; die men ten opzicht van de

Aanz van
't volk in
't verwer-
pen der ou-
de gevee-
kens.

gemene hoop verwaggelt heeft, in gelijke onzeekerheit, en ſchud, gelijken d'wingelandig juk, alle d'indrinkingen af, die het door 't gezach der wetten, of door d'eerbiedigheit tot het oud gebruik aangenomen had;

Nam cupidè concalcatur nimis antè metutum. a Lucret.
lib. 5.

met voorneemen van voortaan niets aan te nemen, daar 't zijn beſluit niet op genomen, en bezondere toekentming op gegeven heeft. Nu, mijn vader 't enige dagen voor zijn doot dit boek onder een menigte van verſchoven papieren by geval gevonden hebbende, beval aan my dat ik 't voor hem in de Franſche taal zou overzetten. Men kan lichtelijk zodanige Schrijvers; gelijk deze, vertalen, daar men weinig anders, als de ſtoffe, te vertonen heeft. Maar de genen, die grotelijks op de gierelijkheid en bevalligheit van de taal gelet hebben, zijn gevaarlijk om aan te taſten, inzonderheit om hen tot een zwakker eigenschap van ſpreken te brengen. Dit was een zeer vreemde en nieuwe eigenschap voor my. Maar ik, toen by geval tijt hebbende, en het bevel van de beſte vader, die 'er ooit was, niet weigeren konnende, volbracht zulks ten beſten dat ik kon. Hy ſchiep hier in zonderling vermaak, en beval dat men 't zou doen drukken; 't welk na zijn overlijden uitgevoerd wierd. Ik vond d'inbeeldingen van deze Schrijver treffelijk, de ſamenhang van zijn werk wel gevolgt, en zijn oogwit vol godvruchtigheit. Dewijl veel lieden bezich zijn met hem te le-

Gemakke-
lijke boe-
ken om te
vertalen.

Raimonds
boek door
Montaigne
vertaalt.

a *Wans het geen, dat men te voren al te zeer vreesde, word met grots begeerte vertreden.*

Voortreffelij-
kheden van
dit boek.

zen, en voornamelijk de vrouwen, aan de welken wy meer dienst schuldig zijn, zo heb ik ook dikwijls bezich geweest met hen te helpen, om hun boek van twee voorname tegenwerpingen, die men tegen hem doet, t'ontlasten. Zijn oogmerk is stout en kloekmoedig: want hy vangt aan alle de delen en leden van 't Christelijk geloof door menschelijke en natuurlijke redenen tegen alle godverloghenaars vast te stellen, en te verzekeren: daar in ik, om de waarheit te zeggen, hem zo vast, bondig en gelukkig vind, dat ik meen dat het onmogelijk is in dit bewijs, en in deze zaak beter te doen; en ik geloof dat niemand hem gelijk heeft geweest. En dewijl dit werk my al te schoon voor een Schrijver schijnt, van de welk de naam onbekent is, en daar af wy niets anders weten, dan dat hy een Spanjaart was, die, omtrent twee hondert jaren geleden, 't ampt van Geneesmeester te Toulouse pleegde, zo ondervraagde ik eenijts aan Adrianus Turnebus, die alle dingen wist, wat van dit boek mogt zijn. Hy antwoordde aan my, dat hy meende dat het enige puikstukken, en 't zuiverste was, uit S. Thomas Aquinas getrokken: want zeker, dit vernuft, vol van onëindige geleertheit, en van wonderlijke scherpszinnigheit, was alleen bequaam tot zodanige inbeeldingen. Zo veel is 'er af, dat, wie 'er ook de maker en vinder af is, (en 't is niet redelijk dat men zonder groter oorzaak Sebonde van deze naam berooft) hy was een zeer verstandig man, en die veel treffelijke eigenschappen had.

Berisping
van Sebonde
des werks.

D'eerste berisping, die men tegen zijn werk doet, is dat de Christenen zich zelven ongelijk aan doen, met hun geloof, 't welk alleenlijk

met te geloven, en door een bemondere inblazing van de goddelijke genade bevat en begrepen word, op menschelijke redenen te steunen. In deze tegenwérping schijnt enige yver van godvruchtigheid te zijn: en dieshalven moet men met zo veel te meer zoetigheid en eerbiedigheid pogen de genen, die de zelfde voortbrengen, te vernoegen.

Dit zou beter 't ampt van een man zijn, die in de Godgeleertheit geoefent is; dan van my, die 'er niets af weet. Ik oordeel echter dus, dat in zulk een goddelijke en hoge zaak, en die de menschelijke kennis zo verre overtreft, gelijk in deze waarheit, met de welke het de goddelijke goetheit beliest heeft ons te verlichten, nodig is dat God zijn bystant noch met een bovengewone en bevoorrechte gunst aan ons leent, om haar te kunnen bevatten, en in ons te huisvesten: en ik geloof niet dat de middelen, die blotelijk menschelijk zijn, daar toe enigfins machtig kunnen wezen. En indien zy machtig daar toe ware, zo zouden zo veel wonderlijke en uitstekende zielen, en die in d'oude eeuwen zo overvloediglijk van natuurlijke krachten verzien waren, niet gemist hebben om door hun redeneringen tot deze kennis te geraken. 't Is geloof alleen, 't welk de hoge geheimenissen van onze Godsdienst krachtelijk en zekerlijk omhelst. Men heeft echter niet hier aan te twijffelen, dat dit een zeer heerlijk, en zeer loffelijk bestaan is, dat men ook de natuurlijke en menschelijke werkuigen, die God aan ons gegeven heeft, ten dienst van onz geloof schikt. Men heeft hier aan niet te twijffelen, dat dit niet het eerlijkste gebruik is, dat wy aan hen zouden kunnen geven, en dat 'er geen bezigheit

Gods by-
stant en
gunst no-
dig.

De natu-
relijke en
menschelij-
ke werku-
igen kunnen
tot het ge-
loof hel-
pen.

heit en bestaan waerdiger voor een Christenis, als in alle zijn oeffeningen gedachten te doelen naar de waarheit van zijn geloof te vergieren, uit te strekken, en uit te breiden. Wy vernooegen ons niet met God met geest en ziel te dienen: wy zijn noch een lighamelijke eerbiedigheid aan God schuldig, die wy ook aan hem bewijzen. Wy besteden onze leden zelve, en onze bewegingen, en d' uiterlijke dingen tot hem t'eren. Men moet er desgelijks mede doen, en ons geloof met alle de reden, die in ons is, verzellen: maar altijd met deze uitzondering, dat wy niet achten dat het van ons afhangt, noch dat onze pogingen en bewijzingen zulk een overnaturelijke en goddelijke wetenschap kunnen bereiken. Indien het niet door een bovengewone uitstorting in ons koomt, indien het daar in koomt, niet alleenlijk door redenering, maar ook door menschelijke middelen, zo is 't'er niet in zijn waerdigheid, noch in zijn glans. En zeker, ik vrees echter dat wy 't niet, dan door deze middel genieten. Indien wy door bemiddeling van een levendig geloof aan God hielden, indien wy aan God door hem, niet door ons hielden, en indien wy een goddelijke voet en grontvest hadden, zo zouden de menschelijke gelegentheden en voorvallen geen vermogen hebben om ons te verwaggelen, gelijk zy doen: Onze vesting zou zich niet op zulk een zwakke beukery oopgeeven; de begeerten tot nieuwigheit, de dwang der Vorsten, de voorspoet van d' een zijde, de roekeloze en gevallen verandering onzer gevoelens zouden niet de kracht hebben om ons geloof te doen schudden en bewegen. Wy zouden 't niet laten ontroert worden in de genade van

een nieu bewijs, noch op d' overreding van alle de Redenrijkunde, die 'er ooit was. Wy zouden deze golven met een onbuigelijke en onbewegelijke vastigheid uitstaan.

Illifos fluctus rupes ut vasta rejundit,

Incertus tandem Re-

Et varias circum latrantes dissipat scard.

undas

Mole sua. a

Indien deze straal der Godheit ons enigins raakte, hy zou 'er overal bliken: niet alleenlijk in de woorden; maar onze werkingen zouden ook de glans en helderheit daar af vertonen. Men zou al 't geen, dat van ons zou voortkomen, van deze edele klaarheit verlicht en beschenken zien. Wy zouden beschaamt zijn van dat in de menschelijke verdeeltheden nooit deelgenoot was, (wat zwarigheid en vreemdigheid dat ook in des zelfs lezing gevonden wierd) die 'er niet enigins zijn handel en leven naar regelde. Een zo goddelijke en hemelsche onderwijzing maakt de Christenen alleenlijk door de taal bekent. Wilt gy de proef daar af zien? Vergelijk onze zeden by die van een Mahometaan, of een Heiden: gyschiet altijd te kort: hoewel wy, ten opzichte van 't voordeel onzes Godsdiensts, zeer verre en zonder vergelijking in voortreffelijkheid behoorden uit te blinken: en men behoorde te zeggen, zijn zy zo rechtvaardig, zo barmhertig, en zo goet; zo zijn zy Christenen. Alle andere schijnbaarheden zijn aan alle gods-

Het goddelijke moet in ons bliken.

De Mahometanen en Heidenen overtreffen ons.

a Gelijk een grote klip de golven, die segen hem aanslaan, wêrôm kaastf, en door zijn zwaarheit de menigte der baren, rondôm hem bruiſſchende, breekt en verſtrooit.

Venderlijke uitwerkingen van het levendig en goddelijk geloof.

De deucht
het bezon-
der bewijs
der waar-
heit van
onze gods-
dienst.

diensten gemeen; hoop, vertrouwen, uren, plechtelikheden, boete en martelarijen. Onze deucht behoorde het bezonder bewijs van onze waarheit te zijn; gelijk zy ook het meest verhemelde, en zwaarste bewijs, en het waardigste voortbrenghel der waarheit is.

Onze goede S. Louis had dieshalven reden, toen deze Tartarische Koning, die Christen geworden was, voornam te Lyons te komen, om des Paus voeten te kussen, en daar de heiligkeit te kennen, die hy in onze zeden verhoopde te vinden: hy had, zeg ik, reden om hem ernstiglyk daar in te beletten, vermits hy vreefde dat, in tegendeel, onze ongebonde wijze en gewoonte van leven hem van zulk een heilig geloof zou doen walgen: hoewel sedert recht anders met deze andere gebeurde, die, om een zelfde zaak te Romen getrokken, en daar d'overdaat der kerkelijke Hoofden, en van 't volk van die tijt ziende, zo veel te meer in onze godsdienst versterkt wierd; vermits hy overwoog hoe grote kracht en goddelijkheit deze godsdienst moest hebben in zijn glans en waardigkeit, onder zo groot boderf, en in zo zondige handen, in stant te houden. Indien wy een enige druppel van geloof hadden, wy zouden, zegt het heilig Woort, de bergen van hun plaats bewegen. Onze werken, die van de Godheit geleid en verzelt zouden zijn, zouden niet zo blotelyk menschelyk wezen: zy zouden, gelijk onz geloof, iets hebben, dat wonderdadig is. *D'onderwijzing van 't eerlyk en zalig leven is kort, zo men gelooft.* Sommigen maken aan de werrelt vroed, dat zy 't geen geloven, 't welk zy niet geloven: anderen, in groter getal, maken 't aan zich zelven vroed, vermits zy niet kunnen deur-

dringen wat geloven is. Wy vinden, vreemt dat wy in d'oorlogen, die heden onze Staat drukken, d'uitvalen nu dus, dan zo zien, en dat zy, volgens de gemene en gewone wijze, verscheiden zijn: dit is om dat wy'er niets van 't onze toedoen. De gerechtigheit, die men aan een der zijden van de tegenstrevens vind, is 'er niet dan tot vergiering, en dekmantel; zy word 'er wel bygebracht en verhaalt, maar niet ontfangen, noch geherbergt, veel minder getrouwt: zy is 'er gelijk in de mont van de voor spraak; niet gelijk in 't hart, en in de genegentheit van 't volk van die zijde. God is zijn bovengewone bystant aan 't geloof, en aan de Godsdienst, niet aan onze hartstochten en driften, verplicht. De menschen zijn 'er beleiders af, en dienen zich van de Godsdienst: maar het behoorde geheel anders te gaan. Bedenk eens hier uit, of wy de zelfde niet door onze hand laten gaan, te weten met zo veel strijdige gestalten van zulk een rechte en vaste regel te maken, als of wy met was te doen hadden. Wanneer heeft men dit beter, als in onze dagen, in Frankryk gezien? De genen, die de zelfde ter slinke, de genen, die hem ter rechte hant hebben, de genen, die 'er zwart, en de genen, die 'er wit af zeggen, gebruiken hem zo even op een zelfde wijze in hun geweldige en eezuchtige aanslagen, en dragen zich, in hun ongeregeltheit en ongerechtigheit, met zulk een gelijkvormige voortgang, dat zy de verscheidenheit, die zy van hun gevoelens in een zaak voorwenden, in de welke het beleid en de wet onzes levens bestaat, twisfelachtig, en zwaar om te geloven maken. Kan men uit een zelfde school en onderwijs gelijker en eenpariger zeden zien voortkomen?

Gerechtigheit in de mont, niet in 't hart.

God doet bystant aan 't geloof, en aan de godsdienst, niet aan de hartstochten.

De dekmantel van gerechtigheit overtuigt.

Kracht van 't geloof, zo wy 't hadden.

Wy bedriegen anderen, en onszelven.

Twée-

Tweede Afdeeling.

Of men *Job*, voor de Godsdienst, tegen zijn Vorst mag wapenen. Klein getal der gener, die uit ware yver van Godsdienst de wapenen voeren. Yver der Christenen spruit uit drift en hartstocht. Indien wy God kennen, wy zullen hem lief hebben. Omz. klein ontsach tot God. Antisthenes antwoordt aan een grote belover; gelijk ook die van Diogenes. Kracht van Plato's redenoring van d' onsterfelijkheid der ziel. De Christelijke Godsdienst word volgens de sleur der anderen aangenomen, en is verscheiden gelijk de volken. De schrik des doots doet ons de verachting der aanstaande straffen verwerpen. Dreiging van straf der zaden van Plato verwerpen. Lossigheid en elende der godverloogening. Het geloof is de knoop, die ons aan God moet verbinden. Godheit in de werreltsche dingen ingedrukt.

Zie hier de schrikkelijke onbeschaamtheit, daar meê wy met de goddelijke redenen spelen en spotten, en hoe onbeschoftelijk wy hen hebben verworpen, en weêr aangenomen, naar dat het geval ons, in deze gemene stormen, van plaats verandert en verwisselt heeft. Deze zo plechtelijke voorstelling; of 't aan d' onderzaat geoorloft is tot verdediging van de godsdienst af te vallen, en zich tegen zijn Vorst te wapenen; ik bid u, bedenk eens van welke monden in het voorgaande jaar de zelfde stijf en sterk van d'een zijde gedreven, en van d'andere zijde met gelijke yver ontkent wierd: en hoor heden van welke zijde de stem en ronderwijs van beide koomt, en of de wapenen minder om deze, dan om die oorzaak, ruiffchen.

Wy verbranden de genen, die zeggen dat de waarheit ten dienst van onze noot moet zijn; en hoe veel erger doet Frankryk; als zulks te zeggen? Laat ons de waarheit belijden. Die, zelf uiteen wtrogheit, de genen uitkoopt, de welken zich daar in hebben begeven, alleenlijk uit yver van een

godsdienstige genegentheit, en noch de genen, die alleenlijk op de bescherming der wetten van hun lant, of van de dienst huns Vorst zien, hy zou 'er niet een vol vaandel van krijslieden kunnen af maken. Waar uit spruit het dat men zo weinig vind, die in onze gemene beroerten een zelfde wil, en een gelijke voortgang hebben gehouden, en dat wy hen somtijts met een langsame tred, en somtijts met volle ren daar in zien voortgaan, en dat wy de zelfde menschen nu door hun drift en heftigheid, en dan door hun koelheit, weekheit en langzaamheit onze zaken zien verbrodden en bederven, dan dat zy door bezondere en gevalige inzichten daar toe gedreven worden, naar welker verscheidenheit zy zich roeren en bewegen? Ik zie dit klaarblijkelijk, dat wy zelden iets anders aan de godvruchtigheid lenen en byzerten, als zodanige dienften, die onze hartstochten vleiden. Daar is geen vijantchap zo uitsteekende, als de Christelijke. Onze yver richt wonderen uit, als hy in onze neiging tot haat, wreetheit, eerzucht, gierigheid, laste-

D'yver der Christenen spruit uit drift en hartstocht.

Voorbeeld, of men ziech, tot verdediging van de godsdienst, tegen zijn Vorst mag wapenen.

Wy spreken naar ons dienftig is. Klein getal der gener, die uit ware yver van godsdienst de wapenen voeren.

lastering en weerspannigheid dienstig is. In tegendeel, hy kruipt nauwelijks voort, als hy zijn keertot de goetheit, goedertierenheit en matigheid neemt, zo, als dooreen wonderdaar, enige zeldsamen genegenheit hem niet daar toe drijft. Onze Godsdienst is gemaakt om de zonden te verdelgen: maar de zelfde dekt, voed, en tergt hen. Men moet (gelijk men zegt) God geen vasse baart aannajen. Indien wy hem geloofden, ik zeg niet oprechtelijk, maar met een geloof naar de fleur, ja indien (ik zeg tot onze grote schande) wy hem geloofden en kenden gelijk een andere historie, en gelijk een van onze medemakers, wy zouden hem liefhebben boven alle andere dingen, uit oorzaak van d' onëindige goetheit en schoonheit, die in hem uitschijnt; ten minsten zou hy in onze genegenheit op een zelfde trap staan, als de rijkdommen, geneucht en eer, en als onze vrienden. De beste van ons vreeft niet hem overlaf en smaact aan te doen; hoewel hy zich ontziet tegen zijn gebuur, zijn maag, en zijn meester overlaf te plegen. Is 'er iemand zo slecht van verstant, dat hy, aan d' een zijde het voorwerp onzer zondige geneuchten, en aan d' andere zijde gelijke kennis en inbeelding van de staat van een onsterffelijke heerlijkheit hebbende, 't een voor 't ander zou begeren en betrachten? En echter verzaken wy dikwijls de zelfden, uit loutere verächting: want wat lust en begeerte trekt ons tot godslastering, 't en zy misschien de lust en begeerte van 't misdrijf zelf? Antisthenes de Wijsbegeerige, tot de verborgenheden van Orfeus genodigt, en toen de Priester tot hem zeide dat de genen, die zich aan deze godsdienst overgaven, na hun doot eeuwige en vol-

maakte goederen hadden t'ontfangen, gaf aan hem tot antwoord: *Waarom sterft gy dan niet, zo gy zulks geloofs?* Maar Diogenes antwoordde, volgens zijn gewoonte, barselijker, en wijder buiten onz spoor, aan de Priester, die hem ook voorpreekte om mee van zijn Ordening te worden, en dus tot de goederen van d' andere werrelt te geraken: *Wilt gy, zeide hy, dat ik geloof dat Agesilaus en Epanimondas, zo groot mannen, elendig zullen zijn, en dat gy, die niets anders zits, dan een Kalf, en die niets doet, dat deugt, gelukkig zult wezen, om dat gy een Priester zits?* Indien wy deze grote beloften van d' eeuwige zaligheid met gelijk gezach en achtbaarheid, als een redenering der Wijsbe-geringen, aannamen wy zouden niet zulk een afschrik van de doot hebben, als nu in ons is:

Non jam se moriens dissolvi conquere- Lactant. lib. 3.
tur,

Sed magis ire foras, vestemque relin-
quere ut anguis

Gauderet, praelonga senex aut cornua
ceruus. a

Wy zouden zeggen, Ik begeer onbonden te wezen, en met Jesus Christus te zijn. De kracht van Platoos redenering van d' onsterffelijkheid der ziel dreef enigen van zijn leerlingen ter doot, om spoedigher de hoop, die hy aan hem gaf, te genieten. Dit alles is een zeer klaar bewijs van dat wy onze godsdienst niet ontfangen, dan op onze wijze, en door onze handen, en niet anders, dan gelijk d' andere

a Hy zou, in zijn sterven, niet klagen dat hy onbonden word, maar zich eerder verblijden van dat hy buysen, en op de reis ging, en zijn kleet verlies, gelijk de slang, of gelijk een oud hert zyn lange hoornen.

gods-

Indien wy God kenden, wy zouden hem lief hebben.

Onz klein ontziet tot God.

Antisthenes antwoordt aan een grote believer;

Gelijk ook van Diogenes.

De beloften van d' eeuwige zaligheid prikkelen ons ter doot.

Lactant. lib. 3.

Kracht van Platoos redenering van d' onsterffelijkheid der ziel.

De Christe-
like Gods-
dienst word
op de wijze
der andere
godsdien-
ten aange-
nomen.

godsdiensten aangenomen worden. Wy bevinden ons in een land, daar hy in 't gebruik was, daar wy zijn out-
heit, of d'achtbaarheid der menschen,
die de zelfde verdedigt hebben, aan-
zien, daar wy de dreigingen vrezē,
die hy tegen d'ongelovigen uit-
spreekt, of zijn beloften volgen. De-
ze inzichten moeten tot onz geloof
gebruikt en besteed worden, maar
niet als tot behulp en onderstant. Dit
zijn menschelijke banden. Een ander
landschap; andere getuigen, gelijke
beloften en dreigingen zouden door
een zelfde middel ons een stijdig ge-
loof konnen indrukken. Wy zijn
Christenen met gelijk recht, als wy
of Perigordynen, of Duitschen zijn.
En 't geen, 't welk Plato zegt, name-
lijk dat 'er weinig menschen zo vast in
de godverlophening zijn, die door een
parfend gevaar niet weêr tot de ken-
nis van de goddelijke macht gebracht
worden; dit raakt een waar Christen
niet. Aan de sterffelijke en mensche-
lijke godsdiensten past het, door men-
schelijk beleid aangenomen te wor-
den. Wat geloof moet het zijn,
't welk de blodigheid en slaahartig-
heit in ons planten en oprechten? Ze-
ker, een vermakelijk geloof, 't welk
het geen, dat het gelooft, niet gelooft,
dan om dat het geen hart en moed
heeft om het niet te geloven. Kan
een zondige hartstocht, gelijk die van
d'onstantvastigheid en verbaasheit is,
iets, dat geregelt is, in onze ziel voort-
brengen? Zy stellen valt, zegt hy, door
de reden van hun oordeel, dat het
geen, 't welk van de hel, en van d'aan-
staande straffen verhaalt word, ver-
dicht is: maar als de gelegentheit
van zulks te beproeven voorkomt, te
weten als d' onderdom en ziekten hen
de doot doen naderen, zo vervult de
schrik daar af hen met een meinedig

geloof, uit oorzaak van de grouwel
van hun toekomende staat. En dewijl
zodanige indrukkingen hen vreesäch-
tig van genoeud maken, zo verbied hy
in zijn Wetten alle onderwijzing van
zodanige dreigingen, en d'overreding
van dat den mensch enig quaat van
wegen de goden kan overkomen, dan
tot zijn grote nuttigheit, als het over-
koomt, en tot een geneeskunfliche uit-
werking. Men verhaalt van Bion, dat
hy, van Theodorus godverlophening
besmet, lange tijt met de godsdienstige
menschen had gespot; maar dat
hy, toen de doot hem overviel, zich
tot d' uiterste waangelovigheden be-
gaf, als of de goden vertrokken, en
weêrquamen, naar dat het Bion be-
liefde. Plato, en deze voorbeelden
willen besluiten, dat wy of door reden,
of door dwang, weêr tot het geloof
aan God gebracht worden.

Dewijl de godverlophening als een
onnatuurlijke en gedrochtelijke voor-
stelling is, en ook zwaar en ongemak-
kelijk in de menschelijke geest op te
rechten, hoe baldadig en ongeregelt
de zelfde ook kan zijn, zo heeft men
veel gezien, die door verwaantheit en
hoogmoed van ongemene gevoelens,
tot verbetering van de werelt strek-
kende, (gelijk zy voorgaven) te bevat-
ten, de belijdenis daar af in de schijn
behartigden, de welken echter, zo zy
dwaas genoeg waren, niet sterk ge-
noech waren, om dat zy haar in hun
gemoed en geweten geplant hadden.
Zy zullen dieshalven niet nalaten hun
handen ten hemel op te heffen, zo
men hen met een wakkere steek van
een zwaert in de borst treft: en als de
vrees, of de ziekte deze ongebonde-
nyer van wispelturigheid nederge-
worpen en ondergedrukt zal hebben,
zo zullen zy weêr tot bedaring komen,
en zich bescheidenlijk van 't gemeen
geloof

De schrik
de, doors
doet ons de
verrichting
der aan-
staande
straffen ver-
werpen.
Plato verbied
de
dreigingen
van straf
der goden
in zijn
Wetten.

Godver-
loghenaars,
door reden,
of door
dwang tot
erkentenis
van God ge-
bracht.

Losftheit
van de god-
verlophening.

Wy zijn
Christenen
gelijk wy
vallen
zijn.

Menschelij-
ke Gods-
dienst moet
door men-
schelijk be-
leid aange-
nomen
worden.

Elende der
godverlog-
henaars.

geloof, en van de gemene voorbeelden laten handelen. Iets anders is een leerstuk, ernstelijk erkaaut en aangenomen, en iets anders zijn deze bolle indrukkingen, die niet deuringen, de welken, uit d'ontucht van een losse en wulpsche geest gesproten, zonder beleid, en in onzekerheit in de verbeelding zwerven. Zeer elendige en harffenloze menschen, die erger trachten te zijn, dan zy kunnen. De doling van 't Heidendom, en d'onkunde van onze heilige waarheit deden deze grote ziel vallen; maar alleenlijk groot van menschelijke grootheit: die ook in dit ander gebung misverstant was, dat de kinderen en oude lieden lichtelijker de godsdienst aannamen: als of de zelfde haar oorsprong, begin en achting uit onze zwakheit kreeg. De knoop, die onz oordeel, en onze wil behoorde te binden, en onze ziel te parssen; en met onze Schepper te verëenigen, behoorde een knoop te zijn, die zijn bochten en krachten niet van onze inzichten, van

onze redenen, en van onze hartstochten had; maar van een goddelijke en overnaturelijke parssing en sluiting, die niet meer dan een vorm, een gedaante, en een glans heeft, 't welk Gods gezach, en zijn genade is. Nu, dewijl onz hart, en onze ziel door 't geloof bestiert en geboden word, zo is 't redelijk dat het zelfde alle onze andere delen naar hun macht en vermogen, tot dienst van zijn oogwir trekt. 't Is ook niet gelooffelijk dat dit geheel gebou niet enige merkteekenen draagt, die door de hant van deze grote boumeester ingedrukt zijn, en dat 'er niet enig beelt in de dingen des werrelts is, dat enigfins de Werkmeester, die hen gemaakt en gevormt heeft, gelijkt. Hy heeft het merkteeken van zijn godheit in deze hoge werken gelaten; en 't hapert slechts aan onze zwakheit, dat wy 't niet kennen bemerken. Dit is 't, dat hy zelf tot ons zegt, dat hy door de zichtbare werkingen d'onzichtbaren aan ons openbaart.

Godheit in
de werrelt-
sche din-
gen inge-
drukt.

Her geloof
de knoop,
die onze
ziel aan
God be-
hoort te
verëenigen,
en te bin-
den.

Darde Afdeeling.

Alle zienelijke dingen getuigen van God. Wat Sokrates en Katoos werken vruchteloos maakt. Kracht van Sebondes bewijzen. Macht en schadelijkheit der vooroordeelen. Middelen om een godverloghenaars tegen te spreken. Zwakheit van de menschelijke reden in 't bewijzen. Geruigemissen uit de Schrift. Slechte staat van den mensch, op zich zelf gestelt. Verwaantheit een natuurlijke ziekte van de mensch, die de heerschappy aan zich trekt.

Alle zienelijke
dingen
getuigen
van God.

Sebonde heeft in deze waerdige oeffening bezich geweest, en wijst ons aan hoe 'er niet een stukje ter werrelt is, 't welk zijn maker loghent. De hemel, d'aarde, de hoofststoffen, onz lighaam, en onze ziel; alles helpt hier toe: daar is niets overig, dan de middel tot des

zelfs gebruik te vinden: zy onderwijzen ons, zo wy bequaam zijn, om te verstaan. Want deze werrelt is een zeer heilige tempel, in de welk de mensch gebracht word, om daar beelden t'aanschouwen, niet van sterfelijke handen gemaakt; maar zodanigen, die van de goddelijke denking ge-
voe-

voelig zijn geschapen; de zon, de sterren, de wateren, d' aarde, om de verstandelijke beelden aan ons te verroenen. Gods onzienelijke dingen, zegt de heilige Apostel Paulus, blijken door de schepping des werrelts, aammerkende zijn eeuwige wijsheit, en zijn godheit door zijn werken.

Matth. 4.

Atque adeo faciem coeli non invidet orbi

Ipse Deus, vultusque suos corpusque recludit

Semper volvendo, seque ipsum inculcat & offert.

Ut bene cognosci possit, docet atque videndo

Qualis erat, docet atque suas ascendere leges.

De mensche-
lijkhe
overleggingen
de Kof-
in, en Gods
genade de
vorn.

Vaakert
einde van
Sokratesen
Kato maakt
hun werken
vrucht-
loos.

Kracht van
Sebondes
bewijzen.

Nu, onze redenen, en onze mensche-lijke overleggingen zijn gelijk de lompe en onvruchtbare stoffe: Gods genade is 'er de vorm af; en zy geeft 'er de gestalte aan, en zet 'er de prijs op. Even gelijk de deuchdelijke werken van Sokrates en Kato ydel en onnut blijven, om dat zy hun einde niet gehad, en niet op de liefde en gehoorzaamheit van de ware Schepper aller dingen gezien hebben, en om dat zy onkundig van God waren. Dus is 't met onze inbeeldingen en redeneringen: zy hebben enig lighaam, maar een klomp zonder vorm, zonder gestalte, en zonder dag, zo 't geloof, en Gods genade niet daar by zijn. Het geloof, de bewijzen van Sebonde verwende en ver-

a God zelf benijd de werrelts niet besaangezicht des hemels, en hy openbaart des zelfs aangezicht en lighaam, door de gedurige omdraijing. Hy vertoont zich zelf, en boezemt hem in, op dat hy wel gekent zou-komen worden, en op dat hy door dit zien ons zou leren hoedanig hy is, en op zijn wetten te merken.

klarende, maakt hen vast en bondig. Zy zijn bequaam en machtig om tot een toefkiering en eerste geleide voor een leerling te dienen, om hem op de weg van deze kennis te brengen. Zy geven enige gestalte aan hem, en maken hem bequaam tot Gods genade, door welker middel onz geloof daar na voltooit en volkomen word. Ik ken een man van aanzien en gezach, in de geleertheit opgevoed, die aan my beleden heeft dat hy door middel van Sebondes bewijzen uit de dolingen van 't ongelooft gered, en te recht gebracht was. En schoon men hen van deze vergering, en van de bystant en goetkeuring van 't geloof ontbloot, en alleenlijk voor loutere menschelijke verdichtelen neemt, om de geenen, die tot de gruwelijke en schrikkelijke duisternissen van ongodsdienstigheid vervallen zijn, daar mee te bestrijden, zo zullen zy echter noch bondig, en zo vast en bestendig gevonden worden, als enige anderen van de zelfde staat, die men daar tegen zou konnen bybrengen: in voegen dat wy vaerdig zullen staan om tegen onze tegenstrovers te zeggen,

Si melius quid habes, accerses, vel Horat. Epistolar. lib. 1.

Dat zy de kracht onzer bewijzen lijden, of dat zy beter aan ons ronem.

Ik heb my, zonder daar op te denken, alreê ten halven in de tweede tegenwerping ingewikkelt, op de welke ik voorgenomen had voor Sebonde 'antwoorden. Enigen zeggen dat zijn bewijzen zwak, en onbequaam zijn om 't geen, dat hy wil, te bevestigen, en onderwinden zich hen lichtelijk om te stoten. Men moet dezen een wei-

a Indien gy iets beter hebt, breng het by, of anders geboorzaam en verdraag.

nig tuwelijkker handelen: want zy zijn gevarelijker en quaathardiger, dan d'eersten. Men stelt gaerne eens anders redenen naar de gunst van 't gevoelen, dat men te voren in zich daar af geoordeelt heeft. Voor een godverloghenaar gelijken alle geschritten naar de godverloghening. Hy besmet met zijn vergift d' onschuldige stoffe. De zondigen hebben enig vooroordeel, die hen de smaak van Sebonds redenen bederft. Voorts, het schijnt dat men schoon spel aan hen geeft, met hen in vryheit te stellen van onze godsdienst door wapenen te bestryden, die louter menschelijk zijn, de welk zy in zijn Majesteit vol achtbaarheid en gezach niet zouden darren aantasten. De middel, die ik aanvat, om deze dulligheid te vernederen, en die my de bequaamste schijnt, is de hoogmoed, en menschelijke verwaantheit onder de voet te treden, hen d'ydelijkheid en nietigheid van de mensch te doen gevoelen, hen de verachtelijke wapenen van hun reden uit de handen te rukken, en onder 't gezach en d'erbiedigheid van de goddelijke Majesteit zich te doen vernederen, en d'aarde te kussen. Aan deze Majesteit alleen behoort de wetenschap, en de wijsheit: zy alleen kan uit zich iets oordeelen; en wy ontroven haar hergeen, dat wy voor ons rekenen, en voor ons zo hoog achten. *Wil God dat een mensch wijzer is, dan hy?* Laet ons deze wapen, d'eerste grondvest der dwinglandy van de boze geeft, nederwerpen. *God wederstaat de hoogvaardigen: maar aan de nederigen geeft hy genade.* De verstandelijkheid, zegt Plato, is in alle de goden, en niet, of weinig in de menschen. Nu, 't is ondertusschen een grote troost voor de Christen, dat hy onze sterffelijke en vergankelijke

werktuigen zo bequaamelijk tot ons heilig en goddelijk geloof geschikt ziet, dat zy, als men hen tot d'onderwerpen, die van hun natuur sterffelijk en vergankelijk zijn, gebruikt, niet bequaamelijker, noch krachtiglijker daar toe geschikt konnen zijn.

Laet ons dan bezien of de mensch andere krachtiger redenen, als de genen van Sebonde, in zijn macht heeft; ja of 't in zijn vermogen is door bewijs en redenering tot enige zekerheit te geraken. Want S. Augustinus, tegen deze lieden pleitende, heeft oorzaak om aan hen hun ongerechtigheit te verwijten; te weten hier in, dat zy de delen van ons geloof, in de welken onze reden gebrekkelijk valt, met hen vast te stellen, en te bevestigen, voor valsch achten. En hy, om te tonen dat 'er veel dingen zijn, en geweest hebben, van de welken onze redenering de natuur en oorzaken niet zou konnen vast stellen, en bevestigen, toont aan hen zekere bekende en ontwijffelijke ervarentheden, daar in de mensch zelf moet bekennen dat hy niets ziet. Hy doet dit, gelijk alle andere dingen, met een naaukeurige en schrander onderzoek. Men moet noch wijder gaan, en aan hen leren dat men, om de zwakheit van hun reden t'overtuigen, geen vreemde voorbeelden behoeft uit te kiezen, en dat zy zo gebrekkelijk en blind is, dat 'er geen zo klare gemakkelijke is, die voor haar klaar genoech is, dat het gemakkelijke en 't ongemakkelijke evneens voor haar is, dat alle d'onderwerpen gelijkelijk, en dat de natuur in 't algemeen haar recht en macht ontkerpt. *Wat zegt de Waarheit tot ons, als zy aan ons voorhoud dat wy de werreltliche Wijsbegeerte zullen vlieden? als zy ons zo dikwijls inboezemt dat onze wijsheit*

Bequame werktuigen van de mensch.

Zwakheit van de menschelijke reden in te bewijzen.

Getuigenis- ten uit de heilige Schrift.

Kracht van de vooroordeelen,

die schade- lijk zijn.

Middel om een godverloghenaar tegen te spreken.

Wetenschap en wijsheit behoren alleen aan God.

niet anders is, dan toebiet voor God? dat van alle ydelheden de mensch 't ydelste is? dat de mensch, die op zijn werenschap stout is, noch niet weet wat wetenschap is? en dat de mensch, die niets is, zo hy meent iets te zijn, zich zelf verleid en bedriegt?

Deze spruken van de heilige Geest drukken zo klasteljk en krachtiglijk het geen uit, 't welk ik nu wil beweren, dat ik geen ander bewijs tegeu zodanige lieden zou behoeven, die zich met alle gehoorzaamheit en onderstelling onder zijn achtbaarheid en gezach begeven. Maar deze menschen willen op hun eige kosten en schade gegeefteld zijn, en niet lijden dat men hun reden met iets anders, als met haar zelve, bestrijd. Laat ons dan heden de mensch alleen, zonder vreemde hulp, alleenlijk met zijn eige wapenen gewapent, en, van de goddelijke genade en kennis ontbloor, die alle zijn eer, en kracht, en de grontvest van zijn wèzen is, aanmerken. Laat ons bezien hoe vast hy in deze toerusting staat. Dat hy, door de kracht van zijn redenering aan my vertoon op welke grontvesten hy deze grote voordeelen, die hy boven d' andere schepselen meent te hebben, gebout heeft. Wie heeft hem overreed dat deze wonderlijke omkeer van 't hemelsche gewelt, het eeuwige licht van deze sakkelen, die zo heerlijk boven zijn hoest dragen, en de verschrikkelijke bewegingen van deze opfindige zee tot zijn nuttigheit en dienst oppgericht zijn, en zo veel geuven dure? Kan men wel iets zo belachelijk bedenken, en zich inbeeldn als dat dit snood en doudig schepsel, 't welk noch geen meester van zich zelf is, en voor d' aankloot en 't geweld van alle dingen bloot staat, zich Heer en meester des werrelts noemt? 't Welk niet in

zijn macht heeft het minste deel des werrelts te kennen? zo verke is 't'er af van daar over te gebieden. Wie heeft dit voorrecht bezegelt, 't welk hy aan zich toeëigent, te weten van alleen in dit groot gebou te zijn, die machtig is om de schoonheit, en de delen daar af te kennen, alleen, die de bounneester daar af kan bedanken, en rekening van d' ontfangst en uitgift des werrelts houden? Dat hy brieven van dit groot en heerlijk ampt aan ons toon. Zijn zy alleenlijk voor de wijzen verleent? zo gaan zy weinig menichen aan. Zijn de dwazen en bozen zo bovengewone gunsten waerdig? en, 't ergste deel des werrelts zijnde, om over al 't overige gesteld te worden? Zullen wy deze hier in geloven? Om wilker oorzaak dan zal men zeggen dat de werrelt gemaakt is? te weten om die dieren, de welken reden gebruiken. Dezen zijn de goden, en de menschen, boven de welken warelijk niets beter is. Wy zullen d' onbeschaaamtheit van deze koppeling nooit genoeg bespot en uitgelachen hebben. Maar arme bloet, wat heeft hy in zich, dat zulk een voordeel waardig is, namelijk in aanmerking van dit onbederfelijk leven der hemelsche lighamen, hun schoonheit, hun grootheit, en hun gedurige beweging op zulk een rechte regelmaat?

--- cum suspicimus magni caelestis
mundi Lucret.
lib. 5o

Templa super, stellasque micantibus
Aethera fixum,

Et venit in motum Luna Solisque
biarum. 2

a Als wy om hoog de hemelsche toepelen des grote werrelts, en de vaste hemel, met sijn flinkerende starren, aanschouwen, en aan de wegen der zon en maan gedenken.

In aanmerking van de macht en heers-
chappy, die deze lighamen hebben,
niet alleenlijk over onze levens, en
over de Staat van onz geval ;

*Mauil.
Astron.
lib. 1.*

*Facta etenim & vitas hominum suspen-
dit astris. a*

Maar ook over onze neigingen, rede-
neringen en willen, die zy ter believen
van hun invloeyingen stieren, drijven
en voortstuwen; naar dat onze reden
zulks aan ons leert, en het zelfde be-
vind ;

Idem, lib. 1.

*--- speculataque longe
Deprendit tacitis dominantia legibus
astra.*

*Et totam alterna mundum ratione
moveri,*

*Fatorumque vices certis discernere si-
gnis. b*

En in aanmerking dat niet een mensch
alleen, niet een Koning, maar de
Vorstendommen en heerschappijen,
en deze gehele werrelt hier beneden
op de schokking der minste hemeliche
bewegingen bewogen worden.

Idem, lib. 4.

*Quantaque quam parvi faciunt discrimi-
nina motus :*

*Tantum est hoc regnum, quod regibus
imperat ipsis : c*

Indien onze deucht, onze zonden, on-
a Want de daden en levens der men-
schen hangen van de starren af.

b Hy, de starren van verre aanschou-
wende, bevind dat zy naar verborge wete-
ten heerschen, en dat de gehele werrelt
naar zekere overhantsche reden word be-
wogen, en dat zy de veranderingen van
's nootlot door zekere tekenen onder-
scheid.

c En hoe groot onderscheit ook de-
ze kleine bewegingen maken : zo groot is
de heerschappy, die over de Koningen
zelym gebied.

ze kennis en wetenschap, en deze zelf-
de redenering, die wy van de kracht
der starren doen, en deze vergelijking
van hen tot ons, door hun middel en
toedoen koomt, gelijk onze reden
oordeelt ;

--- furit alter amore,

Idem, lib. 4.

*Et pontum errare potest, & vertere
Trojam,*

*Alterius fors est scribendis legibus
apta :*

*Ecce patrem nati perimunt, natosque
parentes,*

*Mutuaque armati coeunt in vulnera
fratres :*

*Non nostrum hoc bellum est, coguntur
tanta movere,*

*Inque suas ferri panas, lacerandaque
membra,*

*Hoc quoque fatale est sic ipsum expen-
dere fatum. d*

Indien wy dit gedeelte van de reden,
't welk wy hebben, van d' uitdeeling
des hemels hebben ontfangen : hoe
zal het zelfde ons daar meê gelijk kon-
nen maken, en hoe zijn staat en we-
zen onze wetenschap onderworpen
doen worden ? Wy zijn verwondert
en verbaaft van al 't geen, dat wy in
deze lighamen zien. *Wat zijn de pogin-
gen, wat d' yzere banden, wat de besbo-
men, wat de stellingen, en wie de bedie-
naars van zulk een groot merk geweest ?*

d D' een woord van liefde, en kan de
zee overzwemmen, en Trojen verdelgen.
Het lot van d' ander is bequaam om wete-
ten voor te schrijven. Hier ziet men kin-
deren, die hun vader, en ouders, die hun
kinderen doden. Broeders, die wapenen
aantastende, quetsen malkander. Dit is
niet onze oorlog. Zy worden gedwongen
zo grote dingen aan te richen, hun eige
straf zich zelven aan te doen, en hun leden
te verscheuren. Hun nootlot dus te vol-
doen is ook nootschikkelijk.

Waar-

Waarom beroven wy hen van ziel, leven en redeneering? Hebben wy'er enige onbewegelijke en ongevoelijke ploffheit in bemerk't? wy, zeg ik, die geen gemeenschap, dan van gehoorzaamheit, met hen hebben zullen. Wy zeggen dat wy in geen ander schepsel, dan in de mensch, het gebruik van een redelijke ziel hebben gezien? Hoe! hebben wy iets gezien, dat met de zon gelijk is? Laat zy te zijn, om dat wy niets diergelyk gezien hebben. Laten ook haar bewegingen te wezen, om dat'er geen diergelyken zijn? Indien 't geen, dat wy niet gezien hebben, niet is, zo is onze wetenschap machtig kort en geprangt. *Hot eng en geprangt is d'engte van 't gemoed?* Zijn 't geen dromen van de mensche-lyke ydelheit, van de maan een hemelsch lant te maken? en daar bergen en dalen in te verdichten, gelijk Anaxagoras? daar mensche-lyke woningen op te rechten, en tot onz gerijf en gemak daar steden en dorpen toe te stellen, gelijk Plato en Plurarchus? en van onze aarde een heldere en lichtende star te maken? *Onder d'andere ongemakken van de mensche-lykheit is ook deze, te weten de verblindheit van de geest, en niet alleentlijk de nootzakelykheit van te dolen, maar de liefde tot de dolingen. Het bederffelyk lighaam belast de ziel, en d'aardsche inwoning drukt het verstant, dat op veel dingen denkt.* De ver-

waantheit is onze naturelyke en oorspronkelijke ziekte. De mensch is het katijvigste en broofte van alle schepselen, en met enen het verwaantste. Het gevoelt en ziet zich hier gehuisvest in de slyk en mest des werrelts, aan 't ergste, snoodste en loomste deel van 't Heelal, in 't leste vierkant van de woning, en in de veerste plaats van 't hemelsch gewelf, by de beesten van d'ergste stant van drien, gehecht en verbonden; terwijl het ondertuffchen zich door inbeelding boven de kring der maan vest, en de hemel onder zijn voeten plaatst. Door d'ydelheit van deze inbeelding maakt hy zich met God gelijk, schrijft zich goddelijke eigenschappen toe, schud en zondert zich van d'andere schepselen af, snijdt de delen voor de dieren, zijn broeders en medemakers, en geeft aan hen zulk een gedeelte van vermogen en krachten, als hem goet dunk. Hoe kent hy, door de kracht van zijn kennis, d'invendige en geheime bewegingen der dieren? Door welke vergelyking van hen met ons besluit by de beestelykheit, die hy aan hen toe-eigent? Wie weet of mijn kat, als ik met haar speel, haar tijtverdrijs niet meer met my heeft, dan ik met haar? Wy onderhouden malkander met onderlinge aperijsen. Heb ik mijn uur om te beginnen, of te weigeren? zy heeft ook de hare.

De ver-
waantheit
een nature-
lyke ziekte
van de
mensch.

Heerschap-
py, die de
mensch
zich aan-
trekt.

Vierde Afdeeling.

Voordeel van de goude eeuw voor de mensch, en waar in het bestaat, volgens Plato. Gelykheit van de mensch met de beesten. Taal der stommen, en vertiefden. Kracht van de rekenen der handen, en van 't hoof. Agis breekt aan een Gezant. Staatkunde der Byen. Schranderteit der zwaluwen en spinnekoppen. Natuur boven de kunst. De natuur verzorgt haar schepselen gezamentlijk. Verkeerde klachten der menschen over hun naturelyke stant. De menschen, zo wel als de beesten, tegen d' onge-

d'ongemakken des tijts verzien. De beesten worden zo wel als de menschen, in hun geboorte. Overvloed van d'aarde voor de menschen. De mensch boven de beesten tot tegenweer verzien. Spraak der beesten. waarom de genen, die van natuur doof zijn, niet kunnen spreken.

Voordeel van de goudde Eeuw voor de mensch, naar Plato.

Plato, in zijn afbeelding van de goude Eeuw onder Saturnus, telt, onder de voornaamste voordeelen van de mensch in die tijd, de gemeenschap, die hy met de beesten had, van de welken hy, met hen sprekende, en zich door hen onderwijzende, de ware hoedanigheden, en 't onderscheid van yder van hen wist: daar door hy een zeer volmaakte kennis en voorzichtigheit verkreeg, en door deze middel een gelukkiger leven voerde, dan wy zouden kunnen doen. Behoeven wy beter proef om van de menschelijke onbeschaamtheit, in de zaak van de beesten, 't oordeelen? Deze grote Schrijver heeft geoordeelt dat de natuur, in 't meeste deel van de lighamelijke vorm, die zy aan hen heeft gegeven, alleenlijk op 't gebruik der voorzeggingen heeft gezien, die men in zijn tijd daar uit haalde. Waarom is dit gebrek, 't welk de gemeenschap tusschen hen en ons belet, niet zo wel by ons, als by hen? 't Is onzeker aan wie de schult is van dat wy malkander niet verstaan: want wy verstaan hen zo weinig, als zy ons. Om deze zelfde reden kunnen zy ons beesten noemen, gelijk wy hen achten. 't Is geen groot wonder dat wy hen niet verstaan. Wy verstaan ook niet de Biskajers en Troglodyten. Enigen hebben zich echter beroemt dat zy hen verstonen, gelijk Apollonius Tyanaus, Melampus, Tiresias, Thales en anderen. Wijders, indien het dus is, gelijk de werreltschrijvers zeggen, namelijk dat 'er volken zijn,

die een hont tot hun koning aanneemen, zo moeten zy zekere betekenissen aan zijn stem en bewegingen geven. Wy moeten de gelijkheit, die tusschen ons is, aanmerken. Wy hebben enige middelmatige kennis van hun zinnen en begrip; gelijk ook de beesten van d'onzen omringt in de zelfde maat. Zy vleiden, dreigen en zoeken ons en wy hen. Voorts, wy bemerken klarelijk dat 'er een gehele en volkome gemeenfaamheit onder hen is, en dat zy malkander helpen, niet alleenlijk de geen van een zelfde geslacht, maar ook van verscheide aart.

*Et muta pecudes, & demique secta ferarum.
Dissimiles fuerunt voces variasque cluere
Cum mesus aut dolor est: aut cum jam gaudia gliscunt. a*

Lucret. lib. 5.

Het paert bemerkt in zeker gebas van de hont, dat hy vertoornt is, en verschrikt echter niet in zeker ander geluit, dat uit hem voortkoomt. In de beesten zelven, die geen stem hebben, bemerken en bewijzen wy lichtelijk, door de gemeenschap van plichten en diensten, dat 'er enige andere middel van gemeenmaking en bekentmaking is, gelijk hun bewegingen tonen en aanwijzen.

Non alia longè ratione atque ipsa videtur

Idem eodem libro.

a De stomme beesten, en de wilde dieren geven ongelyke en verscheide stemmen uit, als de vrees of droefheit hen bevangt, of als de blyfschap toe hen insluit.

Pro.

Protabere ad gestum pueros infantia lingua. a

Taal der
Zinnen.
en der ver-
staden.

Waarom niet even zo wel, als onze stemmen door tekenen, twistreedenen, bewijzen, en historien verhalen? Ik heb 'er gezien, die hier op zo wel afgericht waren, dat warelijk aan hen niets tot de volmaaktheit van hun gedachten uit te drukken ontbrak. De genen, die op malkander verliest zijn, tonen hun gramschap met d'ogen, verzoenen en bidden daar mee, bedanken, en bescheiden malkander, en eindelijk zeggen door de zelsden alles aan elkander.

*E! silentio ancor suole
Haver prioghi e parole. b*

Kracht van
de tekenen
der han-
den.

Wat met de handen? Wy eischen, beloven, roepen, geven verlof, dreigen, bidden, smeken, loghenen, weigeren, ondervragen, verwonderen, tellen, belijden, tonen berou, vrezen, schamen, twijffelen, onderwijzen, bevelen, vermanen, prikkelen aan, zweren, geruigen, beschuldigen, veroordeelen, spreken vry, lasteren, verachten, eischen uit, tergen, vleiden, juighen toe, zegenen, verootmoedigen ons, spotten, verzoenen, bevelen ons, verheffen ons, bewijzen vrientchap, verblijden ons, klagen, bedroeven ons, tonen ons mismoeedig, wanhopig en verbaast, roepen en zwijgen. En wat niet? te weten met een verandering en verdubbeling, om strijt van de spraak. Met het hoofd nodigen, en verzenden wy, stemmen toe, verwerpen, heten liegen, verwellekomen,

a Door geen andere middel, dan gelijk men in de kindtheit van de taal de kinderen hun torvlucht tot gewenk en gebaar ziet nemen.

b En de stilte heeft ook gemenelyk gebeden en woorden.

eren, verheerlijken, versmaden, begeren, misleiden, verblijden, klagen, strelen, bekijven, onderstellen ons, verspoken, manen aan, dreigen, verzoeken en zoeken. Wat met de winkbrauwen? wat met de schouders? Daar is niet een beweging, die niet spreekt, en met een verstantelijke taal, zonder onderwijs, ja een gemene taal; de welke maakt dat men, de verscheidenheit, en het afgescheide gebruik der anderen ziende, deze eerder voor d'eige taal van de menschelijke natuur moet oordeelen. Ik verzwijg noch het geen, 't welk de noot bezonderlijk hier af spoediglijk aan de genen leert, die zulks behoeven; en 't ABC der vingeren, en Letterkunstenaars in 't gebaar: gelijk ook de wetenschappen, die niet, dan door gebaar, geoeffent en uitgedrukt worden; beneffens de volken, van de welken Plinius zegt dat zy geen andere taal hebben. Een Gezant van de stat Abdera, lange tijt tot Agis, Koning van Sparte, gesproken hebbende, vraagde hem: Wel, mijn Heer, wat antwoordt wilt gy dat ik aan onze medeburgers zal brengen? Dat ik, antwoordde hy, *u alles, dat gy begeerde, en zo lang, als gy begeerde, heb laten zeggen, zonder ooit een woort te spreken.* Zie daar een sprekend en wel verstantelijk zwijgen. Voorts, wat slach van onze kennis en genoegsaamheid bemerken wy niet in de beesten? Is 'er een Staat, die beter geregelt is, met meer ampten en dienften verzien, en stantvastelijker onderhouden, als byen, die van de honigbijen? Konnen wy ons inbeelden dat deze schikking van werkingen en bezigheden, die zo wel geregelt is, zonder redenering en zonder voorzichtigheit beleid word?

Hic quidam signis atque haec exempla Virgil. Georg. lib. 4.

Bbb

Esse

*Esse opibus partem divinæ mentis, & hausus
Æthercos dixere. 2*

Oordeel der
zwaluwen,
en hun
naertigheid
in de toc-
stellingen
van hun
nesten.

De zwaluwen, die wy met de weder-
kering van 't voorjaar alle de hoeken
onzer huizen zien deursnuffelen;
zoeken zy zonder oordeel, en verkie-
zen zy zonder uitkipping van duizent
plaatfen de gene, die hen de be-
quaamfte is om te nestelen? Konnen
de vogelen, in deze schone en won-
derlijke vlechting van hun gebouwen,
zich eerder van een vierkante, dan van
een ronde gestalte dienen? eerder
van een plompe, dan van een rechte
hoek, zonder d' aart en uitwerkselen
daar af te weten? Nemen zy nu wa-
ter, en dan leem, zonder t' oordeelen
dat de hardigheid week word, als men
haar vochtig maakt? Bespreiden zy
de vloeren van hun gebouwen met
ruig, of pluim, zonder te voorzien
dat de tedere leden van hun jongen
daar zachter en met meer gemak op
zullen rusten? Dekken en beschutten
zy zich van de regenwinden, en ma-
ken zy hun legerplaatfen naar 't oof-
ten, zonder de kennis der verscheide
eigenschappen dezer winden, en zon-
der t' aanmerken dat d' een heilsamer
voor hen is, dan d' ander? Waarom
verdikt de spinnekop haar net in d' een
plaats, en maakt het loffer in een ande-
re? Waarom dient zy zich nu van dus-
danig een knoop, en dan van een ander
zo zy geen berading, denking en be-
sluit heeft? Wy bemerken genoegzaam
in 't meeste deel van hun werken, hoe
verre de beesten ons overtreffen, en
hoe zwak onze kunst is in hen na te

Schrande-
heit der
spinnekop-
pen in hun
werken.

*a Sommigen, op deze rekenen zijnde,
en door deze voorbeelden bewogen, heb-
ben gezegt dat zy een deel van 't godde-
lijk vernis, en van de hemelsche geest
hadden.*

volgen. Wy zien echter in onze grof-
sten de vermogens, die wy daar toe
besteden, en dat onze ziel alle haar
krachten daar toe gebruikt. Waarom
zullen wy dan niet desgelijks van hen
achten? Waarom eigenen wy de
werken, die al 't geen overtreffen, dat
wy door natuur en kunst vermogen,
aan ik weet niet welke natuurlijke en
saaftiche genegenheit toe? daar in
wy, zonder dat wy 'er op denken,
aan hen een groot voordeel op ons
geven; te weten dat de natuur door
een moederlijke zachmoedigheid
hen in alle de werkingen en nuttighe-
den van hun leven verzelt, en als met
de hant geleid, en dat zy, zo veel ons
aangaat, ons aan 't geval overgeeft,
om door kunst de dingen, die tot onze
behoudenis nootzakelijk zijn, te zoeken;
en dat zy met enen aan ons de
middelen weigert om door enige on-
derwijzing en vernoeging van geeft
tot de natuurlijke genoegzaamheit
der beesten te konnen geraken: in
voegen dat hun beestelijke plomphheit
in alle nuttigheden en gerijfelijkhe-
den al 't geen, 't welk onze goddelij-
ke kennis vermag, overtreft. Zeker,
volgens deze rekening zouden wy
grote reden hebben om de natuur een
zeer onrechtvaardige stiefmoeder te
noemen. Maar dit is gantschelijk dus
niet. Onze staat en staat is niet zo
wanvormig en ongeregelt. De na-
tuur heeft haar schepselen in 't alge-
meen en gelijkelijk omhelt; en daar
is niet een, 't welk zy niet volkome-
lijk van alle de middelen, die tot d' on-
derhouding van zijn wezen nootza-
kelijk zijn, verzorgt heeft. Want
deze gemene klachten, die ik de
menschen hoor doen, naar dat de bal-
dadigheid van hun gevelens hen na
tot boven de wolken verheft, en dan
tot aan onze tegenvoeters vernedert,

Natuur bo-
ven Kunst.

De natuur
verzorgt
haar schep-
selen geaa-
mentlijk.

te

te weten, dat wy 't enig dier zijn, dat verlaten, naakt op d' aarde gestelt, gebonden en geboeit is, en niets heeft, daar meê het zich wapenen en dekken kan, dan met eens anders roof: daar, in tegendeel, de natuur alle d' andere schepselen met schelpen, schillen, basten, hair, wol, pennen, leder, vlokken, pluimen, schubben, vachten, en zijde, volgens de nootzakelijkheid van hun wezen, bekleed, en met klauwen, tanden, hoornen, om aan te vallen, en zich te verdedigen; verzorgt, en zelve hen in't geen dat dienstig voor hen is, onderwezen heeft, namelijk in te zwemmen, te lopen, te vliegen, en te zingen: in plaats dat de mensch niet kan gaan, spreken, eten, of iets anders doen, zonder het zelfde te leren, dan wenen;

*Tum porro puer, ut saevus projectus
ab undis*

*Navita, nudus humi jacet infans, in-
dignus omni*

*Vidaki auxilio, cum primum in lumi-
nis oras*

*Nixibus ex alvo matris natura profu-
dit:*

*Vagituque locum lugubri complet, ut
aequum est,*

*Cui tantum in vita restet transire ma-
lorum:*

*At varia crescunt pecudes armenta,
stragae,*

*Nec crepitacula eis opus est, nec cui-
quam adhibenda est*

*Alma nutricia blanda atque infracta
loquela:*

*Nec varias quarunt vestes pro tempo-
re caeli:*

*Denique non armis opus est, non mor-
nibus alsis,*

*Quis sua tentatur, quando omnibus
omnia largé*

*Tellus ipsa parit, naturaque dædala
rerum. a*

Deze klachten zijn valsch: in de burgerlijke staat is een groter gelijkheit, en een gelijkvormiger overëenkoming. Onze huilt is zo wel en rijkelijk, als de hunne, in bestandigheid tegen d' ongemakken der tijden verzien, gelijk veel volken getuigen, die noch geen gebruik van klederen beproeft hebben. Onze oude Gaulers waren niet zeer gekleed; gelijk nu noch niet d' Yrlanders, onze geburen, onder zulk een koude hemel. Maar wy oordeelen zulks beter aan ons zelve: want alle de plaatfen van onz lichaam, die wy believeen voor de wind en lucht bloot te stellen, worden bequaam bevonden om zulks uit te staan. Indien 'er enig deel in ons zwak is, en 't welk schijnt de koude te moeten vrezen, zo moest dit de buik zijn, daar de koking en tering der spijsze geschied. Onze vaders droegen echter de zelfde ongedekt; en onze luffrouwen, zo week en teder als zy

a Wijders, het kind, gelijk een bootzman, van de wrede golven gedreven, legt bloot en sprakeloos ter aarde, en behoeft alle hulp tot het leven nootzakelijk, als de natuur het eerst door haar pogingen en krachten uit des moeders ingewant uitgestort heeft. Het vervult de plaats met droevig gescrei; gelijk wel voor de geen past, die in zijn leven zo veel quaden moet deurworstelen. Maar de beesten, zo wel de stammen, als de milden, groejen verscheidelijk. Zy behoeven geen geromst en gesus, noch geen vleijende en half afgebroke woorden van de voedster, om hen te quaken. Zy zoeken geen verscheidene klederen, naar de verscheidene stans des hemels. Eindelijk, zy behoeven geen wapenen, noch hoge muren, om het burne te beschermen; dewijl d' aarde zelve, en de kunstige natuur der dingen alles mildelijk voor alle voerbrenge

Dooh t'onrecht.

Wy zijn zo wel, als de beesten, tegen d' ongemakken des tijts, verzien.

Voorbeelden daar af.

zijn, gaan nu bloot en open tot aan de navel. De windfelen en banden zijn ook niet nodiger voor de kinderen. De Lacedemonische moeders brachten hun kinderen in alle vryheit van de beweging hunner leden op, zonder hen te binden, noch te buigen. Wy hebben 't geweest met het meeste deel der andere dieren gemeen; en men vind' er weinig, die men niet lange tijd na hun geboorte ziet wenen en zuchten: want dit is een ge-
laet en gebaar, dat wel met hun zwakheit, daar in zy zich gevoelen, overeenkomt. Wat het gebruik van eten aangaat, het is in ons, gelijk in hen, natuurelijk, en zonder onder-
wijs.

De beesten wenen zo wel als de menschen.

Lucret.
lib. 5.

*Sensit enim vim quisque quam possit
abuti. a*

Wie twijfel dat een kint, tot de
kracht van zich te voeden gekomen,
zijn voedsel zou kunnen zoeken?
D' aarde brengt genoeg voort, en
bied hem genoeg aan tot zijn noor-
zakelijkheid, zonder andere bouw-
ing en kunst: indien niet t' alle tijden,
zo ook niet voor de beesten. Een ge-
ruig hier af is de voorraat, die wy de
mieren, en andere beesten tegen d'on-
vruchtbare tijden van 't jaar zien op-
doen. Deze volken, die wy ontdek-
ken en vinden, en die zo overvloedig-
lijk van spijzen, en van naturelijke
drank, zonder bezorging en schik-
king, verzien zijn, tonen aan ons dat
het broot niet onz enig voedsel is, en
dat ooze moeder, de natuur, zonder
't lanste bouwen, ons verzorgt heeft,
met al 't geen te planten, 't welk wy
behoeven, ja, gelijk waarschijnlijk
is, volkomelijker en rijkelijker, dan

a *Want ydax gevoelt de kracht, die hy
kan gebruiken.*

zy heden doet, nu wy onze kunst daar
onder gemengt hebben:

*Et tellus nitidas fruges vineaque Lucret.
lata lib. 2.*

*Sponde sua primum mortalibus ipsa
creavit.*

*Isa dedit dulces fetus, & pabula
lata.*

*Quae nunc vix nostro grandescunt
aucta labore,*

*Conterimusque boves & vires agricola-
rum. b*

dewijl d' overvloeying en ongeregel-
heit van onze lust alle de vonden
overtreft, die wy zoeken om hem te
verzaden. Wat de wapenen aangaat, De mensch
wy hebben meer naturelijken, dan beesten tot
't meeste deel der andere dieren, tegenweer
meer verscheide bewegingen van le-
den, en hebben 'er, van natuur, en
zonder onderwijs, meer dienst af.
Men ziet de genen, die gewent zijn
bloot te strijden, zich in gelijke ge-
varelijkheden, als d' onzen, begeven.
Indien enige beesten ons in dit voor-
deel overtreffen, wy overtreffen weër
veel anderen: en wy hebben door
een naturelijke ingeeving en onder-
wijs de naerstigheit van het lighaam
te versterken, en het zelfde door ver-
krege middelen te dekken, en te be-
schutten. Dat dit dus is, dit ziet men
in d' Elefant, die zijn tanden, de wel-
ken hy ten oorlog gebruikt, (want
hy heeft besonderen tot dit gebruik,
die hy spaart, en geenins tot zijn an-
dere diensten gebruikt) wet en scherp

De mensch
boven de
beesten tot
tegenweer
verzien.

b *En d' aarde bracht eerst uit haar
zelve aangename vruchten, en vrolijke
wijngaarden voor de menschen voort. Zy
gaf zoete jongen der beesten, en blijde
vruchten, die wy naauwelijks met onze
arbeid kunnen doen wassen; en wy ma-
ken d' ossen af, en puiten de krachten der
landbouwers uit.*

Wapening
der beesten.

maakt.

maakt. Als de stieren ten strijt gaan, werpen en verspreiden zy stof rondom hen. De wilde zwijnen scherpen hun baaktanden, en d'Ichneumon, als hy ten strijt tegen de Krokodil zal gaan, verzorgt zijn lighaam, en betrijkt en bekorst het rondom met slijm en slijk, die wel gekneed en gesloten is, als met een borstharnas. Waarom zullen wy niet zeggen dat het ook naturelijk is, dat wy ons met hout en yzer wapenen?

Wat de spraak aangaat, 't is zeker dat zy, zo zy niet naturelijk is, ook niet nootzakelijk is. Ik geloof echter dat een kind, 't welk men gantschelijk in eenzaamheit, en verre van alle gemeenschap met de menschen opgevoed had ('t welk zwarelijk om uit te voeren zou zijn) zeker sacht van spraak zou hebben, om zijn bevattingen uit te drukken; en 't is niet gelooffelijk dat de natuur deze middel, die zy aan veel andere dieren heeft gegeven, aan ons geweigert heeft. Want wat anders, als spreken, is dit vermogen, 't welk wy zien dat zy hebben, om te klagen, te verblijden, malkander te hulp te roepen, en tot liefde te nodigen, gelijk zy door 't gebruik van hun stem doen? Hoe zouden zy niet met malkander spreken? Zy spreken wel met ons, en wy met hen. Op hoe veelderhande wijzen spreken wy met onze honden, en antwoorden zy aan ons? Andere taal, andere benamingen. Laat ons met hen kouten als met de vogelen, varkens, ossen, en paerden; en laat ons, naar yders aart, van taal veranderen.

*Cosi per entro loro schiera bruna
S'ammusa l'una con l'altra formica,
Forse à spiar lor via & lor fortuna. a*
a Dus ruiken de mieren, in hun inkomst, malkander aan de snuit, misschien om kennis van hun weg en geval te beko-

My dunkt dat Laktancius niet alleenlijk de spraak, maar ook lachen aan de beesten toeëigent. De verscheidenheit van taal, die men onder ons ziet, naar de verscheidenheit der gewesten, word ook in de dieren van een zelfde aart gevonden. Aristoteles verhaalt tot deze zaak de verscheidene zang der velthoenders, naar de gelegenheit der plaaten.

--- *variaque volucres
Longè alias also jaciunt in ttempore
voets,
Es partim mutant cum tempestatibus
una
Raucifonos cantus. b*

Maar hier staat aan te merken wat taal dit kind zou spreken; en 't geen dat men by gissing daar af zegt, heeft niet veel schijn. Indien men tegen dit gevoelen bybrengt, dat de genen, die van natuur doof zijn, niet spreken: ik antwoord dat dit niet alleenlijk is om dat zy niet d'onderwijzing van de spraak door d'oren hebben kunnen ontfangen: maar eerder om dat de zin van 't gehoor, 't welk zy derven, met die van de spraak overëenkomt, en dat zy gezamentlijk, als door een naturelijke verbintenis, te zamen zijn: in voegen dat wy 't geen, 't welk wy spreken, eerst tot ons zelve moeten spreken, en in onze ooren doen klinken, eer wy 't naar buiten zenden, en anderen doen horen.

Ik heb dit alles gezegt, om deze gelijkheit, die 'er in de menschelijke dingen is, te verdedigen, en ons weer tot de pars te brengen, en te voegen. Wy zy niet boven noch onder 't overige. Al 't geen, dat onder de hemel

b En verscheidene vogelen geven d'een tijt een ander geluis, en veranderen, naar de tijden, ten deel hun heesche, stemmen.

Bbb 3 is,

Onder-
scheit van
taal in de
beesten van
een zelfde
aart.

Lactanc.
lib. 5.

Spraak der
beesten.

Waarom de
genen, die
van natuur
doof zijn,
niet kunnen
spreken.

is, zegt de Wijze, staat onder een zelfde wet en geval.

Lucros.
lib. 5.

Indupedita suis fatalibus omnia vincit. a

Idem eodem
libro.

Daar is enig onderscheid in : daar zijn enige trappen en ordeningen in ; maar 't is onder 't aangezicht van een zelfde natuur.

- - *Res quaeque suo ritu procedit,
& omnes*

Fœdere naturæ certo discrimina servant. b

De mensch heeft niets boven de beesten,

Men moet de mensch dwingen, en hem binnen de palen van deze stant voegen. D'elendige zal zich wel wachten van daar buiten te spatten. Hy is vast en geankert ; hy is 'er met gelijke verbintenis onderworpen, als d'andere schepselen van zijn ordening, en in een middelbare staat, zonder enig voorrecht, of ware en wezentlijke

uitmuntentheit. De gene, die hy door waan en inbeelding aan zich zelf geeft, heeft noch lighaam noch maak. En indien 't dus is, dat hy alleen van alle de dieren deze vryheit van inbeelding, en deze ongeregtheit van gedachten heeft, aan hem vertonende wat is, wat niet is, en wat hy wil, het valsche, en 't waarachtige ; 't is een voordeel, dat dier genoeg die hem aan hem verkocht is, en daar op hy weinig te roemen heeft. Want hier uit spruit de voorname bron der quaden, die hem drukken ; zonde, ziekte, twijfelmoedigheid, onsteltenis en wanhoop.

a. *Alles is haar nootschikkelijke banden onderworpen.*

b *Yder ding heeft zijn voortgang naar zijn gewoonte ; en alle menschen zijn verscheiden naar zekere wet der natuur.*

Vijfde Afdeeling.

De beesten werken door geen erger middelen, dan de mensch. *Natuerlijke gaven-baren de genen, die verkregen zijn, te stellen. Redenering van de vos. De menschen zo wel slaafachtig als de beesten : voorbeelden. Onderlinge jacht van menschen en beesten, die in krachten de mensch overtreffen. Kennis der beesten van de geneesmiddelen. Redenering van de hond. Beesten bequaam tot de menschelijke taal. Wonderlijke werken van de honden der bedelaars, en guughelaars ; en van d'ossen van Susa. Gezang der nachtegaals, en hun onderwijs. Daat der Olyfanten. Vreemde boedanigheden van een exter te Romem. Loosheit van een hond. Schrandereit der elefanten in verscheide dingen, en hun vermogen in de beesten in d'Oostersche Lantschappen. Honden tot d'oorlog gebruike.*

IK zeg dan, om weêr tot mijn zaak te komen, dat men geen schijn heeft om t'achten dat de beesten door naturelijke en gedwonge neiging de zelfde dingen uitwerken, die

wy door onze verkiezing en naerstigheid doen. Wy moeten dan besluiten ; uit gelijke uiterwerkselen gelijke vermogens, en uit rijker uitwerkingen rijker vermogens ; en by gevolg belij-

De beesten werken door gelijke middel den als wy.

den dat de beesten deze zelfde redene- ring, en de ze zelfde weg, als wy, of enige andere, die beter is, in hun werken houden. Waarom beelden wy ons in dat in hen deze natuurlijke dwang is, wy, die geen gelijke uitwerking daar af beproeven? Hier komt noch by dat het eerlijker is door natuurlijke en onvermijdelijke aart geregelt te werken, en dat zulks de Godheit nader komt, dan door een losse en geval- lige vryheit geregelt te werken, en dat het veiliger is eerder aan de natuur, dan aan ons, de teugel van onze belei- te laten. D'ydeldheit van onze waan veroorzaakt dat wy onze ge- noechzaamheit liever aan onze krach- ten, dan aan haar mildadigheit, ver- plicht willen zijn. Wy verrijken d'an- dere dieren met natuurlijke goe- den, en geven de zelfden aan hen over, om ons met verkrege goederen te verdedelen; zeker, met grote flech- tigheid, gelijk my dunkt: want ik zou de gaven, die geheel natuurlijk en de mijnen zijn, immers zo hoog prijzen als de genen, die ik van d'on- derwijzing gebedelt zou hebben. 't Is niet in onze macht, een treffelijker aanprijzing en lof te bekomen, als van God, en van de natuur begun- stigt te zijn.

Dieshalven, als wy de vos, (die van de Thraciers gebruikt word, als zy aanvangen willen over 't ys van enige bevroze vloet te trekken, en die zy om deze zaak los laten) op de kant van de vloet met zijn oor het ys zien naderen, om te vernemen of hy 't water, daar onder stromende, van verre of van naby hoort ruiffchen, en, naar dat hy daar door bewind het ys dikker of dunner te zijn, zien toetreden, of te rug deizen; zullen wy geen reden hebben om t'oordeelen dat de zelfde redenering, die wy zouden

hebben, deur zijn haiffenen gaat? en dat het een redenkaveling en gevolg is, uit de natuurlijke zin getrokken? namelijk dus, 't Geen, dat geruiffch maakt, beweegt zich; 't geen zich beweegt, dat is niet bevrozen; 't geen niet bevrozen is, dat is week, en 't geen week is, dat buigt onder de last. Want dit alleenlijk aan de wak- kerheit van de zin des gehoors, zonder redenering en gevolg, toe t'eigenen; dit is sporeloosheit, en kan geen in- gang in onze inbeelding hebben.

Even het zelfde moet men van zo veel listen en vonden achten, door de welken de beesten zich van d'aanfla- gen, die wy op hen toelaggen, be- schutten. Indien wy hiet uit enig voordeel willen nemen, dat het in onze macht is hen te vangen, zich van hen te dienen, en hen naar onze wil te gebruiken; dit is niets anders, dan dit zelfde voordeel, 't welk wy boven malkander hebben. In gelijke gelegenheit hebben wy onze slaven.

Waren de Klimaciden geen vrouwen in Syrien, die, op handen en kniejen nedergebogen, tot een voetbank en ladder voor de Juffrouwen dienden, om in de karos te klimmen? Het meeste deel der vrije lieden geeft om geringe zaken zijn leven en wezen aan eens anders macht over. De gemal- linnen en boelinnen der Thraciers pleiten hierom, wie men verkiezen zal om in 't graf van hun gemaal door te worden. Hebben de dwin- gelanden ooit menschen gebrek gevonden, die tot hun dienst zich overgegeven hadden? daarenigen van hen noch deze noot byvoegden, van hen in de doot, gelijk in 't leven, te ver- zellen. Gehele heiren hebben zich dus aan hun Oversten verbonden. D'eed der schermers, die lijf om lijf vochten, was in deze ruwe en wrede school

Gelijke list der andere beesten.

Vrouwen in Syrien, die tot voetbanken voor de Juffrouwen dienden;

en die pleiten om mee hun man- nen te ster- ven.

Verbinte- nisse van gehele hei- ren.

of misschien door een beten.

Onze ver- keertheit.

Natuurlijke gaven bo- ven de ver- kregen te- helen.

Redenering van de vos in 't oor- deel van de sterke van 't ys.

Eed der
schermers
van lijf om
lijf.

school in deze woorden en toezeggin-
gen begrepen : Wy zweren dat wy
ons zullen laten ketenen , branden ,
slaan , deursteeken , en al 't geen lijden ,
dat wertige schermers van hun mees-
ters verdragen ; daar meê zy zeer
godsdienstiglijk het lighaam en de
ziel tot hun dienst verbonden.

Tibull. lib.
1. Eleg. 10.

*Ure meum si vis flamma caput , &
pete ferro*

*Corpus , & intorto verbere terga
seca . a*

Wreesheit
der Schythen
in de bo-
grassenis
van hun
Koningen.

Dit was een ware verplichtenis ; en
echter vond men in enige jaren wel
tien duizent , die zich daar in begaven ,
en sneuvelden . De Schythen , hun
Koning begravende , verworpen de
liefste zijner boelinnen , zijn proever ,
stalmeester , kamerling , deurwachter
en kok op zijn lighaam ; en op zijn
verjating doodden zy vijftig paerden ,
daar vijftig dienaars op zaten , die zy
deur de ruggraad tot aan de keel had-
den gepaalt , en die zy dus tot een
pronk rondom het graf lieten staan .
De menschen ; die ons dienen , doen
't beter koop , en om een ontbaling ,
die niet zo naaukeurig , en gunstig is
als de gene , de welke wy aan de voge-
len , paerden en honden bewijzen .

Onze moel-
te met de
beesten.

Tot welke bekommernis vernederen
wy ons niet , tot hun gemak en gerijf ?
My dunkt dat de verworpenste die-
naars niet gaerne voor hun meesters
het geen zouden doen , 't welk van de
Vorsten gedaan word , om deze bees-
ten 't eren . Diogenes , zijn magen in
kommer ziende , om hem van dienst-
baarheid los te kopen , zeide : *zy zijn
zotten ; de geen , die my voed en onder-
houd , diens my* . Men mag zeggen dat
de genen , die beesten voeden en on-

Aartige re-
den van
Diogenes .

*a Brand mijn hoofd met de vlam , zo
gy wilt , en irsf mijn lighaam met het
staal , en sla mijn rug met de taje zweep .*

derhouden , eerder hen dienen , dan
van de zelfden gedient worden . De
beesten hebben noch ook deze edel-
moedigheid , dat zich d' een leeu nooit
d' ander , noch het een paert het an-
der zich door staahartigheid onder-
werpt . Gelijk wy ter jacht op de
beesten gaan , zo gaan de tygers en
leeuwen ter jacht op de menschen ;
en zy hebben een gelijke oefening op
malkander : de honden op de hazen ,
de snoeken tegen de zeelten , de zwa-
luwen tegen de krekels , de sparwers
tegen de maerlen en leeuwerikken .

jacht der
beesten.

- - - *Serpente ciconia pullos*

Jurvel.
Saggr. 14.

*Nutrit & inventa per devia rura la-
certa :*

*Et leporem aut capream famula jovis ,
& generose*

In saltu venerantur aves . b

Wy delen de vrucht van onze jacht
met onze honden en vogelen , gelijk
onze kommer en naerstigheid . Boven
Amfipolis in Thracien delen de ja-
gers , en de wilde valken de roofrecht
in 't midden deur . Indien , langs de
Meotische poelen , de visscher niet
oprechtiglijk een gelijk deel van zijn
vangst aan de wolven laat , zo komen
zy terstont de netten verscheuren . En
gelijk wy een jacht hebben , die meer
door scherpzinnigheid , dan door
kracht beleid word , gelijk die van de
strikken , en hoeken ; zo ziet men ook
gelijke jacht onder de beesten . Ari-
stoteles zegt dat de Spaansche zee-
kat een lange darm , gelijk een lijn , tot
haar hals uitschiet , en die zy verre uit-
strekt , en haar ruimte geeft , en weer

Mededeling
van de roof
aan de
beesten.

Scherpzin-
nige jacht
onder de
beesten .

jacht van
de zee-
kat .

*b D' oeyvaar voed zijn jongen met
slangen , en met haagdissen , die by in
d' afgelege velden vind . D' arenden , Ju-
pifers dienaars , jagen op de hazen , of
binden , en d' edelmoedige vogelen in
't boscb .*

naar

naar zich trekt, als zy wil; en zy, bemerkende dat enig vischje daar by koomt, laat hem aan 't einde van deze darm bijten, en, zich in 't zant, of ergens verborgen houdende, trekt deze darm allengs zo verre na zich, tot dat dit vischje zo na aan haar is, dat zy 't zelfde met een sprong betrappen kan.

Wat de kracht aangaat, daar is geen dier ter werrelt, 't welk zo ten deel voor d'overlast en belediging bloot staat, als de mensch. Wy behoeven geen walvisch, geen elefant, geen krokodil, noch zodanige andere dieren, van de welken een alleen machtig is om een groot getal van menschen te vernielen. De luizen zijn machtig om Sylla uit zijn Oppervochtichap te zetten. Het hart en leven van een groot en zegepralend Kaizer is 't ontbijt van een kleine worm. Waarom zeggen wy dat de mensch kennis en wetenschap heeft, die uit kunst en redenering haar vastigheid heeft, om de sinnen, die tot zijn leven, en tot onderstant van zijn ziekten dienen, van de genen, die niet zodanig zijn, t' onderscheiden? en de kracht van de Rubarber, en van 't boomvaren te kennen? als wy de geiten van Kandia, van een pijl getroffen, onder een ontelrijke menigte van kruiden, de wilde polei tot haar genezing zien uitkiezen, en de schilt-pad, van d'adder geëten hebbende, terstont wilde Marjolaine zien zoeken, om zich te zuiveren, en tot d'afzetting: en de draak zijn ogen met venkel zien schuren en helderen; d'oyevaars zich zelven met zeewater zien klisteren; d'elefanten niet alleenlijk uit hun eige lighamen, en uit die van hun makers, maar ook van hun meesters (een getuig hier af is die van de Koning Porus, de welk van Alexander

verflagen wierd) de schichten en werp spieffen, daar meê men in de strijden getroffen heeft, zien rukken, en dit zo behendiglijk, dat wy 't niet met zo weinig pijn zouden kunnen doen? Waarom zeggen wy niet uit ons zelve dat dit wetenschap en voorzichtigheit is? Want dat wy, om hen te verdrukken by brengen dat zy dit door d'enige onderwijzing en meesterschap van de natuur weten; men neemt hen hier meê niet d'eernaam van wetenschap en voorzichtigheit: maar 't is zulks met krachtiger reden aan hen toeëigenen, dan aan ons, uit oorzaak van d'eer van zulk een zekere schoolvrou.

Chryssippus, hoewel in alle andere dingen zo groot en vermadig rechter van de staat der beesten, als enig ander Wijsbegerige, de bewegingen van de hont aanmerkende, (die, op een kruisweg komende, of om zijn meester te zoeken, die hy verloren had, of op 't vervolg van enige roof, die voor hen vlucht, d'een na d'ander weg verzoekt, en, zich van de twee verzekert hebbende, en daar geen speur van 't geen vindende, dat hy zoekt, zich, zonder overweging, op de darde begeeft) is gedwongen te belijden, dat in deze hont dusdanige redenering omgaat. Ik heb tot op deze kruisweg, mijn meester op het speur gevolgt; hy moet nootzakelijk langs een van deze drie wegen zijn gegaan: 't is niet langs deze, noch langs die: zo moet hy nootzakelijk deze darde weg ingegaan zijn; en dat hy, zich door deze redenering, en door dit besluit verzekerende, zich niet langer van zijn gevoel op de darde weg dient, en de zelfde niet onderzoekt, maar zich door kracht van redenering daar op laat vervoeren. Deze streek, die louter redenkavelig is, en dit gebruik

Redenering van de hont.

C c c

van

De kracht van de mensch minder dan die van veel beesten.

Kennis der beesten in gesensdeliden te verliezen.

van verdeelde en samengevoegde voorstellingen, en van de genoegsame optelling der delen; is dit niet even zo veel dat de hont het uit zich zelf weet, als van Trapezonce? De beesten zijn ook niet onbequam en onmachtig om op onze wijze geleert en onderwezen te worden.

Beesten be-
quaam tot
de men-
schelijke
taal.

Wy leren de maerlen, ravens, ex-
ters en papegajen spreken: en deze
gemakkelijkheit, die wy in hen be-
merken, om hun stem en adem zo ge-
buigzaam en gehantsaam te maken,
dat sy haar naar zeker geral van lette-
ren en siften kunnen vormen en voe-
gen, betuigt dat zy van binnen rede-
nering hebben, die hen dus leersaam,
en gewillig om te leren maakt. Yder
is, gelijk ik geloof, zad van zo veel-
derhande aperijen te zien, die de quak-
zalvers en guighelaars aan hun hon-
den leren; namelijk de danssen, daar
in zy niet eens missen in hun sprongen,
volgens de klank, die zy horen, en
de verscheide bewegingen en spron-
gen, de welken zy, door 't bevel van
hun spraak, aan hen laten doen. Maar
ik aanmerk (hoewel het zeer gemeen
is) met meer verwondering deze uit-
werking der honden, die van de blinden
op het lant, en in de steden ge-
bruikt worden. Ik heb geleert hoe zy
voor zekere deuren, daar zy gemeen-
lijk enige aalmoessen krijgen, blij-
ven staan, hoe zy de dreef der koet-
sen en karren mijden, zelfs dan, als
zy plaats genoeg tot hun weg heb-
ben. Ik heb 'er gezien, die, langs de
flatsgracht, van een glatte en effe
weg afgingen, en een erger intraden,
om hun meester van de gracht af te
trekken. Hoe kon men een hont doen
bevatten, dat het zijn ampt was al-
leenlijk voor zijns meesters zekerheit
te zorgen, en zijn eige gemak te ver-
achten; om hem te dienen? en hoe

Leersaam-
heit en
schrander-
heit van de
hont.

Wonderlij-
ke werking
van de hon-
den der
blinde be-
delzaars.

had hy de kennis van dat zodanig een
weg voor hem breekt genoeg was, die
niet zodanig voor een blinde zou zijn?
Kan dit alles zonder redenering be-
grepen worden?

Men moet niet het geen vergeten,
't welk Plurarchus, gelijk hy zegt, met
de Kaizer Vespasianus de Vader, in
Marcellus Schouburg, gezien heeft.
Deze hont diende een guighelaar, die
een klucht speelde, daar in verschei-
de mijnen voorquamen, en veel rol-
len in waren. De hont had 'er de zij-
ne, en moest, onder andere dingen,
voor een tijd de dode spelen, om dat
hy van zeker kruit had geëten. Na
dat hy het broot ingezwolgen had,
't welk men veinsde dit kruit te zijn,
begon hy terstont te trillen, en te be-
ven, als of hy duizelig wierd; en hy
eindelijk nedervallende, en zich stijf
houdende, als of hy doot was, liet
zich van d'een naar d'ander plaats sle-
pen en trekken, gelijk d'inhout van
't spel meêbracht; en daar na, toen
hy bemerkte dat het tijt was, begon
hy zich eerst zoetelijk te roeren, als
of hy uit een diepe slaap bequam, en,
zijn hoofd opheffende, zag rond om in
dier voegen, dat alle d'omstaanders
daar over verwonderd waren.

De hont
van een
guighelaar
speelt zijn
rol in een
klucht.

D'ossen, die voor de koninklijke
ruinen van Susa dienden, om hen te
besproejen, en zekere grote raden, om
water te putten, te doen drajen, daar
bakjes aan vast gemaakt waren, (gelyk
men veel in Languedok ziet) hadden
laft om dagelijks yder hondert keren
te doen; daar toe zy zo gewent wa-
ren, dat het onmogelijk was hen door
enig geweld een keer meer te doen
omgaan; en zy, hun gestêkt werk
afgedaan liebbende, bleven kort
staan. Wy zijn alreê grote jongens
geworden, en zijn eige gemak te ver-
achten; en wy vinden volken, die geen
ken-

D'ossen van
de ruinen
van Susa, en
hun kennis.

kennis van de getallen hebben. Daar is noch meer redenering in anderen 'onderwijzen, dan in onderwezen te worden.

De men-
schen heb-
ben veel
kunsten van
de beesten
geleert.

Maar wy zullen het geen, dat van Demokritus geoordeelt en bewezen wierd, achterlaten, namelijk dat wy het meeste deel der kunsten van de beesten hebben geleert; gelijk van de spinnekop te weven, en te najen, van de zwaluw te bouwen, van de zwaan en nachtegaal de zangkunst, en van veel beesten, met hen na te volgen, geneesmiddelen toe te stellen. Aristoteles acht dat de nachtegaals hun jongen in 't zingen onderwijzen, en daar tijt en naerftigheid toe gebruiken: daar uit het spruit dat de genen, die wy in kouwen queken, veel van d'aangenaamheit van hun gezang verliezen, om dat zy niet by hun ouders ter school konnen gaan. Wy konnen daar uit oordeelen dat deze vogel door onderwijs en oefening zijn zang verbeterd. Zelfs de genen, die vry zijn, hebben geen een, en de zelfde zang: maar yder zingt naar de bequaamheit, die hy heeft. Ja zy, krijgels in hun leren zijnde, strijden in hun zang zo heftiglijk tegen malkander, dat het de verwinner somtijts het leven kost; vermits hem eerder d'adem, dan de stem ontbreekt. De jongsten neurien vol gedachten, en leren zekere flagen in de naar te volgen. De leerling luistert naar de les van zijn leermeester, en geeft 'er met grore naerftigheid rekening af. Zy zwijgen, nu d'een, en dan d'ander. Men hoort de gebreken verbeteren, en bemerkt enige bestraffingen van de leermeester.

Elefanten,
en hun
kunst in
't spelen en
dansen.

Ik heb, zegt Arrius, eertijts een elefant gezien, die aan yder been een cymbaal had hangen, en een ander aan zijn tromp vast gemaakt, op wel-

ker geluit alle d'anderen in 't rondedansken, en zich, op zekere maatflag, ophieven, of nederbogen, naar dat het speeltuig hen voorspeelde; en 't was vermakelijk dit gespeel te horen. In de schouspeelen van Rome zag men gemeenlijk elefanten, die afgericht waren om op 't geluit van de stem zich te bewegen, en te dansen, te weten zodanige dansen, die by wijlen en afbrekingen geschieden, en op zekere tonengingen, de welken zeer zwaar te leren waren. Men heeft 'er gezien, die in 't bezonder hun les ophaalden, en zich met vlijt en naerftigheid oeffenden, om niet van hun meesters bekeven en geflagen te zijn.

Maar deze andere Historie van Wonderlijd'exter, van de welke wy Plutarchus zelf tot borg hebben, is vreemt. Hy was in een baartscheeters winkel te Rome, en de grote wonderen in met de stem al 't geen, dat hy hoorde, na te maken. Het gebeurde eens dat zekere trompetters lange tijt voor deze winkel stilstonden, en bliczen. Deze exter was van die tijt af, en in de gehele volgende dag gantsch diep van gedachten, stom, en naargeestig. Yder was hier over verwondert, en meende dat de klank der trompetten hem dus verbijstert en verbaast had gemaakt, en dat met het gehoor ook de stem ondergegaan en gefluscht was. Maar men bevond eindelijk dat dit een diepe oefening, en vertrek in zich zelf was, terwijl zijn geest zich toerustte, en zijn stem zig voorbereidde om de klank dezer trompetten te vertoonen: in voegen dat zijn eerste stem was om volmaaktelijk der zelfder hervattingen, ophoudingen en veranderingen uit te drukken, en dat hy, met dit te leren, al 't geen, dat hy te voren wist te zeggen, verlaten,

laten, en de walg daar af gekregen had.

Loosheit van een hont, om d'olie uit een kroesje te krijgen.

Ik wil hier niet nalaten ook dit ander voorbeeld van een hont te verhalen, de welk deze zelfde Plutarchus, gelijk hy zegt, terwijl hy in een fchip was, gezien heeft. (Wat d'ordening aangaat, ik gevoel wel dat ik de zelfde te buiten ga; maar ik neem zo weinig gemerk in de fchikking dezer voorbeelden, als in 't overige van mijn geheel werk.) Deze hont, begerig zijnde om d'olie te likken, die op de gront van een kroesje was, daar hy niet met de tong by kon komen, uit oorzaak van d'enge mont van 't kroesje, ging steentjes halen, en wierp de zelfde zo lang daar in, tot dat d'olie zo hoog naar de kant rees, dat hy de zelfde bereiken kon. Wat is dit anders, als d'uitwerking van een zeer fchrander geest? Men zegt dat de ravens van Barbarijen desgelijks doen, als het water, dat zy drinken willen, te laag is.

Schranderheit der Elefanten om hun makkers uit de kuil te helpen.

Deze daat is enigfins met het geen gelijk, 't welk Juba, een Koning van die landaart, van d'Elefanten verhaalt; te weten dat, als door de fchalkheit der gener, die hen jagen, een van hen in zekere diepe grachten valt, die men voor hen bereid, en met dunne rugte toedekt, om hen te bedriegen, zijn makkers in grote naerftigheid veel ftenen, en stukken houts daar toe brengen, op dat dit behulpzaam zou zijn om hem uit deze kuil te helpen. Maar dit dier is in zo veel andere uitwerkingen, de menfchelijke kennis en genoefchaamheit gelijk, dat ik, indien ik van stuk tot stuk het geen wilde verhalen, 't welk d'ervarenheit daar af geleert heeft, lichtelijk het geen, dat ik gemenelijk beweert, zou winnen; te weten, dat men meer onderscheit tuffchen zulk en zulk een

menfch, dan tuffchen zulk een beest en zulk een menfch vind.

De beftierder van een elefant in zeker beftierder huis van Syrien ontroofde hem yder maaltijt de helft van de voeder, die men voor dit beest gefchikt had. De meefter, in zekere dag hem zelf verzorgen willende, ftonde in zijn eetbak de rechte maat van de garft, die hy hem, tot zijn voedsel, voorgefchreven had. D'elefant, deze beftierder met gramschap aanziende, fcheidde met zijn snuit de garft in twee delen, en fchoffelde de helft ter zijde, daar meê hy 't ongelijk, dat hem aangedaan wierd, te kennen gaf. Een ander elefant, een beftierder hebbende, die steentjes in zijn voeder deed, om de maat daar af te vergroten, geraakte by de pot, daar in de beftierder zijn vleefch voor 't middagmaal deed koken, en vulde de zelfde met afch. Dit zijn bijzondere uitwerkingen. Maar alle de werrelt heeft gezien, en alle de werrelt weet, dat in alle de heiren, die in d'Oosterfche Lantschappen gevoert wierden, een der grootften krachten in d'elefanten bestond, van de welken men uitwerkfelen trok, die onvergelykelyk groter waren, dan wy tegenwoordiglyk van onz gefchut, 't welk in een volle veltflag byna hun plaats bekleed, gelijk de genen konnen oordeelen, die kennis van d'oude Historien hebben.

Elefant bemerkt het bedroch, dat hem van de beroving van zijn voeder gedaan word, en wreekt zich.

Krachten der elefanten in d'Oosterfche Lantschappen.

--- si quidem Tyrio servire solent
Annibali, & nostris ducibus regique
Molosso.
Horum majores, & dorso ferre cobortes,
Partem aliquam belli, & cunctem in
prelia turmam. a

Journal.
Sat. 12.

a De grootften van hen [te weten van d'elefanten] waren gewent de Tyrifche

riſche Hannibal, onze Krijgsoverſten, en de Koning van Moloffus te dienen, en Krijgsbenden, en een deel van d'oorlog, en de drommen, ten ſtrijts gaande; op hun rug te dragen.

zy zich tegen hun eige benden keerden; in plaats dar wy zelve ons op malkander werpen, en breken. Men gaf aan hen de laſt, niet alleenlijk van een enkele beweging en zwier, maar van verſcheide gedeelten in de ſtrijt; gelijk de Spanjaarden, in de nieuwe veroveringen der Indiën aan de honden, aan de welken zy ſoldy betaalden, en deel van de roof gaven. En deze beeffen toonden zo groot beleid en oordeel in hun verwinning te vervolgen, en ſtant te houden, in aan te vallen, en te deizen, naar dat de gelegenheit verëiſchte, en in de vrienden van de vijanden t'onderscheiden, gelijk zy yver en ſelheit bewezen.

Honden in d'oorlog gebruikt.

Groot vertrouwen op hets.

Zeker, men moest toen in ernst groot vertrouwen op deze beeffen, en op hun redenering ſtellen; dewijl men 't ſpits van een ſtagördening aan hen beval, daar in de minſte ſtuting, die zy konden maken, om de grootheid en zwaarheit van hun lighaam, de minſte ſchrik, die hen tegen hun volk kan doen omkeeren, genoegzaam geweest ſou hebben, om alles te verliezen. Men heeft weinig voorbeelden gezien, daar in gebeurt is dat

Zefte Afdeeling.

Ongewoonte doet ons de menſchen, die uit verre landen komen, voorwilt en woest achten. Loſheit van onz. oordeel. Elefanten godsdienſtig. Vreemte verhaal van de mieren. Onze onkunde is oorzaak van dat wy de beeffen niet verſtaan. Kracht van de viſch Remora by d'Ouden. Aart van d'egel. Verandering van verve in enige dieren. Voorzegging uit de vlucht der vogelen. Vreemde aart van de Viſch Torpedo. Kennis der teven in de beeffen van hun jongen te kiezen. Den menſchen bevolen zich naar de beeffen te regelen. Gerechtigheit en billikheit der beeffen. Liefde van enige honden tot hun meesters. Neiging der beeffen tot malkander. Zy zijn enigſins de menſchelijke hartſtochten onderworpen.

WY zijn meer over de vreemde, dan over de gewone dingen verwondert, en overwegen hen niet met ernst; andersins zou ik my niet met dit laag verhaal verlet hebben. Want de geen, die van naby het geen naspieurt, 't welk wy gemeenlijk in de beeffen zien, die onder ons leven, zal, naar mijn gevoelen, middel hebben om daar zo won-

derlijke uitwerkſelen te vinden, als de geen, die men uit de vreemde landen en eeuwen baalt. 't Is een zelfde natuur, die haar loop heeft. De geen, die de tegenwoordige ſtaat daar af genoegſamelijk gebordeelt en onderscheiden had, zou zekerlijk al het toekomende, en al 't voorgaande daar naar kunnen beſluiten. Ik heb eertijts onder ons menſchen gezien, die

Menschen uit verre landen gebracht, voor wilt en woest geacht.

ter zee uit verre landen gebracht waten. Wie van ons achtte hen niet beestelijk en wilt, om dat wy hun taal geenfins verstonden, en voorts om dat hun gewoonten, hun gelaat, en hun kleding gantschelijk vreemt van d' onzen waren? Wie schreef het niet aan de plomphet en beestelijkheid toe, dat wy hen stom, onkundig in de Fransche Taal, in onze groetingen, en in onze kromme streken, en in onz gebaar en gelaat zagen, naar 't welk, zonder te missen, de menschelijke natuur haar voorbeeld en regel moet nemen? Wy veroordeelen al 't geen, dat ons vreemt schijnt, en dat wy niet verstaan.

Loshelt van onz oordeel over de beesten.

Ons gebeurt desgelijks in 't oordeel, dat wy van de beesten geven. Zy zijn in veel dingen van gelijke aart als wy; daar af wy by vergelijking enige gissing kunnen nemen. Maar wat weten wy van 't geen, dat zy bezonder hebben? De paerden, honden, ossen, schapen, vogelen, en 't meeste deel der dieren, die by ons leven, kennen onze stem, en laten zich daar door beleiden. Dus deê ook Krassus Murena, of Visch, Prik genoemd, die op hem aanquam; als hy hem riep; en dus doen d' alen, die in de Springbron van Arethuse gevonden worden. Ik heb vijvers gezien, daar de visschen op zeker geluid der gener, die met hen omgaan, toeschieten, om 't eten.

De beesten kennen de stem van hun meester.

Mortal. Epigram. lib. 4. Epigr. 30.

Elefanten aan Godsdiensachtig.

--- *Nomen habent, & ad Magistrum. Vocem quisque sui venit citatus. a*

Wy kunnen hier uit oordeelen. Wy kunnen ook zeggen dat d' elefanten zeker gedeelte van Godsdiens hebben, om dat men hen, na dat zy zich

a *Zy hebben namen, en yder van hen, geroepen zijnde, komt op zijn meesters stem.*

veelmalen gewasschen en gezuivert hebben, hun snuit, gelijk armen, ziet opheffen, en hen, d' ogen, tegen d' opgaande Zon gevest houdende, op zekere uren van de dag, uit hun eige beweging, en zonder lering en onderwijs, lange tijd in gepeins en diepe gedachten staan. Maar hoewel wy niet zodanige schijn in d' andere dieren zien, zo kunnen wy echter daarom niet vast stellen, dat zy zonder Godsdiens zijn, en 't geen, dat voor ons verborgen is, niet dus of zo nemen. Gelijky wy iets zien in deze daat, die van Kleantes de Wijsberige aangemerkt is, om dat zy aan d' onzen gelijkt. Hy zegt dat hy mieren uit een mierenhol zag komen, die 't lighaam van een dode micr naar een ander hol droegen, uit het welk veel mieren hen te gemoet quamen, als om met hen te spreken. Na dat zy enige tijd by malkander hadden geweest, keerden deze lesten weer naar hun hol, om zich, moet men danken, met hun medeburgers, te beraden; en dus gingen zy twee of drie malen heen en weer, om de zwaarigheid van de voorwaarden. Eindelijk brachten deze lesten, als tot losgelt van de dode, een worm uit hun hol, die d' eerste mieren op hun rug laadden, en, bet lighaam van de dode aan d' anderen latende, deze worm naar hun huis brachten. Daar ziet gy 'de verklaring, die'er Kleantes af gaf, en daar door bemigde dat de beesten, die geen stem hebben, echter met malkander gemeenschap en ommevang onderhouden. 't Is een gebrek in ons, dat wy de zelfde niet deelachtig zijn; en dieshalven bemoejen wy ons om zottelijk daar af te gevoelen.

Vreemt verhaal van de mieren.

't Is ons gebrek, dat wy de beesten niet verstaan.

Voorts, de beesten brengen noch andere uitwerfelen voort, die onze bevattelijkheid verre overtreffen, daar wy

wy zo weinig door navolging toe geraken konnen, dat wy hen, zelfs door inbeelding, niet konnen begrijpen. Veel houden dat in deze grote en leste scheepsfrijt, die Antonius tegen Augustus verloor, zijn Opperhoofdschip, in 't midden van zijn loop, door deze kleine visch, van de Latijnen *Remora* genoemd, gestuit en weêrhouden *Remora* by *Ouden*. wierd, uit oorzaak van deze eigenschap van allerhande schepen, daar hy zich aanhoud, te stuiten, en stil te houden. Toen de Kaizer Kaligula, met een grote vloot langs de kust van Romantie zeilde, wierd zijn galai alleen door deze zelfde visch gestuit. Hy deê deze visch, onder aan zijn schip vast zittende, vangen, vermits het hem gantschelijk speet dat een klein bestje de zee en winden kondwingen, en 't gewels van alle zijn riemen stuiten, om dat het alleenlijk met de bek in 't schip vast zat. Hy was ook niet zonder reden verwonderd van dat deze scheepvisch, in 't schip gebracht, deze kracht niet meer had.

Een burger van Kyzikun verkreeg eertijts d' achtung van een goed Wiskunstenaar, om dat hy de natuur van d'egel geleert had. Hy heeft zijn hol open naar verscheide plaatsen en winden, en, voorziende van welke zijde de wint zal komen, stopt het hol naar die kant; en deze burger, dit bemerkende, bracht in zijn stat zekere voorzegginge van hoe de wint zou wajen. De Kameleon neemt de verwe van de plaats aan, daar hy zich onthoud: maar de Polypus neemt zelf die verwe aan, die hy begeert, naar dat de gelegentheden voorkomen, om zich van 't geen, dat hy vrees, te verbergen, en 't geen, dat hy zoekt, te bemappen. In de Kameleon is 't een verandering van lij-

ding; maar in de Polypus is 't een verandering van doening. Wy hebben enige verandering van verwe, voor de vrees, gramfchap, schaamte, en d'andere hartstochten, die 't uitterlijk gelaat van onz aangezicht veranderen; maar dit is door d' uitwerking van de liding, gelijk in de Kameleon. 't Is wel in de geelzucht, dat hy ons geel doet werden; maar 't is niet in de schikking van onze wil. Nu, deze uitwerkelen, die wy in d'andere dieren groter, dan d'onzen, erkennen, getuigen in hun enig uitteklender vermogen, dat aan ons verborgen is: gelijk 't waarfchijnlijk is dat er veel anderen van hun aart en vermogens zijn, van de welken geen blijken tot ons komen. D'oudsten en zekersten van alle de voorzeggingen des verlede tijts waren de genen, die uit de vlucht der vogelen getrokken wierden. Wy hebben niets, dat hier meê gelijk is, of zo wonderlijk. Deze regel, deze ordening van hun vleugelen te roeren, daar uit men het gevolg der toekomende dingen trekt, moeten door enige uitsteekende middel tot zulk een edele werking beleid worden. Want deze grote uitwerking aan enige natuurlijke regeling, zonder verstant, bewilliging en redenering van de geen, die haar voortbrengt, toe t'eigenen, is gantschelijk sporeloos, en een gevoelen, dat klaarlijklijk valfeh is. De visch *Torpedo* (tot een bewijs hier af) heeft dieze aart, dat hy niet alleenlijk de leden, die hen aantaken, slaperig maakt; maar deur de netten en 't want heen een slaperige doffigheid in de handen der gener zend, die hem toeren en handelen. Dat meer is, men zegt dat men, zo men water op hem stort, deze lijding gevoel, die recht tegen 't water aan opklint, en de

Kracht van de visch *Remora* by *Ouden*.

Aart van d'egel.

Verandering van verwe in de Kameleon en Polypus.

Verandering van verwe uit de hartstochten.

Voorzeggingen uit de vlucht der vogelen.

Wonderlijke eigenschap van de visch *Torpedo*.

de raking deur 't water heen tref. Deze kracht is wonderlijk, maar echter niet onnut voor de *Torpedo*, die de zelfde gevoelt, en zich daar af dient: in voegen dat men hem, om de roof te betrappen, die hy zoekt, zich onder 't slijk zich verbergen, op dat d' andere visschen, daar over zwemmende, door deze zijn koelheit getroffen, in zijn macht zouden vallen. De kraanvogels, de zwaluwen, en d' andere verhuizende vogelen, die naar de tijden van 't jaar van woning veranderen, tonen genoeg de kennis, die zy van hun voorzeggende vermogen hebben, en stellen zulks in 't gebruik.

De jagers verzekeren ons dat men, om uit een getal van jonge honden de geen te kiezen, die men voor de beste houden en bewaren zal, niet anders behoeft te doen, als deze keur aan de moeder zelve te stellen: want indien men hen buiten hun nest zet, zo zal 't eerste, dat zy 'er weêr indraagt, het beste zijn, of, indien men veinft het nest rondom met vuur t'omringen, dat van de jongen, tot welks bystant zy eerst roefchiet. Hier uit blijkt dat zy een gebruik van voorkennis hebben, die by ons niet te vinden is, of dat zy enige andere en levendiger kracht (die d' onze overtref) om van hun jongen t'oordeelen hebben. Dewijl de wijze der beesten in geboren te worden, te telen, te voeden en te sterven zo na met d' onze overeenkoomt, zo kan al 't geen, dat wy van hun bewegende oorzaken afrekken, en by onze staat boven de hunne byvoegen, geenfins uit onze redenering voortkoomen. De Geneesmeesters, tot regeling onzer gezondheid, stellen ons voor het voorbeeld van 't leven der beesten, en hun gebruik. Want deze spreuk is van lange tijt af in de mont van 't gemeen volk.

Vermogen der vogels, die tijden houden.

Kennis der teven in van hun jongen t'oordeelen.

De regel der beesten den menschen voor gestelt.

*Tenez chauds les pieds et la teste,
Au demeurant vivez en beste. a*

De teling is 't voornaamste der natuurlijke werken. Wy hebben enige geschiktheit van leden, die ons bequamer daar toe zijn, echter bevelen zy ons dat wy ons naar de beestelijke stant en gesteltheit, als krachtiger zijnde, zullen voegen:

--- more ferarum,

Quadrupedumque magis ritu plerumque putansur

Concipere uxores: quia sic loca sumere possunt,

Pectoribus positis, subblatis semina lumbis. b

Lauret. Lib. 4.

en zy verwerpen, als hinderlijk, deze onbescheide en dartele bewegingen, die de vrouwen daar uit hun drift, onder gemengt hebben, met hen tot een zediger en bezadiger voorbeeld, en gebruik der beesten van hun aart te brengen.

Nam mulier prohibet se concipere atque repugnat, Idem ibid.

Clunibus ipsa viri Venerem si atartractet,

Atque exossato ciet omni pectore fluctus,

Ejicit enim sulci recta regione viâque

a Hou de voeten en 't hoofs warm: maar wat het overige aangaat, leef als een beest.

b Men acht dat de vrouwen deurgaans beter op de wijze der beesten, en naar de gewoonte der viervoetige dierten ontfangen: om dat het zaat, als de vrou in deze stant is, en de leden ongeopent zijn, plaats kan krijgen.

Vome-

*Vomeram, aique locis avertis feminis
iHum.*

liet hy zich ook wechneemen, en sprong eindelijk in de houtmijt, daar op zijn meester verbrant wierd.

Gerechtig-
heit en bil-
lijke gelijk-
heit der
beesten.

Indien 't gerechtigheit is aan yder't geen, dat hem toebehoort, te geven; de beesten, die hun weldoenders beminnen en beschermen, en die de vreemdelingen, en de genen, die hen tergen, vervolgen, en overlast aandoen, vertonen daar in enige aart van onze gerechtigheit; gelijk ook in een billijke gelijkheit in d'uitdeeling van hun goederen aan hun jongen te bewaren. Wat de vriendschap aangaat, zy hebben zonder vergelijking de zelfde veel krachtiger, en bestandiger, dan de menschen. Hyrkauus, de hont van de Koning Lyfimachus, bleef, toen zijn meester doot was, hardnekkiglijk op zijn bed, zonder te willen eten of drinken: en in die dag, daar in zijns meesters lighaam verbrand wierd, nam hy zijn loop, en sprong ploefelings in 't vuur, 't welk hem verbrandde. Desgelijks deë ook de hont van een ander, Pyrrhus genoemd, die na zijns meesters doot niet van 't bed afweek; en toen zijns meesters lighaam wechgedragen wierd,

Daar zijn zekere neigingen van negentheden, die somtijts, zonder berading van de roden, in ons voortkomen, en uit een gevallen roekeloosheit spruiten, de welken van anderen onderlinge trek worden genoemd. De beesten zijn 'er bequaam toe, gelijk wy. Wy zien dat de paerden zekere gezelligheit met malkander maken, ja zo verre, dat wy moeite hebben om hen van malkander af te doen leven, en trekken. Men ziet hen hun genegenheit op zeker haar van hun makkers toepassen, gelijk op zeker aangezicht; en dat zy, daar zy zulks bejegenen, zich daar terstont met blijfchap, en betuiging van toegenegenheit, byvoegen; en van d'andere zijde, dat zy haat en afkeer van enige andere gestalte hebben. De beesten hebben, gelijk wy, keur in hun minnerijen, en maken enige verkiezing van hun wijfjes. Zy zijn niet vry van onze ergwaan, en van onze uitteerke en onverzoenlijke haat en nijk.

Neiging der
beesten tot
malkander.

Zy zijn on-
ze qualen
onderwor-
pen.

Zevende Afdeeling:

De natuur behoeft weinig. Stoisch gevoelen van der menschen lijfsocht. Beesten beter geregelt dan de menschen, en dikwijls in liefde tot de menschen ontsteeken: verscheide voorbeelden daar af. Arglistigheit van een muilpaert. De beesten tot gierigheit genegen. Naerlistigheit en voorzorge der mieren. D'oorlog onder de menschen zeer schadelijk. De beesten niet geheel vry daar af. Ydele oorzaken, daar d'oorlogen dikwijls uit spruiten, die van d'uisvoerders zelven bespot worden; voorbeeld in Augustus. Zwakheit en nietigheit van de mensch. De Bijen tot verdediging van een stat gebruike.

DE begeerlijkheden zijn of natu-
relijk en nootzakelijk, gelijk eten
en drinken, of naturelijk, en niet noot-
zakelijk, gelijk de vermenging met de
wijfjes;

Weinig be-
hoeven
voor de na-
tuur.

wijfes ; of niet naturelijk , en niet nootzakelijk. Van deze leste ſlach zijn byna alle die van de menſchen, die alle overtoellig en gemaakt zijn. Want het is wonder hoe weinig de natuur behoeft om zich te veruoegen, en hoe weinig zy aan ons gelaten heeft, dat te begeren ſtaat. De toeruffingen van onze keukens raken haar bevel niet. De Stoifchen zeggen dat de menſch met een olijf voor yder dag genoech tot zijn onderhouding zou hebben. De lekkerheit van onze wijnen is niet de les der natuur, noch ook de nieuwe toeleggingen, die wy by de verliefde begeerlijkheden voegenz

Horat. Ser-
mon. lib. 1.
Sat. 2.

- - neque illa

Magno prognatum de poſcis conſule
cunnum.

De vreem-
de verdruk-
ken de na-
turalijke
begeerten.

Deze vreemde begeerlijkheden, die in ons uit d'onkunde van 't goet, en uit een falſche waan hun oorsprong hebben, zijn zo groot in getal, dat zy byna alle de naturelijke begeerlijkheden verdrijven: even als of in een ſtat zulk een groot getal van vreemdelingen was, dat zy de naturelijke inwoonders uitdreeven, of hun oude recht en gezach vernietigden, met het zelfde ganschelijk aan hen te trekken, en de bezitting daar af te nemen.

De beeffen
beter gere-
gelt dan de
menſchen.

De beeffen zijn veel beter geregelt, dan wy, en houden zich met meer bezadigtheit binnen de palen, die de natuur ons voorgeſchreven heeft: doch echter niet zo naaukenriglijk, of zy hebben noch enige overbrenking met onze ontucht. En even gelijk men verwoede begeerten heeft gevonden, die de menſchen tot de liefde der beeffen hebben gedreven; zo worden zy ook ſomtjits in liefde tot ons bevangen, en ontfangen ge-

Beeffen in
minne tot
menſchen
bevangen.

drochrelijke genegentheden van d'een tot d'ander ſlach. Een getuig hier af is d'elefant, medevrijer van Ariſtofanen de Letterkunſtenaar, in de liefde van een jonge Kranſemaakſter in de ſtat Alexandria, die in de gediensligheden van een yverig minnaar niet voor hem bezweek: want hy, over de markt gaande, daar men vruchten verkocht, vatte van de zelfde, met zijn tromp, en bracht hen tot haar. Hy verloor haar niet uit het gezicht, dan zo weinig, als hem mogelijk was, en ſtak ſomtjits zijn ſnuit by haar boezem in, en voelde haar borſten. Men verhaalt ook van een draak, op een dochter verliefd, en van een gans, die in de ſtat Aſopus van de liefde van een kint bevangen was; gelijk ook van een ram, die een vrijer van de dienſtmeit Glaucia was. Men ziet noch dagelijks meerkatten, die verwoedelijk met liefde tegen de vrouwen zijn ontfleeken. Men ziet ook dat zekere dieren zich tot het mannelijke van hun geſlacht begeven. Oppianus en anderen verhalen enige voorbeelden, om d'eerbiedigheit te roonen, die de beeffen in hun huwelijk aan hun maachſchap betonen: maar d'ervarentheit vertoont dikwijls het tegendeel aan ons.

- - nec habetur turpe juventa Ovid. Me-

Errre patrem tergo: ſit cupo ſua ſi-
lia conjux: comorph. lib. 10.

Quaſque creavis, inis pecudes caſper:
iſpaque cuxus.

Semine concepta eſt, ex illo concipit
ales. a

voor een jonge hoes word niet ſchande geacht, dat haar vader daar op de wangd. De hantſt waakt zijn dochter tot vyngemalin. De bok mengt zich met de geenen, die van hem voortsgebracht zijn. De vogel puiſſangt van de geen, van welke zaaydy voortsgebracht is.

Voorbeeld
in een Ele-
fant.

Arglistige Is'er van arglistige scherpzinnigheid
 beoehardig een klaarder, en die beter in 't oog
 heit van staat, als die van 't muilpaert van Tha-
 les de Wijsbegeerige? Dit beeft, met
 Thales zout geladen, deur een beek gaande,
 muilpaert. stronkelde by geval, daar af de zak-
 ken, die het droeg, geheel nat wier-
 den, en, bespeurende dat zijn last,
 door 't smelten van 't zout, lichter
 wierd, plofte 'elkens, als het by eni-
 ge beek quam, daar in, met zijn last,
 tot dat zijn meester, zijn boosaardig-
 heit ontdekkende, beval dat men hem
 met wol zou laden; in voegen dat het,
 toen voortaan zich bedrogen vindende,
 afliet zich van deze schalkheit te
 dienen.

Besten tot gierigheit levendig vertonen van
 geogen. want men ziet in hen een uitterste
 zorge en vlijt om alles, dat zy konnen,
 t'overvallen, en naerstiglijk te verber-
 gen. schoon zy 'er geen nut aftrek-
 ken. Wat de huishouding aangaat,
 zy overtreffen ons niet alleenlijk in
 deze voorzorge van voor de toekom-
 mende tijt te vergaderen, en te sparen;
 maar zy hebben nook veel delen van
 de wetenschap, die daar toe noozak-
 kelijk is.

Nachtig- heit en voorzorge der mieren.
 De mieren spreiden in de lucht hun
 koor en zaar uit, om het zelfde te
 verluchten, vervarschen, en te dro-
 gen, als zy zien dat het begint muffig
 te worden, en te schimmelen; op dat
 het niet zou verdorren en verrotten.
 Maar de voorzorge, en voorhoede, die
 zy aanwenden, in de tarwe te knagen,
 overtreffen alle inbeelding van men-
 schelijke voorzichtigheit. Want de
 tarwe blijft niet altijd droog en
 gaaf; maar word week, en smelt ge-
 lijk tot melk, en keert zich tot uit te
 spruiten, en voort te brengen. Zy
 dan, van vrees dat het zaat worden,
 en zijn natuur en eigenschap van voor-

raat tot hun voedsel verliezen zal, be-
 knaauwen 't aan 't einde; daar de
 spruit gemenelijk uitkomt.

Schadelijk- heit van d'oorlog van men- schen tegen menschen.
 Wat d'oorlog aangaat, die de
 grootste en bedriegelijkste der men-
 schelijke werken is, ik zou gaerne
 weten of wy de zelfde tot een bewijs
 van enig voordeel willen gebruiken,
 of, in tegendeel, tot getuigenis van
 onze zwakheit en onvolmaaktheit,
 als warelijk de wetenschap van mal-
 kander te doden, en verdelgen, en
 onz eige geflacht te dempen en uit
 te roejen: het schijnt dat zy niets in
 zich heeft, daarom de beesten, die
 haar niet hebben, haar behoeven te
 begeren.

- - Quando leoni

Fortior arripuit vitam leo, quo nemore
 unquam

Exspiravit aper majoris dentibus
 aprī? a

Juvenal.
 Satyr. 15.

Zy zijn echter niet gantschelijk daar De beesten
 af vry. Getuigen hier af zijn de ver- echter niet
 woede bejegeningen der honigbijen geheel vry
 en d'aanslagen der vorsten van twee daar af.
 strijdige heiren.

- - Sape duobus

Regibus incessit magno discordia
 motu,

Continuūque animos vulgi et trepidan-
 tia bello

Conda licet longè praesciscere. b

Virgil. Ge-
 org. lib. 4.

Ik zie nooit deze goddelijke be-
 a Wannier heeft een sterker leeu een
 ander leeu van 's levens berooft? In welk
 bosch is ooit een zwijn door de tanden van
 een groter zwijn gedoot?

b Dikwijls gebeurt het dat de tweedracht,
 door groot geweld, in twee Koningen
 plaate gaaft, en men kan het ston hangh
 van te werten weten, dat de gemoeden van
 de gemene hoop geraakte zijn, en dat hun
 harten van d'oorlog sidderen.

D d d 2 schrij-

schrijving, of my dunkt dat ik de menschelijke ongerijmtheit en ydelheit afgeschildert lees. Want deze oorlogsbewegingen, die ons met hun schrik en verbaathheit verrukken, dit onweer van geroep en getier,

Lucret.
ib. 2.

(Fulgur ubi ad caelum se tollit, totaque circum
Aere renidescit tellus, subterque virum
Excitur pedibus sonitus, clamorque montes
Illi resstant voces ad sidera mundi.) a

deze schrikkelijke slagördening van zo veel duizenden van gewapende menschen, zo grote woede, hitte en moed; 't is aangenaam om aan te merken uit hoe veel ydele gelegenheden zulks voortkoomt, en door hoe veel lichte voorvallen zulks gebluscht word.

Heras.
Epist.
lar. lib. 1.
Epist. 2.

- - Paridis propter narratur amorem

Gracia Barbariae diro collisa duello. b

Oorlogen
herkomstig
uit geringe
oorzaken.

Geheel Asia verteerde en verdelgde zich in oorlogen, om Paris minnerijen. De lust van een enig mensch. een spijt, een vermaak, en huisselijke ergwaan, (zaken, die twee Redenaars niet behoren te bewegen hun elle-

a Als de blixem zich tot aan de hemel verheft, en de gehele aarde omtrent de lucht een weêrglans geeft, en door 't geweld der heikrachten een geweldig gedruis onder de votten voortkoomt, en als de bergen, door 't geroep getroffen, de stemmen tot aan de starren doen wederstuiten.

b Men verhaalt dat, uir oorzaak van Paris Ueside, de Grieken en Barbaren malkander wreds oorlog aangedaan hebben.

boog te klouwen). zijn de ziel en beweging van alle deze grote beroerte.

Willen wy de genen daar in geloven, die 'er de voornaamste stichters en oorzakers af zijn? Laat ons de grootste, de zegenrijkste, en de machtigste Kaizer horen, die 'er ooit geweest heeft, terwijl hy met de veelheit der strijden, die hy te land en ter zee gewaagt had; met het bloet en leven van vijf hondert duizent mannen, die zijn geluk volgden, en met de krachten en rijkdommen der twee verdeeltheden des werrelts, ten dienste van zijn bestaan uitgepur, zeer vermakelijk boertte en spotte:

Augustus.
Spot zelf
met zijn
oorlogen.

Quod futuis Glaphyran Antonius, Martial.
hanc mihi poenam lib. 11.

Fulvia constituit, se quoque uti futuam.

Epigr. 22.

Fulviam ego ut futuam? quid si me Mantus eret

Pedicem, faciam? non puto si sapiam.

Aut futue, aut pugnemus, ait: quid si mihi vita

Charior est ipsa mentula? signa canant.

Ik gebruik mijn Latyn in vryheit van geweten, met het verlosf, datgy aan my gegeven hebt. Nu, dit groot lighaam heeft zo veel aangezichten en bewegingen, die de hemel en aarde schijnen te dreigen.

Quam multi Lybico volvuntur mare Virg.
more fluctus, Aenid.
Saurus ubi Orion hybernis conditur lib. 7.
undis:

Vel cum sole novo dense torrentur arista,

Aut Hermi campo, aut Lyciae saventibus arvis.

Scuta

*Scuta sonant, pulsque pedum tremis
excisa tellus. a*

Dit verwoed gedrocht met zo veel armen, en met zo veel hoofden is altijd de zwakke, katijvige en elendige mensch. Hy is niets, dan een bewogene beet mierenhol.

It nigrum campis agmen: b

Her geblaas van een strijdige wint, het gedruis van een vlucht der ravers, de stronkeling van een paert, de gevallen voorbygang eens arents, een droom, een stem, een teken, een uchtentmist zijn machtig genoeg om hem ter neder te werpen, en ter aarde te vellen. Breng hem slechts een zonestraal in zijn aangezicht, hy smelt en verdwijnt terfont. Stuijft hem slechts een weinig stof in d'ogen, gelijk de honigbijen van onze Dichter; daar ziet men alle onze krijgsvaandel, en deze legioenen, en de grote Pom-

a De gront dreunt door 's getrappel der voeten, en hier ruiffchen zo veel schilden, als 'er baren op het Lybische warmer omtuimelen, als de wrede Orion in de wintersche golven duikt, of als door de nieuwe zon, de koornäiren droog worden, 't zy op Hermus velt, of op de gongste akkers van Lycirn.

b Een zwarte bende gaat over de velden.

pejus zelf in 't spits nedergevelt en geslagen: want Sertorius, zo my dunkt, sloeg hem in Spanjen, met deze heerlijke wapenen, die ook aan Eumenes tegen Antigonus, en aan Surena tegen Kraffus hebben gedient.

*Hi motus animorum, atque haec certa. Virgil.
mina tanta*

Georg. lib. 4.

Pulveris exigui jactu compressa quiescent. c

Dat men zelfs van onze bijen los laat, zy zullen kracht en moed hebben om hem te verstroyen. De Portugezen belegerden onlangs de stat Tamly, in 't land van Xiantine, daar d'inwoonders een grote menigte van bijekorven, die zy veel hebben, op de muur, en met vuur de bijen zo krachtiglijk tegen de Portugezen, hun vijanden, dreven, dat de zelfden, dit geweld niet tegenstaan konnende, hun aanlag moesten verlaten. In dezer voegen waren zy de verwinning en vryheit van hun stat aan deze nieuwe bystant verplicht; en dit met zulk een goede uitgang, dat zy, na de wederkering uit het gevecht, niet een misten.

c Deze onstelsensissen der gemoeden, en deze zo grote strijden worden door een weinig zand, onder de hoop geworpen, gestilt.

Bijen tot afweering der vijanden gebruikt.

Achtste Afdeeling.

Verscheidt voorbeelden van de getrouweit eniger bonden. Verhaal van wonderlijke dankbaarheid van een leeu. Behulpzaamheit der beesten aan malkander: verscheidt voorbeelden daar af in verscheidt beesten. Grootmoedigheid van een Indiaansche hont. Berou van een elefant. Goederterentheit van een Tyger. Beschrijving van d'Alcyonen, en van hun nesten.

DE zielen der Kaizers, en der schoenlappers worden in een

zelfde vorm gegoten. Wy, het be- lang van de werken der Vorsten, en

oorzaken, als d'onzelen.

D d d 3

hun

De werken der Vorsten spruiten uit gelijke

hun gewicht aanmerkende, beelden ons in dat zy ook uit zo zware en gewichtige oorzaken voortkomen. Wy bedriegen ons. Zy worden door gelijke oorzaken en beweegredenen tot hun hartstochten en driften gebracht, als wy tot d' onzen. De zelfde oorzaak, die ons met een gebuur doet kijken, maakt oorlog tusschen de Vorsten. De zelfde redenen, die ons een staatjongen doet geesselen, doet een Koning, als zy plaats in hem grijpt, een Lantschap verwoesten. Zy willen zo lichtvaardiglijk als wy; maar zy vermogen meer. Gelijke lusten drijven een mug, en een elefant.

Wat de getroutheit aangaat, daar is geen dier zo verradelijk, als de mensch. Onze Historien verhalen het levendig gevolg, 't welk zekere honden over de doot van hun meesters gedaan hebben. De Koning Pyrrhus, een hont bejegenende, die een doot mensch bewaarde, en verstaande dat hy dit ampt al drie dagen gepleegt had, beval dat men dit lighaam begraven zou; en hy nam de hont met hem. Terwijl hy by d' algemene monstering van zijn heir was, sprong deze hont, zijns meesters moordenaars bemerkende, hien op 't lijf, met groot gebas, en felle gramschap, en bevorderde, door dit eerste bewijs, de wraak van deze moort, die onlangs daar na, door de middel van 't gerecht, daar af genomen wierd. Desgelijks de hont van de wijze Hesiodus, die de kinderen van Ganistor van Naupaktus van de moort overtuigde, die zy aan zijn meester bedreven hadden. Een ander hont, een tempel t' Athenen bewaarende, en een kerkdief ziende, die de schoonste juweelen wechdroeg, begon tegen hem te baffen zo luide als hy kon. Maar toen de tempelbewaarders daar

af niet wakker wierden, volgde hy deze dief, en hield zich, toen het dag geworden was, een weinig van hem af, zonder hem ooit uit het gezicht te verliezen. Indien deze dief den hont spijs aanbood, zo begeerde hy haar niet; maar hy quispelstaerte tegen d' andere voorbygangers, die hy onderweeg ontmoette, en nam uit hun handen 't geen, dat zy hem gaven. Indien deze dief stil was, om te slapen, de hont bleef ook stil ter zelfde plaats. De tempelbewaarders, van deze hont spreken horende, vervolgden hem op 't spur, en, naar de verwe van zijn hair vragende, bejegendden hem eindelijk in de stat Kromyon, en ook de kerkdief, die zy in de stat Athenen brachten, daar hy gestraft wierd. De rechters, de ze goede dienst erkennen willoende, wezen de hont, tot zijn voedsel, zekere maat graan van 't gemeen toe, en geboden aan de Priesters, dat zy voor hem zouden zorgen. Plutarchus verhaalt deze historie, als een zaak, in zijn tijt gebeurt, en zeer bekend.

Wat de dankbaarheid (want my dunkt dat wy dit woort in achting moeten brengen) aangaat, dit enig voorbeeld, 't welk Appion daar af verhaalt, als zelf aanschouwer daar af geweest hebbende, is daar toe genoeg. Op zekere dag, zegt hy, daar in men te Romen aan 't volk het vermaak van de strijt veler vreemde beesten gaf, en bezonderlijk van leeuwen van ongewone grootheit, was 'er onder anderen een, die door zijn verwoed geblaas, door de kracht en grofheit van zijn leden, en door een luid en schrikkelijk gebrul 't gezicht van alle d' omstaanders op hem trok. Onder d' andere slaven, die in deze strijt tegen de beesten aan 't volk vertoont wierden, was zeker Androdus uit Dacien, die een

Voorbeelden van getroutheit in enige honden.

Verhaal van wonderlijke dankbaarheid van een leeuw aan een slaaf.

een Romainsch Heer, van burgermeesterlijke waerdigheid, toebehoorde. Deze leeu, hem van verre gezien hebbende, bleef in 't eerst kort staan, als in diepe verwondering geraakt, en naderde daar na zoetelijk, en op een zachte en vreedsame wijze, als om hem te bezichtigen; en hy dit gedaan hebbende, en van 't geen, dat hy zocht, verzekert, begon, gelijk de honden, die hun meester stroken en strelen, met de staert te quispelen, en de benen van deze arme elendige, die van schrik trilde, en als buiten zinnen was, te likken, en te strelen. Toen Androdus door de vriendelijkheid van deze leeu tot zich zelf gekomen was, en zijn gezicht tot bedaring gebracht had, om dit beest t'aanschouwen, en te bezichtigen, was 't een besonder vermaak het gestrook, en de vriendschap te zien, die zy aan malkander bewezen. Het volk maakte hier op grote geruchten van vreuchden, en de Kaizer deê deze slaaf roepen, om uit hem d'oorzaak van zulk een vreemt voorval te verstaan. Hy verhaalde aan hem een nieuwe en wonderlijke Historie. Mijn Meester, zeide hy, was burgermeesterlijke Stedehouder in Afrika. Ik wierd, door de strengheit en wreetheit, die hy aan my toonde, (dewijl hy my dagelijks deê slaan) gedwongen van hem te wijken, en wech te vluchten. En om my voor een man, die groot gezach in 't Landschap had, te verbergen, vond ik geen korter weg en middel, als my in de widernissen en zandachtige en onbewoonfame gewesten van dit laut te begeven, met voorneemen van middel te vinden om my zelf te doden, zo de middel tot mijn voedsel en onderhouding aan my ontbrak. Dewijl de zon op de middag zeer fel, en de hitte onverdragelijk was, begaf ik my in een

verborge en ontoegankelijk hol, daar ik by was. Nier lang daar na quam daar deze leeu, diens een poot bloedig en gequetst was, en die over de pijn, die hy 'er aan leed, zuchtte en klaagde. Ik wierd in zijn koomst ten hoogsten verschrikt: maar hy, my in een hoek van zijn vertrek verborgen ziende, naderde my zeer zoetelijk, en, zijn gewonde poot my tonende, en toesteevende, verzocht als hulp van my. Ik trok hem toen een grote splinter uit, die hy in zijn poot had, en toen ik wat gemeen met hem was geworden, drukte ik zijn wonde, en duwde 'r de vuiligheit uit, die 'er in vergaderd was, veegde de wonde af, en zuiverde haar op 't bequaamste, dat ik kon. Hy, zich van zijn quaal verlicht, en in zijn pijn verzachting gewoelende, begaf zich tot rusten, en tot slapen, en hield alrijt zijn poot in mijn handen. Wy, by en ik, leefden sedert te zamen in dit hol drie hele jaren van de zelfde spijzen: want van de beesten, die hy doodde, bracht hy my alrijt de beste stukken, die ik, by gebrek van vuur, in de zon deê braden, daar af ik mijn voedsel had. Ik dan, eindelijk de walg van dit wilt en beestelijk leven hebbende, vertrok, terwijl de leeu op zijn gewone jacht was, uit dit hol, en wierd op de darde dag na mijn vertrek van de krijgslieden gevat, die my uit Afrika in deze stat, by mijn Meester, brachten, die my terstont ter doot verwees, en om de beesten voorgeworpen te worden. Deze leeu, naar ik zie, wierd ook wel haast gevangen, die my nu de weldaat, en genezing, de welke hy van my heeft ontvangen, wil vergelden. Daar ziet gy de historie, die Androdus aan de Kaizer verhaalde, en die hy ook van hant tot hant aan 't volk bekend maakte. Hy wierd dies-

dieshalven, op aller verzoek, in vryheit gestelt, en van dit vonnis, ontslagen; en deze leeu wierd door volksbesluit aan hem gegeven. Wy zagen, zegt Appion, Androdus sedert deze leeu by een klein bantje leiden, en by de herbergen te Romén omwandelende, het gelt, dat men aan hem gaf, ontfangen; dat de leeu zich met bloemen liet overspreiden, en dat yder, hem ontmoetende, zeide: zie daar de leeu de waert van de mensch, en de mensch de genesmeester van de leeu.

Wy bewenen dikwijs 't verlies der beesten, die wy liefhebben; gelijk zy ook onz verlies.

*Post bellator Equus postis insignibus
Æthon*

*Is lacrymans, guttisque humectat
grandibus ora, a*

Gelijk enigen van onze volken de wijven gemeen hebben, zo hebben ook enigen elk zijn eige wijf. Ziet men dit ook niet onder de beesten; gelijk ook huwelijken, die beter onderhouden worden, dan d' onzen? Wat de gezelligheit en vereeniging aangaat, die zy onder malkander oprechten, om zich te zamen te verbinden, en malkander te helpen, men ziet ossen, varkens en andere beesten, die, op 't gekrijt van de geen, de welk men aantast, gezamentlijk tot des zelfs hulp toetschieten, en zich te zamen voegen, om hem te beschutten. Als zeker visch, *Eschara* genoemd, de hoek van de visschar ingezwolgen heeft, zo vergaderen zijn makkers in groot gedrang tontóm hem, en bijten de lijn af; en indien by geval een van hen in

a Daar na volgt Æthon, het strijdpaar, zonder vercieringen; het gaat al schreiende, en besproeit zijn wangen met grote tranen.

't net is geraakt, zo steken d' anderen, die buiten zijn, hem de staert toe, die hy dan met de tanden zo vast houdt, als hy kan; en dus trekken zy hem uit, en slepen hem wech. De Barbeels, in de Bar- als een van hun makkers belemmert beel, is, hun rugvin, die getant is, gelijk een zaag, oprechtende, brengen het gaten daar boven, 't welk zy door deze middel afzagen, en afsnijden.

Wat de bezondere gediensligheiden aangaat, die wy van malkander trekken, ten dienst van 't leven; men ziet 'er veel voorbeelden af onder de beesten. Men houdt dat de walvisch in de walvisch en zee-govk. niet voortzweemt, of hy heeft voor zich een kleine visch, gelijk de zee-govie, die daarom zijn leidsman word genoemd. De walvisch volgt hem overal, en laat zich zo lichtelijk leiden, als het roer een schip doet keren; 't welk Plutarachus, gelijk hy getuigt, in 't eiland van Anticyra heeft gezien.

Tusschen zeker klein vogeltje, in de kro- koninkje genoemd, en de Krokodil is een nodil en een vogel, gelijke gezelligheit. Het koninkje dient tot een schiltwacht voor dit groot beest; en indien d' Ichneumon, zijn vijant, aankoomt, om tegen hem te strijden, zo wekt dit vogeltje, op dat hy niet in slaap overvallen zou worden, hem op met zijn gezang, en met het gepik van zijn bek, en waarschuwt hem van zijn gevaar. Voorts, dit koninkje leeft van d' overblijffelen van dit gedrocht, 't welk aan dit vogeltje toelaat dat het tusschen zijn tanden en kiezen inkoomt, en daar de stukjes vleesch, die 'er gebleven zijn, uitpikt. En indien het zijn mont wil sluiten, zo verwittigt dit beest aan dit vogeltje daar uit te springen, met al lengs de kaken toe te doen, zonder dit diertje te bonaanwen, of te beschadigen.

Daar

*Virgil.
Æneid.
lib. 11.*

Gezelligheit en onderling behulp der beesten.

Voorbeelden in d' *Eschara*.

in trekers
schulpvifch
en in de
Pinnothera. Daar is zeker flach van fchulpvifch, die ook dus met de Pinnothera leeft, een klein beestje, gelijk een kreeft, die aan de zelfde tot een deurwachter dient, en geduriglijk aan d'opening van deze fchulp blijft, die hy geduriglijk opengelpakt houd, tot dat hy enig vifchje, dat bequaam tot hun vangft is, daar in ziet komen: want dan begeeft hy zich met in de fchulp, en, 't levendig vleefch prikkelende, doet deze fchulpvifch zijn fchulp fluiten; en dan eten zy beide de roof, die in hun vefting befloten is.

Wetenfchap
der Wis-
kunde van
de Tony-
nen. In de wijze van 't leven der tony-
nen bemerkte men een wetenfchap van de drie delen der Wifkunde. Wat de Starrekunde aangaat, zy leren de zelfde aan de mensch: want zy onthouden zich ter plaats, daar de zonnestant hen overvalt, en wijken niet van daar tot aan de volgende even nachten: en dieshalven staat Arifto-
teles gewilliglijk deze wetenfchap aan hen toe. Wat de Meerkunde en Telkunde betreft, zy maken altijt hun bende rontom van vierkante gefalte, gelijk een dobbelfteen in alle delen, en maken in dezer voegen een flagördening, die vast, gefloten, en rontom van zes gelijke zijden omvangen is. Zy zwemmen daar na in deze vierkante ordening voort, die achter zo breed als voor is: in voegen dat de geen, die een rijg daar afziet en telt, lichtelijk de gehele bende kan uitrekken, om dat het getal van de diepte met de breedte, en de breedte met de langte gelijk is.

Grootmoedigheid van
een Indi-
aanfche
koning. Wat de grootmoedigheid aangaat, men kan zwarelijk een fchijnbaarder aangezicht daar aan geven, als in deze daat van de grote kout, die uit d' Indiën aan de Koning Alexander gezond werd. Men vertoonde eerst voor hem een hert, om daar tegen te ftrij-

den, daar na een wilt zwijn, en toen een beer. Hy achtte dit alles niet, en deed niet de moeite van uit zijn plaats op te staan. Maar hy, een leeu ziende, fprong terftort op zijn benen, en toonde daar door klareljk dat hy deze alleen waardig kende om daar tegen te ftrijden.

Wat het berou, en d'erkenntenis Berou van
een elefant. der misdaden betreft, men verhaalt van een elefant, dat hy, door uitbarfting van toornigheid zijn beleider gedoot hebbende, zulk een witterfte droefheit daar over vatte, dat hy nooit daar na wilde eten, en zich dus liet fterven. Wijders, wat de goedertierenheit aangaat, men vertelt van een tyger, het onmenfchelijkfte beest Goedertierenheit
van een
Tyger. van allen, dat hy aan de welk een reebok tot zijn aas gegeven was, twee dagen honger leed, eer hy dit beest wilde befchadigen, en dat hy ten derde dag de kouwe, daar hy in was, fukken brak, om ander voedsel te zoeken, zonder dat hy de reebok, die gemeenzaam met hem was, wilde aantasten. En wat de rechten van gemeenzaamheit en overënkoming aangaat, die door de verkeering en ommeegang opgerecht word, wy temmen gemenlijk katten, honden en hazen te zamen en gelijk.

Maar 't geen d'erarentheit aan de genen leert, die ter zee reizen, en be-
zonderlijk op de zee van Sicilien, te weten van d'aart der Alcyonen, dit Wonderlij-
ke eigen-
fchap der
Alcyonen. overtreft alle menfchelijke gedachten. Van welke aart van dieren heeft de natuur ooit het kraambedde, de geboorte en baring zo hoog geëert? De Dichters zeggen wel dat een enig eiland Delos, te voren driftig zijnde, ten dienft van Latones baring vast wierd. Maar God heeft gewilt dat de gehele zee effen, ftijf, onbewogen, zonder golven, zonder winden, en zonder Een regen

Wonderlij-
ke nesten
der Alcyo-
nen.

regen zou zijn , terwijl d' Alcyon zijn jongen broed ; 't welk effen omtrent de zomestant is , de kortste dag van 't jaar ; en door des zelfs voorrecht genieten wy , zelfs in 't midden van de winter , zeven dagen , en zeven nachten , daar in wy zonder gevaar mogen varen. Hun wijfjes bekennen geen ander mannetjes , als hun eigen , blijven hun geheel leven lang by hen , zonder hen ooit te verlaten , en indien hy zwak en machteloos word , zomenen zy hem op hun schouders , dragen hem overal , en dieuen hem ter doot toe. Maar geen naerftigheid heeft tot noch toe de kennis van dit wonderlijk gebou , daar meê d' Alcyon het nest voor zijn jongen maakt , konnen bereiken , noch de stoffe daar af raden , Plutarchus , die veel daar af gezien en gehandelt heeft , meent dat het de graten van enige visch zijn , die hy te zamen voegt en bind , en kruisseling aan malkander vlecht , en hen bochtig en ront maakt : in voegen dat hy 'er een vat af toestelt , dat drijven kan. Als hy dit nest voltooit heeft , stelt hy 't voor de slag der zeegolven bloot ; daar de zee , zoetelijk tegen

aanslaands , hem leert het geen , dat niet welgebonden is , te verdubbelen , en ter plaats , daar hy ziet dat het gebou bezwijkt , en door de slagen van 't zee water losgaat , te versterken. Integendeel , ter plaats , daar het welgevoegt , en gebonden is , word het door de slag der zee noch vaster en dichter : in voe en dat het niet breken , noch losgaan , en dat men 't niet , dan zeer zwarelijk , met stenen , en met yzer beschadigen kan. Voorts , het geen , daar over men zich meer heeft te verwonderen , is d'evenredenheden en gestalte van de holligheid van binnen : want het is even zodanig , en zo groot gemaakt , dat het niets anders kan ontfangen en toelaten , dan de vogel , die 't gemaakt heeft ; dewijl het voor alle andere dingen ondeurdringelijk en gesloten is , ja zo , dat 'er niets kan in komen , zelfs niet het zee water. Zie daar een klare beschrijving van dit gebou , de welke uit een goede plaats gehaalt is ; en echter dunkt my dat het ons noch niet genoegzaamlijk de zwaarigheid van deze onkunde vertoont.

Negende Afdeeling.

Grote kracht van d' inbeelding der beesten in hun slaap. Voorbeelden in een oorlogspaart , hazewins , en nachthont. Schoonheit veelderhande. Schoonheit der Indiënen. Lange oren in Peru hoog geklert , by andere volken zwarte tanden , by anderen gesthore vrouwen , en by de Mexikanen een klein voorhoofd , en lange borsten. Ielijkenheit. Welke gestalte voor saboon te houden. De beesten aanschouwen zo veel de hemel , als de mensch , die meer zeden heeft om zyn toedekken , dan de beesten. Welkome gezicht strekt tot verkoeling van de liefde. 't Gebruik doet volgen.

NU , uit welke verwaantheit of d' airtwekkelen , die wy airt konnen dit ons voortkomt , dat wy navolgen , noch begripen , becnoden

ons

ons plaatsen, en smadelijk uitleggen: Om deze onze gelijkheit en overeenkoming van ons met de beesten, op welker voorrecht onze ziel zich beroeft, een weinig wijder te vervolgen, om al 't geen, dat onze ziel bevat, tot zija staat te brengen, om al 't geen, dat tot haar komt, van de sterfelyke en lichamelijke hoedanigheit te betoven, om de dingen, die zy haar gezelligheit waerdig acht, van hun bederfelyke staat t'ontkleeden, en t'ontfaan, en, als overtollige en ongeachte bederen; hén de dikte, lange, breedte, diepte, gewicht, verwe, reuk, scherphheit; gladdigheit, hardigheit, zachthheit en alle gevoelyke toevalten te doen ter zijden te stellen; om hén naar haar onsterfelyke en geestelyke staat te sehikken, in dier voegen, dat ik van Rómen en Parys, 't welk ik in de ziel heb, Parijs my inbeeld en begryp zonder grootheit, en zonder plaats; zonder steen, zonder kalk, en zonder hout: dit zelfde voorrecht schijnt ook zeer klargeelyk in de beesten te zyn. Want het is zeker dat een paere, tot de trompetren, hantbussen, en stryden gewent, 't welk wy zien trillen en sidderen, terwijl het nedergestrekt slaapt, als of het in 't gevecht was; 't is zeker, zeg ik, dat het in zyn ziel klank van de trommel zonder gedruis, een heir zonder wapenen, en zonder lichamen bevat.

Quippe videtur equos fortes cum membris jacibus

In somno, sadare canem, spirareque sepe,

Et quasi de palma summas conuendere viras.

Want men zal dapperen paerden, hun ledén toe de slaap nedergestreekt hiddende, zien zwoeten, en s' elken zien bijgen, en al met alle hun krachten pogen de overwinning te verkrijgen.

Deze haas, die van een hazewint, in zyn droom ingebeeld word, naar de welk wy hem in de slaap zien bijgen, de staert uitrekken, de benen reppen, en volmaaktelyk de bewegingen van zyn loop vertonen; dit is een haas zonder hair, en gebeente.

Venantunque canes in molli sepe quiete,

Jadant crura tamen subito, vocisque repente

Mittunt, & crebras reducunt narius auras,

Ut vestigia si teneant inuenta serarum:

Expergescitique, sequuntur inania sepe

Corvorum similitudo; fugat quasi dida cernant:

Donec discussis redeant erroribus ad se. b

De wachthonden, die wy dikwijls al dromende zien gnorren, en daar na volkomelyk baffen, en opspringende zien wakker worden; als of zy enig vreemdeling zagen aankomen; deze vreemdeling, die hun ziel ziet, is een geestelyk, en onvatbaar man, die men niet kan metten; die zonder terwe, en zonder wezen is.

Conspicua domi chulorum blanda illic illa propago

De wachthonden, schoon in de zachte rust liggende, reppen echter schichtiglyk hun beken, en blaffen met een schichtig stem; en snaiten dikwijls de lucht toe hun neusgaten toe, als of zy 't wilt op de spoor hadden; en het zelfde vervolgens dikwijls d' ydel beelden van herten, als of zy hen in de vlucht gekoert zagen, tot dat zy van hun doeling ontvlogen, waer toe het welken kerren.

Ecc 2 Dige

Inbeelding van een hazewint

Idem. 266

Inbeelding van de wachthont.

Inbeelding van een paere, een oeclog gewent.

Laurens 11. 2

*Degere, saps levem ex oculis volu-
cremque soporem
Disautere, & corpus de terra corripere
instant,
Proinde quasi ignotas facies atque ora
mentur. a*

Wy weten
niet wat
schoonheit
is.

Wat de schoonheit des lichaams
aangaat, ik zou, eer wy voortgaan,
moeten weten of wy in de beschrij-
ving daar af enig zijn. 't Is waarschi-
jnelijk dat wy weinig kennis hebben
van wat de schoonheit in de natuur, en
in 't algemeen is; dewijl wy aan de
menschelijke en onze schoonheit zo
veel verscheide vormen geven. Maar
indien 'er enig natuurlijk voorschrift
af was, zo zouden wy 't zelfde in
't gemeen kennen, gelijk de hitte van
't vuur. Wy verdichten 'er de vormen
af naar onze eige lust.

Schoonheit
der India-
nen.

Turpis Romano Belgicus ort color. b

D' Indianen schilderen haar zwart en
geel, met grove en dikke lippen, en
met een platte en brede neus; en zy
belasten het kraakbeen tusschen de
neusgaten met dikke goude ringen,
om het zelfde tot voor de mont te
doen nederzakken; gelijk ook de lip
met grote ringen dus met gesteeften
verciert zijn: in voegen dat de zelfde
tot op de kin hangt. By hen word het
voor een vergiering geacht de tanden
tot beneden de wortelen te tonen. In

a *Het aangenaam krooft der hui-
sbonden, dat zich in de huiizen onthoud,
verdrift dikwijls de vlugge en gezunde
slaap uit d' ogen, en poogt het ligbaam
van d' aarde op te heffen, als of zy on-
bekende aangezichten en voorhoofden
aanschouden.*

b *De Nederlandsche verwe past niet
aan een Romainsch aangezicht.*

Peru zijn de langste oren de schoon-
sten, daar zy door kunst hen zo wijd
uitrekken, als zy kunnen. Een
man van deze tijt zegt dat hy in zeker
volk der Oostersehe landen deze naer-
stigheid, van hen te vergroten, in zo
hoge achtung heeft gezien, en dat zy
hen met zware juweelen belastte, dat
hy t' elkens zijn arm deur een gat van
't oor heen stak. Daar zijn ergens vol-
ken, die met grote naerstigheid de
tanden zwart maken, en de witten
verachten: elders verwen zy hen met
rode verwe. Men vind niet alleenlijk
in Biskajen vrouwen met gefchore
hoofden, maar ook in verscheide an-
dere plaatsen, en, dat meer is, in
zekere koude en bevrore gewesten,
gelijk Plinius zegt. De Mexikanen
stellen de kleinheit van voorhoofd on-
der de schoonheden, en maken en
voeden daar hair zo veel, als hen
mogelijk is. De lange borsten zijn
daar in zo hoge achtung, dat zy
trachten de borst aan hun kinderen
over de schouder te geven. Wy
zouden dus de lelijkheit toestel-
len. D' Italianen maken haar grof
en poefelig, de Spaajarden dun en
rank; en onder ons maakt d' een haar
bleek, d' ander bruin, d' een zacht
en teder, en d' ander sterk en wak-
ker; d' een wil 'er getroetel en
zoetigheid, en d' ander verwaant-
heit en achtbaarheid in: even gelijk
d' Epikurischen d' uitsteekentheit in
schoonheit, die Plato aan de kloot-
sche gestalte toeschrijft, eerder aan de
spitsopgaande, of vierkante gestalte
toeigenen, en geen God kennen lij-
den, die van gestalte gelijk een kloot
is. Maar dit zy zo 't is, de natuur
heeft aan ons hier in geen meer voor-
recht over haar gemene wetten gege-
ven, dan in 't overige. En indien wy
van ons zelyen wel oordeelen, wy
zullen

Lange oren
in Peru
hoog ge-
acht.

Zwarte tan-
den schoon
geacht.
Gefchore
vrouwen.

Klein voor-
hoofd, en
lange bor-
sten onder
de Mexika-
nen schoon
geacht.

Leljkheit.

Uitsteeken-
de schoon-
heit aan
welke ge-
stalte toe-
'eigenen.

De besten
niet minder
dan wy.

zullen bevinden, zo enige dieren hier in minder zijn begunstigt, dan wy, dat 'er ook anderen, en in groot getal zijn, die meer gunst genieten. *Wy worden van veel beesten in schoonheit overwonnen*: ja zelfs van de lastbeesten, onze lastgenoten. Want wat de zeebeesten aangaat, wy, van de gestalte afscheidende, die niet in vergelijking gebracht kan worden, zo verscheiden is zy in verwe, nettigheid, beschaaftheit, en schikking, moeten verre voor hen wijken, en niet minder in alle hoedanigheden voor de vogelen, en beesten van de lucht. Dit voorrecht, op 't welk de Dichters zo hoog roemen over onze rechte gestalte, die naar de hemel, haar oorsprong, ziet,

(*Pronaque cum spectent animalia caetera terram,*

Os homini sublimi dedit, caelumque videre

Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.) a

: Zeker, 'tis warelijk verdicht: want daar zijn veel beestjes, die 't gezicht gantschelijk ten hemel hebben gekeert; en ik bevind de gestalte der kameelen en struisvogels noch rechter en meer verheven dan d' onze. Welke dieren dragen niet het aangezicht om hoog, en vooruit; en zien niet recht uit, gelijk wy? en aanschouwen niet in hun rechte gestalte de hemel en d' aarde zo wel, als de mensch: en welke hoedanigheden van onze lighamelijke gesteltheit in Plato en

a *Terwijl d' andere dieren met neêrgeboge hoofs d' aarde aanschouwen, heeft God den mensch een verheve aangezichts gegeven, en hem geboden de hemel aan te zien, en zijn ogen ten hemel op te heffen.*

Cicero konnen niet aan duizenderhande beesten dienen? De genen, die ons meest gelijken, zijn de selijksten en verworpensten van de gehele hoop: want wat d' uitterlijke schijn, en gestalte van 't aangezichte aangaat, dit zijn de meerkatten;

Simia quam similes, turpissima bestia, nobis! b

en zo veel het innerlijke, en de levendige delen batrest, het varken gelijkt ons best. Zeker, als ik my de mensch geheel naakt inbeeld, (ja in dit geslag, 't welk meest de schoonheit schijnt deelachtig te wezen) zijn sinetten zijn natuurlijke onderworfenheit en zijn onvolmaaktheden; zo bevind ik dat wy meer reden, om ons te dekken, gehad hebben, dan enig ander dier. Wy zijn hier in te verschonen geweest, van dat wy van de genen lenen, die meer, dan wy, van de natuur begunstigt waren, om ons met hun schoonheit te vergieren, en ons, onder hun roof, met wol, vederen, hair en zijde te verbergen. Voorts, laat ons aanmerken dat wy 't enig dier zijn, van 't welk het gebrek onze eige makkers queest, en d' enigen, die ons, in onze natuurlijke werken, van ons gelijken hebben t' ontrekken. Zeker, 'tis ook een aanmerkenswaerdige uitwerking, dat de meesters van 't ambacht, tot hulpmiddel in de verliefde hartstochten, de vry en volkome aanschouwing van 't lighaam, daar men naar tracht, bevelen, en zeggen dat men, tot verkouwing van de liefde, slechts opentlijk het geen, dat men mint, behoeft te zien.

Ille, quod obscernas in aperto corpore partes

Ovid. Remid. Amor. lib. 2.

b *De Sim, het lelijkste beest, hoe wol gelijkt het ons!*

Ee 3 Vi

Sens. Epist. 114.

Rechte gestalte van de mensch, de hemel aanschouwend. *Ovid. Metamorph. lib. 1.*

't Gezicht van enige beesten ten hemel gekeert.

De mensch heeft meer redpen om zich te dekken, dan enig ander dier.

Het vrygezicht verhoelt de liefde.

Viduat, in cursu qui fuit, hæsit
amor. a

Kennis en
gebruik
doet wal-
gen.

Nu, hoewel deze hulpmiddel mis-
schien uit een natuur, die wat lekker
en verkoelt is, kan voortkomen, zo
is 't echter een wonderlijk teken van
onz gebrek, dat het gebruik en de
kennis ons van malkander doet wal-
gen. 't Is niet zo zeer schaamte, als
kunst en voorzichtigheit, die onze
vrouwen zo omzichtig maakt om
d'ingang in hun vertrekken aan ons te
weigeren, eer zy tot d'openbare toon
gechildert en verciert zijn.

Lucret.
lib. 4.

a Om dat hy de schamelijke delen
openlijk in 's lichaam zag, wierd zijn
liefde in de loop, die zy bad, gestuit.

Nec Venere nostras hoc fallit, quod ma-
gis ipsa
Omnia summopere hos visæ post scenia
zelant,
Quos retinere volum adstrictisque esse
in amore. b

In plaats dat in veel beesten niets is,
't welk wy niet beminnen, en dat niet
aan onze zinnen aangenaam is: in
voegen dat wy uit hun uitwerpselen
en ontlastingen zelve niet alleenlijk
lekkerny om 't eten trekken, maar ook
onze kostelijkste vercieringen en reu-
kerijen.

b En dit is ook voor onze Juffrouwen
niet verborgen; want zy verbergen ten
hoogsten voor de genen, die zy in hun lief-
de gebanden en geprangt willen houden.
alles, dat veracht en verworpen is.

Tiende Afdeeling.

De goederen van de mensch verächt en ingebeeld, en die van de beesten
warelijk, Voortreffelijkheid der gezontheit, en boven de wijsheit te
stellen. Waar in de voortreffelijkheid van de mensch boven de beesten
bestaat. Hoe dier den mensch zijn redenering kost. De wetenschap be-
vrijd niet van ongemak. Weinig regelen nodig voor de mensch. Gro-
ter getal van uitsteekende lieden onder d'onkundigen, dan onder de
kundigen. Volcome gehoorsaamsheit Gods eerste wet. Belofte van we-
tenschap d'eerste bekyng. Onkunde in de Godsdiensl aanbevolen. Be-
paling van 't opperste goet. Wy bezitten de goederen by inbreiding, en
de quaden warelijk.

ingeeelde
goederen
van de
mensch.

Voorts, dat gedeelte, 't welk
wy, volgens onze eige belijde-
nis, van de gunsten der natuur
aan de beesten toepassen, is aan hen
zeer voordelijk. Wy eigenen ons zel-
ven inbeeldelijke en verachtte, toe-
komende en afwezige goederen toe,
op de welken de menscheijke bevat-
teijkheit zelve zich niet kan betrouwen,
of goederen, die wy ons 't onrecht
toeëigenen, door 't verlos van onze

waan; gelijk de reden, wetenschap
en eer; en wy laten aan hen toe
hun deel wezentlijke, handelbare en
tastelijke goederen; de vrede, rust,
zekerheit, oprechtigheit en gezond-
heit; de gezontheit, zeg ik, het
schoonste en kostelijkste geschenk, dat
de natuur ons kan doen: in voegen
dat de Wijsbegerte; ja zelfs de Stof-
sche, wel datt zeggen dat Heraklytus
en Ferecydes, zo zy hun wijsheit te-

Wezentlij-
ke goede-
ren der
beesten.

Gezontheit
het koste-
lijkste ge-
schenck der
natuur.

gen d' gezondheid hadden konnen verwisselen, en d' een zich van zijn waterzucht, en d' ander zich van de luiziekte, die hen parste, door middel van deze koop, had konnen ontslaan, zulks gedaan zouden hebben. Zy, de wijsheit tegen de gezondheid vergelijkende, en opwegende, verheffen haar daar door noch meer, dan zy in deze andere voorstelling doen, die ook van de bunne is. Zy zeggen dat Ulysses, indien Circe hem twee dranken voorgehouden had, d' een om van zot wijs, en d' ander om van wijs, zot te worden, eerder die van de zotheit had behoren te verkiezen, dan toe te laten dat Circe zijn menschelijke gestalte in die van een beest zou veranderen; en voegen 'er by, dat de wijsheit zelve tot hem in dezer voegen gesproken zou hebben: Verlaat my, scheid eerder van my af, dan dat gy wy onder de gestalte en 't lichaam van een ezel zoud herbergen. Hoe! de Wijsbegerigen dan verlaten deze grote en goddelijke wijsheit om dit lighamelijk en aardisch deksel? Wy overtreffen dan niet langer de beesten door de reden, redenering, en door de ziel; maar door onze schoonheit, aangenaam gelaat en gierelijke geschiktheit der leden, om de welken wy ons verlaat, onze wijsheit, en al 't overige moeten overgeven. Nu, ik neem deze ongeveinde en openhartige belijdenis aan. Zeker, zy hebben geweten dat deze dingen, die wy in zo hoge achting houden, niets anders, dan ydels inbeelding, zijn. Schoon de beesten alle deucht, wetenschap, wijsheit, en Stoische genoegzaamheit hadden, zy zouden echter altijd beesten zijn, en niet by een elendig, baos en ontzinnig mensch te vergelijken wezen. Want zeker, al 't geen, 't welk niet is, gelijk

wy zijn, deugt niet: en God, om zich te doen gelden, moet daar naar gelijken; gelijk wy terstont zullen tonen. Hier uit blijkt dan dat wy niet door ware redenering, maar door verwaantheit, en hardnekkigheit ons boven d' andere dieren stellen, en ons van hun staat en gezelligheit afscheiden.

Maar om weer tot onze zaak te keren, wy hebben tot ooz deel d' onstantvastigheit, wispelturigheit, onzekerheit, de rou, 't waangelooft, de bekommernis over d' aantaaende dingen, ja d' eerzucht, gierigheit, ergwaan, nijt, d' ongeregelde, verwoede en ontcrnuelijke begeerten, d' oorlog, de leugen, d' ongetrouweit, d' achterklap, en de nieuwsgierigheit. Zeker, wy hebben deze treffelijke redenering, daar op wy zo hoog roemen, en deze bequaamheit van 't oordeelen, en te kennen, wonderlijk dier betaalt, zo wy hen voor de waarde van dit onëindig getal van hartstochten, met de welken wy geduriglijk overhoop leggen, gekocht hebben: indien 't ons niet lust, gelijk Sokrates, dit merkelyk voordeel boven de beesten dus verre, en hier in te doengelden, dat de natuur, in plaats dat zy aan hen, in wellust der min zekere tijden en palen voorgescreven heeft, aan ons t' alle tijden, en in alle gelegentheden de losse toom heeft gegeven.

Gelijk het beter is de wijn, om dat hy zelden voordeel doet, en zeer dikwyls aan de zielen schadelijk is, ganschelyk niet te gebruiken, dan op hoop van een twijfelachtige gezondheid in openbare verergering te vervallen: zo weet ik ook niet of 't niet beter voor 't menschelyk geslacht zou zijn, deze gezwindte beweging der gedachten, de schrandtheit, en deze seberzinnigheit, die wy reden noemen, om dat zy voor veel mensoben ver-

Gebreken van de mensch.

Dierheit van onze redenering.

Waar in de mensch boven een beest.

Cicero de Natur. Deer. 11. 3.

Gezondheit boven wijsheit te kiezen.

Waar in de voorkeurlykheit van de mensch boven de beesten bestaat.

Verkeerde naam der menschen.

De weten-
schap en
kennis der
dingen be-
vrijden ons
niet van de
menschelijk-
ke onge-
makken.

derffelijk, en voor zeer weinig lieden nut zijn, ganschelijk niet toe te laten, dan hen zo mildelyk en bredelyk in te ruimen. Wat vrucht menen wy dat Varro en Aristoteles uit de kennis van zo veel dingen getrokken hebben? Heeft zy hen van de menschelijke ongemakken bevrijd? Zijn zy van d' ongevalen, die een kruijer parfen, vry geweest? Hebben zy uit de Redenkunst enige vertroosting in de gicht getrokken? Hebben zy, om dat zy wisten hoe deze vocht in de leden geplaatst is, minder daar af gevoelt? Hebben zy met de door verdrach gemaakt, om dat zy wisten dat enige volken zich daar over verblijden? Zijn zy met de hoorndragerij te vreden, om dat zy weten dat de wijven in enig gewest gemeen zijn? In tegendeel; Ichoon zy d'eerste plaats in wetenschap bekleed hebben, d' een onder de Romainen, d' ander onder de Grieken, en schoon zy in die tijt leefden, daar in de wetenschap meest bloeide, zo hebben wy echter niet verstaan dat zy enige bezondere uitsteekentheit in hun leven hebben gehad; ja de Griek heeft genoeg te doen om zich van enige merkelyke smetten in zijn leven te zuiveren. Heeft men bevonden dat de wellust en gezondheid smakelyker voor de geen zijn, die de Staatkunde en Letterkunt weet?

Rorat. *Illiterati nim minus nervi rigent. a*

En de schaamte en armoede hem niet zo lastig?

Jurnal. *Scilicet & morbis & debilitate carereis,*
Satyr. 14. *Et luctum & curam effugies, & tempora vite*

a *Of zijn de zenuwen van d' ongeleerde niet zo kout?*

Longa tibi post haec fato meliore dabantur. b

Ik heb in mijn tijt hondert ambachtslieden, en hondert lantbouwers wijzer en gelukkiger gezien, dan de bestierders der hoge Scholen, en den welken ik liever zou willen gelijk zijn.

De lering, en 't onderwijs hebben, naar mijn gevoelen, plaats onder de dingen, die tot het leven noorzakelijk zijn, gelijk de roem, d' edeldom, de waerdigheid, of, dat meer is, gelijk de rijkdom, en zodanige andere hoedanigheden, die 'er warelijk dienstig toe zijn; maar van verre, en meer door inbeelding, dan van natuur. Wy behoeven weinig meer ampren, regelen en wetten van leven in onze Gemeente, dan de kraanvogels en mieren in hun staat: en echter zien wy dat zy zich, zonder enige onderwijzing, daar in zeer geschiktelyk beleiden. Indien de mensch wijs was, hy zou de ware waarde van yder ding nemen, naar dat het nutter en bequamer tot zijn leven zou zijn. De geen, die ons naar onze werken en bedrijf zal opleezen, zal groter getal van uitsteekende werken onder d' onkundigen, dan onder de geleerden vinden. 't Oud Romen heeft, gelijk my dunkt, lieden van groter waarde, zo tot de vrede, als tot d' oorlog, voortgebracht, dan dit geleert Romen, dat zich zelf verdelgde. Schoon al 't overige gelijk was, zo zou ten minsten d' oprechtheit en onnozelheit aan de kant van 't oud Romen blijven: want zy wonderlijk wel by d' eenvoudigheid geplaatst.

b *Gy zult ook vry van ziekten en gemakken zijn, en de droefheit en zorge ontvluchten, en gy zult daar na een langer tijt van leven, met een beter geluk genieten?*

D' onderwijzing, is wat staat onder ons.

Groter geluk van uitsteekende lieden onder d' onkundigen, dan onder de geleerden.

Maar

Maar ik zal van deze reden afscheiden, die my verderf zou trekken, dan ik zou willen volgen. Ik zal 'er alleenlijk noch dit af zeggen, dat d'oortmoedigheid en onderstelling alleen een vroom en oprecht man kunnen maken. Men moet aan yders oordeel niet de kennis van zijn plicht laten: men moet de zelfde hem voorschrijven, en zijn redenering zulks niet laten doen; andersins zouden wy, naar de zwakheit en verscheidenheit onzer redenen en wanen, eindelijk plichten voor ons verdichten, die ons zo verre zouden brengen, dat wy mal-kander zouden eten, gelijk Epikurus zegt. D'eerste wet, die God ooit aan de mensch gaf, was een wet van loutere gehoorzaamheit. Dit was een bloot en enkel gebod, daar in de mensch niets te kennen, en te bepleiten had; om dat gehoorzamen d'eigene plicht van een redelijke Ziel is, die een hemelsch Overhoofd en weldoender erkent. Uit de gehoorzaamheit en toegeving spruit alle andere deucht: gelijk ook, in tegendeel, alle zonde. D'eerste bekoring, die van des duivels wegen de menschelijke natuur overquam, en 't eerste vergift daar af kreeg ingang in ons door de beloften, die hy van wetenschap en kennis aan ons deef. *Gy zult gelijk goden zijn, wetende goet en quaet.* En de Serenen, om Ulysses in Homerus te bedriegen, en hem in hun gevarelijke en verderfelijke strikken te lokken, bieden hem de wetenschap tot een geschenk aan.

De waan van te weten is de pest van de mensch. Zie daar waarom d'onkunde ons, door onze Gods-

dienst, zo zeer aanbevolen word, als een zaak, tot het geloof, en tot de gehoorzaamheit dienstig. *Ziet toe dat niemant u bedrieg door Philosophie, en ydele verleydingen, naar de beginselen des werrelts.* Hier in is een algemene overëenkoming onder alle de Wijsbegeeringen van alle aanhangen; te weten dat het opperste goet in de gerustheit van ziel en lighaam bestaat. Maar waar zullen wy haar vinden?

Ad summum sapiens uno minor est Jove, dives, Liber, honoratus, pulcher, rex demique regum: Præcipue sanus, nisi cum pituita molestus est. a

Warelijk, het schijnt dat de natuur, tot vertroosting van onze elendige en katijvige staat, niets anders, dan de verwaantheit, aan ons medgedeelt heeft. Dit is 't geen, 't welk Epiktetus zegt, dat de mensch eigenlijk niets voor 't zijne heeft, dan 't gebruik zijner gevoelens. Wy hebben niets, dan wint en rook tot onz deel. De goden, zegt de Wijsbegeerte, hebben de gezondheid in haar ware wezen, en van de ziekte niets anders, dan de kennis. De mensch in tegendeel bezit zijn goederen door inbeelding, en de quaden in 't ware wezen. Wy hebben reden gehad om de krachten van onze inbeelding te doen gelden. Want alle onze goederen zijn niets anders, dan een droom.

a *De wijze wijkt voor niemant, dan voor Jupiter alleen: hy is vry, geëert, schoon, en eindelijk een Koning der Koningen, en inzonderheit gezond, 't en zy zijn sluimziekte hem lastig is.*

Elfde Afdeeling.

Ciceroos gefnark van de letteren, en wat nut zy hem toegebracht hebben. Onbeflandigheid van Lucretius. Verwaantheit van enige wijsbegeerigen. Onze eige eer gaat ons meer ter harten, dan die van God. Ondankbaarheid van de menfch. Uitwerking van de Stoifche wijsbegeerte in Poffidomius, Archefilaus; en Dionyfius. D' uitwerkfelen van d' onkunde zuiverder, dan die van de wetenfchap; Voorbeeld in Pyrrhoos Vanden. De voorbeelden der ongeleerden door de wijsbegeerigen voortgebracht. Kracht van inbeelding oorzaak van ziekte. Elende der ydele inbeelders. Opperfte goet van enige wijsbegeerigen. Waar uit de gezontheit der Brafilianen voortkomt. De groffte menfchen de beftandigften. De grootfte wijsheit naaft aan de zorheit. Een fabrauder Dichter tot nuttinnigheit vervallen. Kleine pijn trefte meer, dan de grootfte welkheit, die in pijnloosheit geplaatft word.

Lettoeren
van wat
nuttigheit.

Hoor dit arm en katiyvig dier eens snorken en opfnyden. Daar is, zegt Cicero, niets zo zoet, als de bezigheit der letteren; te weten dezer letteren, door welker middel d' onëindigheit der dingen, d' onmeetelijke grootheid der natuur, de hemelen in deze werrelt zelf, de landen, en de zeen aan ons ontdekt worden. Zy zijn 't, die de godsdienft, de bezadigheit, en de grootmoedigheid aan ons hebben geleert, en onze ziel uit de duifternis gerukt, om alle hoge, laege, eerfte, lefte en middelbare dingen aan ons te vertonen. Zy zijn 't, die aan ons middel verschaffen, om wel en gelukzaliglyk te leven, en die ons leiden om ons leven zonder ongeneucht en misdrijt over te brengen. Schijnt deze niet van de staat des levendige en almachtige Gods te spreken? en wat d' uitwerking aangaat, wel duizent wijfjes hebben in de dorpen een billijker, zoeter en beftandiger leven geleest, dan 't zijne was.

-- Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi,

Lucret.
lib. 5.

Qui princeps vitæ rationem invenit
eam, que

Nunc appellatur sapientia, quique per
artem

Fluctibus è tantis vitam tantisque te-
nebris.

In tam tranquillo & tam clara luce
locavit. a

Daar ziet gy zeer heerlijke en fchone woorden: maar een zeer gering ongeval bracht het verftant van des zelfs voortbrenger in een erger ftaat, dan die van de minfte harder, niet tegenftaande deze God, de leermeeftter van deze goddelijke wijsheit. Van

Onbeflan-
digheit van
Lucretius.

a Vermaarde Memmius, 't was God,
die God, die d' eerfte deze middel van
te leven, de welke nu wijsheit genoemt
word, gevonden heeft, en die door kunft
het leven uit zo zware golven, en uit zo
grote duifternis in zulk een gerufte ftaat,
en in zulk een helder licht geplaatft
heeft.

gelijke

Verwaant-
heit van
enige Wijs-
begierigen.

gelijke onbeschaamtheit is deze be-
lofte van Demokritus boek. Ik zal
nu van alle dingen spreken : gelijk
ook dit dwaas opschrift , 't welk
Aristoteles van de sterffelijke goden
aan ons leent ; en dit oordeel van
Chrystippus , dat Dion zo deucht-
zaam was , als God . En mijn Seneka
bekent , gelijk hy zegt , dat God het
leven aan hem heeft gegeven ; maar
dat hy 't welleeven van zich zelf
heeft . *Wy roemen warelijk in de deucht ;
't welk niet zou geschieden , zo wy dit tot
een geschenk van God , en niet van ons
hadden .* Dit is ook van Seneka , dat
de Wijze gelijke sterkheit heeft , als
God ; maar in de menschelijke zwak-
heit , daar in hy hem overtreft . Daar
is niets zo gemeen , als streken van
gelijke verwaantheit te vinden .

Cicero de
Nator.
Deor. lib. 3.

Vy zorgen
meer voor
ons , dan
voor Gods
eer.

Daar is niemand van ons , die zich
zo zeer steurt van dat hy zich met
God ziet vergelijken , als wel van dat
hy zich tot de stant der andere dieren
ziet nederdrukken ; zo veel te meer
zijn wy verzuchtig naar ons eige be-
lang , als naar dat van onze Schepper .
Maar wy moeten deze zotte ver-
waantheit onder de voeten treden , en
de belachelijke grontvesten , daar op
deze valsche wanen gebouwt wor-
den , onder de voeten treden . De
mensch zal nooit het geen , dat hy
aan zijn meester verplicht is , erkennen ,
zo lang hy denken zal dat hy enige
middel en kracht uit zich zelf heeft :
hy zal al tijd zijn aijeren zelf uitbroe-
den , gelijk men zegt ; men moet hem
bloot , en in 't hemt stellen .

Ondank-
baarheid
van de
mensch.

Laat ons enig merkelyk voorbeeld
van d' uitwerking zijner Wijsbegeer-
te zien . Possidonius , van zulk een
pijnelyke ziekte geparft , dat zy hem
d' armen deë wringen , en op de tan-
den knarsen , meende dat hy zich wel
weerde , en een hard man troude , om

dat hy daar tegen utriep : *Gy arbeid
vergeefs ; ik zal niet zeggen dat gy quaat
zijt .* Hy gevoelt de zelfde lijdingen ,
als mijn staarjongen : maar hy snorkt
hier op , dat hy ten minsten zijn tong
onder de wetten van zijn aanhang
houd . *Het paste niet aan degeen , die op
woorden roemde , in de zaak zelve te be-
zwijken .* Karneades , Archelaus be-
zoekende , die aan de gicht ziek was ,
keerde versteurt weêr van daar . Maar
Archelaus , hem weêr ontbiedende ;
toonde aan hem zijn handen en lig-
haam , en zeide , *niet is van daar tot
hier gekomen .* Deze heeft een weinig
meer bevallijkheit : want hy gevoelt
zijn quaat , en zou'er wel af ontslagen
willen zijn . Maar zijn hart is echter
niet van deze quaal bezwaken , noch
verzwakt . D' ander houd stant in zijn
stijfzinnigheit ; maar ik vrees meer
met woorden , dan met de daat . Dio-
nysius Herakleotes , van een gewel-
dige brant in d' ogen aangetaft , ge-
raakte zo verre , dat hy zijn Stoisch
besluit en stantvastigheit verliet .

in Archef-
laus .

en in Dio-
nysius .

Maar schoon de wetenschap ware-
lijk het geen deë , dat zy zeggen , te
weten dat zy de scherphheit der ram-
pen , die ons volgen , stomp maakte ,
en nedervelde ; wat doet zy anders
dan 't geen , 't welk zuiverlijker en
klaarblijkelijker van d' onweetenheit
gedaan word ? Pyrho de Wijsbege-
rige , op zee in gevaar van een zware
storm zijnde , vermaande de genen , die
by hem waren , de zekerheit en onbe-
schroomtheit van een varken na te
volgen , dat met hen reisde , en deze
storm zonder schrik aanschoude . De
Wijsbegeerte zend ons , ten einde van
haar leerregels en onderwijzingen , tot
de voorbeelden van een worstelaar ,
en muldrijver , in de welken men ge-
menelyk veel minder gevoel over de
doet , pijn , en andere ongevallen
ziet ,

Uitwerking
van d' on-
kunde zuf-
verder , dan
van de
wetens-
schap .

Voorbeeld
in Pyrhoos
varken .

De Wijsbe-
geerte
zend tot de
voorbeel-
den der on-
geleerden .

Uitwerking
van de
Stoische
Wijsbe-
geerte .
In Possido-
nius ,

ziet, en in tegendeel meer vastigheid en bestandigheid, dan de wetenschap ooit aan iemand verschaft, die 'er niet uit zich zelf, door een natuurlijke hebbelijkheid, toe bereid was. Wie doet dat men lichtelijker in de tedere leden van een kind, en in de genen van een paert snijd en kerft, dan in d' onzen? Wat is 't anders, als d' onweetenheit?

Kracht van d' inbeelding oorzaak van ziekte.

Hoe veel heeft d' enige kracht van d' inbeelding ziek gemaakt? Wy zien 'er gemenelyk, die zich doen laten, en zuiveren, en die geneesdranken inneemen, alleenlyk om van qualen genezen te worden, die zy niet, dan in hun redenering, gevoelen. Als de ware quaden ons ontbreeken, zo verschaft de wetenschap de haren aan ons. Deze verwe, en dit gelaat zijn voorteekenen van enige afopende afvloeying. Dit heet weer dreigt u met een koortsige ontroerenis. Deze deursnijding van de leefsijn in uw stinke hant verwittigt u van enige merkelyke ongestelens, die naby is. Eindelyk, zy keert zich bedektelijk tot de gezondheid zelve. Deze vrolijkheit en wakkerheit de jeucht kan niet in een stant blijven: men moet haar bloet en kracht afroven, op dat zy zich niet tegen u zelf zou keren.

Onbekommertheit der onkundigen.

Vergelyk het leven van een mensch, die zodanige inbeeldingen onderworpen is, by dat van een landbouwer, die zich tot zijn naturelyke lust laat voeren, en die, zonder wetenschap en voorkunde, de dingen alleenlyk naar het tegenwoordig gevoel meet, en die geen quaat heeft, dan als hy 't heeft: daar, in tegendeel, d' anderkwijls eerder de steen in de ziel dan in de nieren heeft, en, als of 'er niet tijt genoeg om te lijden was, als ho lijden tegenwoordig is, het zelfd. door inbeelding versnelt, en te ge-

moet loopt. 't Geen ik van de geneesmiddelen zeg, dat kan ook, by voorbeeld, in 't algemeen op alle wetenschap betrokken worden. Hier uit is dit oud gevoelen der Wijsbegeerigen gesproken, die 't opperste goet in de kennis van de zwakheit onzes oordeels stelden. Mijn onkunde verschaft aan my zo veel gelegentheit van hoop, als van vrees: en ik, geen andere regel van mijn gezondheid hebbende, als die van de voorbeelden der anderen, en van d' nitgangen, die ik elders in gelijke gelegentheit zie, vind daar van alderhande slach, en hou my aan de vergelijkingen, die gunstigt en dienstigt voor my zijn. Ik ontfang de gezondheid met ope armen, onbeschromdelijk, geheel en volkomelyk, en wet mijn begeerte en lust om de zelve te genieten met zo veel te meer yver en graagte, als ik haar tegenwoordiglyk minder en zeldender geniet: zo verre is 't 'er af dat ik haar rust en zoetigheid door de bitterheit van een nieuwe en gedwonge vorm en wijze ontroeren zou. De beesten tonen genoeg aan ons hoe veel ziekten d' ontroerenis van onze geeft ons aanbrengt.

Men eigent het geen, dat men van de Brasilianen zegt, namelijk, dat zy niet dan van ouderdom storven, aan de helderheit en eenparigheit van hun lucht toe: maar ik zou zulks eerder aan d' eenparigheit en helderheit van hun ziel toeëigenen, die van alle rochten, en ingelpanne, of onaangename gedachten en bezigheden ontlast zijn; als lieden, die hun leven in een wonderlyke eenvoudigheid onkunde, zonder letteren, zonder wet, zonder koning, en zonder enige godsdienst deurbachten. En waar uit spruit dit, dat men by ervarentheit bevind, te weten dat de grofften onplomp-

Gezondheit der Brasilianen, waar uit zy voortkoomt.

Elende der ydele inbeelders.

De grootste menschelijke bestandiger en iveriger in d'uitvoeringen der verliefde werken zijn? en dat de liefde van een mildrijver dikwijls aangener is, dan die van een geestig man? Waar uit anders, dan hier uit, dat d'ontroerenis der ziel van deze leste zijn lighamelijke kracht ontroert, vermoeit en breekt, gelijk zy ook gemeenlijk zich zelve afmaat? Wie vervoert haar eerder, en wie brengt haar gemeenlijker meer tot sporeloosheit, dan haar eige vaerdigheid, gezwintheit, drift, en eindelijk haar eige kracht? Waar uit anders ontstaat de scherpzinnigste zotheid, als uit de scherpzinnigste wijsheit? Gelijk uit de grootste vrientenschappen de grootste vijandschappen, en uit de krachtigste gezontheiden de dodelijke ziekten voortkomen; zo spruiten ook uit de levendigste en wakkerste bewegingen onzer zielen d'uitsteekentste en sporelooste uitzinnigheden: Men kan met een kleine stap van d'een tot d'ander overtreden. Wy zien in de werken der ontzinnige menschen hoe wel en eigentlijk de zotheid met de krachtigste werkingen van onze ziel overrenkomt. Wie weet niet hoe zwarelijk men de zotheid van de geestige sprongen van een openhartige geeft, en d'uitwerkelen van een opperste en bovengemeene dencht onderscheiden kan?

Plato zegt dat de zwaarmoedigen best 'onderwijzen en d'uitsteekentsten zijn: ook vind men geen, die zo zeer tot zotheid overhellen. Ontelrijke geesten bevinden zich door hun eige kracht en snedigheid bedorven. Wat sprong neemt een der verstandigste en snedigste Dichters van Italien, en meer gescbikt naar d'aart van deze oude en zuiverer Dichtkunde, dan enig ander Italiaansch Dichter, die 'er ooit geweest heeft, en dik uit zijn eige drift

en wakkerheit? Heeft hy geen reden om deze zijn moorddadige wakkerheit, om deze klaarheit, die hem verblind heeft, om deze naaukeurige en ingespanne bevattingh van de reden, die hen redeloos heeft gemaakt, om de naerftige en kommerlijke betrachtingh der wetenschappen, die hem tot de beestelijkheid heeft gebracht, om deze uitsteekende bequaamheit tot d'oeffening der ziel, die hem zonder oeffening en zielloos heeft doen worden, te bedanken? Ik had meer spijt dan deernis van dat ik hem te Ferrare, in zulk een erbarmelijke stant, zich zelf zag overleven, zonder zich zelf te kennen, en ook zijn werken, die men buiten zijn weten, en echter in zijn tegenwoordigheit, onovergezien en wanstaltig in 't licht heeft gebracht. Begeert gy een rechtschape en welgeregelte man, die in een bestandige en vaste stant staat? verzorg hem van de duisternissen van ledigheit en loomheit. Wy moeten beestelijk worden, om gerust te zijn, en ons blind maken, om ons te laten leiden. Indien men tot my zegt dat het gemak van koel en stompin 't gevoel der pijn en qualen te zijn dat oagemak na zich sleept, dat het by gevolg ons ook slaaower en stomper in 't gevoel van de genieting der goederen en geneuchten maakt; dit is waar: maar d'elende van onze staat brengt meê dat wy niet zo zeer te gemeten, als te vlieden hebben, en dat de grootste wellust ons niet zo treft, als een geringe pijn. De menschen gevoelen slaaower welijker de goederen, dan de quaden. Wy gevoelen niet de volkome genieting der goederen, dan de minste der ziekten.

Pungit
In cute vix summa violatum plagula
corpus,

Fif 3

Quand

Quando volare nihil quemquam movet.
 Hoc juvat unum
 Quod non me torquet latus aut pes: ca-
 terra quisquam
 Vix queat aut sanum sese, aut sentire
 valentum. a

Nimum boni est, cui nihil est mali. b *Cic. de Fin. Bonor. lib. 2.*

De wellust
 in de pijn-
 loosheit
 geplaatst.

Onz wel zijn is niets anders, dan een derving van qualijk te wezen. Zie daar waarom die aanhang der Wijsbegeerte, die de wellust hoogst in top heeft opgevoert, de zelfde noch in d' enige pijnloosheit heeft geplaatst. Geen quaat te hebben is het grootste goet te bezitten, dat de mensch verhoppen kan, gelijk Ennius zeide:

a Een kleine wonde steekt en pijnigt het lighaam, dat naauwelijks in 't buitenste vel geraakt is. Doch de gezondheid beweegt niemant. Dit enige verheugt my, dat ik geen pijn in mijn zijde, of in mijn voet gevoel. Voorts, iemant kan naauwelijks gevoelen dat hy gezond, en in goede staat is.

Want deze zelfde kitteling en aanprikkeling, die men in zekere geneuchten vind, en ons bovend' enkele gezontheit en pijnloosheit schijnt te voeren, deze werkelijke bewegende, en ik weet niet hoe kokende en nijpende wellust mikt anders nergens naar, als naar de pijnloosheit, als haar doelwit. De drift en lust, die ons tot de vermenging met de vrouwen drijft, tracht nergens anders naar, dan om de pijn te verdrijven, die de hittige en verwode begeerte ons aanbringt, en poogt alleenlijk de zelfde te verzaden, en zich tot rust te brengen, en van deze koorts te bevrijden. En dus met d' anderen.

b Hy heeft zeer groot goet, die geen quaat heeft.

Twaaftde Afdeeling.

Epikurus pijnloosheit hoedanig. De kennis van de wellust bestaat in de kennis van 't quaat. D'onwetenheit een middel om van rampen beschut te zijn. D'afweering der gedachten een hulpmiddel in 't quade: gelijk ook de geheugenis van 't goet, en de vergeering van 't quaat. De begeerte van te willen vergeten versterkt de geheugenis. Wy behelpen ons met de beuzelachtige schynbaarheden van 't gemeen. Zoete sporeloosheit in Ljhas en Ibraflaus, en hun droefheit om hun genezing. Wijsheit met kommer en verdriet verzet. Hoe de liefde genezen word. Sextius wanbaap in de vordering der wijsbegeerte. Wetten tot de toegang des doots.

IK zeg dan dat d'eenvoudigheit, zo zy ons geleid tot geen quaat te hebben, ons, naar onze staat, tot een zeer gelukkige staat geleid. Men moet baar echter niet zo lodig en dof inbestden, dat zy gantschelijk zonder gevoel is. Want Krantor had grote

reden om Epikurus pijnloosheit te bestrijden, zo men de zelfde van zo diep en laeg opboudde, dat de bykoomst en geboorte der qualen daar aan ontbrak. Ik prijs niet deze pijnloosheit, die niet mogelijk, noch begeerlijk is. Ik ben vernooft met niet

Hoedanig
 Epikurus
 pijnloos-
 heit.

ziek

ziek te zijt; maar indien ik ziek ben, zo wil ik weten dat ik 'eben: en indien men my brand en kerf, ik wil 't gevoelen. Zeker, de geen, die de kennis van 't quaat uitrok, zou met enen de kennis van de wellust uitroeven, en eijdelijk de mensch veruleken. Dit, namelijk geen pijn te gevoelen, komt niet in de mensch, dan tot grote kosten van wreelheit in de ziel, en verdooftheit in 't lighaam. De mensch heeft wel te degen het quaat op zijn beurt. Hy moet niet altijd de pijn vlieden, noch de wellust altijd volgen. 't Is een zeer groot voordeel voord' eer van d' onweetenheit, dat de wetenschap zelve ons in haar armen werpt, als zy zich bezich bevind om ons tegen de zwaarheit en last der qualen te verharden. Zy is gedwongen tot dit verdrach te komen, van de ruime toom aan ons te geven, en toe te laten dat wy ons in haar schoot bergen, en ons onder haar beschutting geven, om van de slagen en rampen van 't geval beschut te zijn. Want wat wil zy anders zeggen, als zy tot ons zegt dat wy onze gedachten van de quaden, die ons vasthouden, zullen aftrekken, en mer de verlore wellusten onderhouden? en dat wy, tot troost der tegenwoordige qualen, ons van de geheugenis der verlede reden zullen dienen, en een verdwene vernoging tot onze bystant roepen, om de zelfde tegen te geven, dat ons past, te stellen? Zy stelt de verlichting der pijnelykbedan in d' afweering van op 't geep, dat ons lastig is, te denken, en in de nodiging om de wellusten te aanschouwen. 't En zy dat zy ter plaats, daar de kracht aan haar ontbreekt, list wil gebruiken, en ter plaats, daar de wakkerheit des lighaams on d' armen aan haar te kort schieten, een beentje wil zetten, en de voet lichten. Want wat munt is

dit, dat men (ik zal van een Wijsbergerige zwijgen) een bezadigt man, als hy warelijk de ziedende ontfeltenis van een hete koorts gevoelt, met de geheugenis van de zoete wijn uit Grieken betaalt? Dit zou hem eerder de koop doen verergeren.

Che ricordarsi il ben doppia la noia, a Tasso.

Deze andere raat, die de Wijsbegeerte geeft, is van een zelfde mening; te weten het verlede geluk alleenlijk in de geheugenis te houden, en d' ongeneuchten, die wy geleden hebben, daar uit te wischen: als of wy de wetenschap van de vergeeting, en van de raat, die wy noch minder gebruikten, in onze macht hadden.

Suavis est laborum praeteritorum memoria, b

Hoel de Wijsbegeerte, die my de wapenen in de handen behoort te geven, om tegen 't geval te strijden, die mijn moed behoort te versterken, om alle de mensche ijke tegenspoeden onder de voeten te treden; vervalt zy tot deze weelheit en tederheit, dat zy my langs Blohartige en belachelijke omwegen doet kruipen? Want de geheugenis vertoont aan ons niet het geen, dat wy verkiezen, maar dat, 't welk haar belieft. Ja daar is niets, 't welk iets zo levendig in onze geheugenis indrukt, als de begeerte van 't zelfde te vergeten. Te pogen iets uit onze geheugenis te doen verdwijnen, is de rechte middel om het zelfde in onze ziel in te drukken, en in bewarenis te geven. Het staat aan ons, dat wy ook de tegenspoeden als in eeuwige vergeetenheit begraven, en aan

a Dat het gedenken aan 't goet het verdriet verdubbelt.

b De geheugenis der verlede bekommernissen is zoet.

De kennis van de wellust hangt van de kennis van 't quaat af.

De wetenschap werpt ons in d' armen van d' onweetenheit, en van de ramp en van 't geval beschut te zijn.

Cicero. D' afweering der gedachten in 't quade tot hulpmiddel gekeelt.

de

de voorspoet op een aangename en zoete wijze gedenken. Dit is valsch. Maar dit volgende is waar: Ik gedenk aan 't geen, dat ik niet wil; en kan hergeen niet vergeten, dat ik vergeten wil. En van wie is deze raat? van de geën, die alleen zich voor wijs hiest darren uitgeven.

Lucret.
lib. 3.

Qui genus humanum ingenio superavit, & omnes

Præstrinxit stellas, exortus uti atberius sol. a

De geheugenis ydel en leeg te maken, is dit niet de ware en rechte weg tot d' onweetenheit?

Some. Oedip.
Act. 3. scen.
1.

Iners malorum remedium ignorantia est. b

Wy lenen veel beuzelachtige schijnbaarheden van 't gemeen volk.

Wy zien veel gelijke onderwijzingen, door de welken men aan ons toelaat van 't gemeen volk beuzelachtige schijnbaarheden t' ontleenen, namelijk ter plaats, daar de levendige en krachtige reden niet machtig genoeg is, doch op voorwaarde van dat zy ons tot vernoeging, en tot troost dienen. Zy vernoegen zich met de wondé ter plaats, daar zy haar niet kunnen genezen, te verdoven en t' overdekken. Ik geloof dat zy my dit niet zullen ontkennen, dat zy, zo zy ordening en bestandigheid in een staat van leven konden byvoegen, de welke door zwakheit en krankheit van oordeel in vermaak en gerustheit bleef, de zelfde zouden aanneemen.

Vermaaklijk leven met zegen te verkiezen.

Horat.
Epistolar.
lib. 1. Epist.
5.

-- *Portare & spargere flores*

a Die in vernuft het menschelijk geslacht overtrof, en, gelijk een hemelsche zon te voorschijn gekomen, alle de sterren verduisterde.

b D' onkunde der qualen is een plompe kulpmiddel.

Incipiam, partiâque vel inconsultus haberi. c

Men zou veel Wijsbegeerigen vinden, die van Lykas gevoelen zijn. Deze, die anderlins wel geregelt van zeden was, en zoetelijk en vreedfame-lijk in zijn gezin leefde, zonder er-gens in zijn plicht tot de zijnen, en tot de vreemdelingen gebrekkelijk te zijn, en die zich wel van de schadelij-ke dingen wachere, had door enige ontroerenis van zinnen een sporeloos-heit en razerny in de harssenen gevat. Hy meende dat hy geduriglijk in de schouburgen was, en daar schoufpeelen, tijtverdrif, en de treffelijkste blij-speelen zag. Hy, door de genees-meesters van deze sporeloze gedach-ten genezen, zou hen byna voor 't recht getrokken hebben, op dat zy hem in de zoetheit zijner inbeeldin-gen zouden herstellen.

-- *Pol me occidistes amici.*

Non servastis, ais, cui sic extorta vo-luptas,

Et demptus per vim mentis gratissimus error. d

Met een gelijke sporeloosheit, als die van Thralilaüs, Pythodorus zoon, die zich zelf wijs maakte dat alle de sche-pen, die uit de haven van Pyraeus ver-trokken, en daar aan quamen, alleen-lijk tot zijn dienst bezich waren, en die zich over hun gelukkige scheepvaart verheugde, en hen met blijfchap ont-fing. Toen zijn broeder Krito hem

Horat.
Epistolar.
lib. 2.
Epist. 2.

en van
Thralilaüs.

c Ik zal beginnen te drinken, en bloemen te strojen; en ik zal lieden dat ik voor dwaas gehouden word.

d Vrienden, zegt hy, gy hebt my ge-doot, en niet behouden, om dat gy my dus mijn vermaak ontworngen, en met krachts my van mijn aangenaamste doeting van geest berooft hebt.

weer

Zijn klachten over dit recht.

weer tot bedaring van zijn zinnen had gebracht, bewende hy deze staat, in de welke hy in alle blijfchap geleefd, en van alle ongeneucht ontfagen geweest had. Dit is 't geen, 't welk dit oud Grieksch gedicht zegt, dat'er groot gemak en vermaak in gelegen is, dat men niet zo voorzichtig is. En de Prediker zegt dat'er in veel wijsheit veel verdriet en ongeneucht is; en dat de geen, die wetenschap vergadert, pijn en arbeit te zamen raapt. Dit zelve, 't welk de Wijsbegeerte in 't algemeen toestaat, deze leste raat, die zy in alderhande noden beveelt, 't welk is een einde van 't leven te maken, dat wy niet kunnen verdragen: *Behaagt het u 't bebouwen het; behaagt het u niet? Verwek daar 't u belijft. Nijpt de pijn u, of anders deurbouwt zy u? steek de keel uit; of zyt gy met Vulkanus wapenen, dat is met sterkmordigheid bekleed, zo wederstaat.* En dit spreekwoord der Grieksch tafelenoden, 't welk zy daar toe gebruiken, of drink, of verrek, 't welk beter klinkt in de taal der Gaskonjers, die dikwijls de B in V veranderen, dan in die van Cicero:

*Vivere si recte nescis, decede peritis,
Lustifi satis, edisti satis, atque bibisti:
Tempus abire sibi est, ne potum largius
aquo
Rideas, & pulset lasciva decentius
etas. a*

Wat is dit anders, dan een belijdenis van zijn oomacht, en een wêrzening niet alleenlijk tot d' onweetenheit, om daar beschat te zijn; maar ook tot

a *Indien gy niet wel en reeds kont leven, zo wijk voor d' ervarenen. Gy hebt lang genoeg gespeeld, genoeg geëten en gedronken. 't Is tijt voor u te verrekken, op dat de darvete zeucht u, boven de maat gedronken hebbende, niet bespot, en met rechte wistrijke.*

de plompheit zelve, of tot d' ongevoeilicheit, of tot het niet zijn?

*Democritum postquam matura vetu-
stas
Admonuit memorem, motus languescere mentis.
Sponse sua lesbo caput obtutus obtulit
ipse. b*

Dit is 't geen, 't welk Antisthenes zeide, dat men zich verzorgen moest, of van verstant, om te verstaan, of van een strop, om zich te verhangen; en 't welk Chrysippus op deze zaak van de Dichter Tyrtaeus bybracht, namelijk *of de deucht, of de doot te naderen.* Krates zeide dat de liefde door de honger, of anders door de tijt genezen wierd, of door de strop, zo iemand geen vermaak in de twee eerste middelen had. Deze Sextius, van de welk Seneka en Plutarchus met zo grote lof en aanprijzing spreken, zich, met nalating van alles, tot d' oefening der Wijsbegeerte begebende, besloor zich in zee te storten, vermits hy zag dat de vordering zijner leerdoeffeningen te langzaam, en te traag was. Hy nam, by gebrek van wetenschap, zijn toevlucht tot de doot. Zie hier de woorden des wets over deze zaak. Indien 'er misschien enig groot ongeval overkoomt, daar tegen men zich niet kan verzien, en dat men niet kan mijden, de haven is naby; en men kan zich met zwemmen buiten 't lighaam bergen, gelijk uit een boot, die te groot zinkt: want de vrees van te sterven, en niet de begeerte van te leven, houdt de dwaas aan 't lighaam gehecht en gebonden.

b *Na dat de rijpe ouderdom Democritus vermaande gedaechtig te zijn dat de driften des gemoeds verflaauwen, ging hy zelf de doot te gemoet.*

Ggg

Dar-

Dertiende Afdeeling.

Lof van d' eenvoudigheid. Twee Keizers vijanden der geleertheit. Lacedemonische hoerschappy zonder geleertheit. De nieuwe werelt zonder Overigheit en wetten. Lof der oude, en laster der nieuwe Romainen. Gezelschap van d' oprechtheid, en van de boosaardigheid. Hoe quant de meusgierigheid in de mensch is. De hoogmoed het verderf van de mensch, en de vader van waangelof. Waarom Sokrates acht dat de naam van Wijs aan hem past. Hoe men God moet kennen; en goddeloosheit is al te naankeurig onderzoek in deze zaak. God voegt zich naar onze bevattelykheit; en hoe de deuchden in hem plaats hebben. Onz geloof een geschenk van God. Gehoorzaamheit en onderwerping onze Godsdiens.

Lof van d' eenyoudigheid.

Gelijk het leven door d' eenvoudigheid aangenamer word, zo word het daar door ook onschuldiger en beter, gelijk ik terstont begon te zeggen. D' eenvoudigen, zegt d' Apostel Paulus, en onkundigen worden verheven, en nemen de hemel in: en wy, met alle onze wetenschap, tuimelen in de helsche afgront. Ik zal my niet met Valencianus, een gezwore vijant van de wetenschap en letteren, verletten, noch ook met Licinius, beide Romainche Keizers, die hen het vergift, en de pest van alle burgerlijke Staten noemden; noch ook met Mahomet, die, gelijk ik verstaan heb, den zynen de wetenschap verbood. Maar 'z voorbeeld van deze grote Lykurgus, en zijn gezach behoort warelyk van groot gewicht te zijn, en d' eerbiedigheid van deze burgerlijke bestiering der Lacedemoniers, die zo groot en wonderlyk was, en, zonder instelling en oeffening van geleertheit, zo lange tijt in deucht en geluk bleede, behoort immers in hoge achting gehouden te worden. De genen, die

Valencianus en Licinius vijanden der geleertheit.

Lacedemonische bestiering zonder geleertheit.

uit deze nieuwe werelt weerkeeren, de welk door de Spanjaarden, in de tijt onzer Vaderen, ontdekt is, konnen aan ons getuigen hoe veel wettelyker en beter geregelt deze volken zonder Overigheit en wet leven, dan d' onzen, daar meer bedienars en wetten, dan andere menschen en bezigheden zijn.

De nieuwe werelt zonder Overigheit en wetten.

*Di cittatorie piene & di libelli,
D' esame & di carte, di procure
Hanno le mani & il seno; & granfastelli
Di chiose, di consigli & di lettere,
Per cui le facultà de poverelli
Non sono mai ne le citta sicure,
Hanno diestro & dinanzi, & d' ambi ilati,
Notai, procuratori & advocati, a*

Scrijft. Cant. 14.

a Zy hebben de handen en boezem vol van dagingen en smect schriften, vol van onderzoekingen en pleisen, en grote pakken van nitleggingen, beradtingen en lesfen, daar door de middelen der armen in de steden nooit veilig zijn. Zy hebben voor, achter, en aan de beide zijden voorspraken en Pleit bezorgens.

Dit

Gedenkwaardige reden van een Romane. Dit was 't geen, 't welk een Romain-
sche Raatshcer van de leste eeuwen
zeide, dat hun voorouders een adem
hadden, die naar look stonk, en een
maag, die naar een goed geweten riek-
te; en dat in tegendeel de genen van
zijn tijd van buiten niets anders,
dan een lieffelijke lucht afga-
ven, en van binnen naar alderhande
zonden stonken: dat is, gelijk ik acht,
dat zy grote wetenschap en kennis,
en groot gebrek van oprechtheid had-
den. De boersheit, onkunde, onno-
zelheit en ruwheit verzellen gaerne
d'oprechtheid; de nieuwsgierigheit,
de scherpzinnigheit, en de wetenschap
slepen de boosaardigheit in hun ge-
volg meê. D'ootmoedigheit, vrees,
gehoorzaamheit en goedertierenheit,
die de voornaamste stukken tot d' onder-
houdin van de menschelijke ge-
zelligheit zijn, verëischen een lege en
leerame ziel, en die een klein gevoe-
len van zich heeft.

Nieuwigheit hoe quaet in de mensch. De Christenen hebben een bezonde-
re kennis van hoe een naturelijk en
oorspronkelijk quaat de nieuwsgierig-
heit in de mensch is. De naerstigheit
van in wijsheit en wetenschap toe te
nemen was het eerste verderf van
't menschelijk geslacht: dit is de
middel, daar door hy zich in d' eeu-
wige verdoemenis heeft gestort. De
hoogmoed is zijn verderf en onder-
gang. De hoogmoed werpt de mensch
van de gemene wegen af, en doet hem
de nieuwigheden omhelzen, en maakt
dat hy liever hoofft wil zijn van een
dwalende menigte, die op 't voetpad
van haar ondergang afgeweken is, en
dat hy liever heer en leermeester van
doling en leugen wil wezen, dan een
leerling in 't school der waarheit, en
zich van een ander by de hant op d'ef-
feen rechte weg laten leiden. Dit is
misschien het geen, dat het oud

Grieksch spreekwoort zegt, namelijk
dat het waangeloof de hoogmoed
volgt; en de zelfde, gelijk zijn vader,
gehoorzaamt. O waan! hoe belet-
telijk zijt gy aan ons

Na dat aan Sokrates bericht was
dat de God der wijsheit aan hem de
naam van Wijs toegezigt had,
was hy daar over verbaast, en, zich
zelf overal onderzoekende, en deur-
heit van Sokrates over de
naam van Wijs.
snuffelende, vond geen grontvest voor
deze goddelijke uitspraak. Hy wist'er,
die zo rechtvaerdig, matig, dapper en
geleert waren, als hy, en welspreken-
der, schoonder, en nutter voor 't laan-
Eindelijk, hy besloot dat hy alleen-
lijk van d' anderen onderscheiden, en
wijs was, om dat hy zich niet voor
zodanig hield, en dat zijn God de
waan van wetenschap en wijsheit
voor een bezondere beestelijkheid in
de mensch achtte, en dat het onder-
wijs van d' onkunde zijn beste onder-
wijs, en d' eenvoudigheid zijn beste
wijsheit was. Het heilig Woort
spreekt de genen onder ons voor elen-
dig uit, die zich zelven hoog achten.
Slijk en asch, zegt het, wat hebt gy u
te beroemen? en elders: God heeft
de mensch met de schaduw gelijk ge-
maakt; en wie zal daar af oordeelen,
als zy door de verwijdering van
't licht, verdwenen zal zijn? 't Is niets
met ons. 't Is 'er zo verre af dat onze
krachten de goddelijke hoogheit zou-
den bevatten, dat de genen der wer-
ken van onze Schepper, die wy minst
verstaan, best zijn merk dragen, en
best de zijnen zijn.

Een ongeloofelijke zaak te beje-
genen is voor de Christenen een gele-
ghheit van te geloven. Zy is zo veel
te meer naar reden, als zy meer tegen
de menschelijke reden is. Indien zy
naar reden was, zo zou zy niet langer
wonderdaat wezen; en indien zy naar

Moe God te kennen.

Goddeloosheit in 'al te naaukeurig onderzoek van God.

Lucret. lib. 5.

De tochten en bewegingen hebben in God geen plaats.

God voegt zich naar onze bevattelijkheid.

Wat voorzichtigheit is.

Hoe de deuchden in God plaats hebben.

enig voorbeeld was, zo zou zy geen bezondere zaak zijn. Men kent, zegt Augustinus, God beter met niet te weten. En Tacitus zegt: *Wat de werken der goden aangaan, 't is heiliger en eerbiediger te geloven, dan te weten.* Plato acht dat 'er enige zonde van goddeloosheit is in al te naaukeurigheid van God, van de werrelt, en van d' eerste oorzaken der dingen te vernemen. *Waarlijk*, zegt Cicero, *'t is zeer zwaar de Vader van 't Heelal te vinden: en als men hem gevonden heeft, zo is 't ongeoorlooft hem aan 't gemeen volk bekend te maken.* Wy zeggen wel macht, waarheit, gerechtigheit; dit zijn woorden, die iets groot betekenen: maar wat de zaak zeive aangaat, wy zien noch bevatten haar geenfins. Wy zeggen dat God verheft, dat God gram word, en dat God bemint,

Immortalia mortali sermone notantes. a

Dit zijn alle bewegingen en ontroerenissen, die, volgens onze leeft, in God geen plaats kunnen hebben, en die wy ons niet naar de zijne kunnen inbeelden. Het staat aan God alleen zich te kennen, en zijn werken te verklaren; en hy doet zulks in onze taal oneigentlijk, om zich tot ons te vernederen, en tot ons, die ter aarde leggen, af te dalen. Hoe kan de voorzichtigheit, die de keur tusschen goet en quaat is, aan hem passen, dewijl het quaat hem niet aangaat? hoe de reden, en 't verstant, de welken wy gebruiken om door duistere tot de klaarblijkelijke dingen te komen, dewijl 'er niets duister voor God is? Hoe is in God de gerechtigheit, die aan vder het geen geeft, dat hem toebehoort en voor de gezellig

a Met een sterffelijke reden onsterffelijke dingen aanwijzende.

heit en gemeenschap der menschen voortgebracht is? Hoe de matigheid, die de bezadichtheit der lighamelijke wellusten is, de welken geen plaats in de Godheit hebben? De kloekmoedigheid in pijn te verdragen, d' arbeit, en de gevarelijkheden behoren alzo weinig tot hem: en deze drie dingen hebben by hem geen toegang. Aristoteles acht hem dieshalven gelijk zonder deucht, en zonder zonde. *De gunst en gramschap kan in hem geen plaats hebben: want alle de dingen, die zodanig bevonden worden, zijn ook zwak.* Wy hebben de gemeenschap, die wy met de kennis der waarheit hebben, hoedanig de zelfde ook wezen kan, niet door onze eige krachten verkregen. God heeft ons dit genoeg door de getuigen geleert, die hy uit de gemene hoop eenvoudig en onkundig heeft verkozen, om ons in zijn wonderlijke verborgentheden t'onderwijzen. Onz geloof is niet onze winst en verövering; maar een louter geschenk van eens anders mildadigheid. Wy hebben onze godsdienst niet door redenering, of door onz verstant, maar door een anders gezach en bevel ontfangen. De zwakheit van onz oordeel helpt 'er ons meer toe, dan de kracht, en onze verblintheit meer, dan onze klaarzigheit. Wy zijn meer door middel van onze onkunde, dan van onze kennis, in de goddelijke wetenschap geleert. 't Is geen wonder, zo onze natuurlijke en aardfche middelen deze overnatuurlijke en hemelsche kennis niet kunnen bevatten. Laat ons alleenlijk de gehoorzaamheit en onderwerping van 't onze daar toe doen. Want ghijk 'er geschreven staat, Ik zal de wijsheit der Wijzen vernietigen, en de voorzichtigheit der voorzichtigen nederstellen. Waar is de wijze? waar de

God zonder deucht en zonde. Cicero de Natur. Dier. lib. 1.

Onz geloof een geschenk van God.

Onze onkunde heeft meer deel, dan onze kennis, in de goddelijke wetenschap. Gehoorzaamheit en onderwerping onze godsdienst.

Schrift-

Schriftgeleerde? waar de twistreedenaar van deze eeuw? Heeft God niet de wijsheit dezès werrelts beestelijk gemaakt? Want dewijl de werrelt

God niet door zijn wijsheit heeft gekent, zo heeft het hem belieft door onkunde en eenvoudigheid van predikacie de gelovigen zalig te maken.

Door onkunde en eenvoud word de mensch zalig.

Veertiende Afdeeling.

't Enige dat de wijze leert, is zijn zwakheit en onkunde te kennen. Voorbeeld in Ferecydes. Plato's gevoelen van onze wetenschap. Hoedanig de ziel der uitsteevende mannen. Hoe verre men in 't zoeken is gekomen. Verschil in de zoekers der wijsbegeerte. Zwaarigheid in van de menschelijke krachten 't oordeelen. Belijdenis der Pyrrhoniërs, of wijsfelaars: welker doelwit de wijsfeling en schorsing van oordeel is. Hun tegenspraak, wat recht zy hebben. Daar is niets zo zeker, dat geen verdediging behoeft. Gelyke vytheit om van iets te wijsfelen, als het zelfde aan te nemen. Eeuwige onkunde der wijsfelaars. Werken der Pyrrhoniërs. Pyrrho, hoedanig afgeschildert.

E Indelijk staat my te bezien of het in 't vermogen van de mensch is, het geen, dat hy zoekt, te vinden; en of dit gezocht, daat in hy zo veel jaren lang bezich is geweest, hem met enige nieuwe kracht, en met enige bondige waarheit heeft verrijkt. Ik geloof dat hy, zo hy naar zijn geweten spreekt, belijden zal dat alle de winst, die hy van zulk een lang gezocht heeft verkregen, niets anders is, dan dat hy geleert heeft zijn zwakheit te kennen. Wy hebben d' onkunde, die natuurlijk in ons was, door lange oefening bevestigd en bekachtigt. Den genen, die warelijk geleert zijn, is het geen overgekomen, 't welk den koornäiren overkoomt. Zy rijzen en heffen zich op mer het hoofd recht om hoog, zo lang zy leeg en ydel zijn: maar als zy in hun rijpheit vol en grof van graan zijn, zo beginnen zy zich te vernederen, en de hoornen te laten hangen. De menschen desgelijks, zy alles

beproeft en deurground hebbende, en in deze ophoping van wetenschap, en in deze voorraat van zo veel verscheide dingen niets vast en bestanding, en niets dan ydelheit vindende, hebben hun verwaantheit verlaten, en hun natureljike staat erkent. Dit is 't geen, 't welk Vellejus aan Kotta, en aan Cicero verwijt, te weten dat zy van Filo geleert hebben, dat zy niets hebben geleert. Ferecydes, een der zeven Wijzen, even voor zijn overlijden aan Thales schrijvende, zegt: Ik heb aan de mijnen bevolen dat zy, my begraven hebbende, mijn geschriften aan u zullen brengen. Indien zy u en d' andere Wijzen vernoegen, zo breng hen in 't licht; indien niet, zo verdelg hen. Zy begrijpen geen zekerheit, die my zelfs voldoet. Ik doe ook geen belijdenis van dat ik de waarheit weet, en haar achterhaalt heb. Ik ontdek de dingen meer, dan ik hen ten toon stel. De wijsten mensch, die 'er ooit was, gevraagd zijnde wat

De kennis van d' onkunde 't enige dat de Wijzen leren.

Voorbeeld in Ferecydes.

't Enige dat de mensch leert, is, zijn zwakheit te kennen.

De geleerden by de koornäiren geleken.

hy wist antwoordde, dat hy dit wist, dat hy niets wist. Hy bekrachtigde 't geen, dat men zegt, dat het grootste deel van 't geen, 't welk wy weten, het minste is van die dingen, de welken wy niet weten: dat is dat dit zelfde, 't welk wy menen te weten, een gedeelte, en noch een zeer klein gedeelte van onze onkunde is. Wy

Platoos ge-
voelen van
onz weten.
Cicero Acad.
Quaest.
lib. 1.

weten, zegt Plato, de dingen in een droom, en zijn warelijk onkundig daar in. *Byna alle d' Ouden hebben gezegt dat men niets kon kennen, niets kon bevaaten, en niets kon weten: dat dezinnen eng bepaalt, de geesten zwak, en de loopbaan des levens kort waren.* Valerius zegt

Cicero zelf
verricht de
geleertheit
in zijn ou-
derdom.

van Cicero zelf, die alle zijn waardigheit aan de wetenschap verplicht was, dat hy in zijn ouderdom de geleertheit weinig begon 't achten. Terwijl hy de letteren handelde, verplichte hy zich nooit aan d' een, of aan d' andere zijde, maar volgde 't geen, dat hem nu in d' een, dan in d' andere aanhang bewijzelykst schein, en hield zich altyt onder de twijffeling van d' Akademia. *Ik heb te spreken, maar in dier voegen, dat ik niess bevestig, en alles onderzoek, terwijl ik deurgaans twijffel, en my zelf mistrou.* Ik zou al te schoon spel hebben, zo ik de mensch naar de gemene fleur, en in 't algemeen wilde aanmerken: en ik zou 't echter kunnen doen, volgens zijn regel, die de waarheit niet naar 't gewicht der stemmen, maar naar 't getal oordeelt. Maar laar ons van 't gemeen volk scheiden,

Idem.

*Qui vigilans stertis,
Mortua cui vita est, propè jam vivo
atque videnti. a*

dat niet gevoelt, dat zich niet oordeelt, en dat het meeste deel zijner na-
a *Dat wakker zijnde vonke, welks le-
ven doot is, en byna gelijk een die leeft en
ziet.*

Lucret.
lib. 3.

nurelijke vermogens ledig laat. Ik wil de mensch in zijn hoogste staat aanschouwen. Laat ons hem in dit klein getal van uitsteekende en uitgekoze mannen aanmerken, die, met een schoone en bezondere naturelijke kracht begaafd geweest hebbende, de zelfde noch door vlijt, oeffening en kunst gewet en versterkt, en op de hoogste trap van wijsheit, daar zy toe geraken kan, verheven hebben. Zy hebben hun ziel op alle wijzen, en rechts en links gehandelt, en haar met alle vreemde ondestant, die eigen aan haar was, ondersteunt, en onderschraagt, en met al 't geen verrijt en verrijkt, dat zy tot haar gemak binnen en buiten de werrelt hebben kunnen lenen. In hen is d' uiterste hoogte van de menschelijke natuur geplaatst. Zy hebben de werrelt met burgerlijke regeling, en met wetten geregelt. Zy hebben hem met kunsten en wetenschappen onderwezen, en ook door 't voorbeeld van hun wonderlijke zeden. Ik zal niet, dan de getuigenis en ervarentheit van deze lieden, bybrengen. Laat ons zien hoe verre zy gegaan zijn, en waar aan zy zich gehouden hebben. De werrelt zal onbeschroomdelyk de ziekten en gebreken, die wy in dit gezelschap vinden, voor de zijnen bekennen. De geen, die iets zoekt, kooft daar in zo verre, dat hy zegt, of dat hy 't gevonden heeft, of dat het niet te vinden is, of dat hy noch met zoeken bezich is. De gehele Wijsbegeerte is in deze drie geflachten verdeelt: haar oogwit is de waarheit, de wetenschap, en de zekerheit te zoeken. De Peripatetischen, Epikurischen, Stoischen en anderen hebben gemeent dat zy haar gevonden hadden. Dezen hebben de wetenschappen, die wy bezitten, opgerecht, en hen als zekere kundschappen

De ziel der
uitsteeken-
de mannen,
hoedanig.

Hoe verre
men in
't zoeken
gekomen
is.

Verdoeling
der Wijs-
begeerte.

verschil in
de zoekers
daar af.

pen verhandelt. Klitomachus, Karneades, en d' Akademischen hebben van hun naspeuring gewanhoopt, en geoordeelt dat de waarheit niet door onze middelen bevat kon worden. 't Einde van deze lesten is de zwakheit, en menschelijke onkunde. Deze aanhang heeft het grootste gevolg, en d' edelste navolgers gebad. Pyrrho en andere Skeptischen, of Epechisten, welker leerreegels, gelijk veel Ouden gracht hebben, uit Homerus, uit de zeven Wijzen, uit Archilochus, en uit Euripides zijn getrokken, daar zy Zeno, Demokritus en Xenofanes noch by voegen; zeggen dat zy noch naar de waarheit zoeken. Deze lesten achten dat d' eerste, die menen dat zy haar alreë gevonden hebben, zich grotelijks bedriegen, en dat 'er noch al te stoutte verwaantheit in deze tweede trap is, de welk verzekert dat de menschelijke krachten niet machtig zijn om daar toe te geraken: Want de maat van onze macht op te rechten en vast te stellen, en de zwarigheid der dingen te kennen, en daar af 't oordeelen is een grote en uitsteekende werenschap, daar toe, gelijk zy twijfelen, de mensch niet machtig en bequaam is.

Nil sciri quisquis putat, id quoque nescit.

An sciri possit, quo se nil scire fatetur. a

D'onkunde, die zich kent, die zich oordeelt, en die zich verwijft, is niet een gehele onkunde. Zy, om zodanig te zijn, moet van zich zelve onkundig wezen. De belijdenis der Pyrrho-niers dan is, te waggelen, te twijfelen,

a *De geen, die acht dat men niets weet, weet ook dit niet, of men dit kan weten, daar door by belijd dat hy niets weet.*

len, en 't onderzoeken, zich nergens af te verzekeren, en nergens voor in te staan. Van de drie doeningen der ziel, d' inbeeldige, begeerlijke en toestemminge, nemen zy de twee eersten aan. Wat de letzte aangaat, zy beweren haar, en ondersteunen haar twijfelachtig, zonder toeneiging, noch goetkeuring van d' een of d' ander zijde, hoe gering zy ook is. Zeno schilderd: met het gebaar zijn inbeelding af op deze verdeling van de vermogens der ziel. D' ope en uitgespreide hant was de schijnbaarheid. De hant half gesloten, en de vingers een weinig krom was de toestemming; en de geslote hant was de bevatting; en als hy met de slinke hant deze vuist noch dichter toefloot, zo was 't wetenschap. Nu, deze stant van hun recht en onbuigzaam oordeel, alle voorwerpen zonder toepassing en toestemming ontvangende, brengt hen tot *Ataraxia*, 't welk de staat van een vreedzaam en bezadigt leven is, vry van ontroerenissen. die wy door d' indruk van de waan en wetenschap ontfangen, de welke wy van de dingen menen te hebben. Hier uit spruit de vrees, de gierigheid, de nijt, d' onmatige begeerten, d' eerzucht, de verwaantheit het waangeloof, de liefde tot nieuwigheid, de weerspannigheid, d' ongehoorzaamheit, de hardnekkigheid, en 't grootste deel der lighamelijke qualen: ja zy ontslaan zich daar door van de krijgelheit van hun onderwijs; want zy verweren zich op een zachte wijze. Zy schromen niet voor de regenspraak van hun twistredeningen. Als zy zeggen dat het wichtige nederwaarts daalt, zy zouden moeijelijk worden dat men hen daar in geloofde. Zy zoeken dat men hen zal tegenspreken, op dat de twijffeling en schorffing van oordeel, 't welk

Zenoos af-schildering op de verdeling der ziel.

Ataraxia, wat het is.

Waar uit de hartstochten spruiten.

hun

Twijffeling en fchorffing van oordeel het doel der Pyrrhoniërs.

Tegenfpraak der Pyrrhoniërs.

De twijffelaars hebben zo groot recht om te twijffelen, als d'anderen door gewoonte of anders iets aanneemen.

hun ooggemerk is, daar uit voortkomen zou. Zy brengen hun voorftellingen niet te voorfchijn, dan om tegen de genen te ftrijden, die zy menen dat wy geloven. Indien men hun voorftelling vat, zy zullen met gelijke begeerte de verdediging van het tegendeel aanvatten: 't is hen eveneens; zy hebben 'er geen verkiezing in. Indien gy vafteftelt dat de sneeuw zwart is, zy zullen, in tegendeel, beweren dat zy wit is. Indien gy zegt dat zy geen van beide is, zo is 't hun beurt om te beweren dat zy 't beide is. Indien gy, door zeker oordeel, houd dat gy 'er niets af weet, zy zullen u beweren dat gy 't weet. Ja indien gy door een bevestigende geloofspreuk verzekert dat gy 'er niets af weet, zy zullen tegen u verdedigen dat gy 'er niet aan twijffelt. En door dit uitterfte van twijffeling, die zich zelve vernietigt, fcheiden zy zich van veel gevoeliens af, zelfs van de genen, die de twijffeling en onkunde op veelderhande wijzen verdedigt hebben. Waarom, zeggen zy, zal 't aan hen niet geoorloft zijn te twijffelen, gelijk 't onder de Dogmatiften is aan d' eengroen, en aan d' ander geel te zeggen? Is 'er iets, 't welk men aan u kan voorftellen, om het aan te nemen, of af te zeggen, dat niet geoorloft is als twijffelachtig 't aanmerken? En dewijl d' anderen, of door de gewoonte van hun lant, of door d' onderwijzing van hun ouders, of door enig voorval, of by enig onweer, zonder oordeel, en zonder verkiezing, ja deurgaans voor hun verftandige ouderdom, tot dit of dat gevoelen, tot de Stoifche of Epikurifche aanhang worden gebracht, aan de welke zy zich veronderpant, onderworpen en gehaakt bevinden, als aan een angel, daar af zy niet los

konnen geraken; (zy bakten zich en hangen aan yder aanhang, daar zy als door een storm aangedreven zijn, als aan een klip.) Waarin zal 't dan ook aan dezen niet vry staan hun vrijheit te verdedigen, en de dingen zonder verplichtens en dienftbaarheid 't aanmerken? En hier door met minder beuteuterheit, en met meer vrijheit, als de macht van 't oordeelen aan hem volkomen en geheel is. Is 't niet enig voordeel, dat men zich van de nootzakelijkheid, die d' anderen breidelt, ontftagen vind? Is 't niet beter in twijffel te blijven, dan zich in zo veel doringen in te wikkelen, en te belemmeren, die van de menfchelijke verbeelding voortgebracht zijn? Is 't niet beter zijn ordeel te fchorffen, als zich met deze twiflige en oproetige verdeelingen te bemoejen? Wat zal ik verkiezen? 't Geen u beliest, zo gy slechts vertieft. Zie daar een dwaaze antwoord tot de welke echter, gelijk het fchijnt, alle de genen komen, die iets vafteftellen, die aan ons niet toelaten van 't geen, dat wy niet weten, onkundig te zijn. Kies de vermaarfte aanhang: hy zal nooit zo zeker zijn, of gy zult, om de zelfde te verdedigen, hondert en hondert tegenftrevers moeten aancaften. Is 't niet beter zich uit deze ftrijt te houden? Is 't aan u geoorloft Aristoteles gevoelen van d' eeuwigheit der ziel, als uw eer en leven, te trouwen, en Plato over deze zaak te verwerpen, en tegen te fpreken? en zal 't aan hen ongeoorloft zijn daar aan te twijffelen? Indien aan Panecius geoorloft is zijn oordeel omtrent de vlucht der vogelen, dromen; godfpraken, en wighelarijen, aan welke dingen de Stoifchen geenfins twijffelen, te verdedigen; waarom zal een Wijze niet in alle dingen het geen darren beftaan,

Clarr. Academ. Questio.

Idem. tit.

Niets zo zeker, dat men niet behoeft te verdedigen.

Men heeft gelijke vrijheit om van iets te twijffelen, als om het zelfde aan te nemen.

staan, 't welk deze in die dingen dardoen, de welken hy van zijn meesters geleert heeft, en die met gemene bewilliging van 't School, daar af hy een navolger en belijder is, opgerecht en vast gestelt zijn? Indien een kint oordeelt; het weet niet wat het is: indien een geleerde; hy is van vooroordeelen ingenomen. Zy, zich van de zorg van zich te dekken ontslagen hebbende, hebben een beter voordeel in de strijt voor zich behouden. Het schilt hèn niet of men hen treft, zo zy slechts treffen, en met alles hun voordeel doen. Indien zy verwinnen, uw voorstelling hinkt: maar indien gy verwinnt, zo hinkt hun voorstelling. Indien zy missen, zy bewaarden d' onkunde: indien gy mist, zo bewaart gy haar. Indien zy bewijzen dat men niets weet, dat gaat wel; indien zy 't niet bewijzen kunnen, 't is ook goet. *En dewijl in een zelfde zaak bewijzen van gelijk gewicht in de strijdige dingen gevonden worden, zo kan men lichtelijker de zaak van weêrzyden, voor en tegen, verdedigen.* Zy maken staat dat zy lichtelijker zullen vinden waarom een ding valsch, dan dat het waar is, en het geen, dat niet is, dan dat is, en het geen, dat zy niet geloven, dan dat zy geloven. Hun wijzen van spreken zijn: Ik stel niets vast; het is niet meer dus, dan zo; of geen van beide: ik begrijp het niet. De schijnbaarheden zijn overal gelijk: de wet van voor en tegen te spreken komt overteén. Niets schijnt my waar, 't welk niet valsch kan schijnen. Hun plechtelijk woort is *Epechô*, dat is ik beweet, ik bezwijk niet. Zie daar hun intomingen, en andere dingen van gelijke inhoud. Hun uitwerking is een gehele, volkome, en zeer volmaakte schorring en verwijling van oordeel. Zy gebruiken hun re-

den, om 't onderzoeken, en te bestrijden, en niet om vast te stellen, en te verkiezen. De geen, die zich een eeuwige belijdenis van onkunde, en een oordeel zonder neiging en overhelling tot enige gelegenheit, hoedanig die ook mag wezen, inbeeld, bevat de Pyrrhonistery. Ik druk deze verbeelding zo zeer uit, als my mogelijk is, om dat 'er veel zijn, die haar zwaar om te begrijpen vinden; en de Schrijvers zelven vertonen haar een weinig duisterlijk en verscheidelijk.

Wat de doeningen des levens aangaan, zy volgen daar in de gewone fleur. Zy lenen aan malkander, en schikken zich naar de natuurlijke neigingen, maar de drift en parlsing der hartstochten, naar d' instellingen der wetten en gewoonten, en naar d' overlevering der kunsten. *Want God heeft gewilt dat wy niet deze dingen zouden weten, maar hen alleenlijk gebruiken.*

Zy laten hun gemene doeningen, zonder enige waning, of oordeel, tot deze dingen leiden. Dit is oorzaak dat ik het geen, 't welk Pyrrho zegt, niet wel by deze redenering inschikken kan. Zy schilderen hem af plomp en onbeweegzaam, en als in staat van een onbezuift en ongezellig leven, die de stoot der wagens en karren verwachtte, zich op de steilten vertoonde, en zich weigerde naar de weiten te voegen. Dit is zijn lering noch verhogen. Hy heeft zich tot geen steen, of stok willen maken, maar zich een levendig mensch vertonen, die overwoog en redeneerde, die alle natuurlijke vermakelijkheden en gemakken genoot, en, volgens de regelmaat, alle zijn lighamelijke en geestelijke eigenschappen gebruikte. Hy heeft oprechtelijk de gewaande, ingebeeld en valsche

Weekes der Pyrrhoniers.

Gicor. de Divinat. lib. 1.

Pyrrho, hoedanig afgeschiedert.

H h h

voor

Bewijze onkunde der wijsheid.

Gen. d'ach. 2e. 2e.

voorrechten van te heerschen , te | aan zich getrokken heeft, afgezegd en
bestieren, en te regelen, die de mensch | verlaten.

Vijftiende Afdeeling.

De *Wijze* volgt in veel dingen de gemene fleur. Veel kunsten bestaan in gissingen. welke vernuften bequaamst tot de Godsdienst zijn. Betrachting der Dogmatisten , of Onderwijzers van *Onzekerheit* en onvastheit der dingen , door de Ouden met voordachte duisterheit bedekt. De Geleerden by de *guighelaars* geleken. De vrije kunsten door enige *Wijzbegeerigen* verächt. *Sokrates* hoge achting van de *Zaden*. *Plato* , hoedanig aangemerkt. *Homerus* voor de Stichter van alle aanhangen der *Wijzbegeerigen* geacht. *Plato's* *Wijzbegeerte*. *Sokrates* onderwijs. Hoedanig de geschriften van verscheide *Wijzbegeerigen* , zelfs van *Seneka* en *Platarchus*. *Waarom* *Plato* de stijl van *Samenspraken* heeft verkozen. *Tegenzeggingen* en *strijdigheden* der *Wijzbegeerigen*. *D'oeffening* een aangename bezigheid: voorbeelden in *Demokrius* en anderen. *Aanmerking* der natuur. *D'waze* wensch van *Eudoxus*. *Epikurus* *zonneveesjes* , *Plato's* *æenkeelden* , en *Pythagoras* *getallen* ; waar toe *bygebracht*. *Stant* van *Plato* in *wetten* voor te schrijven ; welke *gedichten* hy toelaat : de menschen moeten , volgens zijn stelling , *dikwijls* *bedrogen* worden. De *Wijzbegeerigen* moeten voor de *burgerlijke wetten* *wijken*. *Oorsprong* van de *wakheit* der gevoelens van de *Wijzbegeerigen* , en der *zelfder* *onbestandigheid*.

⁂ al te nauwe bepaling heeft geen plaats.

De wijze volgt in veel dingen de gemene fleur.

Daar is geen aanhang , die niet gedwongen is aan haren *Wijze* , zo hy leven wil , toe te laten veel dingen , die niet bevat , begrepen en toegeestaan zijn , te volgen. Als hy zich op zee begeeft , zo volgt hy dit onkundig oogwit , dat de reis aan hem nut zal zijn , en schikt zich naar deze waan , dat het schip goed , de *stierman* ervaren , en de *tijt* bequaam is ; omstandigheden , die alleenlijk waarschijnlijk zijn , volgens de welken hy gehouden is te vertrekken , en zich van de *schijnbaarheden* te laten voeren , zo zy geen *uitdrukkelijke* *strijdigheden* in zich hebben. Hy heeft een *lighaam* ; hy heeft een *ziel* ;

de zinnen drijven hem , en de geeft port hem aan. Hoewel hy dit eige en bijzonder merkteeken van 't oordeelen niet in zich bevind , en dat hy bemerkt dat hy zijn toestemming niet moet belemmeren , dewijl'er iets valsch kan zijn , dat met dit waregeleijk is , zo verzuimt hy echter niet de werken en diensten zijns levens wel en gevoeghelijk te beleiden. Hoe veel kunsten zijn 'er , die zelven belijden dat zy meer in gissing , dan in weten bestaan ? die geen *uitpraak* van 't ware en valsche doen , en alleenlijk het geen volgen , dat zodanig schijnt ? Daar is , zeggen zy , ware en valsche ; en daar is middel in ons om het te

Veel kunsten bestaan in gissing.

zoe-

zoeken, maar niet om het met de taff te houden. Wy hebben 't te beter, dat wy ons zonder onderzoek naar d'ordening des werrelts laten handelen en regelen. Een ziel, van vooroordeel bevrijd, heeft een wonderlijke toegang en vordering tot de gerustheit. Liedén, die hun oordeelzaren oordeelen, en tegenstribbelen, stellen zich nooit behorelijk daar onder. Hoe veel gebuigfamer en lichter om te geleiden in de wetten van de Godsdienst, en in de burgerlijke wetten, vind men d' eenvoudige vernuftén, en die niet nieusgierig zijn, dan deze menschen, die de wacht over de goddelijke en menschelijke zaken hebben, en als de leermeesters daar af zijn. In de menschelijke vinding is niets, daar in zo veel waarschijnlijkheden en nuttigheit is. Deze vertoont de mensch naakt en leeg, die zijn natuurlijke zwakheit erkent, bequaam om van boven enige kracht van buiten t'ontfangen, onverzien van menschelijke wetenschap, en zo veel te beter geschikt om de goddelijke wetenschap in zich te huisvesten, die zijn eige oordeel vernietigt, om meer plaats voor 't geloof te maken; die niet ongelovig is, geen leerstuk tegen de wetten, en gemene waarneemingen valstelt, die ootmoedig, gehoorzaam, gebuigzaam en vlijtig is; een gezwoore vijant van kettery, en by gevolg vry van verwaande en ongodsdienselijke gevoelens, door de valsche aanhangen en gezinthen ingevoert. Deze is wit papier, bereid om van Gods vinger zodanig vormen t'ontfangen, als God believe zal daar op te schrijven. Hoe wy ons meer naar God zenden, en ons aan hem bevelen, en ons zelve verzaaken, hoe wy te beter daaronder zijn. Neem, zegt de Prediker, in 't goede de dingen met dat aange-

zicht, en met die sinnaal, daar meê zy zich van dag tot dag aan u vertonen: 't overige is buiten uw kennis. De Heer kent de gedachten der menschen, dat zy ydel zijn.

Zie daar hoe van de drie algemene aanhangen en gezinthen der Wijsbegerde de twee uitgedrukte belijdenis van twijffeling en onkunde doen: en in die van de Dogmatisten, de welke de derde is, kan men lichtelijk bemerken dat het meeste deel van hen niet het aangezicht van verzeekertheit aangenomen hebben, dan om dat zy beter gestelt zouden schijnen, en aangemener gelaat vertonen. Zy hebben niet zo zeer gedacht om enige zekerheit voor ons op te rechten, als om aan ons te tonen hoe verre zy in deze natracting der waarheit, die van de geleerden meer geveinst, dan geweten word, gekomen waren. Timæus, Sokrates van 't geen, dat hy van de goden, van de werrelt, en van de menschen weet, onderwijzen zullende, stelt voor dat hy daar af zal spreken als één mensch tot een mensch, en beweert dat het genoeg is zo zijn redenen waarschijnlijkheden zijn, gelijk de redenen van een ander; want hy belijdt dat de naaukeurige redenen niet in zijn handen, noch in geen der menschen handen zijn. 't Welk een van zijn navolgers dus nagevolgt heeft: *Ik zal hen verklaren zo veel als my mogelijk is: doch niet, dat het geen, 't welk ik zeggen zal, zeker en vast is, gelijk de godspraken van Pythius Apollo, maar gelijk een menschje, dat de waarschijnlijkheden gifting gevolg.* En dit op de redenering van de verachting des doots; een natuurlijke redenering, en die by 't slechte volk zelf bekend is. Elders heeft hy 't volgens Platoos reden zelve vertaalt. *Indien my, van de natuur der goden, en van*

Tsal.

Betrachting der Dogmatisten.

Timæus belijdenis van d' onzekerheit der dingen.

Cicero. Tuscul. Quæst. lib. 1.

Cicero. Tuscul. Quæst. lib. 1.

Welke verzuimen bequaam tot de Godsdienst.

d' oorsprong des werrelts sprekende, mis-
schien het geen, dat wy voorgenomen
hebben, niet kunnen bereiken, dit zal geen
wonder zijn: want het is billijk dat wy
gedenken dat ik, die spreken zal, en gy,
die oordeelen zult, menschen zijn; op
dat gy geen wyder onderzoek zou doen,
zo 't geen, dat 'er gezegt word, waar-
schijnlijk is.

Aristoteles hoopt gemenelyk een
groot getal van andere gevoelens en
meningen op malkander, om het zij-
ne daar by te vergelijken, en om aan
ons te tonen hoe veel wyder hy ge-
gaan is, en hoe veel nader hy aan de
waarschijnlijkheit koomt. Maar de
waarheit word niet naar eens anders
gezach en getuigenis geoordeelt. Epi-
kurus mijd dieshalven zeer godsdien-
stelijk anderen in zijn schriften by te
brengen. Deze is de Vorst der Dog-
matisten; en echter leren wy van hem
dat het veel weten oorzaak en ge-
leghentheit van meer te twijffelen voort-
brengt. Men ziet hem dikwijls met
voordacht zich met zo dikke en ver-
warde duisterheit dekken, dat men 'er
niets van zijn mening uitkiezen kan.
Dit is warelyk een Pyrrhonistery on-
der een vaste en onbetreuterde vorm.
Hoor Ciceroos betuiging, die aan ons
een anders mening door de zijne ver-
klaart. De genen, die onderzoeken wat
wy zelven van yder ding gevoelen, doen
dit met groter naaukeurighheit, dan noot-
zakelyk is. Deze middel van in de Wys-
begeerte tegen alles te redeneren, en van
geen zaak openlyk zijn vonnis te geven,
die van Sokrates voortgekomen, van Ar-
cestilaus weër opgebracht, en van Kar-
neades bevestigd is, heeft tot aan onze
tijt zijn macht behouden. Wy zijn de ge-
nen, die zeggen dat 'er enige valsche din-
gen by alle ware dingen geuotgt zijn, en
dit met zo grote gelykheit, dat daar in
geen zeker merkteeken van 't oordeelen en

toe te stemmen is. Waaröm dan heeft niet
Aristoteles alleen, maar het groot-
ste deel der Wijsbegeerigen naar duis-
terheit en zwarigheit getracht? 't en
zy om d'ydelykheit van 't onderwerp te
verheffen, en de nieuwsgierigheit van
onze geest bezich te houden, met
middel aan hem te geven om zich te
vermeiden met deze holle en afge-
knaagde benen te knagen. Klyto-
machus belijd en verzekert dat hy
nooit uit Karneades geschriften heeft
kunnen verstaan van wat gevoelen hy
was. Waaröm heeft Epikurus de
lichtigheit en 't gemak voor de zijnen
gemijd? en waaröm is Heraklytus
daaröm Skotimos, dat is duister, ge-
noemt? De zwarigheit is een munt,
die van de geleerden gebruikt word,
gelyk de guighelaars, op dat men
d'ydelykheit van hun kunst niet zou be-
merken, en met de welke de men-
schelyke beestelykheit zich lichtelyk
laat pazen.

Clarus ob obscuram linguam, magis
inter inanes: Lucr.
lib. 1.

Omnia enim stolidi magis admirantur
amantque,

Inversis quae sub verbis latet antia cer-
munt. a

Cicero berispt enigen van zijn vrien-
den van dat zy gewent waren meer
tijt in de Starrekunde, in de Rechten,
in de Redenkunst, en in de Meet-
kunde toe te brengen, dan deze
kunsten waerdig waren; en zeide dat
dit hen van de nutter en eerlijker
plichten van 't leven afwendde. De
Cyrenaïsche Wijsbegeerigen verächt-

a Hy was om zijn duistere taal ver-
maart, doch meest onder d' onkundigen.
Want de plompe menschen verwonderen
zich meer over de dingen, die zy onder
omgekeerde woorden verborgen zien, en
beminnen de zelfden meest.

Waarheit
word niet
naar gerui-
genis van
anderen ge-
oordeelt.

Voordachte
duisterheit
van Epiku-
sus.

Cleer. de
Natur.
Deor. lib. 1.

Waaröm de
Wijsbegeer-
igen naar
zwarigheit
trachten.

Duisterheit
van Karne-
ades schrif-
ten.

De geleer-
den by de
guighelaars
geleken.

De vrije
kunsten en
andere we-
tenschap-
pen van
verscheide
Wijsbegeer-
igen ver-
acht.

ren de Natuurkunde en Redenkunst even zeer. Zeno, terstont in 't begin zijner boeken van de gemene Staat, verklaarde alle de vrije kunsten onnut. Chryssippus zeide dat Plato en Aristoteles al 't geene, dat zy van de Redenkunst hadden geschreven, uit vermaak, en om zich t'oeffenen, hadden geltelt; en hy kon niet geloven dat zy ernstelijk van zulk een ydele stoffe gesproken hadden. Plutarchus zegt zulks van d'Overnatuurkunde. Epikurus zou dit ook van de Redenkunst, van de Letterkunst, van de Dichtkunst, van de Wiskunde, en van alle d'andere wetenschappen, behalven van de Natuurkunde, gezegt hebben; en Sokrates van allen, uitgezondert van die der zeden, en des levens. Indien men iets aan hem vraagde, zo bracht hy voorëerst de vrager altijd hier toe, tot rekening van de staat van zijn tegenwoordig en voorgaande leven te geven, die hy onderzocht en oordeelde: ja hy achtte alle leerlingschap als een gevolg, en toegift van dit. *Ik schep weinig vermaak in deze brieven, die aan hun Leeraars niets ter deucht dienstig zijn.* De kunsten zijn ten meeste deel dus door de zelfde wetenschap verächt. Maar zy hebben niet gedacht dat het ondienstig en onnut was hun geest in die dingen zelve t'oeffenen, daar in geen nutte en vorderlijke bondigheid is. Eindelijk, sommigen hebben Plato voor een Dogmatist, of Onderwijzer, anderen voor een twijffelaar, en d'anderen in zekere dingen 't een, en in anderen 't ander gestelt. Sokrates, de beleider zijner Samenpraken, is altijd bezich met vragen, en geschillen op te werpen, zonder ooit stant te houden, of te vernöegen; en hy zegt dat hy geen andere wetenschap heeft, dan die van tegen spre-

Sokrates
rekening van
de weten-
schap der
zeden.

Plato hoe-
danig aan-
gemerkt.

ken. Homerus, hun Stichter en voortbrenger, heeft de grontvesten van alle aanhangen der Wijsbegeerte gelegd, om te tonen hoe weinig dat het verschilde wat weg wy ingaan. Uit Plato zegt men dat tien verscheide aanhangen sproten. En zeker, volgens mijn oordeel was 'er nooit onderwijs bestendig en zeker, zo 't zijne niet zodanig heeft geweest. Sokrates zeide dat de vroedvrouwen, hun ambacht van anderen te doen geboren worden aanvallende, 't ambacht van zelve te baren verlieten; en dat hy, onder de naam van Wijs, die de goden aan hem opgedragen hadden, zich ook, in zijn mannelijke en geestelijke liefde, van 't vermogen van te baren had ontslagen, en zich vernoegde, door zijn bystant, d'anderen, die baarden, te helpen, en aan hen vorderlijk te zijn; hun natuur t'openen, hun deurgangen met vet te bestrijken, d'uitgang van hun baring gemakkelijker te maken, daar af t'oordeelen, het gebaarde te dopen, te voeden, te versterken, te zwachelen, en te besnijden, met zijn geest in 't gevaar van anderen t'oeffenen, en te gewennen.

Homerus
Stichter
van alle
aanhangen
der Wijsbe-
geerte.

Platoos
Wijsbe-
geerte, hoe-
danig.

Sokrates
onderwijs,
hoedanig.

Het is desgelijks met het meeste deel der Schrijvers van deze darde slach; gelijk d'ouden, uit de geschriften van Anaxagoras, Demokritus, Parmenides, Xenofanes en anderen aangemerkt hebben. Zy hebben een sleur van schrijven, die twijffelachtig in der daat, en met voordacht is, eerder met vragen, dan met onderwijzen, schoon zy hun stijl naar de trant der Dogmatisten, of Onderwijzers vermengen. Ziet men dit ook niet in Seneca, en in Plutarchus? Hoe dikwijls spreken zy nu met het een, dan met het ander aangezicht voor de genen, die 'er van naby op merken? En

Hoedanig
de geschrif-
ten van
verscheide
Wijsbege-
rigen.

en zelfs van
Seneca en
Plutarchus.

H h 3 de

de vereenigers der Rechtsgeleerden behoorden hen eerstelijk yder met zich te vereenigen. My dunkt dat Plato mer voordacht deze slach van wijsheit betrachten door samspraken uitgekozen heeft, om de verscheidenheit en verandering zijner eige verbeeldigen gevoeglijker in verscheide monden te plaatien. De zaken verscheidentlijk te verhandelen is hen zo wel, als eenpariglijk, en beter te verhandelen; te weten bredelijker en nuttelijker. Laat ons een voorbeeld aan ons zelve nemen. De besluiten maken 't uiterste punt van 't onderwijzig en besluitig spreken. En echter, de genen, die onze Parlementen aan 't volk voorhouden, als meest tot voorbeeld dienende, en bequaam om daar in d' oerbiedigheid te voeden, die het aan deze waardigheid verplicht is, bijzonderlijk door de genoetsaamheit der personen, die 't plegen, krijgen hun schoonheit, niet uit het besluit, 't welk hun dagelijck werk, en aan yder rechter gemeen is, als wel uit de redenkaveling, en de roering der verscheide en strijdige redeneringen, die de stoffen van 't recht lijd. En de ruimste baantot de berispingen der Wijsbegerigen tegen malkander word uit de tegenzeggings en verscheidenheden gehaalt, in de welken yder zich belemmert vind; of met voordacht, om de wankelbaarheid van de menschelijke geest omtrent alle stoffe te tonen, of door onkunde gedwongen, uit oorzaak van de wankelbaarheid en onbegrijpelijkheid van alle stoffe. Wat berekent deze spreuk? In een glibberige en glijdige plaats moet men onz geloof schorffen: want, gelijk Euripides zegt,

Les Oeuvres de Dieu en diverses

Façons nous donnent de traverses. a
Even gelijk de genen, die Empedokles als van een goddelijke worde gedreven, en van de waarheit overwelddigt, dikwijls in zijn boeken zaaide.

Zeker, wy gevoelen niets; wy zien niets: alle dingen zijn voor ons verborgen; daar is niet een, van de welken wy kunnen vaststellen hoddanig het is; terwijl wy altijd tot deze goddelijke spreuk weêrkeeren: *De Sapient. 9: denkingen der menschen zijn vlesachtig, en onze vindingen en voorzienigheit onzeker.* Men moet niet vreemt vinden dat lieden, die van de vangst wanhopen, echter vermaak in de jacht scheppen: dewijl d' oeffening uit zich zelve een aangename bezigheid is, en zo zingenaam, dat de Stoischen, onder de wellusten, ook die verbieden, de welk uit d' oeffening des geests spruit, en daar een breidel in begeren, en onmatigheit in al te veel te weter vinden.

Demokritus, aan zijn tafel vijgen geeten hebbende, die naar de honig smaakten, begon terstont in zijn geest 't onderzoeken van waar hen deze ongewone zoetigheid quam, en, om kennis daar af te bekomen, stond van de tafel op, om de ltaar van de plaats te bezichtigen, daar deze vijgen geplukt waren. Zijn dienstmaacht, d' oorzaak verstaande waarom haar meester dus in rep en roer geraakt was, zeide al lachende tot hem, dat hy daar over niet bekommert behoeft te zijn, dewijl zy hen in een vat had gedaan, daar in honig had geweest. Hy was gesteurd van dat zy hem de gelegenheit van dit onderzoek had benomen, en dat zy hem de stoffe tot zijn nieuwsgierigheid had

a Gods merken geven op verscheide wijzen veranderingen aan ons.

ont-

Waarom Plato de stijl van samspraken heeft verkozen.

Tegenzeggings en verscheidenheden der Wijsbegerige.

D' oeffening een aangename bezigheid.

Demokritus vijgen, en zijn begeert onderzoek daar op.

ontroof. Gy hebt my ongeneucht aangedaan: ik zal echter daarom niet nalaten d'oorzaak daar af t'onderzoeken, als of zy natuurlijk was: in voegen dat hy gaerne enige ware reden in een valsche en verdichte uitwerking gevonden zou hebben. Deze Historie van een vermaart en groot Wijsbegerige vertoont zeer klaarlijk aan ons deze naerftige drift, die ons met het vervolgen der dingen bezich houd, van welkers verkrijging wy wanhopen.

Voorbeeld van vermaak in 't onderzoek, en van een ander in de lust tot drinken.

Plutarchus verhaalt een gelijk voorbeeld van iemand, die niet van 't geen, daar af hy in twijffel was, onderricht wilde zijn, om niet het vermaak van het zelfde te zoeken te verliezen: gelijk een ander, die niet wilde dat zijn geneesmeester hem van d' ontroering der koorts verlosse, om niet het vermaak van de zelfde met drinken te verzaden, quit te gaan.

Deus. Epist. 88.

't Is beter 't overtollige te leren, dan niets. Even gelijk in alle voedsel dikwijls het vermaak alleen is, en gelijk het geen, dat wy nemen, en dat vermakelijk is, niet altijd voedsaam of gezont is; zo laat echter het geen, dat onze geeft uit de wetenschap trekt, niet wellustig te zijn, schoon het niet voedsaam noch heilsaam is. Zie daar wat zy zeggen: D'aanmerking der natuur is een bequaam voedsel voor onze geesten; zy verbest en blaast ons op, en doet ons de laege en aardfche dingen versmaden door de vergelijking der hoge en hemelsche dingen. 't Onderzoek zelf der verborge en grote dingen is zeer aangenaam, ja zelfs voor de geen, die'er niets af verkrijgt, dan d'eerbiedigheid en vrees om daar af t'oordeelen. Dit zijn woorden van hun belijdenis.

Het ydel beelt van deze zieke

nieusgierigheid ziet men beter uitgedrukt in dit ander voorbeeld, 't welk zy uit eerbewijs zo dikwijls in de mont hebben. Eudoxus wenschte, en bad van de goden dat hy eenmaal de zon van naby zou mogen zien, haar gestalte, grootheid en schoonheit begrijpen, op verbeurte van terfont daar af verbrand te worden. Hy wil, ten kosten van zijn leven, een wetenschap verkrijgen, van de welke het gebruik, en de bezitting hem met enen benomen zou zijn, en, om deze schichtige en wankelbare kennis, alle d'andere kennissen, die hy heeft, en die hy namaals verkrijgen kan, verlaten. Ik kan my zwarelijk overreden dat Epikurus, Plato en Pythagoras hun zonneveesjes, hun denkbeelden, en hun getallen voor gangbaar en gereet gelt aan ons hebben gegeven. Zy waren al te wijs, om de leden van hun geloof uit zo onzekere dingen, die men zo lichtelijk tegenspreken kon, op te rechten. Maar yder van deze grote mannen heeft, in deze duisterheit en onkunde des werrelts, getracht enig beek van licht, hoedanig 't ook was, by te brengen. Zy hebben hun ziel ter verlustiging tot zodanige vindingen uitgeleid, die ten minsten een aangename en scherpzinnige schijn hadden, zo zy, schoon valsch, tegen de strijdige tegenstellingen verdedigt kon worden. Deze dingen worden naar yders vernuft, niet naar de kracht der wetenschap verlicht. Een Onde, aan de welk men verweet dat hy belijdenis van de Wijsbegeerte deê, de welke hy echter in zijn oordeel niet hoog schatte, antwoordde, dat dit warelijk wijsheit betrachten was. Zy hebben alles willen aanmerken, en alles wegen, en vonden deze bezigheid bequaam tot de naturelijke nieuwsgierigheid,

Dwaze wensch van Eudoxus.

Epikurus zonneveesjes, Platoos denkbeelden en Pythagoras getallen, waar toe bygebracht.

Aanmerking der natuur hoedanig.

Dingen ten
behoef der
menschelij-
ke gezell-
igheid ge-
stelt.

heit, die in onsis. Zy hebben enige dingen ten behoef van de gemene gezelligheit beschreven, gelijk hun godsdiensten: en om deze inzicht was 't redelijk dat zy niet de gemene gevoelens op 't naauwte wilden onderzoeken, om geen steuring en ontroerenis in de gehoorzaamheit der wetten en gewoonten van hun lant voort te brengen. Plato verhandelt deze geheimenis met boertery, die genoech openbaar is. Want ter plaats, daar hy zijn eige gevoelen voorstelt, schrijft hy warelijk niets voor. Als hy de Wetgever vertoont, leent hy een gebiedende en verzekerende stijl, en mengt 'er echter de sporeloosten zijner vindingen onder, die zo nut zijn om 't gemeen t'overreden, als belachelijk om zich zelf vroed te maken; vermits hy weet hoe bequaam wy zijn om alle indrukkingen, en inzonderheit de sporeloosten en wanvoeghelijksken t'ontfangen. En dieshalven bevordert hy in zijn wetten voornamelijk, dat men in 't openbaar niets zal zingen, dan zodanige gedichten, van de welken de fabelachtige verdichtselen tot enig nuttig einde en gemerk strekken; dewijl 't zo licht en gemakkelijk is alderhande beuzelingen in de menschelijke geest in te drukken, dat het ongerechtigheit is de zelfde niet eerder met nutte, dan onnutte; of schadelijke leugenen te voeden. Hy zegt dieshalven in zijn gemene Staat, dat het, tot voordeel en nut der menschen, dikwijls nodig is hen te bedriegen. Men kan lichtelijk onderscheiden dat enige gezinthen en aanhangen meer de waarheit hebben gevolgt, en enigen meer de nuttigheit, daar door dez lesten grote achtting hebben verkregen. D' elende van de staat onzes levens is dat dikwijls het geen, dat zich

Straat van
Plato, als
hy de Wet-
gever ver-
toont.

Welke ge-
dichten van
Plato toe-
gelesen.

De men-
schen moe-
ten som-
tijts bedro-
gen wor-
den, vol-
gens Pla-
toos stel-
ling.

voor het waarste voor onze inbeelding vertoont, daar niet voor het nutste van onz leven verschijnt. De stoutste en onversaagste aanhangen, namelijk d' Epikurische, Pyrrhonische en nieuwe Akademische, zijn noch, ten einde van alles, gedwongen voor de burgerlijke wet te buigen. Daar zijn andere zaken, die zy gezift hebben, d' een op deze, en d' andere op die wijze, terwijl yder gepoogt heeft enig aangezicht, 't zy met recht, of t' onrecht, daar aan te geven. Want dewijl zy niets zo verborgen hebben gevonden, van 't welk zy niet hebben willen spreken, zo moeten zy dikwijls zwakke en dwaze gissingen smeden: niet dat zy zelven hen tot grontveft hebben genomen, noch om enige waarheit vast te stellen, maar tot d' oeffening van hun bezigheid. *Het schijnt dat zy niet zo zeer het geen, dat zy zeiden, hebben gevoelt, als dat zy hun vernuft door de zwaarheit van de stoffe hebben willen oeffenen.* En zeker, indien men 't dus niet nam, hoe zouden wy zulk een grote onstantvastigheit, verscheidenheit en ydelheit van gevoelens dekken, die, gelijk wy zien, door deze uitsteekende en wonderlijke zielen voortgebracht zijn? Want, tot een voorbeeld, wat is 'erydelder, als door onze uitrekeningen en gissingen van God te willen ramen, hem en de werrelt naar onze bevatelijkheid, en naar onze wetten te regelen, en, ten kusten van de Godheit, dit klein proefje van genoegzaamheit, 't welk hy belijft heeft aan onze natuurlijke staat mede te delen, te gebruiken? en, om dat wy onz gezicht niet tot in zijn heerlijke gestoelt hebben kunnen uitstrekken, hem hier beneden tot onze verderffelijke staat, en tot onze elende gebracht te hebben?

Burgerlijke
wetten
krachtiger
dan die van
de Wijsbe-
gerige.

Oorsprong
van de
zwakke gis-
singen der
Wijsbegeri-
gen.

Onbestan-
dige en yde-
le gevoe-
lens van
enige Wijs-
begerigen.

Zestiende Afdeeling.

Oude en waarschijnlijke gevoelens van de Godsdienst. Hoedanige kennis van God onder de Heidenen; en welke van Paulus t' Athenen best geoordeelt werd. Pythagoras beschrijving van 't goddelijk Wezen. God lichamelijk te bepalen enigzins noorzakelijk. De zinnelijke dingen treffen de geest krachtiglijk. Verscheide gevoelens van veel Wijsbegeeven, die de Godheit aangaan. Menschen tot goden te maken overtreft alle zwakheit in de redenering, en spruit uit dronkenschap in 't verstant; gelijk ook dat men de deuchden en ondeuchden in 't getal der goden stelt. Verbod tegen 't onderzoek van d' afkoomst der goden onder d' Egiptenaars.

Oude en
waarschij-
nelle ge-
voelens, de
godsdienst
aangaande.

VAN alle menschelijke en oude gevoelens, de godsdienst aangaande, schijnt my deze de meeste waarschijnlijkheit en verontschuldiging gehad te hebben, die God erkende als een onbegrijpelijke macht, d' oorsprong en bewaarder van alle dingen, alle goetheit, en alle volmaaktheit, die d' eerbiedigheit en eerbewijzing, de welke de menschen aan hem bewezen, onder wat aangezicht en naam, en op welke wijze het ook was, in 't goede aannam.

*Jupiter omnipotens, rerum, regumque,
Deumque*

Progenitor, genetrixque. 2

Deze yver is in 't algemeen van de betel mer een goet oog aangezien. Alle burgerlijke besteringen hebben vrucht uit hun aandacht getrokken. De menschen en de goddeloze werken hebben overal genoegsame uitgangen gehad. De heidenische Historien in hun fabelachtige godsdiensten erkennen waerdigheit, ordening, gerechtigheit, en voortekenen en godspira-

*3 Almachtige Jupiter, vader en
moeder van alle dingen, van Koningen,
en van goden.*

Kennis van
God onder
de Heide-
nen, hoeda-
nig.

ken, tot hun voordeel en onderwijs besteed, dewijl God mischien, volgens zijn barmhertigheit, belieft heeft door deze tijtelijke weldadigheden de tedere beginselen van een beestelijke kennis, hoedanig zy ook was, en die de naturelijke reden hen van hem gaf, dwars deur de valsche beelden van hun dromen heen, te queken. De genen, die de mensch uit zijn eige vinding gesmeed heeft, zijn niet alleenlijk valsch, maar ook goddeloos en lasterlijk. Van alle de godsdiensten, die de heilige Apostel Paulus t' Athenen in achtung vond, scheerf hem de geen, die zy aan een verborge en onbekende Godheit roegeeigent hadden, de verschonelijkste. Pythagoras ontworp de waarheit van naderby af: want hy oordeelde dat de kennis van deze eerste oorzaak, en 't Wezen der wezens onbepaalt, niet te beschrijven, en zonder uitbeelding moet zijn; en dat dit niets anders was, dan d' uitterste poging van onze verbeelding naar de volmaaktheit, terwijl yder het denkbeeld daar af naar zijn bevattelijkheid vergroot. Maar dewijl Numa onderfond naar dit ontwerp d' aandacht van zijn volk te

Welke van
de heiden-
sche gods-
diensten
t' Athenen
best van
Paulus ge-
acht.
Pythagoras
beschrij-
ving van
't goddelijk
wezen.

Numas
godsdienst
vrucht-
loos en
ge-
waardig.

Regelen, en het zelfde aan een godsdienst te verbinden, die gantschelijk in de geest bestond, zonder voorbevat voorwerp en stoffelijke vermeniging, zo bestond hy een zaak, die zonder gebruik is: want de menschelijke geest zou in dit onëindige van onvormige gedachten zwerfende konnen blijven; maar men moet hem volgens zeker beelt naar zijn vorm te zamen halen. De goddelijke Majesteit heeft zich dus enigzins in lighamelijke palen, ten opzicht van ons, laten omschrijven. Zijn overnaturelijke en hemelsche gewijdheden hebben tekenen van onze aardfche staat. Zijn aanbidding word door gevoelijke diensten en woorden uitgedrukt: want het is de mensch, die gelooft en bid. Ik stel ter zijden d' andere bewijzen, die hier toe gebruikt worden. Maar men zou my naauwelijks konnen doen geloven dat d' aanschouwing van onze Christus aan 't kruis genagelt, en van de schildery van deze deerlijke en meêdogende straf, dat de kerkplechtige vergietingen en bewegingen onzer kerken, dat de stemmen, naar d' aandacht onzer gedachten gevoegt, en deze ontroerenis der zinnen, niet de zielen der volken met een godsdienstige aandrift van zonnute uitwerking zouden verhirten. Van de godsdiensten, aan de welken men, in deze algemene verblindheit, lighaam heeft gegeven, gelijk de noot verëischte, zou ik, gelijk my dunkt, my lieft aan de genen gehouden hebben, die de zon aanbaden:

-- *La lumiere commune,*
L'œil du monde: & si Dieu daigne
porter des jeux,
Les rayons du Soleil sont ses jeux ra-
dieux,
Qui donnent vie à tous, nous main-

tiennent & gardent,
Et les fait & des humains en ce monde
regardent:
Ce beau, ce grand Soleil, qui nous fait
les saisons,
Selon qu'il entre ou sort de ses douze
Maisons:
Qui remplit l'univers de ses vertus co-
gnues:
Qui d'un trait de ses jeux nous dissipe
les nues:
L'esprit, l'ame du monde, ardens &
flamboyant,
En la course d'un jour tout le Ciel
tournoyant,
Plein d'immense grandeur, rond, va-
gabod & ferme:
Lequel tient dessous luy tout le monde
pour terme:
En repos sans repos, oisif, & sans se-
jour,
Fils aîné de nature, & le pere du
jour. a

om dat zy, behalven deze haar grootheit en schoonheit, dat stuk van dit

a Het gemeen licht, het oog des werrelts, en, zo 's God belieft ogen te hebben, de stralen der zon zijn zijn-stralende ogen, die aan alle het leven geven, ons ondersteunen en bewaren, en in deze werrelt de menschelijke werken aanbouwen: dese schone, deze grote zon, die ons d' onderscheit der tijden maakt, naar dat zy in haar waalf Huizen koomt, of daar uitgaat: die de werrelt met haar bekende deuchden vervult: die met een wink van haar ogen de wolken verstroot: de geest, de ziel des werrelts, die stikkert en brand, en in de loop van een dag de gehele hemel omloopt: vol van onmetelijke grootheit, rond, zwerfende en vast: die de gehele werrelt tot haar perk onder haar beeft: in rust zonder rust, ledig en zonder verblijf: oudste zoon van de natuur, en vader van de dag.

ge-

God lighamelijk te bepalen enigzins nootzakelijk.

De zonnelijke dingen treffen de geest krachtiglijk.

gebou is, 't welk wy 't wijdste van ons ontdekken, en dat dieshalven zo weinig aan ons beken was, dat men hen te vergeven had van dat zy in verwondering daar over geraakten, en eerbiedigheid daar aan bewezen. Thales, die zodanige stoffe d'eerste onderzocht, achtte God een geest, die alle dingen van water maakte. Anaximander zeide dat de goden in verscheide tijden sterven, en geboren wierden, en dat 'er werelden, onëindig in getal, waren. Anaximenes beweerde dat de lucht God was: dat hy voortgebracht, onmeetelijk, en altijd beweegbaar was. Anaxagoras d'eerste heeft gehouden dat de beschrijving en wijze van alle dingen, door de kracht en reden van een onëindige geest beleid wierd. Alkmaeon heeft Godheit aan de zon, aan de maan, aan de starren, en aan de ziel toegeëigent. Pythagoras heeft God een geest gemaakt, deur de natuur aller dingen verspreid, daar af onze zielen genomen worden; en Parmenides een kring, die de hemel omringt, en nu de werrelt door de hitte van 't licht. Empedokles zeide de vier naturen, van de welken alle dingen gemaakt zijn, goden te wezen. Protagoras had niets te zeggen, of zy zijn, of niet, of welken en hoedanig zy zijn. Demokritus achtte, nu dat de beelden en hun omtrekkingen goden waren, dan deze natuur, die deze beelden uitwerpt, en daar na onze wetenschap, en onze kennis. Plato verftroot zijn geloof daar af op verscheide wijzen. Hy zegt in Timaeus dat de vader des werrelts niet genoemd kan worden: in de Wetten, dat men zijn wezen niet moet onderzoeken; en elders, in deze zelfde boeken, maakt hy de werrelt, des hemel, de starren, d'aarde en onze zielen tot goden, en neemt daar

enboven de genen aan, die volgens d'oude inzetting in yder gemene Staat aangenomen zijn. Xenofon verhaalt een gelijke verwarring van Sokrates onderwijs: nu dat men Gods gestalte niet moet onderzoeken; en daar na doet hy eens vaststellen dat de zon God, en Gods ziel is; nu dat 'er niet meer dan een is, en dan dat 'er veel zijn. Spensippus, Platoos van Spensippus, maakt God zekere kracht, die de dingen bestiert, en zegt dat zy dierlijk is. Aristoteles zegt nu dat God de geest, en dat hy de werrelt is: nu geeft hy een ander meester aan deze werrelt; en dan maakt hy God de hitte des hemels. Zenokrates maakt acht goden: de vijf onder de Dwaalstarren genoemd, de zeste uit alle de vaste starren, als zijn leden, te zamen gezet, de zevende en achtste de zon, en de maan. Heraklides Pontikus zwerft in 't wilde in zijn meeningen, en berooft eindelijk God van gevoel, en doet hem van d'een en d'andere gedaante veranderen, en zegt daar na dat het de hemel en d'aarde is. Theophrastus zwerft in gelijke wispelturigheid in alle zijn verbeeldingen, en eigent de bezorging des werrelts nu aan 't verstant toe, dan aan de hemel, en dan aan de starren. Strato zegt dat het de natuur is, die, zonder vorm en gevoel, de kracht van voort te brengen, vermeerderen, en verminderen heeft. Zeno noemt God de natuurlijke wet, die 't goede gebied, en 't quade verbied; welke wet een dier is: en hy neemt de gewone goden wech, als Jupiter, Juno, Vesta. Diogenes Apolloniates zegt dat het d'ouderdom is. Xenofanes maakt God ront, en dat hy ziet en hoort, zonder 't ademen, en die niets met de menselijke natuur gemeen heeft. Aristoteles.

van Aristoteles,
van Kleantes,

roteles acht Gods vorm onbevattelijk, berooft hem van zinnen, en weent of hy dierlijk is, of niet. Kleantes noemt hem, nu de reden, dan de werrelt, dan de ziel der natuur, dan de hoogste hitte, die alles bevat en om-

van Perseus,

vangt. Perseus, Zenoos toehoorder, heeft gehouden dat men de genen, die enige merkelyke nuttigheit aan 't menschelyk leven toegebracht hadden, ja de nutte dingen zelve, God-

van Chryppus,

maakte een verwarde ophoping van alle de voorgaande gevoelens, en telt ook de menschen, die onsterffelyk zijn gemaakt, onder de duizentderhande goden, die hy gemaakt heeft. Diagoras en Theodorus lofheden volmondiglyk, dat 'er goden waren. Epikurus maakt de goden blinkende, deurschijnig, en daar men deurblyzen kan, tusfchen twee werelden, als tusfchen twee vestingen, geplaatst, van slagen beschut, met een menschelyke gestalte. En met onze leden bekleed; van welke leden zy geen gebruik hebben.

van Diagoras en Theodorus, en van Epikurus,

Cicor. de Divinat. lib. 7.

Ego Deum genus esse semper dixi, & dicam calitum,

Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus. a.

Vertrou nu op uw Wijsbegeerte, beroefnu nu dat gy 't rechte bescheit hebt bekomen, als gy dit gerammel van zo veel Wijsbegeerige harffenlozen ziet. D'ontroerenis der werreltsche vormen en gedaanten heeft zo veel op my gewonnen, dat de zeden en zinnelikheden, die van de mijnen verschillen, my niet zo zeer mishagen,

a Ik heb altijd gezegt dat 'er een geslachts van goden is, en zal zeggen dat het bemensch is: maar ik acht dat zy zich niet met het geen bemoeijen, 't welk van 't menschelyk geslachts gedaan word.

als zy my wel onderwijzen, en dat zy my, met hen te zamen te gelijken, verdoemden. Alle andere keur, als de geen, die van Gods uitgedrukte haant koomt, schijnt my een keur van weinig voorrecht te zijn.

De burgerlyke bestieringen des werrelts zijn in dit stuk niet minder strijdig, dan de scholen: daar uit wy verstaan kunnen dat het geval zelf niet minder verscheiden en veranderlyk, en niet meer verblind en onbedacht is, als onzereden. D'onkundigste dingen zijn de bequaamsten, om vergood te worden. Dieshalven van ons goden te maken, gelijk d'aaloutheit gedaan heeft, dit overtreff d'uiterite zwakheit van redening.

Ik zou noch liever de genen gevolgt hebben, die de slang, de hont, en d'os aanbaden, om dat hun natuur en wesen minder aan ons bekend is, en om dat wy meer recht hebben om ons van deze beesten het geen, dat ons beliest, in te beelden, en bovengewone vermogens aan hen toe t'eigenen.

Maar dat wy goden van onze aart en staar hebben gemaakt, van de welke wy d'onvolmaaktheit behoren te kennen; dat wy begeerte, gramschap, wraak, de huwelijken, voortelingen, vermaagschappingen, verlieftheden en minnenijt, onze leden en gebeenten, onze koortsen en geneuchten, onze doden en begravingen aan hen toege-eigent hebben: dit moet noorzakelyk uit een wonderlyke dronkenschap van 't menschelyk verstant voortgekomen zijn.

Qua procul usque adeo divino ab numero distans,

Inque Deum numero qua sint indigna videri. b

b Dit zo verre van de goddelijke natuur verschillen, en onwaardig schynen om in 't getal der goden te zijn.

De burgerlyke bestieringen zo wel strijdig, als de scholen.

Menschen tot goden te maken overtreft alle zwakheit in de redening.

en spruit uit dronkenschap in 't verstant.

Inert. lib. 3.

Hum

Clar. de Natur. Div. lib. 2. cap. 38. Hun gedaante, ouderdom, kleding en verciering zijn bekens. Hun afkoomst, huurslyken, maagschappen en alles koomt met de menschelyke zwakheit overeen. Zy worden ook met ontroerde en ontsfelde gemoeden ingevoert en vertoont; dewijl de begeerlykheden, bekommernissen en gramschappen der goden aan ons bekent zijn.

gelijk ook dat men de deuchden en zonden in 't geral der goden bek.

Tarf. Satyr. 2.

Quid juraat hoc, templis nostris inducere mores?

O curvae in terris animae & caelestium inanes! a

a Wat vermaak is hier in, dat wy onze zeden in de tempelen invoeren? ó zielen, die waar d' aarde krommen, en ydel van 't hemelsche zijn!

D' Egyptenaars verboden met een onbeschroomde voorzichtigheit, op verbeurte van 't leven, dat iemand hun goden. ^{Verbod over d'afkoomst van hun goden.} zeggen zou dat Serapis en Isis, hun goden, eertijts menschen hadden geweest, schoon yder wist dat zy zodanig geweest hadden. Hun beeltenis, met de vinger op de mont vertoont, betekende, zegt Varro, dit geheim ^{Betekenis van hun beelden.} bevel aan hun Priesters, dat zy hun sterffelike oorsprong zouden zwijgen, als door een nootzakelijke reden alle hun eerbiedigheit vernietigende. Dewijl de menschen zo zeer begeerde zich met God te paren, en te vergelijken, zo zou hy, zegt Cicero, beter gedaan hebben dat hy de goddelike aart en natuur tot zich gebracht, en hem nederwaarts getrokken had, dan dat hy zijn elende en verderf om hoog had gevoert. Maar hy heeft, zo men 't wel verstaat, dit beide op veelderhande wijzen, en met gelijke ydelheit van waan gedaan.

Zeventiende Afdeeling.

Sporeloze beschrijving der goden. Doling van enige Christenen in een tydelijk leven na de verrijzenis te stellen. Plato's magere geneuchten in 't ander leven. Hoe gering de tegenwoordige wellusten zijn. De grootheid van Gods beloften onbegrijpelijk. Grote verandering in ons verëischt, om tot d' eeuwige vrencht bequaam te zijn. Hoedanig de verandering van de woning der zielen van Pythagoras. Verandering van de Fenix, en van de zijwormen. Wat de doot werkt. Op welke gront de goede werken erkent en vergolden worden. Doling, die de sterffelike natuur onderworpen is. Verwaantheit van de mensch in van God te spreken.

Sporeloze beschrijving der goden.

Als de Wijsbegeerten het geestelijk Vorstendom van hun goden uitpluizen, en zich zeer bezich aanstellen om hun verbonden, ampten en macht t' onderscheiden;

zo kan ik niet geloven dat zy in ernst spreken. Als Plato ons Plutoos tuin afschildert, en de lighamelijke gemakken, of straffen, die ons noch na d' ondergang en vernietiging van onze

lighamen verwachten, en hen schikt naar 't gevoel, 't welk wy in dit leven hebben :

Secreti celant colles, & myrthæa circum

Sylva tegit, curæ non ipsa in morte relinquunt. a

Als Mahumet aan de zijnen een getapigt Paradys belooft, met gout en gesteenten vergiert, met meisjes van uitsteekende schoonheit bevolkt, en met bezondere wijnen en lijfstoet verzien; zo zie ik wel dat zy spotters zijn, die zich naar onze beestelijkheid voegen, om door deze wanen en hopen, die naar onze sterffelijke lust en begeerte gevoegt zijn, ons aan te lokken, en de zaak zoet voor te stellen.

Enigen van d' onzen zijn ook in gelijke doling gevallen, en hebben, na de verrijzenis, een aardfch en tijtelijk leven, met alderhande werreltsche geneuchten en vermaak verzelt, aan zich belooft. Geloven wy dat Plato, die zo hemelsche bevattingen, en zo grote gemeenzaamheit met de godheit heeft gehad, dat hy de bynaam daar af heeft behouden, meende dat de mensch, dit arm schepsel, iets in zich had, dat op deze onbegrijpelijke macht toegepast kan worden? en dat hy geloofst heeft dat onze quijnende bevattingen machtig waren, en de kracht van onz verstant sterk genoeg om d' eeuwige zaligheid of straf deelachtig te zijn? Men zou van wegen de menschelijke reden tot hem moeten zeggen: Indien de geneuchten, die gy in 't ander leven aan ons be-

a Geheimt heuvelen verbergen hen, en een bosch van Myrthen beschut hen romtom: de bekommernissen verlaten hen niet, zelfs in de doot.

looft, zodanig zijn als de genen, die ik hier beneden gevoelt hebt, zo heeft dit niets gemeen met d' onkundigheid. Schoon alle mijn vijf naturelijke zinnen met blyfschap opgehoopt, en deze ziel, die wy weten wat zy vermag, van alle vreucht en vernoeging, die zy begeren en hopen kan, ingenomen was, zo zou dit noch niets met alle zijn. Indien 'er iets van 't mijne is, zo is 'er niets van 't goddelijke; indien dit niets anders is, dan 't geen, dat tot deze onze tegenwoordige staat kan behoren, zo kan het niet in rekning gebracht worden. Alle de vernoeging en vreucht der sterffelijke menschen is sterffelijk. Indien de kennis van onze ouders, kinderen en vrienden ons noch in d' andere werrelt kan trefsen en kittelen, indien wy noch aan zulk vermaak vast zijn, zo staan wy noch in aardfche en eindige vermakenheden. Wy kunnen de grootheit van deze hoge en goddelijke beloften niet waardiglijk begrijpen, zo wy hen enigfins kunnen begrijpen. Om hen waardiglijk in te beelden, moeten wy hen oninbeeldelijk, onuitsprekelyk en onbegrijpelijk inbeelden, en gantschelijk anders, dan die van onze elendige ervarentheit. D' Apostel Paulus zegt dat het oog 't geluk, 't welk God voor de zijnen bereid, niet zou kunnen zien, en dat het niet in 's menschen hart kan opklimmen. En indien men, om ons daar toe bequaam te maken, onz wezen verbeter, en weêr verandert, gelijk gy Plato in uw zuiveringen zegt; zo moet dit zulk een uiterste en algemeene verandering wezen, dat wy 't, volgens de leer der natuurkunde, niet méer zullen zijn.

Geringheit der tegenwoordige welsusten.

De grootheit van gods beloften onbegrijpelijk.

Grote verandering van onze staat, om tot d' eeuwige vreucht bequaam te zijn.

Hector erat tunc cum bello certabat, at ille

Ovid. de Tristib. lib. 3. Elog. 11.

Tr a.

Tractus ab Aemonio non erat Hektor equo. a

't Zal iets anders zijn, dat deze vergeldingen zal ontfangen.

Quod mutatur enim, dissolvitur, interis ergo :

Trajectantur enim partes atque ordine migrant. b

Loerit.
lib. 3.

Verandering van de woning der zielen, die Pythagoras voorwendde, hoedde.

Want menen wy, in Pythagoras zielverhuizing, en in de verandering van woning, die hy voor de zielen inbeeld, dat de leeu, in de welk Cefars ziel verhuift is, de hartstochten trout, en aanneemt, die Cesar treffen, en dat hy 't niet is? Indien hy 't noch is, zo zouden de genen recht hebben, die, dit gevoelen tegen Plato bestrijdende, hem verwijten dat de zoon zijn moeder, niet het lighaam van een muider bekleed, zou konnen bespringen, en diergelijke ongerijmheden. En menen wy dat in de veranderingen, die uit de lighamen der beesten in anderen van gelijke slach geschied, de nieugekomenen geen anderen zijn, dan hun voorzaten? Men zegt dat uit d'asch van een Fenix een worm voortkoomt, en daar na een andere Fenix. Wie kan zich inbeelden dat deze tweede Fenix geen ander is, dan d'eerste. Men ziet de wormen, die onze zijde maken, als sterven en uitdrogen; en dat uit dit zelfde lighaam een uil voortkoomt, en daar uit een andere worm; en men zou te belachen zijn zo men achte dat dit noch d'eerste was. 't Geen, dat eens opgehouden heeft te wezen, is niet meer.

a Hy was Hektor, toen by in d' oorlog sreed; maar by was niet meer Hektor, som by van Achilles geslept wierd.

b Want het geen, dat verandert, word onbonden, en vergaat dieshalven; dewijl de delen scheidem, en in ordening verhuizen.

Wie de Fenix,

en hoe de wormen voortkoomen.

Nec si materiam nostram collegerit aetas

Idem eodem lib.

Post obitum, rursumque redegerit, ut sita nunc est.

Atque iterum nobis fuerint data lumina vite,

Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,

Interrupta semel cum sit repentia nostra. c

En als gy, ó Plato, elders zegt dat het geestelijk deel van de mensch aangaan en berreffen zal de vergeldingen van 't ander leven te genieten, zo zegt gy aan ons iets, dat geen groter waarfschijnlijkheit heeft.

Scilicet avulsus radicitus ut nequitulam

Idem eodem lib.

Displicere ipse oculus rem seorsum corpore toto. d

Want volgens deze stelling zal 't niet meer de mensch zijn, en by gevolg ook wy niet, dien deze genieting aangaan zal; dewijl wy van twee voorname wezentlijke delen bestaan, welker scheiding de doot en ondergang van onz wezen is.

Wat de doot is.

Inter enim jacta est Vita causa, vagaque

Idem eodem lib.

Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes. e

c En schoon de zijt onze stoffe na de doot vergaderde, en in dier voegen weder te zamen bracht, gelijk zy nu gesteld is, en schoon de lichten des levens aan ons meêrgegeven wierd; zo zou echter dit bedrijf niet tot ons behoren, als onze staat eens afgebroken is.

d Want gelijk het oog, tot de grond toe uitgerukt, bezonderlijk niets in 't geheel lighaam kan zien.

e Want d' oorzaak van 't leven is afgebroken. Alle de bewegingen zijn overal in 't wilde van de zinnen afgedwaalt.

Wy

Wy zeggen niet dat de mensch lijd, als de wormen hem zijn leden, daar hy meê leefde, knagen, en d'aarde hen verteert.

Tamen eodem
lib.

*Et nihil hoc ad nos, qui coitu conjugio-
que
Corporis atque anima consistimus uni-
ter apti. a*

Op welke
grond de
goden de
goede wer-
ken vergel-
den.

Wijders, op welke grondvest van hun gerechtigheit kunnen de goden aan de mensch, na zijn doot, zijn deuchdelijke en goede werken erkennen en vergelden; dewijl zy zelve de genen zijn, die de zelfden in hem bevordert en voortgebracht hebben; en waaröm steuren zy zich op hem, en wreken aan hem de zondige werken; dewijl zy zelve hem in deze zondige staat en gesteltenis hebben voortgebracht, en met een enige oogwink van hun wil hem kunnen verhinderen te missen? Zou Epikurus niet mer grote schijn van menschelijke reden dit aan Plato kunnen voorwerpen, zo hy zich niet dikwijls met deze spreuk beschutte; dat het den sterffelijke natuur onmogelijk is iets zeker van d'onsterffelijke natuur te stellen? De sterffelijke natuur doolt overal; maar bijzonderlijk als zy zich met de goddelijke dingen bemoeit.

Epikurus
reden van
Plato te
bestrafen,
door hem
zelf tegen-
g esproken.

a En dit raakt ons niet, die door de
samenvoeging en mengeling van 's lig-
haam, en van de ziel bestaan, en verëenigt
zijn.

Wie gevoelt dit klaarblijkelijk, als wy? Want hoewel wy zekere en onfaillbare beginselen aan haar hebben gegeven, (schoon wy haar gangen door de heilige lamp der waarheit verlichten, die God belieft heeft aan ons gemeen te maken, zo zien wy echter dagelijks hoe zy, hoe weinig zy van 't gewoon voerpad afwijkt, en van de weg, die door de kerk gebaant is, verwijderd, terstont geheel verloren gaat, zich zelve belemmert en vasthecht, en, zonder toon en doelwit in deze grote, woeste en ongestuimige zee van menschelijke wanen zwiert en zwerft. Zo haaft zy van deze brede en gemene weg afdwaalt, verdeelt en verstrootit zy zich in duizent verscheide streken.

Doling, die
de sterffe-
lijke natuur
onderwor-
pen is.

De mensch kan niets anders zijn, dan hy is, noch anders, dan naar zijn bevatting, inbeelden. 't Is, zegt Plutarchus, groter verwaantheit voor de genen, die niet dan menschen zijn, aan te vangen van de goden, en van de halfgoden te spreken, en te redenen, dan het voor een mensch, onkundig in de zangkunst, is te willen van de genen, die zingen, oordeelen; of voor een mensch, die nooit in 't leger was, van de wapenen en oorlog te willen twistreedenen, met te wanen dat hy door enige lichte giffing d'uitwerkelen van een kunst, die buiten zijn kennis is, zal begrijpen.

Verwaan-
theit van de
mensch in
van God te
willen spre-
ken.

Achtiende Afdeeling.

Verkeert oordeel van de Godheit 'eren. Wapenen en roef der vijanden tot een offer verbrand. Alexanders offer aan Itheris. Offer der Geten aan Zamolxis. Verhaal van verscheide wrede offers aan de goden der Heidenen. Verleving der Decien. Verscheuring der Mahometonen. De goddelijke natuur niet met de menschelijke te vergelijken. Onze onbillijkheit

heit in God wetten voor te schrijven. Dwaze waan van de mensch. Gods grote macht. Gebrekkelijkheit van de mensch. Veelheit der werelden van d' Ouden geloof, en waarom. Oud gevoelen van de hemelſche lighamen.

Verkeert oordeel van de Godheit t'eren.

D'Aalburheit, gelijk ik acht, meende iets voor de goddelijke grootheit uit te rechten, met haar neffens de mensch te paren, en te gelijken, haar met zijn vermogens te bekleden, en met zijn geestigheden en schandelijke nootzakelijkheden te beschenken: namelijk met haar van onze gerechten om t'eren, onze danssen, mommerijen, en kluchten, om haar te verheugen, aan te bieden, met haar mer onze klederen te dekken, in onze huizen te herbergen, met de reuk van wierook en 't geluid van gezang t'onthalen, met onze maaltijden en gasterijen te verheerlijken, haar naar onze zondige hartstochten te voegen, haar gerechtigheit met een onmenselijke wraak te vleiden, en haar met het verderf, en d' ondergangen der dingen, die zy geschapen heeft, en onderhoud, te verblijden. Gelijk Tiberius Sempronius, die, tot een offer aan Vulkanus, de rijke roof en wapenen, de welken hy den vijanden in Sardinia afgewonnen had, deé verbranden; en Paulus Emylius die van Macedonien aan Mars en Minerva. Alexander, aan d' Indiaansche grote Zee gckomen, wierp veel grote goude vaten, tot gunst van Thetis, daar in. Hy vulde, dat meer is, zijn autaren met een ſachting, niet alleenlijk van onnozele beesten, maar ook van menschen; gelijk veel volken, en onder anderen onze landaart, tot een gewoon gebruik hadden: ja ik geloof dat'er niemant vry af is, die 'er niet een proef afgedaan heeft.

Wapen en roof der vijanden tot een roof verbrand.

Alexanders offer aan Thetis.

-- *Sulmone creatos*

Quatuor hic juvenes totidem, quos educas Ufens,

Viventes rapis, inferias quos immolat umbris. a

De Geten achten zich onsterffelijk; en hun overlijden is niets, dan een deurgang naar hun God Zamolxis. Zy zenden alle vijf jaren iemand van hen aan hem, om hem naar de nootzakelijke dingen te vragen. Deze afgevaardigde word door 't lot verkozen. Het gebruik van hem af te vaerdigen, na dat zy hem mondeling van zijn last onderricht hebben, is dat drie van de genen, die by hem staan, zo veel werpspiessen overende houden, daar d' anderen, hem met hun armen oprillende, hem op te werpen. Indien hy in een dodelijke plaats getroffen word, en vaerdiglijk sterft, zo is dit aan hen een zeker bewijs van een goddelijke gunst. Maar indien hy daar af ontkoomt, zo achten zy hem voor een boos en vervloekt man, en vaerdigen noch een ander op gelijke wijze af.

Zamolxis God der Geten.

Hun offer aan hem.

Amestris, Xerxes moeder, oud geworden zijnde, deé in een maal veertien jongelingen der beste huizen van Perſien, volgens de godsdienst van 't land, doden, om enig onderaardsch god te believen. D' afgoden van Themixtitan verzaden zich noch heden met het bloet der kleine kinderen, en begeren geen offer, dan van

Wrede offer van Xerxes moeder.

en der afgoden van Themixtitan.

a Hy grijpt levendig vier jongelingen, van Sulmo geboren, en even zo veel anderen, van Ufens opgevoed, die hy tot lykoffers aan de schimmen opoffert.

K k k

deze

deze kinderlijke en zuivere zielen: gerechtigheit, die dorstig naar 't bloet der onnozelheit is.

Lucret.
lib. 1.

Tantum religio potuit suaderemalorum.

Kinderen der Karthagers aan Saturnus geoffert.

De Karthagers offerden hun eige kinderen aan Saturnus; en de geen, die 'er geen had, kocht 'er, terwijl de vader en moeder gehouden waren om met een blijd en vrolijk gelaat by deze offer te zijn. Zeker, 't was een vrecnde gril en verbeelding, dat men de goddelijke goetheit met onz verdriet en droefheit wilde pijn.

Lacedemonische kinderen voor Dianaa's aenzaar geoffert.

De Lacedemoniers troetelden en strookten hun Diana met de geëffeling der jonge knechtjes, die zy, om haar te believen, dikwijls ter doot toe deden geëffelen. Dit was een onbezuide aart en gewoonte, dat men de boumeester met d' omwering van zijn gebou wilde believen; en dat men de straf, die aan de schuldigen behoorde, door de straffing der gener, die niet schuldig waren, wilde afweeren: en dat d' arme Ifigenia, door haar slachting en doot, in Aulis haven, het heir der Grieken van de misdaden, die zy bedreven hadden, moest ontlasten;

Ifigenia in Aulis hangen geoffert.

Idem ibid.

Et casta incesti nubendi tempore in ipso,

Hostia concideret mactatu macta parentis. b

Verloving der twee Decien, vader en zoon.

Deze twee heerlijke en edelmoedige zielen der twee Decien, vader en zoon, gingen zich, om de goden tot de zaken der Romainen gunstig te

a Zo veel quaats kon de godsdienst berokkenen.

b En dat deze kuische, zelfs in haar bumbare jaren, bloediglijk tot een slachtoffer door haar vader gedoot moest worden.

maken, ploetselings in 't dikste der vijanden werpen. Hoe was d'onredelijkheid der goden zo groot, dat zy niet tot het Romainsche volk verzoent konden worden, 't en waar dat 'er zodanige mannen suerwelden?

Cicero de Natur. Deor. lib. 3.

Voeg hier by dat het niet aan de misdadige staat zich naar zijn maas, en op zijn tijt te doen geëffelen; maar aan de rechter, die niets voor straffe rekent, dan de straf, die hy beveekt, en die 't geen, dat naar 't believen van de geen koomt, die lijd, niet tot straffing kan toeëigenen. De goddelijke wraak vooronderstelt onze tegengevoel voor haar gerechtigheit, en onze strafing.

De goddelijke wraak bestaat in onze weerwil.

Eenparig geluk van Polykrates.

En zeker, de handel van Polykrates, dwingelant van Samos, was belachelijk. Hy, om de loop van zijn gedurig geluk af te breken, en dat tegen te streven, wierp in zee het waardste en kostelijkste juweel, dat hy had verniks hy achtere door dit gemaaken toegestelt ongeluk d' omkeer en verandering van 't geval te voldoen, 't welk, om zijn ongerijmtheit te bespotten, maakte dat dit zelfde juweel, in de buik van een visch gevonden, noch weer in zijn handen kwam.

Wijders, waar toe dienen de verscheuringen en ontledingden der Korybanten, der Monaden, en in onze tijt der Mahometanen, die hun aangezigt, buik en leden snijden en kerwen, om hun Profeet te believen? dewijl de quetsing in de wil, niet in de borst, oogen, schamelijke delen, in de goede stant, in de schouders en keel bestaat. De woede van een ontselt

Augusto de Civitat. Del. lib. 6. cap. 10.

Verkeuring van de Mahometanen.

haar gebruik, niet alleenlijk haar opzigt op ons, maar ook op de dienst van God, en der andere menschen.

Ons zelve te doden is ongerechtigheit.

't Is ongerechtigheit haar met voordacht te verlammen, en af te matten, gelijk ons zelve te doden, onder welken schijn het ook is. Het schijnt grote blohartigheid en verraat te zijn, dat men met de diensten en werkingen van 't lighaam, die plomp en slaafachtig zijn, onbeschoftelijk handelt, om voor de ziel de zorgvuldigheid, van hen naar de redenen te stieren, te sparen.

Idem. iiii.

Als zy de vergrande goden vrezen, die dus verdienen hen gunstig tot hen te hebben? Sommigen hebben zich tot vermaak van de voornaamste ontucht, gelukt; maar niemand heeft, door 't bevel van zijn meester, de banden aan zich zelf gelagt, om niet meer een man te zijn. Dus vervulden zy hun godsdienst met veel quade uitwerkselen.

Lucret. lib. 1.

Sapius olim

Religio peperit seclerosa atque impia facta. 2

Nu, niets van 't onze kan, op hoedanige wijze het ook is, met de goddelijke natuur gepaard, en daaraan toegestaan worden, zonder de zelfde met zo veel onvolmaaktheit te merken,

De goddelijke natuur kan geen vergelyking in ons, zonder verval van haar grootheid, lijden.

Lucret. lib. 1.

en te besmetten. Hoe kan deze oneindige schoonheit, macht en goetheit enige overënkoming en vergelyking met zulk een verworpe ding, als wy zijn, lijden, zonder 't uiterste nadeel en verval van haar goddelijke grootheid? Het swakke van God is sterker dan de menschen, en het dwaze van God wijzer dan de menschen. Stillpo de Wijsbegeerte, gevraagt zijnde of de goden zich over onze eerbewijzingen en offeringen verblijdden,

a De godsdienst heeft eertijds meermaals goede en goddeloze werken voortgebracht.

antwoorde, gy zijt onbeleefd; laat ons ter zijden gaan, zo gy daar afspreken wilt. Wy schrijven hem echter palen voor, wy houden zijn macht belegert door onze redenen, (ik noem onze sporeloosheden en dromen redenen, met verlof van de Wijsbegeerte, de welke zegt dat de zot, en de boze zelf door reden razen en woeden, doch door een reden van bezondere vorm) wy willen hem d'ydele en zwakke schijnbaarheden van ons verstant onderwerpen; hem, die ons, en onze kennis heeft gemaakt. Om dat 'er van niets niets gemaakt word, zal God de werrelt niet zonder stoffe hebben kunnen bouwen. Hoe! heeft God de sleutelen, en de leste werken van zijn macht in onze handen gegeven? Heeft hy zich verplicht niet buiten de palen van onze wetenschap te gaan? Neem het dus, ó mensch, dat gy hier enige merken van zijn uitwerkselen hebt kunnen bespeuren: meent gy dat hy alles, dat hy kon, hier toe heeft gebruikt, en dat hy alle zijn vormen, en alle zijn denkbeelden in dit werk te werk gestelt heeft? Gy ziet niets, dan d' ordening en regeling van dit kouwertje, daar in gy gehuisvest zijt, zo gy noch de zelfde ziet. Zijn goddelijkheit heeft een oneindig gebied daar buiten; dit deel is niets, ten opzichte van 't geheel.

Onze onbillijkheit in God wetten voor te schrijven.

Dwaasheit van de mensch in zijn waan.

Gods groote macht.

-- *Omnia cum caelo terraque mari-
que.* Lucret. lib. 6.

*Nil sunt ad summam summam totius
ommnia. b.*

Dit is een bezondere wet; die gy bybrengt: gy weet niet hoedanig d'algemeen is. Hou waan 't geen, dat aan gy onderworpen zijt, zonder dat hy 't onderworpen is. Hy is niet uw

b Alles, ja hemel, aarde en zee, is niets in vergelyking van dit Heelal.

Kkk 2 broe

Gebrekkelij-
kheit van
de mensch.

broeder, of medeburger, of medegezel. Indien hy zich enigfins aan u gemeen heeft gemaakt, 't is niet om zich tot uw kleinheit te vernederen, noch om rekening van zijn macht aan u te geven. Het menschelijk lighaam kan niet tot in de wolken opvliegen; 't is voor u. De zon loopt, zonder ooit stil te staan, haar gewone loop. De palen der zee, en van 't land kunnen zich niet te zamen mengen. Het water is onbestendig, en zonder vastigheid. Een vast lighaam kan niet deur een muur, die niet gebroken is, deurdringen. De mensch kan zijn leven in de vlam niet behouden; hy kan lichamelijk niet te gelijk in de hemel, en op d' aarde, en in duizent plaatsen wezen. Hy heeft deze regelen voor u gemaakt; zy treffen u. Hy heeft aan de Christenen geruigt dat hy, als 't hem belieft, hen alle daar af heeft ontslagen. Zeker, waarom zou hy, almachtig zijnde, gelijk hy is, zijn krachten aan zekere maat bepaalt en beperkt hebben? Om wie zou hy van zijn voorrecht afgeftaan zijn? Uw reden heeft in geen andere zaak meer waarfchijnlijkheit en grontvest, dan hier in, dat zy de veelheit der werelden aan u vroedmaakt.

Idem, lib. 2.

*Terramque & solem, lunam, mare
caetera quae sunt,
Non esse unica, sed numero magis in-
numerabili.* 2

De veelheit
der werel-
den ge-
looft, en
waarom.

De vermaartste vernuften van de verlede tijt hebben dit gelooft, en zelfs

2 En dat d' aarde, de zon, de maan, de zee, en d' andere dingen, die men ziet, niet enig zijn, maar eerder oneindig in getal.

enigen van d'onzen, die door de schijn van de menschelijke leden daar toe genootzaak wierden, om dat 'er, in dit gebou, 't welk wy zien, niets enig en alleen is,

-- *Cum in summa res nulla fit una Idem ibid.
Unica quae gignatur, & unica solaque
crescat.* b

en alle de geslachten in enig geral vermeerderd worden. Dierhalven schijnt niet waarschijnlijk te zijn dat God dit enig werk zonder gezeifchap en makker heeft gemaakt, en dat de stoffe van deze vorm aan dit enig ondeelbare uitgeput is geweest.

*Quare etiam atque etiam tales fatiare Idem ibid.
necesse est.
Esse alios alibi congressus materiae,
Qualis hic est avido complexu quem te-
net asber.* c

Inzonderheit zo zy bezielt is, gelijk haar bewegingen het zo gelooffelijk maken, dat Plato zulks verzekert, en veel van d'onzen of het zelfde bevestigen, of het niet daren verzwakken: ja zo weinig, als dit oud gevoelen, dat de hemel, de starren, en d' andere leden des werrelts schepfelen zijn, die uit lighaam en ziel bestaan: sterffelijk ten opzicht van hun samenzer-ting; maar onsterffelijk door de bepaling van de Schepper.

Oud gevoe-
len van de
hemelsche
lighamen.

b Dewyl in 't Heelal niets is, dat enig en alleen voortgebracht word, en enig en alleen groeit,

c Dierhalven moet men belijden dat 'er elders zodanige andere vergaderingen van stoffe heeft geweest, als deze is, die van de hoge lucht gratiglijk ombelst worden.

Negen-

Negentiende Afdeeling.

De werrelts verscheiden ten opzicht der plaatsen. Bezwellächtiige gevoelens der Ouden van verscheide gedaanten van menschen. Onkunde oorzaak van dat de mensch qualyk van de dingen spreekt. Wat leven is, en des zelfs kortheit. Melissus ontkenning van de voering. Protagoras gevoelens van de twyffeling. Gevoelen van verscheide anderen. Onoerbiedige wijze van spreken onder de Christenen. Gebrek van taal onder de Pyrrhomers. Hoe zy zich in hun woorden reddden. Onbeschofte wijze van spreken van God. Doting in de werrelt: die hier uit spruit, dat wy alles in onze schaal wegen.

NU, indien 'er veel werrelten zijn, gelijk Demokritus, Epikurus, en byna de gehele Wijsbegeerte gemeent hebben; hoe weten wy of de beginselen en regeler van deze tot d' anderen behoren? Zy hebben misschien een ander aangezicht en regeling. Epikurus verdicht hen of gelijk, of ongelijk. Wy zien in deze werrelt een oneindig onderscheit en verscheidenheit, alleenlyk ten opzicht van de verscheidenheit der plaatsen. In deze nieuwe boek des werrelts, die van onze vaders opgezocht is, vind men noch koorn, noch wijn, noch enigen van onze beesten; alles is 'er verscheiden. Zie in hoe veel delen des werrelts men in de voorgaande tijt geen kennis van Bacchus, noch van Ceres had. Daar zijn, zo men Plinius en Herodotus in dit stuk wil geloven, in sommige gewesten zeker slach van menschen, die zeer weinig naar ons gelijken. Daar zijn gestalten, die gemengt zijn, en van de menschelijke en beestelijke natuur hebben. Men vind gewesten, in de welken menschen zonder hoofst geboren worden, met d'ogen en mont in de borst: daar zy alle man en wijf te zamen zijn; daar zy op vier voeten gaan; daar zy niet dan een oog in 't voorhoofd heb-

ben, en met een hoofst, 't welk beter dat van een hont dan van een mensch gelijkt; daar zy beneden half visch zijn, en zich in 't water onthouden; daar de wijven in d'ouderdom van vijf jaren baren, en niet meer dan acht jaren leven; daar de menschen zo hard van hoofst, en zo vast van voorhoofd zijn, dat 'er staal geen vat op heeft, en ombuigt; daar de mannen zonder baart zijn; daar gehele volken zonder g bruik van 't vuur leven, en anderen, die zaat geven, dat zwart van verweis. Hoe is 't met de gennen, die zich naturelijk in wolven, paerden, en daar na weêr in menschen veranderen? En indien het dus is, gelijk Plutarchus zegt, dat 'er in e. nig gewest van Indien menschen zonder mont zijn, die zich met de reuk van zekere reukerijen voeden; hoe veel valsche beschrijvingen zijn 'er dan van ons? De mensch kan dan niet meer lachen, en is misschien niet tot reden 'n gezelligheit bequaam. D'ordering en d'oorzaak van onz inwendig gebou, zouden ten meestendeel ontijdig en onbequaam zijn. Wijders, hoe veel dingen zijn 'er in onze kennis, die deze treffelijke regelen, de welken wy de natuur voorgespelt en voorgeschreven hebben, bestrijden. En wy bestaan God zelf daar aan te

K k 3 bin-

De werrelt
verscheiden
ten opzichte
der plaat-
sen.

Oude be-
zellingen
van ver-
scheide
gedaanten
van men-
schen.

Onkunde
o orzaak
van dat de
mensch
qualijk van
de dingen
spreekt.

binden. Hoe veel dingen noemen wy wonderdadig, en tegen de natuur? Dit geschied door yder mensch, en door yder volk, naar de maat van zijn onkunde. Hoe veel verborge eigenschappen en Quatessencen vinden wy? Want volgens de natuur gaan is ten opzicht van ons niets anders, dan naar onz verstant gaan, zo veel als het bereiken kan, en als wy daar in kunnen zien; 't geen daar boven is, dat is gedrochtelijk, en ongeregel.

Nu, volgens deze regel zal alles gedrochtelijk voor de schrandersten en behendigsten zijn: want aangenomen heeft de menschelijke reden overreed dat zy noch voet, noch enige grontvest had, zelfs niet om te verzekeren of de sneeu wits is, en Anaxagoras zeide dat zy zwart was; of 'er iets, of niets is; of 'er wetenschap of onkunde is, en Metrodorus Chius ontkende dat de mensch zulks kon zeggen; of dat of wy leven, gelijk Eupides in twijfel is of het leven, 't welk wy leven, leven is, dan of het geen, 't welk wy doot noemen, leven is. *Wie weet of leven niet het geen is, dat men sterven noemt, en of sterven leven is: en niet zonder waar-schijnlijkheit is.* Want waarom zullen wy zeggen dat wy in deze ogenblik zijn, die niets anders dan een slip van d' onzindige loop eens eeuwige nichts is, en een zo korte afbreeking van onze eeuwige en natuurlijke staat: dewijl de doot alle her voorste en achterste van dit ogenblik, en noch een groot deel van dit ogenblik zelf beslaat. Anderen zweren dat 'er geen beweging is, 't en zy iets wijkt en verplaatst, gelijk de navolgers van Melissus. Want indien 'er niets is, dan een, zo kan noch deze kringfche beweging hem niet dienen, noch ook de beweging van d' een in d' ander plaats,

Wat leven
is.

Plato in
Gorg. en
Euripid.

Des zelfs
korthheit.

Melissus
ontkent de
roering en
beweging.

gelijk Plato bewijst; en dat 'er geen voortbrenging en verderf in de natuur is. Protagoras zegt dat 'er in de natuur niets anders is, dan de twijffeling; dat men van alle dingen gelijkelijk kan twistreedeneren, en noch hier af, of men van alle dingen gelijkelijk kan twistreedenen. Manifanes beweert, dat 'er van de dingen, die schijnen, niets meer is, dan dat 'er niets is; en dat 'er niets zekerder is, dan d'onzekerheit. Parmenides zegt, dat 'er van 't geen, dat schijnt, in 't algemeen niets is; dat 'er niet dan een is. Zeno beweert dat 'er zelfs geen is, en dat 'er niets is. Indien 'er een was, zo zou 't zijn of in een ander, of in zich zelf. Indien 't in een ander is, zo zijn 't twee. Indien 't in zich zelf is, zo zijn 't ook twee; het begrijpende, en 't begrepen.

Protagoras
gevoelen
van de
twijffeling.

Gevoelen
van Mani-
fanes,

van Parme-
nides,
en van
Zeno.

Volgens deze leerstukken is de natuur der dingen niets, dan een schaduuw, die of valsch of ydel is. 't Heeft my altijt toegeschenen dat deze wijze van spreken voor een Christen vol onbescheit en onëerbiedigheit is: God kan niet sterven; God kan zich niet verloghenen; God kan dit of dat niet doen. Ik vind niet goet dat men dus de goddelijke macht onder de wetten van onze woorden besluit; en men moest de schijnbaarheid, die in deze voorstellingen voor ons verschijnt, eerbiedlijker en godsdienstlijker vertonen. Onz spreken heeft, gelijk al 't ander, zijn zwakheden en gebreken. De Letterkunstenars zijn het grootste deel van d' oorzaken der ontroerenissen des werrelts. Onze gedingen spruiten alleenlijk uit de twist over d' uitlegging der werken; en het meeste deel der oorlogen uit deze onmacht van dat wy de verbonden, en handelingen van verdrach niet klarelijk hebben kunnen uitdrukken.

Onëerbiedighe
wijze
van spreken
der Christe-
nen.

De godde-
lijke macht
moet niet
onder de
wetten van
onze spraak
staan.

De man-
schelijke
spraak vol-
gebreken,
daar veel
rampen
uit sprui-
ten.

ken. Hoe veel twiften, en van hoe groot belang, heeft de twijffeling van de zin van deze fib *hoc* in de werelt voortgebracht? Laat ons 't besluit nemen, 't welk de Redenkunst zeive ons voor het klaarste zal voorstellen. Indien gy zegt, het is mooi weer, en dat gy waarheit zegt, zo is 't mooi weêr. Ziet gy daar niet een vorm van zeker te spreken? noch zal zy ons bedriegen; dat het zo zy, laat ons 't voorbeeld volgen: Indien gy zegt, Ik lieg, en gy spreekt waarheit, zo liegt gy. De kunst, de reden, de kracht van 't besluit hier af zijn gelijk met het ander: doch wy zijn echter belemmert, en ingewikkelt.

Ik zie de Pyrrhonische Wijsbegeringen, die hun algemene bevating met geenderhande spraak kunnen uitdrukken: want zy zouden een nieuwe taal behoeven. D' onze bestaat geheel in bevestigende voorstellingen, die gaarfchelijk tegen de hunnen strijden. Dieshalven, als zy zeggen, Ik twijffel, zo vat men hen terstont by de lappen, om hen te doen belijden dat zy ten minsten verzekeren, en weten dat zy twijffelen. In dezer voegen heeft men hen gedwongen hun toevlucht tot deze vergelijking der Geneeskunde te nemen, zonder de welke zy hun mening niet zouden kunnen uitdrukken. Als zy spreken, Ik weet niet, of Ik twijffel, zo zeggen zy dat deze voorstelling uit zich zelve al 't ander meê sleept; even gelijk de Rubarbar, die de quaataardigheden uitdrijft, en met enen zelf ook wechgaat. Deze mening is zekerlijk in deze vraag begrepen: Hoe weet ik 't? gelijk ik die tot een zinspreuk van een schaal voer.

Zie daar hoe men zich met dusdanige wijze van spreken vol onôerbiedigheid behelpt. Indien men in de verschillen, die tegenwoordiglijk in

onze godsdienst zijn, de tegenstrevers wat hart drukt, zo zullen zy onbeschôftelijk tegen u zeggen, dat het niet in Gods macht is, te maken dat zijn lighaam te gelijk in 't Paradijs, en op aarde, en in veel plaatsen is. En deze oude spotter, hoe doet hy 'er zijn voordeel meê? Ten minsten, zegt hy, is dit geen kleine troost voor de mensch, dat hy ziet dat God niet alles vermag: want hy zou, schoon hy wilde, zich niet kunnen doden; 't welk de grootste gunst is, die wy in onze staat hebben. Hy kan de sterffelijken niet onsterffelijk maken, — noch de doden weêr doen leven; ook niet dat de geen, die geleest heeft, niet heeft geleest, en dat de geen, die eer genoten heeft, haar niet heeft genoten; dewijl hy geen andere macht, dan de vergetenheit, op d' overleden heeft: En op dat deze gezelligheit van de mensch met God noch door aangename voorbeelden te zamen gekoppelt zou worden, hy kan niet maken dat twee mael tien geen twintig zijn. Zie daar 't geen, dat hy zegt, en 't welk een Christen behoort te mijden, om zulks uit zijn mont te laten komen. In tegendeel, het schijnt dat de menschen deze dwaze verwantheit van spreken opzoeken, om God tot hun maat te brengen.

- - Cras vel atra

Nube polum pater occupato

Vel sole puro, non tamen irrison

Quodcumque retro est, efficit, neque

Diffingit insectumque reddet,

Quod fugiens semel hora vixit. a

a 't Zy vader morgen maake dat de

hemel met een zwarte wolk overtrokken is, of dat de zon helder schijnt, hy zal echter het geen, dat voorby is, niet tot niets maken, en te weeg brengen dat het geen, 't welk van de vluchtende tijt eens meê gebracht is, ongedaan en ongemaakt zal zijn.

Onbeschofte wijze van spreken van God.

Horat. Carmin. lib. 3. Od. 29.

Belcumerde spreekwijze.

De Pyrrhonischen behoeven een nieuwo taal, dewijl zy by hun woorden gevat worden.

Hoe sy zich reddden.

Zinspreuk van Montaigne.

Als wy zeggen dat d'onëindigheid der eeuwen, zo der verledenen, als der toekomstenden, by God niets is, dan een ogenblik, en dat zijn goetheit, wijsheit en macht een zelfde ding, als zijn wezen is, zo zegt onze mont zulks wel, maar onz verstant begrijpt het niet: en echter wil onze verwaantheit de Godheit deur onze zift doen deurgaan. Hier uit spruiten alle de razernijen en dolingen, van de welken de werrelt, een ding, dat zo verre boven zijn gewicht is, in zijn schaal brengende, en daar meê wegende, zich ingenomen vind.

Doting in de werrelt, om dat wy alles in onze schaal willen weegen.

Plin: Natu.

't menschelijk hart, van enig klein twak flister, slecht begin genodigt en aangelokt, zich uitstrekt. Hoe darterlijk berispen de Stoischen Epikurus hier over, dat hy 't voor warelijk goet en gelukkig houd, dat aan God, en aan de wijze mensch alleen past niets dan een schaduw engelijkenis daar af te hebben? Hoe onbezuiddelijk hebben zy God aan 't nootlot gebonden en vastgemaakt? En och dat enigen, die zich Christenen laten noemen, noch heden zulks niet deden! Thales, Plato en Pythagoras hebben hem de noot onderworpen.

Dwaasheit der Stoischen, die God aan 't nootlot binden;

gelijk ook van anderen.

't Is wonder waer toe de verkeersheit van

Twintigste Afdeeling.

waer uit de waan gesproken, van aan God een lighaam toe te passen. Gods eenparigheid. Stratoos beschrijving van God. Zo veel dingen tot behouding, als tot verdelging. Gebruik der oude Heidenen in hun vergoding. Aan Augustus een grote menigte van tempelen gewijd. Agesilaüs antwoordt aan de Thasiërs, die hem gewijd hadden. Verwaantheit van de mensch. Sporeloze redenen van God. Heerlijke werken getuigen van hun meester. Menschelyke redeneringen, volgens de welken wy God afschilderen. Dwaasheit van de mensch, in zich te verheffen, en God te vergelijken. Verscheide voorbeelden van 't bedroch der Heidenen, door middel van hun goden gespeelt. Wie Merlins onder de Mahometanen zijn.

Aan God een lighaam toegepast.

DEze verwaantheit van God niet d'ogen te willen ontdekken, heeft gemaakt dat een voornaam man van d'onzen een lighamelijke gestalte aan de Godheit toegeëigent heeft; en dit is d'oorzaak van 't geen, dat ons dagelijks gebeurt, te weten dat wy de zaken en uitgangen van gewicht, en van bezondere aanwijzing aan God toepassen: want om dat zy ons gewichtig zijn, zo menen wy dat zy hem ook wegen, en dat hy'er volkomelijker en

naerstiglijker op merkt, dan op de dingen en uitgangen, die ons gering, of van gewoon gevolg zijn. De goden bezorgen de grote dingen, en verwarelozen de kleine. Luister naar zijn voorbeeld, hy zal verklaring van zijn reden doen. De Koningen bezorgen ook niet alle minste dingen in de Koninkrijken. Als of 't aan deze Koning meer en min was een Rijk, of een blad van een boom te roeren; en als of zijn voorzichtigheit anders handelde met d'uitgang van een strijt, als de sprong van een

Cicero de Natu. Der. lib. 3.

Idem lib. 3. cap. 35.

Gods eenparigheid.

een

een vlo te veranderen. De hant zijner bestiering voegt zich aan alle dingen op een zelfde wijze , met een zelfde kracht, en in een zelfde ordening. Onz belang doet 'er niets toe : onze bewegingen, en onze maten treffen hem niet. *God is in diir voegen een groot werkmester in grote dingen, dat hy in de kleine zaken niet minder is.* Onze verwaantheit brengt ons altijd deze lasterlijke verschijning voor d'ogen ; en om dat onze bezigheden ons belasten , zo heeft Strato de goden met alle ontslach en vryheit van dienften beschonken, gelijk hun priesters zijn. Hy doet de natuur alles voortbrengen en onderhouden , en bout de delen des werrelts naar haar maat en beweging ; terwijl hy de menschelijke natuur van de vrees der goddelijke oordeelen ontslact. *Heeft geen, dat zalig en onzalig is, heeft geen moeite en arbeit voor zich, en geeft zulks ook niet aan anderen.* De natuur wil dat in gelijke dingen gelijke betrekking en overeenkoming zy. Het onëindig getal van sterffelijken dan besluit een gelijk getal van onsterffelijken. D' onëindige dingen, die doden en verdelgen, voorönderstellen zo veel anderen, die bewaren en voordeel doen. Gelijk de zielen der goden, zonder tong, zonder ogen, en zonder oren, yder van hen het geen gevoelt, dat d'ander ook gevoelt, en onze gedachten oordeelen ; zo ramen, voorzegen en zien de zielen der menschen, als zy vry, en door de slaap, of door enige verrukking van 't lighaam ontslagen zijn, zodanige dingen, die zy, met het lighaam vermengt zijnde, nier zouden kunnen zien. De menschen, zegt de heilige Apostel Paulus, menende wijs te wezen, zijn dwaas geworden, en hebben Gods onverderffelij-

ke roem in 't beelt van een verderffelijk mensch verandert.

Zie hier een weinig dit guighelspel der oude vergodigen. Na de grote en verwaande pracht der begraffenis, als het vuur boven aan de pyramide vat kreeg, en 't bed van d'overleden aantastte, lieten zy een arent ontsnappen, die, door zijn vlucht om hoog, tekenen gaf dat de ziel naar 't Parady ging. Wy hebben wel duizent medalien, of penningen, en bijzonderlijk van deze eerlijke vrou Faustina, daar in deze arent vertoon word, die deze vergode zielen ten hemel bracht. 't Is erbarmelijk dat wy ons met onze eige aperijen en vindingen bedriegen.

Quod finxere timent. 3

Gelijk de kinderen, die zelve van dit zelfde aangezicht, dat zy voor hun makker vuil en zwart gemaakt hebben, vervaert worden. *Als of 'er iets ongelukkiger was, dan de mensch, die van sijn eige verdichtselfen verbeert word.* De geen, die wy gemaakt hebben, t'eren, verschilt veel van de geen, die ons gemaakt heeft, t'eren. Augustus had meer tempelen, dan Jupiter, die met zo grote godsdienst en geloof van wonderdaden gediend worden. De Thalers, tot vergelding der weldaden, die zy van Agestilaüs ontfangen hadden, quamen hem aanzeggen dat zy hem in 't getal der heiligen hadden gestelt. Heeft uw volk, zeide hy tot hen, macht om de geen, die 't hen belieft, tot God te maken? Voorziet 'er een van d'uwen meê, en als ik gezien zal hebben hoe hy 'er zich meê bevind, zo zal ik u van uw aanbieding bedanken.

De mensch is gantschelijk ontzinn-

a Zy vrezten 's geen, dat zy toegeselt hebben.

Stratoos beschrijving van God.

Cicero de Natur. Div. lib. 1. cap. 17.

Zo veel tot behouding, als tot verdelging.

Werking der zielen van 't lighaam ontslagen.

Wijze van vergoding der oude Heidenen

Medalieu van Faustina.

Lucan. lib. 1.

Plin.

Menigre van tempelen aan Augustus.

Agestilaüs van de Thalers gesien, en zijn antwoord aan hen.

Trismegif-
tus.

nig; hy zou niet een luis konnen ma-
ken; en hy smeed goden by doſijnen.
Hoor Trismegiftus, onze genoech-
ſaamheit prijzendet: Van alle wonder-
lijke dingen heeft dit de verwonde-
ring overtroffen, dat de menſch de
goddelijke natuur heeft konnen vin-
den, en haar maken. Zie hier bewij-
zen, zelfs van't ſchool der Wijsbe-
geerte:

Lucret.
lib. 1.

*Noſſe cui Divos & cœli Numina
ſoli,
Aut ſoli neſcire datum. a*

Sporeloz:
redenen
van God.

Indien God is, zo is hy een dier;
indien hy een dier is, zo heeft hy
zinnen en gevoel; en indien hy zin-
nen en gevoel heeft, zo is hy de ver-
dering onderworpen. Indien hy
zonder lighaam is, zo is hy zonder
ziel, en by gevolg zonder werking
en doening; en indien hy lighaam
heeft, zo is hy vergankelijk. Is dat
niet gewonnen? Wy zijn onmachtig
om de werrelt gemaakt te hebben;
daar is dan enige uitſteekender natuur,
die'er de hant aangeſtelt heeft. Het
zou een dwaze verwaantheit zijn, dat
wy ons voor 't volmaaktſte van dit
Heelal hielden. Daar is dan iets bo-
ter; en dat is God. Als gy een koſte-
lyke en prachtige woning ziet, zo
zult gy niet zeggen dat zy voor de
ratten en muizen gemaakt is, ſchoon
gy niet weex wie'er de meeſter af is.
En hebben wy, die dit goddelijk ge-
bou, dit hemelſch Palais, 't welk wy
zien, geen reden om te geloven, dat
dit de herbeg van enig meeſter is, die
groter is, dan wy zijn? Is het hoogſte
niet alrijt het waerdigſte? en wy zijn
in 't laagſte geplaatſt. Niets, dat zou-
derziel, en zonder reden is, kan iets

Menschelij-
ke Redene-
ringen, vol-
gens de
welken wy
God af-
ſchilderen.

*a Aan de welk alleen gegeven is de
goden, en hemelſche godheden te kennen,
en alleen niet te kennen.*

bezielt, dat bequaam tot reden is,
voortbrengen. De werrelt brengt ons
voort; hy heeft dan ziel en reden.
Yder deel van ons is minder dan wy.
Wy zijn een deel des werrelts. De
werrelt is dan overvloediglijker van
wijsheit en reden, dan wy, verzien.
Een grote beſttering en heeſchappy
te hebben is een treffelijke zaak. De
beſttering en heeſchappij des werrelts
behoort dan aan enige gelukkige na-
tuur. De ſtarren doen aan ons geen
hinder; zy zijn dan vol goetheit.
Wy behoeven voediël; de goden
dan ook, en zy worden van de dam-
pen van hier beneden gevoed. De
werreltſche goederen zijn geen goe-
deren by God; dieſhalven ook niet
by ons. Beledigen en beledigt te
wezen zijn gelijkelyk tekenen van
zwakheit: 't is dan dwaasheit God
te vrezen. God is goet door zijn na-
tuur; de menſch door zijn naerſtig-
heit, 't welk meer is. Tuſſchen de
goddelijke en menſchelyke wijsheit
is geen ander onderscheit, dan dat
d'eerſte eeuwig is. Nu, de doring
is geen bykoomſt en vermeerdering
in de wijsheit: wy zijn dan broeders
en makers. Wy hebben leven, re-
den en vytheit; wy houden de goet-
heit, liefde en gerechtigheit in ach-
ting: deze hoedanigheden zijn dan
in hem. Kort, de bouwing en ont-
bouwing, d'aart en natuur der God-
heit worden door de menſch, naar de
betrekking en vergelijking op zich,
geſmeed. Wat worm! en wat voor-
beel! Laat ons de menſchelyke hoe-
danigheden zo lang, en zo veel, als
't ons belieft, uitrekken, verheffen
en vergroten. Blaas u op, arme
menſch, en noch meer, en meer.

Dwaasheit
van de
menſch in
zich te ver-
heffen.

- Non, ſi te ruperis, inquit. a

Hovat. Scrv.
lib. 2. Sat. 3.

a Niet, ſchoon gy borſt, zegt hy.

Zeker,

en in God
te vergelij-
ken.

Zeker, zy, niet God, die zy met geen gedachten kunnen begrijpen, maar zich zelven, in plaats van hem, met hun gedachten begrijpende, vergelijken niet hem, maar zich zelven, niet met hem, maar met zich zelven. In de natuurlijke dingen passen d'uitwerkselen niet meer dan half op hun oorzaken. Hoe dan met deze oorzaak? Zy is boven d'ordering der natuur. Haar staat en natuur is al te hoogstewijze, en te meestrechtig, om te lijden dat onze bestuivingen haar zouden biiden en knevelen. Men kon: t'er niet door ons toe; deze strek is telaar. Wy zijn op de berg Senis niet nader aan de hemel, dan in de gront van de zee.

Bedroch
der Heide-
ren met
hun goden
gespeelt.
Voorbeeld
in Paulina.

Vraag het uw graadhoog. Zy verne-deren en brengen God tot de vleeschelijke mengeling met de vrouwen, hoe veel malen, en in hoe veel geslachten? Paulina, gemalin van Saturninus, een vrou van grote achting te Romen, menende zich met de god Serapis te mengen, bevond zich, door de koppeling der priesters van deze tempel, in d'armen van een, die op haar verliefd was. Varro, de scherpsinnigste en geleertste Latijnsche Schrijver, schrijft in zijn boeken van de Godgeleertheit, dat de kerkmeester van Herkules, met d'een hant voor hem, en met d'ander voor Herkules werpende, tegen de zelfde om een avontmaal, en een meisje speelde: indien hy won, ten kosten der offeringen, en indien hy verloor, tot zijn eige kosten. Hy verloor, en betaalde zijn avontmaal, en zijn meisje. Haar naam was Laurentina, die by nacht deze God in haar armen had, de

en in Lau-
rentina.

welk wijders tot haar zeide dat in de volgende dag de geen, die haar eerst zou ontmoeten, op een hemelsche wijze haar loon aan haar beralen zot; 't welk Taruncius was, een rijk jongeling, die haar tot zijnent bracht, en met 'er tijt haar tot zijn erfgenaam naliet. Zy van haar kant, verhopende een aangename zaak aan deze god te bewijzen, maakte het Romainsche volk tot erfgenaam; om 't welk men goddelijke eerbewijzingen aan haar toevoegde. Men hield (als of het niet genoeg was dat Plato, volgens een dubbelde afkoomst, oorspronkelijk van de goden afgedaalt zou zijn, en Neptunus tot gemene stichter van zijn geslacht had) t' Athenen voor zeker en gewis dat Aristo, zich met de schone Periktyone vermengen willoende, zich onmachtig daar toe bevond, en dat hy, in de droom, door de god Apollo verwittigt wierd dat hy haar onàngeroert, en onbesmet zou laten, tot dat zy gebaart zou hebben. Aristo en Periktyone waren Platoos ouders.

die vergoed
word;

gelijk ook
in Plato.

Hoe veel gelijke hoorndragerijen, door de goden tegen d' arme menschen bevordert, zijn 'er in de Historien te vinden? hoe veel mannen smadelijk uitgekreten en verloghent, tot voordeel der kinderen? In Mahomers godsdienst vind men, volgens 't geloof van dit volk, een groot getal van Merlins? te weten kinderen zonder vaders, geestelijk, en op een goddelijke wijze in de buik der maachden geteelt, en die een naam dragen, de welk in hun taal zulks uitbeeld.

Merlins
onder de
Mahome-
nen, hoedan-
ig zy zijn.

Ecnëntwintigste Afdeeling.

Aan yder ding is zijn wezen het waarste. Xenofanes redenering voor de beesten in de verdichting der goden, die deelgenoten van de twisten en bevoerten der menschen gemaakt worden. De Kauniers verdrijven met scherpe de vreemde goden. Aan yder kunst en handwerk een bezonder god toegevoegt. Elendige en slechte goden onder de Heidenen. Chryfippus gevoelen van d'ondergang der goden. Verontschuldiging van Skevola en Varro over de verdichtfelen der goden. Wat de natuur is, volgens Zeno. Meetkunde, hoe verre nootzakelyk by Sokrates; van Polyenus verworpen. Anaxagoras in hoge achting van de hemelsche dingen, van Sokrates ontfeldt van harsenen geächt en waarom. Platoos gevoelen en reden van de geesten.

Aan yder ding is niets waard, dan zijn wezen.

MEn moet aanmerken dat aan yder ding niets waard en hoger geächt is, dan zijn wezen, (de leeu, d'arent, en de dolhijn achten niets boven hun geslacht) en dat yder de hoedanigheden van alle andere dingen tot zijn eige hoedanigheden toepast, de welken wy wel kunnen uittrekken, en intrekken; maar dit is 't al: want onze inbeelding kan niet buiten deze toepassing, en buiten dit beginsel gaan, en niets anders ramen; en 't is onmogelyk dat zy daar uit koomt, en daar voorby geraakt. Hier uit dan spruiten deze oude besluiten: Van alle de vormen is die van de mensch de schoonste; God dan is van deze vorm. Niemand kan gelukkig zonder deucht, en de deucht niet zonder reden zijn; en geen reden kan ergens anders gehuisvest wezen, als in de menschelijke gestalte: God is dan met de menschelijke gestalte bekleed. 't Is onze geesten in dier voegen ingedrukt, en zy zijn daar af zodanig voortgenomen, dat den mensch, als hy op God denkt, een menschelijke vorm overkoomt. Xenofanes

zeide dieshalven op een vermakelyke wijze, dat, indien de beesten goden smeden, gelijk waarschynlyk is dat zy doen, zy hen zekerlyk hen gelijk maken en smeden, en zich, gelijk wy, beroemen. Want waarom zal een vogel niet dus spreken: Alle de delen des werelts hebben hun opzicht op my; d'aarde dient my om daar op te gaan, de zon om my te verlichten, en de starren om my hun invloeyingen in te blazen: ik heb zulk gemak en geriff van de winden, zodanig van de wateren: daar is niets, 't welk van dit gewelffel zo gunstlyk aangezien word, als ik. Ik ben het troetelkind der natuur. Is 't niet de mensch, die my viert, huisvest en dient? Hy doet om my zagen en malen. Indien hy my eet, hy doet ook wel desgelijks de mensch, zijo medemakker; en ik maak de wormen, die hem doden en eten. Desgelijks zou een kraanvogel zeggen, en noch heerlijker, om de vrijheit van zijn vlucht, en de bezitting van dit schoon en hoog gewest. Zulk een aangename makelaarster en middelaarster, en Idem ibid. zo groot een koppelaarster voor zich is de natuur.

Xenofanes redenering voor de beesten, in de toetseling der goden.

Waar uit d'oude sporeloze besluiten spruiten.

Cicero de Natur. Dier. lib. 1. cap. 27.

De mensch
eigens zic-
h zelf alles
toet.

natuur. Nu dan, volgens deze zelfde fleur is het nootlot voor ons; gelijk ook de werrelt: Voor ons bliakt en dondert hy; en de Schepper en schepfelen, alles is voor ons. Dit is het punt, en doelwit, daar naar d' algemeenheit der dingen doelt. Zie op 't verhaalboek, 't welk de Wijsbegeerte twee duizent jaren, en langer, van de hemelsche dingen gehouden heeft. De goden hebben niets gedaan, noch gesproken, dan voor de mensch. Zyeigent hen geen andere berading, ooggemerk en bezigheid toe. Zie daar hen tegen ons in oorlog-

Ervas.
Carmis.
lib. 2. Od. 12.

- - *Domitiosque Herculea manu
Telluris juvenes, unde periculum
Fulgens contreremit domus
Saturni veteris.* a

Zie hen daar deelgenoten onzer be-roerten en twiften, om ons hier af, dat wy zo dikwijls deelgenoten van hun onlusten en geschillen zijn, met gelijk te vergelden.

*Neptunus muros magnòque emota tri-
denti
Fundamenta quatit, totamque à sedi-
bus urbem
Erui: hoc fumo Scæas sæviffima
portas
Prima tenet.* b

De goden
deelgenoten
van de
wilten en
beroerten
der men-
schen.
Virg.
Æneid.
lib. 2.

De Kauiers nemen, uit ergwaan over de heerschappy van hun eige goden, de wapen op de rug in de dag

a En de jongelingen van d' aarde, door Herkules hant verwonnen, van de welken het schijnbaar gevaar het huis van d' oude Saturnus verschrikte.

b Neptunus schud de muren, en brijzelt met zijn grote drietant de bewoogte grontvesten, en werpt de gebele stat het onderste bovern. Hier staat de wreedste fumo vooraan, en hond de skeelche poort bezet.

De Kau-
niers ver-
drijven de
vreemde
goden door
hun wapen-
nen.

van hun aandacht en viertijt, en gaan de gehele plaats van hun gebied deur, slaan met hun speren de lucht hier en daar, en verdrijven en verbannen dus met geweld de vreemde goden uit hun lantpelen. Hun macht word naar onze nootzakelijkheid besnoeit. Deze geneest de paerden, die de menschen, die de pest, die het schurft, die de hoest, die 't een, en een ander een ander slach van zeerigheid. In dezer voegen mengt de bedorve godsdienst de goeden ook onder de kleinste en geringste dingen. D'een doet hen de druiven, en een ander het loek voortkomen: die heeft een ampt van de hoerery, en een ander van de koopmanschap. Voor yder slach van werklieden een god. D'een heeft zijn heerschappy en achtting in 't oosten; een ander in 't westeren.

Aan yder
kunst en
handwerk
een bezon-
der God
toegeei-
gent.

- - *hic illius arma,
Hic currus fuit.* c

Idem lib. 1.

O sancte Apollo, qui umbilicum cer-
tium terrarum obtines. d

Cicer. de
Divinat.
lib. 2. cap.
56.

*Pallada Cecropidæ, Minoya Creta
Dianam,
Vulcanum tellus Hipsipylea colit.
Fumonem Sparta, Pelopeiadæque
Mycenæ,
Pinigerum Fauni Melanis ora caput,
Mars Latio venerandus.* e

Ovid.
Fastor.
lib. 2.

c Hier waren haar wapenen, hier haar wagen.

d O heilige Apollo, die warelijk de navel van 't aardrijk bestaat.

e D' Atheners eren Pallas, Kreta Diana, Lemnos Vulkanus; Sparta, en het Pelopidisch Micene aanbid fumo, en Menalis, 't hoest der pijnboomdragery, Faunus aangezicht. Mars word van Laticum aangebeden.

Deze heeft niet meer, dan een vlek, of een gezin in zijn bezitting, die woont alleen, die in gezelschap, en dat willig, of nootzakelijk.

Funclaque sunt magno templa nepotiss avo. a

Elendige goden onder de Heidenen.

Daar zijn zo elendige en slechte goden, (want het getal klímt wel op tot zesendertig duizent) dat men wel vijf of zes op malkander moet hopen, om een korreltje graan voort te brengen, daar af zy hun verscheide namen nemen. Drie aan een deur; een voor 't hout, een voor de hengfels, en een voor de drumpel. Vier voor een kint, beschermers van zijn windsels, van zijn drinken, van zijn eten, en van zijn zuigen. Enigen zeker, enigen onzeker en twijffelachtig. Enigen, die zelfs noch niet in 't Parady komen.

Aardsche goden.

Ovid. Metamorph. lib. 1.

Quos, quoniam caeli nondum dignamus honore,

Quas dedimus certe terras, habitare finanus. b

Verscheide andere slach van goden.

Daar zijn onder hen Natuurkundigen, Dichters en Staatkundigen, enigen zijn in 't midden tusschen de goddelijke en menschelijke natuur; middelaars en tusschenprekers voor ons by God; volgens zekere tweede ordening en vermindering van aanbidding aanbeden; onëindig in eernamen en ampten; sommigen goet, anderen quaat. Daar zijn 'er zelfs ouden en afgesloofden; ja ook sterffelijken. Want Chryssippus achtere dat in de

Chryssippus gevoelen van d'ondergang d'r goden.

a *De tempelen van de naeef zijn aan die van d'overgrootvader gevoegt.*

b *En dewijl wy hen noch niet tot d'eer des bemels waerdig achten, zo laat ons toelaten dat zy die denken bewaren, de welken wy aan hen gegeven hebben.*

goden een einde zouden nemen, behalven Jupiter. De mensch verducht en smeed wel duizent aangename gezelligheden tusschen God en hem. Is hy niet zijn lantsman?

Fovis incunabula Creten. c

Ovid. Metamorph. lib. 8.

Zie hier de verontschuldiging, die d'opperste priester Skevola, en Varro; een groot Godgeleerde, in hun tijt, op d'aanmerking over deze zaak bybrengen: Dat het nodig is dat het volk van veel ware dingen onkundig is, en veel valschen gelooft. *Dewijl 't een waarheit zoekt, daar door het los gemaakt zou worden, zo geloofst men dat het dienstiger voor 't zelfde is, dat het bedrogen word.* De menschelijke ogen kunnen de dingen niet bemerken, dan door de vormen van hun kennis. Heugt het ons niet hoe gevarelijke sprong d'elendige Faëton deë, om dat hy, met een sterffelijke hant, de romen van zijns vaders paerden wilde handelen? Onze geest valt in gelijke diepte, en verstrooit en verbrijzelt door zijn roekeloosheit.

Verontschuldiging van Skevola en Varro.

Gelijkenis van Faëron, die op onze roekeloosheit past.

Indien men van de Wijsbegeerte vraagt van welke stoffe de zon is; wat anders zal zy aan u antwoorden, als van yzer, van steen, of andere stoffe van haar gebruik? Vraagt men aan Zeno wat de natuur is? een kunstvuur, dat bequaam is om voort te brengen, en dat geregeldelijk voortkoomt. Archimedes een meester van deze wetenschap, aan de welke men de voorzitting boven alle andere in waarheit en zekerheit toeëigent, zegt dat de zon een god van brandend yzer is. Ziet gy daar niet een treffelijke verbeelding, uit d'onvermijdelijke nootzakelijkheid den meetkundige betogingen voortgebracht? Doch echter niet zo onvermijdelijk en nut, dat

Wat natuur is, volgens Zeno.

Archimedes gevoelen van de zon.

c *Kreta, Jupiters wieg.*

So-

Meekunde hoe verre van Sokrates noorzakelijk geacht. Van Polyasus verwoepen.

Sokrates niet geacht heeft dat het genoeg was dat men zo veel daar af wist, dat men 't lant, 't welk mengaf, of ontving, kon meten; en dat Polyænus, die 'er een vermaart en deurluchtig leeraar af geweest had, hen niet verächt heeft, als vol valsheit, en schijnbare ydelheit, dan na dat hy de zoete vruchten der lanterfantige tuinen van Epikurus gesmaakt had. Sokrates in Xenefon, over deze reden van Anaxagoras, door d'aalbuicheit boven alle andere n in de hemelsche en goddelijke dingen verstandig gehouden, zegt dat hy zijn harsenen ontstelde, gelijk alle de menschen doen, die onmatelijk de wetenschappen, de welken niet van hun leest zijn, deursnuffelen. Hier in, dat hy de zon een gloejende steen maakte, bedacht hy niet dat een steen niet in 't vuur blinkt, en, 't welk erger is, dat hy daar in verteert. Hier in, dat hy van

Anaxagoras achtung in de hemelsche dingen, van Sokrates ontstelt van harsenen geacht; en waarom.

de zon en 't vuur een en 't zelfd^e maakte, bedacht hy niet dat het vuur niet de genen, die 't aanschouwen, geel maakt, en verbrand, dat wy 't vuur met een stijf gezicht aanschouwen, en dat het vuur de planten en kruiden door. Geheel niet van de hemel t'oordeelen is, naar Sokrates gevoelen, en ook naar 't mijne, wijselijkt geoordeelt. Plato, in zijn Timæus, van de geesten spreken zullende, zegt: dit is een bestaan, dat onze bevatting overtrest; men moet 'er deze ouden in geloven, die zeggen dat zy 'er af voortgekomen zijn. 't Is tegen reden, dat men aan de kinderen der goden geloof weigert, schoon hun zeggen niet op nootzakelijke, noch op waarschijnlijke redenen steunt; dewijl zy ons verzekeren dat zy van huisselijke dingen, en die zeer gemeen by hen zijn, spreken.

Niet van de hemel t'oordeelen is. Plato's gevoelen van de geesten.

Tweëntwintigste Afdeeling.

Verscheide verdichte bewegingen aan de Dwaalsterren toegezigent. Montaignes wensch om de natuur opentlijk t' aanschouwen. Wat zy by Plato is. Wat de Wysbegeerte is. De mensch de kleine werrelt genoemt. Verwarring in de toefstel van de mensch. Vermaning aan Thales, om eerst voor zich zelf te zorgen. De kennis van onz. eige stant dwaar. Onzeekerheit van 't geen, dat de mensch heeft. Gevoelens der menschen op oud geloof aangenomen. Oorzaak van des werrelis dwaasheit.

LAat ons bezien of wy een weinig meer klaarheit in de kennis der menschelijke en naturelijke dingen hebben. Is 't niet een belachelijk bestaan dat wy aan die dingen, de welken, gelijk wy zelven belijden, onze wetenschap niet bereiken kan, een ander lighaam smeden, en een valsche vorm van onze vonden lenen en verdichten? gelijk wy in de beweging der dwaalsterren zien, aan de

welken wy, om dat onze geest haar der dwaalsterren, inbeelden kan, van onze beweging lenen, en stoffelijke, lompe en lighaamelijke werktuigen verschaffen.

- - *Temo aureus, aurea summe* Ovid. *Metamorph. lib. 2.*
Curvatura rotæ, radiorum argenteus

ordo. 2

a De disselboom van goud, de kring der grote radren van goud, en de spieren van zilver.

Verscheide bewegingen

Men

Men zou zeggen dat wy koetsiers, timmerlieden, en schilders hebben gehad, die zich naar boven hebben begeven, om daar werktuigen van verscheide bewegingen op te rechten, om daar de raden en samenvlechtingen des hemelsche lighamen, verscheiden in verwe zijnde, rontom de spil der nootzakelijkheid, volgens Plato, op te rechten.

*Mundus domus est maxima rerum,
Quam quinque absonae fragmine zonae
Cingunt, per quam limbus pictus bis
sex signis,
Stellimicantibus, in obliquo aethere,
luna
Bigas acceptat, a*

Wensch van Montaigne om de natuur openlijk t'anschouwen.

Dit zijn alle dromen, en haarslenoze dwaasheden. Och dat het de natuur liefste om eens haar schoot t'openen, en aan ons eigentlijk de middelen, en 't beleit van haar bewegingen te vertonen, en onze ogen daar toe te bereiden! O God, wat misverstanden, wat misrekeningen zouden wy in onze arme wetenschap vinden! Ik ben bedrogen, zo zy een enig ding recht in haar stant en plooi houd; en ik zal van hier vertrekken, meer onkundig van alle andere dingen, dan van mijn onkunde. Heb ik in Plato niet deze goddelijke spreuk gezien, dat de natuur niets is, dan een duistere en ramende verdichting? misschien als een, die zeide een overtoege en duistere schildery, van een onëindige verscheidenheit van valsche weerschijsfelen slikkerende, om onze gif-

Wat de natuur by Plato is.

a De werelt is een zeer groot huis, van vijf hoogdonderende kringen omringt, daar deur een hoge riem, met tweemaal zes tekenen geschildert, die van heldere starren slikkeren, schuins deurgaat, en de wagen van de maan ook zijn loop heeft.

singen roeffenen. Alle deze dingen zijn verborgen, en van dikke duisternissen verdonkert en omringt: in voegen dat 'er geen menschelijk vernuft zo seherp van gezicht is, dat tot in de hemel kan deurdringen, en op d'aarde ingaan. En zeker, de Wijsbegeerte is niets, dan een twistgierige Dichtkunde. Waar uit trokken deze oude Schrijvers alle hun gezacht en achtbaarheid, als uit de Dichters? D'eerste Schrijvers zelve waren Dichters, en verhandelen de Wijsbegeerte in hun kunst. Plato is niets, dan een Dichter zonder rijm.

Cicero. Academi. Quasi.

Wat de Wijsbegeerte is.

Plato was hy is.

Gelijkenis, op de Wijsbegeerte toegepast.

Alle d'overnatuurkundige wetenschappen bekleden zich met de dichtkundige slijf. Gelijk de wijven elpenbene tanden gebruiken, daar de naturelijken hen ontbreken, en, in plaats van hun naturelijk bloos, een van vreemde stoffe toestellen, en gelijk zy heupen van laken en vilt, en gezontheden van katoen maken, en in yders aanschouwing zich met een valsche en geleende schoonheit vertieren: zo doet ook de wetenschap; en onz recht zelf heeft, gelijk men zegt, wettige verdichtfelen; op de welken het de waarheit van zijn gerechtigheit bout. De Wijsbegeerte geeft aan ons tot betaling en onderstelling zodanige dingen, die zy zelve aan ons leert dat verdicht zijn: want zy geeft ons deze uitmiddelpuntische en evenmiddelpuntische bykringen, daar meê de Starrekunde zich behelpt, om de loop en beweging der starren te beleiden, voor de besten, die zy in deze zaak heeft konnen vinden. Ja in al 't overige vertoont de Wijsbegeerte niet het geene, dat is, of dat zy geloofd, maar dat zy verdicht en sweed, als 't geene, dat meer schijn en geestighit heeft. Plato, over de redenering van de staet van onz lighaam, en dat van de beesten, zegt:

Platoos zekerheit van de dingh'n.

Dat

Dat het geen, 't welk wy gezegt hebben, waar is, hier af zouden wy verzekering bekomen, zo wy hier op de bevestiging van een godspraak hadden; wy zullen alleenlijk dit verzekeren, dat 'et het waarschijnlijkste is, 't welk wy hebben kunnen zeggen.

De Wijsbegeerte zend niet alleenlijk haar touwen, werktuigen en raden ten hemel. Laat ons een weinig aanmerken wat zy van ons zelve, en van onze samenstelling zegt. In de starren, en hemelsche lichamen is niet meer te rugganing, beëving, toetreding, deizing en verwijdering, als zy in dit arm klein menschelijk ligchaam verdicht en gesmeed hebben. Zeker, zy hebben daarom reden gehad, om het zelfde de kleine werrelt te noemen; zo veel stukken en aangezichten hebben zy aangewend, om het te metfelen, en te bouwen. In hoe veel delen hebben zy onze ziel gedeelt, om de bewegingen, die zy in de mensch zien, en de verscheide ampten en vermogens, die wy in ons gevoelen, te schikken, en te voegen? In hoe veel zetels hebben zy haar geveft? in hoe veel ordeningen en verdiepingen hebben zy deze arme mensch verdeelt, boven de genen, die naturelijk zijn, en die men begripen kan? en in hoe veel dienften en bezigheden? Zy maken 'er een gemeen en verbeeldelijk ding af. 't Is een onderwerp, dat zy hebben en handelen. Men laat aan hen alle macht om hem t'ontarmen, samen te voegen, weêr te vergaderen, en toe te stellen, yder naar zijn eigen zin; en noch bezitten zy 't niet. Zy kunnen 't niet alleenlijk niet in waarheit, maar ook niet in droom, regelen, of men vind 'er enig verval, of enige klank in, die han toetsel ontfaapt; hoe gruwelijk hy ook is, en van

hoe veel duizent valsche en verbeeldige stukken en brokken ook te zamen gelapt. Men heeft geen reden dat men hen verontschuldigt. Want wy Zaken, die verschonen dit in de schilders, dat zy, verre zijn, als zy de hemel, d' aarde, de zee, de te vertonen, kommen, bergen, en d' afgelege eilanden verterfchoont worden; tonen, alleenlijk een klein bewijs en merkteeken daar af aan ons ten toestellen; en wy vernoegen ons met een schaduw en verdichting, hoedanig zy ook is, namelijk van dingen, die men niet weet. Maar als zy de natuur, of maar niet enige andere zaak, die ons bekend is, die ons nabij afftrekken, zo eiffchen wy een volmaakte en naaukeurige vertoning van de trekken en verwen, en verächtchen hen, zo zy daar in missen.

Ik weet grote dank aan 't meisje van Miletus, dat, Thales de Wijsbegeerte geduriglijk met d'aanschouwing van 't hemelsche gewelf bezich, en hem altijd met d'ogen opwaarts gekeert ziende, hem iets in de weg lag, om hem te doen stonkelen; op dat zy hem zou verwittigen dat het tijt was, om met die dingen, de welken in de wolken zijn, bezich te wezen, als hy in de genen, die voor zijn voeten waren, verzorgt zou hebben. Zeker, zy ried hen zeer wel dat hy eerder voor zich zelf, dan voor de hemel, zou zorgen en toezien. Want, gelijk Demokritus door de mont van Cicero zegt:

*Quod est ante pedes, nemo spectat:
Caeli scrutantur plagas. a*

*Cicero, de
Divinat.
lib. 2. cap. 13.*

Maar onze aart en natuur brengt meê, dat de kennis van 't geen, dat wy in handen hebben, zo verre van ons, en zo hoog boven de wolken is,

a Niemand ziet op 't geen, dat voor zijn voeten is: men demsnuffelt de gewesten des hemels.

M m m als

De mensch de kleine werrelt genoemd.

Verwarringen in de toetsel van de mensch.

Het tegenwoordige aan de grootste Wijsbegeerten onbekent.

Horat. Epistolar. lib. 1. Epist. 12.

De kennis van onze eigene wezen zwaaert.

als die van de starren : gelijk Sokrates in Plato zegt, dat men aan yders, die met de Wijsbegeerte bezich is, het geen mag verwijten, 't welk deze vrou aan Thales verweet; dat hy niets van 't geen ziet, 't welk voor hem is: want alle Wijsbegeerte is onkundig van 't geen, dat zijn gebuur doet. Deze lieden, die de redenen van Sebonde te zwak bevinden, die nergens in onkundig zijn, die de werrelt bestieren, die alles weten;

*Qua mare comescant causa, quid temperet annum,
Stellae sponte sua, jussive vagentur & errant:
Quid premat obscurum Luna, quid prosperat orbem,
Quid velis & possit rerum concordia discors: a*

hebben zy somtijts niet in hun boeken de zwarigheden opgehaalt, die zich vertonen om hun eige wezente kennen? Wy zien wel dat de vinger zich roert, dat de voet zich beweegt, dat enige leden zich, zonder onz verlof, verroeren, en dat wy anderen door onz bevel bewegen; dat zekere vrees blozing, en zekere andere bleekheit voortbrengt; dat zodanige inbeelding alleenlijk in de milt, en zodanige andere in de harsenen werkt; dat d' een in ons het lachen, en d' ander 't wenen veroorzaakt; dat zodanige andere alle onze zinnen verbaaft en verbijstert, en de beweging onzer leden stuit; dat op zulk een voorwerp de maag zich ontlaf, en op

a Welke oorzaken de zee breidelen; wat het jaar temperet; of de starren van zelfs, of op een anders bevel zwoerven en dwalen; wat de maan duister maakt: en wat haar ront te voorschijn brengt; wat de verschillende eendracht der dingen wil en vermag.

zulke andere een lager deel. Maar hoe een geestelijke indrukking zodanig een steek en trefing in een vast en dicht onderwerp zon doen, gelijk ook de natuur van de binding en samenvoeging dezer wonderlijke werktuigen; niemand heeft dit ooit geweten. *Alles is, zegt Plinius, onder een onzekere reden, en in de majestiteit der natuur verborgen.* En Augustinus; *de wijze, volgens de welke de geesten aan de lichamen vast zijn, is zeer wonderlijk, en kan niet van de mensch begrepen worden; en dit zelf is de mensch.* En echter twijfelt men daar niet aan: want de gevoelens der menschen worden in gevolg van 't oud geloof, op gezach en achtbaarheid, als of 't godsdiens en wet was aangenomen. Men ontfangt voor kramers latyn het geen, dat gemeenlijk daar voor gehouden word. Men neemt deze waarheit aam met alle haargebou en toerusting van bewijzen en blijken, gelijk een vast en bestendig lighaam, daar men niet meer aan schud, en daar af men niet meer oordeelt.

In tegendeel, yder arbeid uit strijt en krijgheit om dit aangenome geloof niet al 't geen t'overplaafteren, en te versterken, dat zijn reden by kan brengen, de welke een gebuigzaam werktuig is, dat zich naar alle gestaltn kan keren en wenden. Dus word de werrelt vervult, en in alle dwaasheit gekonst en deurzult. 't Geen, 't welk maakt dat men van weinig dingen twijfelt, is dat men de gemene gevoelens niet proeft: men onderzoekt 'er de gront niet af, daar 't gebrek, en de valsheit legt; men maakt slechts strijt over de takken. Men vraagt niet of dit waar is, maar of men 't dus verstaan heeft. Men onderzoekt niet of Galenus iets, dat deugt, gezegt heeft; maar of hy 't dus

Onzekereheit van 't geen, dat de mensch heeft.

Gevoelens der menschen voor oud geloof aangenomen; en waarom.

Oorzaak van des werrels dwaasheit.

't dus of anders heeft gezegt. Zeker, d:elen, en deze dwinglandy van onz
't was wel redelijk dat deze breidel geloof zich tot in deschoolen, en tot
en dwang der vrijheit van onze oor- in de kunsten uistrekte.

Drieëntwintigste Afdeeling.

Aristoteles de god der schoolfche wetenschap. Gevoelens van verscheide Wijsbegeerigen over de naturelijke beginselen. Aristoteles beginselen, en zijn groot gezach. Grote macht van onze meesters over ons. Wy volgen als blinden in d' oeffening der wetenschappen. Middelen om tegen de goeden aan te gaan, die met voordaden stellingen aankomen. Kracht van de reden, zo wy in onze naturelijke stant gobleven waren. Waar de menschelijke, en waar de goddelijke reden geplaatst is. Gevoelen van veel Wijsbegeerigen over de ziel; en waar haar plaats in 't ligbaam is, volgens de mening van verscheide Wijsbegeerigen.

Aristoteles de god der schoolfche wetenschap.

Aristoteles is de god van de schoolfche wetenschap: 't is zonde zijn regelingen tegen te streven, gelijk die van Lykurgus te Sparta. Zijn lering en onderwijs dient aan ons tot een meesterlijke wet, die misschien zo valsch is, als een ander. Ik weet niet waarom ik niet zo gaerne zou aanneemen, of de denkbeelden van Plato, of de zonneveesjes van Epikurus, of het volle en ydele van Lysippus en Demokritus, of het water van Thales, of d'onëindigheit der natuur van Anaximander, of de lucht van Diogenes, of de getallen en overënkoming van Pythagoras, of 't onëindige van Parmenides, of 't een enige van Musæus, of 't water en vuur van Apollodorus, of de gelijke delen van Anaxagoras, of de tweedracht en vrientschap van Empedokles, of 't vuur van Heraklitus, of alle andere waan van deze onëindige verwarring van meeningen en gevoelens, die deze treffelijke menschelijke reden door haar zekerheit en klaarzigheit in al 't geen voortbrengt, daar

Gevoelens van verscheide Wijsbegeerigen over de naturelijke beginselen.

meê zy zich bemoeit: waarom, zeg ik, ik dit niet zo gaerne zou aanneemen, als 't gevoelen van Aristoteles op dit onderwerp van de beginselen der naturelijke dingen. Hy maakt deze beginselen van drie stukken, van stoffe, vorm en derving. En wat is 'er ydelder, dan d'ydelheit zelve oorzaak van de voortbrenging der dingen te maken? De derving is een ontkenning. Mer wat schijn heeft hy'er dan d'oorzaak en oorsprong der dingen, die zijn, af kunnen maken? Men zou echter dit niet mogen reppen, noch roeren, dan tot d'oeffening van de Redenkunst. Men bestrijd'er niets, om het in twijffel te trekken, maar om de Schrijver van 't School tegen de vreemde tegenwerpingen te verdedigen. Zijn gezach en achtbaarheid is 't doelwit, buiten 't welk men niets onderzoeken en vernemen mag.

Beginnelen der naturelijke dingen volgens Aristoteles

Groot gezach van Aristoteles.

Op grontvesten, die aangenomen en goet gekeurt zijn, kan men lichtelijk het geen, dat men begeert, bouwen: want d'overige stukken van 't gebou worden lichtelijk, zonder van

M m m 2 't spoor

©rote
macht van
onze mees-
ters over
ons.

't spoor af te geraken, naar de wet en regeling van dit begin beleid. Door deze middel, en langs deze weg vinden wy onze reden vast en bestendig, en spelen met weinig gevaar: want onze meesters winnen en verkrijgen vooraf zo veel plaats in onz geloof, als zy behoeven, om daar na het geen, dat zy willen te besluiten; even gelijk de Meerkundigen door hun toegestane vragen: vermits de toefeming en goetkeuring, die wy aan hen toestaan, aan hen middel geeft om ons ter rechte en slinke hant te slepen, en ons naar hun wil te drajen. De geen, die in zijn vooronderstellingen geloofd word, is onze meester, en onze God. Hy zal 't ontwerp van zijn grontvesten zo breed en gemakkelijk nemen, dat hy, zo hy wil, ons daar door tot in de wolken opvoeren zal. In deze oefening en handeling van wetenschap hebben wy Pythagoras spreuk, dat yder ervaren kunstenaar in zijn kunst geloofd moet werden, voor gangbaar en willig gelt aangenomen. De Redenkavelaar beroept zich op de Letterkunstenaar in de betekenis der woorden. De Redenrijker ontloent de plaatsen der bewijzen van de Redenkavelaar. De Dichter leent de maat van de Zangkundige; en de Meerkundige d'evenredenheden van de Telkundige. D'Overnatuurkundigen nemen tot hun grontvest de gisfingen der Natuurkunde: want yder wetenschap heeft haar vooröndergestelde beginselen, volgens de welken het menschelijk oordeel aan alle zijden gebreidel is. Indien men deze heining, in de welke de voornaamste doling bestaat, bestoort, en daar tegen aanloopt, zo hebben zy terstont deze spreuk in de mont, Dat men niet tegen de genen, die de beginselen lofheneu, moet twistredenen.

Wy volgen
al blinde-
lings elkan-
der in
d'oefening
der weten-
schappen.

Breidelen,
van 't men-
schelijk
oordeel.

Maar daar konnen geen beginselen voor de menschen zijn, zo de Godheit hen niet geopenbaart heeft. Het begin, midden en einde van al 't overige is niets, dan droom en rook. Tegen de genen, die met voorönderstellingen ten strijk komen, moet men de zelfde geloofspreuk, daar over men twist, voorönderstellen. Want alle menschelijke voorönderstelling, en alle uitspraak heeft even zo groot gezach, als d'ander, zo de reden geen onderscheit en verschil daar in maakt. Men moet hen dieshalven in de schaal leggen; en vooréerst d'algemenen, en de genen, die ons dus overheerschen.

Hoe men
tegen de
genen moet
aangaan, die
met voor-
önderstel-
lingen aan-
komen.

D'overreding en vroedmaking van de zekerheit is een zekere getuigenis van dwaasheit, en van d' uitterste onzekerheit; en daar zijn geen dwazer lieden, en die minder Wijsbegetigen zijn, dan de Filodoxen van Plato, die alleenlijk de gevoelens van anderen volgen. Men moet weten of het vuur heet, of de sneeu wit, en of 'er iets hard, of zacht in onze kennis is. En wat deze antwoorden aangaat, daar af men oude vertellingen maakt: gelijk aan de geen, die aan de hitte van 't vuur twijffelde, tot de welk men zeide dat hy zich daar in zou werpen; tot de geen, die de koude van 't ys loghende, dat hy 'er een stuk af in zijn boezem zou doen, zy passen gantsch qualijk aan de Wijsbegetige belijdenis. Indien zy ons in onz natuerlijk wezen en staät hadden gelaten, terwijl wy de vreemde schijnbaarheden ontfingen, naar dat zy zich aan ons door onze zinnen vertonen, en indien zy ons naar onze enkele begeerten, en door de staät van onze geboorte geregelt, hadden laten gaan, zo zouden zy reden gehad hebben om dus te spreken: Maar van hen hebben wy geleert ons rechtters

De volgers
van ande-
ren zijn ge-
uulgen van
hun eige
dwaasheit.

Krachte van
de reden,
zo wy in on-
ze natuere-
lijke staät
waren ge-
bleven;

rechters des werrelts te maken; van hen hebben wy dit gevoelen, en deze verbeelding, dat de menschelijke reden een algemene waarneemster is van al 't geen, dat buiten en binnen het hemelfch gewelf is; die alles omhelst, die alles vermag, en door welker middel men alles weet en kent. Deze antwoord zou onder de Kannibalen goet zijn, die 't geluk van een lang, geruist en vreedzaam leven, zonder de leerregels van Aristoteles, en zonder de kennis van de naam der Natuurkunde, genieten. Deze antwoord zou wiffchien beter zijn, en meer vastigheid hebben, dan alle de genen, die zy van hun reden en vinding ontleenen. Alle de dieren zouden met ons hier toe bequaam zijn; gelijk ook al 't geen, daar het bevel van de natuurlijke wet noch zuiver en eenvoudig is: maar zy hebben de zelfde verzaak. Zy moeten niet tot my zeggen, 't is waar; want gy ziet en gevoelt het dus: zy moeten tot my zeggen, of ik het geen, dat ik meen te gevoelen, daarom warelijk gevoel: en indien ik 't gevoel, zo moeten zy my daar na zeggen, waarom, hoe en op wat wijze ik 't gevoel. Zy moeten my de naam, oorsprong, en de palen en heiningen van de hitte en koude zeggen; gelijk ook de hoedanigheden van de geen, die werkt, en van de geen, die lijd: of anders moeten zy van hun belijdenis afftaan, en de zelfde verzaken, de welk is, niets aan te nemen, noch goet te keuren, dandoor middel van de reden, die de proeffteen in allerhande proeven is. Maar zeker, dit is een proeffteen vol van valsheit, doling, zwakheit en gebrek. Waar door willen wy haar beter proeven, als door haar zelve? Indien men haar niet moet geloven, als zy van zich zelve spreekt, zo zal zy

Maar wy hebben de zelfde verzaak.

Men moet reden van zijn zeggen geven.

naauwelijks bequaam en machtig zijn om van de vreedme dingen t'oordeelen; indien zy iets kent, ten minsten zal 't haar wezen, en haar woning zijn. Zy is in de ziel, en een deel, of uitwerksel daar af. Want de ware en wezentlijke reden, van de welke wy t' onrecht de naam roven, is in Gods boezem geplaatst. Dit is haar woning en vertrek; zy koomt daar uit te voorschijn, als 't God belieft enige straal daar af aan ons te doen zien; gelijk Pallas uit haar vaders hoofd te voorschijn quam, om zich aan de werrelt mede te delen.

Nu, laat ons bezien wat de menschelijke reden ons van zich, en van de ziel geleert heeft: niet van de ziel in 't algemeen, aan de welke byna de gehele Wijsbegeerte de hemelsche lighamen, en d'eerste lighamen deuchtig maakt; noch ook van de gene, die Thales aan de dingen zelve, die men onbezielt acht, toefigent, daar toe by door d'aanmerking van de zeilsteen genodigt wierd: maar van de gene, die ons toebehoort, die wy beter behoren te kennen:

Ignoratur enim quae sit natura animae

Lucr. lib. 1.

Nata sit, an contra nascentibus infinetur,

Et finit intereat nobiscum morte disrempta,

An tenebras orci visat, vastasque lacunas,

An pecudes alias divinius infirmesse. a

a Want men weet niet hoedanig de natuur van de ziel is, of zy geboren word, dan of zy den genen, die geboren worden, ingeboezemt word, en of zy gelijkelyk met ons sterft, als de door ons wechruikt; of zy d'onderdaardsche duisternissen, en de ruime helen bezoekt; of zy anderszins zich in de beesten inboezemt.

van Krates
en Dicaear-
chus,

van Plato,

Thales,

Asklepiades,
Hesiodus,
Anaximander,
Parmenides,
Empedokles.

Virgil.
Æneid.
lib. 9.
Possidonius,
Kleanthes,
Galenus,
Virgil.
Æneid.
lib. 6.
Hippokrates,
Varro,
Zeno,

Heraclides,
Xenokrates,
d' Egiptenaars,
de Chaldeen;
Lucret.
lib. 3.

van Aristoteles,

Krates en Dicaearchus zeiden dat 'er geheellijk geen ziel was; maar dat het lighaam zich dus, naar een natuurlijke beweging, roerde. Plato stelde dat zy een zelfstandigheid was, zich van zich zelve bewegende. Thales hield dat zy een natuur zonder rust was; Asklepiades een oeffening der zinnen; Hesiodus en Anaximander een ding, uit aarde en water te zamen gezet; Parmenides een ding van aarde en vuur; Empedokles van bloet.

Sanguineam vomit ille animam: a

Possidonius, Kleanthes en Galenus noemen haar een hitte, of een hete samenstel.

Ignitus est ollis vigor, & cœlestis origo: b

Hippokrates noemt haar een geest, deur 't lighaam uitgestrekt; Varro, lucht, deur de mont ontvangen, in de long verhit, in 't hart getempert, en deur 't lighaam verspreid. Zeno geeft aan haar de naam van quintessence, of zuiverste der vier hoofstoffen; Heraclides Pontikus het licht; Xenokrates en d' Egiptenaars een beweegbaar getal; de Chaldeen een kracht zonder bepaalde vorm.

Habitus quemdem vitalem corporis esse,

Harmoniam Græci quam dicunt. c

Laat ons Aristoteles niet vergeten. Hy zegt dat zy 't geen is, dar natuurlijk het lighaam doet bewegen; 't welk hy *Entelechia* noemt, met zulk

a Hy spoog zijn bloedige ziel uit.

b Zy hebben een vurige kracht, en een hemelsche oorsprong.

c Zekere levendige hebbelijkheid des lighaams, die van de Grieken overeenstemming genoemd word.

een magere vinding, als iemand anders: want hy heeft niet van de wezenheit, noch van d' oorsprong, noch van de natuur der ziel; maar by aanmerkt alleenlijk haar uitwerking. Laktanciüs, Seneka, en 't beste deel der Dogmatisten, of Onderwijzers, hebben beleden dat zy een ding was, 't welk zy niet verstonden. Eindelijk, en na d' optelling van deze gevoelens, *Enig God zal misschien noch eens kunnen wezen welk van alle deze gevoelens het rechte is*, zegt Cicero. Ik beken door my, zegt de heilige Bernardus, hoe onbegrijpelijk God is, dewijl ik de delen van mijn eige wezen niet kan begripen. Heraklitus, de welk hield dat alles vol zielen en geesten was, beweerde echter dat men in de kennis der ziel niet zo verre kon voortgaan, dat men de zelve bereiken kan; vermits haar wezenheit zo diep was.

Daar is geen minder verschil en strijt om haar te plaatsen. Hippokrates en Hierosilus stellen haar in de holligheid der harffenen. Demokritus en Aristoteles plaatsen haar 't geheel lighaam deur.

Ut bona sæpe Valerado cùm dicitur esse

Corporis, & non est tamen hæc pars ulla valentis. d

Epikurus plaatst haar in de borst.

Hic exultat inimpavor ac metus, hæc loca circum

Letitia mulcent. e

De Stoischen plaatsen haar rontom en gelijk zy dikwijls de goede stans des lighaams word genoemd, en echter geen deel van 't gezonde is.

e Want de schrik en vrees sidderen en trillen hier, en omtrent deze plaatsen kijstelt de blyschap.

van Laktanciüs,
Seneka en anderen,

De kennis van de ziel zwaar.
Cicero. Tusculan. Quest. lib. 1. cap. 11.

Plaats van de ziel naar Hippokrates en Hierosilus; naar Demokritus en Aristoteles; Lucret. lib. 3.

Naar Epikurus; Idem eodem lib.

Naar de Stoischen.

in

Erasistratus, in het hart; **Erasistratus** dicht aan 't pannevlies; **Empedokles** in 't bloet, gelijk ook **Moyſes**, 't welk oorzaak was van dat hy verbodt het bloet der beesten t' eten, daar hun ziel aangevoegt is. **Galenus** heeft gemeent dat yder deel des lighaams zijn ziel heeft. **Strato** heeft haar tuffchen de twee winkbrauwen geplaatst. *Men heeft*, zegt **Cicero**, *niet t' onderzoeken wat gedaante de ziel heeft, of waar zy woont.* Ik laat gaerne deze man zijn eige woorden houden. Zou ik in de welſprekenheit zijn ſpraak gaan veranderen? Voeg hier by dat 'er weinig winſt aan valt is in de ſtoffe zijner vindingen te gaan ſtelen. Zy zijn niet zeer gemeen, wat ruw, en weinig onbekent.

Maar de reden, waarom **Chryſippus**, gelijk ook d' anderen van zijn aanhang, beweert dat de ziel omtrent het hart is, dient niet vergeten en o-

verglaſagen te zijn. 't Is, zegt hy, om dat wy, als wy iets willen verzeke- ren, de hant op de borſt leggen; en als wy *ego*, ik willen uitspreken, zo laten wy d' onderſte kiezen naar de borſt zakken. Men moet deze plaats niet voorbygaan, zonder d' ydelheit van een groot en aanzienlijk man aan te merken: want behalven dat zijn die daar inzichten uit zich zelve van weinig overbriſft-^{wordt} belang zijn, zo bewijſt het leſte alleenlijk aan de Grieken, dat zy de ziel in deze plaats hebben. Geen menſchelijk oordeel, 't welk zo wel opme-kt, dat ſomtjits niet ſluimert. Wat ſchromen wy te ſpreken? Zie daar de **Stoiſchen**, vaders van de menſchelijke voorzichtigheit, de welken bevinden, dat de ziel van een menſch, onder een puinhooſt beſtort, lange tijt woelt om uit te komen, zonder zich uit de laſt te kunnen redden, gelijk een muis, in de val gevangen.

Gevoelen der Stoiſchen van de ziel.

Vierëntwintigſte Afdeeling.

De werrelt, volgens 't gevoelen van ſommigen, tot ſtraf der menſchelijke geeſten geſchapen. De diepſte onderzoekers zijn de grootſte ſporeloosheden onderworpen. **Platoos** belachelijke bepaling van de menſch. **Atomus** der **Epikuriſten**, en hun ongerijmtheit. **Zenoos** redeneringen van de werrelt, en de gevolgen daar af. **Sporeloosheden** der wijsbegeerigen in hun onderzoek, en wat men van hen uit hun werken t' oordeelen heeft. Zy witen hun gevoelens niet recht. De wijsbegeerte vol veranderingen en bezwelingen.

Enigen houden dat de werrelt geſchapen is, om tot ſtraf lighaam aan de geeſten te geven, die door hun ſchuld van hun zuiverheit, in de welke zy geſchapen waren, vervallen zijn; (in vogen dat d' eerſte ſchepping alleenlijk onlighamelijk geweest zou hebben) en dat men hen, naar dat zy

meer of min van hun geeſtelijkheit afgeweken zijn, meer of min aangena- melijk of lompig in 't lighaam brengt. Hier uit ſpruit de verſcheidenheit van zo veel geſchape ſtoffe. Maar de geeſt, die tot zijn ſtraf met het lighaam der zon bekleed wierd, moet een wonderlijke en bezondere maat van verandering hebben. D' uitein- den

De werrelt tot ſtraf der geeſten geſchapen, volgens ſommigen.

Waar toe d'uitzenden van 't onderzoek vervallen.

De hoogste onderzoekers de grootste sporeloosheden on-derzwoopen.

Platoos be- lachelijke bepaling van de mensch.

Atomes der Epiku- risten, hoe- danig.

Ongerijm- heit daar in getoont.

den van onz onderzoek vallen alle in verblinding; gelijk Plutarchus van 't hoofd en begin der Historien zegt, dat, op de wijze der kaarten, de zoom der bekende landen van moerasschen, grote bosschen, wildernissen en onbewoonde plaatsen omvangen word. Zie daar waarom de grootste beuzelingen en sporeloosheden in de genen worden gevonden, die de hoogste en diepste dingen handelen, terwijl zy in hun nieuwsgierigheid en verwaantheit verzinken.

Het einde en begin van wetenschap houden zich in gelijke beestelijkheid. Zie Plato, in zijn poëtische wolken, de vlucht naar de hoogte nemen. Bezie by hem d' onbekende taal der goden. Maar waar op dacht hy, toen hy de mensch bepaalde een dier met twee voeten, zonder veren? daar mede hy aan de genen, die lust hadden om met hem te spotten, aangename gelegenheit verschafte: want zy, een levendige kapoen ontpluimt hebbende, noemden hem Platoos mensch. Met welke eenvoudigheid hadden d' Epikurischen zich eerst ingebeeld dat hun Atomes, die zy zelden dat lighamen waren, de welken enige zwaarte, en enige natuurlijke beweging naar beneden hadden, de werrelt hadden gemaakt? tot dat zy, door hun tegenstrevers, onderricht waren dat het, volgens deze beschrijving, niet mogelijk was dat zy zich te zamen zouden voegen, en malkander vatten; dewijl hun val recht lootlijnig nederwaarts ging, en zy dieshalven overal evenwijdige lijnen maakten. Zy moesten 'er dieshalven sedert een gevallige beweging van ter zijden byvoegen, en ook aan hun Atomes kromme en hakige staerten verschaffen, om hen bequaam te maken tot malkander te vatten, en zich

te zamen te voegen. En toen zelfs brachten de genen, die hen met deze andere aanmerking vervolgden, hen weer in deze parling en kommer; waarom d' Atomes, zo zy by geval zo veelderhande gestaiten hebben gevormt, zich nooit malkander in dier voegen hebben bejegt en ontmoet, dat 'er een huis, of een schoen af geworden is? Waarom gelooft men ook niet dat een onëindig getal van Grickische letteren, op de ruimte neêr gestort, zich niet tot een Ilias van Homerus zouden kunnen samenvoegen? 't Geen bequaam tot reden is, zegt Zeno, is beter dan 't geen, dat 'er niet toe bequaam is, daar is niets beter, dan de werrelt; zo is hy dan tot reden bequaam. Kotta maakt om deze zelfde bewijzing de werrelt een wiskundige; en ook zangkundig, en een orgelst door deze andere bewijzing van Zeno; te weten, het geheel is beter dan zijn deel: wy zijn bequaam en machtig tot wijsheit, en delen des werrelts: de werrelt is dan wijs.

In de verwijtingen, die de Wijsbe-gerigen, over de verschillen van hun gevoelens en aanhangen, tegen malkander doen, ziet men onëindige gelijke voorbeelden, niet alleenlijk van valsche bewijzen, maar ook van wanvoeghelijken, die niet aan malkander hangen, en hun voortbrengers niet zo zeer van onweetentheit, als wel van onbescbaumtheit, beschuldigen. De geen, die een hoop van deze ezelfstukken der menschelijke wijsheit in overvloed te zamen hoopte, zou wonderen zeggen. Ik vergader 'er gaerne, als van ter zijden, een proefje af, dat niet min nut is, dan d' onderwijzingen bezadigt zijn. Laat ons hier uit van 't geen oordeelen, dat wy van de mensch, van zijn verstant, en van zijn reden t'ach-

Verdedigt.

Zoonos re- deningen, en de ge- volgen daar uit.

Sporeloos- heden in 't onder- zoek der Wijsbege- ringen te vinden.

Wat men vande Wijs- begerigen, uit hun werken t'oordeelen ten heeft.

ten hebben; dewijl men in deze grote mannen, en die de menschelijke genoechzaamheit zo hoog verheven hebben, zo grove en schijnbare gebreken en mislagen ziet. Ik, wat my aangaat, wil liever geloven dat zy de wetenschap by geval hebben gehandelt, gelijk een speeltuig, daar men overal mee kan spelen, en dat zy zich met de reden hebben verlustigt, gelijk met een ydel en beuzelachtig ding, terwijl zy alderhande vonden en verbeeldingen, nu ernstiger, en dan met minder yver, te voorfchijn brachten.

Deze zelfde Plato, die de mensch als een hoen bepaalt, zegt elders; Sokrates volgende, dat hy warelijk niet weet wat de mensch is, en dat dit een der stukken en delen des werrelts is, van de welken men zeer zwarelijk kennis kan nemen. Door deze verscheidenheit en onbestandigheid van gevoelens leiden zy ons bedektelijk, als met de hant, tot dit besluit van hun wankelbaarheid. Zy belijden dat zy niet altyt hun mening opentlijk en klarelijk ten toon stellen: zy verbergen de zelfde nu onder fabelachtige schaduwen van de Dichtkunde, en dan onder enig ander momtuig. Want onze onvolmaaktheit brengt noch dit mee, dat de gewasse en gegroeide spijs niet altyt bequaam voor onze maag is; men moet haar drogen, veranderen en weken. Zy doen desgelijks. Zy verduisteren somtijts hun naturelijke gevoelens en oordeelen, en vervalschen hen, om zich naar 't gemeen gebruik te voegen. Zy willen geen uitgedrukte belijdenis van onkunde en zwakheit der menschelijke reden doen, om de kinderen geen vrees aan te jagen: maar zy ontdekken de zelfde genoech aan ons, onder de schijn van een ontroerde en onbestandige wetenschap.

Ik ried in Italien aan iemand, die in kommer was om d'Italiaansche taal te spreken, dat hy, zo zy nergens anders naar trachtte, dan om zich te doen verstaan, zonder andersms daar in te willen uitmunten, d'eerste woorden zou gebruiken, die hem in de mont quamen, Latynschen, Franschen, Spaanschen of Gaskonschen; en dat hy, d'Italiaansche eindiging en uitgang daar aan voegende, nooit zou missen in enige taal van 't landt te treffen, 't zy Toskaansch, of Roomsch, of Veneciaansch, of Piemonteisch, of Napolitaansch, en dat hy van zo veel vormen d'een of d'ander zou raken. Ik zeg desgelijks van de Wijsbegeerte. Zy heeft zo veel aangezichten en veranderingen, en heeft zo veel gezegt, dat alle onze dromen en beuzelingen daar gevonden worden. De menschelijke verbeelding kan in 't goet en quaat niets bevatten, 't welk daar niet is. Daar kan niets zo ongerijmdelijk gezegt worden, 't welk niet van iemand der Wijsbegeerten gezegt word. Ik laat dieshalven mijn eiginzinnigheden vrijmoedlijker te voorfchijn komen, om dat ik weet dat zy, hoewel by my geboren, en zonder voorbeeld, hun betrekking en overeenkoming met enige oude geest en natuur zullen vinden, en dat ymant niet zal nalaten te zeggen; Zie daar, waar uit hy 't gehaalt heeft. Mijn zeden zijn naturelijk: ik heb, om hen te stichten en op te rechten, niet de bystant van enig onderwijs te hulp geroepen. Maar hoe zwak zy ook zijn, als de lust van hen te verhalen my heeft bevangen, en als ik, om hen een weinig welvoegentlijker te voorfchijn te brengen, my benaerstigt heb om hen met redenen en voorbeelden by te staan, zo heeft dit aan my zelf wonderlijk geweest, dat ik hen by

Nnn

gval

Gelykenis van 't gebruik van een taal.

De Wijsbegeerte vol veranderingen en beuzelingen.

De wetenschappen als een speeltuig gehandelt.

Platons onbestandigheid.

Belijdenis van dat zy hun gevoelens niet recht wizen.

geval met zo veel voorbeelden en Wijsbegerige redeneringen gelijk vond. Ik heb niet verstaan van wat beleid mijn leven was, dan na dat het

zelfde afgedaan, en ten einde gebracht was. Zeker, een nieuwe ver-toning; een Wijsbegerige by geval, en zonder vooroverwe-
ing.

Vijfentwintigste Afdeeling.

Platoos verdeling der eigenschappen van de ziel: haar werkingen en plaats; en waarom. Algemene ziel, daar de bezonderen afgetrokken worden. Zielen, waar, wanneer, en door wie voortgebracht. Gelijkheid der kinderen met de vaders; en waarom. Herdenking der ziel, door Plato gesteld; 't welk tegengesproken word. Hoedanig d'aanstaande vergelding der zielen, volgens Plato: hun geboorte en leven, naar Demokritus; ook hun hartstochten, ziekten en geneezing. De bestandigste zielen door de geringste dingen nedergeworpen. De vergiften werken zo wel op de zielen der wijzen, als op die van anderen.

Platoos verdeling der eigenschappen van de ziel.

MAar om weer tot onze ziel te komen: dat Plato de reden in de hersenen, de gramschap in 't hart, en de begeerlijkheit in de lever heeft geplaatst; 't is waarschijnlijk dat dit eerder een verklaring der bewegingen van deze ziel heeft geweest, dan een verdeling en scheiding, die by daar af heeft willen maken, als van een lighaam in veel leden. Het waarschijnlijkste van hun gevoelens is, dat het altijd een ziel is, die door haar vermogen redeneert, heugt, begrijpt, oordeelt, begeert, en alle haar andere werkingen door verscheidene werktuigen van 't lighaam oeffent; gelijk de schipper zijn schip bestiert naar de kennis en ervarentheit, die hy'er af heeft; nu met een tou aan te halen, of los te laten, dan met het zeil op te hijslen, met de riem te roejen, terwijl hy door een enige macht verscheidene uitwerk-selen beleid. 't Is ook waarschijnlijk dat zy in de hersenen is geplaatst; 't welk hier uit blijkt, dat de wonden en ongevallen, die dit

Zijn werkingen der ziel;

haar plaats; en waarom.

deel raken, terstont de vermogens der ziel quetsen; en 't is niet ongevoeghelijk dat zy van daar deur 't overige van 't lighaam heen sluipt;

(Medium non deserit unquam
Caeli Phœbus iter: radiis tamen omnia
lustrat.) a

Claudian.

gelijk de zon haar licht en vermogen uit de hemel naar buiten verspreid, en de werrelt daar mee vervult.

Cætera pars animæ per totum diffusa
corpus

Lucret.
lib. 3.

Paret; & ad numen mentis nomén-
que movitur. b

Enigen hebben gezegt dat 'er een algemene ziel was, als een groot lighaam, van 't welk alle de bezondere

Algemene ziel, daar de bezondere zielen afgetrokken worden.

a *Febus verlaat nooit de middelweg des hemels. Hy verlicht zek'er alles met zijn stralen.*

b 't Ander deel der ziel is, gelijk blijkt, deur 't geheel lighaam verspreid, en word op de godheit en naam van geest bewogen.

zie.

zielen afgetrokken wierden, en daar toe zy weêrkeerden, terwijl zy zich altijd weêr met deze algemene stoffe vermengden.

Virg.
Georg. lib. 4.

-- Deum nānque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cælumque
profundum.
Hinc pecudes; armenta, viros, genus
omne ferarum
Quemque sibi tenues nascentem arces-
sere vitas,
Scilicet huc reddi, deinde ad resoluta
referri
Omnia: nec morti esse locum: a

Zielen,
waar, wan-
neer, en
door wie
voortge-
bracht.

Anderen willen dat zy niets anders deden, dan zich daar weêr te zamen voegen, en te hechten; anderen dat zy van de goddelijke zelfstandigheid waren voortgebracht, anderen door d' engelen van vuur en lucht: enigen van alle outheit af; anderen in die ogenblik, als zulks behoefde. Enigen doen hen van 't rönt der maan afkomen, en daar wederkeren. 't Gemeen volk van d' Ouden geloofde dat zy van vader tot zoon voortgebracht worden, op een gelijke wijze en voortbrenging, als alle andere natuurlijke dingen; 't welk zy door de gelijkheit der kinderen met de vaders be-
weerden,

Horat. Car-
min. lib. 4.
Od. 4.

(Instillata patris virtus tibi:
Fortes creantur fortibus & bonis:) b

a Want God gaat deur alle landen, en gewesten der zee, en deur de diepe hemel. Hier uit hebben het groot en klein vee, de menschen, en alle aart van wilde dieren hun seder leven, yder voor zich, genomen, aan de welk zy daar na alles weêr overgeven en 't huis brengen, zonder dat de doot plaats by hen heeft.

b Uns vaders drucht is tot u deurgedrongen. Dapperen worden van dapperen en goeden voortgebracht.

en om dat men niet alleenlijk de merkteekenen des lighaams, maar ook een gelijkheit van aart, natuur en neigingen der ziel van de vaders tot in de kinderen ziet overgaan;

Gelijkheid
der kinde-
ren met de
vaders.

Denique cur acrum violentia triste le-
onum
Sceminium sequitur, dolus vulpibus, &
fuga cervis
A patribus datur, & patrias pavor
incitat artus,
Si non certa suo quae semine seminique
Vis animi pariter crescit cum corpore
toto? c

Lucret.
lib. 3.

en dat hier op sleunt de goddelijke gerechtigheid, die 't misdrijf der vaders in de kinderen straft; om dat de besmetting der vaderlijke zonden enigins in de ziel der kinderen ingedrukt is, en dat der zelfder onregeltheit van wil hen aangaat. Zy voegden hier by dat, zo de zielen van elders quamen, als uit een natuurlijk gevolg, en zo zy buiten 't lighaam iets anders geweest hadden, zy gedenkenis van hun eerste wezen zouden hebben ten opzicht van de natuurlijke vermogens van te spreken, redeneren en gedenken.

Reden hies
af.

-- Si in corpus nascentibus insinua-
tur,
Cur super ante adam etatem memi-
nisse nequimus,

Lucret.
eodem. lib.

c Eindelijk, waarom het wreet geweld het barste zaat der leeuwen volgt; waarom de vossen in list, en de berten in 't vluchten naar hun vaders aarden, en de vaderlijke schrik de leden doet wrillen? dan om dat door hun zaat zekere kracht des gemoeds gelijkelyk met het gehele lighaam wasf en toeneemt.

Nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus? a

Onderstelling van dat de zielen in hun zuiverheit geleerd zijn.

Want om de stant onzer zielen te verheffen, gelijk wy voorhebben, zo moet men hen geleert vooronderstellen, als zy in hun eenvoudigheid, en natuurlijke zuiverheit zijn. Dieshalven zouden zy, van de lighamelijke gevangenis ontslagen, zuiver geweest hebben, zo wel eer zy daar in quamen, gelijk wy verhoppen dat zy zullen wezen; na dat zy daar uit vertrokken zullen zijn. En zy moesten, in 't lighaam zijnde, gelijk Plato zeide, uit deze wetenschap gedenken dat het geen, 't welk wy leren, niets anders is, dan een geheugenis van 't geen, dat wy hebben geweten; een zaak, die yder uit ervarentheit kan beweren valsch te zijn. Voorêerst om dat ons niet zo bestiptelijk heugt, als 't geen, dat men aan ons leert: en indien de geheugenis zuiverlijk haar plicht waarnam, zo zou zy ten minsten ons enige trek boven 't geen, dat wy geleert hebben, verschaffen. Ten tweeden, 't geen, dat zy wist, in haar zuiverheit zijnde, was een ware wetenschap, daar in zy, door haar goddelijk verstant, de dingen kende, gelijk zy zijn: in plaats dat men haar de leugen en zonde doet aanneemen, zo men haar daar in onderwijlt, daar in zy haar geheugenis niet kan besteden; dewijl dit beelt, en deze bevatting nooit plaats in haar hebben gehad. Indien men zegt dat de lighamelijke gevangenis haar vermogens in dier voegen verflukt, dat zy 'er gantschelijk

a Indien zy den genen, die geboren worden, ingeboezemt word, waarom kunnen wy dan niet aan onze voorgaande handel gedenken? en waarom behouden wy dan geen geheugenis van de voorgaande zaken?

in uitgebluscht zijn, dit is voorêerst strijdig tegen dit ander geloof, dat men haar krachten zo groot stelt, en de werkingen, die de menschen daar af in dit leven gevoelen, zo wonderlijk, dat zy deze voorgaande godheit en onsterffelijkheid daar uit besloren hebben.

Nam si tantopere est animi mutata potestas,

Laerc. lib. 3.

Omnis ut aëtarum exciderit retinentia rerum,

Non ut opinor ea ab lesbo jam longior errat. b

Wijders, de krachten en uitwerkelen der ziel moeten by ons, en niet elders, aangemerkt worden: al 't overige van haar volmaaktheden is ydel en onnut voor haar. Alle haar onsterffelijkheid moet naar de tegenwoordige staat geschat en erkent, en alleenlijk by 't leven van de mensch in rekening gebracht worden. 't Zou ongerechtigheit zijn, dat men haar middelen en vermogens had besnoeit, en haar, voor de tijt van haar gevangenis, zwakheit en ziekte had ontwapent, dat men in de tijt, daar in zy overweldigt en gedwongen was, een vonnis en verordeeling van een eeuwige en onëindige during van haar vorderde en nam, en dat men zich hield aan d' aanmerking van zulk een korte tijt, die misschien een of twee uren lang is, of ten alderlangsten van een eeuw, (die in vergelijking van d' onëindigheit niet meer dan een ogenblik zijn) om naar deze ogenblikke tijt gantschelijk zijn geheel leven te schikken en te regelen. 't Zou een onbil-

b Want indien het vermogen van de ziel zo zeer verandert is, dat zy alle gedenkenis der gedane dingen heeft verloren, zo dwaalt zy, gelijk ik acht, niet verre van de doot.

lijke

lijke onzevenredenheit zijn, een eeuwige vergelding in gevolg van zulk een kort leven te halen. Plato, om zich uit dit ongeval te redden, wil dat d'aanstaande betalingen naar de doring van hondert jaren, betrekkelijk op de menschelijke doring, bepaalt worden; en veel van d'onzen hebben tijtelijke palen daar aan gegeven. Zy oordeelden dieshalven dat haar voortbrenging de gemene staat der menschelijke dingen volgde; gelijk ook haar leven, naar Epikurus en Demokritus gevoelen, dat, volgens deze schone schijnbaarheden, meest aangenomen heeft geweest. Zy zeiden dat men haar zag geboren worden, naar dat het leven daar toe bequaam was, dat men haar krachten zag toeneemen, gelijk die van 't lighaam, dat men de zwakheit van haar kintsheit, en met 'er tijd haar kracht en rijpheit bespeurde; gelijk ook daar na haar afgang en ouderdom, en eindelijk haar afgeleeftheit.

Aanstaande vergelding der zielen volgens Plato.

Geboorte en leven der zielen, naar Demokritus.

Lacra. lib. 3.

-- *Gigni pariter cum corpore, & una
Crescere sentimus pariterque senescere mentem.* a

En ook haar hartsrochten, ziekten en geneezing.

Zy bemerkten dat zy tot verscheide hartsrochten bequaam was, en van veel kommerlijke bewegingen gedreven wierd, daar door zy in vermoetheit en pijn viel, ontsteltenis en verandering, blijfchap, doffigheid en quijning moest uitstaan, en haar ziekten en ongemakken, gelijk de borst, of de voet, onderworpen was;

Men eodem lib.

-- (*Mentem sanari, corpus ut agrum*

a *Wy gevoelen dat de geest gezamenlijk met het lighaam voorkomt en aangroeit, en ook oud word.*

Cernimus, & flecti medicina posse videmus:) b

dat zy door de kracht van de wijn verblind en ontroert, door de dampen van een hete koorts uit haar slant bewogen, en door 't gebruik van enige geneesmiddelen in slaap gebracht, en door anderen weer opgewekt wierd.

-- *Corpoream naturam animi esse necesse est,* Idem eodem lib.

Corporeis quoniam telis istaque laborat. c

Men zag dat zy verbaast wierd, en dat alle haar vermogens alleenlijk door de beet van een hont omgeworpen wierden, en dat 'er geen zo grote bestandigheid van redenering, geen genoefzaamheit, geen kracht, geen wijsbegeerige slantvastigheid, en geen poging van haar krachten waren, die haar van onderworpenheit der toevalen kan bevrijden; dat het speeksel van een rampzalige dog, op Sokrates hant gestort, alle zij wisheit, en alle zijn grote en geregelde verbeeldingen kon schudden en doen waggelen, en hen in dier voegen vernietigen, dat 'er niet enig speur van zijn voorgaande kennis overbleef;

(--- *Vis animi* ---

Conturbatur, - - & divisa seorsum Idem eodem lib.
Disiectatur eodem illo distracta veneno.) d

en dat dit vergift geen meer tegen-

b *Wy zien dat de geest, gelijk een ziek lighaam, word genezen, en dat zy door geneesmiddelen gebogen kan worden.*

c *'t Is nootzakelijk dat de natuur van 't gemoed lighamelyk is, dewyl het de lighamelyke pylen en treffingen lijd, en pijn daar afgevoelt.*

d *De kracht der ziel word ontroert; en, bezonder verdeelt, en afgetrokken zijnde, door dat zelfde vergift buiten 'e spoor geworpen.*

Nnn 3

stant

De vergiften werken zo wel op de zielen der wijze mannen, als op die van anderen.

stant vond in deze ziel, dan in die van een kint van vier jaren; een vergift, dat machtig was om de gehele Wijsbegeerte, zo zy vleeschelijk was, ontzinnig en verwoed te doen worden: invoegen dat Kato, die de doot zelf, en 't geval de hals toedraaide, van schrik en vervaernis gedrukt, niet het gezicht van een spiegel, of van water zou kunnen lijden, als hy door 't vergift van een dulle hont in ziekte, die van de geneesmeesters *Hydrophobia*,

of waterschrik genoemd word, gevallen zou zijn.

-- *Vis morbi distracta per artus* Idem ibid.
Turbat agens animum, spumantes equore falso

Ventorum ut validis fervescunt viribus undae. a

a De kracht van de ziekte, deur de leden verspreid, ontvoert de gepijnigde ziel, gelijk de golven der zee, die door de groote krachten der winden bollen, en zout schuim uitwerpen.

Zesëntwintigste Afdeeling.

De mensch tegen d'ongevallen verzien. Waar door de ziel-vervoert kan worden. Lofsigheit der Wijsbegerigen in de sterffelykheit, of onsterffelykheit der ziel. Men kan de samenvoeging van 't sterffelyke en onsterffelyke niet inbeelden. De zielen zo wel, als de lichamen, de ziekten onderworpen. 't Gevoelen van d' onsterffelykheit der ziel wanneer, en door wie eerst ingevoert. Dwiffelachtigheit daar in by d' Ouden. Waarom zy vermaak in dit gevoelen scheppen. De menschelyke geest kan zijn onsterffelykheit niet begripen. Waarom de verwarring van d' oude toren van Babel voortgebracht. Verwaantheit, die uit onze wetenschap zou volgen.

De mensch tegen d'ongevallen verzien.

NU, wat dit stuk aangaat, de Wijsbegeerte heeft de mensch wel gewapent, of tot het lijden van alle andere ongevallen, of van lijdszaamheid, of, indien zy al te dier om te vinden kost, van een onfaillbare nederlaag, met zich gantschelijk van alle gevoel te beroven. Doch dit zijn middelen, die dienstig zijn voor een ziel, de welke gantschelijk voor zich, en in haar krachten is, en bequaam tot rednering en beradning: maar niet tot dit ongeval, daar in by een Wijsbegerige een ziel de ziel van een zot, ontfelt, verlijstert

en verloren word. Dit spruit uit verscheide gelegentheden: gelijk uit een al te geweldige drijving, die de ziel, door enige sterke hartstocht, in zich zelve kan voortbrengen; of uit een wonde in zekere plaats van 't lichaam, of uit een uitwaasseming van de maag, die ons in een verbijstering van gezicht, en duizeling van hoofd kan werpen.

-- *Morbis in corporis avius errat* Idem eodem lib.
Sapè animus, demensis enim, delirâque futur,
Inserâtmque gravi Letbargo fertur in altum

Est.

Eternamque soporem, oculis nusquam cadentis. a

Loofgheit der Wijsbe-
rigen in de
sterffelijk-
heit, of
onsterffelij-
kheit der
ziel.

De Wijsbegeerigen hebben, gelijk my dunkt, zeer weinig aan deze lijn getrokken, gelijk ook aan een andere van gelijk gewicht. Zy hebben geduriglijk deze strikreedden in de mont, om onze sterffelijke staat te vertroofden: Of de ziel is sterffelijk, of onsterffelijk: indien sterffelijk, zo zal zy zonder pijn wezen; indien onsterffelijk, zo zal zy beter worden. Zy trekken nooit aan deze andere lijn: wat dan! zo zy erger word? en zy laten de dreigingen van d'aanstaande straffen aan de dichters. Maar zy vermaken zich daar door. Dit zijn twee verzui- men, en nalatingen, die my dikwijls in hun redeneringen voorkomen.

Ik keer weer tot het eerste: deze ziel verliest het gebruik van 't op- perste goet der Stoischen, dat zo vast en beständig is. Onze treffelijke wijs- heit moet het hier opgeeven, en de wapenen afleggen. Voorts, zy o- verwogen ook door de verscheiden- heit en verandering van de mensche- lijke reden, dat de vermessing en ge- zelligheit van twee zo verscheide de- len, gelijk het sterffelijke en onsterf- slijke is, niet ingebeeld kan worden.

De ver-
messing
van 't sterf-
felijke en
onsterffelij-
ke niet in te
beelden.

*Idem eodem
lib.*

*Quippe etenim mortale aeterno junde-
re, & una*

*Consentire putare, & fungi mutua
posse,*

*Desipere est. Quid enim diversius esse
putandum est.*

a Het gemoed dwaalt dikwijls in de ziekten des lichaams; want het holt bui- ten 't spoor, en bedrijft veel sporeloze dingen, en word somtijts, door een zwa- re slaapzucht, om hoog, en in een eeuwi- ge slaap gevoert, terwijl d'ogen torval- len, en 't hoofd nederrijgt.

*Aut magis inter disjunctum descripi-
tantisque,*

*Quam, mortale quod est, immortali a-
que perenni*

*Junctum in consilio sevas tolerare
procellas? b*

Wijders, zy gevoelden dat de ziel zich in de doot beiemmerde, gelijk de lighamen.

- simul avofessafatiscit, c

*Idem eodem
lib.*

t Welk, gelijk Zeno zegt, het beelt des doots genoeg aan ons vertoont: want hy acht dat het zo wel een verval en bezwijking der ziel, als van 't lig- haam, is. Hy acht dat de ziel mege- steept word, en dat zy als struikels en nedervalt. En wat het geen aangaat, 't welk men in enigen ziet; te weten dat haar kracht en wakkerheit tot aan 't einde van haar leven blijft, zy pas- sen dit toe op de verscheidenheit der ziekten; gelijk men de menschen in dit uiterste, deze die, en een ander een andere zin, deze 't gehoor, die de reuk, zonder verandering ziet behou- den: en men ziet geen zo algemene verzwakking, of daar blijven noch enige delen geheel en wakker.

*Idem eodem
lib. 2.*

*Non alio pacto quam si pes cum dolet
agri*

*Idem eodem
lib.*

b Want het sterffelijke met het on- sterffelijke te willen samenvoegen, en t'achten dat zy overeenkomen, en geza- mentlijk hun plichten plegen kunnen; dit is dwaasheit. Want wat is 'er strijdi- ger t'achten, of dat meer verschild, en vreemder van malkander is, als dat het sterffelijke, met het onsterffelijke en eeu- wige in berading te zamenzevoegt, wrede en ongestuimige stormen moet uitstaan en vordragen?

c Bezwijkte gelijkelyk met de jaren.

In

*In nullo caput interea fit fortè do-
lore. a*

't Gezicht van onz oordeel gedraagt zich tot de waarheit, gelijk 't oog van d' uil tot de glans der zon, volgens 't geen, dat Aristoteles zegt. Waar door zouden wy hem beter kunnen overtuigen, als door zo grove verblindingen in een zo schijnbaar licht?

't Gevoelen van d' onsterffelijkheid der ziel wanneer en door wie eerst ingevoert.

Wat het strijdig gevoelen van d' onsterffelijkheid der ziel aangaat, dat, gelijk Cicero zegt, eerst ingevoert is, ten minsten naar de getuigenis der boeken, door Ferecydes Syrius, in de tijt van de Koning Tullus; (anderen schrijven de vinding daar af aan Thales toe, en anderen aan anderen) dit is het gedeelte van de menschelijke wetenschap, dat met meer omzichtigheit en twijffeling verhandelt is. De bestandigste Dogmatisten zijn gedwongen, inzonderheit in deze plaats, zich onder de beschutting van de schaduw der Akademia te begeven.

Twijfflichtigheid daar in by d' Ouden.

Duisthesheit van Aristoteles daar over.

Senec. Epist. 82.

Niemant weet wat Aristoteles van dit stuk vast gestelt heeft, ja zo weinig, als alle d' Ouden in 't algemeen, die 't met een waggelend geloof verhandelen; *meer een zeer aangename zaak belovende, dan bewijzende.* Hy heeft zich onder de wolk van woorden en zinnen, die duister en onverftanelijk zijn, verborgen, en aan zijn navolgers zo veel stoffe nagelaten om over zijn mening en oordeel, als over de zaak, te twistreedenen. Twee dingen maakten hen dit gevoelen aangenaam: 't een is dat'er, zonder d' onsterffelijkheid der zielen, geen middel zou zijn om d' ydele hopen van de roem plaats te geven; 't welk een

Wat dit gevoelen van d' onsterffelijkheid der zielen by d' Ouden aangenaam maakt.

a Op geen andere wijze, dan gelijk als de voet van de zieke pijnlijd, het hoofte misschien ondersuffchen van pijn vry is.

aanmerking van wonderlijk gezach in de werrelt is: 't ander is dat het, gelijk Plato zegt, een zeer nutte indrukking is, dat de zonden, schoon zy zich uit het gezicht, en uit de kennis der menschelijke gerechtigheit onttrekken, alrijt ten doel van de goddelijke gerechtigheit staan, die hen vervolgen zal, zelfs na de doot der schuldigen. Een uitterste zorg houd de mensch bezich om zijn wezen te verlangen; hy heeft daar over in alle delen verzieu. De graven zijn tot bewaring van 't lighaam, en de roem tot bewaring van de naam. Hy heeft alle zijn waan besteed, om (ongeduldig over zijn staat) zich te herbouwen, en om door zijn vindingen zich 't onderfuttten. De ziel, door haar ontroerenis en zwakheit niet op haar voeten staan konnende, zoekt aan alle zijden vertroosting, hopen, en grontvesten, en vreemde omftandigheden, daar zy zich aan houd en vast maakt, en, hoe gering en inbeeldig haar vinding hen voor haar smeed, rust daar op zekerlijker, en liever, dan op zich zelve.

De mensch naerftig om zijn wezen te verlangen.

Maar 't is wonder hoe de hardnekkigfte aan deze zo gerechtige en klare overreding van d' onsterffelijkheid onzer geeften zich te kort en machteloos bevinden, om de zelfde door hun menschelijke krachten op te rechten en vast te stellen. *Dit zijn dromen, niet van een, die onderwijft, maar die wenscht,* zeide een oude. De mensch kan, door deze getuigenis, bekennen dat hy de waarheit, die hy alleen ontdekt, aan 't geval, en aan de voorkoming verplicht is; dewijl hy, als zy hem alin handen is gevallen, geen middel heeft om haar te vatten, en te houden; en dewijl zijn reden geen kracht heeft om zich daar af te dienen.

De menschelijke geeft kan zijn onsterffelijkheid niet begripen.

Cicero. Tuscul. Quaeft. lib. 4.

Alle dingen, door onze redenering

Waarom de
verwarring
van d'oude
Toren van
Babel door
God voort-
gebracht.

ring en genoechzaamheit, zo wel de waren, als de valschen, voortgebracht, zijn onzekerheit en tegenpraak onderworpen. Dieshalven heeft God, tot straf van onze verwaantheit, en tot onderwijs van onze elende en onbequaamheit, d'ontroerenis en verwarring van d'oude toren van Babel voortgebracht. Al 't geen, dat wy zonder zijn bystant aanvangen, al 't geen, dat wy zonder de lamp van zijn genade zien, is niets dan ydelheit en dwaasheit. Wy verderven en verbaastarden, door onze zwakheit, de wezentheit der waarheit, die eenvormig en bestendig is, als het geval de bezitting daar af aan ons geeft. Wat weg de mensch voor zich neemt, God laat toe dat hy altijt tot deze zelfde verwarring koomt, van de welke hy zo levendig aan ons het afbeeldsel vertoont, door de gerechtigte straffing, met de welke hy Nem-

roths verwaantheit opboude, en d'ydele aanslagen van 't gebou zijns torens vernietigde. *Ik zal de wijsheit der wijzen dempen, en de voorzichtigheit der voorzichtigten verwerpen.*

De verscheidenheit der talen en uitspraken, met de welke by dit gebou ontroerde en verwarde, wat is 't anders, als deze onëindige en eeuwige twiit en onëenigheit van gevoelens en redenen, die 't ydel gebou van de menschelijke wetenschap verzellen en verwarren? En dit noch zeer nuttelijk. Wie zou ons houden, zo wy noch een grain van wetenschap hadden? Deze Heilig heeft my groot vermaak aangedaan. *De verberging van de waarheit zelve is een oeffening van oormoedigheid, of een nedervelling van de verwaantheit.* Tot welk een trap van verwaantheit en baldadigheid worden wy niet door onze verblintheit en beestelijkheid opgevoert?

Verwaantheit, die uit onze wetenschap zou volgen.

Zevenëntwintigste Afdeeling.

De vrucht der onsterffelijckheit spruit uit Gods genade alleen. Hoedanig de Stoïschen d'onsterffelijckheit der zielen stellen. Pythagoras gevoelen van de verhuizing der zielen: gelijk ook van Origenes, Chrystippus en Plato. Straf der quaden, volgens Plato. Tegenwerping der Epikuristen tegen de zelfverhuizing. Sporeloze gevoelens van de zielen, van de welke sommigen tot duivels, en anderen tot goden gemaakte worden. Plutarchus gevoelen hier af.

MAar om weêr ter zaak te komen, 't was wareljk wel reden dat wy de waarheit van zulk een edel geloof aan God alleen, en aan zijn gunst en genade verplicht waren; dewijl wy van zijn mildadigheid alleen de vrucht van d'onsterffelijckheit ontfangen, de welk in de

De vrucht der onsterffelijckheit spruit uit Gods genade alleen.

genieting van d'eeuwige zaligheid bestaat. Laat ons openhartiglijk beïjden dat God alleen, en 't Geloof zulks tot ons gezegt heeft: want deze les is niet uit de natuur, noch uit onze reden. De geen, die zijn wezen en krachten, uiterlijk en innerlijk, zonder dit goddelijk voorrecht zal be-

O o o hou-

Men moet
aan God
zijn welda-
den opdra-
gen.

Senec. E-
pist. 117.

houden, en die de mensch, zonder hem te vleiden, beziet, zal 'er noch kracht, noch vermogen in vinden, dat ergens anders naar gelijkt, als naar de doot, en naar d'aarde. Hoe wy meer aan God geven, schuldig zijn, en bewijzen, hoe wy daar in Christeliker doen. Zou 't niet beter zijn dat deze Stoïsche Wijsbegeerte het geen van God hield, 't welk hy zegt van de gevallige overeenstemming van 't gemeen volk te houden? *Als wy van d' eeuwigheit der zielen redeneren, zo is de toestemming der menschen, die d' onderdaardschen vrezen of eren, van geen klein belang by ons. Ik gebruik deze gemeene overreding.* Nu, men bemerkt de zwakheit der menschelijke bewijzen in deze zaak bijzonderlijk door de beuzelächtrige omstandigheden, die zy aan 't gevolg van dit gevoelen gevoegt hebben, om te vinden van wat staat deze onze onsterfelijkheid was.

Onsterfelijkheid der zielen, hoedanig naar de Stoïschen.

Cicero. Tusculan. Quaest. lib. 1. cap. 32.

Pythagoras gevoelen van de verhuizing der zielen van groot gezach.

Laat ons van de Stoïschen afscheiden, die een genieting aan ons, als aan kragen, geven, en zeggen dat wy lang, maar ontkennen dat wy alsijt zullen blijven; die aan de zielen een leven geven, langer dan dit, maar echter eindig. 't Algemeenst gevoelen, dat meest aangenomen heeft geweest, en tot aan ons duurt, is dat, van 't welk men Pythagoras d' insteller maakt: niet dat hy d' eerste vinder daar af was; maar om dat het, door d' achtbaarheid van zijn goetkeuring, groot gewicht en gezach verkreeg: dat is dat de zielen, van ons scheidende, van 't een in 't ander lighaam overtolden, van een leeu in een paert, van een paert in een Koning, en dus, zonder ophouden, van huis tot huis wandelden. Hy zeide dat hem heugde dat hy Ethalides, sedert Euforbus, namaals Hermotimus had geweest, en eindelijk dat hy van Pyrrhus in Pytha-

goras overgegaan was, en van twee hondert en zes jaren geheugenis van zich had. Enigen voegden 'er by dat deze zelve zielen somtijts weér ten hemel klimmen, en ook van daar weér af komen.

*O pater ànne aliquas ad cœlum hinc ire pusandum est
Sublimes animas, iterumque ad terram reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?*

Vergil. Aen. lib. 5.

Origenes doet hen eeuwiglijk van de goede in de quade staat gaan en komen. 't Gevoelen, 't welk Varro verhaalt, is dat zy, na een omkeer van vier hondert en veertig jaren, zich weér in hun eerste lighamen voegen. Chryssippus zegt dat dit na zeker verloop van onbekende en onbepaalde tijt zal gebeuren: en Plato, die zegt dat hy dit geloof van Pindarus, en van d' oude Dichters heeft, besluit uit d' onëindige omkeeren van verandering, tot de welken de ziel voorbereid is, zonder in d' andere werrelt andere straffen en vergeldingen, dan tijtelijken te hebben, gelijk haar leven in deze werrelt alteenlijk tijtelijk is; besluit, zeg ik, hier uit in de zelfde een zonderlinge kennis van de zaken des hemels, der helle, en van hier, daar zy in veel reizen deurgetrokken en verbleven is; 't welk stoffe tot haar geheugenis verschafft. Zie hier de redenering, die hy elders doet: De geen, die wel geleest heeft, vervoegt zich weér by de star, aan de welke hy toegewezen is. De geen, die qualijk

Origenes gevoelen van de verhuizing der ziel; gelijk ook van Chryssippus en Plato.

a O Vader, heeft men 't achten dat enige deurluchtige zielen van hier een hemel gaan, en weér tot de trage lighamen keren? Wat een verfoejelijke begeerte naar 't licht is dit voor d' elendige menschen!

heeft

Straf der ^{quaden,} heeft geleest, verandert in een wijf: ^{naar Plazo.} en indien hy zich dan noch niet beert, zo verandert hy in een beest van zodanige staat, als met zijn zondige zeden overeenkoomt. Hy zal geen einde van sijn straffing zien, voor dat hy weêr tot zijn natuerlijke gesteltenis is gekomen, met zich, door de kracht van zijn reden, van de grove, plompe en hoofstoffelijke hoedanigheden, die in hem waren, l'ontslaan.

Tegenwerp der Epikuristen tegen de zielverhuizing. Maar ik wil de tegenwerping, die d'Epikuristen tegen deze zielverhuizing van 't een in 't ander lighaam maken, niet met zwijgen voorbygaan; dewijl zy aangenaam is. Zy vragen wat ordening dat 'er wezen zou, zo 't gedrang der gener, die sterven, gróter was, dan dat van de genen, die geboren worden. Want de zielen, uit hun legerplaats vertrokken, zouden malkander dringen, om wie d'eerste weêr plaats in deze nieuwe buis zou nemen. Zy vragen ook, waar meê zy hun tijt zouden deurbrengen, terwijl zy zouden verwachten dat 'er een herberg voor hen bereid wierd: of in tegendeel, indien 'er meer dieren geboren wierden, dan 'er sterven, zo zeggen zy dat de lighamen in een quade staat zouden zijn, terwijl zy naar d'instorting van hun ziel zouden wachten; ja 't zou gebeuren dat enigen van hen storven, eer zy levendig hadden geweest.

Lucr. lib. 3.

*Denique comubia ad Veneris, partusque ferarum,
Esse animas praesto deridiculum esse videtur,
Et spectare immortales mortalia membra
Innumero numero, certaque propter amorem
Inser se quae prima potissimamque insinuctur. a*

Anderen hebben de ziel in 't lighaam ^{verscheide} van d'overleden gehouden, om de ^{sporeloze} slangen, wormen, en andere beesten, ^{gevoelen} die, gelijk men zegt, uit onze redere ^{len.} leden, ja uit onze asch voortkomen,

daar meê te bezielen. Anderen verdeelen haar in een sterffelijk deel, en 't ander onsterffelijk. Anderen maken haar lighamelijk, en echter onsterffelijk. Anderen maken haar onsterffelijk, zonder wetenschap, en zonder kennis. Daar zijn, zelfs van d'onzen, ^{Sommige} die geacht hebben dat van de zielen ^{zielen tot} der verdoemden duivelen genaakt ^{duivels,} wierden; gelijk Plutarchus acht dat ^{sommigen} van de genen, die tot de zaligheid ge- ^{tot goden} raken, duivels worden. Want daer zijn weinig dingen, die van deze Schrijver met zulk een volmondige wijze van spreken vast gestelt worden, als hy dit doet, dewijl hy overal een twijffelächte wijze van spreken ^{Plutarchus} houd. Men moer, zegt hy, achten, ^{gevoelen} en vastelijk geloven, dat de zielen de ^{hier af.} deuchdelijke mannen, volgens de natuur en goddelijke gerechtigheit, van menschen tot heiligen, en van heiligen tot halfgoden, en van halfgoden, na dat zy, gelijk in de zuiverofferingen, volmaaktelijk gereinigt en gezuivert, en van alle vergankelijkheit en sterffelijkheid verlost zijn, niet door enig burgerlijk besluit, maar warelijk en in der daat, en naar waarschijnlijke reden, gehele en volmaakte goden worden, en een zeer gelukkig en

a Eindelijk, het schijnt belachelijk te zijn dat de zielen op Venus byslapingen, en op de werpingen der wilde beesten vaerdig zouden zijn, en dat d'onsterffelijken in een ontelrijk gesal de sterffelijke leden zouden verwachten, en dat zy zeer heftelijk tegen malkander zouden strijden om wie d'eerste en voornaamste lighamen ingeplant zou worden.

0002 heer-

heerlijk einde verkrijgen. Maar ik zend de geen, die begerig is om hem (de welk echter een der bezadigtsten en bescheidensten van de hoop is) met meer stoutigheid te zien schermutelen, en zijn wonderdaden tot deze zaak te horen verhalen, tot zijn Redenering van de Maan, en van Sokrates Geest, daar men zo klaarlijk-kelijk, als in enig andere plaats,

kan bemerken, dat de verborgentheden der Wijsbegeerte veel vreemdheden hebben, die met de genen van de Dichtkunde gemeen zijn; vermits het menschelijk verstant zich zelf verliest in alle dingen tot het uiterste einde te willen deurgonden en na te spuren, even gelijk wy, door de lange loop onzes levens vermoeit en afgemat, weêr tot de kintsheit vervallen.

Achtëntwintigste Afdeeling.

Van welke stoffe de mensch gesproten. Wat zaat is, volgens verscheide Wijsbegeerten. Verscheide gevoelens van de teling. Tijt der zwangereheit. De mensch heeft zo weinig kennis van 't lighaam, als van de geest. Wraak met gevaar van 't leven gezocht. De doot boven de gevangenis verkozen. 't Uiterste in de wetenschappen zondig. Matigheid is in alles nodig. De wetten nootzakelijk. De schranderste spatten meest uit. Hoe de geest bepaalt moet zijn. Des zelfs wijspeltuigheid. Aan weinig zielen is beleit over hen zelven te betrouwen. De gemene fleur te volgen dienstig.

Zie daar de heerlijke en zekerre onderwijzingen, die wy, zo veel onze ziel aangaat, van de menschelijke wetenschap leren. In 't geen, dat zy ons van de lighamelijke delen leert, is geen minder losligheit en roekeloosheit. Laat'er ons een of twee voorbeelden af uitkiezen. Want andersins zullen wy in deze ongestuimige en grote zee der geneeskundige dwalingen buiten 't spoor geraken. Laat ons horen of wy ten minsten hier in overënkomen, van welke stoffe de menschen malkander voortbrengen. Want wat hun eerste voortbrenging aangaat, 'c is geen wonder, zo in zulk een hoge en oude zaak het menschelijk verstant verbijstert en verstrooit. Archelaus de Natuurkundige, van de welk Sokrates de leerling en min-

genoot was, gelijk Aristoxenus verhaalt, zeide dat de menschen, en de beesten van een melkachtig slijm gemaakt waren, dat door de hitte uit d'aarde uitgedrukt was. Pythagoras zegt dat onze zaat het schuim van onz beste bloet is; Plato noemt het d'uitvloeijing van 't merg des ruggraats; 't welk hy hier uit beweert, dat deze plaats d' eerste de vermoetheit van dat werk gevoelt. Alkneon acht het een deel van de zelfstandigheit der harssenen; en zegt, om dit te bewijzen, dat den genen, die over de maat in deze oeffening bezich zijn, d' ogen verbijsterten. Demokritus noemt het een zelfstandigheit, uit de gehele lighamelijke klomp uitgetrokken; Epikurus een uittrekfel uit de ziel en 't lighaam; Aristoteles een uitwerpsel, uit het voedsel van 't bloet

Wat het zaat is, volgens Pythagoras, Plato, Alkneon,

Demokritus,

Epikurus, Aristoteles en anderen.

getrok-

Van welke stoffe de mensch gesproten.

volgens Archelaus.

getrokken, het beste, dat zich in onze leden verspreid. Anderen noemen 't bloet, door de hitte der teelleeden gekookt en geteert: 't welk zy hier uit oordeelen, om dat men in d' uiterste pogingen druppelen van zuiver bloet uitgeeft. Hier in schijnt de meeste ichijn te zijn, indien men enig schijn uit zulk een onëindige verwarwing kan bekomen.

Verseide
gevoelens
van de te-
ling.

Nu, om dat zaat tot uitwerking te brengen, hoe veel strijdige gevoelens worden hier af gemaakt? Aristoteles en Demokritus houden dat de wijven geen zaat hebben, en dat het niets is, dan een zweet, 't welk zy, door de hitte van de geneucht en beweging, uitwerpen, dat niets tot de telsing dient. Galenus en zijn navolgers in tegendeel achten dat, zonder de bejegening der zaden, de teeling niet geschieden kan.

Tijt der
zwanger-
heit.

Zie nu de Geneeskundigen, Wijsbegerigen, Rechtsgeleerden en Godgeleerden overhoop in strijt tegen onze wijven, namelijk over de tijt, die de vrouwen hun vrucht dragen. Wat my aangaat, ik koom, door 't voorbeeld van my zelf, de genen te hulp, die de zwangerheit van elf maanden verdedigen. De werrelt staat op deze ervarentheit. Daar is niet een zulk een onnozel wijsje, dat niet haar mening over alle deze tegenstribbelingen zou konnen zeggen; en wy zouden 'er ook niet enig in konnen worden. Zie daar genoeg, om te bewijzen dat de mensch niet meer in het lighamelijk, dan in 't geestelijk deel, in de kennis van zich zelf onderwezen is. Wy hebben hem zelf aan zich, en zijn reden aan zijn reden voorgestelt, om te zien wat zy daar af aan ons zou zeggen. My dunkt dat ik genoeg getoont heb hoe weinig zy in zich zelve

De mensch
heeft zo
weinig ken-
nis van zich
in 't ligha-
melijk, als
in 't geeste-
lijk.

verstaat. En die zich niet in zich verstaat, waar in kan hy zich verstaan? *Als of de geen, die de maat van zich weet, de maat van enig ander ding kon nemen.* Zeker, Protagoras verhaalt 'er ons schone quakken af, als hy de mensch, die nooit zijn eige maat weet, de maat van alle dingen maakt. Indien hy 't niet is, zijn waerdigheid zal niet toelaten dat enig ander schepfel dit voordeel heeft. Nu, dewijl hy in zich zelf zo strijdig is, en dewijl 't een oordeel geduriglijk 't ander omwerpt, zo was dit gunstig voorstel niets dan een beuzeling engelach, dat ons nootzakelijk tot het besluit van de nietigheid van de passer, en van de geen, die 't aspaste, bracht. Als Thales de kennis van de mensch zeer zwaar voor de mensch acht, zo geeft hy aan hem te kennen dat de kennis van alle andere dingen aan hem onmogelijk is.

De mensch
de maat aan
zich zelf,
volgens
Protagoras;

't welk te-
gespro-
ken word.

Gy, voor de welk ik de moeite genomen heb, om, tegen mijn gewoonte, een zo lang lighaam uit te strekken, schroom niet uw Sebonde te verdedigen, volgens het gewoon gebruik van bewijzen, daar in gy dagelijks onderwezen zijt, en oefnen daar in uw geest en verstant: want men moet deze leste schermstreek niet gebruiken, dan als een uiterste hulpmiddel. Dit is een wanhopige slag, daar in gy uw wapenen ten besten moet geven, om uw tegenstreever de zijnen te doen verliezen; dit is een verborge streek, die men zelden, en met grote achterhoudelijkheid moet gebruiken. 't Is grote roekeloosheit dat men zelf verloren wil gaan, om een ander te verdelgen. Men moet niet willen sterven, om zich te wreken; gelijk Gobrias deë. Want toen hy zeker Heer van Persien zeer vast gevat had, en Darius met de degen in de vuist

Wraak met
gevaar van
't leven ge-
zoekt.

daar by quam, de welk echter vreesde toe te slaan, uit schroom van Gobrias te treffen, riep hy hem toe dat hy steken zou, al zou hy hen beide te gelijk deursteecken.

Ik heb wapenen en voorwaarden van eep bezondere strijt, en die wanhopig waren, en daar in degenen, die hen aanbod, hem zelf, en zijn makker in staat van een onvermijdelijk einde voor alle beide, als ongerechtigt, zien verwerpen. De Portugezen vingen in d' Indiaansche zee zekere Turken, die, over hun gevangenis ongeduldigt, besloten ('t welk hen ook gelukte) zich zelven en hun meesters met het schip, daar zy in waren aan te steken, namelijk door middel van twee spijkers tegen malkander te wrijven, en een vonk in 't bussekruid te doen vallen, dat niet verre van de plaats was, daar zy gevangen zaten. Wy verwerpen hier de grenzen en uiterste palen der wetenschappen, daar in, gelijk in de deucht, het uiterste zondig is. Hou u op de gemene streek. 't Is niet goet zo loos en scherpzinnig te zijn. Gedenk aan 't geen. 't welk het Toskaansch spreekwoort zegt.

Chi troppo s' affortiglia, si scavezza. a

Ik raad u, zo wel in uw gevoelens en redeneringen, als in uw zeden, en in alle andere dingen, tot de matigheid en bezadigtheit, en tot het vlieden van nieuwigheit en vreemdigheit. Ik heb een tegenzin in alle sporeloze wegen. Gy, die door 't gezach, 't welk uw grootheit u aanbrengt, en noch meer door de voordeelen, die de hoedanigheden, de welken meer d' uwen zijn, aan u geven, met een oogwink over de genen, die 't u be-

a. Alre soberp maake schaardig.

lieft, kont gebieden, behoort dit ampt aan iemant te geven, de welk belijdenis van de letteren deê, die deze inbeelding en gedachten gantschelijk op een andere wijze in u ondersteunt en verrijkt had. Doch zie hier genoeg van zodanigen, voor 't geen, dat gy 'er toe van noden hebt.

Epikurus zeide van de wetten, dat Noozakelijck d' ergsten zo noozakelijck aan onszeljkheit der wetten. waren, dat, zonder de zelfden, de menschen malkander zouden eten; en Plato bevestigt dat wy, zonder wetten, gelijk beesten zouden leven. Onze geest is een zwervend, gevarelijck en roekeloos werktuig, dat zeer zwaarlijck tot ordening en maat gebracht kan worden. Wy zien in onze tijt de

De schrandorsten spatten uit. Hoe de geest bepaalt moet zijn. In d'oeffening moet men aan hem, zo wel als in d'andere dingen, zijn maat en palen stellen, en voor hem het park van zijn jacht afparken. Men breidelt, prangt en knevelt hem met godsdiensten, met wetten, gewoonten, wetenschap, geboden, en met sterffelijcke en onsterffelijcke straffen en vergeldingen; en echter ziet men dat hy door zijn wispelturigheit en ontucht alle deze banden ontsnapt. Hy is een ydel lighaam, dat niets heeft, daar 't by aangetaft en gevat kan worden; een verscheide en wanstaltig lighaam, daar men geen touwen noch koorden aan beleggen kan. Zeker, daar zijn weinigt zo geregeld, zo sterke, en zo wel gebore zielen, aan de welken men zijn eige be-

leert

De doot boven gevangenis verkozen.

't Uiterste zondig in de wetenschappen.

Matigheit in alles noodig.

Wispelturigheit van de geest.

Wenig zien, aan de waken men hun eige beider mag vertrouwen.

leit mag vertrouwen, en die met bezadigtheit, en zonder roekeloosheit in de vryheit van hun oordeelen buiten de gemene gevoelens, mogen zweven. 't Is dienstiger dat men hen onder voogdyschap stelt. De geest is een moedwillig zwaert, zelfs voor zijn bezitter, die zich niet geregeltyk en bescheidenlyk daar mee kan wapenen: en daar is geen beest, 't welk men met meer reden met bezetselen van ter zijden moet bepalen, op dat het genootzaakt en gedwongen zy recht uit te zien, en op dat het niet herwaarts en derwaarts buiten 't spoor loopt, en niet buiten de palen, die de gewoonte en wetten,

hem voorschrijven, op de hol geraakt. Dieshalven zal 't beter voor u passē dat gy u in de gemene fleur parft, hoe danig de zelfde ook is, dan dat gy uw vlucht naar deze ongebreidelde ongebondenheit aanstelt. Maar indien iemand van dez: nieuwe leeraars aanvangt de vernuttige in uw tegenwoordigheit te spelen, tot kosten van zijn, en uw zaligheit, zo zal, om u van deze gevelijke pest t'ontsnaan, die zich dagelyks in uw harten verspreid, deze hulpmiddel in d'uitterste noot te weeschbrengen dat de besmetting van dit vergift noch u, noch de genen, die by u zijn, besmetten zal.

Negenëntwintigste Afdeeling.

Waar uit de verscheide Aanhangen in de Wijsbegeerte gesproten. De kunsten zijn door burgerlyk gezach aangenomen, en daar naar geschat. Hoe verre de menschelyke geest kan komen, volgens Theophrastus stelling. De kunsten niet te gelijk gevonden. De wetenschappen zijn niets zonder de kennis der beginselen. Neiging van oordeel door d' Akademischen toegelaten. Hun maarschijnelijkheit. Beste staat van onz verstant. De dingen verschijnen niet in hun ware gedaante. Waarom wy de dingen niet eveneens bevatten. De menschen in geen ding enig.

Waar uit de verscheide aanhangen gesproten zijn.

DE vryheit en geestigheit dan van deze oude geesten brachten in de Wijsbegeerte en menschelyke wetenschappen veel aanhangen van verscheide gevoelens aan, vermits yder aanving t'oordeelen, en te verkiezen, om zijde te nemen. Doch dewijl heden de menschen een fleur volgen, die in dier voegen tot enige zekere en geschikte gevoelens overgegeven en gewijd zijn, dat zy gedwongen worden ook die dingen, de welken zy niet gotskeuren, te verdedigen; en dewijl wy de kunsten door burgerlyk gezach en regeling ontfangen, te

weten op die wijze, dat de scholen niet meer dan een voorbeeld, en gelijc onderwijs hebben, dat hen voorgeschreven is: zo aanmerkt men niet meer wat de munt weegt en waardig is; maar yder ontfangt de zelfde op zijn beurt naar de prijs, die de gewoonte, en de fleur daar aan geeft; men pleit niet meer over de waarde, maar over 't gebruik. Dus gaat het ook met alle dingen. Men ontfangt de Geneeskunde gelijc de Meerkunde. Deguighelarijen, de betoveringen, de samenknopingen, de gemeenschap met de geesten, en met d'over-

De kunsten door burgerlyk ge-

zach aangenomen, en daar naar geschat.

Takenen van de bezichtiging der handen.

d'overledenen, de voorzeggingsen uit de starren, de planeetleezingsen, ja zelfs tot dit belachelijk vervolg van de Steen der Wijsbegerigen; alles grijpt plaats zonder tegenzegging. Men behoeft slechts te weten dat Mars zijn plaats heeft in 't midden van de driehoek des bants, Venus de hare in de duim, en Mercurius in de kleine vinger; en dat, als de *linea mensalis*, of de Tafellijn, de knobbel van de wijsvinger deursnijdt, dit een teken van wreetheit is; dat, als zy onder de middellijn bezwijkt, en de natuurlijke middelbare met de leeslijn een hoek maakt, op een zelfde plaats, dit een teken van een elendige doot is; en dat, zo in een vrou de natuurlijke lijn open is, en niet met de leeslijn de hoek sluit, dit te kennen geeft dat zy onkuifsch is. Ik roep u zelf tot getuig, en vraag u of een man met deze wetenschap niet onder alle gezelschappen met alle achting en ontzacht mag verkeerden? Theophrastus zeide dat de menschelijke kennis, door de zinnen gevordert, van d'oorzaken der dingen tot aan zekere maat mogt oordeelen; doch dat zy, tot d'uitterste en eerste oorzaken gekomen, daar sluiten en om buigen moest, uit oorzaak van haar zwakheit, of van de zwaarigheid der dingen. Dit is een zacht en middelmatig gevoelen, dat onze genoegzaamheit ons tot de kennis van enige dingen kan brengen, en dat zy zekere maat van vermogen heeft, boven de welk men haar niet zonder roekeloosheit kan gebruiken.

De geeft zwarelijk te bepalen.

Dit gevoelen is aangenaam, en door bezadigde lieden ingevoerd. Maar men kan zwarelijk palen voor onze geeft stellen; hy is menispierig en grtig, en heeft op duizent schreden geen meer gelegentheit om stant te bou-

den, dan op vijftig, dewijl hy door erarentheit beproeft heeft dat d'een tot het geen is gekomen, daar in d'ander geruikt heeft, dat het geen, 't welk in d'een eeuw onbekent was, in d'ander bekend is geworden, dat de kunsten en wetenschappen niet gelijkelijkt tot volmaaktheit komen, maar allengs gevormt worden, en gestalte krijgen, met hen dikwijls te handelen, en te beschaven, gelijk de beren hun jongen vormen en leefsten, mer hen te liken. Ik laat niet af van 't geen te proeven, en te peilen, 't welk mijn kracht niet ontdekken kan; en ik, deze nieuwe stoffe t'elkens weer handellende en deurkneeddende, en haar roerende en verwarmende, openbaar aan de geen, die my volgt, enige lichtigheid om de zelfde op zijn gemak te genieten, en maak haar gebuigsamer en handelbaarder voor hem.

De kunsten niet te gelijk gevonden;

maar allengs te voorschijn gebracht.

-- *Ut hymettia sole*

Cera remollescit, tractataque pollice multas

Vertitur in facies, ipsoque fit utilis usu. 2

Ovid. *Metamorph.* lib. 10.

Desgelijks zal de tweede voor de darde doen; 't welk oorzaak is dat de zwaarigheid my niet moet wanhopig maken; gelijk ook niet mijn onmacht: want het is niet dan de mijne. De mensch is bequaam tot alle dingen, gelijk tot enigen: en indien hy, gelijk Theophrastus zegt, d'onkunde der eerste oorzaken, en der beginselen belijdt, dat hy dan onbeschroomdelijkt al 't overige van zijn wetenschap afzeg en verlaat. Indien hy de grontveft mist, zo legt zijn redenering neêrgevelt. Het twistredenen en

De wetenschappen niets zonder de kennis der beginselen.

a Gelijk het was van Hymettus door de zon week word, en, met de duim gekneet en gedruwt, zieh in veel gedaanten verandert, en nut tot gebruik word.

on-

onderzoeken heeft geen ander doelwit en vastigheid, dan de beginfelen: indien dit einde zijn loop niet stuit, zo vervalt hy tot een onëindige wankelmoedigheid. *'t Een kan niet meer of minder dan 't ander bevat en begrepen worden, om dat 'er niet meer dan een enige bepaling is van alle dingen te bevatten, en te begrijpen.* Nu, 't is waarschijnelijk dat, zo de ziel iers wist, zy zelve dit eerst zou weten; en dat, zo zy iets buiten haar zelve wist, dit voor alle andere dingen haar lighaam en buis zou zijn. Men ziet echter tot aan heden de goden der Geneeskunde over d'ontleedding van onz lighaam tegen malkander twiffen.

*Mulciber in Trojam, pro Troja stabat
Apollo. a*

Wanneer verwachten wy dat zy daar in eendrachtig zullen zijn? Wy zijn nader geburen met malkander, dan de wijsheid met het sneeu, of de zwaarheid met de steen. Indien de mensch zich zelf niet kent, hoe zal hy zijn werkingen en krachten kennen? 't Is misfchien niet by geval, maar door 't lot, dat enige ware kennis niet by ons gehuisvest is. En dewijl door een zelfde weg, op een zelfde wijze, en door een zelfde beleid de dolingen in onze ziel ontfangen worden, zo heeft zy geen middel om hen t'onderscheiden, noch om de waarheid uit de leugen uit te kiezen. D' Akademischen laten enige neiging van oordeel toe, en vonden al te ruw dat men zeide dat het niet waarschijnelijker was dat de sneeu wit, dan dat hy zwart was, en dat wy niet meer van de beweging eens steens, die uit onze handen gaat, verzekert zouden zijn, dan van de beweging van d' achtste hemel. En om

a Vulkanus was regen, en Apollo voor Trojen.

daze zwarigheid en vreemdigheid te mijden, die, om de waarheid te zeggen, niet dan zeer zwarelijk, plaats in onze inbeelding kan hebben, hoewel zy vaststellen dat wy geenfins tot wetenschap bequaam zijn, en dat de waarheid in diepe afgronden is verzonden, daar 't menschelijk gezicht niet deurdringen kan; zo beleden zy echter dat enige dingen waarschijnelijker waren dan anderen, en lieten hun oordeel dit vermogen toe, namelijk van meer tot d' een, dan tot d' ander schijnbaarheid te kunnen neigen. Zy lieten deze overhelling daar aan toe, en verboden echter alle besluit aan 't zelfde.

't Gevoelen der Pyrrhoniers is stouter, en met enen waarschijnelijker. Want deze Akademische neiging, en deze overhelling eerder tot het een voorstel, dan tot het ander; wat is het anders, dan de bekenenis van enige schijnbarder waarheid in deze zaak, dan in die? Indien onz verstant bequaam en machtig tot de vorm, trekken, gedaante en t'aanzicht der waarheid was, het zou haar zo wel heel, als half, geboren wordende, en onvolmaakt zien. Vermeerder deze schijnbaarheid van waarschijnelijkheit, die hen eerder ter linker, dan ter rechter wend. Deze once van waarschijnelijkheit, die de schaal doet opweegen, verzwaar de zelfde met hondert en duizent oncen: eindelijk zal 'er dit uit worden, dat de schaal gantschelijk zal overflaan, en tot een verkiezing en waarheid doen besluiten. Maar hoe laten zy zich tot de waarschijnelijkheit buigen, zo zy 't ware niet kennen? Hoe kennen zy de schijn of gelijkenis van 't geen, daar af zy 't wezen niet kennen. Of wy kunnen gantschelijk oordeelen, of wy kunnen gantschelijk niet oordee-

Waarschijnelijkheit is der Akademischen.

P p p ten.

*Ovid. Trist.
lib. 1. Eleg.*

D' Akademischen laten de neiging van oordeel toe.

len. Indien onze verstandelijke en zinnelijke vermogens zonder voet en grontvest zijn, en indien zy slechts vlot zijn en zwerven; zo laten wy vergeefs onz oordeel tot enig deel van hun werking voeren; wat schijnbaarheid dat het ook aan ons schijnt te vertonen. En de zekerste en gelukkigste stant van onz verstant zou de gene zijn, daar in het zich bezadigt, recht, onbuigelijk, zonder beroering, en zonder beweging kon houden. Daar is geen onderscheid tusschen 's schijnbare, ware en valsche, zo veel de toestemming van 't gemoed aangast. Wy zien klaareljk genoeg dat de dingen niet in hun vorm en wezen by ons zijn geplaatst, en hun intreed niet uit hun eige kracht en achtbaarheid doen: want indien dit dus was, zo zouden wy 't op een zelve wijze ontfangen; de wijn zou zodanig in de mont van een zieke, als van een gezonde zijn. De geen, die barsten en spleten in de vingers heeft, of dien de zelfden hard en stijf zijn, zou een zelve hardigheid, als een ander, in 't hout en yzer vinden, dat hy handelt. De vreemde onderzaten geven zich dan in onze genade over: zy zijn naar onz believen by ons ter herberg. Nu, indien wy van onze zijde iets zonder ontfeltnis ontfingen, indien de menschelijke bevattingen bequaam en bestendig waren om de waarheit door onze eige middelen te bevatten, zo zou deze waarheit, als deze middelen aan alle menschen gemeen waren, van hant

tot hant van d'een tot d'ander overgaan; en ten minsten zou men, van zo veel dingen, die 'er in de werrelt zijn, een vinden, dat met een algemene toestemming door de menschen geloofd zou worden. Maar dit, dat men niet een voorstellig ziet, die niet onder ons berwist en tegengesproken word, of niet kan worden, toont wel dat onz naturelijk oordeel niet klarelijk het geen bevat, dat het bevat: want mijn oordeel kan het oordeel van mijn makker niet doen bevatten; 't welk een teken is van dat ik door enige ander middel, dan door een naturelijk vermogen, dat in my, en in alle de menschen is, bevat heb.

Maar laat ons deze onëindige verwarring van gevoelens, die men onder de Wijsbegeerigen zelve ziet, en deze eeuwige en algemene twist in de kennis der dingen ter zijde stellen. Want dit word zeer waarachtiglijk voorönderstelt dat de menschen, ik meen de verstandigen, de best geboorenen, en de bequaamsten, in geen ding enig zijn, en overënkomen, zelfs niet hier in, dat de hemel boven onz hoeft is: want de genen, die van alles twijffelen, twijffelen ook hier aan; en de genen, die ontkennen dat wy iets kunnen begripen, zeggen dat wy niet begrepen hebben dat de hemel boven onz hoeft is; en deze twee gevoelens zijn zonder vergelijking in getal verre de sterksten.

Waar nit het spruic dat wy de dingen niet eveneens bevatten.

De menschen in geen ding enig.

Dartigste Afdeeling.

Onzekerheit onzer oordeelen, zelfs in de zekerste dingen. Waardigheit van 't hemelsche, tot het welk de mensch bereid moet zijn. De vermogens der ziel lijden naar d' ontfeltnissen des ligbaams, die dikwijls andere zinnen verdorven, en nu streng, en dan zacht doen oordeelen.

't Oor-

't Oordeel op verscheide wijzen omstelt. Ongeestelheit van de mensch. Was reden is, by Montaigne. De Rechters deurgaans van hartstochten vervoert. Montaigne van zich zelf. Hefligheit maant de Prediker aan; en gelt maakt de Voorspraak ernstig. Wat vermogen de hartstochten op de ziel hebben, en hun uitwerkselen. waarom misschien d' Episkurischen God van de bekommernis over de menschen ontslaan.

Onzeker-
heit onzer
oordeelen,

BEhalven deze verscheidenheit, en onëindige verdeeling, uit oorzaak van d' ontsteltenis, die onz oordeel, en d' onzekerheit, die yder in zich gevoelt, aan ons geeft, kan men lichtelijk zien dat het zinnstant engelegentheit niet zeker heeft. Hoe verscheidelijk oordeelen wy van de dingen? hoe dikwijls veranderen wy onze verbeeldingen? 't Geen ik heden hou, en geloof, dat hou ik, en geloof 't met alle mijn geloof? alle mijn werktuigen en gereeschappen vatten dit gevoelen, en verzekeren my daar af op al 't geen, dat zy kunnen. Ik zou geen waarheit met meer verzekering kunnen omhelzen, noch bewaren, als ik deze doe; ik ben 'er geheel; ik ben 'er warelijk. En is 't my echter niet gebeurt, niet eens, maar hondert en duizent malen, en alle dagen, dat ik, met hulp van deze zelfde werktuigen in deze zelfde staat, iets anders heb omhelt, 't welk ik sedert valsch geoordeelt heb? Men moet ten minsten op zijn eige kosten wijs worden. Indien ik my onder deze glimp dikwijls ver-raden bevonden heb, indien mijn proeffteen gemenelijk valsch, en mijn schaal ongelijk, en niet gerechtigt word bevonden, wat verzekering kan ik voor dit maal meer, dan voor d' andere malen, daar af hebben? Is 't geen dwaasheit dat ik my zo dik-wijls van een leidsman laat uitstrijken? Het geval verzet ons echter wel

zels in de
zekerste
dingen.

vijf hondert malen van plaats, en doet in onz geloof, gelijk in een schip, niets anders dan 'geduiglijk andere gevoelens en wanen laden en lossen; altijd is de tegenwoordige en leste de zekerste en onfailbaarste: om deze moet men goederen, eer, leven, welstant en alles verlaten.

- - Posterior res illa reperta
Perdit, & immutat sensus ad pristinam na queque. a

Lucei.

Wat men ons preekt, wat wy leren; wy moeten altijd gedenken dat een mensch geeft, en dat een mensch ontfangt. 't Is een sterffelijke hant, die 't ons aanbied; 't is een sterffelijke hant, die 't ontfangt. De dingen, die ons van de hemel komen, hebben alleen recht en achtbaarheid van overreding, en alleen het merkteeken van waarheit, die wy ook niet met onze ogen zien, noch door onze mid-delen ontfangen. Deze heilige en grote beeltenis zou in zulk een kary-vige woning niets vermogen, zo God de zelfde tot dit gebruik niet bereid, en zo God haar door zijn bezondere en overnatuurlijke genade en gunst niet hervormt en versterkt. Ten minsten behoorde onze gebrekkelijke aart en natuur ons onze veranderingen bezadigtlijk en omzichtlijker te doen dragen. Wy behoorden te

Men moet
gedenken,
van, en aan
wie.

waardig-
heit der he-
melsche
dingen;

tot de wel-
ken de
mensch be-
reid moet
zijn.

a Deze lesso zaak dempt het geen, dat gevonden is, en maakt de zinnen afkeerig van al 't voorgaande.

gedenken dat wy , wat wy ook in 't verstant ontfingen , dikwijls valfche dingen ontfangen ; en dit door deze zelfde middelen en werktuigen , die dikwijls miffen , en bedrogen worden. 't Is ook geen wonder dat zy , die zo lichtelijk door kleine voorvallen gewrongen en verdraait konnen worden , miffen .

't Is zeker dat onze bevatting , onz oordeel , en de vermogens van onze ziel in 't algemeen naar de bewegingen en ontftelteniffen des lighaams lijdén ; en deze ontftelteniffen zijn gedurig . Zijn wy in gezontheit niet wakkerder van geest , vaerdiger van geheugenis , en krachtiger in redenering , dan als wy ziek zijn ? Doen de vreucht en vrolijkheit ons de zaken , die zich voor onze ziel vertonen niet met een geheel ander aangezicht ontfangen , als de geemelijkheid en droefgeestigheid ? Meent gy dat de gedichten van Katullus of Saso een gierig en geemelijk grijzaard toelachen , gelijk een wakker en hittig jongeling ? Toen Kleomenes , Anaxandridas zoon , ziek was , verweten zijn vrienden hem dat hy nieuwe en orgewone zinnen en zeden had . Ik geloof 't wel , antwoordde hy ; ik ben ook niet de geen , die ik , gezont zijnde , ben : want dewijl ik anders ben , zo zijn ook mijn zinnen en verbeeldingen anders . In onze Pleithoven is deze spreuk in gebruik , die van de misdadigen gezegt word , de welken meê gaande , zachte en goedertere rechtters vinden , *Gaudet de bona fortuna , Dat hy zich over zijn geluk verheug* . Want het is zeker dat de yoniffen somtijts meer ter verwijzing , heftiger en felder , en somtijts gemakkelijker , gebuigfamer , en meer tot verschoning bevonden worden . Men heeft niet te twijffelen

De vermogens der ziel lijdén naar d'ontftelteniffen des lighaams .

Andere gefteltenis des lighaams , andere zinnen .

Voorbeeld in Kleomenes .

De yoniffen somtijts felder , somtijts zachter .

dat de geen , die de pijn van de gicht , d'ergwaan , of de dievery van zijn knecht uit zijn huis meêbrengt , en diens ziel gantschelijk van toorn en gramfchap ontfteeken is , in dit gedeelte niet van haiffenen ontroert , en in zijn oordeel ontfelt is . Deze eerwaardige Raat van Areopagus oordeelde by nacht , uit vrees van dat het zien der trachters hun gerechtigkeit kreuken zou . De lucht zelf , en de helderheit des hemels brengt ons enige verandering aen , gelijk dit Griekich gedicht in Cicero zegt :

Tales sunt hominum mentes , qualis patitur ipse Cicero incerte .

Jupiter , auctifera lustravit lampade steras . a

Niet alleenlijk de koortsén , de drankén , en de grote ongevallen werpen onz oordeel om ; maar de minste dingen ter werrelt doen het ook tuimelen : en schoon wy 't niet gevoelen , zo behoeft men echter niet te twijffelen , dat , indien de gedurige koorts onze ziel nedervellen kan , de dardedaagsche koorts , volgens haar maat en hoedanigheit , daar enige ontfteltenis veroorzaakt . Indien de beroertheit het gezicht van onz verstant gantschelijk verdooft en uitbluscht , zo heeft men hier aan niet te twijffelen dat de verkouwenis het enigfins verzwakt . En dieshalven kan men naauwelijks een enige uur in onz leven vinden , daar in onz oordeel in zijn rechte ftant is ; dewijl onz lighaam zo veel gedurige veranderingen onderworpen , en met zo veelderhande middelen , en werktuigen is verzien , dat ik de genesmeesters hier in geloof , dat 'er zelden en zeer zware-

't Oordeel op verfcheide wijzen ontftelt .

Ongesteltheit van de mensch .

a De geesten der menschen zijn zodanig , als vader Jupiter zelf met zijn vruchtbare fakkelt d' aarde beschijnt .

lijk

lijk iemand is, die niet van 't stuk af is geraakt. Voorts, deze ziekte word zeer zwarelijk ontdekt, zo zy niet zeer groot, en gantschelijk ongeneeslijk is; om dat de reden altijd krom, kreupel en verminkt gaat, en met de leugen, gelijk met de waarheit, verzelt is. En dit is oorzaak van dat men zijn misrekening en onördening qua-lijk kan openbaren. Ik noem altijd reden deze schijn van redenering, die yder in zich smeed; deze reden, van welks aart wel hondert strijdigen ontrent een zelfde zaak kunnen zijn. Zy is een werktuig van loot en was, dat men uitrekken, buigen, en tot alle middelen en maten toepassen kan; daar ontbrekt niets, dan de kennis, om haar te kunnen keren en wenden.

Hoe goed ooggemerk een rechter ook heeft, zo kunnen, indien hy niet zeer naauw op zich zelf merkt, daar weinig menschen zich met bekreunen, de neiging tot vriendschap, tot maagschap, tot schoonheit, en tot wraak, en niet alleenlijk zo gewichtige dingen, maar ook deze gevallen aandrift, die ons 'teen ding meer dan 't ander doet begunstigen, en die aan ons, zonder verlof van de reden, de keur in twee gelijke onderwerpen geeft, of enige schaduw van gelijke ydelheit, d'aanprijzing of afkeerlijkheit van een zaak ongevoeliglijk in zijn oordeel inboezemen, en de schaal tot overgaan doen neigen. Ik, die my zelf van nader by bespie, en die d'ogen geduriglijk op my geveest hou, gelijk de geen, die elders niet te verzuimen heb,

-- *Quis sub arBo*

Rex gelidæ metuatur oræ.

Quid Tyridatem terreat, unice

Securus, a

a Zonder zich te bekreunen wat koning onder de beer van 't noortsche gewest ge-dreest word, en wat Tyridates verschrikt.

zou naauwelijks d'ydelheit en zwakheit, die ik by my vind, darren zeggen. Mijn voet staat zo onvast, en zo glibberig, en ik bevind de zelfde zo vaerdig tot gliffen en glijden, en mijn gezicht zo verbijstert, dat ik my nuchteren anders gestelt gevoel, dan na de maaltijt. Indien mijn gezondheid, en de klaarheit van een heldere dag my toelacht, zo ben ik een eerlijk en vrolijk man: maar indien mijn hart, door de pijn van mijn teen, geprangt word, zo ben ik norts, geemelijk, en onge-naakbaar. Een zelfde tred van 't paert schijnt my nu ruw, dan gemakkelijk, en een zelfde weg nu kort, en dan lang, een zelfde gestalte nu meer, en dan min aangenaam. Nu ben ik bereid om alles, en dan om niets te doen. 't Geen my nu vermaakt, dat zal somtijts lastig aan my zijn. My vallen duizent onverschillende en gevallen bewegingen voor. Nu heeft de zwaar-moedigheid, en dan de gramschap in my plaats: nu heerscht uit eige achtbaarheid de geemelijkheid, en dan de vrolijkheit in my. Als ik boeken by 't hooft vat, zal ik in zodanig een plaats uitsteekende bevalligheden, en die mijn ziel treffen, bemerkt hebben; maar als ik in een ander tijt my weêr daar toe keer, zo keer en wend ik deze zelfde plaats te vergeefs om en weêr om; zy is een lompe en onbehouwe blok voor my. In mijn geschriften zelve vind ik niet altijd de lucht en geest van mijn eerste inbeelding weêr: ik weet niet wat ik heb willen zeggen; en ik vergriep my dikwijls in de zelden over te lezen, en een nieuwe zin daar aan te geven, om dat ik d'eerste, die beter was, verloren heb. Ik zwier en zwerf herwaarts en derwaarts. Mijn oordeel gaat niet altijd rechtuit; het sweeft en sukkelt.

-- *Velut minuta magno*

Ppp 3

De.

Caull.

Wat reden
is by Mon-
taigne.

De rechtens
een meef-
tendeel in
't oordee-
len der za-
ken van
harsioch-
ten ver-
voert.

Horat. lib.
Corwin.

*Daprensa navis in mari vesaniens
venno. a*

Indien ik dan, gelijk ik gaerne doe, tot mijn oeffening en vermaak, een gevoelen, dat tegen 't mijne strijd, aangevangen heb, zo hecht mijn geest, zich naar die zijde kerende, zich zo vast daar aan, dat ik de reden van mijn eerste gevoelen niet meer vind, en dat ik daar van afwijk. Ik sleep my byna ter plaats mee, daar ik buk, op wat wijze het ook is, en word door mijn gewicht vervoert.

Hefstigheid
maant de
Prediker
aan.

Yder zou ten naasten by het zelfde van zich zeggen, zo hy zich zelf bezag, gelijk ik my. De Predikers weten dat de heftigheid, die hen in 't spreken aankoomt, hen tot geloof aanmaant, en dat wy in gramschap ons meer tot de verdediging van onze voorstelling begeven, ons de zelfde indrukken, en met meer yver en goetkeuring omhelzen, dan wy doen, als wy koel en bezadigt van zinnen zijn. Verhaalt gy blotelijk een geding aan de Voorspraak, hy antwoord'er u waggelende en twijffelachtig op. Gy gevoelt dat het hem niet verschilt of hy d' een of d' ander kant verdedigt. Hebt gy hem wel betaalt, om zich de zaak aan te trekken, en zich daar tegen te kanten? begint hy'er af geraakt te worden? is zijn wil heftig daar in geworden? zijn treden en wetenschap worden met enen heftig daar in. Zie daar een schijnbare en ontwijffelbare waarheit, die zich voor zijn verstant vertoont. Hy bespeurt 'er een geheel nieu licht; hy geloofst de zaak in ernst, en beeld zich de zelfde in dezer voegen in. Ja ik weet niet of d'yver (die uit spijt en

De voor-
spraak word
door gelt
ernstig.

*a Gelijk een schnitje, gedurende
't woeden des wints in de grote zee be-
trapt.*

hardnekkigheid spruit) tegen d' indruk, en 't geweld van d' Overigheid, en van 't gevaar, of 't eige belang van d' eer en achtung zodang een man niet gezonden hebben, om, zelfs met gevaar van 't leven, 't gevoelen te verdedigen, om 't welk hy, by zijn vrienden, en in vryheit, niet het einde van zijn vinger in de pars zou willen steken.

De schuddingen en dreigingen, die onze ziel door de lighamelijke hartstochten ontfangt, vermogen veel in haar: maar noch meer haar eigen, die haar zo lichtelijk konnen varten, dat men misschien zou konnen beweren dat zy geen ander gang en beweging heeft, dan de gene van 't geblaas harer winden, en dat zy, zonder hun beweging, zonder doening zou zijn, gelijk een schip in volle zee, dat door de winden van hun bystant verlaten word. En de gene, die ons dit volgens d' aanhang der Peripatetischen verdedigde, zou ons geen groot ongelijk aandoen; dewijl bekend is dat het grootste deel der treffelijkste werken van de ziel uit deze aandrift der hartstochten voortkomen, en de zelfden behoeven. De dapperheit, zeggen zy, kan, zonder de bystant van de toornigheid, tot geen volmaaktheit komen.

Wat ver-
mogen de
hartstoch-
ten op de
ziel heb-
ben.

De Dapper-
heit door
toorn vol-
maakt.

*Semper Ajax fortis, fortissimus tamen
in furorc. a*

Cæc. Taf-
cul. Quæst.
lib. 4. cap.

Men loopt ook niet heftiglijk genoeg op de bozen en vijanden aan, zo men niet vergramt is. Men wil dat de voorspraak den Rechters gramschap zal inblazen, om recht daar af te trekken. De begeerten bewogen Themistokles, en ook Demosthenes, en drevden de Wijsbegerigen tot d'ar-

230

Begeertlik-
heden en
hun ut-
werkingen.

*a Ajax was alsijt dapper, en echter
dapperste in zijn woede.*

beit,

beit, wakingen en reizigen. Zyleiden ons tot d' eer, tot d' onderwijs, en tot de gezondheid; nutte einden. Deze lafheit van ziel in quelling en verdriet te lijden is dienstig om berou en leetweezen in 't geweten te voeden, en Gods geessels tot onze straf, en de geessels van de burgerlijke tuchting te gevoelen. Het meêdogen dient tot een prikkel aan de goede-tierentheit; en de voorzichtigheit van ons te bewaren en te bestieren word door onze vrees opgewekt. Hoe veel heerlijke daden worden door d' eerezucht, en hoe veel door de verwaantheit uitgevoert? Eind. lijk, geen uitsteekende en wakkere deucht is zonder enige ongerogelde beweging. Zou dit niet een der redenen zijn, die de Epikuristen bewogen hebben om God van alle bekommernis en bemoejenis

gelijk ook van ver-scheide an-dere hartstochten.

Waarom misschien d'Epikuristen God van

onzer zaken t'onlasten? om dat zelfs d' uitwerkselen zijner goetheit niet aan ons geëffent konden worden, zonder zijn rust te steuren, uit oorzaak van de hartstochten, die als prikkel en aanporrigen zijn, de welken de ziel tot de deuchdelijken werken nader brengen. Of anders, hebben zy hen geächt en genomen gelijk stormen, die de ziel schandelijk van haar rust beroven? *Gelijk men de zee stil en oisic. Tufgerust acht, als de golven door geen wind, est. Quab. ja zelf niet door het minste geblaas, bewogen worden; zo ziet men het gemoed in een geruste en vreesame stant, als 'er geen ontroerenis is, daar door het bewogen kan worden. Wat onderscheit van zinnen, en van reden, wat strijdigheid van inbeeldingen vertoont de verscheidenheit der hartstochten aan ons?*

Eenëndartigste Afdeeling.

Onzekerheit onzer oordeelen, en waarom. Door welke twee wegen men in 't geheim der goden komt. Onze wijsheit minder dan de zotheit. Kracht der hartstochten in d' omkeering van 't oordeel. Montaignos stant in de veranderingen der godsdiensten. De loop van d' aardkloot door Kleantes of Nicetas gelooft. waarom men de nieuwe leeringen heeft te wantrouwen, en hoe zich daar in te dragen. D' uitwerkselen beter dan de redenen. Meeskundige betogingen, die tegen d' ervarentheit strijden.

Onze kerheit onzer oordeelen, en waarom.

Wat verzekering konnen wy dan uit zo een onbestendig en beweegzaam ding nemen, dat, volgens zijn natuur, de meester-schap van d' ontroerenis onderworpen is, en nooit voortgaat, dan met een gedwonge en geleende tred? Indien wy, zelfs in de ziekte, en in d' ontsteltenis, onz oordeel vaerdig en by der hant hebben, en indien het dwaas-

heit en lichtvaerdigheid is, dat het gebouden zou zijn d' indruk der dingen t' ontfangen; wat zekerheit konnen wy daar af verwachten? Is 't geen stoutheit voor de Wijsbegeerte, dat men van de menschen acht dat zy hun grootste uitwerkselen, en die de Godheit naaft komen, voortbrengen, als zy buiten zich zelve, verwoed, en ontzinnig zijn? Wy beteren ons door

de derving van onze reden, en door haar verdoving.

De twee natuurlijke wegen, om in 't vertrek der goden te treden, en daar de loop van 't nootlot te voorzien, zijn de woede, en de slaap. Dit is aangenaam om t'aanmerken. Door de verplaatsing, die de hartstochten onze reden toebrengen, worden wy deuchtsaam; door haar uitroeping, die de woede; of 't beelt des doots aanbrengt; worden wy Profeten en waarzeggers. Ik heb 'er nooit iets liever af geloof. 't Is een loutere geestdrijverij, die de heilige Waarheit in de Wijsbeperige geest ingeblazen heeft, de welke, tegen zijn voorstelling, hem uit de mont gerukt heeft, dat de geruste staat van onze ziel, de bezadigde staat, de gezondste staat, die de Wijsbegeerte voor hen kan verkrijgen, niet zijn beste staat is. Onz waken is slaperiger, dan 't slapen zelf, en onze wijsheit minder wijs dan de zotheit: onze dromen zijn beter dan onze redneringen; d' ergste plaats, die wy kunnen nemen, is in ons. Maar meent zy niet dat wy 't verstant hebben om t'aanmerken dat de stem, die de geest maakt, als hy van de mensch afgenomen is, die zo klaarziende, zo groot, en zo volmaakt, en, terwijl hy in de mensch plaats heeft, zo aardich, onkundig en duister is, een stem is, van de geest voortkomende, die in d'aardsche, onkundige en duistere mensch is, en dieshalven niet te vertrouwen, en ongelooffelijk? Ik, van een zachte en zware aart zijnde, heb geen grote ervarentheit van deze geweldige beweginge, dieten meestendeel onze ziel schichtiglijk overrompelen, zonder aan haar tijt van zich t'erkennen te geven? Maar deze hartstocht, die, gelijk men zegt, door de ledigheid in de harten der jon-

gelingen voortgebracht is, schoon hy met gemak, en met een bezadigde voortgang nadert, vertoont zeer klaareljk aan de genen, die gepoogt hebben zich tegen zijn geweld te stellen, de kracht van deze onkeering en ontsteltenis, die onz oordeel lijd. Ik heb eertijts onderstaan my ingespannen te houden, om de zelfde tegen te staan, en ter neder te vellen. Want het is 'er zo verre af dat ik van 't getal der gener ben, de welken 't met de zonden houden, dat ik hen zelfs niet volg, 't en zy dat zy my meeslepen. Ik gevoelde dat hy, ondanks mijn tegenstant, geboren wierd, toenam en groter wierd, en eindelijk dat hy my al ziende en levendig aanraakte en bezat; in voegen dat, gelijk in de dronkenschap, het beelt der dingen aan my anders, dan naar gewoonte, begon te schijnen. Ik zag klaareljk de voordeelen van 't onderwerp, dat ik begon te begeren, groejen en toeneemen; en ik gevoelde dat zy, door de wint van mijn inbeelding groter en dikker, en de zwarigheden van mijn bestaan effenen gemakkeljk wierden, en dat mijn redenering en geweten zich achterwaarts trokken: doch dat, roen in een ogenblik dit vuur uitgeslomp was, gelijk onder de klaarheit van een blixemstraal gebeurt, mijn ziel weer een ander slach van gezicht, een andere staat, en een ander oordeel kreeg; dat de zwarigheden van 't vertrek my groot en onverwinneljk schenen, en de dingen zelven van een heel andere smaak en aangezicht, dan d'yver en hitte van de begeerte hen aan my vertoont had. Maar welk waarachtighker, hier af weet Pyrho niets. Wy zijn nooit zonder ziekte. De koortsen hebben hun hitte en koude. Uit d'uitwerkselen van een hete hartstocht vallen wy weer

Twee we-
gen om in
't geheim
der goden
te komen,
de woede,
en de slaap.

Onze wijs-
heit minder
dan de zot-
heit.

Kracht der
hartstoch-
ten in de om-
keeren van
't oordeel.

weêr in d' uitwerkselen van een tril-
lende hartstocht. Zo veel als ik my
vooruit geworpen had, zo veel yl ik
weêr achterwaarts.

*Qualis ubi alterno procurrens gurgite
pontus,
Nunc ruit ad terras scopulosque su-
periasis undam,
Spumans, extremamque sinu perfundit
arenam,
Nunc rapidus retro, atque aestu revo-
luta refovens
Saxa fugit, litusque vado labentè re-
linquit. 2*

Nu, uit de kennis van deze mijn
glibberigheid heb ik by toeval enige
bestandigheid van gevoelens in my
voortgebracht, en mijn eersten en na-
turelijken weinig verandert: want
war schijn dat 'er in de nieuwigheit is,
ik verander niet lichtelijk, uit vrees
van by de wisseling te verliezen. En de-
wijl ik niet bequaam ben om te ver-
kiezen, zo neem ik 't geen, dat een
ander verkozen heeft, en hou my in
de stant, daar in God my gestelt heeft:
want andersins zou ik my niet konnen
onthouden van zonder ophouden te
tuimelen. In dezer voegen heb ik my,
door Gods genade, geheel en onge-
schonden, zonder ontroering en ont-
steltenis van geweten, deugde veel
scheuringen en verdeeltheden heen,
die onze eeuw voortgebracht heeft,

a Gelijk de golven der zee, t' elkens
uit de diepte opkomende, nu tegen 't land
aan storten, en met hun baren over de
rosfen tuimelen, en al schuimende d' uit-
terste strand oversloepen, en, weêr te
rug kerende, en ylings afstopende, de ste-
nen omwentelen en meêrserpen, en de
strand, met d' ebbe verlaten.

in 't oud geloof van onze godsdienst
bewaart. De geschriften der Ouden,
ik meen de goede geschriften, die vol
en bondig zijn, bekoren my, en bren-
gen my byna daar zy willen; de geer,
die ik hoor, schijnt my altijd de sterks-
te: Ik bevind dat zy, yder op zijn
beut, reden gehad hebben, schoon
zy tegen malkander strijden.

Deze gemakkelijkerheit, die de
schrander geesten hebben, om 't geen,
dat zy willen, waarschijnlijker te
maken, en dat 'er niets zo vreemt is,
aan 't welk zy niet aanvangen schijn
genoech te geven, om een gelijke
eenvoudigheid, als de mijne, te be-
driegen, toont klarelijk de zwakheit
van hun bewijs. De hemel, en de
starren hadden drie duizent jaren ge-
loopen; alle de werrelt had het dus
geloofd, tot dat Kleantes van Sa-
mos, of, volgens Theofrastus verbaal,
Nictas van Syrakuse bedacht te ver-
dedigen dat d' aarde, rondom op haar
as drajende, deur de schuinsche kring
van de Tekenriem liep. En in onze
tijt heeft Kopernikus dit onderwijs
zo vast gegront, dat hy zich, volgens
een zeer geregelde wijze, daar af in
alle de gevolgen der Starrenkundigen
dient. Wat zullen wy hier uit halen?
niets anders, dan dat het ons niet moet
verschillen welk van beide het is.
En wie weet niet of niet een dar-
de gevoelen over duizent jaren
de twee voorgaanden omkoten
zal.

De loop
van d'aard-
kloot door
Kleantes
of Nictas
geloofd.

en van Ko-
pernikus
weêr opge-
bracht.

Sic volvenda aetas commutat tempora Lact. 111.

*Quod fuit in pretio, fit nullo denique
honore:*

*Porro aliud succedit, & è contempti-
bus exit,*

*Inque dies magis appetitur, florètaque
reperitur*

*Laudibus, & miro est mortales inier
honore. a*

Nieuwe
leeringen te
wvrouwen,
en
waarom.

Dieshalven, als enige nieuwe le-
ring voor ons verschijnt, zo hebben
wy grote reden om daar af te wan-
trouwen, en t' aanmerken dat, eer zy
voortgebracht wierd, haar tegenstrij-
dige in achtning en zwang was, en
dat 'er, gelijk zy door deze nederge-
worpen is, namaals een darde vinding
te voorschijn kan komen, die de twee-
de ook uitboffen zal. Eer de begin-
selen, die Aristoteles ingevoerd heeft,
in achtning waren, had men andere be-
ginnselen, die de menschelijke reden
vernoegden, gelijk dezen in deze tijt
vernoeging geven. Wat machtbrie-
ven hebben dezen, wat bezonder voor-
recht, 't welk de voortgang van on-
ze vinding aan hen stuit, en om't welk,
voor alle de toekomstige tijt, de be-
zitting van onz geloof aan hen be-
hoort? Zy zijn niet meer vry van uit-
gesloten te worden, dan hun voor-
gangers. Als men my met een nieu-
bewijs parst, zo staat het aan my
t' achten dat een ander het geen,
daar in ik niet voldoen kan, voldoen
zal: want alle de schijnbaarheden, van
de welken wy ons niet ontslaan kon-
nen, te geloven, is een grote onno-
zelheit. Hier uit zou gebeuren dat de
gehele gemene hoop, van de welk wy
alle zijn, in zijn geloof zou kunnen
dragen, gelijk een weerhaan: want
des zelfs ziel, week en zonder tegen-

*a Dus verandert de tuimelende eeuw
de tijden der dingen, en maakt dat het
geen, 't welk in waarde heeft geweest,
niet meer geacht word. Daar volgt iets
anders, en komt uit de verachte dingen
te voorschijn, en dat dagelijks meer be-
geert word; en het gezondens bloeit in
lof, en is in wonderlijke eer onder de
menschen.*

stant zijnde, zou zonder ophouden
genoozcaakt zijn andere en andere in-
drukkingen t'ontfangen, terwijl de
leste altijt de speur van de voorgaande
uitwischen zou. De geen, die zich
zwak bevind, moet, volgens de ge-
wooure, antwoorden dat hy 'er met
zijn raat af zal spreken, of dat hy zich
daar in aan de genen, die wijzer zijn,
van de welken hy onderwezen is, zal
gedragen. Hoe lang heeft de Ge-
neeskunde alreê in de werrelt ge-
weest? Men zegt dat een nieuwe-
ling, die men Paracelsus noemt, alle
d' ordening der oude regelen om-
werpt, en beweert dat zy tot aan de-
ze tijt niets heeft gedient, dan alleen-
lijk om de menschen te doen sterven.
Ik geloof dat hy dit lichtelijk zal be-
wijzen: maar ik bevind dat het voor
my geen grote wijsheit zou zijn, dat
ik mijn leven in de proef van zijn nieu-
we ervarenis stelde. Men moet, zegt
de leerregel, niet yder geloven; om
dat yder alles kan zeggen.

Een man van deze belijdenis der
nieuwigheden en natuurkundige her-
vormingen zeide onlangs tot my, dat
alle d' ouden zich ogenschijnlijk in
de natuur en bewegingen der winden
hadden vergift, 't welk hy my, zo
ik 'er naar wilde luisteren, zeer klare-
lijk als met de vinger, zou doen ge-
voelen. Na dat ik een weinig met ge-
dult naar zijn bewijzen, die vol van
waarschijnlijkheit waren, had ge-
luistert, gaf ik aan hem tot antwoord;
hoe dan, zouden de genen, die vol-
gens Theophrastus wetten, als zy oost-
waarts trokken, westwaarts heen
trekken? Zouden zy ter zijden, of
achterwaarts gaan? 't Is by geluk,
zeide hy; zo veel is 'er af, dat zy zich
misreekenden. Ik zeide toen weêr
tot hem, dat ik siever d' uitwerkselen,
dan de reden wilde volgen. Dit zijn
din:

Hoe men
zich daarin
heeft te
dragen.

Nieuwe
Geneeskun-
de van
Theophras-
tus.

D' uitwerk-
selen bere-
dan de re-
denen.

dingen, die dikwijls tegen malkander
 stoten; en men heeft tot my gezegt
 dat men in de Meetkunde, die de
 hoogste trap van zekerheit onder de
 wetenschappen meent gevonden te
 hebben, onvermijdelijke betogingen
 vind, die de waarheit van d' ervarent-
 heit omwerpen: gelijk Jakob Pele-

tier tot mijneit zeide, dat by twee
 lijnen had gevonden, die malkander
 naderden, om zich te zamen te voe-
 gen, van de welken hy echter bevesti-
 gde dat zy in eeuwigheit malkander
 niet konden raken.

Tweeëndartigste Afdeeling.

De Pyrrhoniers bestrijden de klaarblykelykheit der uitwerkselen. Verschil in d'oude en nieuwe Aardbeschrijvers. De werrelt vol van veranderingen, volgens Plato, en anderen. Het begin des werrelts onbepaald, volgens Aristoteles en Cicero. De werrelt voor God gehouden. Heraclitus gevoelen van de werrelt. Verscheide onderdommen des werrelts, naar de verscheide landen. Overeenkoming van verre en vicemde volken met malkander in veel dingen; en de verscheidenheit van die volken.

De Pyrrho-
 niers be-
 strijden de
 klaarblyke-
 lykheit der
 uitwerkse-
 len.

DE Pyrrhoniers gebruiken hun
 bewijzen, en hun reden niet
 anders, dan om de schijnbaar-
 heit van d' ervarentheit te vernietigen;
 en 't is wonder hoe verre de gebuig-
 saamheit van onze reden hen gevolgt
 heeft, met dit voorneemen van de
 klaarblykelykheit der uitwerkselen te
 bestrijden: want zy bevestigen dat
 wy ons niet bewegen, dat wy niet
 spreken, dat 'er geen zwaar, of heet
 is, en dit met een gelijke kracht van
 bewijzen, als wy de waarschijnlijks-
 te dingen bevestigen. Ptolemeus,
 die een groot man heeft geweest, had
 de palen van onze werrelt vast gestelt.
 Alle d' oude Wijsbegeerigen meenden
 de maat daar af te hebben, behalven
 van enige afgelege eilanden, die bui-
 ten hun kennis konden zijn. Over duiz-
 ent jaren zou men gezegt hebben dat
 het Pyrrhoniseren was, of anders al-
 les in ewijffel te trekken, zo men aan
 de wetenschap van de Werreltbe-
 schrijving, en aan de gevoelens, die

yder daar af had aangenomen, ge-
 twijffelt had. Te zeggen dat 'er Te-
 genvoeters waren, dit wierd voor
 kettery geächt. Maar zie hier in onze
 eeuw een onskindige grootheid van
 vast lant, niet een eilant, of een be-
 zonder geweest, maar een lant, byna
 zo groot als 't geen, dat wy kennen,
 't welk nu eerst ontdekt word.
 D'aardbeschrijvers van deze tijt schrom-
 men niet te verzekeren dat heden al-
 les gevonden, en dat alles gezien is.

Verschil in
 d'oude en
 nieuwe
 Aardbe-
 schrijvert.

*Nam quod adest praesto, placet, &
 pollere videtur. a*

Lucret. lib.
 5.

Zeker, indien Ptolemeus zich eer-
 tijts daar in, op de gronden van zijn
 reden, bedrogen heeft, zou 't dan
 geen zotheit zijn dat ik op 't geen
 vertroude, 't welk dezen daar af zeg-
 gen? En is 't niet waarschijnlijker
 dat dit groot lighaam, 't welk wy de

*a Want het geen, dat men tegenmoor-
 dig heeft, is aangenaam, en schijnt beter
 te zijn.*

De werrelt vol van veranderingen. Volgens Plato, en d'Egyptische Priesters.

werrelt noemen geheel iets anders is, dan wy daar af oordeelen? Plato zegt dat de zelfde t' elkens van aangezicht verändert; dat de hemel, de starren en de zon somtijts de beweging, die wy'er inzien, omwerpen, en 't ooften met het westen verruilen en verwisselen. D'Egyptische Priesters zeiden tot Herodotus, dat, sedert hun eerste koning, na de welk wel elf duizent jaren verlopen waren, (en zy toonden hem de beelden en gelijkenissen van alle hun koningen, naar 't leven gedaan) de zon vier malen van loop was veranderd; dat de zee en 't land by beurten d' een in d' ander veranderden, en dat de geboorte des werrelts onbepaald is. Aristoteles en Cicero zeggen desgelijks. Iemant onder ons zegt dat hy van alle eeuwigheit sterffelijk is, en weergeboren word, en veel omkeeren en veranderingen heeft, daar toe hy Salomon en Jesajas tot getuigen roept, om deze tegenstellingen te mijden, dat God eens Schepper zonder schepsel heeft geweest, dat hy ledig was, dat hy, zijn hant aan dit werk staande, zijn ledigheid afgelegd heeft; en dat hy by gevolg de verandering onderworpen is. In de vermaartste der Grieksche scholen is de werrelt voor een God gehouden, die door een groter God is gemaakt, en uit lighaam en ziel bestaat, die in zijn middelpunt geplaatst is, en zich by zangkundige getallen naar zijn omkring verspreid; goddelijk, zeer gelukkig, zeer groot, zeer wijs, en eeuwig: dat in hem andere goden zijn, de zee, d' aarde, en de starren, die zich met een welvoegende en eeuwige beweging, en met een goddelijke dans te zamen houden, en nu malkander bejegenen, en dan van elkander verwijderen, zich verbergen en vertoonen, en van ordening, nu voor-

Her begin des werrelts onbepaald, volgens Aristoteles en Cicero.

De werrelt voor sterffelijk geacht.

De werrelt voor God gehouden.

waarts, en dan achterwaarts, veränderen. Heraklitus stelde vast dat de werrelt door 't vuur, en door d'ordering van 't nootlot was gebout, en eens zou verbranden, en in vuur vergaan, en eens weër geboren worden. Apulejus zegt van de menschen, dat zy in 't bezonder sterffelijk, en in 't algemeen onsterffelijk zijn. Alexander schreef aan zijn moeder 't verhaal van een Egyptische Priester, uit hun geheugenschriften getrokken, daar door betoont wierd dat d' aaldutheit van dit volk onëindig was, en daarin de geboorte en voortgang der andere landen naar waarheit wierd begrepen. Cicero en Diodorus zeggen van hun

Heraklitus gevoelen van de werrelt.

Verscheide ouderdommen des werrelts naar d' verscheide landen.

tijt, dat de Chaldeen rekening van vier hondert duizent jaren hiëlden. Aristoteles, Plinius en anderen verhalen dat Zoroaster zes duizent jaren voor Platoos tijt leefde. Plato zegt dat de stedelingen van Saïs schriftelijke geheugenissen van acht duizent jaren hebben, en dat de stat Athenen duizent jaren voor de gedachte stat Saïs gebout wierd. Epikurus wil dat de dingen in deze zeltde tijt, daar in zy hier zijn, gelijk wy hen zien, alle gelijk, en op een zeltde wijze in veel andere werrelten zullen wezen.

Hy zou dit met meer verzekerdheit gezegt hebben, zo hy deze gelijkheit en overeenkoming van deze nieuwe werrelt der westerfche Indiën met d' onze tegenwoordige, en die in zo veel vreemde voorbeelden voorbygegaan is, gezien had. En zeker ik, het geen aanmerkende, dat van de loop dezer aardfche staatbestiering tot ons gekomen is, ben dikwijls verwondert geweest van dat men in zulk eengrote afstand van plaatsen en tijden de gelijkheit van zulk een groot getal van volkelijke en wilde gevoelens, en van wilde zeden en geloven ziet, en die nergens

Overeenkoming van verre en vreemde volken met malkander.

gens in met onze natuurlijke redene- ring schijnen gemeenschap te hebben. De menschelijke geest is een groot werkmeeſter van wonderdaden. Maar dit verhaal heeft noch iets, dat noch beter overſienkomt; men vind ook gelijkheit in namen, en in duizent an- dere dingen. Want men vond 'er vol- ken, die, by onz weten, nooit van ons hadden gehoord, by de welken de beſnijdenis in achtung was, daar Sta- ten en burgerlijke beſtellingen waren, die van vrouwen zonder mannen on- derſteunt wierden, daar onze vaſten verroont wierden, met byvoeging van d' onthouding van vrouwen, en daar onze kruiften in hoge achtung waren. Hier verſeerde men de graven daar mee; daar gebruikte men hen, en inzonderheit dat van S. Andries, om zich tegen de nachtgezichten te ver- dedigen, en hen op de kraambedden der kinderen, tegen de betoveringen, te leggen. Zy vonden ergens een hout kruis van zeer grote langte, dat voor de god des regens aangebeden wierd, en zeer diep in d' aarde ſtond. Men vond 'er een beelt van onze boet- vaerdigen, dat wel uitgedrukt was. Men zag 'er 't gebruik der mijters, d' ongehuvde ſtaat der p. iesters, de kunst van door middel van 't ingewand der offerbeesten te voorzeggen: d' onthouding van alderhande vleesch en viſch in hun gebruik van leven, de gewoonte der priesters van in de dienst een bezondere en ongemee- taal te gebruiken; en ook deze ver- beelding, dat d' eerste God door een tweede, zijn jonger broeder, verdre- ven wierd: dat de menſchen met alle nuttigheden waren geſchapen, die men federt, om hun zonde, heeft be- ſnoeit, om de welke men hun lant ver- andert, en hun natuurlijke ſtaat ver- ergert heeft: dat zy eertijts door

d' overvloeying der hemelſche wate- ren zijn verdronken, en dat 'er weinig huisgezinnen behouden afquam, die zich in de hoge hollen der bergen begaven, de welken zy zo wel toe- ſtopten, dat het water daar niet in- quam, na dat zy veelderhande beef- ten daar in gedreven hadden: dat zy, toen zy gevoelden dat de regen op- hield, honden uitlieten, uit de welken zy, toen zy klaar en nar wederkeer- den, oordeelden dat het water noch niet veel getakt was; en dat zy, toen zy federt anderen uitzonden, die be- ſlijkt wederkeerden, uit hun hollen giogen, om de werrelt weer te bevol- ken, die zy vol van ſlangen, en anders niet, vonden. Men vond in enige plaats de verbeelding van de dag des Oordeels: in voegen dat zy heftig- lijk in gramſchap tegen de Spanjaar- den ontſtaken, die de gebeenten der overledenen verſtrooiden, terwijl zy naar de rijkdom, die in de graven was, wroetten; en brachten tot re- den by dat deze verſtrooide benen niet lichtelijk weer by malkander kon- ten komen. Men vond 'er de handel van ruiling, en geen andere; ruimten en markten daar toe: ook dwergen en wanſchape menſchen tot vergie- ring van de tafelen der vorſten: 't ge- bruik van de vogeljacht, naar de na- tuur van hun vogelen, en afgeparſte onderſtanden: lekkernijen der tuinen, guighelaars danſen en ſprongen, ge- eſſchappen van de zangkunst, ge- wenen, kaatspeelen, en dobbelſpee- len, daar in zy zo verhit worden, dat zy dikwijls zich zelve, en hun vry- heit, verſpeelen: geen andere ge- neeskunde, dan de tovery; de ge- woonte van ſchrijven met beelden: 't geloof van een enig eerste menſch, vader van alle volken: d' aanbidding van een God, die eertijts menſch ge- weest,

Zondvleet.

en verſch- onis.

ook ruiling van waren, dwergen, vogeljacht.

verſcheide ſpeelen.

aanbidding van een God op hun wijze.

in beſnijde- nis,

vaten,

kruiften,

kerkplich- ten,

ſchepping en val der menſchen.

weest, in volkome reinigheid geleest, gevast en boete gedaan, en de wet der natuur, en der kerkplichten van de Godsdienst verkondigt had, en die, zonder natuurlijke doot, uit de werrelt verdween. Men zag 'er mede het gevoelen van de reuzen, het gebruik van zich met hun drank dronken en lustig om te drinken: gewijde vergierelen, met gebeenten en hoofden van doden geschildert, koorkleeden, wijwater, wijquaften, wijven en dienaars, die om strijt te voorschijn quamen, om zich met hun overlede gemaal, of meester te doen verbranden, of begraven: een wet, volgens de welken d' oudste zonen al 't goet erfden, en voor de nageboren niets overbleef, dan gehoorzaam te zijn: een gewoonte in de vordering tot zeker ampt van grote achtbaarheid, de welke is dat de geen, die daar toe gevordert word, een nieuwen naam neemt, en de zijne verlaat: een gebruik van kalk op de knie van 't kint te storten, 't welk za even geboren is, met daar tegen te zeggen; gy zijt van stof gekomen, en zult tot stof weêrkeeren: de kunst der Wighelaars. Deze ydele schaduwen van onze godsdienst, die men in enigen van deze voorbeelden ziet, getuigen 'er de waardigheid en goddelijkheit af. Hy heeft zich niet alleenlijk, door enige navolging, in alle d' ongelovige volken aan deze zijde ingeboezemt, maar ook in deze

woeste volken, als door een gemeen en overnatuurlijke inblazing. Want men vond 'er ook het geloof van 't vazegevuur, maar in een nieuwe vorm. Zy geven 't geen, dat wy aan 't vuur toeëigenen, aan de koude, en achten dat de zielen door de strengheit van een uitterste koude gezuivert en gekraft worden. Dit voorbeeld bericht my van een andere aangename verscheidenheit. Want gelijk men daar volken vond, die verinaak schiepen in 't einde van hun lid t'ontbloten, en op de Mahometaanische en Joodsche wijze de huid daar af te besnoejen; zo vond men 'er anderen, die zo grote schroom hadden om het zelfde t'ontbloten, dat zy voor alle dingen met kleine touwetjes de huid rekten, en boven toebonden, op dat dit einde de lucht niet zou zien. Ik word hier door ook aan deze verscheidenheit gedachtig, dat, gelijk wy de Koningen en vierdagen eren, door ons met d'eerlijkste klederen, die wy in de werrelt hebben, te vergieren, d'onderzaten in enige gewesten, om alle ongelijkheit en onderstelling aan hun Koning te tonen, zich in hun slechtste kleding aan hem vertoonden, en, ten Hof intreedende, enig oud gescheurt kleet over 't goede, dat zy aan hadden, aantrokken, op dat alle glans en heerlijkheit aan de meester zou zijn.

Zeker stek van vazegevuur by hen.

Verscheidenheit van die volken.

Kerkdienstten.

Wetten van d' erfenis der oudste zonen,

en woorden aan de kinderen, die nieuwelijks geboren zijn.

Drieëndartigste Afdeeling.

Tegenworpung tegen 't gezach en d' achtbaarheid der menschen. Verandering van de mensch naar de verandering des luchts. Veste landen geven weke menschen. De mensch kan geen vernoeging, volgens zijn begeerte, vinden. Gebeden van Sokrates, en der Lacedemoniers, en ook der Christenen. Midas draags bede. De doot voor 't beste geschenk geacht.

acht. God zorgt voor ons meer, dan wy zelveu. Twiſt onder de wijsbegerigen over 't opperſte goet, en over des zelfs bepaling. Doening der Pyrrhoniers. Lipſius geprezen, en wat hem aanbevolen.

Tegenwerping tegen 't gezach, en d'achtbaarheid der menſchen.

Verandering van de menſch naar de verandering des lichts.

MAar laat ons voortgaan. Indien de natuur de geloven, d'oordeelen, en de gevoelens der menſchen, gelijk alle andere dingen, binnen de palen van haar gewone voortgang beſluit; indien zy, gelijk de kool, hun omkeer, hun tijd, geboorte en doot hebben; indien de hemel hen naar zijn believen drijft en omrolt: wat meesterlijk en geduldig gezach zullen wy aan hen toeſigen? Indien wy door ervarentheit met de hand taſten dat de vorm van ons wezen van de lucht, van 't gewest, en van 't lant afhangt, daar in wy geboren worden; niet alleenlijk de verwe, de geſtalt, d'aart en 't geſlacht, maar ook de vermogens der ziel: (*en 't gewest des hemels, zegt Vegetius, diert niet alleenlijk tot de ſterkte der lichamen, maar ook der gemoeiden*) en indien de goddin, de bouſter der ſtat van Athenen, een tempering van lant verkoos, 't welk wyze en voorzichtige mannen maakte, om deze veſting te bouwen, gelijk de Prieſters van Egipten aan Solon berichtten, (*'t Athenen is de lucht dun en ſcherp, dieshalven d'Atheners ook ſcherpzinniger gericht worden, te Theben dik, en dieshalven acht men de Thebanen grof en ſterk*); in voegen dat, gelijk de vruchten en beeſten verſcheiden voortkomen, de menſchen ook meer en min ſtrijdbaar, rechtvaardig, matig en leerſaam geboren worden; hier de wijn, en elders de dieverij, of hoereri onderworpen; hier tot waangeloof, elders tot ongelooſ, hier tot vryheit, daar tot dienſtbaarheid genegen; bequaam tot we-

tenſchap, of tot een kunſt; grof of vernultig; gehoorzaam of weerspalig; goed of quaad, naar dat de neiging van de plaats, daar zy zijn, meebrenge: indien zy, gelijk de bomen, een nieuwe aart en natuur aanneemen, zo men hen van plaats verandert; 't welk oorzaak was van dat Cyrus niet aan de Perſianen wilde toeſtaan dat zy hun ruw en beuvelig lant zouden verlaten, om zich in een ander, dat zoet en vlak was, te begeven, tot reden bybrengende dat de vette en weke landen de menſchen week, en de vruchtbare plaatsen de geeſten onvruchtbaar maken: indien wy nu een kunſt, en een geloof zien bloeien, en dan door enige hemelſche invloeding een ander; zodanige eeuw zodanige naturen voortbrengen, en 't menſchelijk geſlacht tot deze of die plooi neigen, en de geeſten der menſchen nu vrolijk, en dan dor en mager gelijk onze landen: waar toe zullen dan alle deze heerlijke voorrechten dienen, met de welken wy ons zelveu vleiden? Dewyl een wijs man zich kan vergiſſen, gelijk ook hondert menſchen, en veel volken, ja dewyl de menſchelijke natuur, volgens onze ſtelling, zich veel eenwen lang in dit of dat, vergiſt; wat zekerheit hebben wy dat zy ſomtjits ophoud van zich te vergiſſen, en van dat zy zich in deze eeuw niet vergiſt? My dunkt dat, onder d'andere genuegnen van onze zwakheit, deze niet verdient vergeren te zijn: dat de menſch door begeerte zelve niet weet het geen, dat hy behoeft, te vinden; en dat wy niet door genieting, maar door

Verte lant den weke menſchen.

De menſch kan niet zels volgens zijn begeerte, hergeen

vinden, dat hy behoeft, om hem te veruoegen.

door inbeelding, en door wensch, in 't geen kunnen overdenkomen, 't welk wy behoeven, om ons te veruoegen. Laat ons onze gedachten naar hun believen laten werken en bezich zijn; zy zullen zelfs niet het geen, dat hen eigen is, kunnen begeren, noch zich voldoen.

Journal.
Sat. 10.

-- *Quid enim ratione timemus
Aut cupimus? quid tam dextro pe-
de concipis, ut se
Conatus non pœnitescat votique pera-
sti? a*

Gebeden
van Sokra-
tes, en der
Lacedemo-
niers.

Sokrates bad dieshalven de goden, dat zy niets aan hem zouden geven, dan 't geen, 't welk zy wisten dat heilzaam voor hem was. Het gemeen en bezonder gebed der Lacedemoniers bracht alleenlijk mede, dat de goede en heerlijke dingen aan hen vergunt mogten zijn; en zy stelden de keur en uitkipping daar af aan de bescheidenheit van d' opperste macht.

Idem ead.
Sat.

*Conjugium pestimus partumque uxoris:
as illi
Notum qui pueri, qualisque futura fit
uxor. b*

Gebed der
Christenen.

De Christen bid God dat zijn wille geschiedde, om niet in 't ongeval te vallen, 't welk de Dichters van de koning Midas verdichten. Hy bad de goden dat al 't geen, 't welk hy aanraakte, in gout mogt veranderen: zijn gebed werd verhoort; zijn wijn wierd gout, zijn broot wierd gout, en de

Dwaas ge-
bed van
Midas.

a *Want wat vrezet, of begeren wy naar reden? Wat bevat gy zo gelukkiglijk, dat gy geen berouw van uw poging, en volbrachte wensch hebt?*

b *Wy wenschen naar 't huwelyk, en naar 's kyaanbed van onze gemalin: maar zy [namelyk de goden] weten boedantig de kinderen en de gemalin zullen zijn.*

pluimen van zijn bed wierden gout; gelijk ook zijn hemt en kleding: invougen dat hy zich onder de genieting van zijn wensch gedrukt, en met een onverdragelyk gewin beschonken vond. Hy moest dieshalven zijn gebeden weêr afbidden.

*Attonitus novitate mali, diviseque mi-
serique,
Effugere optat opes, & quæ modò ve-
verat, odit. c*

Orid. Me-
tam. lib. 11.

Laat ons van ons zelve spreken. Ik, noch jong zijnde, verzocht van 't geval d' Ordening van S. Michiel zo zeer, als enig ander ding: want dit was toen 't uitterste merkteeken van eer onder de Fransche Edeldom, en zeer zeldzaam. Het geval heeft het op een aangename wijze aan my gegunt, en, in plaats van my uit mijn plaats op te heffen, en te doen opstijgen, om daar toe te geraken, my veel genadiglijker gehandelt, en dit eer-teeken tot aan mijn schouders, en noch laeger afgebracht, en doen zaken. Kleobis en Biton, Trofonius en Agamedes, d' eersten van hun goddin, en d' anderen van hun god een waardige vergelding van hun godvruchtigheid verzocht hebbende, kregen de doot tot een geschenk; zo veel verschillen de hemelsche gevoelens van d' onzen in 't geen, dat wy behoeven. God zou de rijkdommen, d' eerbewijzingen, 't leven, en de gezontheit zelve somtijts tot onze schade aan ons kunnen verlenen: want al 't geen, daar in wy vermaak scep-pen, is niet altijd heilzaam voor ons.

S. Michiels
Ordening
een teeken
van grote
eer in
Frankrijk.

De doot
voor 't be-
te geschenk
geacht.

Rijkdom ca
staat niet
altijt vor-
derlijk.

c *Hy, door de nieuwigheid van 't quaat verbaast, en te gelijk rijk en elendig zijnde, wenschte de rijkdommen 't onvruchtigen, en haaste 't geen, daar hy onlangs naar gewenscht had.*

Indien

Indien hy, in plaats van geneezing; de doot, of de verërgering onzer qualen

God zorgt voor ons, meer dan wy zelven.

16v. 20.

-- Si Confilium vis,
Permissis ipsis expendere numinibus,
quid
Convenias nobis, rebusque sit utile
nostris.
Chavior est illis homo quam sibi. a

Verkrijging van staat zeer gevaarlijk.

Grote twist over 't opperste goet.

Sluit de staat.

Rom. Epistolar. lib. 2. Epist. 2.

want staten en ampren van hen te verzoeken, is van hen te verzoeken dat zy u in een strijt, of in 't dobbelspel werpen, of, in enig ander zodanig ding, daar af d'uitgang aan u onbekent, en de vrucht twijfelslachtig is. Onder de Wijsbegerigen is geen zo heftige en geweldige strijt, als de genen, die uit het geschil van 't opperste goet van de mensch ontfstaat. Hier uit rezen, volgens Varroos rekening, twee hondert en tachtig verdeeltheden en aanhangen. Doch de geen, die in 't stuk van 't opperste goet verschilt, twistreedent over 't stuk van de gehele Wijsbegeerte.

Tres mihi conviviae propè dissentire videntur.

Poscentes vario multùm diversa palato.

Quid dem? quid non dem? renuis tu quod jubet aliter:

2 Indien gy raat begeert, laat aan de goden zelven toe s' overwegen wat voor ons, en voor onze zaken nut is. De mensch is waarder aan hen, dan aan zich zelf.

Quod petis, id sanè est invisum ac idumque duobus. b

De natuur behoorde dus op huntegenstribbelingen en strijdigen t'antwoorden. Sommigen zeggen dat onzgoet in de deucht bestaet, anderen in de wellust, anderen in de natuur te believen, anderen in de wetenschap, anderen in geen pijn te hebben, en anderen in zich niet van de schijn te laten vervoeren; en naar dit gevoelen schijnt deze andere van d'oude Pythagoras te gelijken:

Verfehitover de bepaling van 't opperste goet.

Nil admirari propter res est una, Numici,
Solaque quae possit facere et servare beatorum. c

Idem Epistolar. lib. 1. Epist. 6.

't Welk 't einde van de Pyrrhonische aanhang is. Aristoteles eigent nergens over verwondert te zijnaan de grootmoedigheid toe. En Arcefilaüs zeide dat d'ondersteunfelen en de rechte en onbuiglijke stant des oordeels de goeden, en de toetemmingen en de toepalingen de zonden en quaden waren. 't Is waar dat hy hier in, dat hy 't door zekere geloofspraak vasttelde, van de Pyrrhonistery en twijffeling afweek. Als de Pyrrhoniers zeggen dat het opperste goet d'Ataraxia, of d'onbewegelijkheid van oordeel is; zo menen zy zulks niet op een bevestigende wijze te zeggen: maar de zelfde dreun van hun

Werking der Pyrrhoniers.

b Drie gasten schijnen my te verschillen, dewijl zy verscheide dingen eischen, die zeer verscheiden van smaak zijn. Wat zal ik geven? wat zal ik niet geven? Gy weigert het geen, dat d'ander beveelt; en 's geen, dat gy begeert, schijnt voor de twee anderen afkeerlijk en wrang.

c Nergens over verwondert te zijn is, O Numicius, d'enige zaak, die ons gelukzalig kan maken en daar in bewaren.

R r r zicl

Justus
Lipius ge-
prezen, en
wie hem
aanbevolen.

ziel, die hen de steilten en nederstoringen doet vlieden, en zich onder 't dak begeven, houd hen deze verbeelding voor, en doet hen een ander weigeren. O hoe gaerne zou ik willen dat, terwijl ik leef, iemand anders, of Justus Lipsius, de geleertste man, die ons overig is, van een zter be-
schaafde en schrandere geeft, ware-
lijk mijn Turnebus gelijk, wil, ge-
zoutheit, en tijts genoeg had, om,
de gevoelens van d'oude Wijsgeer-

te, over 't stuk van onze staat en zeden, oprechtiglijk en naaukeurighjk, zo veel wy 'er ah kunnen zien volgens hun ordeningen en verdeelingen, by malkander te vergaderen, gelijk ook hun geschillen, d'achting en 't gevolg der deelgenoten, de toepassing van 't leven der voortbrengers en navolgers op hun leerregels in de gedenkwaardige en voorbeeldelijke toeval-
len! O wat een treffelijk en nutwerk zou dit zijn!

Vierëndartigste Afdeeling.

Ieder gehoorzaamheit aan de wetten verplicht, die gedurige verandering onderworpen zijn, volgens 't voorbeeld der Engelschen: daar verandering in de werken op volgt. wat de ware godsdienst is, volgens Apollods stelling. Ongerijmtheit in de wetten, die elders goet, en elders quaadt zijn. De stelling van naturelyke wetten belachelijk. D'algemene toefstemming een bewijs van de naturelykheit der wetten. Protagoras en Aristooos gevoelen van de wetten, en van 't goede en eetlyke. Niets zo verscheiden, als de wetten en gewoonten; en niets zo sporeloos, 't welk niet ergens plaats vand. De naturelyke wetten verloren.

Yder ge-
hoorzaam-
heit aan de
wetten ver-
plicht.

Voorts, indien wy de regeling onzer zeden uit ons zelve halen, in welker verwartheit werpen wy ons? Want hergeen, dat onze reden ons daar in wiarstschijnelijkst raad is, aan yder in 't algemeen de wetten van zijn lant te gehoorzamen, gelijk het bericht van Sokrates; van een goddelijke raat ingeblazen, zegt hy, in sbrengr. En wat wil zy daar meê zeggen dan dat onze plicht geen andere regel heeft, als die geval-
lig is? De waarheit moet een gelijk en algemeen aangezicht hebben. Indien de mensch kennis aan zodanig recht en de gerechticheit had, de welke lichaam en waarachtig wezen had, hy zou haar hier aan de voorwaarden

der gewoonten van dit, of van dat, ge-
weest binden; de deucht zou niet haar
vorm van de verbeelding der Persia-
nen, of der Indiännen nemen.

Daar is niets, 't welk de gedurige
beweging en verandering meer on-
derworpen is, dan de wetten. Ik
heb, federt dat ik geboren ben, de
genen der Engelschen, onze geburen,
drie of vier malen zien veranderen,
niet alleenlijk in de burgerlyke Staat,
de welke de gene is, die men van
stantvastigheit mag ontlaan; maar
ook in de gewichtigste zaak, die'er
wezen kan, te weten in die van de
godsdienst. Ik heb schaamte en spijt
hier af, om dat het een volk is, met
het welk de genen van mijn gewest had
bezo a-

De wetten
gedurige
verände-
ring onder-
worpen.

Wispelcu-
righheit der
Engelschen.

De waar-
heit en
deucht
moet over-
al van een
voorn zijn.

bezondere gemeenschap hebben gehad, dat or in mijn huis noch enige blijken van onzoud maagfchap overig zijn.

Was ons aangaat, ik heb hier zodanig een zaak, die doonzondig by ons was, wettig zien worden; en wy, die anderen hebben, zullen misfchion, naar d'onzekerheit van 't oorlogsgeval, noch eens fchuldig aan misdrijf van gequetfte menfchelijke en goddelijke Majesteit worden gemaakt; vermits onze gerechticheit in genade van d'ongerechticheit valt, en binnen verloop van weinig jaren bezits een ftrijdige ftant neemt. Hoe kan deze oude God klarelijker in de menfchelijke kennis d'onkunde van 't goddelijk wezen befchuldigen, en aan de menfchen leren dat hun godsdienst niets was, dan een werk van hun vinding, bequaam om hun gezelligheit te zamen te binden, dan met aan de genen, die 't onderwijs daar af van zijn Dnevoet verzochten, te verklaren, gelijk hy des, dat dit de ware dienst voor yder was, die door de gewoonte van de plaats, daar in hy zich bevond, onderhouden wierd? O God, wat verplichting hebben wy niet aan de goedertierentheit van onze opperfte Schepper, om dat hy onze godsdienst van deze zwervende en eigenzinnige dienften heeft gered en ontlagen, en op de gront van zijn eeuwig Woort geplaatft? Wat zal dat in deze noozakelijkheid, de Wijsbegeerte tot ons zeggen? dat wy de wetten van onz lant zullen volgen? dat is deze ongefthuimige zee der gevoelens van een volk, of van een Vorft, die my de gerechticheit met zo veel verwen zullen affchilderen, en in zo veel aangezichten hervormen, als 'er veranderingen van hartftochten in hen zijn. Ik kan niet zo gekuifzaam

in oordeel zijn. Wat goetheit is deze, die ik gisteren in achtung zag, en morgen niet zodanig zal zijn? en die door d'overvaart over eenbaek in misdrijf verandert? Wat waarheit is deze, die binnen deze bergen is bepaalt, en die voor de genen, die welken aan d'andere zijde zijn, leugen is? Maar zy zijn te belachen, als zy, om enige zekerheit aan de wetten te geven, zeggen; dat enigen van de zelfden valt, bestandig, eeuwig en onveranderlijk zijn, die zy naturelijk noemen, en die, volgens de ftant van hun eige wezenthait, in 't menfchelijk geflacht zijn ingedrukt, en die van sommigen tot een getal van drie, van anderen tot vier, van sommigen meer, en van anderen minder, gefelt worden: een bewijs van dat dit merk zo twijffelachtig is, als al 't overige.

Nu, zy zijn zo ongelukkig, (want hoe kan ik dit anders, dan ongeluk noemen, dat men in zulk een onëindig getal van wetten ten minften niet een vind, aan de welke het geval, en de wifpelturigheit van 't lot toegelaten heeft, door de toefstemming van alle de volken in 't algemeen aangenomen te worden?) zy zijn, zeg ik, zo elendig, dat 'er van deze drie of vier uytgekoze wetten niet een enige is die niet tegengefproken en verworpen word, niet van een enig volk, maar van veel. Nu, d'algemene toefstemming en goetkeuring is 't enig waarfchijnlijk teken, door 't welk zy bewijzen kunnen dat enige wetten naturelijk zijn. Want wy zouden zonder twijffel met een gemene toefstemming het geen volgen, 't welk de natuur waschijk aan ons bevolen had; en niet alleenlijk yder volk, maar yder menfch in 't bezonder zou de kracht en 't geweld gevoelen, 't welk de geen hem zou aan-

Befchreibelykheit van de ftelling der naturelijke wetten.

D'algemene toefstemming en bewijs van de naturelijke heit der wetten.

Verandering der wetten verandert de wetten.

Wat, volgens Apollos felling, de ware godsdienst is.

Ongerijpicheit in de wetten, die elders goet en elders quaet zijn.

doen, die hem tot iets, dat tegen deze wet strijd, zou willen dijen. Dat zy een van deze wetten voorthalen, om haar aan my te tonen.

Protagoras en Aristoteles gaven aan de gerechtigheit der wetten geen andere wezentheit, dan d'achtbaarheid en 't gezach van de Wetgever, en zeiden dat, als men dit ter zijden stelde, het goede en eerlijke hun hoedanigheden verloren, en ydele namen, en middelbare dingen bleven. In Plato acht Trafymachus, dat 'er geen ander recht is, dan de nuttigheit van d'opperste. Daar is niets, in 't welk de werrelt zo verscheiden is, als in de gewoonten en wetten. Zulk een ding is hier afschuwelijk, dat elders prijs meebrengt; gelijk te Lacedemonien de schrantheit van te stelen. De huwelijken tusschen de naaste magen worden onder ons zwarelijk verboden; en elders zijn zy eerlijk, en hooggeacht.

Niets zo verscheiden, als de wetten en gewoonten.

Ovid. Metamorph. lib. 10.

- - *Gentes esse feruntur,*
In quibus & nato genitrix, & nata
parenti
Jungitur, & pietas geminato crescit
amors. a

De moort der kinderen, de moort der vaders, de gemeenschap der wijven, de handel van rooverijen, het verlof tot alderhande wellusten; kort, daar is niets zo sporeloos, 't welk niet door de gewoonte en 't gebruik van enig volk aangenomen word. 't Is gelooffelijk dat 'er naturelijke wetten zijn, gelijk men in d'andere schepselen ziet: maar in ons zijn zy verloren, terwijl deze treffelijke menschelijke reden overal indringt om te heerschen, en te gebieden, en, volgens haar ydelheit en onbestandigheit, het aanzicht der dingen verwart, en onder een mengt. *Daar is diesbatven niets meer het onze; 't geen ik 't onze zeg, is van de kunst.* D'onderwerpen hebben verscheide glanssen en inzichten; hier uit spruit gemenelijk de verscheidenheit der gevoelens. 't Een volk aanschouwt een zaak van d'een zijde, en houdt zich aan die kant; en 't ander aan een andere zijde.

Niets zo sporeloos, 't welk niet ergens plaats vind.

De naturelijke wetten in ons verloren.

a *Men zegt dat 'er volken zijn, by de welken de moeder met haar zoon, en de dochter met de vader te zamen gevoegt worden; en de godvruchtigheit neemt toe door een dubbeld liefde.*

Vijfëndartigste Afdeeling.

Enige volken eten hun ouders, om hen 't eren. Dieverij door Lykurgus toegelaten, en waarom. Kleet, van Plato geweigert, en van Aristippus aangenomen, die zich tegen zijn bekijvers verantwoord. Solons antwoordt over de iranen, om zijn zoons doot. Strijdige gewoonten. In de Rechten overal middel om voor of tegen te zijn. Wat het gezach in de Rechten krenkt. De wetten klein in 't begin, en door de gewoonte versterkt. Grote onbeschaamtheit der Stoïschen, en noch groter van de Kynischen.

Enige volken eten hun ouders, om hen 't eren.

MEn kan zich niets zo schrikkelijk inbeelden, als zij vader t'eten. De volken,

die in oude tijden dit voor een gewoonte hadden, hielden zulks echter voor een getuigenis van godvruchtigheit

heit en goede genegenheit; en poogden daar door aan hun voortbrengers 't eerlijkste en waardigste graf te geven; terwijl zy de lichamen van hun ouders, en hun overblijfselen in hen zelve, en als in hun merg plaatsten, en hen enigzins weêr levendig maakten, en weêr leden geboren worden, namelijk door middel der verandering in hun levendig vleesch, uit oorzaak van de tering en voedsel. Men kan lichtelijk overwegen wat gruwel en wreetheit dit voor zodanige menschen, die dit waangeloof ingedronken hadden, geweest zou hebben; dat men 't overblijfsel van hun ouders aan 't bederf van d'aarde, en tot voedsel der beesten en wormen overgegeven had.

Lykurgus had in de dieverij zijn gemerk op de schranderheit, naerstigheid, stoutigheid en 't beleit, 't welk men aanwenden moet om iets van zijn gebuur te bekomen; en de nuttigheit, die 't gemeen hier uit trekt, dat yder naestuglijker op de bewaring van 't geen, dat het zijne is, merkt; en hy geloofde dat uit dit dubbelt onderwijs, te weten van aan te tasten, en te verdedigen, een vrucht van groter belang voor de krijgsordening (die de voornaamste wetenschap en deucht was, tot de welke hy dit volk wilde gewinnen) getrokken zou worden, dan de wanördening en ongerechtigheit was van zich met eens anders goet te vernijken. De dwingelant Dionysius bood Plato een tabbert aan, die, op de Perisiaanische wijze, lang, gebloemt, en welriekent was. Plato weigerde de zelfde, en zeide dat hy, een man geboren zijnde, zich niet gaerne met een vrouwe kleet zou kleden. Maar Aristippus nam dit kleet aan, met deze antwoord, dat geen kleding een kuisch gemoed

bederven kon. Zijn vrienden bekeven zijn blohartigheid van dat hy 't zo weinig ter harten nam, dat Dionysius hem in 't aangezicht had gespoogen. De visschers, zeide hy, lijden wel dat zy van 't hoofd tot aan de voeten van de golven der zee nat worden, om een visch te betrappen. Diogenes, zijn kool wasschende, en hem voorbygaan ziende, riep hem toe, zo gy van kool wist te leven, gy zoud een dwingelant niet nalopen. Daar op Aristippus weêr uitvoer: zo gy by de menschen wist te leven, gy zoud geen kool wasschen. Daar ziet gy hoe de reden schijn tot verscheide uitwerkselen verschafft. Zy is een pot met twee oren, die men ter slinke en rechte zijde vatten kan.

-- *Bellum ô terra hospita portas,* *Virg.*
Bello armantur equi, bellum haec ar- *Æneid.*
menta minantur: *lib. 3.*

Sed tamen iudem olim curru succidere
sutti
Quadrupes, & fræna jugo concor-
dia ferre,
Spes est pacis. a

Men prevelde Solon voor dat hy Antwoort van Solon om de tranen over zijns zoons doot. om de doot van zijn zoon geen tranen, die doch machteloos en onnut waren, storten zou. En daarom, zeide hy, dat zy onnut en machteloos zijn, stork ik hen met meerder billijkheit. Sokrates gemalin verërgerde haar rou door dusdanige omstandigheid: O hoe onrechtvaardiglijk doen deze boze rechters hem kerven! zoud gy,

a O uitheemsche aarde, gy zegt ons d' oorlog aan: de paerden worden ten oorlog roegerust; deze beesten dreigen met oorlog. Doch de zelfde viervoetige beesten wierden echter sedert gewent de wagen te trekken, en, onder het juk gespannen, eenpariglijk naar de breidel te luisteren. Daar is hoop van vrede.

R II 3 zeide

Waarom de dievery door Lykurgus overgelaten.

Kostelijk kleet van Plato gewelgert, en van Aristippus aangenomen.

Aristippus antwoordt aan zijn bekijvers.

Verfchide
frijdige
gewoonten.

zeide hy weer, dan liever willen dat dit niet recht geschiedde? Wy dragen deurborde oren; de Grieken hielden dat voor een teken van dienftbaarheid. Wy verbergen ons, om ons niet onze wijven te vermengen; d' Indiähen doen zulks in 't openbaar. De Schythen offerden de vreemdelingen in hun tempelen; en elders dienen de tempelen tot vryheit.

Journal.
Satyr. 15.

Indefuror vulgi, quod numina vicinorum.

Odit quisque locus, cum solos credat habendos.

Esse Deus quos ipse colit. a

Ik heb van een rechter horen spreken, de welk ter plaats, daar hy een heftige strijt tusschen Bartolus en Baldus vond, en enige stoffe, daar strijdigheid in stak, op de kant schreef: Geschil voor de vrient; dat is dat de waarheit zo verwacht en bestreden was: dat hy in gelijk geding die van de tegenstrevers, die 't hem beliefte, kon begundigen. 't Oubrak hem alleen aan vernuft en overstant, dat hy niet overal kon zetten, Geschil voor de vrient. De voorspraken en rechters van onze tijt vinden in alle gedingen vats genoech om hen naar hun zin te schikken. In zulk een onëindige wettenschap, die van d' achtbaarheid van zo veel gevoelens, en van zulk een eigendunkig onderwerp: fnaagt, moet oorzakelijk een uiterste verwarring van ondeelen voortkomen. Daar is ook zelden een geding zo klaar, in 't welk de meeningen en stemmen niet verscheiden worden bevonden. 't Geen van d' een vergadering dus

a Hier uit spruit deze woede van hegemern, dat yder plaats de goden van haar geburen haat; vermits zy geloof dat de genen alleen die zy eert, voor goden gehouden moeten worden.

geoordeelt is, dat word in een andere recht anders geoordeelt, en van die zelfde vergadering weer recht anders in een andere tijt. Wy zien hier af gewone voorbeelden, uit oorzaak van dit verlot, 't welk de plechtelijke achtbaarheid en glas van ons recht wonderlijk brantmenkt, dat is dat men zich niet aan de voorsprek hand, en van d' een naar d' ander rechter loopt, om een zelfde geding te bepleiten.

Krenking
van 't ge-
recht in
recht.

Wat de vryheit der Wijsbegeerige gevoelens aangaat, zo veel de zonde en deucht beeft, dit is een zaak, daar op men zich niet behoeft uit te breiden, en daar in men veel berichtigingen vind, die beter dienden gezwegen, dan aan de zwakke geesten geopenbaart te worden. Arcesilaus zeide dat het in de hoerelij niet aanmerkelijk was, van welke zijde, en waar door men 't ded. En Epikurus

Geen Taf-
acht dat, als de natuur vuile wellusten
cul. Quae-
lib. 5.

verficht, men niet op het gestacht, op de plaats, of op d' ordening, maar op de gestalte, ouderdom en gedaante moet merken. Zy achten ook niet dat de heilige minnerijen vreemt van de Wijze zijn. Laat ons onderzoeken tot welk een ouderdom de jongelingen te beminnen zijn. Deze twee leste Stoische plaatsen, en het verwijs van Diogarchus aan Plato zelf tot deze zaak, tonen hoe veel toelatingen van 't gemeen gebruik verveemt, en die overmoeg zijn, de gezonde Wijsbegeerte hiet. De wetten nemen hun achtbaarheid uit de bezitting en 't gebruik; en 't is gevaarlijk hen tot hun geboorte te brengen. Zy worden, als voortrollende, groot en edel, gelijk onze beeken. Ga hen tegen stroom op tot aan hun oorsprong; men vind 'er slecht een spruitje water, dat men naau-

De wetten
klein in
't begin, en
door de ge-
woonten
verfcheba.

Overal in
de rechten
middel om
voor, of te-
gen te zijn

naauwelijks kenon n kan, en darzich dus verheft en versterkt, terwijl het oud word. Bezie d'oude aanmerkingen, die d'eerste gang aan deze eerfte vloet, vol van waerdigheid, eer en achting, hebben gegeven, en gy zult hen zo gering en roeder bevinden, dat het geen wonder is, dat deze lieden, die altes naar de reden wegen, en daar toe brengen, en die niets op achtbaarheid en gezach aanneemen, in hun oordeelen zo verre van die van 't gemeen verschillen.

't Is geen wonder dat lieden, die niet het eerste beelt van de natuur tot hun voorbeeld nemen, van de gemeene weg afswillen. Gelijk tot een voorbeeld, weinig van hen hadden de geprangde voorwaarden van onze huwelijken goetgekeurt; en 't meeste deel wilde vrouwen, die geinten, en daar zy niet aan gelibuden waren. Zy weigerden onze kerkdiensten. Chryslippis zeide dat een Wijsbegerige, om een dozijn olyven, wel twaalf malen over 't hoofd zal raimelen, ja zelfs zonder broek aan te hebben. Hy zou naauwelijks aan Klithenes be-richt hebben gegeven, dat hy zijn dochter, de Ichone Agariste, aan Hippokhides weigeren zou, om dat hy hem op een tafel met de voeten om hoog, had zien staan. Metrokles liet wat onbescheidenlijk, terwijl hy twistreedende, in tegenwoordigheid van zijn leerlingen, een wint vliegen, en hield zich, ult schaamte daar over, in zijn huis verborgen, tot dat Krates hem quam bezoeken, die, 't voorbeeld van zijn vrymoedigheid by zijn ver- troofingen en redenen voegende, om- strijt tegen hem bejondte viften, en door deze middel hem dese schroom bonam, en, dat meoris, hem van zijn Peripatetische ahang, die burger- lijker was, en die hy tot aan die tijt

gevolgt had, afrok, en tot zijn Stoi- sche ahang, vrymoediger zijnde, bracht: Zy noemden het geen zot- heit, 't welk wy eerbaarh it noem- den, te weten dit, dat wy niet in 't openbaar darren doen, en 't welk echter in 't verborgen eerlijk gedaan word: en zy achtten 't voor zonde de loze te spelen met zwijgen, en 't geen t' ontkennen, 't welk de natuur, ge- woonte, en onze begeerte van onze handel en doeningen verhoedigen en uitro- pen: en zy meenden dat men Venus geheimenissen verklaarde, mer hen uit d' afgescheide geheimenis van haar tempel te trekken, om hen in 't gezicht van 't volk ten toon te stel- len, en dat men 't spel verbrodde, met het zelfde buiten 't gordyn te bres- gen. De schaamte is een zaak van ge- wicht; de verzwijging, achterhan- ding en omzichtigheit d len van d' achting; gelijk ook dat de wellust zeer vernuftiglijk, onder 't montuig van de deucht, ernstlijk aanhield dat zy niet op 't midden der kruisstraten onbeschaamdelyk ten toon gestelt. door de voeten van 't gemeen volk vertreden, en voor d' ogen van 't zelf- de uitgelachen zou worden, als zy be- vond dat zy van de waerdigheid, en van 't gerijf van haar gewone vertrek- ken ontbloot was. Enigen zeggen dieshalven dat d' openbare hoerhui- zen wech te nemen niet alleenlijk is de hoerery, die in deze plaats be- scheiden was, overal te verspreiden, maar ook, door d' ongemakkelijk- heit, de lanterfant en luije men- schen tot deze zonden aan te prikkel- len.

Schaamte heeft plaats, zelfs in de vuile werken.

Vrymoed- ighheit, of liever on- beschaame- heit der Stoïcken.

Atreus es Ausidie qui vir Corvine fuisse,
Rivalis fuerat qui ruit, ille aut est.
Cur aliena placeat tibi, quae tua non placet uxor?

Marial. lib. 3. Epigr. 59.

Nun-

*Nunquid securus non potes arri-
gere? a*

Deze ervarentheit verändert zich
in duizent voorbeelden.

*Idem lib.
1. Epigr 74.*

*Nullus in urbe fuit tota, qui tangere
vellet*

*Uxorem gratis Ceciliane tuam,
Dum licuit: sed nunc positis custodi-
bus, ingens*

*Turba futurorum est. Ingeniosus
homo es. b*

Aan een Wijsbegerige, die men op
't werk betrapte, vraagde men wat hy
deê: daar op hy met koele moed ant-
woordde: Ik plant een mensch; en
wird over dit werk, daar men hem
in bevond, zo weinig beschaamt, als
of men hem met look te planten be-
zich had gevonden. 't Is, gelijk ik
acht, een teder en eerbiedig gevoe-
len, dat een groot en godvruchtig
Schrijver houd dat dit werk zo noot-
zakelijk in 't verborgen en heimelijk
geschieden moet, dat hy zich niet kan

Onbe-
schaamde
handel der
Kynische
Wijsbegeri-
gen.

a Gy, ô Korvinus, die een gemaal
van *Aufidia* hebt geweest, zij nu een
overspeelder by haar, en by, die uw me-
degenuot was, is nu haar gemaal. Waar-
om hebt gy vermaak in eens anders ge-
malin, die, toen zy d' uwe was, u niet
behaagde? of kont gy niets in veiligheid
genieten?

b *Cecilianus*, in de gehele Stat was
niemand, die, toen 't hem vry stond, uw
gmalin begierde aan te raken: maar se-
dert dat gy wachters hebt gestelt, is 'er
een grote menigte van *Venusjankers*. Gy
zijt een vernustig man.

inbeelden dat in de Kynische omhel-
zingen deze handel volbracht kon
worden; maar dat het sluitte alleen-
lijk in de vertoning der gailen bewe-
gingen, om d' onbeschaamtheit der
belijdenis van hun school te verdedi-
gen; en dat zy, om 't geen uit te
schieten, 't welk de schaamte ge-
prangt, en ter zijden getrokken had,
noch daar na de schaduw moesten
zoeken. Hy had hun ontucht noch
niet diep genoeg ingezien. Want
Diogenes, in 't openbaar zijn spel
spelende, wenschte in tegenwoor-
digheit van 't volk dat hy zijn buik,
met de zelfde duste te wrijven, mogt
verzaden. Aan de genen, die hem
vraagden waarom hy, om 't een,
niet een bequamer plaats zocht; dan
in de volle straat, antwoordde hy:
om dat ik honger heb op de volle
straat. De Wijsbegerige vrouwen,
die hun aanhang aannamen, mengden
zich ook dus met hun persoon, in alle
plaatsen, en zonder onderscheit; en
Hipparchia, wierd niet in *Krates* ge-
meenschap aangenomen, dan op voor-
waarden van in alle dingen de ge-
woonte en 't gebruik van zijn regel te
volgen. Deze Wijsbegerigen verhie-
ven de deucht zeer hoog, en welger-
den alle andere onderwijzingen, be-
halven die van de zeden: en echter
eigenden zy in alle werken d'opperste
macht aan de verkiezing van hun Wij-
ze toe, zelfs bovende wetten; en
zy gaven aan de wellust geen ander
breidel, dan de bezadigheid, en de be-
houdenis van eens anders vryheit.

Hoedamg
een breidel
zy aan de
wellust ge-
ven.

Zesendartigste Afdeeling.

Be schijn voor 't zyn genomen. De Schrift verkeerdelyk, en tot bewijs
van 't gowtsoeken gebruiks. Niets zo vreemt, of 't vind navolgers.

Home-

Homeras algemeen meester van alle lieden; ook in de Christelijke Godsdienst. Platoos geschriften op alle nieuwe gevoelens toe te passen. Strydige besluiten van een zelfde ding. Twijffeling der Pyrrhoniërs. Gevoelen der Epikurischen van de bevattelijkheid, en dat van Protagoras van 't ware. Plaats van 't oordeel, naar Epikurus. Waar aan Plato 't oordeel en de waarheit toeëigent.

De schijn voor 't zijn genomen.

HEraklitus en Protagoras be-
wezen hier uit, dat de wijn den zieke bitter, en den gezonde aangenaam schijnt, dat de riem in 't water krom, en den genen, die hen buiten 't water zien, recht schijnt, en diergelijke strijdige schijnbaarheden, die in d' onderwerpen gevonden werden, dat alle dingen d'oorzaken van deze schijnbaarheden in hen hadden, en dat 'er in de wijn enige bitterheit was, die op de smaak van de zieke paste, en in de riem zekere kromme hoedanigheid, die met de geen, de welk hen in 't water zag, overëen quam; en dus met al 't overige. Dit is te zeggen dat alles in alles, en by gevolg niets in iets is. Dit gevoelen vertoonde voor my d' ervarentheit, die wy hebben, van dat 'er geen zin noch gebruik, of recht, of bitter, of zoet, of krom is, 't welk de menschelijke geest niet in de geschriften vind, die hy aanvangt te deursnuffelen.

Gods Woort verheerdelijk gebruikt.

Hoe veel valsheden en leugenen heeft men uit het reinste, zuiverste en volmaakste Woort doen voortkomen? Wat kettery heeft 'er niet genoeg grontvesten en getuigenissen in gevonden, om haar handel aan te vangen, en te verdedigen? Om deze oorzaak willen de slichters van zodanige dwalen nooit van deze proef der getuigenis van de verklaring der woorden afwijken. Een man van aanzien en gezach, dit gezoch van de

Steen der Wijsbegeerigen, daar in alles gedompelt legt, door achtbaarheid aan my bewijzen willende, verhaalde my onlangs vijf of zes plaatzen van de Bybel, daar hy, gelijk hy zeide, zich eerst geest had, tot d' ontlasting van zijn geweten; want hy is een kerke-lijk man. En zeker, de vinding daar af was niet alleenlijk aangenaam, maar ook zeer bequame-lijk tot de verdediging van deze tresselijke werenschap geschikt. Door deze middel verkrijgt men d' achtting der waarzeggende beuzelingen. Daar is geen waarzegger, indien men dit gezach aan hem geeft, dat men hem wil deursnuffelen, en naakeurigheid alle de vrouwen en plojen van zijn woorden onderzoeken, aan de welk men niet al 't geen, dat men begeert, zal doen zeggen; gelijk aan de Sibyllen. Daar zijn zo veel middelen en wegen van uitlegging, dat een vernuftig mensch in alle zaken zwarelijk, 't zy regelrecht, of van ter zijden, niet iets zal vinden, 't welk niet tot zijn stuk dient. Dit is oorzaak van dat een donkere en twijffelachtige stijl by ouds zo gemeen in 't gebruik heeft geweest. Kon de Schrijver dit verkrijgen, dat hy de nakomelingen tot zich kon lokken, en bezich houden: 't welk niet alleenlijk het verstant, en de bequaamheit, maar al zo veel, of meer de gevallige gunst van de stoffe kan verkrijgen. Voorts, dat hy zich, of door domheit, of door schaakheit, een wein

De Schrift tot bewijs van 't gout zoeken gebruikt.

D' achtting vermag veel.

Overal is middel om dus of zo uit te leggen.

Niets zo vreemd, of het vind navolgers.

Niets zo vreemt, of het vind navolgers.

nig duisterlijk en verscheidelijk ver-
toon; daar is niets aan gelegen: een
groot getal van lieden, hen schudden-
de en ziftende, zal'er veel vormen
af uitdrukken, die met zijn mening o-
vereenkomen, of van ter zijden inval-
len, of gantscheljk daar tegen strij-
den; uit al 't welk hy eer zal beko-
men. Hy zal zich met de middelen
zijner leerliagen verrijkt zien, gelijk
de bestierders met d' inkomsten van
't klein volk, ik meen der schoolkin-
deren. Dit is 't geen, 't welk veel
geringe dingen tot hoge achtung heeft
verheven, en veel geschriften in acb-
baarheid gebracht, en hen met alder-
hande stoffe, die men begeerde, be-
last en verzien; dewijl een zelfde ding
duizent en duizent verscheide beelden
en aanmerkingen, en zo veel als ons
belieft, ontfangt.

Een zelfde
ding heeft
veel aange-
zichten.

Momerns
algemeen
meester van
alle lieden;

Is 't mogelijk dat Homerus al
't geen gezegt heeft, dat men hem
zeggen doet? en dat hy zich aan zo
veel en zo verscheide gedaanten heeft
geleent, dat de Godgeleerden, Wet-
geevers, Krijgsöversten, Wijsbegeer-
igen, en alderhande lieden, die de
wetenschappen handelen, hoe ver-
scheidelijk en strijdiglijk zy hen ook
verhandelen, op hem steunen, en zich
op hem beroepen? dat hy een alge-
meen meester in alle ampten, werken
en ambachten is, en een algemeen
raadsman in alle aanslagen? Alle de
genen, die godspraken en voorzeg-
gingen behoeften, hebben 'er voor
hun zaak gevonden. 't Is wonder hoe-
danige en hoe veel wonderlijke voor-
vallen een geleert man, die van mijn
vrienden is, daar in heeft gevonden
tot voorstant van onze Godsdienst; en
men kan hem zwarelijk hier afbren-
gen, dat dit niet het ooggemerk van
Homerus is daar in hy echter zo zeer is
geoeffent, als enig man in onze eeuw:

zels tot
voorstant
van de
Christelijke
Godsdienst.

en veel hadden by oude tijden het
geen, dat hy tot voorstant van d' on-
ze vind, tot voorstant van hun gods-
diensten gevonden. Zie hier hoe met
Plato gehandelt en omgegaan word;
yder, zich verëerende met hem aan
zijn zijde te trekken, plaatst hem ter
plaats, daar hy wil. Men geleide, en
voegt hem tot alle nieuwe gevoelens,
die de werrelt aanneemt; en men
maakt hem verscheiden met zich zelf,
naar de verscheide loop der dingen.
Men doet hem de zeden, die in zijn
tijt geoorloft waren, verwerpen, om
dat zy in onze eeuw ongeoorloft zijn;
en dit alles zo levendig en krachtig-
lijk, als de geest van d' uitlegger
krachtig en levendig is. Op deze
zelfde grontvest, daar op Heraklitus
deze zijn spreuk boude, Dat alle din-
gen die aangezichten, de welken ver-
men daar in vond, in zich hadden,
stichte Demokritus een geheel strij-
dig besluit; te weten dat d' onder-
werpen niets van 't geen hadden, da
wy 'er in vonden; en hier uit, dat de
honig den een zoet, en den ander
bitter smaakte, beweerde hy dat de
zelfde noch zoet noch bitter was. De
Pyrrhoniers zouden zeggen dat zy
niet wisten of hy zoet of bitter, of
't een, of 't ander, of alle beide was;
want zy hielden zich altijd in de hoog-
ste top van de twijffeling. De Cyre-
naïschen hielden dat 'er niets van
buiten bevattelijk was, en dat alleen-
lijk het geen bevattelijk was, 't welk
ons door d' innerlijke raking treft, ge-
lijk de pijn, en de wellust; zonder
geluif of verwe te kernen, maar al-
leenlijk zekere aandoeningen, die wy
daar af ontfingen; en dat de mensch
geen ander zetel van zijn oordeel had.
Protagoras achtte voor yder het geen
waar te zijn, dat aan yder waar scheen.
D' Epikurischen plaatsten alle oor-
deel

Platoos ge-
schriften
op alle
nieuwe ge-
voelens toe
te passen.

Strijdige
besluiten
op een zelf-
de groot-
te ver-
schillen.

Twijffeling
der Pyrrho-
niers.

Gevoelen
der Cyre-
naïschen
van de be-
vattelijk-
heit.

deel in de zinnen, in de kennis der dingen, en in de wellust. Plato wilde dat het oordeel van de waarheit, en de waarheit zelve, van de waanen en zinnen afgetrokken, aan de geest, en aan de denking behoorde.

Waar aan Plato het oordeel, en de waarheit toeigent,

Zevenëndertigste Afdeeling.

De zinnen onze meesters, die 't begin en einde van de wetenschap zijn. Chrysisippus vergeeffsche poging daar tegen. Of wy ook meer zinnen moeten hebben. De vernoeging der ziel geeft geen verzekering. De blindegebo-
renen hebben geen bevestiging van 't gezicht. Aangenaam verhaal van een Blinde. Gebrek van zinnen misschien oorzaak van onze onkunde. Onze zinnen kunnen de verborge eigenschappen der dingen niet bevatten. De beesten leren misschien enige bezondere dingen door hun bezondere zinnen. Grote heerschappy der zinnen. Verdoarring, die uit de derving der zinnen spruit. De zwakheit der zinnen bestrijd meest de wetenschap. Verkeerde verbeelding, uit onkunde der zinnen, die echter niet te beschuldigen zijn.

Kracht der zinnen.

DEze reden heeft my tot d'aanmerking der zinnen gevoert, in de welken de grootste grontvest, en 't bewijs van onze onkunde bestaat. Al 'tgeen, dat men kent, kent men zonder twijffel door 't vermogen der zinnen: want dewijl het oordeel van de werking des geens koomt, die oordeelt, zo is 't reden dat hy deze werking door zijn middelen en wil volbrengt, niet door eens anders dwang: gelijk gebeuren zou, zo wy de dingen door de kracht, en naar de wet van hun wezenheit kenden. Nu, alle kennis koomt in ons door de zinnen, die onze meesters zijn.

-- *via qua munita fidei*

Proxima fert humanum in peccatus, templaque mentis. a

De wetenschap heeft haar begin in hen, en eindigt ook in hen. Eindelijk, wy zouden niets meer weten, dan een steen, zo wy niet wisten dat 'er geluit, a De naaste weg, langs de welk zy de dingen in 't menschelyk hart, en in de tempelen des gemoeds brengen.

reuk, licht, smaak, maat, gewicht, zachtigheit, hardigheit, scherpigheit, verwe, gladdigheit, breette en diepte was. Zie daar de grontvest, en de beginfelen van 't geheel gebou onzer wetenschap, de welke, naar de beschrijving van enigen, niets anders, dan gevoel is. De geen, die my drijven kan tot de zinnen tegen te spreken, heeft my by de keel gevat; hy zou my niet meer achterwaarts konnen doen wijken. De zinnen zijn 't begin, en 't einde van de menschelyke kennis.

Invenies primis ab sensibus esse creatam Notitiam veri, neque sensus posse re-

Lauret. lib.

felli.

Quid majore fide porro quam sensus haberi

Debet? b

b Gy zult bewinden dat de kennis van 's ware eerst van de zinnen zijn voortgekomen, en dat zy nies tegengesproken konnen worden. Wat is 'er dan, dat men vasteliker behoort aan te nemen, als de zinnen?

Vergeef-
sche poging
van Chry-
sippus daar
tegen.

Men eigen hen zo weinig toe, als 't mogelijk is, men moet altijd, dit aan hen toestaan, dat alle onze onderwijzing en beleid door der zelfder middel en handeling voortgaat. Cicero zegt dat Chrysippus, getracht hebbende de kracht en 't vermogen der zinnen te vernederen, aan zich zelf strijdige bewijzen, en zo geweldige tegenstellingen voorhield, dat hy 'er niet in voldoen kon. Daar op Karneades, die het tegendeel beweerde, roemde dat hy Chrysippus wapenen zelve en woorden gebruikte, om hem neder te vellen, en om deze oorzaak tegen hem uitriep: O elendige! uw kracht heeft u bedorven. Daar is, volgens onze rekening, geen groter ongerijmtheit, dan te beweren dat het vuur niet heet maakt, dat het licht niet verlicht, en dat 'er geen zwaarte en hardigheid in 't yzer is; die welken kundschappen zijn, die ons van de zinnen zangebracht worden. Daar is ook geen geloof, of wetenschap in de mensch, die in zekerheit hier by vergeleken mag worden. D' eerste aanmerking, die ik op 't onderwerp der zinnen heb, is dat ik in twijffel trek of de mensch met alle natuurlijke zinnen verzien is. Ik zie veel beesten, die een geheel en volkomen leven leven, sommigen zonder 't gezicht, anderen zonder 't gehoor. Wie weet of ook niet aan ons noch een, twee, drie, en veel andere zinnen ontbreken? Want indien 'er een af ontbreekt, zo kan onze redenering 't gebrek daar af niet ontdekken. 't Voorrecht onzer zinnen is, dat zy d' uiterste paal onzer bemerkning en gewaarwording zijn. Daar is niets buiten hen, 't welk dienstig voor ons kan zijn, om hen 't ontdekken: ja d' eender zinnen kan niet d' ander openbaren.

De zekerste
wetenschap
bestaat daar
in.

Of aan ons
ook zinnen
ontbreken.

De zin
d' uiterste
paal van
onze ge-
waarwor-
ding.

An poterunt oculos aures reprehendere? an aures

Idem eodem lib.

Tactus? an hunc porro tactum sapor arguit oris?

An confutabunt nares, oculive revicent? a

Zy, zo veel als zy zijn, maken alle d' uiterste lijn van ons vermogen.

- - seorsum cuique potestas

lib.

Divisa est, sua vis cuique est. b

't Is onmogelijk dat men aan een mensch, die van natuur blind is, kan doen begrijpen dat hy niet ziet, en onmogelijk hem 't gezicht te doen begeren, en zijn gebrek te bewenen. Wy moeten dieshalven geen verzekering hier uit nemen, dat onze ziel niet het geen, dat wy hebben, verzeke-
noegt en te vreden is: dewijl zy geen middel heeft om daar in haat ziekte en onvolmaaktheit, zo 'er enige is, te gevoelen. 't Is onmogelijk om aan deze blinde door redenering, bewijzing, en gelijkenis iets te zeggen, dat enige bevattning van licht, verwe en gezicht in zijn inbeelding zal plaatsen.

De vernoe-
ging van de
ziel geen
verzeke-
ring.

Daar is niets meer achter, 't welk de zinnen tot klaarblijkelijkheit kan voortstuwen. Als men ziet dat de blindgeborenen begeren te zien, dit geschied niet om dat zy verstaan wat zy begeren. Zy hebben van ons verstaan dat aan hen iets gebreekt, dat zy iets hebben te begeren, dat in ons is, en 't welk zy goet noemen, en d' uiterwerk felen en gevolgen daar af: maar zy

Waarom de
blindgebo-
reuen bege-
ren te zien.

a Of zullen d' oren d' ogen kunnen berispen? of het gevoel d' oren? of zal de smaak van de mont dit gevoel bestraffen? of zal de neus hen bescbamen? of zullen d' ogen verwinnen?

b Yder heeft zijn bezondere macht, yder heeft zijn eige vermogen.

weten

weten echter niet wat het is , en hebben 'er geen bevaring af , noch van verre , noch van naby. Ik heb een Edelman van goed geslacht gezien , die blind geboren was , of ten minsten van die jaren af blind heeft geweest , dat hy niet weet wat gezicht is. Hy verstaat zo weinig wat hem ontbreekt , dat hy , gelijk wy , woorden gebruikt , die op 't zien passen , en hen op een wijze , die geheel de zijne , en hem eigen is , toepast. Men bracht tot hem een kind , daar hy Peter over stond ; en hy , het zelfde in zijn armen gevat hebbende , zeide : O God , wat een schoon kind ! hoe aangenaam is 't om te zien ! hoe vrolijk is 't van aangezicht ! Hy zal , gezicht een onder ons zeggen : Deze knode pry is aangenaam van gezicht ; 't is helder weer ; de zon schijnt klaar. Wijders , dewijl de jacht , het kaatspel , en 't doelwit onze oefeningen zijn , en hy zulks heeft horen zeggen , zo is hy gantschelijk daar toe geneegen , daar meê bezich ; en hy gelooft dat hy 'er zo groot deel af heeft , als wy. Hy word 'er yverig in , en vermaakt 'er zich meê ; en echter krijgt hy 'er niets af , dan door d'oren. Men roept hem toe , zie daar een haas , als men openige ruimte is , daar hy voortrennen mag : en daar na zegt men noch tot hem , zie daar een haas gevangen. Hy is dan zo moedig op deze vangst , als hy d'anderen zich moedig hoort tonen. Wat de bal aangaat , hy vat hem in de flinke hant , en slaat hem op met het raket. Voorts , hy schiet met het roer in 't wilde , en is met het geen te vreden , dat de zijnen hem daar af zeggen , zo veel de hoogte of wijtje aangaat.

Wat weet men of het menschelijk geslacht niet een zelfde zotheid , door 't gebrek van enige zinnen bedriift ,

en of door dit gebrek het meeste deel van 't aangezicht der dingen niet aan ons verborgen is ? Hoe weet men of de zwarigheden , die wy in veel werken der natuur vinden , niet van daar komen ? en of veel uitwerkelen der beesten , die onze bevattelijkheid te boven gaan , niet door 't vermogen van enige zin , die aan ons ontbreekt , voortgebracht zijn ? en of enigen van hen door deze middel niet een volmaakter leven hebben dan 't onze is ? Wy vatten d'appet byna met alle onze zinnen : wy vinden 'er roothheit , gladdigheit , reuk en zoerheit in : hy kan , behalven dat , noch andere krachten hebben , gelijk van op te drogen , of te zamen te nijpen , daar toe wy geen zinnen hebben , die daar op passen. Wat d'eigenschappen in veel dingen aangaat , die wy verborgen noemen , gelijk in de zeilsteen die van 't yzer naar zich te trekken , is 't niet waarfschijnlijk dat 'er in de natuur zinnelijke vermogens zijn , bequaam om hen t'oordeelen , en te bemerken , en dat het gebrek van zodanige vermogens ons d'onkunde van de ware wezentheit van zodanige dingen aanbrengt ? 't Is misschien enige bezondere zin , die aan de haren d'uur van d'uchrentfont en middernacht ontdekt , en hen tot krajen beweegt , die den hoenders , eer zy enige gewoonte en ervarentheit hebben , leert voor een sperwer , en niet voor een gans , of paau , hoewel groter beesten , te wrezen , die de kiekens van de vijandelijke hoedanigheit bericht , de welke de kat tegen hen heeft , en hen leert niet voor de hont wantrouwig te zijn , en zich tegen 't gemaaft , een stem , die enigfins vleijachtig is , en niet tegen 't geflaf , een fcherp en twiftig geluit , te verzien ; die den wesp en mieren en muizen onderwijft

zaak van onze onkunde.

Verborge eigenschappen der dingen kunnen van onze zinnen niet bsvat worden.

Bezondere zinnen leren misschien aan eenige beesten bezondere dingen.

Verhaal van een blinde die , zo wel als de zinden , zijn vermaak fchap.

Gebrek van zinnen misschien oor-

altijt de beste kans, en de beke porm te kiezen, eer zy hen geproeft hebben; en die hêt hert, d'elefant en slang tot de kennis van zeker kruut brengt, dat bequaam tot hun genezing is.

De zinnen hebben grote heerichappij.

Daar is niet een zin, die niet een grote heerichappij heeft, en die niet door haar middel een onëindig getal van kennissen meëbrengt. Indien aan ons de kennis der geluiden, van de welluidenheit, en van de stemmen ontbrak, dit zou een oninbeeldelijke verwarring in al 't overige van onze wetenschap meëbrengen. Want, behalven 't geen, dat aan 't eige uitwerkfel van yder zin gehecht is, hoe veel bewijzen, gevolgen, en besluitingen hebben wy in d'andere dingen door de vergelijking van d'een zin met d'ander? Dat een verstandig man zich inbeeld dat de menschelijke natuur eerst en oorspronkelijk zonder

Wat verwarring de derving der zinnen aanbrengt.

't gezicht voortgebracht is, en overweg hoe veel onkunde en ongerustheit, en hoe veel duisternis en verblindung in onze ziel zodanig een gebrek hem zou aanbrengen: wy zullen daar door zien hoe veel ons aan de derving van een andere diergelijke zin, of van twee, of drie, zo wy hen derden, gelegen zou zijn. Wy hebben door de berading en samenkomst onzer vijf zinnen een waarheit gevormt: maar mischien moest'er d'overënkoming van acht of tien zinnen, en hun mededeling by wezen, om haar zekerlijk, en in haar wezen gewaar te worden. D'aanhangen en verdeeltheden, die de wetenschap van de mensch bestrijden, bevechten haar voornamelijk door d'onzeekerheit en zwakheit onzer zinnen. Want dewijl alle kennis, door hun middel en behulp, in ons koomt, zo hebben wy niets meer, daar wy aan kunnen hou-

den, indien zy in d'aanbrenging, die zy aan ons doen, mislen, indien zy 't geen, dat zy ons van buiten inbrengen, veranderen, of bederven, en indien 't licht, dat door hen in onze ziel vloeit, in de deurgang verdüstert word. Uit deze uitterke zwaarigheit zijn alle deze verbeeldingen gelproten; dat yder zaak in zich al 't geen heeft, dat wy 'er in vinden, en dat 'er niets van 't geen in is, dat wy 'er in meenden te vinden; en ook deze verbeelding van Epikurus, dat de zon niet groter is, dan onz gezicht haar oordeelt:

Verkeerde verbeeldingen uit onkunde der zinnen gesproten.

Quicquid id est, nihilominus majore figura, Lmvet. 10.

Quam nostris oculis, quum cernimus esse videtur. 2

en dat de schijnbaarheden, die een lighaam aan de geen, die 'er naby is, groot, en aan de geen, die 'er verre af is, kleinder vertonen, beide waar zijn.

Nec tamen hic oculis falli concedimus Idem lib. 4. hylun;

Proinde animi vitium hoc oculis ad-fingere noli: b

en, om rechtuit te spreken, dat 'er geen bedriegery in de zinnen is, dat men zich op hun genade moet vertrouwen, en elders redenen zoeken, om 't verschil, en de tegenzeggelijckheit, die wy 'er vinden, te verontschuldigen, en te verschonen: ja dat

a 't Zy wat het is, zy word in geen groter gestalte omgevoert, dan zy voor onze ogen schijnt te zijn, als wy haar zien.

b Wy staan echter niet toe dat men hier door d'ogen bedrogen word. Diehalven moet men dit gebrek van de ziel niet aan d'ogen opdichten.

men,

De zinnen niet te beschuldigen. men, indien zy zo verre komen, eerder alle andere leugen en razernij moet bedenken, dan de zinnen beschuldigen. Timagoras zwoer dat hy, hoe zeer hy zijn ogen geparst en gewreuen had, nooit bemerkte dat het licht van de kaers verdubbelt was; en dat deze schijn uit de zonde van de waan, en niet van 't werk voortquam. Van alle d' ongerijmtheden, die men by d' Epikurischen vind, is 'er geen ongerijmder, dan dat zy de kracht en d' uitwerking der zinnen loghenen.

Ongerijmtheit der Epikurischen.

Item eadem.

Proinde quod in quoque est his visum tempore, verum est.

Et si non potuit ratio dissolvere causam,

Cur ea quae fuerint juxta quadrata, procul sint

Visa rotunda: tamen praestat rationis egentem

Reddere mendose causas utriusque figurae.

Quam manibus manifesta suis emittere quaequam,

Et violare fidem primam, & convellere tota

Fundamenta, quibus nixatur vita salusque;
Non modò enim ratio ruat omnis, vita quòque ipsa
Concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis,
Praecipitesque locos vitare, & caetera quae sint
In genere hoc fugienda. a

a Ditshalven, 't geen, dat hier in gezien word, in welke tijt het ook geschied, is waar. En hoewel de reden niet d' oorzaak kan oplossen waarom die dingen, de welken van naby vierkant waren, van verre ront hebben geschenten; zo is 't echter beter dat de geen, die reden derst, verkeerde oorzaken van deze beide gestalten bybrengt, dan iets, dat klaar en openbaar is, uit zijn handenge laten gaan, en 't eerste geloof te breken, en alle grontvesten om te werpen, op de welken 't leven, en de zaligheid steunt. Want alle reden zal terstont bezwijken, en 't leven zelf ook voort nederstorten, zo men de zinnen niet dars vertrouwen, en gevarelijke en steile plaatsen mijden, en voors d' andere dingen vlieden, die hier gemijdt moeten worden.

Achtëndartigste Afdeeling.

De zinnen zijn d' opperste meesters der kennis; of anders is 'er geen wetenschap. Zy zijn ook meesters van de redenering. 't Gevoel krachtig in ons, en onz gemoed beweegzaam. Kracht van de stem. Zwakheit van de mensch in zich zelf te beledigen. Zwakheit van 't gezicht; en zijn eige getuigenis hier af. Daren gevarelijke werktuigen. Vermogen van 't geluis op onze ziel, die de zinnen ook lijden aandoen, en dikwijls verdoven. 't Leven der menschen by een droom geleken. Peinzorijen zijn dromen der wakenden.

DEze wanhopige raat, die zo weinig met de Wijsbegeerte overtenkoomt, vertoont niets anders, dan de menschelijke wetenschap niet staan kan blijven, dan door onredelijke, dwaze en verwoede redenden:

den; doch dat het noch beter is dat de mensch, om zich geächt te maken de zelfde gebruikt, gelijk ook alle andere hulpmiddel, hoe sporeloos zy ook zijn, dan dat hy ziju nootzakelijke beestelijkheid, een zo nadeelige waarheit, beijd. Hy kan dit niet ontvluchten dat de zinnen d'opperste meesters van ziju kennis zijn: maar zy ziju onzeeker, en konnen in alle omstandigheden bedrogen worden. Hier moet men niet kracht voor strijden, en, zo'er rechtvaerdige krachten ontbreeken, (gelijk het waar is dat zy'er gebrek ziju) de hardnekkigheid, roekeloosheit en onbeschaamtheit toe gebruiken. In geval het geen, t welk d' Epikurischen zeggen, waar is, te weten dat wy geen wetenschap hebben, zo de schijnbaarheden der zinnen valsch ziju; en indien t'geen, dat de Stoischen zeggen, ook waer is, te weten dat de schijnbaarheden der zinnen zo valsch ziju, dat zy ons geen wetenschap konnen voortbrengen, zo zullen wy, op de kosten van deze twee grote onderwijzigeaanhangen, besluiten dat'er geen wetenschap is. Wat de doling en onzekerheit van de werking der zinnen aangaat, yder kan'er zo veel voorbeelden afverschaffen als t'hem zal believen; zo gemeen ziju de gebreken en bedriegerijen, die zy tegen ons bedrijven. In de weergalm van een dal schijnt het geluid van een trompet, die een wijl achter ons is, van voren te komen.

De zinnen zijn d'opperste meesters der kennis;

of anders is'er geen wetenschap.

Lacret. lib. 5.

Extansisque procul medio de gurgite montes

Classibus inter quos liber patet exitus, idem,

apparent, & longè divolsi licet, ingens

Insula conjunctis sament ex his una Idem ibid. videtur. a

Et fugere ad puppim colles campique videtur

Quos agimus propter navim. b

-- Ubi in medio nobis equus acer ob-

flumine, equi corpus transversum ferre videtur

Vis, & in adversum flumen contrudere raptim. c

Idem ibid.

Indien men een knikker onder de tweede vinger omrolt, als'er die van t'midden schuins overlegt, zo moet men al boven maten wel oppassen, als men bemerken zal dat'er niet meer dan een is; zo onderscheidelijk vertoont de zin twee. Want dat de zinnen meesters van de redenering ziju, en de zelfde dwingen indrukkingen t'ontfangen, die zy weet en oordeelt valsch te ziju; men ziet dit t'elkens. Ik laat de zin van t'getafl, of van t'gevoel achter, die ziju werkingen naderby, levendiger en krachtiger heeft, die zo dikwijls, door d'uitwerking van de pijn, de welke hy t'lighaam toebrengt, alle deze heerlijke beslui-

De zinnen meesters van de redenering.

a De bergen, die verre van malkander leggen, en tusschen de welken een vrye deurgang is, schijnen den genen, die te sloop in de diepe zee ziju, de zelfde te wezen, en, schoon verre van malkander gescheiden, een enig groot eiland, uit deze bergen te zamen gevoegt, te ziju.

b En de heuvels en velden, die wy met het sloop voorby varen, schijnen naar d'achtersteven te vlieden.

c Als in t'midden van de vloet een makker paert ons volgt, zo schijnt het ligkaam van t'paert door de kracht van de vloet wechgevoert, en door des zelfde sterke stroom wechgerukt te worden.

ten

Kraacht van
't getoel.Bewee-
zaamheit
van onze
timpel.Kraacht van
de stem op
Montaigne.Hoe veel
d'uitspraak
vermag.

ten der Stoïfchen onder de voet werpt, en de geen dwingt te roepen, O mijn buik! die mer alle bestandigheid dit leerstuk in zijn ziel vast gestelt heeft, dat de darm pijn, gelijk ook alle andere ziekte en pijn, een middelmatig ding is, dat geen kracht heeft om d'opperste gelukzaligheid, daar in de Wijze, door zijn deucht, geplaatst is, ergens in te verminderen. Daar is geen hart zo week, 't welk niet door 't geluit van onze trommels en trompetten word ontfleeken, noch zo hard, dat niet door de zoetheit van 't gezang en snarenspeel opgewekt en gekittelt word. Daar is geen ziel zo weerbaarstig en dwars, die zich niet van enige eerbiedigheid bewogen gevoelt, als zy deze duistere ruimte onzer kerken, de verscheidenheit der versierselen, en d'ordering onzer kerkdiensten ziet, en 't aandachtig geluit onzer orgelen, en de bezadigde en godsdienstige welluidentheit en overeenkoming onzer stemmen hoort. Zelfs de genen, die'er met verächting in treden, gevoelen enige siddering en trilling in 't hart, die hen in wantrouwen van hungevoelen brengt. Wat my aangaat, ik acht my nit sterk genoeg, om met bezadigde zinnen de gedichten van Horacius en Katullus te horen, als zy van een schone en jonge mont met een bequame stem gezongen worden. Zeno had reden om te zeggen dat de stem de bloem der schoonheit was. Men heeft my willen doen geloven dat een man, die by alle onze Franschen bekend is, tot my gezegt had, na dat hy enige gedichten, door hem gemaakt, aan my had verhaalt, dat zy niet zodanig op 't papier, als in de lucht waren, en dat mijn ogen een oordeel daar af zouden doen. 't welk met dat van d'oren streed: zo groot gezach en vermogen heeft

d'uitspraak, om de werken, die onder haar genade staan, geacht en aange-naam te maken. Filoxenus was dieshalven hier in niet onangenaam, dat hy, horende dat zijn werk van iemand zeer qualijk gelezen wierd, schuttelsnam, die hem toebehoorden, en hen met de voeten begon te treden, en te breken, zeggende: Ik breek het geen, dat het uwe is, gelijk gy 't geen bederft, dat my toebehoort. Voorts de genen, die, volgens zeker besluit, zich zelven doodden, keerden hun aangezicht ter zijden af, om de wonde, die zy aan zich zelven deden geven, niet te zien. En waarom konnen de genen, die om hun gezontheit begeren en bevelen dat men insnijden en branden zal, d'aanschouwing der bereidselen, de werktuigen, 't gereetschap, en de werking van de wondheider niet verdragen, dewijl 't gezicht geen deel aan deze pijn zal hebben? Zijn dit geen bequame voorbeelden, om d'achtbaarheid en macht, die de zinnen op de redenering hebben, te bevestigen? Wy mogen wel weten dat deze pruiken van een staatjongen, of lakkai geleent zijn, dat dit rode van Spanjen, en dit witte, en dit blanketfel van over de grote zee is gekomen: 't gezicht moet ons noch dwingen een behagelijker en aangenamer oorzaak daar af te vinden, en dit tegen alle reden; daar in niets van 't hare is.

Menschelij-
ke zwakheit
in 't zien
van 't geen,
dat tegen
de menich
is.Wy willen
ons zelven
bedriegen.

Hoe
*Auferimur cultu; gemmis, aurisque
reguntur
Crimina, pars minima est ipsa puel-
la sui.
Sæpe ubi fit quod ames inter tam mul-
ta requiras:
Decipit hac oculos Egide, dives
amor. a*

Ovid. de
Remed. A-
moris. lib. 5.

a Wy worden door de glans vervoers.
De gebreken worden met goud en gesten-

T t t

sen bedekt. De vrijster is 't minste deel van haar zelve. Men zoekt dikwijls, onder zo veel dingen, waar 't geen is, dat men bemint. De rijke liefde bedriegt onze ogen door dit schoon borstjuweel.

Hoe veel eigenen de Dichters aan de kracht der zinnen toe, dewijl zy Narcissus op de liefde van zijn schaduw verzet maken?

Idem Me-
tamorph.
lib. 3.

Cum laque miratur, quibus est mirabilis ipse.

Se cupit imprudens, & qui probat, ipse probatur,

Dumque petit, petitur: pariterque accendit & ardet. a

gelijk ook Pygmalions venstant, door d'indruk der ziening van zijn elpenbene beelt zo ontroert, dat hy 't bemint, en 't zelfde als levendig dient?

Idem Me-
tamorph.
lib. 10.

Oscula das, reddique putas, sequiturque tenetque.

Et credit tactis digitos infidere membris,

Et memit pressos veniat ne livor in artus. b

Zwakheit
van ons
gezicht.

Men plaats een Wijsbegerige in een kouw van dun gevlochte yzer draat, en hang de zelfde aan 't hoogste der torens van onze Vrouwe kerk te Parijs; hy zal door klaarlijkelijke redenen zien dat het onmogelijk is dat hy valt; en echter zal hy, zo hy niet tot het ambacht der leidекkers gewent is,

a Hy is over alles verwondert, by 't welk hy zelf wonderlijk is. Deze dwaaze begeert en vijsit zich zelf; en de geene, die prijst, word zelf geprezen. Hy word gevrijd, terwijl hy vijsit, en brandt zelf, terwijl hy in brandt steekt.

b Hy kust, en meent dat hy gekust word. Hy volgt het, en verlaat het nooit. Hy geloofst dat de vingers in de geraakte leden inzinken, en vreesst dat de gedrukte leden blaauw zullen worden.

zich niet kunnen beletten van dat hy, uit oorzaak van deze uiterste hoogte, schrikkelig en vervaart word. Want wy hebben genoeg te doen om ons op de galderijen, die op aan onze kloktorens zijn, te verzekeren, zo zy, schoon van steen, deurluchtig en van tralien zijn gemaakt. Daar zijn 'er, die 'er nauwelijks op darren denken. Men leg vry tuschen deze twee torens een balk, zo dik als hy behoeft, om daar op te wandelen; daar is geen Wijsbegerige wijsheit van zo grote bestandigheid, die aan ons hart en moed kan geven om daar op te gaan, gelijk wy doen zouden, zo zy op d'aarde nederlag. Ik heb zulks dikwijls op onze bergen aan deze zijde beproeft; en hoewel ik van de genen ben, die onmatiglijk over dusdanige dingen verschrikken, zo kon ik echter niet zonder schrik en trilling van benen en koufbanden deze onzindige diepte aanschouwen, schoon nauwelijks de laagte van my zelf van d'andere zijde af was, en niet kon vallen, zo ik my niet willens en wettens in 't gevaard had begeven. Ik heb 'er ook in aangemerkt, dat, hoe grote hoogte daar ook was, zo in deze steilte enige boom, of bult van een klip zich vertoonde, om 't gezicht een weinig t'ondersteunen, en te verdelen, dit ons grotelijks verlicht, en verzekering geeft; als of iets was, daar af wy, in onze val, onderstant konden verwachten: maar dat wy d'afgebroke en effe dellingen en steilten niet zonder draijing van hoofd kunnen aanschouwen; in voegen dat zy niet zonder duizeling, gezamenlijk van ogen en geest, aangeschouwt konnen worden; 't welk een klaarlijkelijk bedroch van 't gezicht is.

Dit was d'oorzaak, om de welke deze heerlijke Wijsbegerige aan zich zelf

Montaignes
getuigenis
van zich
zelf.

Een Wijs-
begerige
steekt zich
d'ogen uit.

zelf d' ogen uistak, om de ziel van d' ontucht, die zy'er af ontving; t'ontlasten, en op dat hy zich te beter in de Wijsbegeerte zou kunnen oeffenen. Maar volgens deze rekening had hy ook zijn oren moeten stoppen, die, gelijk Theophrastus zegt, het gewarlijkste werktuig zijn, dat wy hebben, om geweldige indrukkingen, die machtig zijn ons t'ontroeren, en te veranderen, t'ontfangen: ja hy moest zich ook van alle d'andere zinnen, dat is van zijn wezen en leven, beroofst hebben: want zy hebben deze macht, dat zy over onze redenering en ziel gebieden. 't Gebeurt ook dat de geesten dikwijls door enige gedaante, en dikwijls door desigheit van stemmen, en door gezangen geweldiglyker gedreven worden; dikwijls ook door zorg en vrees. De Geneesmeesters houden dat'er zekere nature zijn, die door enige geluiden en werktuigen, zelfs tot woede, gedreven worden. Ik heb'er gezien, die niet een been onder hun tafel konden horen knagen, zonder hun gedult te verliezen: en men vind weinig menschen, die niet een schrik en afkeer van dit scherp en gillig getier hebben, 't welk de vijlen maken, als zy 't yzer vijlen. Men vind'er veel, die zich ontfellen, ja tot gramwordens, en hatens toe, als zy iemand in 't eten horen smekken, of de kaken rammelen, of als zy iemand horen spreken, die de keel of neus belemmert is. Deze sluter, Gracchus waarneemer, die de stem van zijn meester, als hy te Romeen zijn vertogen deef, verzachtte, verlijfde, en keerde en wende; waar toe diende hy, zo de beweging, en de hoedanigheid van 't geluid geen kracht had om 't oordeel der toehoorders te bewegen, en te veranderen? Zeker, men heeft reden om zo groot geraas

van de betaandigheid van dit treffelijk stuk te maken, dat zich op de beweging en toevallen van zulk een lichte wint laat handelen en veranderen. De zinnen lijden op hun beurt dit zelfde bedroch, dat zy aan onz verstant roebrenge. Onze ziel wreekt zich tottijts ook daar af. Zy bedriegen en strijken malkander uit om strijgen. Wy, van gramschap gedreven, horen niet het geen, dat wy zien en horen, zodanig als 't is.

De zinnen lijden ook door de ziel;

Es solem geminum, & duplices se ostendere Thebas. a *Virg. 2. E. nid. lib. 4.*

't Voorwerp, dat wy beminnen, (schijnt ons veel schoonder dan 't is;

Multimodis pravas surpésque videmus *Lucr. lib. 5.*

Esse in delitiis, summoque in honore vigere. b

en veel lelijker 't geen, dat ons tegen onze zin is. De klaarheit van de dag schijnt donker en duister voor een bedroeft en bedrukt mensch. Onze zinnen zijn niet alleenlijk door de tochten der ziel ontfelt, maar ook dikwijls geheel verdooft. Hoe veel dingen zien wy, die wy niet bemerken, zo wy onze geest elders bezicht houden?

en zijn dikwijls geheel verdooft.

-- In rebus quoque apertis noscere possis, *Idem eodem lib.*

Si non ad verbas animum proinde esse, quasi omni

a En dat twee zonnen, en twee Thebens zich vertonen.

b Wy zien dan dat somtijts de leijde en mismaakste wijven tot vermaak strekken, en in de hoogste eere gehouden worden.

D'oren gevarlijkste werktuigen

Sier. de Divinat. lib. 1.

Vertogen der geluiden op onze zielen.

Tempore semotae fuerint, longaeque remota. a

Het schijnt dat de ziel de vermogens der zinnen innewaarts trekt, en bezich houdt. Dieshalven, het inwendige en uitwendige van de mensch is vol zwakheit en leugenen. De genen, die onz leven by een droom geleken, hadden misschien meer reden, dan zy dachten. Als wy dromen, dan leeft onze ziel, werkt, en pleegt alle haar vermogens, noch meer noch min, dan als zy waakt: en indien niet zo krachtig, maar duisterlijker, 't verschil daar in is niet zo groot, als dat van de nacht met een heldere klaarheit; maar gelijk tusschen de nacht en de

a Men kan ook in d' openbare dingen bekennen dat, zo men niet opmerkt, dit even zo veel is, als of zy 't alle tijden zeer verre en wijt van de hant hadden geweest.

schaduw. Daar slaapt zy, hier droomt zy meer en min; dit zijn altijd duisternissen, en dikke duisternissen. Wy waken al slapende, en slapen al wakende. Ik zie niet zo klaar in de slaap: maar wat het waken aangaat, ik vind het nooit zuiver genoeg, en zonder wolken. De slaap brengt ook somtijts, in zijn diepte, de dromen in slaap: maar onz waken is nooit zo wakker, dat het de peinzerijen en revelingen, die de dromen der wakenden, en erger dan dromen zijn, zuivert en verstrooit. Indien onze reden, en onze ziel de wanen en verbeeldingen ontfangt, die al slapende in haar voortkomen, en de doeningen onzer dromen met gelijke goetkeuring bekrachtigt, als zy die van de dag doet, waarom zullen wy dan niet in twijffel trekken of onz denken, en onz doen niet een ander dromen is, en onz waken zeker slach van slapen?

Peinzerijen dromen der wakenden.

Negenëndartigste Afdeeling.

De zinnen der beesten machtiger dan d'onzen. Kracht van onz speeksel. De zeebazen aan ons, en wy aan hen tot vergift. Aart van de geelzucht. Onzekerheit van de ware staat der dingen. Verandering van ziening door de verandering van de gestalte des oogs. Verscheidenheit van oren brengt verscheide klanken aan. wy verschillen in 't oordeel der zinnen van de beesten, ja van malkander; 't welk onzekerheit in de wetenschap maakt. Bedroch aan de zinnen. Vergrootspiegels tot wellust gebruikt. De toevallen doen de dingen anders en anders schijnen. Verscheide smaken naar de verscheide gesteltenissen.

Indien de zinnen onze eerste rechers zijn, zo moeten wy d'onzen niet alleen ter berading roepen: want in dit vermogen hebben de beesten zo veel, ja meer recht, dan wy. 't Is zeker dat enigen scherper van gehoor zijn, dan de mensch, eni-

ger scherper van gezicht, anderen van gevoel, en anderen van getaft, of van smaak. Demokritus zeide dat de goden, en de beesten de zinnelijke vermogens veel volmakter hadden, dan de mensch. Nu, tusschen d'uitwerksefen van hun zinnen en d'onzen

't Leven van de mensch by een droom geleken.

De zinnen der beesten machtiger dan d'onzen.

is

Van wat kracht onz speekfel. is 't verschil zeer groot. Onz speekfel zuivert en droogt onze wonden op, en dood de slang.

Lauret. lib. 4. *Tantâque in his rebus distansia differensque est, Ut quod aliis cibus est, aliis suat acre venenum.*

Sape eorum serpens, hominis constantia saluta,

Disperfit, ac sese mandendo conficit ipsa. a

Wat kracht en hoedanigheid zullen wy aan 't speekfel geven, of ten opzigt van ons, of van de slang? Door welk der beide zinnen zullen wy zijn ware wezenheit, die wy zoeken, waart maken? Plinius zegt dat 'er in d'Indiën zekere zeehazen zijn, die aan ons, en wy aan hen, tot vergift verstreken: in voegen dat wy hen met het aanraken alleen doden. Wie zal warelijk vergift zijn, of de mensch, of de visch? Wie zullen wy daar in geloven? of de visch zo veel de mensch aangaat, of de mensch zo veel de visch betreft? Enige hoedanigheid van lucht besmet en vergiftigt de mensch, die aan d'os niet hindert; en enige d'os, die den mensch niet hindert. Welk van beide zal in waarheit, en in de natuur een pestige hoedanigheid zijn? De genen, die de geelzucht hebben, zien alle dingen geelder en bleker, dan wy.

Lurida praeterea sunt quaeumque suavis

Arquat. b

a Zo groot een verschil en verscheidenheit is in deze dingen, dat het geen, 't welk aan sommigen tot spijs diens, aan anderen tot heftig vergift verstrekt. Want de slang, met het speekfel van de mensch geraakt, sterft dikwijls, en doot zich zelve met zich te verscheuren.

b Wyders, den genen, die geel van ogen zijn, schijnt alles geel te wezen.

De gener, die deze ziekte hebben, de welke van de Geneesmeesters *Hyposphragma* genoemd word, 't welk een uitstooting van 't bloet onder de huid is, zien alle dingen root en bloedig. Wat weten wy of deze aart en geseltenissen, die dus de werkingen van onz gezicht veranderen, in de beesten d'overhant hebben, en gemeen aan hen zijn? Want wy zien dat sommigen gele ogen hebben, gelijk onze geelzuchtigen, en anderen die bloedig en root zijn. 't Is waarschijnlijk dat aan dezen de verwe der voorwerpen anders schijnt, dan aan ons: welk oordeel van beide zal waar zijn? want het is niet zeker dat de wezenheit der dingen op de mensch alleen past. De hardigheid, witheit, diepte en scherpte raken de dienst en wetenschap der beesten, gelijk d' onze: de natuur heeft het gebruik daar af aan hen gegeven, gelijk aan ons. Als wy onz oog drukken, zo zien wy de lighamen, die wy aanschouwen, langer en meer uitgestrekt. Veel beesten zijn dus gedrukt en gepart van ogen. Deze langte is dan misschien de ware vorm en gestalte van dit lighaam, niet de gene, die onze ogen in hun gewone itaat daar aan geven. Indien wy 't oog van onder prangen, zo schijnen de dingen dubbelt aan ons.

Bina lucernarum florentia lupina Idem cod. flamnis, lib.

Et duplices hominum facies, & corpora bina. c

Indien wy d'ogen ergens meê belemmert hebben, of indien de deurgang van 't gehoor gesloten is, zo ontfangen wy de klank anders, dan

c Dubbelt de lichten, die door de vlammen der kaerffen bloejen, en dubbelt d'aangezichten der menschen, en de lighamen dubbelt.

Wat Hyposphragma is, en haar uitwerking.

Onzekerheit van de ware staat der dingen.

Verandering van ziening door de verandering van de gestalte des oogs.

Verscheidenheit van oren brenge verscheidene klanken aan.

wy gemeenlijk doen. De beesten, die d'oren met hair bezet, of slechts een klein gaatje in plaats van 't oor hebben, horen by gevolg niet het geen, dat wy horen, en ontfangen 't geluit anders. Wy zien in de maaltijden en schouburgen, dat, als men een geveert glas tegen 't licht der fakkels aanhoud, al 't geen, 't welk in deze plaats is, aan ons of groen, of geel, of root schijnt.

Item tit.
116.

Et vulgo faciunt id lutea ruffaque vela,

Et ferraginea cum magnis intenta theatris

Per malos volgata trabesque tremensia pendent:

Namque ibi confessum caveai subter, Et omnem

Scenai speciem, patrum matrumque decorumque

Infiunt, coguntque suo volitare colore. a

't Is waar schijnelijk dat d' ogen der beesten, die wy van verscheide verzen te wizen, in hen de schijnbaarheden der ligbamen, gelijk hun ogen, voortbrengen. Wat het oordeel van de werking der zinnen aangaat, wy zouden daar in voorêrst met de beesten moeten overëenkomen, en eenstemmig zijn, en ten tweeden ook met ons zelve; 't welk verre van daar is. Want wy krakkeelen t'elkens over 't geen, dat men hoort, ziet, of smaakt; daar in wy van mal-

kander vertchillen: en wy twisten zo veel over de verscheidenheit der beelden, die de zinnen ons toebrengen, als over enig ander ding. Een kint hoort, ziet en smaakt, volgens de gewone regel der nature, anders, dan een man van dartig jaren, en deze weer anders dan een ander, die zeltig jaren oud is. De zinnen zijn in de sommigen duisterder en doffer, en in d' anderen klaarder en scherper. Wy ontfangen de dingen anders en anders, naar dat wy zijn, en naar dat het ons schijnt.

Nu, dewijl onz schijnen zo onzeker is, zo is 't geen wonder dat men tot ons zegt dat wy toestaan kunnen dat de sneeu ons wit schijnt: maar wy zouden 't nooit kunnen yerantwoorden dat wy vast stelden dat zy van haar natuur en warelijk zodanig is: en als dit beginsel losgemaakt, en aan 't waggelen geraakt is, zo moet noorzakelijk alle wetenschap des werrelts verboren. Wat dan, als onze zinnen zelve malkander verhinderen? Een schildery schijnt naar 't oog verheven, en in de handeling plomp te zijn. Zullen wy zeggen dat de muskus aangenaam is, of niet; dewijl zy onze reuk verheugt, en onze smaak verderft? Daar zijn kruiden en zilveren, die voor 't een gedeelte van 't lighaam bequaam en dienstig zijn, en een ander quetsen. De honig is aangenaam van smaak, en onaan- genaam om te zien. Deze juweelen, die als pluimen ingesnedden zijn, en tot een zinspreuk pluimen zonder einde genoemd worden; daar is geen oog, 't welk de breette daar af onderscheiden, en zich van dit bedroch wachten kan dat zodanig juweel zich aan d' een zijde uistrekt, en aan d' andere zijde enger en scherper toeloopt, ja ook dan, als men 't om deinger

't welk alle wetenschap los maakt.

De zinnen beletten malkander.

Bedroch aan de zinnen.

Wy verschillen in 't oordeel der zinnen van de beesten, ja van malkander;

a En de gele, roffe en purpere gordijnen doen dit gemeenlijk, als zy, over de grote schouburgen uitgespannen, aan de posten en balken hangen te zwieren. Want zy beschilderen de zitplaats onder en boven, het toornel, en de Raasbeeren en Juffrouwen, ja zelfs de goden, en dwingen hen met hun verwe te zwieren.

kan dat zodanig juweel zich aan d' een zijde uistrekt, en aan d' andere zijde enger en scherper toeloopt, ja ook dan, als men 't om deinger rolt:

roft: doch als men 't handelt, schijnt het in breedte, en overal-gelijk te zijn. Deze lieden, die, om aan hun wellust te hulp te komen, eertijds spiegels gebruikten, de welken bequaam waren om 't voorwerp, dat zy vertoonden, te vergroten, op dat de leden, die zy gebruiken zouden, door deze vergroting in 't oog hen meer zouden behagen: aan welk der twee zinnen gaven zy 't gewonnen, aan 't gezicht, 't welk deze leden naar hun wensch grof en groot aan hen vertoonde, of aan 't getaft, dat de zelfden klein en verachtelijk aan hen voorhield? Leden onze zinnen deze verscheide gesteltheden aan 't onderwerp; en hebben d' onderwerpen echter niet meer dan een? gelijk wy broot eten, dat wy zien: 't is niet anders dan broot; maar onz gebruik maakt 'er af benen, bloet, vleesch, hair, en nagelen.

Vergroot-
spiegels van
d'Ouden
tot hun
wellust ge-
bruikt.

Wimbr. 3.

*Ut cibus in membra atque artus eam
didit, ut omnes
Disperit, atque aliam naturam sus-
cipit ex se. 2*

De vocht, die de wortel van een boom znigt, word stromk, blad en
2 Gelijk de spijs in alle de leden verspreid, verdwijnt, en uit zich een andere natuur verschafft.

vrucht. De lucht, niet meer dan een zijne, word door de toepassing in een trompet, in duizentderhande klanken veranderd. Zijn dit, zeg ik, onze zinnen, die deze onderwerpen tot verscheide hoedanigheden vormen? of hebben deze onderwerpen deze vormen? en wat konnen wy, in deze twijffeling, van hun ware wezentheit besluiten? Wijders: dewijl de toevallen der ziekten, der mijnerijen, of des slaaps ons de diogen anders doen schijnen, dan zy zich aan de gezonden, aan de wijzen, en aan de genen, die waken, schijnen; is 't dan niet waarschijnlijk dat onze rechte stant, en onze naturelijke aart ook middel hebben om, zich naar hun aart voegende, een wezen aan de dingen te geven, en hen naar zich te schikken, gelijk d' ongeregelde aart en natuur doen? en is onze gezondheid niet zo bequaam om haar aangezicht aan hen te verschaffen, als de ziekte? Waarom heeft de gematigde niet enige vorm der voorwerpen, die tot hem betrokken kan worden, gelijk d' ongematigde? en waarom zal hy hen ook niet zijn merk indrukken? De walgende schuift de wanmaak op de wijn, die den gezonde smaakelijk, en den dorstige lekker is.

De toeval-
len, doen
de dingen
anders en
anders
schijnen.

Verscheide
smaken
naar de
verscheide
gevoelenis-
sen.

Veertigste Afdeeling.

Hoedanig een Rechter noorzakelijk tot de voorgedachte verschillentheden. Hoedanig 't oordeel der dingen naar hun schijn is. De schijnbaarheden strijden tegen malkander. Geen bestandige wezentlijkheit onder ons. Lossigheit in 't begrip van 't wezen der natuur. Plato stelt de lighamen zonder wezentlijkheit. Parmenidos onkent de beweging. Gevoelens der wijsbegerigen over de vluchtigheid des tijts. Verandering van de stoffelijke zelfstandigheid, en van de mensch, sedert zijn oorsprong. De voortbrenging van 't een is de doot van 't ander. Niets blijft; en 't bewijs daar af. Ware-

Ware-

warelijk is. De tijt bewegelijk en ongedurig. God alleen eeuw'ig; en hoe hy wit te spreken is: hoedanig zijn eeuw'igheid. Hoe de mensch zich opheffen en verhogen mag.

NU, dewijl onze staat de dingen naar zich voegt, en hen naar haar staat verandert, zo weten wy niet meer hoedanig de dingen warelijk zijn: want daar kooft niets anders tot ons, dan dat door onze zinnen vervalscht en verandert is. Ter plaats, daar de passer, de winkelhaak en de ry krom en kreupel zijn, moeten alle maten, die men daar af neemt, en alle gebouwen, die naar hun maat gesticht worden, ook nootzakelijk krom en kreupel zijn, en missen. D'onzeekerheit onzer zinnen maakt al 't geen, dat zy voortbrengen, onzeker.

Idem lib. 4.

*Denique, ut in fabrica, si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parte claudicat hilem,
Omnia mendose fieri, atque obstipata cessum est,
Prava, eubantia, prona, atque absorta recta,
Jam ruere ut quaedam videantur vel-
le, ruantque
Prodita iudicis fallacibus omnia pri-
mis.
Hic igitur ratio tibi rerum prava ne-
cesse est,
Falsaque sit falsis quaecumque à sensu-
bus orta est. a*

a Eindelijk, gelijk in een gebou, indien de lijn of ry krom, en de scheve winkelhaak buiten de rechte sreek wijkt, en 't waterpas slechts een weinig hapert, alles bedorven, en nootzakelijk krom en scheef word, en voor, achter, of ter zijden in dier voegen overhelt, dat enige dingen

Voorts, wie zal bequzaam zijn om van deze verschillen t'oordeelen? Gelijk wy in de twisten van de Godsdienst zeggen dat wy een rechter behoeven, die geen van beide zijden gunstig, die vy van eenzijdigheid en toegenegenheit is; 't welk onder de Christenen geen plaats kan hebben: zo gebeurt hier in desgelijks. Want indien by oud is, zo kan hy, zelf deelgenoot in deze strijt zijnde, niet van 't gevoel des ouderdoms oordeelen: indien hy jong is, desgelijks; indien gezont, ook zo; indien ziek, slapende en wakende, al op een trant. Wy zouden iemant behoeven, die van alle deze hoedanigheden vry was; op dat hy, van geen vooroordeel ingenomen, van deze voorstellingen, als hem niet rakende, zou oordeelen: en volgens deze rekening zouden wy een rechter behoeven, die 'er niet is. Om van de schijnbaarheden t'oordeelen, die wy van d'onderwerpen ontfangen, zouden wy een werktuig behoeven, naar 't welk men zekerlijk kon oordeelen, en om van dit werktuig verzekering te hebben, behoeft men betoging, en om van de betoging zeker te zijn, een werktuig; zie daar, wy zijn in een rosmeulen.

Dewijl de zinnen, zelve vol onzekerheit zijnde, niet van onz geskil konnen vonnissen, zo moet de

schijnen te willen vallen, en alreë nederstorten; vermits men zich door 't bedriegelijk gereedschap vergist heeft: zo is 't ook nootzakelijk dat hier de redens bedorven, en dat al 't geen, 't welk van de valsche zinnen is voortgekomen, valsch is.

Hoedanig
een rechter
nootzake-
lijk.

reden

reden zulks doen. Geen reden kan zonder reden vast gemaakt en bevestigd worden. Zie daar ons weêr ten achteren, ja tot aan 't onëindige. Onze verbeelding word niet tot de vreemde dingen toegepast; maar door bemiddeling der zinnen ontfangen: en de zinnen begrijpen niet het vreemde onderwerp, maar alleenlijk hun eige hartstochten. Dieshalven, de verbeelding en schijnbaarheid is niet van 't onderwerp, maar alleenlijk van de hartstocht en lijding der zinnen; en deze lijding en 't onderwerp zijn verscheidene dingen: in voegen dat de geen, die naar de schijnbaarheden oordeelt, naar andere dingen oordeelt, dan naar 't onderwerp. Wil men zeggen dat de hartstochten, of lijdingen der zinnen de hoedanigheid der vreemde onderwerpen door gelijkheit aan de ziel vertonen? hoe kan de ziel en 't verstant van deze gelijkheit verzekert wezen; dewijl 't uit zich geen ommeegang en verkeering met de vreemde onderwerpen heeft? even gelijk de geen, die Sokrates niet kent, zijn beeltenis ziende, niet zeggen mag dat het hem gelijk. Nu, schoon iemand al naar de schijn wilde oordeelen; 't is onmogelijk, zo hy naar alle schijnbaarheden wilde vonnissen: want zy beletten malkander door hun strijdigheden en verschillenheden, gelijk wy door ervarentheit bewinden. Zullen enige uitgekoze schijnbaarheden d' anderen regelen? Men zal deze verkiezing door een andere uitgekozen moeten bevestigen, en deze tweede door een derde; en dieshalven zal men nooit gedaan hebben.

Eindelijk, daar is geen beständige wezentlijkheit, noch van onz wezen, noch van dat der voorwerpen: en wy, en onz oordeel, en alle sterfelijk-

ke dingen vlieten en rollen zonder ophouden. Men kan dan niets zeker van beide stellen; dewijl d' oordeelder, en 't geoordeelde in gedurige beweging en verandering zijn. Wy hebben geen gemeenschap met het wezen: want alle menschelijke natuur is alrijt in 't midden tusschen het geboren worden, en 't sterven, en geeft niets van zich, dan een duistere schijn en schaduw, en een onzekere en zwakke waan. En indien men by geval de gedachten vest om haar wezen te willen vatten, dit zal niet anders zijn, dan gelijk de geen, die 't water met de vuil wilde grijpen: want hoe hy 't geen, dat van natuur overal deurvloeit, meer zal sluiken en parssen, hoe hy 't geen, dat hy wilde houden en vatten, meer zal verliezen. Zo ook, dewijl alle dingen onderworpen zijn van d' een verandering in d' ander over te gaan, zo bevind de reden, die 'er een zakelijke zelfstandigheid in zoekt, zich bedrogen; vermits zy niets, dat zelfstandig en gedurig is, begrijpen kan; om dat alles of in wezen koomt, en noch niet geheel is, of begint te sterven eer het geboren is.

Plato zeide dat de lighamen nooit wezentlijkheit hadden, ja zelfs geen geboorte, en achtte dat Homerus d' Oceaan vader der goden, en Thetis de moeder had gemaakt, om aan ons te tonen dat alle dingen in een eeuwige vlotbaarheid en verandering zijn: een gevoelen, 't welk, gelijk hy zegt, aan alle Wijsbegerigen voor zijn tijt gemeen was, behalven aan Parmenides alleen, die beweging aan de dingen weigerde, van welks kracht hy echter een grote zaak maakt. Pythagoras waande dat alle stoffe vlot, en de val onderworpen is. De Stoïschen zeggen dat 'er geen tegenwoordige tijt is, en dat het geen, 't welk wy tegen-

De geen, die 't wezen der natuur wil begrijpen, is gelijk de geen, die water in de hant wil vatten.

De lighamen zonder wezentlijkheit, volgens Plato.

Parmenides weigert de beweging aan de dingen.

Oordeel der dingen naar hun schijn hoedang.

De schijnbaarheden strijden tegen malkander.

Geen beständige wezentlijkheit onder ons.

V v v

Gevoelen der Wijsbe-gerigen over de vlugheft des tijts.

gewoondigheit noemen, niets anders is, dan de samenvoeging en vergadering van de toekomende en verlede tijt. Heraklitus zegt dat een mensch nooit tweemaal in een zelfde beek is getreden; en Epicharmus achtte dat de geen, die eerijs gelt heeft geleent, het nu niet schuldig is, en dat de geen, die in deze nacht genodigt is, om in de volgende dag ter maaltijt te komen, heden ongenodigt koomt: vermits zy niet meer zijn, maar anderen zijn geworden. Hy wil ook dat men een stoffelijke zelfstandigheit geen twee malen in een zelfde stant kan vinden: want nu verstroot zy door de gewiltheit en gemakkelijckheit van verandering, dan vergadert zy weer te samen; zy koomt, en gaat dan weer wech: in voegen dat het geen, 't welk begint geboren te worden, nooit tot de volmaaktheit koomt van zodanig te zijn. Want dit geboren worden eindigt nooit, en houdt nooit op, als of 't een einde was; maar verandert geduriglijk van zijn zaat af, en gaat over van 't een tot het ander: gelijk van 't menschelijck zaat eerst in des moeders buik een vrucht zonder vorm word, daar na een gevormt kint, en, uit de buik zijnde, een zuigkint, daar na een jongen, en vervolgens een jongeling, sedert een volkome man, dan een bedaacht man, en eindelijk een afgesloofde grijsaard: in voegen dat d' ouderdom en teeling, die volgen, alrijt de genen, die voorgeaan, nedervellen en vernietigen.

Verandering van de stoffelijke zelfstandigheit,

en van de mensch, sedert zijn oorsprong.

Lucret. lib. 5.

*Mutat enim mundi naturam totius
aetas,
Ex alioque alius status excipere omnia
dibet.
Nec manas illa sui similis res, omnia
migrant,*

*Omnia commutat natura & vertert
cogit. a*

En wy vrezden dwaafelijck zekere slach van doot, na dat wy alreës zo veel anderen hebben geleden, en noch lijden. Want, gelijk Heraklitus zeide, de doot van 't vuur is niet alleenlijk de voortbrenging van de lucht, en de doot des lichts de voortbrenging van 't water: maar wy kunnen dit noch veel klaarblijkelijker in ons zelve zien. De bloem van 't leven sterft en vergaat, als d' ouderdom overkoomt; en de jonckheit eindigt in de bloem van een volwasse man, de kintsheit in de jongelingschap; d'eerste jeucht sterft in de kintsheit, de dag van gister in die van heden; en die van heden zal in die van morgen sterven.

Daar is niets, dat blijft, noch dat alrijt een is. Twijffelt men hier aan? Indien wy alrijt een en de zelfden blijven, hoe verblijden wy ons nu over 't een, en dan over 't ander? hoe kunnen wy strijdige dingen beminnen, of haten? hoe ben prijzen, of hen verachten? hoe hebben wy verschillende genegentheden, zonder langer het zelfde gevoel en de zelfde gedachten te hebben? Want het is niet waarschijnlijk dat wy, zonder verandering, andere hartstochten krijgen; en 't geen, dat verandering lijd, blijft niet alrijt het zelfde; en indien het niet het zelfde is, zo is 't ook niet. Dieshalven, met het wezen te gelijk verandert ook het wezen enkelijk, en word alrijt anders van een ander. En by

De voortbrenging van 't een is de doot van 't ander.

Niets blijft, en 't bewijs daar af.

a Want de tijt verandert de natuur van de gehele werrelt. Een nieuwe stant moet alles uit een andere stant ontsangen. Geen ding blijft zich zelf gelijk. Alles verhuift. De natuur verandert alles, en dwingt het zich om te keren.

ge-

gevolg worden de natuurlijke-zinnen bedrogen, en misleid, als zy, by gebrek van wel te witten wat het geen is, 't welk is, het geen, dat schijnt, voor 't geen, dat is, nemen.

Wat ware-
lijk is

Maar wat is dan warelijk? 't Geen, dat eeuwig is; dat is dat nooit geboort heeft gehad, en nooit einde zal hebben, aan 't welk de tijd nooit enige verandering toebrenge. Want de tijd is een bewegelijk ding, en die, gelijk een schaduw, met d'altijvlotrende en vlietende stoffe verschijnt, zonder ooit bestendig en gedurig te blijven; aan de welk deze woorden behoren: voor en na, en heeft geweest, en zal zijn, de welken van eerst af, karelijk tonen dat hy geen zaak is, die is; want het zou grote zothet, en schijnbare valsheit zijn, zo men zeide dat het geen was, 't welk noch niet in wezen is, of 't welk alreë opgehouden heeft te zijn. En wat deze woorden aangaan, tegenwoordig, heden, nu, door de welken wy, gelijk het schijnt, voornamelijk de kennis van de tijd beweren en vesten, als de reden hem ontdekt, zo vernietigt hy hem terstont. Want zy klooft hem terstont, en verdeelt hem in toekomende en verleden, als of zy hem nootzakelijk in twee gedeelte wilde zien. Het gaat even zo met de natuur, die gemeten word, als met de tijd, die haar meet: want zy heeft ook niets, dat blijft, en dat bestendig is: maar alle dingen zijn daar, of geboren, of geboren wordende, of stervende. Dieshalven zou 't zonde zijn, dat men van God, die d'enige is, de welk wezen heeft, zeide; dat hy was, of dat hy zijn zal: want deze woorden zijn veranderingen, voorbygangen, of omkeeren van 't geen, dat niet duren, noch in wezen blijven kan. Men

De tijt be-
wegelijk en
ongedurig.

God alleen
eeuwig, en
hoe uitge-
sproken.

moet dan besluiten dat God alleen is, niet naar enige mate van tijt, maar naareen onveranderlijk eeuwigheit, die van geen tijt gemeten, en geen verandering onderworpen is, voor 't welk niets nieuwer noch varfcher is, of namaals zal zijn: maar een zakelijk wezen; dat door een enig nu het altijt vervult. Daar is niets, 't welk warelijk is, dan hy alleen, zonder dat men zeggen mag, hy heeft geweest, of hy zal zijn; zonder begin, en zonder einde. By dit zo godsdienstig besluit van een Heiden wil ik alleenlijk dit woort van een getuige van de zelfde stant byvoegen, tot besluit van deze lange en verdrietige redenering, die aan my stoffe zonder einde verschaffen zou. O snood en verworpe ding! als de mensch is, zo hy zich niet boven de menschelijkheid verheft. Zie daar eengoede reden, en een nutte begeerte, maar die ook ongerijmt is. Want de greep groter te maken, dan de vuist, de vadem dan d'armen, en te verhopan meer uitstrekking t'overschrijden, dan onze benen lang zijn; dit is onmogelijk, en gedrochtelijk; gelijk ook dit, dat de mensch boven zich, en boven de menschelijkheid opstijgt: want hy kan niet zien, dan met zijn ogen, en niet vatten, dan met her vatbare, dat hy heeft. Hy zal zich opheffen, zo God op een bovengewone wijze aan hem de hant leent. Hy zal zich opheffen met zijn eige middelen te verlaten, en te verzaken, en met zich door middelen, die warelijk hemelsch zijn, te laten opvoeren en verheffen. Het past onz Christelijk geloof, en niet de Stoische deucht, naar deze goddelijke en wonderdadige verandering te trachten.

Gods een-
wigheit,
hoedanig.

Hoe de
mensch
zich op-
heffen mag?

Om van eens anders doot t' oordelen.

Dartiende H O O F T D E E L.

Wy sterven zonder gedaachten van te sterven, en menen dat onze doot een grote zaak is. Voorbeeld in Cesar. Wy zijn onbekommerd, om dat wy menen buiten noot te zijn. Een verwijde doot lastiger en heetlijker, dan een snelle. Voorbeelden daar af in veel van d'Ouden.

Als wy van de zekerheit van eens anders doot zullen oordeelen, 't welk zonder twijfel d' aanmerkelijkste daat van 't menschelijk leven is, zo moet men op een ding merken, te weten dat men zwaerlijk geloofst tot dit uiterste geraakt te zijn. Weinig lieden sterven met dit besluit, dat dit hun leste uur is; en daar is niets, in 't welk het bedroch van de hoop ons meer uitstrijkt. Zy laat niet af van ons geduriglijk aan d'oren te tuiten, namelijk op deze wijze: Anderen hebben wel zieker geweest, zonder te sterven; de zaak is niet zo wanhopig, als men wel meent; en ten ergsten genomen, God heeft wel groter wonderen gedaan. Dit spruit hier uit, dat wy ons zelve te hoog achten. Het schijnt dat d'algemeenheit der dingen iets lijd, uit oorzaak van onze vernietiging, en dat zy meedogen en deernis met onze staat heeft: om dat onz ontroert en verbijstert gezicht de dingen op gelijke wijze vertoont; en ons dunkt dat zy aan haar ontbreken, gelijk zy aan hen ontbreekt; gelijk de genen, die op zee reizen, den welken dunkt dat de bergen, velden, steden, hemel en aarde zich ook met hen bewegen.

Wy sterven zelden met besluit van te sterven. Elge gevoel in onz uiterste.

Ontroert gezicht, waar uit het spruit.

Provehimur portu, terraque urbisque Vigil. 2. 6. nald. lib. 3.
recedunt. a

Wie zag ooit onderdom, de welk niet de voorgaande tijt prees, en de tegenwoordige lasterde? en de werfelt, en de zeden der menschen niet met zijn elende en geemelijkheid belastte?

Famque caput quassans grandis suspirat arator, Laert. lib. 2.

Et cum tempora temporibus praesentia consert

Præteritis, laudat fortuna saepe parentis,

Et crepat antiquum genus ut pietate repletum. b

Wy slepen alles met ons. En hier uit spruit het dat wy onze doot voor een grote zaak achten, en die niet zo lichtelijk toegaat, zonder grote over-

a *Wy worden uit de haven gevoert. D' aarde en de steden wijken achterwaarts.*

b *D'oude landsbouwer, zijn hoest schuddende, zucht, en, de tegenwoordige met de verlede tijt vergelijkende, prijft het geluk zijner voorouders, roemt op 't oud geslacht, als vol godvruchtigheid.*

weging

weging en berading der starren; terwijl zo veel goden om een enig hoofd in gewoel zijn. Wy menen dit zo veel te meer, als wy ons hoger achten. Hoe zou zo grote wetenichap met zo grote schade te niet gaan, zonder bezondere bekommernis van 't nootlot? Kan men een zo wonderlijke en voorbeeldige ziel zo goet koopdoden, als een ziel van de gemene hoop, en die nergens toe nut is? Zal dit leven, dat zo veel anderen dekt, van 't welk zo veel levens afhangen, dat door zijn bezigheid en gebruik zo veel van de werrelt bezich houd, en zo veel plaatsen vervult, zo lichtelijk als dat verplaatfen, 't welk slechts aan een enkele knoop gehouden is? Niemand van ons denkent niet genoegch dat hy niet meer dan een is. Hier uit spruiten deze woorden van Cesar tot zijn schipper, die hoger rezen dan de zee, die hem dreigde:

Voorbeeld
in Cesar.

Luce.
Ab 2.

-- *Italiam si caelo auctore recusas,
Me pete: sola tibi causa haec est iusta
simoris,
Victorem non nosse tuum, perripimus
procillas
Tutela secure mei: a*

en dezen:

Luce eod.
lib.

-- *credit jam digna pericula Caesar
Fatis esse suis: tantisque evertere
(dixit)
Me superis labor est, parva quem pup-
pe sedentem,*

a Indien gy, door de hemel belet, weigert naar Italien over te schepen, ik gebiede 't u. D' enige gerechtighe oorzaak van uw vrees is dat gy niet weet wie gy voert. Breek deur de golven heen in alle veiligheid onder mijn beleit.

Tam magno petiere mari. b

en dit openbaar gerammel, dat de zon het gehele jaar lang de rou over zijn doot op haar aangezicht droeg.

*Ille etiam extincto miseratus Caesare Virgil. Ge-
Romam, org. lib. 10
Cum caput obscura nitidum ferrugine
rexit. c*

en duizent diergelijken: daar af de werrelt zich zo lichtelijk laat uitslijken; vermits wy achten dat de hemel over onze zaak en eige belang ontroert is, en dat zijn onëindigheid zich met onze geringe werken bemoeit. Wy hebben geen zo grote gezelligheit en gemeenschap met de hemel, dat de glans der starren ook met onze ondergang sterffelijk zou zijn.

Pha.

Nu, men heeft geen reden dat men Nu, men heeft geen reden dat men oordeelt dat 'er stantvastigheid en onbekom-
kloekmoedigheid in de geen is, die merkert, om
noch niet zekerlijk geloofst dat hy in dat wy me-
gevaar is, schoon hy 'er in is: en 't is nen buiten
genoech dat hy in deze voortgang ge- noot te
storven is, zo hy zich niet met voor- zijn
dacht op deze weg daar toe begeven had. Zy tonen ten meestendeel een
stout gelaat, en spreken onversaachde
woorden, om daar door achting te
bekomen, die zy noch in hun leven
hopen te verkrijgen. 't Geval, niet
hun ooggemerk en voorneemen, heeft
het gelaat van zo veel geschikt, als
ik heb zien sterven. En van de ge-

b Cesar achtte dit waardige gevare-
lijkheden voor zijn nootlot. Is 't (zeide
hy) zo grote arbeid voor de goden my te
dempen, dat zy my, in een klein scheepje
zittende, door zo groot een zee aantaf-
sen?

c Zy (te weten de zon) had, toen
Cesar gedoot was, deernis met Rome, en
dewyl zy haar glanzig hoofd met een don-
kere verwe dekte.

V v v 3

nen

Hoedanig
een doot
d' Ouden
zich aan-
gedaan
hebben.

nen zelven, die zich in oude tijden
gedoot hebben, heeft men wel waar
te nemen of zy van een haastige doot
zijn gestorven, dan of de doot tijt
heeft gehad. Deze wrede Romain-
sche Kaizer zeide van zijn gevangen-
nen, dat hy hen de doot wilde doen
gevoelen: en indien ientant in de ge-
vangenis zich ombracht, zo zeyde hy:
deze is my ontnapt. Hy wil de doot
uitrekken, en door pijnen doen ge-
voelen.

Wrede doot
door ver-
wijling.

Lucret. lib.
2.

*Vidimus, & toto quamvis in corpore
caso,
Nil animae lethale datum, morèmq;ue
nefandæ
Durum sevitia, percunctis parcere
morti. a*

Zeker, 't is geen grote zaak dat
men, gezont en bezadigt zijnde, voor-
neemt en vast stelt zich te doden: men
kan lichtelijk de stoute spelen, eer
men ter zaak komt: in voegen dat
de tederste en welluftige Kaizer He-
liogabalus, in zijn lasthartigste wel-
lusten, wel voornam zich op een te-
dere wijze te doen sterven, als de
noot hem daar toe dwingen zou. Hy
had, op dat de doot niet voor 't o-
verige van zijn leven bezwijken zou,
met voordacht daar toe een kostelijke
toren, die van onder en voren met
vergulde planken beschooten was,
doen bouwen, om zich daar af te
storten. Hy had ook koorden van
gout en karmozijne zijde gemaakt, om
zich te verwoegen, en een zwaert van
gout doen maken, om zich te deur-

Toetsel van
Heliogaba-
lus tot zijn
doot.

a Wy hebben gezien dat, schoon het
geheel lighaam gewond was, de ziel
echter niet daar af scheiden kon, en
dat, zeker een strenge verwijling van
gruwelijke wreetheit, de doot van de
geen, die men wildo dempen, gespaart
en uitgerekt werd.

steeken, en hy bewaarde vergift in
vaten van Esmeraude en Topaas, om
zich te vergiftigen, om uit dit alles
een doot te verkiezen, naar dat de
lust hem bevangen zou.

- - Impiger & fortis virtute coacta. b Idem lib. 4.

Doch wat deze aangaat, de weekheit
zijner toestellingen maakt waarschij-
nelijker dat hy bezwiken zou heb-
ben, zo men hem in 't park had ge-
zet. Maar wat de genen zelven aan-
gaat, die met meer dapperheit tot
deze uitvoering besloten hebben, men
moet, zeg ik, bezien, of 't een eni-
ge slag heeft geweest, die hen van
de gelegenheit van d'uitwerking daar
af te gevoelen beroofde: want indien
het leven allengs verdween, en het
gevoel van 't lighaam zich met dat
van de ziel vermengde, en indien 'er
gelegenheit van berou voorquam, zo
zou men hebben te twijffelen of de
stantvastigheid en hardnekkigheid in
zulk een gevarelijke wil tegenwoor-
dig geweest zouden hebben. Lucius
Domicius, in de burgerlijke oorlogen
van Cesar in Abrusso gevangen, en
zich vergiftigt hebbende, had namaals
berou daar af. In onze tijt is 't ge-
beurt dat iemant, besloten hebbende
te sterven, en met d' eerste poging niet
diep genoeg geraakt zijnde, vermits
d' aanlokking van 't vleesch zijn hart
weêrhiel, zich daar na noch tot
twee of driemaal wel zwarelijk
guetste, maar nooit op zich kon ver-
krijgen dat hy de steek dieper maake-
te. Terwijl men 't vonnis voor Plan-
cius Sylvanus maakte, zond zijn
grootmoeder, Urgulania aan hem
een pook; en toen hy zijn eige do-
ding daar meê niet kon uitvoeren, deed
hy, door de zijnen, zijn aders afsnij-

Men sneed
te twijffelen
of de genen,
die beslot-
ten zich
zelven te
doden, be-
stantig
zouden
blijven, zo
zy een
langzame
doot ver-
kozen.

Al te tede-
re doot van
enige Ouden.

b Wakker en dapper door gedwonge
dencht.

den.

den. Albucilla, in Tiberius tijt zich, om aan haar doot te geraken, te zacht getroffen hebbende, gaf aan haar vijanden noch middel om haar te vangen, en haar op hun wijze te doen sterven. De Hooftman Demosthenes deê desgelijks na zijn nederlaag in Sicilien. Fimbrias, zich te slaauwelijk getroffen hebbende, verkreeg van zijn knecht dat hy hem voort doodde. Ostorius in tegendeel, schoon hy zijn handen niet kon roeren, wilde echter de genen van zijn dienaar niet gebruiken, dan om de pook recht over einde te houden, daar hy zelf zijn strot op hield, en de zelfde dus deurborde. Zeker, dit is een spijs, die men zonder kaatven moet inzwelgen, zo men de keel niet met ys verhard heeft. De Kaizer Adrianus deê dieshalven, door zijn geneesmeester, hem op zijn borst de rechte dodelijke plaats aanwijzen en omtrekken, daar de geen, aan de welk hy bevelen zou hem te doden, op zou moeten mikken. Cesar dan, gevraagd zijnde welke doot hy de wenschelijkste zou achten, antwoordde, de geen, die minst verwacht, en de kortste is. Indien Cesar het heeft darren zeggen, 't is my geen blohartigheid zulks te geloven.

Een korte doot, zegt Plinius, is 'topperste geluk van 't menscheijk leven: 't is hen een last dat zy hem moeten kennen. Men kan niet zeggen dat iemand kloekmoedig ter doot is, die vrees met hem te handelen, en die hem niet met d' ogen dart aanschouwen. De genen, die men, in hun straffingen, naar hun einde ziet lopen, en d' uitvoering van hun straf verbaasten en aanparssen, doen dit niet uit kloekmoedigheid. Zy willen zich van de tijt, om de doot t' overwegen, beroven. Doot te zijn is hen niet last

tig, maar te ste: ven valt hen kommerlijk.

Emori nolo, sed me esse mortuum, nihil afitimo. a

Cicero. Tuscul. Quest. lib. 1. cap. 3.

Dit is een trap van bestandigheid, daar toe ik, gelijk ik beproeft heb, zou konnen geraken, gelijk de genen, die zich in deze gevarelijkheden werpen, als met gestote ogen in zee. Daar is, naar mijn oordeel, niets deurluchtiger in Sokrates leven, dan dat hy gehele dartig dagen tijt gehad heeft om het vonnis van zijn doot t' overwegen; dat hy 't deze gehele tijt duur met een zekere hoop, zonder ontroerenis en verbaastheit, verduwt en verdragen heeft; en dat hy met een gevolg van werken en woorden, eerder d' uitspraak verkleint en verwarlooft, dan door 't gewicht van zodanige overweging uitgespannen en vergroot heeft.

Waarhet deurluchtigste in Sokrates leven is.

Deze Pomponius Attikus, aan de welk Cicero schrijft, ziek zijnde, deê Agrippa, zijn behuwde zoon, en twee of drie anderen van zijn vrienden roepen, en zeide tot hen; Dat hy, beproeft hebbende dat hy niets zou winnen met zich te willen doen genezen, en dat al 't geen, 't welk hy deê, om zijn leven te verlangen, ook zijn pijn verlangde en vermeerderde, besloten had een einde van beide te maken, en dat hy dieshalven hen bad dat zy zijn overweging zouden goetkeuren, of, ten ergsten genomen, geen vergeeffsche moeite te doen met hem daar van af te wenden. Maar terwijl hy verkozen had zich door onthouding van spijs te doen sterven, werd hy van ziekte door toeval genezen; en deze hulpmiddel, die hy gebruikt had, om zich zelf te doden,

Door van Pomponius Attikus, door onthouding van spijs, om een einde van zijn pijn te maken.

a Ik wil niet sterven, maar doot te zijn acht ik niets.

bracht

Welk de wenschelijkste doot.

Wy vrees niet voort doot te zijn, maar voor te sterven.

Zijn beftandigheid in te willen fterven.

bracht hem weêr tot gezondheid. De geneesmeesters, en zijn vrienden, zich over zulk een gelukkig toeval verheugende, en met hem daar over grote blijfchap betonende, vonden zich ten hoogften bedrogen: want het was hen onmogelijk om hem, door dit toeval, van gevoelen en befluit te doen veranderen; ja hy zeide dat hy, dewijl hy deze weg doch eens moest bewandelen, en dewijl hy nu alreê zo verre daarop was, zich van deze moeite, van de zelfde in een ander tijd weêr te beginnen, wilde ontlasten. Deze, op zijn gemak de door aangefchout hebbende, verflaaut niet alleenlijk niet om daar by te komen; maar word'er noch hittiger naar: want hy, in 't geen voldaan zijnde, daarom hy in deze strijt getreden was, prikkelt zich zelf door dapperheit aan, om 't einde daaraf te zien. De doot niet te vrezen is zeer verre van hem te willen proeven en fmaken.

Gewillige doot van Kleantes,

De gefchiedenis van Kleantes de Wijsbegerige koomt hier byna in overëen. Het tantvleefch was hem geheel gezwollen en verrot. De geneesmeesters rieden hem zich grote lijks van fpijs t'onthouden. Toen hy twee dagen gevaft had, was hy zo gebeter, dat zy hem zijn genezing toezeiden, en aan hem toelieten weêr tot zijn voorgaande gewoonte van leven te keren. Hy in tegendeel, alreê enige zoetheit in deze flaute beproevende, befloot niet meer achterwaarts te keren, en de fprong, die hy alreê aangevangen had, voort te wagen. Tullius Marcellinus, een Romainsch jongeling, d'uur van zijn nootloot voortkomen en verhaaften willende, om zich van een ziekte t'ontlasten, die hem lastiger viel, dan hy begeerde te lijden, daar af de geneesmeesters

en van Tullius Marcellinus.

hem de genezing, doch niet zeer haastig, toezeiden, ontbood zijn vrienden, om zich daar over te beraden. Sommigen, zegt Seneka, gaven aan hem de raat, die zy door blohartigheid voor zich zelve genomen zouden hebben, en anderen uit gevele de geen, die zy meenden dat aangenaamft aan hem zou zijn. Maar een Stoische fprak tot hem in dezer voegen: Pynig u, o Marcellinus, hier niet mede, als of gy u over een zaak van groot belang betried. 't Leven is geen grote zaak, uw knechten, en de beesten leven: maar eerlijk, wijsfelijk en ftantvastelijk te fterven is een grote zaak. Overweeg hoe lange tijt gy al 't zelfde gedaan hebt; eten, drinken, slapen, drinken, slapen en eten. Wy rollen geduriglijk om in deze kring. Niet alleenlijk de quade en onverdragelijke toevallen, maar zelfs in de zadheit van te leven maken dat men de doot begeert. Marcellinus behoefde niemant, die hem ried, maar iemand, die hem te hulp kwam. De dienaars fchroomden zich daar mee te bemoejen. Maar deze Wijsbegerige toonde aan hem dat de huisgenoten dan allcen verdacht zijn, als men twijfelt of de doot van de meester gewillig is: anderfins dat het van zulk een quaat voorbeeld zou zijn hem te boletten, als hem te doden; want

Aanfpraak aan hem.

en zijn befluit.

a *Invitum qui servat, idem facit occidendi.* a

Hwat. d' Art. P. m. in fuc.

hy berichtte daar na aan Marcellinus dat het niet wanvoeghelijk zou zijn dat hy, ten einde van zijn leven zijnde, iets aan de genen, die hem bedient hadden, uirdeelde, gelijk men, de maaltijt gedaan hebbende, 't over-

a *De geen, die iemand tegen zijn wil behoed, doet even 't zelfde als de geen, die hem doot.*

blijf-

blijffel van de tafel aan d' omstaanders geeft. Marcellinus was edelmoedig en milddadig; hy deê enige somme aan zijn dienaars uitdeelen, en vertroostte hen. Voorts, men behoefde geen staal, noch bloet. Hy bestond uit dit leven te vertrekken, niet met wech te vluchten: niet met de doot t' ontsnappen, maar met hem te smaken: in voegen dat hy, om aan zich zelf rijt te geven van met hem te handelen, in de darde dag, na dat hy zich van alle voedsel onthouden had, en na dat hy zich met laau water had doen besprengen, allengs bezweek, niet zonder enig vermaak, gelijk hy zeide. En zeker, de genen, die deze bezwijmenissen, de welken uit zwakheit spruiten, gehad hebben, zeggen dat zy 'er geen pijn, maar eerder enig vermaak in gevoelen, gelijk van een deurgang tot de slaap, en tot de rust. Daar

ziet gy doden, die met overleg en berading zijn gezocht.

Maar op dat Kato alleen aan alles een voorbeeld van deucht zou kunnen verschaffen, zo schijnt het dat zijn goed nootlot hem 't geen, daar meê hy zich de steek gaf, quajijk in handen deê houden, op dat hy tijt zou hebben om de doot t' aanschouwen, en hem by de hals te vatten, terwijl hy zijn moed in 't gevaar versterkte, in plaats van dat hy verzwakken zou. Warelijk, indien 't aan my had gestaan hem in zijn prachtigste stant te vertonen, ik zou hem eerder met de handen in zijn bloedig ingewant, en het zelfde verscheurende, vertoont hebben, dan met het zwaert in de vuist, gelijk de beelthouwers van zijt tijt deden: want deze tweede moort was verwoeder, dan d' eerste.

Kloekmoedige doot van Kato.

Zijn onver- schikt ster- ven.

Bezwijme- nis enigins aangenaam.

Hoe onze geest zich zelf belet.

Veertiende H O O F T D E E L.

Waar uit de keur en verkiezing van twee dingen, die eveneens schijnen, spruit. Het geen, dat overal even sterk is, kan niet breken. Vreemde voorstellingen der Meekundigen.

En geest, gelijkelijc tusschen twee gelijke lusten en begeerten geëvenaart te bevatten, is een aangename inbeelding: want het is buiten twijffel dat hy nooit zijde zal kiezen; om dat de verkiezing en aanneeming ongelijkheit van waarde meebrengen. Indien iemand ons tusschen de wijnvles en ham plaatste, met gelijke lust van t' eten en te drinken, daar zou geen

andere hulpmiddel zijn, dan van honger en dorst te sterven. De Stoïschien, om in dit ongeval te verzorgen, als men aan hen vraagt waar uit in onze ziel de verkiezing van twee onverschillende dingen spruit, en wat te weechbrengt dat wy van een groot getal van dukaten eerder d' een dan d' ander nemen, dewijl 'er geen reden is, die ons tot een van beiden doet overslaan, antwoorden; dat deze be-

Waar uit de verkiezing van een der twee dingen spruit, die niet van makander verschillen.

Xxx

weging

In de dingen is altijd enig verschil, hoe klein ook.

Dat overal even sterk is, kan nergens breken.

weging van de ziel boven gewoon, en buiten de regel is, en door een vreemde, toevallige en onverwachte aandrifft voortkomt. Men zou, gelijk my dunkt, eerder kunnen zeggen dat ons geen ding voorkomt, daar in geen verschil en onderscheid, hoe klein het ook kan zijn, gevonden wordt; en dat 'er, zo voor 't gezicht, als voor 't getaft, altijd enige keur is, die ons trekt en aanlokt, schoon wy 't niet bemerken. Desgelijks, de geen, die een koort vooronderstelt, die overal even sterk is, 't is naar alle onmogelijkheid onmogelijk dat hy breken zal. Want waar wilt gy dat de breuk zal beginnen? en overal te gelijk te breken; de natuur lijd dat niet. De geen,

die hier noch de Meetkundige voorstellingen byvoegde, de welken door de zekerheit van hun betogingen besluiten dat het begrepen groter is, dan 't begrijpende, het middelpunt zo groot, als zijn omkring; en die twee lijnen vinden, die zonder ophouden malkander naderen, en nooit elkander kunnen raken; die de steen der Wijsbegeerigen, en de vierkanting van de kring vinden, daar de reden en 't uitwerksel zo recht tegen aangaan; zullen 'er misschien enig bewijs uit trekken, om deze stoute woorden van Plinius te verdedigen; *dat dit alleen zeker is, dat 'er niets zeker is, en dat 'er niets elendiger, noch waander dan de mensch is.*

Byna ongelooftelijke voorstellingen der Meetkundigen.

Plin. lib. 2. cap. 7.

Dat onze begeerte door d'ongemakkelijkheit toeneemt.

Vijftiende H O O F T D E E L.

Het tegenwoordige een last door de vrees van het toekomende. Gewoonte der Lacedemoniers in de liefdadigheid te houden. De kommar en moeilijkheit maakt de dingen dierbaar. Strongheit der maestresses aangruamer, dan d'al te grote zoetigheid. Schoonheden bedekt, en waarom. De Kerk heeft somtijts nut van betwogen te worden. De huwelijken lange tijt te komen in eren gehouden, en waarom. De straffen zijn aanprikkelingen der zonden. Agrippèers, en hun zachte zeden en oprechtigheid; in hoe hoge aching. Verhaal van Montaignes huis en huisbonding in de burgerlijke oorlogen.

Daar is geen reden, die niet een tegenreden heeft, zegt de wijste zijde en ahang der Wijsbegeerigen. Ik herkaande onlangs deze treffelijke spreuk, die een oude, tot verachting

van 't leven, bybrengt. Geen goet kan ons vermaak aanbrenge, dan 't geen, tot welks verlies wy ons voorbereid hebben. *De droefheit van iets verloren te hebben, en de vrees van iets te zullen verliezen is gelijk.* Daar mee hy

Senec. Epist. 98.

Vrees van het rookomende maakt het tegenwoordige lastig. hy tracht aan te wijzen dat de genieting van 't leven niet warelijk aangenaam aarons kan zijn, zo wy in vrees zijn van het te zullen verliezen. Men zou echter in tegendeel mogen zeggen dat wy dit goet zo veel te meer vatten, en engelijker, en met meer genegenheit omhelzen, als wy zien, dat het minder zker voor ons is, en vrezen dat het ons benomen zal worden. want men gevoelt klaarblijkelijk dat, gelijk het vuur door d' onderstant van de koude gestijft word, onze wil en begeerte ook door tegenstribbeling word gewet en gescherpt;

De wil door tegenstribbeling gewet.

Ovid. A. m. lib. 2. Elig. 19.

Si nunquam Danaen habuisset aeneas turris;
Non esset Danae de Jove facta parens. a

en dat 'er niets van natuur zo strijdig is regen onze smaak, als de zadheit, die uit het gemak kooft, en niets, dat haar zo scherpt, als de zeldzaamheit, en zwarigheid. De wellust aller dingen word groter door 't gevaar zelf, om 't welk zy behoort gemijd te worden.

Smer.

Marial. lib. 4. Epigr. 38.
Galla nega, satiatur amor, nisi gaudia torquent. b

De liefde onder de Lacedemoniërs in bezigheeren verlangen gehouden. Lykurgus, om de liefde in bezigheit en verlangen te houden, beval dat de gehuwden van Lacedemonië niet te zamen zouden mogen komen, dan in 't verborgen, en dieftelijk, en dat het even grote schande zou zijn hen, by malkander leggende, als by anderen, te vinden. De zwarigheden der bescheidingen, 't gevaar der overval-

a Indien Danaë nooit in de kopere toren besloten had geweest, Jupiter zou haar niet tot moeder hebben gemaakt.

b Galla, weiger. De liefde word zad, zo 't vermaak niet aanprikkelt.

lingen, en de schaamte van de volgende dag,

Et languor, & silentium,
Et latere petitus imo spiritus, c Horat.

maakt de sop smakelijk. Hoe veel spelen, die op een zeer onkuifche wijze vermakelijk en aangenaam zijn, spruiten uit d' eerlijke en schaamachtige wijze van spreken der werken van de liefde? De wellust zelf tracht zich door de pijn aan te prikkelen. Hy is meer gesuikert als hy kooft en nipt. Flora de hoer zeide, dat zy nooit by Pompejus had geslapen, of zy had hem de merken van haar beten laten doen gevoelen.

Onbekende wellust heeft gesuikert.

Quod petiere, premunt arctè, faciuntque dolorem Lucret. lib. 4.

Corporis, & dentes inlidunt sepe labellis;

Et stimuli subsunt, qui instigant ledere idipsum

Quodcumque est, rabies unde illa germina surgunt. d

't Gaat overal zo. De zwarigheid maakt de dingen dierbaar. De genen van la Marka d' Ankona doen hun geloften liever aan S. Jakob, en de genen van Galisse aan onze Vrouw van Lorette. Men houdt te Luik veel van de baden van Luka, en in Toskane van de genen van 't Spa. Men ziet zelden een Romain in de scherm-school te Romen, die vol van Fran-

De zwarigheid maakt de dingen dierbaar.

c En de quijning, en zwijging, 't 's gezucht, diep uit de koth gebaalt.

d Zy parssen hard het geen, dat zy begeren, en maken pijn des lichaams; en de tanden quetsen dikwijls de lippen. Daar zijn prikkelen neffens, de welken aanprikkelen, om dat, wat het ook is, te quetsen, daar uit gaat voor die woede spruit.

XXX 2 sichen

schen is. Deze grote Kato had, zo wel als wy, de walg van zijn gemalin, terwijl zy de zyne was, en begeerde haar weêr, toen zy aan een ander behoorde. Ik heb een oude hengst, met de welk men, als hy de reuk der merrijen in de neus had, niet uitrichten kon, in 't ope velt onder de merrijen gedreven. 't Gemak maakte hem terstont zad van de zijnen. Maar als hy vreemde merrien zag, zo quam hy, op d' eerste, die voorby zijn lant gedreven wierd, weêr tot zijn lastig gebin, en tot zijn verwoede hitte, gelijk te voren. Onze lusten en begeerten verachten 't geen, dat by de hant is, en gaan 't voorby, om 't geen, dat zy niet hebben, na te lopen.

Onze lusten verachten 't hunne, om eens anders na te lopen.

Horat. Sermon. lib. 1. Sat. 2.

Transvolat in medio posita, & fugientia captas: a

Iets aan ons te verbieden is ons begeert daar naar te maken.

Ovid. Amor. lib. 2. Eleg. 19.

-- Nisi tu servare puellam incipis, incipiet desinere esse mea. b

Het zelfde gantschelijk aan ons over te geven, is verachting daar af in ons voort te brengen. 't Gebrek en d' overvloed vervallen in een zelfde ongeval.

Terent. Phorm. Act. 1. Scen. 3.

Tibi quod superest, mihi quod desit, dolet. c

Al te gemakkelijkheit der meesteressen lustiger, dan de strengheit.

De begeerte en genieting brengen ons gelijkelijc in pijn en kommer. De strengheit der vrijsters is verdrieteelijc; maar, om de waarheit te zeggen,

a Hy vliegt het tegenwoordige voorby, en tracht naar 't geen, dat wechvlucht.

b Indien gy 's meisje niet begint te bewaren, zo zal zy beginnen af te laten het mijne te zijn.

c Gy zijt pijnelijc om dat zy overvloed hebt, en ik om dat aan my onsbreekt.

gen, de gemakelijcheit en lichtigheit noch meer: want de misnoeging en gramschap, spruitende uit d'achting, die wy van 't begeerde ding hebben, wetten en verhitzen de liefde; maar de zadheit baart walging: dit is een plompe, stompe, luje en slaperige hartstocht.

Si qua volet regnare diu, contemnat amantem, d

en

-- Contemnite amantes, Sic hodie venet, si qua negavit heri. e

Waarom vond Poppea de middel van de schoonheden van haar aangezicht te vermommen, dan om hen voor haar minnaars waerdiger te maken? Waarom heeft men deze schoonheden, die yder begeert te tonen, en die yder begeert te zien, tot onder de hielen bedekt? Waarom dekken zy met zo veel belemmeringen en beltselen op malkander die leden, in de welken voornamelijk onze en hun begeerte geplaatst is? Waar toe dienen deze grote bolwerken, daar mee d'onzen hun zijden wapenen, dan om onze begeerte t'onstteeken, en ons tot hen, met van ons af te wijken, te verlokken?

Et fugit ad salices, & si cupit ante videri. f

Inserdum tunica duxit operata Moram. g

d Indien enig vrijster lang wil beveschen, zo moet zy haar minnaar versmaden.

e Minnaars, veracht: in dezer voegen zal heden de gene komen, die u gister geweigert heeft.

f En zy vlucht naar de wilgen, en wil echter dat ik haar eerst zie.

g D'overtrokke keurs heeft somtijes verwijling aangebracht.

Ovid. A. met. lib. 2. Eleg. 19.

Propert. lib. 2. Eleg. 14.

Schoonheden, waarom vermomt.

Vergil. Bucol. Eleg. 3.

Propert. lib. 2. Eleg. 15.

Waar

Waar toe dient de kunst van deze maachdelijke schaamte? Waar toe deze bezadigde koelheit, dit streng gelaat, deze betoning van onkunde in die dingen, de welken zy beter weten dan wy, die hen daar in onderwijzen; dan om in ons de begeerte van te verwinnen, en de meester te spelen te vermeerderen, gelijk ook om onze lust alle deze plechtelikheden, en deze belesfelen te doen onder de voer treden? Want daar is niet alleenlijk vermaak, maar ook eer, in deze murwe zoetheit, en deze kinderachtige schaamte te solen, en te verdrijven, en een koele en meesterlijke stemmigheit ter genade van onze hitte en vurigheit te brengen. 't Is roem en eer, zeggen zy, over de zedigheit, kuisheit en matigheit te zegpralen; en de geen, die den vrouwen dit ontnemt, verraad hen, en zich zelf. Men moet geloven dat hen 't hart van schrik trilt, dat de klank onzer woorden de zuiverheit van hun oren quetst, dat zy ons daarom haren, en dat zy met een gedwonge parfling onze moejelijkheid en gequel toestaan. De schoonheit, zo almachtig als zy is, heeft zonder dit bestaan niets, daar meê zy zich smakelijk kan maken. Zie in Italien, daar de meeste schoonheit, en de schalkste te koop is, hoe zy andere vreemde middelen, en andere kunsten, om zich aangenaam te maken, moet zoeken, en hoe zy, te koop, en voor yder zijnde, wareljk zwak word, en aan 't quijnen geraakt, wat zy ook daar tegen doet: gelijk wy, zelfs in de deucht, van twee gelijke uitwerkselen, echter de geen voor her schoonste en waardigste houden, in 't welk meer belesfel en gevaar voorgestelt is. 't Is een uitwerksel van de goddelijke voorzienigheit, dat hy toelaat dat zijn heilige Kerk

van zo veel beroerten en stormen, gelijk wy zien, bewogen en omgeslingert word, om door deze tegensparteling de godvruchtige zielen op te wekken, en hen uit de ledigheit en slaap te redden, daar zulk een lange rust hen ingedompelt had. Indien wy 't verlies, 't welk wy door 't getal der gener, die afgeweken en verdoolt zijn, geleden hebben, tegen de winst opweegen, die wy verkrijgen, namelijk hier door, dat wy ons weêr schrap gezet, en onze yver en krachten, by gelegentheit van deze strijt, weêr opgewekt hebben, zo weet ik niet of de nuttigheit niet de schade overtreft. Wy hebben gemeent dat wy de knoop onzer huwelijken vastter zouden maken, met alle middelen van hen t' ontbinden wech te nemen: maar hoe de knoop van de dwang en gelijker en strakker toegetrokken is, hoe die van de wil en genegentheit slapper geworden, en meer los gegaan is. In tegendeel, 't geen, 't welk de huwelijken te Rome zo lang in eer en in zekerheit hield, was dat de geen, die wilde, vryheit had om hen te breken. Zy bewaarden hun wijven better, om dat zy hen konden verliezen: en schoon zy volkome verlos hadden om hen te breken, zo verliepen 'er echter meer dan vijf hondert jaren, eer iemand zich daar af diende.

Quod licet, ingratum est, quod non licet acrius urit. a Ovid. Amor. lib. 4. Eleg. 19.

Men zou hier 't gevoelen van een Oude mogen byvoegen, te weten dat de straffingen eerder de zonden opwekken en scherpen, dan hen doden en vernietigen, en dat zy niet de naerftigheit van wel te doen voortbrengen, a 't Geen geoorloft is, dat is onaan- genaam; 't geen niet geoorloft is, dat pijnigt heftiglyker.

X x x 3

't welk

De Kerk van onrust bewogen, en waarom.

Wat de huwelijken lang in eer en heeft gehouden.

Ovid. Amor. lib. 4. Eleg. 19.

Straffingen prikkels der zonden.

't welk 't ampt van de reden en 't onderwijs is; maar alleenlijk een vlijt en wakkerheit van niet in quaet doen overvallen en betrapt te worden.

Latus excise pestis contagia serpunt. a

Ik weet niet of dit waar is: maar ik weet by ervarenheit dat nooit de burgerlijke staat daar door verbeterd is. D' ordening en regeling der zeden bestaat in enige andere middel. De Historien maken gewach van d' Agrippeers, geburen van Schythien, die zonder roede en stok om te beschadigen leven; dat niemand niet alleenlijk aanwagt hen aan te tasten, maar dat ook yder, die zich daar bergen kan, in vrijheit is, uit oorzaak van hun deucht en heiligkeit des levens, en dat niemand zo stout is, dat hy hen dart aanraken. Men neemt zijn toevlucht tot hen, om de verschillen, die onder de menschen van andere plaatsen rijzen, te beslechten. Daar is een volk, by 't welk d' afsparing der tuinen en velden, die men bewaren wil, met een draat van katoen geschied, 't welk daar zekerder en bestandiger is, dan onze grachten en schuttingen. *De dingen, die verzegels zijn, lokken de dief aan, en de huisbreker gaat hes geen, dat open is, voorby.* Onder andere middelen dient mischien het gemak, om mijn huis van 't geweld oozer burgerlijke oorlogen te beschutten. De tegenweer lokt tot d' aanslag, en de wantrou tot aan te tasten. Ik heb 't oogwit en voorneemen der krijgslieden verzwakt, met de toeleg van alle gevaar en van alle stoffe van krijgstroem te beroven, de welke gemenelijk tot ontschuldiging aan hen dient. 't Geen, dat kloekmoedighijk

a *De bestemming van een afgesnede pest kruipt wijder voort.*

gedaan word, is alrijt eerlijk gedaan, te weten in een tijt, daar in de gerechtigheit door is. Ik geef aan hen de verövering van mijn huis, dat blohartig en verradelijk is. 't Is voor niemant, die 'er aanklopt, gesloten. Daar is tot alle tegenweer niets anders, dan een deurwachter, volgens d' oude gewoonte en fleur, die niet zo zeer dient om mijn poort te verdedigen, als wei om hem met meer welvoegentheit en zangenaamheit t' openen. Ik heb geen wacht, noch schiltwacht, dan de gene, die de starren voor my houden. Een Edelman toont verkeerdelijk dat hy tot tegenweer gereet is, zo hy 't niet warelijk is. De geen, die aan d' een zijde open is, legt overal bloot. Onze ouders hadden geen gedachten van grensplaatsen te bouwen. De middelen van te bestormen, te weten zonder beukery, zonder heir, en van onze huizen t' overvallen groejen dagelijks aan boven de middelen van zich zelf te beschutten. De geesten der menschen wetten en slijpen zich in 't algemeen van die kant. D' inval raakt alle menschen, de verdediging alleenlijk de rijken. Mijn tegenweer was sterk naar de tijt, daar in zy gedaan wierd. Ik heb 'er van die zijde niets bygevoegt; en ik vreesde dat des zelfs sterkte regen my zelf zou keren; daar noch bykoomt dat een vreedfame tijt vereiffchen zal dat men hen ontferkt. 't Is gevarelijk hen niet te kunnen weër winnen; en 't is zwaar zich daar af te verzekeren. Want in 't stuk van inlantse oorlogen kan uw knecht van die zijde zijn, daar gy voor vreeft. En ter plaats, daar de godsdienst tot een dekmantel dient, geraakt men zo verre, dat men de maagfchappen zelven, onder de schijn van gerechtigheit, mistrouwt. De gemene schat-

Beschrijving van Montaigne's huis en huishouding in de burgerlijke beroerte.

D' inval boven de tegenweer.

Ter plaats, daar de godsdienst tot een dekmantel dient, men

men de-
zagen niet
vertrou-
wen.

ten zullen onze inwendige bezettingen niet onderhouden; zy zullen daar mede uitgeper worden. Wy hebben geen middel om dat zonder onze ondergang, of noch wanfchikkelijk en fmadiglyker, zonder die van 't volk te doen. De staat van mijn verlies zou niet veel erger zijn. Voorts, gy verliest'er u zelf: uw vrienden zelve zijn meer bezich met uw onachtzaamheit en onvoorzichtigheit te befchuldigen, dan met u te beklagen, en meer met d'onkundig of verwarelozing in d'ampren van uw bejiedenis aan te wijzen. Dat zo veel bewaarde huizen neder geworpen zijn, daar dit in staat blijft, dit doet my vermoeden dat zy neder zijn geworpen, om dat zy bewaart wierden. Dit geeft lust en reden aan de bejormer. Alle bewaring en wacht draagt het aangezicht van oorlog, die, zo 't God toelaat, by my plaats zal grijpen;

Bewaarde
huizen
waarom
vermoelt.

maar ik zal haar niet roepen. 't is mijn vertrek, om van d'oorlogen te rusten. Ik poog deze hoek van de gemene storm af te trekken; gelijk ik een andere hoek in mijn ziel doe. Onze oorlog mag van vorm veranderen, en zich vermenigvuldigen, en in nieuwe gedeeltheden veranderen; wat my aangaat, ik wijk niet. Onder zo veel gewapende huizen, heb ik alleen van de genen van mijn staat, dat ik weet, de bescherming van 't mijne: zo overlijk aan de hemel vertrouwt, en ik heb 'er nooit zilver var, noch gefchrift, noch tapijt uit genomen. Ik wil niet vrezen, noch my half bergen. Indien men door een volkome erkentenis de goddelijke gunst verkrijgt, zo zal zy my tot aan 't einde byblijven; indien niet, ik heb altijt lang genoeg geduurt, om mijn during aanmerkelyk, en aantekenenswaerdig te maken.

Groot ver-
trouwen
van Mon-
taigne in de
burgerlijke
oorlogen.

Van d'Eer.

Zestiende H O O F T D E E L.

Onderscheit tusschen de naam en de zaak. De naam kan in God toeneemen. Wy moeten naar onze verbetering trachten. Eer door de wysbege-
rigen veracht. Gevele een vergift der Vorsten. Lofstuiting schadelijk voor de kuisheit der vrouwen. D'eer om 't gemak te begeren. Epikurus verbied naar eer te trachten; bewijs van dat hy 'er zelf naar getracht heeft. Eer uit zich zelve te begeren, volgens Karneades, en van Cicero betracht. De deucht uit zich zelve prijsselijk. Het vertroude meer te geven is niet zo prijsselijk, als het zelve te behouden lasterlijk. Ongerechtigheit van Koassus en Hortensius, in een valsch Testament voor te staan. 't Geval geeft ons d'eer, die niet in de dapperheit gezocht moet worden. Alexander en Cesar zijn hun achting aan 't geval verplicht. De meeste menschen sneuvelen in de minste genarelijkheden van d'oorlog. Eer om naam te verkrijgen.

gen van weinig belang. Dapperheit uit zich zelve te begeren, niet om haar te tonen. Nietigheid van d'achting by 't gemeen. Men moet de reden volgen, als de beste middel. Schalkheit is zelden dienstig. Lof van Fabius Maximus. Natuurlijke zoetigheid in eige lof te horen. Groot vermoegen van de veinzing in d'oorlog, daar in de kleinen vooraan moeten. De grote meer, dan de goede achting gezocht. Na de doot geen vrucht van d'achting. De gemene treffelijke daden smoren onder de menigte. Daar is meer onbekent, dan bekend. waarom de Lacedemoniers offerden, als zy ten strijt gingen. De schriften der Ouden bewaart, of verloren, naar de gunst van 't geval. De geheugenis van weldoen is kort. De werken des deuchts door hun eige waarde vergolden. Goede achting by 't volk niet te verwerpen. Burgerlijke bestieringen niet valsche verdichtfelen opgerecht.

Naam van de zaak, wat het is.

DAar is de naam, en de zaak. De naam is een stem, die de zaak aanmerkt, en te kennen geeft. De naam is geen gedeelte van de zaak, noch van de zelfstandigheid: 't is een vreemt stuk, by de zaak gevoegt, en buiten haar. God, die in zich alle volheit, en de top van alle volmaaktheit is, kan niet van binnen vermeerderen en aangroejen: maar zijn naam kan vermeerderen en aangroejen door de zegening, en door 't lof, dat wy aan zijn uiterlijke werken geven. En dewijl wy dit lof niet in hem kunnen inlijven, om dat geen toegang en vermeerdering van goet in hem kan zijn, zo eigenen wy 't aan zijn naam toe, die 't naaste stuk buiten hem is. Zie daar hoe roem en eer aan God alleen behoren. Daar is niets zo buiten reden, dan dat wy roem en eervoor ons zelyen zoeken. Want dewijl wy van binnen gebrekkelijk en behoefstig zijn, vermits onze wezenheit onvolmaakt is, en geduriglijk verbetering behoeft, zo moeten wy daar naar trachten en arbeiden. Wy zijn alle hol en ydel. Wy hebben ons niet met wint en stem op te vullen. Wy behoeven vaster zelfstandigheid, om ons te verbeteren en

Hoe Gods naam kan zoecemen.

Wy zijn eer alleen aan God schuldig.

Wy moeten naar onze verbetering trachten.

op te maken. Een man, die verhoogert is, zou zeer slechtelijk doen, zo hy trachtte zich eerder met een schoon kleet, dan met een goede maaltijt te verzorgen. Men moet naar 't geen lopen, dat meest parst. *Eer [zy] God in de hoogste [hemelen], en op aarde den menschen vrede; gelijk wy in onze gemene gebeden zeggen. Wy hebben gebrek van schoonheit, gezontheit, wijsheit, deucht, en zodanige wezentlijke delen. Men zal d'uitwendige vercieringen zoeken, na dat wy ons van de nootzakelijke dingen verzorgt zullen hebben.*

Lus. 2. 14.

Het nootzakelijke moet voorstaan.

De godgeleertheit handelt breedelijk en gevoeghelijker van deze zaak; maar ik ben 'er niet zeer in gedeeffent. Chrysippus en Diogenes hebben d'eerste en bestandstke stichters van de verächting der eer geweest; en zy zeiden dat 'er, onder alle de wellusten geen gevarelijker was, en die men meer vlieden moest, dan de geen, die ons van eens anders goetkeuring toekomt. Ens zeker, d'ervarentheit doet 'er ons veel zeer schadelijke veraderijen af gevoelen. Daar is niets, 't welk de Vorsten zo vergiftigt, als 't gevele; en niets, daar door de bozen lichtelijker achting en gezach by hem

Eer door de Wijsbegeertigen veracht.

Gevele en vergift der Vorsten.

Lofuiting
schadelijk
voor de
kuisheit
der vrou-
wen.

hem bekomen. Daar is geen koppelaar zo eigen en gemeen, om de kuisheit der vrouwen te verleiden, en te bederven, als hen met hun lof te voeden, en t'onderhouden. D' eerste betovering, die de Syrenen aanwenden, om Ulysses te bedriegen, is dusdanig.

*Deça vers nous, deça, ôtres-louable
Ulysse,*

*Et le plus grand honneur, dont la Gre-
ce fleurisse. a*

Deze Wijsbegeeren zeiden dat alle de roem en eer des werrelts niet verdienden dat een verstandig man slechts de vinger uitstak, om hen te verkrijgen.

Justaal.
609r. 7.

*Gloria quantalibet quid erit, si gloria
tantum est. b*

D'eerste be-
geren om
de gemak-
ken, die'er
aan vast
zijn.

Ik zeg voor haar alleen: want zy trekt somtijts veel gemakken in haar gevolg, om de welken zy begerelijk kan worden. Zy verkrijgt voor ons goetgunstigheid; zy maakt dat wy minder voor d'ongelijken en overlasteren van anderen bloot staan; en diergelijke dingen. 't Was ook een der leerstukken van Epikurus: want dit gebod van zijn aanhang. *Verberg uw*

Epikurus
verbied
naar eer te
trachten.

*a Koom herwaarts tot ons, koom her-
waarts, ô loffelijkste Ulysses, en de
grootste eer, daar af Grieken bloeit.*

*b D'eer, hoe groot zy ook is, wat zal
zy anders zijn, zo zy alleenlijk eer is.*

leven, 't welk den menschen verbied zich met d'ampten en gemene handelingen bezich te houden, voorönderstelt ook nootzakelijk dat men d'eer verächt, die een goetkeuring is, de welke de werrelt van die is doen, de welken wy in 't openbaar bedrijven. De geen, die aan ons beveelt dat wy ons zullen verbergen; en alleenlijk voor ons zelve te zorgen, en die niet wil dat wy by anderen bekennt zullen zijn, wil noch minder dat wy'er om geëert en geächt zullen worden. Hy raad ook aan Idomeneus, zijn werkingen geensins naar de waan; of gemene achting te regelen, dan om d'andere toevallige ongemakken, die hy door de verächtning der menschen op zijn hals zou konnen halen, te schuwen. Deze redeneringen, naar mijn oordeel, zijn zeer waar en redelijk. Maar wy zijn, ik weet niet hoe, dubbelt in ons zelve; 't welk oorzaak is van dat wy 't geen, dat wy geloven, niet geloven, en ons niet van 't geen, dat wy veröordeelen, konnen ontslaan. Laat ons Epikurus leste woorden, en die hy al stervende zegt, bezien. Zy zijn groot, en voor zulk een Wijsbegeerige waardig: maar zy hebben echter enig teken van aanbeveling zijns naams, en zijn van deze aart, die hy door zijn leerregels verworpen en uitgekreten had. Zie hier een brief, die hy een weinig voor zijn leste zucht voorsprak:

Wat d'eer
is.

Eer enigins
van Epiku-
rus ge-
zocht.

EPIKURUS AAN HERMACHUS, heil.

TErwijl ik de gelukkige, en deze zelfde leste dag mijns levens overbracht, schreef ik dit aan u; doch met zodanige pijn in de blaas, en in 't ingewant verzelt, dat men niets by des

zelfs grootheit byvoegen kan. Maar deze pijn wierd vergolden met de geneuchte, die de geheugenis mijner vindingen en redeneringen mijn ziel aanbracht. Voorts, gy, wat u aan-

Yyy gaat;

gaat, neem aan de bescherming van Metrodorus kinderen, gelijk de geneetheit verſicht, die gy van uw kintsheit af tot my, en tot de Wijsbegeerte gehad hebt. Zie daar zijn brief. Het geen, 't welk my uicleggen doet dat deze geneuchte, die hy zegt dat hy over zijn vindingen in zijn ziel gevoelt, enigſins op d' achtigheit, die hy, na zijn doot, daar af verhoopte te verkrijgen, is dat hy zulks in zijn Testament beſatte, daar in hy begeert dat Aminomachus en Timokrates, zijn erfgenaam, tot de viering van zijn geboortedag, in alle de Loumaanden, de koſten, die Harmachus zou bevelen, verſchaffen zouden; gelijk ook dat men tot de betaling van 't geen, dat op de twintigſte dag van yder maan, in d'onthaling der Wijsbegeerten, zijn gemeenzame vrienden, die ter eren van zijn en Metrodorus geheugenis te zamen zouden komen, beſteden zou.

D'eer uic
zich zelve
begerelijk,
volgens
Karneades
ſelling.

Karneades was 't Hooft van 't ſtrijdig gevoelen, en heeft beweert dat d'eer om haar zelve begerelijk was, gelijk wy onze nagebore kinderen om hen zelve beminnen, zonder dat wy enige kennis of genieting van hen hebben. Dit gevoelen is, zonder enigſins te haperen, meer en gemenelijker gevolgt, gelijk gemenelijk met de dingen geſchied, die meest met onze neigingen overſteekomen. Ariſtoteles ſtelt haar onder d' uiterlijke goederen, en mijsd, gelijk twee zondige uiterſten, d' onmatigheit in haar te betrachten, en te vlieden. Ik geloof dat, zo wy de boeken hadden, die Cicero van deze zaak geſchreven heeft, hy heerlijke dingen daar af aan ons vertellen zou: want deze man was zo razend in d'ze hartsrocht, dat hy, zo hy 't had darren beſtaan, gaerne, gelijk ik geloof, in deze overmaat gevallen

Waar Ariſtoteles
haar plaatſt

Cicero zeer
begerig
naar eer.

zou hebben, namelijk dat de deuchte niet te begeren is, dan om d' eer, die alrijt in haar gevolg is.

*Paulinam sepulsa a distat inertia
Celata virtus. a*

Henr. Corn.
lib. 4.
Od. 9.

Dit is zulk een valsche waan, dat het my ſpijt dat zy ooit plaats in 't verſtant van een man heeft konnen krijgen, die deze eer genoot, dat hy de naam van Wijsbegeerige droeg. Indien dit waar was, zo zou men ſlechts in 't openbaar deuchdelijk behoeven te zijn; en war de werkingen van de ziel aangaat, in de welke de ware zetel van de deucht geplaatſt is, wy zouden hen niet behoeven in regel en ordening te houden, dan voor zo veel zy ter kennis van een ander zouden komen. Heeft men dan ſlechts loofſelijk en ſcherpzinniglijk te zondigen? Indien gy, zegt Karneades, weet dat een ſlang in een plaats is verborgen, in de welke de geen, zonder daar op te denken, gaat zitten, van welks doot gy voordeel verhoopt, zo doet gy boofdelijk, als gy hem daar af niet bericht, en te meer om dat uw daat alleenlijk by u zelf bekend zal zijn. Indien wy de wet van wel te doen niet van ons zelve nemen, indien de ſtraffeloosheit aan ons tot rechtvaardigheit verſtrekt, tot hoe veelderhande boosheden hebben wy ons dagelijks over te geven? Dat S. Peduceus het geen C. trouwelijk weer overgaf, 't welk C. Plocius van zijn rijkdommen, met kennis van hem alleen, aan hem had vertrouwt, en 't welk ik ook dikwijls heb gedaan; ik vind dit niet zo prijfelijk, als ik wel verſoefelijk zou achten, zo wy gebrekkelijk daar in hadden geweest. My dunkt dat het goet en nut zal zijn dat ik in onze dagen het

De deucht
uic zich
zelve prijfelijk,
niet om d'eer.

*a Een onbekende deucht verſchilt
weinig van een begrave vaddigheit.*

voor-

Voortbeeld van P. Sextilius Rufus verhaal, die van Cicero beschuldigt word, om dat hy, tegen zijn geweten, een erfenis aan zich had getrokken, niet alleenlijk niet tegen de wetten, maar ook volgens de wetten.

M. Krassus en Q. Hortensius, de welken, uit oorzaak van hun gezach en macht, door een vreemdeling, voor zekere aandeelschappen, geroepen waren tot d' erfenis van een valsch testament, op dat hy door deze middel zijn rekening zou kunnen maken, en zijn voordeel doen, waren vernoegt metgeen deelgenoten van de valsheit te zijn, en weigerden niet vrucht daar af te trekken; zeker, genoech beschut, zo zy zich buiten de beschuldigingen, buiten de getuigen, en buiten de werten hielden. *Das zy gedemken dat zy God tot getuig hebben, dat is, gelijk ik acht, hun gemoed.* De deucht is een ydel en beuzelachtig ding, zo zy haar aanprijzing uit d' eer haalt. Wy zullen vergeeis aanvangen haar bezonderlijk te stellen, en van 't geval af te scheiden; want wat is 'er gevallen, dan d' eer en achting? En zeker, 's geval heeft de heerschappy in alles, en het verheerlijkt, of verduistert alle dingen eerder naar zijn believen, dan naar waarheit. Te maken dat de werken beken en gezien zijn, dit is warelijk 't werk van 't geval. 't Lot past ons d' eer toe, volgens zijn roekeloosheit. Ik heb 't zeer dikwijls voor de verdienste zien gaan, en dikwijls een lange streek de verdienste voorbystreven. De geen, die d' eerste de vergelijking van de schaduw by d' eer bedacht, deé beter, dan hy meende. Dit zijn zeer ydele dingen. Zy gaat ook somtijts voor haar lighaam, en overtreft het somtijts verre in lankheit. De genen, die aan d' Edeldom leren, in de dapperheit niets anders, dan d' eer, te

zoeken, als of 't geen, dat niet heerlijk *Cicero. Offic. lib. 1.* en verduistert is, gelijk was; wat winnen zy daar mee, dan dat zy hen onderwijzen dat zy zich nooit zullen wagen, zo men hen niet ziet, en wel acht te nemen of 'er getuigen zijn, die tijding van hun dapperheit konnen geven, schoon 'er wel duizent gelegentheden van wel te doen voorkomen, zonder dat men daar in gezien kan worden? Hoe veel bezondere heerlijke daden geschieden in 't gedrang van een strijt? De geen, die bezich is met anderen in zulk een gedrang na te speuren, is zelf niet zeer bezich daar in, en brengt tegen zich zelf de getuigenis voort, die hy van de handel en van 't bedrijf zijner spitsbroeders geeft. *De ware en wijze grootmoedigheid oordeelt dat dit eerlyke, 't welk meest de natuur volgt, in de daden, niet in d' eer bestaat.* Alle de roem en eer, daar naar ik in mijn leven tracht, is gerustelijk geleefd te hebben. Gerustelijk, niet volgens Metrodorus, of Arcesilaüs, of Aristippus mening, maar naar de mijne.

Dewijl de Wijsbegeerte geen middel voor de gerustheit heeft kunnen vinden, die in 't algemeen goet was; zo zoek yder die in zijn bezonder. Aan wie zijn Cesar en Alexander deze onëindige grootheid van hun naam en achting verplicht, als aan 't geval? Hoe veel menschen heeft het in 't begin van hun vordering gebluicht en gedoot, van de welken wy geen kennis hebben, die 'er gelijke moed en dapperheit, als de hunnen, toebrachten, zo de ramp van hun lot hen niet schichtiglijk, zelf in de geboorte van hun aanlagen, gestuit had? My heug niet dat ik gelezen heb, dat Cesar, in zo veel, en in zo utterste gevaarlijkheden, ooit gewond heeft geweest. Duzent zijn gesnevelt in minder ge-

Alexander en Cesar zijn hun achting aan 't geval verplicht.

*Ongereecht
Gehet van
Krassus en
Hortensius.
Cicero. Offic.
lib. 3.
cap. 18.*

*D' eer en
achting ge-
vallig.*

*Sallust. in
Cat. cap. 8.*

*'t Geval
geeft ons
d' eer.*

*D' eer moet
niet in de
dapperheit
gezoekt
worden.*

De kleine gevarelijkheden in d'oorlog nemen de meeste menschen wech.

varelijkheden, dan 't minste van de genen, die hy overgekomen is. Men moet onzindige treffelijke daden zonder getuigenis laten verloren gaan, eer een daar af tot voordeel komt. Men is niet altijd boven op een breuk, of in 't spits van 't heir, of voor d' ogen van de Veltöwerste, als op een tooneel. Men word tusschen de wal en gracht betrapt. Men moet het geval tegen een hoenderkoper beproeven. Men moet vier lompe boeren met hun hantbussen verneffelen. Men moet alleen ter zijden van de hoop afgaan, en, naar de nootzakelijkheid, die voorkomt, alleen bestaan. Zeker, indien men 'er acht op neemt, men zal, naar mijn gevoelen, by ervarentheit bevinden dat de gelegtheden, die 't minste gedruis maken, de gevarelijken zijn, en dat in d'oorlogen, die in onze tijden zijn gevoert, meer treffelijke lieden in lichte voorvallen, en van klein belang, en in de strijt om een klein gehucht zijn gesneuveld, dan in waardige en eerlijke plaatsen. De geen, die zijn doot voor qualijk besteed acht, zo hy niet in enige voortreffelijke gelegtheden inuvelt, zal; in plaats van zijn doot te verheerlijken, liever zijn leven verduisteren, terwyl hy veel gerechtigte gelegtheden van zich te wagen laat voorbygaan. Alle rechtvaerdige gelegtheden zijn deurluchtig genoech; vermits zijn geweten hen genoechfamelijk aan yder verbreed. Onze roem en eer zijn een getuigenis van onz geweten. De geen, die niet eerlijk is, dan om dat men 't zou weten, en om dat men hem daarom beter zou achten, na dat men kennis daar af heeft bekomen, die niet wil weldoen, dan op voorwaarde van dat zijn deucht by de menschen bekend zou worden, is geen man, van de welk men grote dienst kan trekken.

Eerlijkheit, die men toont om naarm te krijgen, is van weinig belang.

*Credo ch'el resto di quel verne, cose
Faceffe degne di tenerne conto,
Majur fin n'à quel tempo si nascose,
Che non è colpa mia s' hor' non le conto,
Perche Orlando a far' opere virtuose
Piu ch' à narrarle poi sempre era pronto,
Nè mai fu alcun' de suoi fatti espresso,
Se non quando hebbi testimonii appresso. a*

Artif.
Cant. 11.

Men moet ten oorlog trekken, om zijn plicht te betrachten, en deze vergelding daar af verwachten, die aan geen heerlijke daden, hoe verborgen zy ook zijn, konnen ontbreeken, zelfs niet aan de deuchtsame gedachten; te weten de vernoeving, die een wel geregelt geweten in zich, van zijn wel-doen, ontfangt. Men moet dapper voor zich zelf zijn, en voor 't voordeel, dat 'er is in zijn moed en dapperheit in een vaste en zekere plaats tegen de stormen van 't geval geplaatst te hebben.

*Virtus repulsa nescia sordida,
Intaminatis sulget honoribus:
Nec sumit aut ponit secures
Arbitrio popularis aure. b*

Horat. Car-
min. lib. 3.
Od. 2.

a Ik geloof dat hy in 't overige van de winter dingen doet, die waardig zijn dat men hen verhaalt. Maar zy waren in die tijt zo verborgen, dat de schubt, van dat ik hen niet verhaalt, my niet aangegeten moet worden: om dat Roeland alstijt vaerdiger was in dappere werken te bedrijven, dan in hen te verhalen; en geen van zijn daden wierd uitgedrukt en bekend, dan als 'er getuigen by waren.

b' De deucht, onkundig in schandelijk afgeslagen te worden, stikkert van onbesmette eerstaten; en neemt of verlaat niet d' amptbijlen naar 's believen van de gunst des volks.

Onze

Ampe van een klokke-moedige ziel.

Onze ziel moet haar rol spelen, doch niet tot vertoning; maar inwendig in ons, daar geen ogen, dan d'onzen, kunnen inzien. Daar beschut zy ons van de vrees des doots, van de pijnen, en van de schaamte zelve. Zy verzekert ons daar van 't verlies onzer kinderen; onzer vrienden, en goederen, en geleid ons, als de gelegenheit zich vertoont, in de gevarelijkheden van d'oorlog, *niet om enige winst, maar om de glans van d'eerbaarheid zelve.* Dit voordeel is groter, en waerdiger om gewencht en gehoopt te worden, dan de roem en eer, die niets anders is, dan een gunstig oordeel, 't welk men van ons doet. Men moet uit een geheel volk niet meer, dan een dozijn menschen uitkippen, om van een bunder lants t'oordeelen; en wy bevelen 't oordeel onzer neigingen en werken, de zwaarste zaak, die 'er is, en de gewichtigste, die men vind, aan de stem van 't gemeen, en van de menigte, de moeder van d'onkunde, ongerechtigheid en onstantvastigheid.

Wat d'eer is,

Nietigheid van d'achting by 't gemeen.

Elkes. Ver. Bist. lib. 2. cap. 1.

Is 't reden dat men 't leven van een wijze van 't oordeel der zotten doet afhangen? *Is 'er iets dwazer, dan de genen in 't algemeen iets 't achten, die men yder in 't bezonder verächt?* De geen, die tracht om haar te behagen, zal nooit gedaan hebben: dit is een doelwit, dat noch gedaante, noch vastigheid heeft. Daar is niets zo weinig 't achten, als 't gemoed van de menigte. Demetrius zeide op een geneughelijke wijze, van de stem des volks, dat hy de gene, die boven uitquam, niet meer achtte, dan die beneden afgang. Deze zegt noch meer: *Ik, wat my aangaat, oordeel dat, schoon 't niet lelijk is, echter lelijk word, als het van de menigte word geprezen.* Geen kunst, geen gebuigzaamheit van geest, zou onze gang

De stem van 't volk verächt.

tot het volgen van zulk een verdoolde en buitensporige geleide kunnen brengen. In deze ongeftuimige verwarring van geruchten, aanbrenghen, en wanen van 't gemeen, die ons drijven en voortstuwen, kan men geen streek stellen, die goet is. Laten wy ons geen zo vlottende en wankelbaar einde en gemerk voorstellen. Laat ons volstandiglijk de reden volgen: dat de gemene goetkeuring, zo zy wil, ons langs de zelve volg; en dewijl zy gantschelijk van 't geval afhangt, zo hebben wy geen wet om zulks eerder door een andere middel, dan door deze, te verhoppen. Schoon ik de rechte weg niet om zijn rechtheit volgde, zo zou ik hem volgen, om dat ik door ervarentheit bevonden heb dat hy eindelijk in 't gemeen de gelukkigste en nutste is. *De voorzichtigheit heeft deze gift aan de menschen gegeven, op dat zy zich te meer met d'eerlyke dingen zouden verblinden.* D'oude zeeman sprak dus in een grote storm tot Neptunus: *O God, gy zult my bergen, zo 't u belieft, of my laten verloren gaan, zo 't u belieft; maar ik zal mijn roer altiert recht houden.* Ik heb in mijn tijd duizent gebuigsame, gemengde en dubbelzinnige menschen gezien, die, gelijk yder verzekerde, beter werreltwijzen waren, dan ik, die ter plaats sneuvelde, daar ik af quam.

Men moet de reden volgen, als de rechte en gelukkigste weg.

Schalckheit zelden dienstg.

Risi successu posse carere dolor. a

Ovid. Heroid. Epist.

Paulus Emilij, naar zijn heerlijke tocht van Macedonien gaande, ver Wittigde Macedonal het Romainsche volk, dat het zijn tong zou bedwingen, om, gedurende zijn afwezen, niet van zijn werken te spreken. O hoe groot een verhindering in de gro-

a Ik heb belacht dat aan 'z bedroch het gevolg missen kan.

De lastering van 't gemeen is hinderlijk.

Lof van
Fabius Ma-
ximus

te zaken is het verlot der oordeelen !
Want yder heeft niet Fabius bestan-
digheit tegen de gemene , strijdige
en smadige middelen. Deze man wil-
de liever zijn gezach en achtbaarheid
door d'ydele verbeeldingen der men-
schen leren verscheuren , dan met een
gunstige achtung en toestemming van
't volk zijn ampt niet wel betrachten.

Eige lof te
horen heeft
een nature-
lijke zoet-
heit.
Pers. Satyr.
a.

Daar is ik weet niet wat naturelijke
zoetheit in zich zelf te horen prijzen :
maar wy lenen 't oor te zeer daar toe.

*Laudari haud metuam , neque enim
mihi cornea fibra est,
Sed recti finemque extremumque esse
refuso*

Euge tuum & belle. a

Ik bekreun my hier meê niet zo veel ,
hoedanig ik by een ander ben , als ik
my wel bekreun hoedanig ik in my
zelf ben. Ik wil door my zelf , en
niet te leen , rijk zijn. De genen ,
die van buiten zijn , zien niet dan d'ui-
gangen , en d'uitterlijke schijn. Y-
der kan van buiten goed gelaat tonen ,
schoon hy van binnen vol van koorts
en schrik is. Zy zien mijn hart niet ;
zy zien alleenlijk mijn uitwendig ge-
laat. Men heeft reden om de geveinst-
heit , die in d'oorlog gevonden word-
te lasteren. Want wat is 'er gemak-
kelijker voor een listig man , a's de
gevaerlykheden te mijden , en , schoon
men een week en murw hart heeft , de
stoute te vertonen ? Daar zijn zo veel
middelen , om de gelegentheden te
mijden van zich in 't bezonder te wa-
gen , dat wy de werrelt duizent ma-
len hebben bedrogen , eer wy ons op
een gevaerlyke weg belemmeren ; en

a Ik vrees niet geprezen te worden ;
wants mijn hart is niet van steen : maar
ik ontken dat dit uw , ai hoe treffelyk ! het
doelwit en einde van 't war en oprech-
te is.

zels dan als wy ons daar in gewik-
kelt vinden , zullen wy voor die tijt
onz spel met een goed gelaat , en met
een zeker en stout woort kunnen be-
d-kken , schoon onz hart van binnen
trilt. Indien men 't gebruik van Pla-
toos ring had , de welk de geen on-
zichtbaar maakte , zo men hem naar
't plat van de hant keerde , veel lieden
zouden zich verbergen , daar men zich
meest moet vertonen , en zouden be-
rou hebben van dat zy in zulk een eer-
lijke plaats staan , daar in de noot hen
zeker maakt.

Platoos
ring.

Veel zou-
den schro-
men , zo zy
darden.

*Falsus honor juvat , & mendax in-
famia terret*

Horat. E-
pistol. 11.
1. Epist. 16.

Quem nisi mendosum & mendacem ? b

Zie daar hoe wonderlijk onzeker
en twijffelachtig alle deze oordeelen
zijn , die naar d'uitterlijke schijn ge-
daan worden ; en daar is geen zo ze-
kere getuig , als yder aan zich zelf.
Hoe veel trosboeven hebben wy in
d'eersten tot medegezellen van onze
roem ? De geen , die in een ope af-
snijding vast en bestendig staat ; wat
doet hy daar in , 't welk niet vijftig
arme gravers voor hem doen , die hem
de weg openen , en , voor vijf stui-
vers daags hem met lutt lighamen
dekken ?

De Groten
doen niets
in d'oorlog,
of de klei-
nen hebben
de voor-
tocht.

--- Non quicquid turbida Roma Pers. Sa-
Elevat , accedas , examineque impro-
bum in illa

tyr. 1.

*Castiges trusina , nec te quaeferis
extra. c*

b Wie schept vermaak in een valsche
cer ? en wie verschrikt van een leugen-
achtige lastering ? geen ander , dan een
zondig en leugendachtig mensch.

c Steep niet het geen toe , dat het on-
gestuimig Romen opwerpt. Weeg en ver-
beter niet het snood onderzoek in die
schaal , en onderzoek u niet buiten n
zelf.

Groot ver-
mogen van
de geveinst-
heit in
d'oorlog.

Wy

Wat onze
naam te
vergroten
is.

Wy noemen dit onze naam vergroten, dat wy de zelfde in veel monden uitstrekken en zagen. Wy willen dat hy'er in't goede word ontfangen, en dat deze zijn vergroting aan hem tot voordeel gedijt. Zie daar wat in die voorneemen het verschonelijckte kan zijn: maar d'overmaat van deze ziekte strekt zich zo verre uit, dat veel trachten van hen te doen spreken, op wat wijze het ook is. Trogus Pompejus zegt van Herostratus, en Titus Livius van Manlius Capitolinus. dat zy begeriger waren naar grote, dan naar goede naam en achting. Deze zonde is gemeen. Wy zijn naestiger om van ons te doen spreken, dan hoe men van ons zal spreken; en 't is ons genoech dat onze naam op de tong der menschen loopt, op hoedanige wijze zulks ook geschied. Het schijnt dat bekent te wezen enigins is zijn leven en during in eens anders bewaring te hebben. Ik wat my aangaat, ik acht dat ik nergens anders, dan tot mijnent ben; en wat dit ander mijn leven betreft, 't welk in de kennis mijner vrienden geplaatst is, ik weet wel, als ik het zelfde blotelijk, en alleenlijk in zich aanmerk, dat ik'er geen vrucht noch genieting af gevoel, dan volgens d'ydelheit van een eigenzinnige waan. Ik zal, doot zijnde, noch minder daar af gevoelen, en gantschelijk het gebruik der ware nutigheden, die somtijts by geval daar op volgen, verliezen. Ik zal voortaan niets behouden daar door men 't op mijn achting zal hebben, noch daar door zy my kan raken, of tot my komen. Verwacht ik dat mijn naam de zelfde zal ontfangen? Voor'erst, ik heb geen naam, die genoech de mijne is: van twee, die ik heb, is d'een gemeen aan mijn geheel geslacht, ja noch aan anderen. Daar is te Parijs, en ook te Montpel-

De grote
naem, dan
de goede
achting ge-
zoekt.

Men heeft
na de doot
geen vrucht
van d'ach-
ting.

lier een gezin, dat mede de bynaam van Montaigne voert, en in Bretagne en Xaintonge een ander, dat de bynaam van de la Montaigne heeft. De verzetting van een enige silb zal onze pillen in dier voegen te zamen mengen, dat ik deel aan hun eer, en zy mischienen aan mijn schande zullen hebben. De genen van mijn geslacht, hebben eertijts zich ook Byquem gebynaamt, een bynaam, die noch heden aan een huis behoort, dat in Engeland bekent is. Wat mijn andere naam betreft, hy is voor de geen, die hem belieft aan te nemen. In dezer voegen zal ik mischienen een kruier in mijn plaats verëeren. Voorts, schoon ik een bezonder merk voor my had, wat kan het merken, als ik'er niet meer ben? kan het de nietigheid en ydelheit aanwijzen en begunstigen?

-- *Nunc lenior cippus non imprimis Perf. Sa-
offa? tyr. 1.*

*Laudat posteritas, nunc non è mani-
bus illis,*

*Nunc non è tumulo fortunatæque fa-
villa*

Nascuntur violæ? a

Maar ik heb elders hier af gesproken, Voorts, in een volle veltflagh, daar in tien duizent manuen vermint, of gedoot zijn, spreekt men nauwelijks van veertien of vijftien. Daar moet enige zeer uitsteekende grootheit, of enig gevolg van belang zijn, 't welk het geval daar by gevoegt heeft, die een bezondere daar, niet alleenlijk van een muskettier, maar ook van een Hooftman, geacht zal maken. Want een man, of twee, of tien te

De naam
der gemeene
treffelijcke
daden
smoort on-
der de me-
nigre.

*a Druke een liechter zaak nu 't gebeurt
niet? De nakomelingen prijzen hem-
Spruiten nu geen violetten uit zijn over-
blijfselen, uit zijn oppgeworpe aarde, en uit
zijn asch?*

doden,

doden, en zich kloekmoediglijk voor de doot te vertonen; zeker, dit is iets van belang voor yder van ons; want het betreft het alles: maar dit zijn gemene dingen, zo veel de werrelt aangaat. Men ziet 'er dagelijks zo veel; en men behoeft 'er zulk een menigte van diergelijken, om een voortreffelijke daat voort te brengen, dat wy daar af geen bezondere lof en aanprijzing kunnen verwachten.

-- *Casus multis hic cognitus, ac jam Tritus, & à medio fortuna ductus acervo.* a

Van zo veel duizenden van dappere mannen, die sedert vijftien hondert jaren, met de wapenen in de vuist, in Frankrijk zijn gesneeuvelt, vind men geen hondert, die tot onze kennis zijn gekomen. De geheugenis, niet alleenlijk der Hoofden, maar ook der strijden en verwinningen, is begraven. De weêrvarens van meer dan de helft des werrelts wijken, by gebrek van aantekening, niet uit hun plaats, en verdwijnen zonder during. Indien ik d' onbekende uitvallen wist, ik zou, gelijk ik meen, in alderhande voorbeelden de genen, die bekent zijn, zeer lichtelijk de voet lichten. Wat dan, dat van de Romainen en Grieken zelve, onder zo veel Schrijvers en getuigen, en van zo veel treffelijke en vreemde daden, zo weinig tot onze kennis zijn gekomen?

Daar is on-
gelijk meer
onbekent,
dan bekent.

*Virgil. A-
neid. lib. 7.*

*Ad nos vix tenuis famè perlabitur
aura.* b

c Zal veel zijn zo men van nu af over

a Dit geval is aan veel bekent, en nu gemen, en uit de groote hoop, die onder 't geval staat, voortgebracht.

b Een flau luchtje van geruchs en achting dringt naauwelijks tot ons deur.

hondert jaren in 't ruwe gedenkt dat 'er in onze tijt burgerlijke oorlogen in Frankryk zijn geweest. De Lacedemoniers, ten strijt gaande, offerden aan de Kunstgoddinnen, op dat hun daden wel en waerdiglijk aange- teken en beschreven zouden worden; want zy hielden 't voor een goddelijke en bovengemene gunstbewijs, dat de treffelijke daden getuigen vonden, die leven en geheugenis aan hen konden geven. Menen wy dat by yder scheut, die op ons aangelegt is, en op yder gevaar, dat wy lopen, terstont een schrijver is, die 't aantee- kent? Wijders, hondert Schrijvers zullen 't kunnen opschrijven, welker schriften niet langer dan drie dagen zullen duren, en van niemant gezien worden. Wy hebben niet het duizentste deel der oude geschriften. 't Geval, naar dat het hen gunstig is, geeft aan hen of korter, of langer leven: en van 't geen, dat wy 'er af hebben, mogen wy twijfelen of 't niet het ergste is; dewijl wy 't overige niet gezien hebben. Men maakt geen historien van zo geringe dingen. Men moet Hooft geweest hebben om een Kaizerryk of Koninkryk te verkrijgen. Men moet, altijt zwaker in getal, tweehondvijftig volle veldslagen hebben gewonnen, gelijk Cesar. Tien duizent goede medegenoten, en veel grote hooftmannen sneuvelen met grote moed en dapperheit in zijn gevolg; welker namen niet langer geduurt hebben, dan hun wijven en kinderen leefden:

De Lacede-
moniers of-
ferden als
zy ten strij-
gingen; en
waarom.

De schrif-
ten der Oud-
den be-
waart, of
verloren,
naar de
gunst van
't geval,

Kleine sla-
gen worden
niet aange-
teken.

Quos fama obscura recondit. c

Idem lib. 5.

Ja van de genen zelve, die wy wel-
doen, spreekt men, drie maanden, of

De gehe-
gens van
weldoen
duurt niet
lang.

c De welke zonder naam bedolven
leggen.

drie

drie jaren na dat zy gefneuveit zijn, zo weinig, als of zy 'er niet geweest hadden. De geen, die met de rechte maat en evenredenheit aanmerkt welker lieden en daden roem in de geheugenis der boeken stant houd, hy zal bevinden dat 'er in onze eeuw zeer weinig daden, en zeer weinig lieden zijn, die 'er met enig recht naar mogen trachten. Hoe veel deuchtsame mannen hebben wy hun eige achtting zien overleven, die gezien en geleden hebben, dat d' eer en roem, die zy in hun jonge jaren zeer gerechtlyk hadden verkregen, in hun tegenwoordigheit gebluscht en gedempt wierden? En zullen wy, om drie jaren van dit eigenzinnig en inbeeldig leven, onz waar en wezentlyk leven verliezen, en ons tot een eeuwige doot verplichten? De wyzen stelen zich een treffelyker en gerechtiger einde in zulk een gewichtig bestaan voor.

Senes.

De vergelding van een welgedane daat is, de zelfde gedaan te hebben: de vrucht van de dienst, is de dienst zelf. Men zou misschien een schilder, of ander ambachtsman, of ook een Rederijker, of een Letterkunstenaar kunnen verontschuldigen van dat hy arbeit om door zijn werken naam te krijgen.

De werken des deuchts door hun eige waarde vergolden.

De waan ter deucht aanprikkende, niet te verwerpen.

Maar de daden van de deucht zijn al t' edel uit hen zelve, om andere vergelding als van hun eige waarde te zoeken, en besonderlyk om haar in d' ydelheit der menschelike oordeelen te betrachten. En echter, indien deze valsche waan aan 't gemeen dienstig is om de menschen in hun plicht te houden, en het volk daar door ter deucht op te wekken: indien de Vorsten bewogen worden van dat zy zien dat alle de werrelt Trajanus geheugenis zegent, en die van Nero vervloekt; en indien hen dit beweegt, dat zy de naam van dit groot galgen-

aas, dat eertijts zo verschrikkelijc en ontzien was, zo onbeschroomdelijc gelasterd en vervloekt word, te weten door d' eerste leerling, die zulks onderstaat: dat zy dan vrijelijc toeneem, en groter word, en dat men haat zo veel voed, als 't mogelijk is. Plato, alles aanwendende om zijn burgers deuchtsaam te maken, raad ook aan hen, dat zy de goede achtting der volken niet zullen verachten. Hy zegt ook dat door enige goddelijc ingeeving gebeurt dat de bozen zelve dikwijls, zo wel met woorden, als met de mening, de goeden en quaden even weten t' onderscheiden. Deze man, en zijn leermeester zijn wonderlijc en stoute werkers om de werkingen, en goddelijc openbaringen overal, daar de menschelike kracht ontbreekt, te zamen te doen komen. En misschien om deze oorzaak noemde Timon, terwijl hy hem lasterde, hem de grote smit en maker der wonderdaden: gelijk de Treurdichters hun toelucht tot God nemen, als zy d' uitgang van hun voorstel niet kunnen einde brengen. Dewijl de menschen, uit oorzaak van hun ongenoechsaamheit, niet wel met goede munt kunnen betaalt worden; zo laat 'er ons ook de valsche toegebruiken.

Goede achtting by de volken niet te verachten.

Plato de tocsteller van wonderdaden. Cicero de Natur. Dier. lid. 1.

Deze middel is van alle Wetgevers aangewend; en daar is geen burgerlijc bestieuing, in de welke niet enige vermenging, of van kerkplichtige ydelheit, of van leugenachtige waan is, die dienstig is om het volk in plicht te houden. Hier uit spruit het dat zy ten meestendeel hun oorsprong en begin uit fabelen hebben, die met overnatuurlijke verborgenheden omgepronkt zijn. Dit heeft achtting en gezach aan de valsche godsdiensten gegeven, en gemaakt dat zy van de verstandige lieden begunstigt wierden.

Burgerlijc bestieuingen ten meestendeel van ydel plechtelikheden verzelen in hun begin met valsche verborgenheden omgepronkt.

Hierom is 't dat Numa en Sertorius, om de menschen beter van geloof te maken, hen met deze zothet hebben geweid en gepaait; d'een dat zijn Nymfe Egeria, en d'ander dat zijn witte hinde, hen, van der goden wegen, alle de raden brachten, die zy te nemen hadden.

Leugenachtige beschermgoden der oude burgerlijke bestellingen.

De zelfde achtbaarheid, en 't zelfde gezach, dat Numa, onder de naam van de voorstant van deze goddin, aan zijn wetten toevoegde, gaf Zoroaster, de Wetgeever der Baktrianen en Perlianen, aan de zijnen, onder de naam van de God Oromazis; Trismegistus, de Wetgeever der Egyptenaars, onder die van Mercurius; Zamolxis, de Wetgeever der Schythen, onder die van Vesta; Charondas, de Wetgeever der Chalceden, onder die van Saturnus; Minos, de Wetgeever der Kreters, onder die van Jupiter; Lykurgus, de Wetgeever der Lacedomoniers, onder die van Apollo; Drako en Solon, de Wetgeevers der Atheners, onder die van Minerva. Alle burgerlijke bestiering heeft een God tot haar hoofd en oorsprong: d'anderen 't onrecht en valschelijk; maar warelijk en oprecht de gene, die Moïses voor 't Joodsche volk, uit Egypten getrokken, oprechte. De godsdienst der Beduyns, gelijk de Heer van Jouinville zegt, bracht onder andere dingen meê, dat de ziel van de geen onder hen, die voor zijn Vorst storf, in een ander lighaam, dat gelukkiger, schoonder en sterker was, overging; om 't welk zy hun leven veel gewillijker waagden.

Lucan. lib. 1.

In ferrum mens prona viris animaeque
capaces

Mortis, & ignavum est reditura par-
cere vitæ. a

Zie daar een heilsaam geloof, hoe ydel het ook is. Yder volk heeft veel zodanige voorbeelden in zich: maar deze zaak zou een bezondere verhandeling verdienen. Om noch een woort op mijn eerste reden te zeggen: Ik raad den Juffrouwen voortaan niet, dat zy hun plicht eer noemen: want, *Cicero de*
gelijk de gewoonte zegt, dit alleen word fin. lib. 2.
eerlijk genoemd, 't welk, volgens het gemeen gerucht, heerlijk is. Hun plicht is de kerne, en hun eer is niets, dan de sehors. Ik raad hen ook niet dat zy aan ons deze verontschuldiging, in betaling van hun weigering, geven: want ik vooronderstel dat hun meningen, hun begeerte, en hun wil, 't welk zaken zijn, daar d'eer niet naar te zien heeft, om dat daar af niets van buiten blijkt, noch beter geregelt zijn, dan d'uitwerksefen.

Quæ, quia non liceat, non facit, illa
facit. b

Orat. A.
mor. lib. 3.
Eleg. 4.

't Ongelijk, zo tegen God, als in 't geweten, zou zo groot zijn zulks te begeren, als het uit te voeren. Wijders, dit zijn doeningen, die uit zich zelven heimelijk en verborgen zijn. Zy zonden lichtelijk een daar af, daar d'eer in bestaaf, eens anders kennis kunnen onttrekken, zo zy geen ander gemerk op hun plicht, en op de genegentheit hadden, die zy de kuisheit voor haar zelve toedragen. Yder eerlijk mensch verkieft liever zijn eer, dan zijn geweten, te verliezen.

a De geest van zulke mannen zijn tot het staal genegen, en hun zielen bevatten de doot; en 't leven, dat wederkeren zal, te sparen, is blobartigheit.

b Zy, die 't niet doet, om dat zy 't niet mag doen, doet het.

Vad

Van de Verwaantheit.

Zeventiende H O O F T D E E L.

Eerste Afdeeling.

Verwaantheit, wat zy is. Wy houden ons aan de schaduw, en niet aan 't wezen. Hoe men zich bekend mag maken. Ongeregelt gelaat, uit natuurlijke neigingen spruitende. Eerbewijs van ootmoedigheid verzelt; daar een Vorst niet te quistig in moet zijn. Stuwsch gelaat van Keizer Konstantius. De verwaantheit in twee delen gedeelt. Meesterschap van verachting verzelt. Wy achten eens anders beter dan 't onze. Goede uitwerking eerder aan 't geluk, dan aan onze naestigheid toe 't eigenen. De wijsbegeerte bequaamt om onze ydelheit te kennen. Montaignes klein gevoelen van zich zelf. Grote roffel van Dionysius tot zijn gedichten, die versworpen worden; de Godspraak tegen hem qualijk uitgelegt.

Wat ver-
waantheit
is.

DAAR is een ander slach van eer en roem, dat een al te goet gevoelen is, 't welk wy van onze waarde en dapperheit hebben. Dit is een onbedachte genegenheit, daar meê wy ons zelven lieven en onthalen, die ons anders dan wy zijn, aan ons zelven vertoont: gelijk de verliefde hartstocht aan 't onderwerp, dat hy omhelst, schoonheden en bevalligheden leent, en te weechbrenghet dat de genen, die 'er af bevangen zijn, met een ontroert en verbijstert oordeel het geen, dat zy liefhebben, anders en volmaakter vinden, dan het is. Ik wil niet dat iemand, uit vrees van aan die kant te missen, zich zelf zal te buiten gaan, en niet kennen, en dat hy zal menen minder te zijn, dan hy is. 't Oordeel moet overal zijn rechte streek houden. 't Is

reden dat de mensch in dit onderwerp, gelijk elders, het geen ziet, dat de waarheit aan hem vertoont. Indien hy Cesar is, dat hy zich de stoutte Hoofdman ter werrelt bevind. Wy bestaan gantschelijk in de gewoonte; en de gewoonte vervoert ons. Wy verlaten de zelfstandigheit der dingen. Wy houden ons alleenlijk aan de takken, en laten de stronk, en 't lighaam varen. Wy hebben den vrouwen geleert root te worden met alleenlijk het geen te horen noemen, 't welk zy geenins vrezen te doen. Wy darren onze leden niet met de rechte naam noemen, en vrezen niet hen tot alle ontucht te gebruiken. De gewoonte verbiedt ons wettige en natuurlijke dingen door woorden uit te drukken; en wy geloven haer daar in. De reden verbiedt ons ongeoorlofde

Wy houden ons aan de schaduw, en niet aan 't wezen.

Verkeerde schaamte.

Strijf van de gewoonten.

Men moet overtechdele -

en quade dingen te doen, en niemant geloofst haar daar in. Ik vind my hier in de wetten van de gewoonte belemmert: want zy laat niet toe dat men wel, of qualijk van zich spreekt. Maar wy zullen haar voor deze maal daar laten. De genen, die door 't geval, 't zy men 't goet of quaat zal noemen, hun leven in enige uitsteekende staat overgebracht hebben, mogen door hun openbare werken getuigen hoedanig zy zijn. Maar de genen, die 't niet, dan onder de menigte gebruikt heeft, en van de welken niemant zal spreken, zo zy zelve niet van hen spreken, zijn te verontschuldigen, zo zy de stoutheit nemen om van hen zelve by de genen te spreken, aan de welken gelegen, is dat zy hen kennen; volgens 't voorbeeld van Lucilius.

Hoe men zich bekent mag maken.

*Ille velut fides arcana sodalibus,
olim*

*Credebas libris, neque si male cesserat,
usquam*

*Decurrens alio, neque si bene: quo fit,
ut omnis*

*Votiva pateat veluti descripta ta-
bella*

Vita senis. 2

Hy beval zijn daden en gedachten aan zijn papier, en schilderde zich daar in zodanig af, als hy zich bevond te zijn. Rutilius en Skaurus wierden hierom niet te minder geloofst; en diende aan hen niet tot lastering. My heugt dat men, van mijn tedere kintsheit af, ik weet niet wat gelijkheit en over-

a Hy vertroude eerstzins zijn geheimenissen aan de boeken, als zijn getrouwe vrienden. Hy nam, 't zy hem iets qualijk of wel gelukte, zijn toegang nergens anders toe; 't welk oorzaak was van dat men 't geheel leven van deze oude man als in een lijst, die men uit belofste ten toon stelt, opgeschreven zag.

Tacit. in vit. Agricol.

penkoming van lighaam en gebaar, enige ydele en dwaze verwaantheit betuigende, in my bemerkte. Ik wil 'er voor'eerst dit meê zeggen, dat het niet wanvoeghelijk is zo eige zeden en neigingen te hebben, en die in ons zo ingelijft zijn, dat wy geen middel hebben om hen te gevoelen en te kunnen: en van zodanige natuurlijke neigingen behoud het lighaam gemenelyk enige plooi, zonder onze kennis en toestemming. Dit was een gemaaktheit, op haar schoonheit pafende, die Alexander een weinig het hoof ter zijden deê hangen, en die Alcibiades murw en tederlyk deê spreken. Julius Cesar kraude zijn hoof met d' een vinger; 't welk het gelaat van een man is, die vol van konmerlyke gedachten is: en Cicero, gelijk my dunkt, was gewent de neus op te trekken; 't welk een spotachtige natuur aanwijft. Zodanige bewegingen komen in ons komen, zonder dat wy 't gevoelen. Daar zijn anderen, door kunst gemaakt, van de welken ik niet spreek; gelijk de groetenissen en eerbewijzingen, daar door men gemenelyk t' onrecht d' eer van zeer ootmoedig en beleeft te zijn verkrijgt. Men kan uit roem en eer ootmoedig wezen. Ik ben zeer mild en quistig in de hoet te lichten, inzonderheit in de zomer, en ontfang dit nooit, zonder het te vergelden, van enige aanzienelyke man, hoedanig hy ook is, zo hy niet in mijn dienst is. Ik zou wel van enige Vorsten, die ik ken, begeren dat zy spaarzamer, en rechte besteders daar af waren: want zy, zo zonder maat en bescheidenheit uitgestort, doen geen vrucht; indien zy zonder opzicht zijn, zo zijn zy zonder uitwerking.

Laat ons, onder de wangeregelde gebaren, ook de stuurheit van de Kaizer

Ongeregelt gelaat uit natuurlijke neigingen spruitende.

Groetenissen en eerbewijzingen van ootmoedigheid en heusheit verzelt.

Een Vorst kan te quistig daar in zijn.

Stuurfch gelaat van Kaizer Konstancius.

Kaizer Konstancius niet vergeten, die in 't openbaar het hoofd altijd steil en recht hield, zonder het herwaarts noch derwaarts te kerèn, of te buigen, zelfs niet om de genen, die hem van ter zijden groetten, 't aanschouwen, die zijn lighaam als onbewegelijk stijf hield, zonder zich door de schudding van zijn koets te verroeren, en zonder zich voer de menschen te darren snuiten, spuwen, of 't aangezicht af te wifsen. Ik weer niet of dit gelaat, 't welk men in my bemerkte, van deze eerste aart was; en echter had ik enige verborge neiging tot dit gebrek, gelijk wel mogelijk is; en ik kan niet de bewegingen van 't lighaam verantwoorden. Maar wat de bewegingen der ziel aangaat, ik wil hier 't geen, dat ik 'er af gevoel, belijden. In deze roem zijn twee delen; te weten zich te hoog 't achten, en andere niet genoeg 't achten. Wat het een aangaat, my dunkt vooréerst dat deze aanmerkingen aangemerkt moeten worden. Ik gevoel my van een doling in de ziel geparft, die my mishaaft, en poog de zelfde, als onbillijk, en noch meer als lastig, te beteren; maar ik kan haar niet uitrukken: dat is dat ik de rechte waarde der dingen, die ik bezit, verminder, en de prijs der dingen, die van de hant, en niet de mijnen zijn, verhoog, om dat zy aan anderen behoren. Deze aart strekt zich verre uit. Gelijk het voorrecht van d'achtbaarheid, en 't gezach maakt dat de mannen hun gemalinen, en veel vaders hun kinderen met een zonderlinge verfmading aanschouwen; zo doe ik ook; en in twee gelijke werken zou ik altijd het mijne tegenspreken. Dit spruit niet zo zeer hier uit, dat de nijt van mijn vordeing en verbetering mijn oordeel ontvoert, en my belet my zelf te voldoen,

als wel hier uit, dat de meesterschap zelve verächtung van 't geen voortbrengt, dat men heeft en bestiert.

De vreemde burgerlijke bestieringen, zeden en talen vleiden my: en ik bevind dat het Latyn, door zijn waardigheid, my verrukt veerder dan aan 't zelfde toebehoort; gelijk het de kinderen, en 't gemeen volk doet.

De huishouding, 't huis, en paert van mijn geuur, schoon van gelijke waarde, is yder beter dan 't mijne, om dat het niet het mijne is. Ik ben, behalven dat, ook zeer onkundig in mijn zaak. Ik ben over de verzeeking en belofte, die yder van zich heeft, verwondert; in plaats dat 'er byna niets is, 't welk ik geloof te weten, en dat ik aan my dar beloven te doen. Ik heb mijn middelen niet voor de hant, en in voorraat, en ben 'er niet af onderwezen, dan na d'uitwerking. Ik ben zo twijfelachtig van mijn eige, als van eens anders kracht. Hier uit spruit het dat ik, zo ik enig werk loffelijk uitvoer, zulks eerder aan mijn geluk, dan aan mijn naerftigheid toeëigen; om dat ik benaan de alle met gevaar en vrees ontwerp. Ik heb ook dit in 't algemeen, dat ik van alle de gevoelens, die d'aaloutheit van de mensch in 't ruwe gehad heeft, de genen, die ons meest verächtten, vernederen en vernietigen, lieft onihels, en my meest daar aan hou. De Wijsbegeerte schijnt my nooit zo schoon spel te hebben, dan als zy tegen onze verwaantheit en ydelheit strijd, als zy oprechtelijk haar wankeelbaarheid, haar zwakheit, en haar onkunde bekent.

My dunkt dat het al te groot gevoelen; 't welk de mensch van zich zelf heeft, de voedstermoeder der valsche wapenen, zo in 't algemeen, als in 't bezonder, is. Deze lie-

De verwaantheit in twee delen gedeelt.

Meesterschap en voorrecht van gezach met verächtung verzelt.

Wy achtte eens anders alrijt beter dan 't onze

Goede uitwerking eerder aan 't geluk, dan naerftigheid toe 'oigenen.

De Wijsbegeerte bequaamt ons onze ydelheit te loonen.

Hoe verre de mensch te vertrouwen; dewijl hy onkundig van zich zelf is.

den, die zo ylings op Mercurius bykring niet strijken, en die zo diep in de hemel inzien, breken my 't hoofd. Want gy kunt denken hoe verre ik, in mijn oeffening en bezigheid, daar af de mensch het onderwerp is, een zo uitterste verscheidenheit van oordeelen, zulk een verwart doolhof van zwaaiigheden, en zulk een verscheidenheit en onzekerheit, zelfs in 't school der Wijsheit vindende, deze lieden in d'oorzaak van de vloeijing en ebbing van de vloer de Nyl zou geloven; dewijl zy zelven geen besluit van de keunis van hen zelven, en van hun eige staat, die geduriglijk voor hun ogen, en in hen is, hebben konnen nemen, en dewijl zy niet weten hoe 't geen beweegt, 't welk zy zelven doen bewegen, en hoe zy ons de werkruijen, die zy zelven hebben en handelen, zullen afschilderen, en afftrekken. De nieuwsgierigheit van de dingen te weten is, gelijk de Schrift zegt, aan de menschen tot een geestel gegeven.

Nieuwsgierigheit de geestel van de mensch.

Montaigne klein geve, elien van zich zelf.

Maar om tot mijn bezondere zaak te komen, 't is zeer zwaar dat iemand anders zich minder, ja iemand anders my minder acht, dan ik my zelf. Ik acht my van de gemene hoop te zijn, behalven hier in, dat ik my daar voor hou; schuldig aan de slechtste en gemene volks gebreken, maar die ik niet ontken en verschoon. Ik schat my nergens in, dan in dit, dat ik mijn waarde ken. Is 'er eer of roem, zy is my van buiten en boven op overstort door 't verlaat van mijn natuur en geseltheit; en zy heeft geen lighaam, dat voor 't gezicht mijns oordeels verschijnt. Ik ben 'er af bespreegt, maar niet deurverwt. Want zeker, wat d'uitwerkfelen des geests aangaat, op welke wijze het ook zy, van my is nooit iets voortgekomen,

dat my vernoegde; en eens anders goetkuring voldoet my niet. Ik ben teder en zwaar van cordeel, en bezonderlijk tegen my zelf. Ik gevoect in my zelf dat ik van zwakheit vlot ben, en afwijk. Ik heb niets van 't mijne, daar meê ik mijn oordeel vernoegen kan. Mijn gezicht is klaar en geregelt genoeg: maar het ontroert en verbijstert, als 't zijn ogen opent; gelijk ik klaarblijkelijk in de Dichtkunde beproef. Ik bemin haar boven maten. Ik ken my genoeg in de werken van anderen; maar om de waarheit te zeggen, ik stel het kint toe, als ik 'er de hant aan wil steeken. Ik kan my zelf niet lijdén. Men kan elders overal de zot spelen, maar niet in de Dichtkunde.

-- *Mediocribus esse poësis* *Horat. in*
Non dii, non homines, non concessere *Art. Poth.*
colonna. a

Och! dat deze spreuk in 't voorster winkels van alle onze drukkers gevonden wierd, om aan zo veel rijmers d'ingang daar af te verbieden.

-- *Verum* *Martial.*
Nil securius est malo Poëta. b *Hb. 12. E.*
fig. 64.

Wat hebben wy niet van deze lieden? Grote toesel in d'Olympische spelen tot Dionysius gedichten, Dionysius de Vader achtte niets zo zeer uit zich, als zijn gedichten. Hy zond ook, in de tijt der Olympische spelen, Dichters en Zangkundigen met wagens, die in heerlijkheit alle d'anderen overtroffen, om zijn gedichten te vertonen, met hutten, die Koninklyk verguld, en met tapijten toegestelt waren. Als men zijn gedichten te voorichijn bracht, zo trok,

a *Noch de goden, noch de menschen, noch de toontafels hebben aan de Dichters toegestaan middelmatig te zijn.*

b *Maar daar is niets veiliger, dan een quaast Dichter.*

in

in 't begin de gunst, en d'uitsteekentheit van d'uitspraak, d'aandacht van 't volk daar op. Maar toen het daar na de wanvoeghelijkheid van 't werk overwoog, begon het eerst het zelfde te verachten, en, in de verbitteringen van zijn oordeel voortvarende, borst in woede uit, en stortte van spijt op alle deze hutten, die het omwierp en verscheurde. En dewijl zijn wagenen in hun loop ook niets, dat van belang was, uitrichtten, en 't schip, 't welk zijn volk voerde, Sicilien mitte, en door de storm tegen de kust van Tarente gedreven en gebroken wierd, zo hield dit zelfde volk voor zeker en waarachtig, dat dit een uitwerkfel der goden was, die, gelijk zy, tegen dit quaat gedicht vergramt waren. De scheepslieden zelve, den schipbreuk ontkomen, versterkten dit gevoelen, 't welk ook van de god-

spraak zelve, die zijn doot voorzee, enigflins scheen bevestigt te worden: Deze godspraak bracht mede, dat Dionysius naby zijn einde zou zijn, als hy de genen, die beter waren dan hy, verwonnen zou hebben: 't welk hy op de Karthagiers bediede, die hem in macht overtroffen: in voegen dat hy, tegen hen te doen hebbende, dikwijls de verwinning ontweek, en matigde, om de zin en mening van deze voorzegging niet onderworpen te zijn. Maar hy verstond de zelfde qualijk: want de god merkte de tijt van 't voordeel, dat hy door gunst en ongerechtigheit t'Athenen op de Treurdichters, beter dan hy, verkreeg, na dat hy om strijt zijn Treurspel, de Lenejers genoemt, had doen spelen. Hy storf kort na deze verwinning; en ten deel van d'overmatige blijchap, die hy daar af ontfing.

Godspraak van hem, qualijk uit gelegd.

Zijn doot.

Tweede Afdeeling.

Vermaak in eige bedrijf aangenaam. Voortreffelijkheid van de geschriften der Ouden. Stijl van Montaigne. Vermakelijke koutingen den Vorsten aangenaam. Zedigheid van Montaigne. Onderscheit tusschen Salustius en Cesar. Plurarchus boven Seneka gestelt. Verandering van taal in yder gewest. Mannelijke taal der Gaskonjers. De schoonheit een voortreffelijk ding. De ziel moet met het lighaam verëenigen. 't Lighaam machtig om eendige vergelding, of straf t' ontfangen. Schoonheit 't eerste voordeel van d' een boven d' ander. welke gestalte best aan een man past. Hoge gestalte ontsagheijk. Schoonheit in de bestuurders vereijcht. Misgreep door der zelfder gebrek aan Filopemen. wat de schoonheit der mannen is.

Vermaak in zijn eige bedrijf aangenaam en gemakke-lijk.

HEt geen, dat ik van 't mijne verschonelijk vind, is niet zodanig uit zich, en naar waarheit; maar in vergelijking van andere

erger dingen, aan de welken men, gelijk ik zie, achting geeft. Ik ben nietdig op 't geluk der gener, die zich in hun werk konnen verblijden, en behagen

gen daar in scheppen : want dit is een gemakkelijke middel om zich zelf te verheugen ; dewijl deze geneuchte uit de mensch zelf gehaalt word , bijzonderlijk als 'er een weinig bestandigheid in hun eige waan is. Ik ken een Dichter , tegen de welk men stijf en sterk , in 't openbaar en in 't heimelijk , ja hemel en aarde , uitroepen dat hy 'er weinig af verstaat. Hy vermindert echter niet de maat , die hy daar af aan zich zelf genomen heeft. Hy begint altijd weêr , en bout van nieuws aan. Hy volhard altijd , en houdt zich zo veel te vasten aan zijn meening , als hy 't alleen moet verdedigen. Wat mijn werken aangaat , 't is 'er zo verre af dat zy my aanlachen , dat ik , zo dikwijls als ik het overzie , ook zo dikwijls daar op vergram.

uit , of immers zo diep , als my mogelijk is daar naar te trachten. Ik behoeft in al 't geen , dat ik aanvang , aan de bevalligheden t' offeren , gelijk Plutarchus van iemand zegt , om hun gunst te verkrijgen.

-- *Si quid enim places,
Si quid dulce hominum sensibus in-
fluit,
Debentur lepidis omnia Gratiis.* b

Zy verlaten my overal : alles is grof en ruw by my , daar ontbreekt beschaaitheit en schoonheit. Ik kan ten hoogsten de dingen niet hoger doen gelden , dan zy waardig zijn. Mijn maaksel helpt niet tot de stoffe. Ik behoeft haar dieshalven zeer krachtig , van groot gewicht , en die van zelfs blinkt. Indien ik gemene en aangenome aanvaard , 't is om my te volgen ; my , die geen al te dienstplichtige en droeve wijsheit bemin , gelijk de werrelt doet : en om my te verheugen , niet mijn stijl , die eerder deslige en ernstige stoffen begeert ; immers zo ik een vorm-loze taal , en die zonder regel is , stijl mag noemen. Een onbekende taal van 't gemeten volk , en een voortgang zonder bepaling , verdeeling en besluit verbijstert ; gelijk de taal van Amasianus en Rabirius. Ik kan noch behagen , noch verheugen , noch kittelen. De beste vertelling ter werrelt verdroogt en verquijnt onder mijn handen. Ik kan niet anders , dan met ernst spreken. Ik ben gantschelijk ontbloot van deze gewintheit , die ik in veel van mijn makers zie , de welken de genen , die eerst komen , met alderhande koutingen kunnen onderhouden , en een

Stijl van
Montaigne.

b *Want indien iets aangenam is , en indien enige zoetigheid tot de zinnen der menschen invloet , men is alles aan de lustige bevalligheden verplicht.*

gehele

Verwaa-
nheit van
zeker Dich-
ter.

Klein ge-
voelen van
Montaigne
van zich.

Ovid. de
Pansone lib.
1. Reg. 6.

*Cum relego , scripsisse pudet , quia plu-
rima cerno,
Mae quoque qui feci , iudice , digna
lini.* a

Ik heb altijd in mijn ziel een denkbeeld , 't welk aan my een beter vorm vertoont dan de geen , die ik in 't werk gebracht heb ; maar ik kan hem niet vatten , noch uitvoeren : en dit denkbeeld zelf is noch niet hoger , dan van de middelslach. Ik redeneer en besluit daar uit dat de voortbrengingen dezer rijke en grote zielen van de verlede tijt verre voorby d' uitstrekking van mijn inbeelding en wensch zijn. Hun geschriften vernoegen en voldoen my niet alleenlijk ; maar maken my ook van verwondeling verbaast en opgetogen. Ik oordeel van hun voortreffelijkheid ; ik zie haar , ten einde

Voortreffelijke
geschriften
der Ouden.

a *Als ik mijn geschriften overlees , scham ik my dat ik hen geschreven heb , om dat ik zeer veel dingen zie , die ik zelf , de welk hen gemaakt heb , waardig oordeel uigewijscht te worden.*

gehele menigte naar hen doen luisteren, en 't oor van een Vorst naar hen trekken, zonder hem te vermoeden, vermits nooit aan hen stoffe ontbreekt. Want zy kunnen deze bevalijkheden, die zy hebben, aan d' eerste, die hen voorkomt, gebruiken, en haar naar d' aart en bevatting der gener, met de welken zy te doen hebben, schicken. De Vorsten hebben weinig vermaak in beständige redeneringen; en ik schep geen geneucht in kluchtjes en vertellingen te verhalen. Ik kan niet d' eerstvoorkomende en gemakkelijkste redenen, die gemeenlijk meest geprezen worden, gebruiken. Elendig Preker voor 't gemeen. Ik zeg gaerne van alle stoffe d' uiterste dingen, die ik 'er af weet. Cicero acht dat in alle verhandelingen van de Wijsbegeerte het begin het zwaarste lid is. Indien dit dus is, zo hou ik my voorzichtiglijk aan 't besluit. Men moet de snaren op alle geluiden kunnen verzachten; en de scherpste is 't geen, dat minst in 't spel voorkomt. Daar is ten minsten zo veel volmaaktheit in een ydele zaak op te heffen, als in een zwap op te houden. Men moet somtijts de dingen slechts boven op verhandelen, en somtijts diep daar in zinken. Ik weet wel dat de menschen ten meestendeel in deze laagte houden, om dat zy de dingen alleenlijk naar deze eerste schors, die zich van buiten vertoont, bevatten. Maar ik weet ook dat men de grootste meesters, en Xenefon en Plato, met de dingen te zeggen, en te verhandelen, tot dit laag gebruik, dat naar d' aart van de gemene hoop is, ziet afzakken, en dat zy hen met bevalijkheden, die nooit aan hen ontbreeken, ondersteunen. Voorts, mijn taal heeft geen gemak en vloeitheit in: zy is scherp, en heeft haar vrije

schikkingen, die buiten de regel lopen. Ik schep 'er behagen in, is 't niet uit mijn oordeel, ten minsten is 't om mijn neiging. Maar ik gevoel wel dat ik 'er my somtijts te verre in verloop, en dat ik, de kunst en gemaktheit al te zeer mijden willende, van een andere zijde weêr daar toe verval.

--- *Brevis esse laboro,
Obscurus fio. a*

*Horat. de
Art. Poes.*

Plato zegt dat het lange, of 't korte geen eigenschappen zijn, die de taal van haar waardigheid beroven, of prijs daar aan geven. Schoon ik my onderwond deze andere stijl, die efsen, eenparig en geregelt is, te volgen, ik zou 'er niet toe kunnen komen. En hoewel d' afsnijdingen en dalingen van Salustius in de redenen meer met mijn natuur overeenkomen, zo vind ik echter Cesar groter, en ongemakkelijker om te vertonen; en schoon mijn neiging my meer port om Seneka na te volgen, zo acht ik echter de taal van Plutarchus hoger. Gelijk ik in 't zwijgen, zo volg ik ook in 't spreken eenvoudiglijk mijn natuurlijke vorm. Hier uit spruit misschien dat ik meer in 't spreken, dan in 't schrijven vermag. De beweging en 't gebaar prikkelen de woorden aan, inzonderheit in de genen, die zich met heftigheid bewegen, gelijk ik doe, en die hittig worden. De gestalte, 't aangezicht, de stem, het kleet, en de staat kunnen enige achtung aan de dingen geven, die uit zich zelve van weinig belang zijn, gelijk het gesnap en gebeuzel. Messala klaagt in Tacitus over enige klederen van zijn tijd, en op 't maakfel der banken, daar de Redenaars te spreken hadden, en die hun welsprekenheit verzwakten.

*Onder-
scheit ruf-
schen Sa-
lustius en
Cesar.*

*Plutarchus
boven Se-
neca gestelt.*

*Wat tot de
welspre-
kenheit
doet.*

*a Tracht ik kort te zijn, zo word ik
duister.*

Aaaa

Mijr

Vermakelij-
ke koutin-
gen den
Vorsten
aangenaam.

Taal van
Montaigne.

Verände ring van taal in yder gewest.

Mijn Fransche taal is door d' onbeschaaftheit van mijn gewest verändert, zo in d' uitpraak, als elders. Ik zag in deze gewelten nooit mensch, die niet krachtiglijk naar zijn landaart riekte, en d' oren, die zuiver Fransch zijn, niet querste. Dit is echter niet, om dat ik in mijn Perigordynsche taal zeer geoeffent ben: want ik heb 'er zo weinig gebruik af, als van de Duitfche taal; en ik bekreun 'er my ook weinig mee. 't Is een taal, gelijk hier omtrent my, die van Poictou, Xaintonge, Angoulesme, Lymosin en Auvergne; gepronkt, stepende en besmeert. Boven ons, naar 't gebergte, is de Gaskonsche taal, die ik zonderling schoon, helder, kort, zinnijk, en warelijk mannelijk en krijsachtig vind; meer dan enige andere, die ik versta; zo zenuwächtig, krachtig en welvoegend, als de Fransche bevalijk, aangenaam en overvloedig is. Wat de Latynsche aangaat, die aan my tot een moedertaal is gegeven, ik heb door afwenning de vaerdigheid van 't gebruik in 't spreken verloren; ja zelfs ook in 't schrijven, daar in ik eertijts zo rap en vaerdig was. Zie daar hoe weinig ik van die zijde deug.

Mannelijke taal der Gaskonjers.

Fransche taal.

De schoonheit een voorreffelijke zaak.

De schoonheit is een zaak van grote aanprizing in d' ommevang der menschen; zy is d' eerste middel van verëeniging met malkander; en geen mensch zo woest en onbezuift, noch zo halfsturig, die zich niet enigfins van haar zoetheit getroffen gevoelt. Het lighaam heeft een groot deel in onz wezen; daar in het van hoge achtung is; en in dezer voegen is des zelfs maakfel en samenzetting van zeer gerechte aanmerking. De genen, die onze twee voqtame delen willen schieften, en hen van malkander scheiden, hebben groot ongelijk. In te-

gendeel, men moet hen weër te zamen koppelen, en verëenigen. Men moet aan de ziel bevelen, niet zich ter zijden te trekken, zich alleen te houden, en 't lighaam te verächten en over te geven; gelijk zy ook niet zou konnen doen, dan door enige nagebootsite apery; maar zich daar mede te verëenigen, het zelfde t' omhelzen, t' eren, by te staan, waar te nemen, raden, weër op te helpen, en weër te recht te brengen, als het doolt; kort, het zelfde te trouwen, en daar aan tot gemaal te dienen: op dat hun uitwerkselen niet zouden schijnen verscheiden te zijn, en te strijden; maar met malkander ovcreen te komen, en van een gestalte te wezen.

De ziel moet met het lighaam verëenigen.

De Christenen hebben een bezondere onderwijzing van deze verbintenis: want zy weten dat de goddelijke gerechtigheit deze gezelligheit van de samenvoeging des lighaams met de ziel omhelst, ja tot het lighaam bequaam tot d' eeuwige vergeldingen te maken; en dat God acht heeft op de gehele mensch te zien werken, en dat hy wil dat de zelfde geheel of 't loon, of de straffing, naar zijn verdiensten, ontfangt. De Peripatetische aanhang, de gezelligste van allen, schrijft aan de wijsheit deze enige vlijt en zorg toe, dat zy het nur dezer twee samengevoegde delen in 't gemeen verziert en verzorgt, en toont dat d' andere aanhangen en gedeeltheden, om dat zy zich niet tot de behoudenis en bewaring van dit samenmengfel hebben begeven, zich, door een gelijke doling, tegen malkander hebben gekant, die van d' een zijde voor 't lighaam, en van d' andere zijde voor de ziel, en dat zy hun onderwerp, 't welk de mensch is, en hun geleide, die zy in 't algemeen belyden de natuur te zijn, verwijsert hebben.

't Lighaam machtig om eeuwige vergelding of straffing t' ontfangen.

De wijzen bevorderen de welstant van ziel en lighaam te zamen.

Schoonheit
't eerste
voordeel
van d' een
boven d' an-
der.

hebben. D' eerste onderscheiding, die onder de menschen heeft geweest, en d' eerste aantmerking, die aan d' een uitsteekentheit boven d' ander gegeven heeft, was, naar alle waarschijnlijkheit, het voordeel der schoonheit.

Latret.
lib. 5.

- - *Agros divisere asque dedere
Pro facie cuiusque & viribus ingenio-
que:*

*Nam facies multum valuit, virisque
vigeant, a*

Ik ben van gestalte een weinig onder de middelmatige. Dit gebrek heeft niet alleenlijk lelijkheit, maar ook ongemak, inzonderheit voor de genen, die gebied hebben, en ampten bedienen: want d' achtbaarheid, die men door een heerlijke voortreffelijkheid, en door een lighamelijk gezach verkrijgt, ontbreekt 'er. K. Marius nam niet gaerne krijgslieden aan, die geen zes voeten hoog waren. De hoveling heeft reden om voor d' Edeling, die hy onderwijst, eerder een gemene gestalte, dan enige andere, te begeren, en om voor heen alle vreemdigheid te weigeren, de welke maakt dat men hem met de vinger aanwijst. Maar indien 'er iets aan deze middelmatigheit ontbrak, zo zou ik voor een krijgsman eerder verkiezen, dat hy boven, dan beneden deze maat was. De kleine menschen, zegt Aristoteles, zijn wel vrolijk, maar niet schoon; en in de grootheid bekent men de grote ziel, gelijk de schoonheit in een groot en hoog lighaam. D' Ethiopiers en d' Indianen, zegt hy, hun Koningen en Overigheiden verkiezende, namen acht op de

a Zy deelden en gaven d' akkers naar yders schoonheit, krachten en vernuft: want de schoonheit vermogt veel; en de krachten hadden vermogen.

Welke ge-
stalte best
aan een
man van
staar past.

Hoge ge-
stalte ont-
saghelijk.

schoonheit en lankheit der lieden. Zy hadden reden: want daar is achting en gezach voor de genen, die hem volgen, en schrik voor de vijant, dat men voor aan de bende een hert van schone en ijke gestalte ziet.

Ipse inter primos praestanti corpore Virgil. A
neid. lib. 7.
Turmus

*Vertitius, armatenens, & toto ver-
tice supra est. b*

Onze grote goddelijke en hemelsche Koning, van de welk alle d' omstandigheden met naertigheid, godsdiens en eerbiedigheid aangemerkt moeten worden, heeft de lighamelijke aanprijzing niet geweigert; *schoon* van gedaante boven de kinderen der menschen. Plato verëischt, neffens de matigheit en sterkmoedigheid, ook de schoonheit voor de voorstaanders van zijn gemene Staat. 't Is een grote spij- dat men zich onder d' uwen tot u keert, om aan u te vragen, waar mijn Heer is, en dat men u niet meer eert met de hoer af te nemen, dat men uw baartscheerder, of uw geheimfchrijver doet.

Dit gebeurde aan d' arme Filopemen, toen hy d' eerste van zijn bende in een huis quam, daar men hem verwachtte. Zijn waerdin, die hem niet kende, en hem lelijk van aangezicht ziende, gebruikte hem, om haar dienstmeiden een weinig te helpen waer te putten, of het vuur aan te stoken, ten dienst van Filopemen, D' delingen van zijn gestoet, daar gekomen, en hem in deze treffelijke arbeit bezich ziende, (want hy had niet geweigert het geen, dat men aan hem bevolen had, te gehoorzamen)

b Turmus zelf, voortreffelijk van lighaam, en 't halve boest boven d' anderen uitsteekende, wolt onder de voorsten, met het geweer in de vuist.

Schoonheit
in de be-
stierders
der gemene
Staten ver-
eischt.

Mislag
daar door
aan Filope-
men over-
gekomen

Wat de
Schoonheit
der man-
nen is.

vraagden hem wat hy daar deê. Ik be-
taal, antwoordde hy aan hen, de straf
van mijn lelijkheit. D' andere schoon-
heden zijn voor de vrouwen; maar
de schoonheit der gestalte is d' enige
schoonheit voor de mannen. Ter
plaats, daar de kleinheit is, kunnen
noch het hoog en ront voorhoofd,
noch de wittigheit en aangenaamheit
der ogen, noch de middelmatige ge-
daante van de neus, noch de klein-

heit van d' oren en mont, noch d' or-
dening en witheit der tanden, noch
d' effe dikte van een karstengebruine
baert, noch het hoge hair, noch de
juiste maat van 't hoofd, noch de vars-
heit van 't vel, noch de zwier van een
vrolijk aangezicht, noch een lighaam
zonder reuk, noch de rechte evenma-
tigheit der leden een man schoon ma-
ken.

Darde Afdeeling.

Gedaante en gestalte van Montaigne. Zijn lighamelijke hoedanigheden; gelijk ook van zijn geest. wat bequaamheit om zich met zijn staat te vermoegen is. Berading lastig aan Montaigne. Horendragery opent-lijk gezocht, om 't verborge gesnap der spotters te breidelen. Die ge-noech heeft, moet het zijne niet wagen. De Franschen by apen gele-ken. Ongeluk ergens toe nut. Nutste hoedanigheden voor een Vorst. De geveinstheit hatelijk, en waarom.

Gedaante
van Mon-
taigne.

IK ben, zo veel 't overige aangaat,
sterk en gedrongen van gestalte,
niet vet, maar vol van aangezicht,
tusschen vrolijk en blijgeeltig van
aart, tamelijk bloerrijk en heet.

Marital.

*Unde rigent setis mihi crura, &
peffora villis: a*

Mijn gezondheid is sterk en vro-
lijk, zelfs tot in matige ouderdom;
en zelden ben ik door ziekten ontroert
geworden. Ik was zodanig: want
ik aanmerk my nu niet in deze tijt,
daar in ik alreê op 't pad des ouder-
doms ben geraakt, dewijl ik onlangs
de veertig jaren voorby getreden
ben.

*a Hier uit spruit het dat het borste-
ligt hair op mijn borst en benen tot ber-
ken rijst.*

*- - Minutatim vires & robur adul-
tum*

Lucret.
lib. 2.

*Frangit, & in partem pejorem li-
quitur atas. b*

't Geen ik nu voortân zal doen, zal
niet meer dan een half wezen zijn;
't zal my niet meer wezen. Ik ontsnap
my alle dagen, en ontroof my my
zelf.

*Singula de nobis anni prædantur eun-
tes. c*

Horat. E-
pistol.
lib. 2. E-
pist. 2.

Wat het beleid, en de geschiktheit
aangaat, ik heb'er niets af gehad, en
echter ben ik een zoon van een wel
geschikt en wakker vader, welks vro-
b D' ouderdom breekt allengs de
krachten en sterkte, en vervalt tot er-
ger.

*c De jaren, voorby lopende, gaan
met de bezondere dalen van onz duur.*

lijk.

lijkheit, die hy had, hem tot in zijn uitterste ouderdom bybleef. Men vond zelden iemand van zijn staat, die hem in alderhande lighamelijke oefeningen gelijk was: gelijk ik zelden iemand gevonden heb, die my niet overtrof, behalven in 't lopen, daar in ik 't wel by mijns gelijken houden kon. Wat de Zangkunde betreft, men heeft 'er my nooit iets in kunnen leren, noch in de stem, die zeer wanvoeghelijk in my is, noch op de speeltuigen. In 't danssen, kaatspeelen, en worstelen heb ik niet dan zeer weinige en gemene genoechzaamheit kunnen bekomen; en in 't zwemmen, schermen, springen en rennen niets kunnen uitrichten. Mijn handen zijn zo plomp en grof, dat ik ook niet voor my zelf kan schrijven: in voegen dat ik 't geen, 't welk ik geklad en gebrabbelt heb, liever van nieuws weër wil maken, dan de mocite doen van het zelfde t'ontwarren. Mijn geles is niet veel beter. Ik ben geen goed voorlezer, maar een bequaam toehoorder. Ik kan niet een brief recht vrouwen, noch een pen wel vermaken. Ik kan ook niet aan tafel voorsnijden, dat deugt, noch een paert met zijn harnas toerusten, noch een vogel recht van pas dragen, en loslaten; noch tot de honden, vogelen en paerden spreken. Voorts, mijn lighamelijke hoedanigheden komen zeer wel met die van de ziel overëen: daar is geen vrolijkheit; maar alleenlijk een volle en bestandige kracht en sterkte. Ik ben duurzaam in de pijn, maar in de gene, die ik my zelf aandoe, en zo verre, als mijn begeerte my daar toe geleid.

Molliter austerum studio fallente labore. a

a Terwijl de begeerte en yter de strenge arbeid bedriegt.

Anderfins, indien ik niet door vermaak aangelokt word, en indien ik een andere geleide heb, als mijn zuivere wil, zo deug ik 'er niet toe: want ik ben zo verre gekomen, dat 'er, het leven en de gezondheid uitgezondert, niets is, om 't welk ik de nagels zou willen knagen, en dat ik tot last van de geest, en door dwang begeer te kopen.

- - *Tanti mihi non fit opaci*

Omnis arena Tagi, quodque in mare Sat. 3.

volvitur aurum: b

Ik ben zo door natuur; als door kunst, ten hoogsten tot ledigheid, en tot vry te zijn genegen. Ik zou 'er zo gaerne mijn bloet, als mijn naertigheid en zorg, toe besteden. Ik heb een vrije ziel, die geheel voor zich is, en gewent zich op haar wijze te bestieren. Ik, tot aan deze uur noch gebod, noch gedwonge meester gehad hebbende, ben zo verre, en met zulk een tred, als my liefdesde, voortgegaan. Dit heeft my teder en week, en tot de dienst van anderen onbequaam, en alleenlijk goet voor my zelf gemaakt. En wat my aangaat, 't was niet nodig deze zware, trage en lanterfantige natuur te dwingen: want ik, my zelf, van mijn geboorte af in zulk een stant van geluk vindende, dat ik oorzaak en gelegentheit had om daar by te blijven, (een gelegentheit echter, die duizent anderen van mijn kennis eerder voor een brug genomen zouden hebben, om tot gezoek, gevoel en onrust voort te gaan) heb niets gezocht, en ook niets bestaan.

Non agimur tumidis ventis Aquilone secundo:

b Dat al 't zant vando donkere Tagus, en 't gont, dat in de zee omgewentels word, niet zo waardig aan my zy.

A a a 3

Non

Hoedanigheden van Montaignes geest.

Juremak.

Lighamelijke hoedanigheid van Montaigne.

Horat.
Epistolar.
lib. 2. Epist.

Non tamen adversis atatem ducimus
austriis.

Viribus, ingenio, specie, virtute, loco,
re,

Extremi primorum, extremis usque
prioris, a

Bequaam-
heit om
zich met
zijn stant
te verzoef-
gen.

Ik heb niets behoeft, dan bequaam-
heit van my te verzoegen, die echter,
om 't wel te vatten, en verstaan, een
regeling van de zielis, evenwichtig
in alderhande staat, en die wy door
't gebruik bevinden noch gemakkelij-
ker in gebrek, dan in overvloed te
zijn: misschien om dat, volgens de
loop onzer andere haastochten, de
honger der rijkdomen meer door
hun gebruik, dan door de behoefte,
geslepen en gewet word, en de deucht
van bezadigheid minder, dan die van
lijdszaamheit, te vinden is. Ik heb
niets behoeft, dan de goederen, die
God door zijn mildadigheid beliest
heeft in mijn handen te stellen, zoe-
telijk te genieten. Ik heb geen ver-
drietige arbeit beproeft. Ik heb zel-
den iets anders, als mijn eige zaken,
in handen gehad: of indien zy onder
my zijn geweest, 't was op voorwaar-
de van hen in mijn tijt, en op mijn
wijze te handelen, en van zodanige
lieden in mijn handen gestelt, die my
daar in vertrouden, en die my kenden,
en niet parsten. Want d'ervarenen
trekken noch enige dienst van een
wierspaltig en smijtig paert. Mijn
kintsheit zelve wierd op een zachte
en ruime wijze beleid, die toen zelfs
van strenge onderworpenheit vry
was. Dit alles heeft aan my een te-

a Wy worden niet door voorspoedige
wint met opgezwole zeilen voortgedre-
ven: wy zeilen echter niet tegen wint en
froom aan. In kracht en geest gestalte.
deucht, staat en gelt zijn wy de besten van
d'eersten, en d'eersten van de besten.

dere zart en natuur, en die tot zorg-
vuldigheid onbequaam is, gegeven;
ja zo verre, dat ik gaerne heb dat men
mijn verlies, en de wanordeningen,
die my raken, verbergr. Ik stel in de
rekening van mijn uitgift het geen,
dat mijn onachtszaamheit in my te voe-
den, en t'onderhouden my kost.

-- Hec nempe supersunt,

Quae dominum fallunt, quae profinis
furibus. b

Horat.
Epistol. lib.
1. Epist. 6.

Ik weet niet gaerne de rekening van
't geen, dat ik heb, om mijn verlies
niet zo naaukeurlijk te gevoelen. Ik
bid de genen, die by my leven, dat
zy ter plaats, daar de genegtheit, en
de goede werken aan hen ontbree-
ken, my zullen bedriegen, en met
goede schijn en gelaat betalen. En
dewyl ik niet bestandigheid genoeg
heb om de lastigheid der strijdige toe-
vallen, die wy onderworpen zijn, te
lijden, en dewyl ik my niet ingespan-
nen kan houden met de zakente rege-
len, en te schikken, zo voed ik zo veel,
als my mogelijk is, in my deze aart,
dat ik, my geheel aan 't geval overge-
vende, alle dingen ten ergsten neem;
en dit ergste doet my besluiten tot het
zelfde zachtelijk en geduldiglijk te
dragen. Dit is 't enige, daar in ik
arbeid, en het doelwit, daar naar ik
alle mijn redeneringen schik. In een
gevaar overweeg ik niet zo zeer hoe
ik 't ontsnappen zal, als wel hoe wei-
nig dat 'er aan gelegen is dat ik 't ont-
snap. Schoon ik 'er in sneuvelde,
wat zou 't zijn? Ik, de toevallen en
uitgangen niet regelen konnende, re-
gel my zelf, en voeg my naar hen,
zo zy zich niet naar my voegen. Ik
heb weinig beleid om 't geval t'ont-

b Want deze dingen zijn 'er noch ove-
rig, die van Heer en meester bedriegen, en
aan de dieven vordertijk zijn.

komen

komen en t'ontschampen, of om't zelfde te dwingen, en om door voorzichtigheit de dingen tot mijn doelwit te geleiden. Ik heb noch minder verdraagszaamheit om de kommerlijke en scherpe zorg en naerfligheit, die men daar toe behoeft, uit te staan. De kommerlijkste staat voor my is tusschen de dingen, die my parfen, te hangen, en tusschen hoop en vrees gedreven te worden. Het beraden, zelfs in de geringste dingen, is my ongemakkelijk: en ik gevoel mijn geest meer belet in de verscheide waggelingen en schokkingen van de twijffeling en berading te lijden, dan in zich neder te zetten, en tot d'een of d'andere kant te besluiten, na dat de kans geleverd is. Weinig hartstochten hebben mijn slaap ontrufft: maar de minste beradingsen ontroeren my. Gelijk ik op de wegen gaerne d'afhellende en glubberige kanten mijd, en my op de middelbaan, en in 't slijkigste en diepste begeef, daar ik niet dieper kan inzinken, en daar ik veiligheid zoek; zo heb ik ook gaerne de geheel zuivere rampen, die my, na d'onzeekereheit van hun redding, niet meer pijnigen en vermoejen, en die my met d'eerste sprong recht toe in 't lijden drijven.

Dubia plus torquent mala. a

In d'uitvallen draag ik my mannelijk, in 't belet kinderlijk. De schrik van de val ontsteekt meer siddering in my, dan de val zelf. De kool is het sop niet waardig. De gierigaart heeft quader koop aan zijn hartstocht, dan d'arme; en d'ergwanige, dan de hoorndrager. Dikwijls is 't minder quaat zijn lant te verliezen, dan te pleiten. De laagste trap is de bestan-

a De twijffelachtige quaden pijnigen meest.

digste, en de zetel der stantvastigheit. Men behoeft 'er niets, dan zich zelf. Zy vest zich daar, en steunt geheel op zich zelve. Dit voorbeeld van een Edelman, die veel gekent hebben, heeft het iets in zich, dat naar de Wijsbegeerte gelijkt? Hy huwde, toen hy tamelijk our was, na dat hy zijn jeucht voor een goed gezelschap, grootspreeker, en groot spotter deurbrecht had. Hy, gedenkende hoe zeer de stoffe van hoorndragerij middel om te spreken, en met d'anderen te spotten aan hem verschaft had, troude, om zich daar voor te beschutten, met een vrou, die hy ter plaats nam, daar yder een voor zijn gelt vind, en maakte zijn huwelijk met haar. Goeden dag, Meijuffer de hoer, goeden dag, mijn Heer hoorndrager. Daar was niets, met het welk hy de genen, die hem overquamen, meer en opentliker onderhield, dan met dit zijn voorneemen: daar door hy het geheim gesnap der spotters breidde, en de punt van dit verwijt stomp maakte.

Wat d'eerzucht aangaat, die een gebuur, of eerder de dochter van de verwaantheit is; Indien ik daar toe geraakt zou hebben, zo zou 't geval my hebben moeten halen, en by de hant vatten; want my om een onzekere hoop in kommer te begeven, en onder alle zwarigheden te stellen, die gemenelijk in 't begin van hun vordering de genen verzellen, de welken pogen tot achtung op te stijgen; ik zou 't niet hebben kunnen doen.

- - *Spem pretio non emo. b*

Ik hou my aan 't geen, dat ik zie, en dat ik heb, en verwijder niet verre van de haven.

b Ik koop geen hoop voor gelt.

Alser

De bezadigen las-
tig aan
Montaigne.

Hoorn-
dragerij open-
lijk ge-
zoekt, om
't verborge
gesnap der
spotters te
breidelen.

Senec.
Agam. AB.
3. Scen. 1.

Tertius A.
delph. AB.
2. Scen. 2.

Proper-
lib. 3. Eleg.
2.

*Alter remis aquas, alter tibi radat
arenas, a*

Wijders, men geraakt zelden tot deze vorderingen, zo men niet eerst het zijne waagt. Ik ben van gevoelen dat, indien het geen, 't welk men heeft, genoeg is om de staat, daar in men geboren en opgevoed is, 't ondersteunen, het grote dwaasheit is het zelfde uit de handen te geven, om d'onzekerheit van het te vermeerderen. De geen, aan de welk het geval weigert om zijn voet vast te zetten, en een geruste en bezadigde stant op te rechten, is te verschonen, zo hy 't geen, dat hy heeft, in de waagschaal stelt; dewijl de noot hem dus, als dus, tot zoeken zend.

De geen, die
genoech
heeft, moet
het zijne
niet wagen.

Senec. A-
gam. AB. 2.
Scen. 1.

*Capienda rebus in malis praecepta via
est, b*

Ik veröntschildig eerder een jonger zoon van dat hy zijn wettig deel in de waagschaal stelt, dan de geen, aan de welk d'eer van zijn huis aanbevoelen is, die men niet behoefte kan zien, dan door zijn eige schult. Ik heb, mer de raat mijner goede vrienden van de verlede tijt, de weg korter en gemakkelijker gevonden, om my van deze begeerte t'ontslaan, en min stil te houden:

Horat. E-
pistol. lib.
1. Epist. 1.

*(Cui sit conditio dulcis, sine pulvere
palmae.) c*

vermits ik wel te recht van mijn

a Dat d'een riem het water slaat, en d'ander op de strant raakt.

b In quade zaken een middel aan te vatten is zeer gevaarlijk.

c De geen, die zacht van natuur is, [verkrijgt] de verwinning zonder zweet en arbeid.

krachten oordeelde dat zy niet tot grote dingen bequaam en machtig waren. Ik gedacht aan deze reden van wijlen de Kancelier Olivier, dat de Franschen d'apen gelijk zijn, die van tak tot tak by een boom opklauteren, en niet ophouden van voort te klimmen, tot dat zy op de hoogste tak zijn geraakt, daar zy, als zy 'er gekomen zijn, de naers tonen.

Franschen
by apen ge-
leken.

*Turpe est quod nequitas capiti committit-
tere pondus.*

Proper-
lib. 3. Eleg.
8.

*Et pressum inflexo mox dare terga
genu. d*

Ik vind de hoedanigheden zelve, die in my onverwiltelijk zijn, in deze eeuw onnut. Men zou de gemakkelijckheit mijner zeder blodigheid en zwakheit genoemt hebben: 't geloof en 't geweten zouden 'er zich beschromt en waangelovig, en de vrymoedigheid en openhartigheid lastig, onbedachtsaam en roekeloos hebben bevonden. 't Ongeluk is ergens toe dienstig. In een zeer bedorven eeuw geboren te worden is goet: want men word, in vergelijking van egn ander, goet koop deuchtsaam geacht. De geen, diem onze tijt slechts een vadermoorder en kerkverschender is, word voor een goed en eerlijk man geächt.

Ongeluk
ergens toe
dienstig.

*Nunc si depositum non inficiatur ami-
cus,*

Jurnal.
Satyr. 13.

*Si reddat veterem cum tota cerugine
sollem,*

*Prodigiosa fides, & Thuscis digna li-
bellis,*

d 't Is schandelijk een last, die men niet dragen kan, op 't hoofs te zetten, en, geparst zynde, met kromme benen te bezwijken.

Que-

Quaeque coronata lustrari debent
agna. 2

en daar was nooit tijd en plaats, in de welke voor de Vorsten groter en zekerder loon voor d'oprechtheid en rechtvaardigheid voorgesteld was. D'eerste, die voorneemen zal zich door deze middel in gunst en achting voort te stuwen; zeker, ik zal grotelijks bedrogen zijn, indien hy zijn makkers niet goet koop overtreft. De kracht, en 't geweld vermogen wel iets, maar niet altijd alles. Wy zien de kooplieden, dorprechters en ambachtslieden in dapperheit en wetenschap van oorlog met d'Edeldom gelijk. Zy leveren eerlijke strijden in 't openbaar en bijzonder: zy bestormen en verdedigen steden in onze tegenwoordige oorlogen. Een Vorst verftikt zijn achting en aanprijzing in dit gedrang. Dat hy van heusheit, waarheit, getrouheit, matigheit, en bovenal van rechtvaardigheid, wonderlijke, onbekende en verbanne tekenen, blink en uitmunt. Dit is d'eenige wil der volken, daar meê hy zijn zaken bevorderen kan; en geen andere hoedanigheden kunnen hun wil en genegtheit zo zeer aanlokken,

a Maar indien een vrient nu het geen, dat aan hem vertrouwt is, niet lofhent, indien hy d'oude beurs, met alle de beschimelde stukken wedergeeft; dit is een gedrochelijke oprechtheid; en tot de Tibuscische boeken waerdig, en die men met een gekroont offerlam behoort te verbeerlijken.

als dezen, die nutt aan hen zijn. Daar is niets, 't welk het volk zo wel aanstaat, als de goetheit en oprechtheid. Volgens deze vergelijking zou ik my groot en wonderlijk hebben bevonden; gelijk ik my een dwerg en gemeen bevind in vergelijking van enige voorgaande eeuwen, in de welken, zo'er geen andere krachtiger hoedanigheden byquamen, het gemeen was een man bezadigt in zijn wraak, zachtmoedig in 't gevoel van 't aangedaan ongelijk, en godsdienstig in d'onderhouding van zijn belofte te zien, zonder dubbelt of kreukbaar te wezen, noch zijn trou naar eens anders' believen, en in de voorvallen te buigen. Ik zou liever de zaken en bezigheden de hals la'en breken, dan dat ik, tot hun dienst, in mijn trou bezwijken zou. Want wat deze nieuwe deucht van veinzing en verberging aangaat, die nu zo zeer in 't gebruik is, ik haat haar ten hoogsten; en van alle zonden vind ik niet een, die zo grote blohartigheid en slaarmoedigheid betoont. Zich onder een momtuig te vermommen, en te verbergen, en niet zodanig, als men is, te darten te voorschijn komen, is een blohartige en slaafsche aart. Hier door gewennen onze menschen zich tot d'ontrou en meinedigheid. Zy, gewent zijnde tot valsche woorden voort te brengen, schromen niet daar in gebrekkelijk te zijn. Een edelmoedig hart moet niet van zijn gedachten verschillen; het wil zich inwendig vertonen; alles is'er goet, of ten minsten mensche-lijk.

De geveinstheit
hatelijk, en
waarom.

Nutte hoedanigheden
voor een
Vorst.

Vierde Afdeeling.

Wat grootmoedigheid by Aristoteles is. De waarheit het voornaamste deel des deuchts, en om zich zelve te beinnen. Geveinstheit van Tiberius.

Bbbb

Op

Ongetrouheit aan een Vorst schadelijk; volgens Solymans gevoelen. Openhartigheid van Montaigne. Nuttigheit van de geheugenis. Eige werken zwaarlijk van buiten te leren. Verplichtenis en dwang sluiten dikwijls de leden. Een boogschutter weigert de proef van zijn kunst ten kosten van zijn leven. Korte geheugenis van Montaigne; by enigen geheel verloren. De snode zielen met enig vermogen begaast. Onkunde van Montaigne. Eige zotbeden te kennen dienstig.

Wat Aristoteles grootmoedigheid acht.

Aristoteles acht opentlijk te haten, en lief te hebben, met alle vrymoedigheid t'oordeelen en te spreken, en, zo veel de waarheit betreft, geen werk van eens anders goetkeuring of verwerping te maken. t'amt van grootmoedigheid te zijn. Apollonius zeide dat het den slaven past te liegen, en den vrije lieden de waarheit te spreken. Dit is t'eerste en voornaamste deel van de deucht; men moet haar om haar zelve beminnen. De geen, die waarheit spreekt, om dat hy'er van elders toe verplicht is, en om dat hy dient, en die niet vrees't te liegen, als'er niemand aan gelegen is, mag niet genoegzaamelijk waarachtig genoemd worden. Mijn ziel is uit haar aart en natuur afkeerig van leugen, en haat zelfs daar op te denken. Ik heb een inwendige schaamte, en een prikkelende knaging, zo my somtijts, gelijk wel gebeurt, een leugen ontsnapt; vermits de voorvallen my onverwacht overvallen, en drijven. Men moet altijd niet alles zeggen: want dit zou zotheit zijn: maar t'geen, dat men zegt, moet zodanig zijn, als men t'denkt; andersins is t'boosheit. Ik weet niet wat nuttigheit zy verwachten van zonder ophouden te veinzen; ten zy dat het is om niet geloof'te worden, zelfs dan, als zy waarheit spreken. Dit kan de menschen eens, of twee malen bedriegen. Maar openbare be-

De waarheit het voornaamste deel van de deucht, en om zich zelve te beminnen.

lijdenis te doen van zich bedekt te houden, en, gelijk enigen van onze Vorsten gedaan hebben, te roemen dat zy hun heint in t'vuur zouden werpen, zo het wist wat zy voorgenomen hadden, (t'welk een spreuk van d'oude Metellus Macedonikus is) en ruchtbaar te maken dat de geen, die niet kan veinzen, ook niet heerschen kan; wat is dit anders, als te maken dat de genen, die met hen te doen hebben, op hun hoede zijn, en dat het geen, t'welk zy spreken, niet dan bedroch en leugen is? Hoe iem. nt schalker en listiger is, hoe hy te meer gebaat en verdacht word, als d'achtting van oprechtheid is verloren. Zeker, t'zou een grote slechtigheit voor de geen zijn, die zich door t'aangezicht, en door de woorden van de geen liet bedriegen, die staat maakt van altijd anders van buiten te zijn, dan hy van binnen is; gelijk Tiberius deê. Ik weet niet wat deel zodanige lieden in d'omwegang en handel der menschen kunnen hebben, dewijl zy niet voortbrengen, dat voor gangbaar gelt ontfangen word. De geen, die ongetrou tot de waarheit is, is ook ongetrou tot de leugen.

Cicer. de Offic. lib. 1.

Tiberius anders van buiten dan van binnen.

De genen, die in onze tijt, in d'oprechting van de plicht eens Vorsts, alleenlijk op de welstant zijner zaken hebben gemerkt, en zulks op de bezorging van zijn geloof en getweten toegestaan, zouden iets tot een Vorst zeg-

zeggende, diens zaken het geval tot zodanig een stant had gebracht, dat hy hen voor altijd, door enige misling en faling in zijn woort, kon oprechten, en bestendig maken. Maar dus gaat het niet. Men vervalt dikwijls tot een zelfde koop: men maakt in zijn leven meer dan een vrede, meer dan een verdrach. De winst, die hen tot d' eerste ongetroutheit nodigde, verschijnt byna t' elkens weder, gelijk in alle andere schelmerijen. De kerkschendingen, moorden, weerspannigheden, en veraderijen worden om zeker genot en vrucht aangevangen. Maar deze eerste winst brengt namaals onëindige schaden meê; vermits zy, door 't voorbeeld van deze ongetroutheit, de Vorst buiten alle ommeegang, en buiten alle middel van handeling stelt. Solyman, van 't geslacht der Ortomannen, een geslacht, dat weinig op d' onderhouding der beloften en verbonden past, in mijn kintsheit zijn heir t' Otrante aan lant gezet hebbende, en verstaande dat Mercurius van Gratinate, en d' inwoonders van Kastro, na dat zy de plaats overgegeven hadden, tegen 't geen, daar in de zijnen met hen verdragen waren, gevangen wierden gehouden, ontbood aan hen dat men deze gevangenen los zou laten, en dat, dewijl hy andere grote aanslagen in dit gewest onder handen had, deze ongetroutheit, hoewel met de schijn van tegenwoordige nuttigheit bekleed, voor 't aanstaande een laster en wantrou van onëindig nadeel en schade hem toebrengen zou.

Wat my aangaat, ik wil liever lastig en onbescheiden, dan een vleider en geveinst zijn. Ik beken dat in zich dus geheel en openbaar te houden, gelijk ik doe; zonder inzicht op anderen te hebben, enige verwaant-

heit en eigenzinnigheit kan wezen; en my dunkt dat ik een weinig vrymoediger ben, daar men 't minder zou moeten zijn, en dat ik door de tegenstant van d'erbiedigheit yverig word. Het kan ook zijn dat ik, by gebrek van kunst, de natuur volg. Ik, met de zelfde vrymoedigheit van taal, en van gelaar, dat ik van huis breng, voor de Groten verschijnende, gevoel hoe zeer zy naar onbescheit en onheusheit helt. Maar behalven dat ik dus van aart en natuur ben, zo is mijn geest niet taa en gebuigzaam genoeg om een vaerdige vraag af te wijzen, en om langs enige omweg de zelfde t'ontsnappen. Ik ben niet geestig genoeg om een waarheit te veinzen, en heb niet zo veel geluegenis, om haar dus geveinst t'onthouden, noch zekerheit genoeg om haar te verdedigen: Kort, ik poch op mijn zwakheit. Ik geef my dieshalven aan d'openhartigheit over, en om altijd, volgens mijn aart en natuur, en volgens mijn voorneemen, het geen, dat ik denk, te zeggen. Aristippus zeide dat de voornaamste vrucht, die hy van de Wijsbegeerte genoten had, was, dat hy vrymoediglijk en openlijk tot yder sprak. De geheugenis is een werktuig van wonderlijke dienst, en zonder de welke 't oordeel maauwelijks zijn plicht kan betrachten en uitvoeren: zy onbreekt my geheel. Men moet het geen, dat men my voorstellen wil, by stukken en delen voordragen: want ik ben niet machtig om op een reden, daar in veel verscheide hoofdstukken zijn, t'antwoorden. Ik zou geen bevel zonder schrift konnen ontfangen; en indien ik een reden van gewicht te doen heb, zo ben ik, als zy lang is, tot deze verächtelijke en elendige nootzakelijkheit gebracht, dat ik

Bbb 2 't geen,

Ongetroutheit aan een Vorst schadelijk.

Solyman beveinst het geveest woort te houden, uit vrees van aanstaande schade.

Openhartigheit en onbescheidenheit van Moncaigne.

Nuttigheit van de geheugenis,

't geen, 't welk ik te zeggen heb, van woort tot woort van buiten moet leren: andersins zou ik noch slot noch zekerheit hebben; dewijl ik vrezen zou dat mijn geheugenis my een quade part zou spelen. Maar deze middel is my niet minder zwaar. Om drie regels van buiten te leren, heb ik drie uren van node. Daarby, de vrijheit en macht van in een eige werk d'ordering te mogen verschikken, en een woort te veranderen, daar door geduriglijk de zaak verandert, maken dat het zelfde te zwarelijker stant en vastigheit in de geheugenis van de maker kan bekomen. Hier kooft noch by dat mijn geheugenis te meer verbijstert, hoe ik haar minder vertrou. Zy dient my beter by geval: ik moet haar los aanspreken: want zy word verbaast, zo ik haar pars; en hoe ik, na dat zy aan 't waggelen geraakt is, haar dieper deurgond, hoe zy meer belemmert en verwacht word: zy dient my in haar, en niet in mijn tijt.

Dit, 't welk ik in de geheugenis beproef, gevoel ik in veel andere delen. Ik vlied het gebied, de verplichting, en de dwang. Het geen, dat ik andersins gemakkelijk en van natuur doe, word my onmogelijk, zo ik 't door een uitgedrukt en voorgeschreve bevel aan my zelf beveel. In 't lichaam zelf weigeren de leden, die enige vrijheit, en bezonder recht op 't zelfde hebben, my somtijts hun gehoorzaamheit, als ik hen tot zeker tijt en uur van nootzakelijke dienst schik en aanleg. Dit gedwonge en heerschend voorbevel sluit hen. Zy vertragen van schrik, of van spijt, en worden als stijf. Ik was certijns in een plaats, daar 't onbezuifde onbeschoftheit is den genen te weigeren, die u te drinken nodigen. Dewijl

men my daar met alle vrijheit onthaalde, zo poogde ik de vrolijke te maken, ter believen van de Juffrouwen, die, volgens de gewoonte van 't lant, meê van 't spel waren. Maar hier in was vermaak; want deze dreiging en toefel van dat ik, boven mijn gewoonte, mijn natuur gewelt zou moeten aandoen, sloot my de keel in dier voegen, dat ik niet een enige druppel kon deurzweigen, en dat ik niet zo veel kon drinken, als ik tot mijn maaltijt behoefde. Ik bevond my zad en zonder dorst door zo veel drank, die mijn inbeelding voorin genomen had.

Dêze uitwerking is schijnbaarder in de genen, die krachtiger en geweldiger van inbeelding zijn: maar zy is echter naturelijk; en daar is niemant, die 'er niet enig gevoel af heeft.

Men bood een uitseekend boogschutter aan, die ter doot verwezen was, dat hy zijn leven zou bergen, zo hy enige merkelyke proef van zijn kunst wilde tonen. Hy weigerde dit aan te gaan, vermits hy vreesde dat d'al te grote poging van wil hem de hant zou doen missen, en dat hy, in plaats van zijn leven te bergen, noch d'achting, die hy met de boog te schieten verkregen had, zou verliezen. Een mensch, die ergens anders op denkt, zal niet een luisdium breet missen in alrijt een zelfde maat en getal van treden in de plaats, daar hy wandelt, te doen: maar indien hy de zelfde met opmerken wil meten en tellen, hy zal bevinden dat hy met voordacht niet zo naaukeuriglich het geen zal doen, 't welk hy door natuur, en by geval deê. Mijn boekery, die een der besten onder de genen van de dorpen is, staat in een hoek van mijn huis; Indien my iets in gedachten kooft, 't welk ik wil gaan

Eige werken zwarelijker van buiten te leren.

Verplichtenis en dwang sluiten dikwijls de leden, tot enig werk geschikt.

Een boogschutter weigert, op de winst van zijn leven, proef van zijn kunst te doen.

Korte geheugenis van Montaigne.

ZOE-

zoeken, of schrijven, zo moet ik 't aan een ander in bewaring geven, uit vrees van dat het my zou ontsnappen, terwijl ik alleenlijk mijn tuin overga. Indien ik, terwijl ik spreek, my verstout om slechts een weinig van de draat mijner reden af te wijken, zo mist het nooit dat ik de zelfde ganschelijk quijt geraak. Dit is oorzaak van dat ik my, in mijn redenering, gedwongen, dor en geprangt hou. Ik moet de dienaars, die my dienen, met de naam van hun ampten, of van hun lant noemen: want hun namen t'onthouden is my al t'ongemakkelijk. Ik zal wel zeggen dat hy in drie silben bestaat, dat de klank daar af hard is, en dat hy met zulk een letter begint of eindigt; en indien ik lang leefde, ik geloof dat ik mijn eige naam zou vergeten, gelijk anderen gedaan hebben. Messala Korvinus was twee gehele jaren lang zonder speur en merkteeken van enige geheugenis; 't welk men ook van Georgius Trapezoncius zegt. Ik overweeg dikwijls, tot mijn eige belang, wat leven 't hunne was, en of ik, zonder dit deel, genoeg zal behouden, om my met enig gemak t'ondersteunen: en ik, van nader by daar op merkende, vrees dat dit gebrek, zo 't volkomen is, alle d'ampten en plichten der ziel vernietigen zal.

Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo. a

't Is my meer dan eenmaal gebeurt dat ik 't woort vergeet, 't welk ik drie uren te voren aan een ander gegeven, of van hem ontfangen had, en dat ik vergeet waar ik mijn beurs gelaten heb, wat 'er Cicero ook af zegt. Ik ben aan my zelf behulpzaam

a Ik ben vol splaten; ik vloeï aan alle zijden deur.

in 't geen, dat ik bijzonderlijk opstuit, te verliezen. Zeker, de geheugenis *Curiositas* begriipt niet alleenlijk de Wysbegeerte, *Parit.* maar ook bijzonderlijk het gebruik van 't geheel leven, en alle kunsten. De geheugenis is de kas en verblijfplaats van de wetenschap; en dewijl de mijne zo gebrekkelijk is, zo heb ik my niet zeer te beklagen van dat ik weinig weet. Ik weet in 't algemeen de naam der kunsten, en waar af zy handelen; en wijder niets. Ik deu blaad de boeken, maar blok 'er niet in: 't geen my bybliift, is iets, 't welk ik voortan niet weet dat het van een ander is. Dit is 't enige, met het welk mijn oordeel zijn voordeel gedaan heeft; namelijk de redeneringen en inbeeldingen, daar af het deurdronken is. Wat de Schrijver, de plaats, de woorden, en d'andere omstandigheden aangaat, ik vergeet het verfont. Ik ben zo uitmuntende in vergetenheit, dat ik mijn eige geschriften en makingen niet minder vergeet, dan al 't overige. Men verhaalt t'elkens het mijne voor my zelf, zonder dat ik 't gevoel. Degeen, die weten zou willen van waar de gedichten en voorbeelden, die ik hier opgehoopt heb, gehaalt zijn, zou my in grote kommer brengen om zulks aan hem te zeggen: en echter heb ik hen niet gebedelt, dan aan de deuren der bekende en vermaarde lieden. Ik heb my hier meê alleen, dat zy rijk waren, niet vernoegt: zy moesten ook van een rijke en eerlijke hant komen: d'achtbaarheid voegt zich hier in ook by de reden. 't Is geen groot wonder, zo mijn boek het geval der andere boeken volgt, en zo mijn geheugenis het geen, dat ik schrijf, verliest, gelijk het geen, dat ik leen, en 't geen, dat ik geef, vergeet, gelijk het geen, dat ik ontvang.

Bbbb 3

Ik

Geheugenis geheel verlore.

Vergeetenheit van Montaigne.

Trens.
Zaach.
A8. 1.
foc. 2.

Geeft van
Montaigne.

Zijn bevat-
ting.

Zijn gezicht

De fnoodfte
zielen met
enig bezon-
der vermo-
gen begaaft.

Ik heb, behalven 't gebrek van mijn geheugenis, noch andere gebreken, die veel tot mijn onkunde helpen. Ik ben traag en ftomp van geest; de minste verandering fluit hem: in voegen dat ik, tot een voorbeeld, hem nooit zulk een gemakkelijk raadfel voorftel, 't welk hy raden en oplossen kan. Daar is geen zo ydele fcherp-zinnigheid, die my niet belet. In 't fchaakfpiel, kaartfpiel, damfpiel, en in d' andere fpielen, in de welken de geest zijn deel heeft, begrijp ik niets, dan de groffte ftreken. Mijn bevatting is traag en verwart. Maar 't geen, dat zy eens bevat heeft, behoud zy wel, en omhelst het zeer algemeen, eng en diep voor de tijt, die zy 't behoud. Mijn gezicht is gezont en geheel, en ftrekt zich verre uit: Maar het word lichtelijk in d' arbeit vermoeit en afgemat. Ik kan dieshalven geen lange ommeegang met de boeken hebben, dan door eens anders dienft. De jonge Plinius zal de geen, die hem niet beproeft hebben, onderwijzen hoe gewichtig deze vertragung voor de genen is, die zich tot deze bezigheid begeven. Daar is geen zo elendige en onbezuifde ziel, in de welke men niet enig bezonder vermogen ziet blinken, noch zo diep begraven, die niet ergens een buitensprong doet. En hoe 't gebeurt dat een ziel, die in alle dingen blind en flaperig is, in zeker bezonder werk levendig, helder en uitftekend word bevonden; men moet dit van de meesters vernemen: maar de fchone zielen zijn d' algemene, en openhartige zielen, die tot alles vaerdig zijn, en, zo niet onderwezen, ten minften onderwijsbaar. Ik zeg dit om de mijne te befchuldigen: want daar is, 't zy door zwakheit, of door onächtfaamheit, (en 't geen, dat voor onze voeten is, dat

wy in onze handen hebben, en dat van naderby het gebruik des levens aangaat, te verwarelozen, dit is een zaak, die zeer verre buiten mijn ftreek loopt) geen zo wanvoeghelijk, en geen zo onkundig van veel zodanige gemene dingen, en daar in men niet zonder fchande onkundig kan zijn, als de mijne. Ik zal 'er u eeuige dingen af verhalen. Ik ben in 't lant, en onder de lantbou geboren en opgevoed. Ik heb bezigheden en huishouding in handen, na dat de genen, die voor my gingen, in de bezitting der goederen, die ik geniet, hun plaats aan my overgegeven hebben. Ik kan niet rekenen, noch met penningen, noch met de pen. Ik ben onkundig in 't meeste deel van onze munt. Ik weet niet het onderscheit van 't een graan met het ander, noch op 't lant, noch in de fchuur, zo 't niet geheel fchijnbaar is. Ik ken naanwelijks 't onderscheit tuffchen dat van de kool en latuw in mijn tuin. Ik weet ook niet de naam van 't voornaamste gereefchap der huishouding, noch de ruwfte beginselen van de lantbou, die by de kinderen zelven bekend zijn. Ik heb noch minder kennis van de wiskundige oeffeningen, van de koophandel en waren; van de verfcheidenheit en natuur der vruchten, wijnen en fpijzen. Ik weet geen vogel t' onderwijzen, en geen paert, of hont te genezen. En dewijl ik mijn fchande ganschelijk moet blijden; 't is noch geen maant geleden dat men bevond dat ik onkundig was waar toe het zurdeeg diende om broot te maken, en wat wijn te kuipen was. Men vermoedde eertijts t' Athenen, dat in de geen, die men een vracht van klein talhout fchranderlijk zag stapelen, een bequaamheit tot de Wiskunde was. Zeker, men zou uit my een geheel ftrijdig befluit trek-

Onkunde
van Mon-
taigne.

trekken : want schoon men my de gehele toefel tot de keuken gaf, ik zou echter van honger sterven. Dit deze trekken van mijn eige blijdenis kan men anderen tot mijn kosten en lasten inbeeld. Maar hoedanig ik my ook bekent maak, ik doe zulks, als ik voorheb, zo ik my slechts voor zodanig, als ik ben, bekend maak. De nederheit en slechtigheit van de stoffe dwingt my dat ik my niet verontschuldigd van dat ik zo slechte en beuzelachtige redenen, als deze, by geschrift stel. Dat men mijn ontwerp, maar niet mijn vordering beschuldigd. Zo veel is 'er af, dat ik, zonder dat een ander my bericht, klastelijk genoeg zie hoe weinig dit alles waerdig is, en weegt; en met enen de dwaasheit van mijn voorneemen. 't Is veel dat mijn oordeel niet verbijstert, van 't welk dit de proeven zijn.

Nasutus usque licet, sis denique nasus.

Quantum noluerit ferre vogatus Atlas

*Et possis ipsum tu deridere Latinum,
Non potes in nugis dicere plura meas.*

Ipse ego quam dixi: quid dente dentem te juvabit

Rodere? carne opus est, si satur esse velis.

Ne perdas operam, qui se mirantur, in illos

Virus habe, nos haec novimus esse nihil. a

Ik ben niet verplicht tot geen zotheheden te zeggen, zo ik my niet be-^{Zijn zothe-}drieg in hen te kennen: en met mijn^{den te ken-}weten, te misfen is zo gemeen by my,^{nen dienst-}dat ik zelden op een andere wijze, en^{ig.}zelden by geval mis. Wanvoeghelijke werken aan de roekeloosheit van mijn aart en zeden te lenen is weinig; dewijl ik my niet kan beletten van gewonelijk zondige daden daar aan te lenen.

a Zy geneuft zo zeer, als gy begeert, heb zodanig een neus, als Atlas zelf, schoon gebeden zijnde, niet zou willen dragen, en dat gy Latinus zelf zoud konnen uitlachen; gy komt niet meer te- gen mijn beuzelingen uitvaren, dan ik zelf gezegt heb. Wat zal 't u helpen dat gy d' een tant met d' ander knaagt? Gy behoeft vleesch, zo gy verzaad wilt zijn. Doe geen verlore arbeid. Spin uw vergift op de genen uit, die over zich zelven verwondert zijn. Wy weten dat dit niets is.

Vijfde Afdeeling.

Men mag zich zo veel met de pen, als met de pinceel afschilderen. Schijnbaarheden groot van getal in de menschelijke zaken. De vryheit van te verkiezen zo lang te behouden, als men kan. De verkiezing in twijfelachtige dingen aan 't lot en geval gestelt. Niets vry van tegenspraak, Verandering in de zaken van Staat zeer gevaarlijk. Onbestandigheid der Franschen. Gehoorzaamheit moet zonder redenering zijn. Groot gevoelen van ons zelven. Weinig lof te behalen met boeken te schrijven.

IK zag eens te Barleduk, dat men tot aanprijzing der geheugenis van Renatus, Koning van Sicilien, een afbeeld-

Men mag zich zo wel mee de pen, als met de pinceel, afschilderen.

afbeeldsel schonk, 't welk hy zelf van zich zelf gemaakt had. Waarom is 't ook aan yder niet geoorloft zich zelf mee de pen af te schilderen, gelijk hy zich met de pinceel aftrok? Ik wil dan ook dit lijkteeken, dat zeer kwalijk staat, niet verzuimen in 't openbaar te vertonen; dat is de wankelmoedigheid, een zeer ongemakkelijk gebrek in de handeling der wereltliche zaken. In twijffelachtige dingen kan ik geen zijde kiezen:

Petrarch.

Ne si, ne no, nel cor mi suona intero. a

De schijnbaarheden groot van getal in de menschelijke zaken.

Ik kan wel een gevoelen ondersteunen, maar niet verkiezen: want in de menschelijke dingen vertonen zich, naar welks zijde men ook overheft, veel schijnbaarheden, die ons daar in bevestigen. Chryssippus de Wijsbergerige zeide dat hy van Zeno en Kleantes, zijn leermeesters niets anders, dan d' enkele leerstukken, wilde leren; dewijl hy, zo veel de bewijzen en redenen aangaat, genoeg uit hem zelf verschaffen zou. Naar welke zijde ik my keer, ik verzorg my altijt genoeg van oorzaak en waarlijkheid, om my daar in te verdedigen. Ik besluit dieshalven by my zelf tot de twijffeling en vryheit van te verkiezen, tot dat de gelegenheit my parst; en dan zelf, om de waarheit te zeggen, werp ik deurgans een pluim in de wint, gelijk men zegt, en geef my in genade van 't geval over. Een zeer geringe neiging en omstandigheid vervoert my.

Vrijheit van te verkiezen zo lang te behouden, als men kan.

Terent. Andr. 11. 7. Scen. 5.

Dum in dubio est animus, paulo momento huc atque illuc impellitur. b

a Noch 't ja, noch 't neen klinkt wel in mijn hart.

b Terwijl de geest in twijffel is, word hy door een klein gewichts herwaarts of derwaarts gedreven.

D'onzeekerheit mijns oordeels is in 't meeste deel der voorvallen zo gelijkelijc geëvenaart, dat ik zeer lichtelijc d' uitspraak van 't lot, en der dobbelsteenen zo toetstemmen. Ik aanmerk, met grote opmerking van onze menschelijke zwakheit, de voorbeelden, die de goddelijke Historie zelve ons nagelaten heeft, te weten van dit gebruik, van 't besluit der verkiezingen in twijffelachtige dingen aan 't geval te bevelen, en in de waagschaal te stellen. 't Lot viel op *Mathias*. De menschelijke reden is een gevarelijc zwaert, dat van weërzijden loijdt: ja bezie hoe veel einden deze stok heeft, zelfs in Sokrates handen, die haar vertrouwste en gemeenzaamste vrient was. Ik ben dieshalven niet bequaam, dan om te volgen; en laat my lichtelijc tot het gedrang vervoeren. Ik vertrou my niet genoeg op mijn eige krachten, om aan te vangen dat ik gebieden of beleiden zou. Ik ben blijde van dat ik mijn weg door anderen gebaant vind. Indien ik gevaar van een onzekere verkiezing moet lopen, zo wil ik liever dat het onder zodanig een is, die zich meer van zijn gevoelens verzekert, en hen vaster trout, dan ik de mijnen, in de welken ik de grontvest glibberig vind. Ik ben echter niet zeer tot verandering geneegen, om dat ik in de strijdige gevoelens gelijke zwakheit bemerk. De gewoonte zelve van toe te stemmen schijnt gevarelijc en glibberig. In de burgerlijke zaken bezonderlijk is een grote en ope ruimte tot de waggeling en tegenstreving.

Iusta pari premitur veluti cum pondera libra,

Prona nec hac plus parte sedet, nec surgit ab illa. c

c Even als een gelijke schaal door gelijk gewichts geparst, in gelijke staat blijft, en niet meer naar d' een, dan naar d' andere zijde over slaat.

De verkiezing in twijffelachtige dingen aan 't lot en geval geest.

11. 1. 26.

Cicero Acad. Quest. lib. 4. cap. 21.

Tibull. lib. 4. Paneg. ad Messal.

Tot

Niet vry
van tegen-
praak.

Tot een voorbeeld; de redeneringen van Machiavelli waren bondig en bestendig genoeg tot het onderwerp; en echter heeft men hen met gemak konnen bestrijden: en degenen, die dit deden, hebben geen minder gemak nagelaten, om hun redenen te bestrijden. Men zou altijd, in zodanige zaken, stoffe genoeg vinden om antwoorden, en wederantwoorden; tot drie of vier malen, en deze onëindige samenvoeging van tegenprekingen te verschaffen, die onze pleitbank, tot voorstant der gedingen, zo zeer, als hem mogelijk was, verlangt heeft;

Horat. E-
pistolar. lib.
2. Epist. 2.

Cedimur, & totidem plagis consumimus hostem. a

vermits de redenen weinig andere grondvest hebben, dan d'ervarentheit, en de verscheidenheit der menschelijke toevallen onëindige voorbeelden van alderhande slach aan ons vertonen. Een geleert man van onze tijd zegt dat, als in onze almanakken staat dat het warm zal zijn, en een ander zeide dat het kout zou wezen, en dat, zo 't almanak droog zeide, hy vochtig staande hield, en dus altijd recht anders, dan het voorstelde, zo hy op een van beide wedden moest, het hem niet zou verschillen wat zijde hy verkoos, behalven in die dingen, daar in d'onzekeerheit geen plaats kan hebben; gelijk in omtrent de Karsdagen overmatige hitte, en te S. Jan winterfche koude. Ik heb gelijke gedachten van deze staatkundige redeneringen: aan welke zijde men u stelt, gy hebt zo schoon spel, als uw makker, zo gy de groffte en schijnbaarste beginfelen niet tegenstreeft. Dieshalven dunkt my dat in de geme-

a Wy worden gedoot, en doden de vijants met even veel wonden.

ne zaken geen zo quade sleep en sleur is, zo hy bedaagt en bestendig is, die niet beter geächt moet worden, dan de verandering. Onze zeden zijn boven maten bedorven, en hellen mer een wonderlijkë neiging naar de vergering. Van onze wetten en gewoonten zijn veel zeer woest, onbezuift en gedrochtelijk: en echter zou ik, zo 't in mijn macht was, gaerne een spaak in 't wiel steken, en de draijing beletten, uit oorzaak van de zwa- righeit om in beter staat te geraken, en van 't gevaar, 't welk de tuimeling meëbrenge.

*-- Nunquam adeo fœdis adeoque pu-
dendis*

*Utinam exemplis, ut non pejora su-
per sint. b*

't Ergste, dat ik in onze Staat vind, is d'onbestandigheid, en dat onze wetten zo weinig enige vaste vorm konnen bekomen, als onze kleding. Men kan zeer gemakkelijk een burgerlijke Staat van onvolmaaktheit beschuldigen; want alle menschelijke dingen zijn 'er vol af. Men kan lichtelijk in een volk de verächtning van zijn oude gewoonten ontsteeken: niemand onderstond dit, of hy geraakte daar toe. Maar een beter staat in de plaats van de geen, die men vernietigt heeft, weêr op te rechten; veel van de genen, die zulks hebben aangevangen, zijn vruchteloos daar in geweest. Ik schrijf weinig van mijn beleid aan de voorzichtigheit toe: ik laat my gaerne naar de gemene sleur en ordening des werrelts leiden. Gelukkig volk, dat het geen doet, 't welk men gebied, zonder zich met d'oorzaken te moeien; gelukkiger dan de genen, die

b Wy gebruiken nooit zo wile en schandelijke voorbeelden, dat 'er noch geen erger overig zijn.

Cccc

ge

De zeden
der Fran-
schen zeer
bedorven.

Jurnal.
Satyr. 8.

Onbestan-
digheit van
de Staat
der Fran-
schen.

Verände-
ring in de
zaken van
staat zeer
gevaarlijk.

De gehoorzaamheit moet zonder redenering zijn.

gebieden: gelukkig de genen, die zich, volgens de hemelsche omkeer en omrolling, zachtelijk laten omrollen. De gehoorzaamheit is nooit zuiver en gerust in de geen, die redeneert en pleit.

Maar om weêr tot my zelfte keren, dit enige, om 't welk ik my iets acht, is dit, in 't welk nooit mensch zich gebrekkelijk heeft geacht. Mijn aanprijzing en aanbeveling is gemeen, en van de grote hoop: want wie heeft ooit geächt dat hy gebrek van zinnen en verstant had? Dit zou een voorstelling zijn, die regenzeggelijkheid in zich inwikkelen zou. Dit is een ziekte, die nooit is, daar zy zich zelve ziet: zy is krachtig en vasthoudend, maar die echter, door d' eerste straal van 't gezicht des zieke, deurboort en verstroot word, gelijk een duistere volk door d'aanschouwing der zon word deurboort en verstroot. Zich te beschuldigen zou in deze zaak zijn zich t'ontschuldigen; en zich te veroordeelen zou zich vry te spreken zijn. Daar was nooit kruier, of visch-wijf, die niet meende verstant genoeg voor zijn rekening te hebben. Wy erkennen lichtelijk in d' anderen het voordeel van de moed, van de lighamelijke kracht, van d' ervarentheit, van de geschiktheit, en van de schoonheit: maar in 't voordeel van oordeel wijken wy niet voor iemant; en ons dunkt dat wy, zo veel de redeneringen aangaat, die in anderen uit d' enkele natuurlijke redenering voortkomen, ben ook gevonden zouden hebben, zo wy onze gedachten derwaarts hadden gekeert. Indien anderen ons in wetenschap, stijl,

en in diergelijke andere dingen, die wy in hun werken zien, overtreffen, wy vatten dit lichtelijk: maar wat d' enkele voortbrengingen van 't verstant aangaat, yder meent dat het in hem was dat hy hen even zodanig ook kon voortkomen, en bemerkt zeer zwarelijk het gewicht en de zwaarigheid daar af, 't en zy (en dit noch nauwelijks) in een uiterste en onvergelykelijke astant. En de geen, die klare'lijk de hoogte van een vreemt oordeel zag, zou daar toe geraken, en 't zijne daar toe brengen. Dit is dan zeker slach van oeffening, van 't welk men zeer weinig prijs en lof heeft te verhopan, en een wijze van zamenzetting, die van klein belang is. Wijders, voor wie schrijft gy? De geleerden, aan de welken de rechtspraak der boeken behoort, kennen geen andere prijs, dan die van de geleertheit, en weten van geen andere vordering in onze geesten, dan van die van d' onderwijzing en kunst. Indien gy in de Schipioos gemist, en d' een voor d' ander hebt genomen, wat hebt gy wijders te zeggen, dat deugt? De geen, die van Aristoteles onkundig is, volgens hun rekening, is ook van zich zelf onkundig. De grove en gemeene geesten zien niet de bevallijkheit van een beschaafde reden. Nu dit tweederhande slach van menschen beslaat de werrelt. Dit darde slach der geregelde zielen, die uit zich zelf krachtig zijn, en aan de welken men ten deel valt, is zo dwa gezaait, dat het eigentlijk geen naam noch ordening onder ons heeft: 't is half verlore arbeit te trachten en te pogen aan 't zelfde te behagen.

Wenig is t mer boeken te schrijven te behalen.

Groot gevoelen, dat wy van onszelven hebben.

Zeste Afdeeling.

Het verstant gerechtiglijkst gedeelt. Kleine achtung van zich zelf een goed gevoelen, tot rust van 't gemoed. Montaignes inkeering in zich. Hoedanig zijn inbeeldingen. Waar uit d' achtung gezocht moet worden. Midelmatige dingen alleen in onze eeuw voorigebracht. De menschen van onze eeuw niet by d' Ouden te gelijken. Geleertheit zelden zonder verwaantheit. De voorbeelden der Ouden by te brengen strekt tot lof van de gebeugenis, maar tot nadeel van 't verstant. Onz. onderwijs leert ons niet de deucht te volgen. Goed onderwijs verandert oordeel, en zeden; voorbeeld in Polemon. De zeden en redenen der lantlieden beter geregelt, dan die van onze Wijsbegeerigen. Lof van verscheide voortreffelyke mannen in de voorgaande eeuw.

Het verstant gerechtiglijkst gedeelt.

MEn zegt gemenelyk dat de deling van 't verstant de rechtaerdigste deling is, die de natuur van haar gunsten aan ons bewezen heeft: want daar is niemant, die niet met het geen te vreden is, 't welk de natuur daar af aan hem heeft medegedeelt. Heeft het geen reden? De geen, die veerder zag, zou veerder zien, dan zijn gezicht reikt. Ik meen dat mijn gevoelens goet en gezont zijn; maar wie geloof niet desgelijks van de zijnen? Een der beste proeven, die ik 'er af heb, is de kleine achtung, die ik van my zelf heb: want indien zy niet zeer zeker hadden geweest, zo zouden zy zich lichtelyk van de genegentheit, die ik my zelf bezonderlyk toedraag, hebben laren uitschryken; my, zeg ik, die haar geheel op my breng, en die haar niet wijt buiten my verspreid. Al 't geen, dat d' anderen daar af aan een onzijdige menigte van vrienden en bekenden, aan hun roem, en aan hun grootheid toeëigenen, pas ik op de rust van mijn geest, en van my zelf toe. 't Geest, dat my elders, daar af ont-

Kleine achtung van zich zelf een goed gevoelen,

tot rust van 't gemoed.

snapt, behoort niet eigentlijk tot het beleid van mijn redenering.

Mihi nempe valere & vivere doctus. 2 *Plant.*

Wat mijn gevoelens aangaar, ik vind hen ten hoogsten stout en bestendig om mijn onbequaamheit te veroordeelen: en zeker, dit is ook een onderwerp, in 't welk ik mijn oordeel zo zeer oefen, als iemand anders. De werrelt ziet altijd recht van zich af: maar ik keer mijn gezicht weér naar binnenwaarts, daar ik het vest en bezich hou. Yder ziet voor zich heen; maar ik zie innewaarts naar my. Ik heb met niemant, dan met my zelf, te doen. Ik aanschou my zonder ophouden: ik speur my zelf na; ik proef my. D' anderen gaan altijd elders, zo zy 'er wel op denken; zy gaan altijd voort.

Inkeering van Montaigne in zich.

Nemo in se tentat descendere. b *Plaf. Sa*

a Geleert voor my zelf wel te varen, en te leven.

b Niemand poogt in zich zelf af te dalen.

Cocq 2

W20

Wat my aangaat, ik rol my in my
 Deze bequaamheit van de
 uit te kiezen, hoedanig zy
 in my is, en deze vrymoedigheid
 van mijn geloof niet lichtelijk onder-
 worpen te maken, ben ik voornamelijk
 aan my zelf verplicht: want de
 bestandigte en algemene inbeeldin-
 gen, die ik heb, zijn de genen, die,
 om zo te spraken, met my geboren
 wierden; zy zijn naturelijk, en ge-
 heel de mijnen. Ik breng hen raau en
 eenvoudig voort, met een stoute en
 sterke voortbrenging, doch die een
 weinig ontroert, en onvolmaakt is.
 Sedert heb ik hen door d'achtbaar-
 heit van anderen, en door de gezon-
 de voorbeelden der Ouden, met de
 welken ik my in oordeel gelijk gevon-
 den heb, opgerecht en versterkt. De-
 zen hebben my van mijn vangst ver-
 zekert, en een klaarder genieting en
 bezitting daar af aan my gegeven.
 D'achting en aanprijzing van wakker-
 heit en vaerdighit van geest, daar y-
 der naar zoekt, betracht ik uit de re-
 geling van een uitmuntende en voor-
 treffelijke daat, of uit enige bezon-
 dere bequaamheit: ik betracht haar
 uit d'ordering, overeenkoming en
 gerustheit van gevoelens en zeden.

*Warelijk, indien 'er iets cieraalijks, zo
 is 'er niets cieraalijker, dan de gelijkheit
 van 't algemeen leven, en d'overeenko-
 ming der bezondere werken, die men niet
 bewaren kan, zo men, de natuur van
 anderen navolgende, zijn eige verlaat.*

Zie daar hoe verre ik my aan dit
 eerste deel, 't welk ik zeide in de zon-
 de van verwaantheit te zijn, schuldig
 gevoel. Wat het tweede aangaat,
 't welk bestaat in anderen niet ge-
 noech t'achten, ik weet niet of ik 'er
 my zo wel af ontschuldigen kan:
 want hoe dier het ook kost, ik beraad
 my om 't geen, dat 'er af is, te zeg-

gen. Misschien dat de gedurige ge-
 meenschap en handeling, die ik met
 d'oude zeden heb, en 't denkbeeld
 dezer rijke zielen van de voorgaande
 tijt my van anderen, en van my zelf
 doet walgen; of dat wy warelijk in
 een eeuw leven, die geen andere, dan
 middelmatige, dingen voortbrengt.
 Zo veel is 'er af, dat ik niets ken
 't welk verwonderenswaardig is. Ik
 ken ook geen menschen met zodanige
 gemeenschap en bijzonderheit, als
 men behoeft, om daar af t'oordee-
 len. En de genen, met de welken
 mijn aart en natuur my gemeneeljk
 vermengt, zijn ten meestendeel lie-
 den, die zich weinig met d'opbou-
 wing van hun ziel bemoejen, en den
 welken men van alle heil niets an-
 ders, dan d'eer, en voor alle vol-
 maaktheit niets anders, dan de dap-
 perheit voorstelt. Ik prijs gaerne het
 scone, dat ik in een ander zie, en
 acht het hoog; ja ik verhef het dik-
 wijls hoger, dan ik 'er af denk, en
 laat aan my toe dus verre te liegen:
 want ik weet geen valsch onderwerp
 te verdichten. Ik getuig gaerne van
 mijn vrienden; om dat ik 'er losse-
 lijkheit in vind. Ik rek gaerne een
 voet waarde tot anderhalf uit. Maar
 ik kan aan hen de hoedanigheden,
 die 'er niet zijn, niet toeëigenen, noch
 hen van d'onvolmaaktheden, die zy
 hebben, openlijk verdedigen. Ja
 aan mijn vijanden zelve bewijs ik
 oprechtelijk getuigenis van eer, die
 ik schuldig ben. Mijn genegentheit
 verandert; mijn oordeel niet. Ik
 meng mijn strijt niet met andere om-
 standigheden, die 'er niet zijn. Ik
 ben zo yverzuchtig op de vrijheit
 mijns oordeels, dat ik haar zeer zwa-
 relijk om enige hartstocht, hoedanig
 hy ook is, kan verlaten. Ik doe, als
 ik lieg, my zelf meer ongelijk aan,
 dan

Middelma-
 tige dingen,
 en geen an-
 deren in
 onze eeuw
 voortge-
 bracht.

Montaigne
 genegent-
 heit tot
 anderen te
 prijzen.

Waar uit
 d'achting
 gezocht
 moet wor-
 den.

Cicero, de
 offic. lib. 1.

dan den geen, van de welk ik lieg.

Men aanmerkt deze loffelijke en edelmoedige gewoonte onder de Perſianen, dat zy van hun dootvijanden, tegen de welken zy heftiglijk oorlogden, eerlijk en billijk, zo veel de verdienſte van hun deucht meebracht, ſpraken. Ik ken menſchen genoeg, die verſcheide goede eigenschappen hebben; deze de geelt, die 't hart, een ander 't beleid, een ander 't geweten, een ander de ſpraak, een ander de wetenſchap, en een ander iets anders: maar wat de grote menſchen in 't algemeen betreft, die zo veel treffelijke dingen te gelijk hebben, of een alleen in zodanig een trap van uitſteekentheit, dat men daar over verwondert moet zijn, of hem by de genen vergelijken, die wy van de voorgaande tijt eren; mijn geluk heeft nooit een zodanig aan my vertoon. De grootſte, die ik naar 't leven gekent heb, (ik ſpreek van de naturelijke eigenschappen der ziel, en de beſt geboren) was Eſtienne de la Boëtie. Hy had een volkome ziel, en die in alle zaken een aangenaam aanzicht, en een ziel van 't oude merk vertoonde, en die grote uitwerkſelen voortgebracht zou hebben, zo zijn geval zulks had belieft. Hy had door wetenſchap en oeffening deze rijke natuur grotelijks vermeerderd.

Maar ik weet niet hoe 't gebeurt, (en echter is 't zeker dat het gebeurt) dat men zo grote ydelheit en zwakheit van verſtant in de genen vind, die belijdenis doen van meer bequaamheit te hebben, en die zich met de bezigheid der letteren, en met de plichten, die in de boeken beſtaan, bemoejen, dan in enige andere lieden: of om dat men meer van hen eſicht en verwacht, en de gemene gebreken

niet in hen kan verſchonen; of om dat de wain van hun wetenſchap meer ſtoutheit aan hen geeft om te voorſchijn te komen, en zich te verre 't ontdekken, daar door zy zich zelve verliezen en verraden: gelijk een kunſtenaar zijn plompheit meer in een kottelijke ſtoffe, die hy in banden heeft, betoont, zo hy de zelfde dwaasſelijk handelt, en tegen de regelen van zijn werk aanlegt, dan in een ſlechte ſtoffe; en men vergramt zich meer over 't gebrek in een goud beelt, dan over dat van plaisterwerk. Dezen doen desgelijks, zo zy dingen voortbrengen, die uit hen zelve, en in hun plaats goet zouden zijn: want zy gebruiken hen zonder beleid, en eren hun geheugenis ten koſten van hun verſtant. Zy eren Cicero, Galenus, Ulpianus en S. Hieronymus, om zich zelve belachelijk te maken.

Ik val gaerne weer op deze redenering van de wanvoeghelijkheit van onze onderwijzing: zy heeft tot haar einde en oogmerk, ons niet goet en wijs, maar wetende en geleert te maken: zy is 'er toe gekomen. Zy heeft ons niet geleert de deucht en voorzichtigheit te volgen, en 't omhelzen; maar zy heeft ons de kennis van d' oorsprong des naams, en haar afleiding daar af in gedrukt. Wy weten hoe wy in de taal met de naam van deucht zullen handelen, zo wy haar niet weten te beminnen. Indien wy niet warelijk, en door ervarentheit weten wat voorzichtigheit is, wy weten 't in onze taal, en van buiten. Wy zijn niet vernoeg met het geſlacht, de magen, en de huwelijken onzer geburen te weten; wy begeren hen ook tot vrienden, en willen met hen enige gemeenſchap en ommeegang oprechten. Onze onderwijzing heeft de bepalingen, de deelingen en onder-

Lof der Perſianen in loffelijk van hun vijanden te ſpreken.

De menſchen van onze eeuw niet by d'Ouden te gelijken.

Lof van Eſtienne de la Boëtie.

Geleertheit zelden zonder verwaantheit.

De voorbeelden der ouden on-tijdiglijk by te brengen ſtrekt wel tot lof van de geheugenis, maar is tot nadeel van 't verſtant.

Ons onderwijs leert ons niet de deucht te volgen, maar de naam te kennen.

scheidingen van de deucht, als by namen en spruiten van een geslachtboom, aan ons geleert, zonder echter enige andere vlijt aan te wenden, om tusschen ons en haar enige pleging van gemenzaamheit, en bezondere gezelligheit op te rechten. Zy heeft, tot onz onderwijs, voor ons niet die boeken gekozen, de welken de gezontste en waarachtigste gevoelens in zich besluiten; maar de genen, die 't beste Grieks en Latijn spreken; en zy heeft, onder haar schone woorden, d' ydelste zeden der aalöuthheit in onze verbeelding doen invloegen. Een goede onderwijzing verändert het oordeel, en de zeden, gelijk aan Polemon gebeurde. Deze ontuchtige Grieksche jongeling, by geval Xenokrates een les horende doen, aanmerkte niet alleenlijk de welsprekenheit en bequaamheit des lezers, en bracht daar af niet alleenlijk de wetenschap van enige schone stoffe in zijn huis; maar een schijnbaarder en bestandiger vrucht, te weten de schichtige verändering en verbetering van zijn voorgaande leven. Wie heeft ooit zodanige uitwerking van onze onderwijzing gevoelt?

Goede onderwijzing verändert het oordeel, en de zeden: voorbeeld hier af in Polemon.

Horat. Sermon. lib. 2. Satyr. 2.

- - Faciasne quod olim
Mutatus Polemon? ponas insignia morbi,
Fasciolas, cubital, focalia, potus ut ille
Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas,
Postquam est impransu correptus voce magistri. a

a Zult gy doen, gelijk eerstijes de veränderde Polemon? zult gy de blijken en tekenen van de ziekte, de konssbanden, armvercieringen, en de halsvercieringen, verlaten? gelijk men zege dat hy, dronken zijnde, heidnelijk de

De minst versmadelijkste aart van lieden schijnt my de genen te zijn, die uit eenvoudigheid in de leste rijgen komen, en die ons de geregeltste omgenging voorhouden. Ik vind de zeden en redenen der lantlieden in 't gemeen beter geregelt en geschikt, naar 't voorschrift van de ware Wijsbegeerte, dan de genen van onze Wijsbegeerigen. *Het gemeen volk is wijzer, om dat het alleenlijk zo veel wijsheit heeft, als het behoeft.* De Hertog van Guise, die t' Orleans storf, en d'overlede Maarschalk Strozzi zijn in 't stuk van d'oorlog, en in de bequaamheit van de krijg, en Olivier en l'Hospital, Kanceliers van Frankryk, in kennis en ongemene deucht, d'aanmerkelykste en voortreffelykste mannen geweest, naar dat ik, volgens d' uitterlijke schijn, heb konnen oordeelen; want om hen volgens mijn wijze t'oordeelen, zo zou ik hen van nader by moeten bezichtigen. Wat de Dichtkunst aangaat; my dunkt dat zy in onze eeuw ook in zwang heeft geweest. Wy hebben overvloed van goede kunstenaars in dit ambacht; namelijk Aurat, Beza, Buchananus, l'Hospital, Montdoré, en Turnebus. Wat de Franichen aangaat; ik acht dat zy haar tot de hoogste trap, daar toe zy ooit geraken zal, opgevoert hebben; en ik vind Ronfard en du Bellay in die zaker, daar in zy uitmunten, niet wijt van de volmaaktheit der Ouden. Adrianus Turnebus wist meer en beter het geen, dat hy wist, dan enig man van zijn eeuw, en noch verre van daar. De levens van de Hertog van Alba, onlangs gestorven, en van onze Konne-

kranssen van zijn hals afstrok, na dat hy, door de stem van de nuchtere meester, wechgerukt was.

De zeden en redenen der lantlieden betru geregelt, dan die van de Wijsbegeerigen.

Voortreffelyke mannen in hun ampten.

Dichtkunst in zwang in Montaignes leven.

Lof van Ronfard, en du Bellay; gelijk ook van Turnebus.

stabel

stabel van Mommorancy zijn zeer voortreffelijk en uitsteekende geweest, en hebben veel wonderlijke overëenkomsten en gelijkheden van geval gehad. Maar de schoonheit en roem des doots van deze leste, in 't gezicht van Parys, en van zijn Koning, tot hun dienst, tegen zijn naasten, in 't spits van een heir, dat door zijn beleid de verwinning verkreeg, en met de slag van een hant in zulk een uitterste ouderdom, verdienen, gelijk my dunkt, dat men de zelfde onder d'aanmerkenswaardige geschiednissen stelt: gelijk ook de bestandige goetheit, zachtigheid van zeden, en d'oprechthe gedweegzaamheit van mijn Heer de la Nouë, in zulk een ongerechtigheit van gewapende tegendrevvers, (een waar school van verraat, onmenschelijkheid en roof) daar in hy zich altijd een groot, en zeer erbare krijgsman heeft getoont. D'andere deuchden hebben in deze eeuw weinig of geen gang gehad: maar de dapperheit is door on-

ze burgerlijke oorlogen onder 't gemeen volk geraakt: en in dit sluk vind men bestandige zielen zelfs tot de volnaaktheit toe, en in groot getal; in voegen dat men d'uitkiezing daar af zwarelijk kan doen. Ik heb vermaak geschept in de hoop, die ik heb van Maria de Gournay le Jars, mijn behuwlê dochter, en die ik warelijk als vader lief heb, op veel plaatsen te verkondigen. Deze ziel zal eens tot heerlijker dingen bequaam worden, zo de jonkheit enig voortteeken kan geven. 't Oordeel, 't welk zy, van vrouwelijk geslacht, en in deze eeuw, en zo jong, en alleen in haar geweest, van d'eerste proeven deë, en de gunst, die zy my opdroeg, op d'enige d'achting, die zy daar over op my kreeg, lang te voren eer zy my gezien had, zijn toevallen, die zeer aanmerkenswaardig zijn. Zie daar al 't geen, dat ik, tot aan deze uur, van boven gewone en ongemene grootheit gekent heb.

Lof van
Maria de
Gournayle
fars.

van de
Konnefta-
bel Mom-
morancy,

en van mijn
Heer de la
Nouë.

De dapper-
heit door
de burger-
lijke oorlo-
gen gemen
geworden.

Van 't heten Liegen

Achtiende H O O F T D E E L.

Tegenwerping tegen Montaigne van zich zelf ten toon te stellen. Montaignes antwoort daar op. Zijn voorstelling anders dan anderen van hen. Nuttigheit in zich zelf dus af te schilderen. Daangename geneuchten schuypen 't gezicht. Wy zijn bezonderlijk aan ons zelven verplicht. Verbanning der waarheit is 't eerste bewijs van 't bederf der zeden. 't Liegen van outs den Franschen verwerpen; en waarom dit verwijt hen meer treft, dan enige andere zonde. De leugen is een getuig van dat men God veracht, en de menschen vrees. Hoe de leugenen door zekere volken van Indiën verzoent werden. Gewoonte der Grieken en Romanen van de Lougen niet zo euvel op te nemen.

MAar men zal tot my zeggen dat zelf tot stoffe van schrijven te dienen, zelf ten dit voorneemen, van aan zich voor uitsteekende en vermaarde man- stellen; nen,

Tegenwer-
ping tegen
Montaigne
van zich

nen, die door hun achtting enige be-
geerte van hun kennis gegeven heb-
ben, te verontschuldigen is. 't Is ze-
ker, ik beken 't, en weet wel dat een
ambachtsman zelf, om een mensch
van de gemene hoop te zien, naau-
welijks d' ogen van zijn werk wil af-
trekken; daar in tegendeel, om een
groot en treffelijk man in een stat te
zien komen, de werkplaatsen en win-
kels verlaten worden. Zich bekennt te
maken is aan alle anderen wan-
voeghelijk, behalven aande geen, die
stofte heeft om zich te doen navol-
gen, en welks leven en gevoelens tot
voorbeeld kunnen dienen. Cesar en
Xenofon hebben middel gehad om
hun verhaal op de grootheid van hun
daden, als een ware en vaste grontvest,
te sichten, en te bevestigen. In de-
zer voegen heeft men naar de dage-
lijksohe geschriften van de grote
Alexander te wenschen; gelijk ook
naar d' Aanteekeningen, die Augu-
stus, Kato, Sylla, Brutus en anderen
van hun daden en bedrijf nagelaten
hebben. Van zodanige lieden bemint
men en lieft men d' afbeeldsels, zelfs
in koper, en in steen. Deze vertoning
is wel waar; maar zy trefst my zeer
wemig.

't welk aan
vifteenen
de mannen
alleen pakt.

Montaignes
antwoord
daar op.

Herat. Ser-
mon. lib. 3.
Sajyr. 4.

*Non recito cuiquam, nisi amicis, id-
que rogatus,
Non abitis, corámve quibuslibet. In
medio qui
Scriptura foro recitanti sunt multi,
quique lavantes. a*

Ik maak hier geen stokbeeld, om het
a Ik verbaal niets, dan voor de vrien-
den, en dit noch op hun verzoek; niet
overál, of voor yder, die 't ook is. Daar
zijn veel, die hun geschriften op 'e midden
van de markt, en terwijl zy zich baden,
verhalen.

zelve op de kruisstraten, of in een
kerk, of op de markt op te rechten.

Non equidem hoc studeo bullatis ut Parf. Sa-
tyr. 5.

*Pagina surgeat;
Secreti loquimur. b*

't Is slechts voor een hoek in de boe-
kery, en om een gebuur, een van
't maagschap, en een vriend, die ver-
maak zal scheppen, om my in deze
afbeelding te horen, en te spreken,
bezicht te houden. Anderen hebben
de stoutheit genomen om van zich
zelven te spreken, vermits zy daar
waardige en rijke stofte in gevonden
hebben: ik in tegendeel, om dat ik
de zelve zo slecht en mager heb be-
vonden, dat 'er geen vermoeden van
roemgierigheid uit kan voortkomen.
Ik oordeel gaerne van eens anders
werken. Wat de mijnen aangaan, ik
geef weinig om daar aft' oordeelen,
uit oorzaak van hun nietsheit. Ik vind
niet zo veel goet in my, dat ik 't niet
zonder beschaamt te worden uitspre-
ken kan. Wat vernoeging en vermaak
zou ik daar in scheppen, dat ik iemand
hoorde, die my de zeden, 't aange-
zicht en gelaat, de gemeenste rede-
nen, en de gevallen mijner voorou-
ders verhaalde! hoe naefftiglijk zou
ik 'er naar luisteren! Zeker d'afbeelt-
sels onzer vrienden en voorzaten, en
de gestalte van hun kleding en wape-
nen te verachten; dit zou uit een
quade natuur spruiten. Ik bewaar hun
geschrift en zegel, en een zwaert, dat
geheel bezonder is; ik heb de lange
stokken, die mijn vader gemenelijk in
zijn hant droeg, niet uit mijn vertrek
verdreven. Hoe de genegenheit tot
d' ouders groter is, hoc him kleet en ring

De voor-
stelling van
hem zelf
andere, dan
andere
van hen.

b Ik doe dit niet om mijn boek met
ydele en opgepronke bezuelingen groot te
maken. Wy spraken in 't heimelijk.

ook

ook waardiger aan de nakomelingen is. Indien echter mijn nakomelingen anders van aart zijn, ik zal my wel konnen wreken: want zy zullen in die tijd my niet minder achten, dan ik hen. Alle de handel en ommegang, die ik hier in met het gemeen heb, is dat ik de gezwindste en gemakkelijkste werktuigen van zijn geschrift ontieen: en misschien zal ik, tot vergelding daar af, maken dat 'er iets van klein belang niet verloren gaat.

Nec toga cordyllis, ne penula desit olivis,

Es laxas scrombris saepe dabo tunicas. a

En schoon niemant my zou lezen, heb ik dan mijn tijd verloren met my zelf zo veel uren lang in zo nutte en aangename gedachten bezich gehouden te hebben? Ik, my zelf naar dit beeld vormende, heb zo dikwijls my moeten vermalen, en overhalen, om my zelf uit te trekken, dat het voorbeeld daar door enigfins op my zelf gevormt is, en plaats genomen heeft. Ik, my zelf voor een ander schilderende, heb my in my zelf met helderder verwen geschildert, dan mijn eersten waren. Ik heb niet meer mijn boek gemaakt, dan mijn boek my gemaakt heeft: een boek, dat met zijn maker zelfstandig is, van een eige bezigheid, een lid van mijn leven; niet van een darde on vreemde oogmerk en bezigheid, gelijk andere boeken. Heb ik mijn tijd verquist, met zo geduriglijk en naaukeurlijk rekening van my zelf aan my zelf gegeven te hebben? Want de genen, die zich zelve alleenlijk uit eige zinnelijkheid, en met de tong enige uren

a Op dat aan de jonge tonijn geen kleet, en aan d'olijf geen omslag ontbrek; en ik zal dikwijls aan de makreel ruime rokken geven.

lang overzien en herdenken, onderzoeken zich niet zo bijzonderlijk, en deurgonden zich niet zodanig, als de geen doet, die 'er zijn bezigheid, werk en ambacht af maakt, en die in alle oprechtheid, en uit alle zijn vermogen een langdurige rekening daar af doet. D'aangenaamste geneuchten, zo zy van binnen gevoelt worden, hebben een afkeer van speur na zich te laten, en vlieden d'aanschouwing, niet alleenlijk van 't volk, maar ook van een ander. Hoe dikwijls heeft deze bezigheid my van verdrietige gedachten afgetrokken? en alle beuzelachtige gedachten moeten voor verdrietig en lastig gerekent worden. De natuur heeft ons met een breed vermogen van ons alleen en zonder 't onderhouden beschonken; en zy nodigt 'er ons dikwijls toe, om aan ons te leren dat wy ons ten deel aan de gezelligheit, maar in 't beste deel aan ons zelve verplicht zijn. Om mijn verbeelding in ordening te voegen, om volgens enig befeit en ontwerp te peinzen, en te maken dat zy niet verloren, en van de wint verdreven word; zo behoef ik niets te doen, dan zo veel kleine gedachten, die voor haar verschijnen, tot lighaam te maken, en in ordening te stellen. Ik neem acht op mijn nijmerijen, om dat ik hen aanrekenen moet. Hoe dikwijls heb ik, over enig bedrijf versteurt; 't welk de heusheit en reden my verboden openlijk te bestraffen, my hier uitgestort, en uitgebraakt, niet zonder gemerk van enige gemene nuttigheit? Deze vaerzen der Dichters,

*Zon dessus l'œil, zon sur le groin,
Zon sur le dos du Sagoin,*

worden noch beter op 't papier, dan op 't levendig vleesch uitgedrukt.

D d d

Wat

D'aangenaamste geneuchten schuwen 't gezicht.

D'onderhouding in enigheid een geschenk van de natuur.

Marzial.
lib. 13. 28.
Nep. 1.

Nuttigheit in zich zelf dus af te schilderen.

Zwarigheid
om iemand
te geloven.

De verban-
ning der
waarheit
't eerste
bewijs van
bederf der
zedes.

Het liegen
van outs
den Fran-
schen ver-
wonen.

Wat dan, zo ik, federt dat ik tot op-
merking ben geraakt, een weinig naer-
stijglijker naar de boeken luister, om
te zien of ik 'er iets uit kan halen, daar
ik 't mijne met opsmok en verguld?
Ik heb geenfins gepoogt om een boek
te maken: maar ik heb my enigfins
gebeffent, om dat ik 't gemaakt had;
zo dit, dat men nu d' een, en dan
d' ander Schrijver overloopt, en hem
nu by 't hooft, en dan by de benen
nijpt, niet om mijn gevoelens te vor-
men, maar om hen, alreë gevormt
zijnde, te helpen, te dienen, en te be-
vestigen, enigfins zich oeffenen ge-
noemt mag worden. Doch wie zullen
wy, van zich zelf sprekende, in zulk
een bedorve tijt geloven? dewijl 'er
weinig of geen zijn, die wy mogen
geloven, als zy van anderen spreken,
daar in men echter de minste oorzaak
van te liegen heeft. D' eerste afstek
van 't bederf der zeden is de verban-
ning der waarheit: gelijk Pindarus
zeide dat waarachtig te zijn het be-
ginfel van een grote deucht is; en
't eerste lid, en d' eerste voorwaarde,
die Plato in de bestiering van zijn ge-
mene Staat vereifcht.

Onze waarheit van heden is niet
het geen, dat is, maar dat men aan
een ander vroed maakt: gelijk wy
niet alleenlijk de goede munt, maar
ook de gene, die valsch is, engang
heeft, gelt neemt. Dit gebrek is van
over lange tijt aan onze Landäart ver-
weten. Want Salyanus van Marfi-
lien, die ten tijden van Kaizer Valen-
tianus leefde, zegt dat het liegen, en
de meinëdigheit by de Franfchen
geen zonde, maar een wijze van spre-
ken is. De geen, die deze getuigenis
wilde verheffen, zou mogen zeggen
dat het heden een deucht in hen is.
Men vormt 'er en schikt 'er zich naar,
gelijk naar een eerlijke oeffening:

want de veinzing is een der aanmer-
kelijkste hoedanigheden van deze
eeuw. Ik heb dieshalven dikwijls
overwogen waar uit deze gewoonte
spruit, die wy zo godsdienstelijk waar-
neemen, dat wy ons over 't verwijt
van deze zonde, die ons zo gemeen
is, meer dan over enige andere, ver-
gramt gevoelen; en dat het d' uitte-
rste smaakt is, die men ons met woorden
zou kunnen aandoen, dat men de leu-
gen aan ons verwijt. Ik bevind hier
op, dat het natuurlijk is zich meest
tegen die gebreken, daar men meest
aan vast is, te verdedigen. Het schijnt
dat wy, de beschuldiging heftiglijk
opneemende, en daar over enige be-
weging betonende, ons enigfins van
de schult ontlasten. Schoon wy dit
gebrek hebben, ten minsten verbor-
deelen wy 't in de schijn. Zou dit ver-
wijt ook wel de blodigheit en lashar-
tigheit in zich schijnen te besluiten?
Is 'er wel uitgedrukt blohartigheit,
als zijn woort te veraken? Hoe!
het geen, dat men weet, 't ontken-
nen? 't Liegen is een snode zonde, en
van een Oude op een schandelijke
wijze afgeschildert, als hy zegt dat dit
u getuigenis te geven van dat men
verächt, en met enen dat men de
menschen vreesft. Men kan de schrik,
snoorheit en ongeregeltheit daar af
niet treffelijker verzonnen. Want war-
kan men snoder bedenken als blohar-
tig tegen de menschen, en verwaant
tegen God te zijn? De geen, die de
spraak vervalst, verraad de men-
schelijke gezelligheit, dewijl deze ge-
meenschappen alleenlijk door middel
van de spraak beleid worden. Dit is
't enig werktuig, door welks middel
onze willen en gedachten openbaar
worden: 't is de tolk van onze ziel.
Indien dit aan ons ontbreekt, zo zijn
wy niet aan malkander gebonden; en

Waarom
't verwijt
van de leu-
gen den
Franfchen
meer, dan
enige ande-
re zonde
treft.

't Liegen
getuigt dat
men God
verächt, en
de men-
schen
vreesft.

De spraak
de tolk van
onze ziel.

zo wy kennen wy elkander niet. Indien dit ons bedriegt, zo breekt het alle onze handel en gemeenschap, en maakt alle de banden van onze burgerlijke staat los. Zekere volken van de nieuwe Indiën (men behoeft hun naam niet aan te tekenen; zy zijn niet meer; want de verwoesting van deze veröfving heeft zich, met een wonderlijk en ongehoort voorbeeld, tot de gehele vernietiging der namen, en oude kennis der plaatsen uitgefprekt) offerden aan hun goden menschelijk bloet; maar geen ander, dan uit hun tong en oren getrokken, tot uitwifching der zonde van leugen, zo die zy gehoord, als die zy gefproken hadden.

Deze goede gezel van Grieken zeide dat men de kinderen met koten, en de menschen met woorden bedroog. Wat onze verscheide gebruiken van iemand te heten liegen aangaat, gelijk ook de wetten van onze eer daar in, en de veranderingen, die

zy ontfangen hebben, ik stel dat uir tot op een ander tijt om 't geen, dat ik 'er af weet, te zeggen, en zal, zo ik kan, ondertusschen leren in welke tijt deze gewoonte, van de woorden zo naaukeurlijk te wegen, en te metten, en onze eer daar aan te hechten, begin heeft genomen: want men kan lichtelijk geloven dat zy by outs niet onder de Romainen en Grieken heeft geweest; en 't heeft my dikwijls nieu en vreemt geschenen, dat zy malkander heeten liegen, en dat zy elkander smaat aandeeden, zonder echter in geschil te komen. De wetten van hun plicht hadden enig andere stem, dan d'onzen. Men noemt Cesar nu een rover, dan een dronkert, zelfs in zijn tegenwoordigheid. Wy zien hun vryheit in malkander te lasteren en te schelden; te weten de grootste krijgsöfversten van de beide volken; daar de woorden alleenlijk met woorden gewroken worden, en geen ander gevolg metfleepen.

De Grieken en Romainen noemden malkander leugenaars, zonder zich anders, dan met woorden, te wreken.

Van de vryheit van Geweten

Negentiende H O O F T D E E L.

Goede mening doolt dikwijls, als'er geen beleid by is. Woede der eerste Christenen tegen de boeken der Heidenen. Voortreffelijkheid van Keizer Julianus en een brede beschrijving van zijn goede eigenschappen. Leugenachtig verhaal van hem gedaan. Invoering van 't Heidendom; en door welke middel. Wat vryheit van geweten uitwerken kan.

Goede mening zonder beleid hoit dikwijls.

MEn ziet gemenelijk dat de goede meningen, zo zy zonder bezadichtheit beleid worden, de menschen tot zeer zondige uitwerkselen drijven. In deze twifl, door de welk Frankrijk

tegenwoordiglijk van burgerlijke oorlogen geplaagt word, is zonder twifsel die aanhang, de welke de godsdienst, en d'oude burgerlijke wetten verdedigt, de beste en gezondste. Onder d'oprechte lieden

D d d z ech-

echter, die de zelfde volgen, (want ik spreek niet van de genen, die haar tot een dekmantel gebruiken, om hun bezondere wraak te plegen, of om hun gierigheid te verzaden, of om de gunst der Vorsten te volgen; maar van de genen, die 't uit ware yver tot hun godsdienst, of uit een heilige genegenheit doen, om de vrede, en de staat van hun Vaderlant te verdedigen,) ziet men veel, die door de hartstocht buiten de palen der reden worden geworpen, en daar door zy somtijts bewogen worden om onge-rechtige, geweldige en ook roekelo-ze raden te nemen. 't Is zeker dat in deze eerste tijden, in de welken onze godsdienst gezach met de wetten be-gon te verkrijgen, d' yver veel van de Christenen tegen alderhande boe-ken der Heidenen wapende; by 't welk de geleerden wonderlijk ver-lies lijdten. Ik acht dat deze wanö-derening meer schade, dan alle de vu-ren der woefte volken, den boeken aangedaan hebben. Kornelius Tacitus is 'er een goede getuig af. Want hoewel de Kaizer Tacitus, die van zijn maagschap was, door uitgedruk-te bevelen, alle de boekerijen des werrelts daar meê verzien en bezorgt had, zo heeft echter niet een enig af-schrift het naaukeurig onderzoek der gener konnen ontkomen, die hem be-gerden uit te roejen, uit oorzaak van vijf of zes redenen, die tegen onz ge-loof streden. Zy hebben ook dit ge-had, dat zy lichtelijken aan alle de Kai-zers, die 't met ons hielden, valsche lofen prijs gaven, en alle de werken der gener, die tegen ons waren, in 't algemeen verbordeelden; gelijk men lichtelijken in de Kaizer Julianus, d' Apostlaat, of verloghenaar geby-naamt, kan zien. Hy was warelijken zeer groot en wonderlijken man, als

de geen, diens ziel krachtiglijken van de redeneringen der Wijsbegeerte deur-verwt was, naar de welken hy, gelijk hy beleed, alle zijn werken regelde. En zeker, daar is geenderhande deucht, van de welke hy niet merke-lijken voorbeelden nagelaten heeft. In kuisheit, van de welke de loop zijns levens klare getuigenis geeft, leest nien van hem een gelijken streek, als die van Alexander, en Skipio: te weren dat hy, van veel zeer schone gevange vrouwen niet een wilde zien, schoon hy in 't bloejen van zijn jaren was: want hy wierd van de Parthen gedoot, toen hy niet meer dan een-entartig jaren oud was. Wat de rechtvaerdigheit aangaat, hy nam zelf de last op zich van de tegenstrev-ers te horen. En hoewel hy uit nieuwsgierigheit de genen, die voor hem verschenen, ondervraagde van wat godsdienst zy waren, zo deê echter de vijantschap, die hy d' onze toedroeg, hem nooit overslaan. Hy maakte zelf veel goede wetten, en besnoeide een groot deel der schattingen en belastingen, die van zijn voorzaten opgeheven waren. Wy hebben twee goede Historieschrijvers, die oogge-tuigen van zijn werken hebben ge-weest, een van de welken, Marcellinus genoemt, in verscheide plaatsen van zijn Historie dit zijn bevel strengelijken bestrafte, door 't welk hy 't school afschafte, en aan alle Christelijken Rederijkers en Letterkunstenars ver-bodde 't onderwijzen; en hy zegt dat hy wel wenschen zou dat dit zijn be-drijf onder de vergetenheit was be-graven. 't Is waarschijnlijken dat, zo Julianus iets selder tegen ons bedre-ven had, deze Schrijver dit niet ver-geten zou hebben; dewijl hy d' on-zeu zeer toegedaan was. Hy was wa-relijken wel een heftig, maar echter geen

Zijn kuis-heit.

Zijn recht-vaardigheit

Julianus verbied den Christenen school te houden.

Hy is een heftig, maar geen vreed vijant der Christenen.

Yver der eerste Christeneⁿ tegen de boeken der Heidenen.

Tacitus door de Christenen verdelgt.

Voortref-lijken van Kaizer Ju-lianus.

geen wreeft vijant tegen ons. Wan d'onzen zelve verhalen van hem de zehistorie; dat, toen hy eens rontom de stat Chalcedonia wandelde, Maris, Bisschop van die plaats, hem wel een booswicht, en verrader van Christus darde noemen, en dat hy daar op niets anders hem aande, dan dat hy aan hem antwoordde: Ga, elendige, beweent 't verlies uwer ogen; en dat de Bisschop daar op weder zeide: Ik dank Christus van dat hy my 't gezicht heeft benomen, op dat ik uw onbeschaamt aangezicht niet zou zien; daar in hy, gelijk zy zeggen, een gedult der Wijsbegeerigen betoonde. Zo veel is 'er af, dat deze daat niet wel op de wreetheden past, die men zegt dat hy tegen ons bedreven heeft. Hy was, zegt Eutropius, mijn andere getuig, een vijant van de Christenen, zonder echter bloet te storten. En om weer tot zijn rechtvaardigheid te keren, daar is niets, 't welk men in hem beschuldigen kan, dan de strengheit, die hy in 't begin van zijn heerschappy tegen de genen betoonde, die de zijde van Konstancius, zijn voorzaat, gevolgt hadden. Wat zijn soberheit aangaat, hy leefde altijd als een krijgsman, en onderhield zich in volle vrede gelijk de geen, die zich tot de strengheden des oorlogs toerufte en gewende. De wakkerheit was in hem zodanig, dat hy de nacht in drie of vier delen verdeelde, van de welken hy 't minste aan de slaap toepaste: 't overige besteedde hy in zelf de staat van zijn heir, en zijn wachen te bezichtigen, of in zich in de boeken 't oefenen: want hy was, behalven zijn andere wonderlijke boedanigheden, zeer uitstekend in alle geleertheit. Men zegt van Alexander de Groot, dat hy, nederleggende, en vrezende dat de

slaap hem van zijn gedachten en oefeningen afrekken zou, een bekken aan zijn bedste de zezetten, en een van zijn handen, met een kopere balletje daar in, buiten de bedste, en over dit bekken hield, op dat, als de slaap hem overviel, en hem 't geen, dat hy in zijn hant hield, de loslaten, dit balletje, door 't gedruis van de val, hem wakker maken zou. Maar Julianus had zijn ziel op 't geen, dat hy begeerde, zo ingespannen, en wierd zo weinig van de dampen der harffenen verhindert, uit oorzaak van zijn bezondere onthoudeljkheit, dat hy deze kunst niet behoefde. Wat de bequaamheit en kennis van d'oorlog aangaat, hy was wonderlijk in alle d'eigenschappen van een groot Veltöverte. Hy was ook byna zijn geheel leven in gedurige oorlogsoeffening; en ten meestendeel met ons in Frankrijk tegen de Duitschen. Wy hebben nauwelijks geheugenis van iemand, die meer gevarelijkheden van strijden heeft gezien, en die meermaals proef van zich zelf heeft gegeven. Zijn doot heeft iets, dat met die van Epaminondas gelijk is: want hy wierd van een schicht getroffen, en poogde de zelfde uit te rukken; gelijk hy ook gedaan zou hebben, zo de zelfde, scherp en snijdig van schacht zijnde, hem niet in de hant gesneden had, die daar door zwak wierd. Hy verzocht geduriglijk dat men hem in deze zelfde staat weer in 't gevecht zou brengen, om daar zijn krijgslieden aan te manen, die zonder hem zeer dapperlijk in deze strijt streden, tot dat de nacht de heiren scheidde. Hy was een zonderlinge verächtung van zijn leven, en van de menschelijke dingen aan de Wijsbegeerte verplicht. Hy had een vast vertrouwen van d'eeuwigheit der zielen. In 't stuk van de godsdienst

Julianus
bequaam-
heit tot
d'oorlog.

Zijn doot
enigins met
die van E-
paminon-
das gelijk.

Dddd 3. was

Zijn gedult.

Zijn sober-
heit

Zijn wak-
kerheit,

en die van
Alexander.

was hy overal gebrekkelyk. Men heeft hem Apolstaat, of verloghenaar genoemd, om dat hy onze Godsdienst had verlaten. Dit gevoelen schijnt my echter waarlichijnelijker, dat zy hem nooit ter harten had gegaan; maar dat hy, om de wetten te gehoorzamen, zich zodanig had geveinst, tot dat hy de heerschappy in handen kreeg. Hy was zo waangelovig in zijn godsdienst, dat de genen zelven, die 'in zijn tijt met hem hielden, daar meê spotten; en men zeide dat hy, zo hy de verwinning tegen de Parthen had verkregen, het geslacht der offen in de werrelt gedempt zou hebben, om zijn offeringen te vol- doen. Hy was ook op de kunst van waarzeggen verzor, en gaf geloof aan alderhande voorzeggingen. Hy zei- de, al stervende, onder andere dingen, dat hy de goden hartelijk bedankte van dat zy hem niet door overvalling onvoorziens hadden willen doden; dewijl zy hem van over lange tijt van de plaats en uur van zijn einde hadden verwittigt: gelijk ook niet door een zachte of slaauhartige door, die beter aan ledige en wellustige lieden paste; en ook niet door een quijnende, lan- ge en lastige doot: en van dat zy hem waardig gekeat hadden om op deze edele wijze, in de voorgang van zijn verwinningen, en in 't bloejen van zijn jaren te sterven. Hy had een ge- lijk gezicht en verschijning gehad, als dat van Markus Brutus, die hem eerst in Gallia dreigde, en sedert, op 't uit- terste van zijn leven, in Persien aan hem verscheen.

Deze taal, die men hem doet spre- ken, toen hy zich getroffen gevoel- de: *Nazareër, gy hebt verwonnen*; of, gelijk anderen willen: *Vernoeg u, Nazareër*, zou zonder twijffel niet vergeten zijn geweest, zo mijn getui-

gen zulks geloof hadden, die, in 't heir tegenwoordig zijnde, zelfs op de minste bewegingen en woorden van zijn einde gemerkt hebben; ge- lijk ook niet zekere andere wonder- daden, die men daar aan hecht. En om weêr tot de reden van mijn stel- ling te komen, hy broedde, zegt Marcellinus, van overlang het Hei- dendom in zijn hart, zonder dat hy zulks darde openbaren, om dat zijn geheel heir uit Christenen bestond. Doch hy, zich sterk genoeg bevin- de om zijn wil te darren verkondigen, deê de tempelen der goden openen, en poogde door alle middelen d'afgo- dery te herstellen. Hy dan, het volk binnen Konstantinopolen tweedrach- tig, en de Hoofden van de Christe- lijke Kerk verdeelt vindende, ont- bood hen, om zijn voorneemen uit te voeten, in 't Hof, en vermaande hen ernstelijk deze burgerlijke twif- ten te dempen, en dat yder, zonder verandering en vrees, zijn godsdienst zou beleven. Hy hield hier met gro- te yver op aan, op hoop van dat deze vryheit d'aanhangers en 't geloof der verdeeltheit zou vermeerderen, en 't volk beletten zich weêr te vereeni- gen, en by gevolg zich, door een- dracht en eenmoedigheid, tegen hem te versterken; vermits hy door de wreetheit van enige Christenen had beproeft dat 'er geen beest ter wer- relt zo zeer voor de mensch te vreen is, als de mensch zelf. Daar ziet gy byna Marcellinus woorden zelven, daar in dit aanmerkenswaardig is, dat de Kaizer Julianus, om d'onrust van de burgerlijke onëenigheid aan te steken, deze zelfde middel van vry- heit in 't geweten gebruikt, die nu van onze Koningen aangewend word om de zelfde uit te blusschen. Men kan van d'een zijde zeggen dat aan de

Hy is tot
het Heiden-
dom gese-
gen.

en hoe hy
't invoert.

Vryheit van
godsdienst
daar toe
gegeven.

De mensch
meest te
vreen.

Vryheit van
geweten,
wat zy uit-
werken kan

tegen-

Waarom
Apolstaat
genoemt.

Zijn waan-
geloof.

Zijn kloek-
moedige
door.

Voortee-
ken.

Leugen-
achtig ver-
haal van
hem.

tegenstrevers de breidel los te geven, om hun gevoelens te voeden, en t'onderhouden, dit even 't zelfde is, als verdeeltheit te zagen, en als de hant tot der zelfder vermeerdering te lenen; dewijl'er geen eindpaal, noch tuchtiging der wetten is, die de loop daar af breidelt en belet. Maar van d'andere zijde kan men ook zeggen dat de breidel aan de tegenstrevers los te laten, om hun gevoelens te voeden en t'onderhouden, dit is hen

door de zachtheid en 't gemak te vermurwen, en te verzwakken, en dat men hier door het scherp stomp maakt, 't welk door de weinigheit, nieuwigheit en zwaarigheit geslepen word. Doch ik wil, tot d'eer en godvruchtigheit onzer Koningen, liever geloven dat zy, het geen, 't welk zy wilden, niet vermogende, geveinst hebben het geen, dat zy vermogten, te willen.

Wy proeven niets, dat zuiver is.

Twintigste H O O F T D E E L.

D' enkeltheit en zuiverheit der dingen zijn niet te gebruiken. De deucht niet zonder vermenging; ook niet de wellust. De wellust en pijn met de staarten te zamen gebonden. De droefheit niet zonder vermaak. De trekken van lachen en wenen verschillen weinig in 't aangezicht. De wellust niet altijd te gebruiken. De zuiverste deucht niet zonder gebreken. Gemeene verstanden bequaamst om zaken uit te voeren. Al te nauwde overweging schadelijk. Pochers gemenelyk d' ergsten.

D' enkeltheit en zuiverheit der dingen niet te gebruiken.

DE zwakheit van onze staat maakt dat de dingen in hun enkeltheit en naturelijke zuiverheit niet tot onz gebruik konnen komen. De hoofdstoffen, die wy nuttigen, zijn verändert; gelijk ook de metalen: en wat het gout zelf aangaat, men moet het door enige andere stoffe verérgeren, om 't zelfde tot onze dienst te schikken. De deucht zelve, die van Aristo en Pyrrho, en ook van de Stoischen, tot de doel en 't oogwit der levens gestelt wierd, heeft'er ook niet zonder vermenging toe konnen dienen; gelijk ook niet de Cirenaische en Aristip-

pische wellust. Van de geneuchten en goederen die wy hebben, is niet een uitgezondert van enige vermenging van quaat en ongemak.

— Medio de fonte le porum Lactes.
Surgit amari aliquid, quod in ipsis lib. 4.
floribus angat. 2

Onze hoogste wellust heeft enige die pijnlijk lucht en geur van gezucht. Zoud gy en lastig is niet zeggen dat zy van bangigheit storf? ja als wy haar beelt op 't uitsteekenste toestellen, zo verçieren

2 Uit het midden van de bron der geneuchten rijft iets bitter, dat ons in de bloem, en in 't genieten zelf pijnigt.

wy

De deucht zelf niet zonder vermenging;

gelijk ook niet de wellust.

wy 't met pijnlijke en kranke bynamen en hoedanigheden; namelijk quijning, weekheit, zwakheit, bezwijking en murwicheit, een grote getuigenis van haar maagfchap, en waar uit zy beftaat. De diepe blijfchap heeft meer ftrafheit, dan vrolijkheit, en d'uiterfte vernoeging meer bezadigheit, dan dartelheit. *Het gelijk is aan zich zelf laftig, zo 't niet gematigt word.* 't Gemak khaagt ons. Dit is 't geen, 't welk een Griekfche dichtreegel op deze wijze zegt: *De goden verkopen aan ons alle de goederen, die zy aan ons geven; dat is, zy geven niet een daar af zuiver en volmaakt aan ons, maar wy kopen hen voor de waarde van enig quaar.* D'arbeit en 't vermaak, zeer verfcheiden van natuur, voegen zich echter, ik weet niet met welke naturelijke bant, te zamen. Sokrates zegt dat enig God poogde de pijn en wellust tot een klomp te maken, en te fmelten; doch dat hy, zulks niet uitwerken konnende, dit bedacht, dat hy hen ten minften met de ftaerten re zamen knopen zou. Metrodorus zeide dat in de droefheit enige famenbinding van vermaak was. Ik weet niet of hy iets anders heeft willen zeggen; maar ik, wat my aangaat, ik beeld my in dat 'er enige voornamte toefstemming en behagen is in zich in de droefgeeftigheit te voeden en t'onderhouden. Ik zeg dat 'er behalven d'eerzucht, die 'er zich ook onder mengen kan, enige fchaduw van lekkerheit en fmakelijkhheit in is, die ons, zelfs in de fchoot der droefheit, toelacht en vleid. Zijn 'er geen naturen, die hun voedsel daar uit neemen?

Zeker Attalus in Seneka zegt dat de geheugenis onzer verlore vrienden aan ons aangenaam is, gelijk het wrange in d' al't oude wijn;

*Minister veteris puer faterni
Ingere mi calices amariotes: b*

Catall. E.
kg. 27.

en gelijk d'appelen, die een weinig zuur zijn. De natuur openbaart deze vermenging aan ons. De fchilders achten dat de zelfde bewegingen en kreuken van 't aangezicht, die tot wenen dienen, ook tot lachen dienftig zijn. En zeker, merk op de handel van de fchilder. Men is, eer een van beide volkomelijk uitgedrukt is, in twijffel of het tot lachen, of tot wenen zal uitvallen. Het uiterfte van 't lachen is met tranen vermengt. *Geen quaar is zonder loom.* Als de mensch van wenschelijke gemakken omringelt inbeelden zullen, zo laat ons de zaak ftellen dat alle zijn leden voor altijd met een gelijke geneuchte bezet waren, als de gene is, die men op 't uiterfte punt van de teling gevoelt; ik gevoel hem onder de laft van zijn vermaak bezwijken, en zie dat hy gantschelijk onbequaam is om zulk een zuivere, beftandige en volkome wellust te dragen. Warelijk, hy vlucht, als hy 'er in is, en haast zich naturelijk om daar uit te geraken, gelijkt uit een weg, daar hy niet valt kan ftaan, en daar hy vreeft dat hy in zinken zal.

Als ik my oprechtiglijk aan my zelf biecht, zo bevind ik dat de beste goetheit, die ik heb, enige zondige verwe heeft: en ik vrees dat Plato in zijn zuiverfte deucht, (ik, die 'er zulk een oprechte en getrouwe fchat-ter af ben, en van diergelijke deuchden, als iemand anders kan zijn) zo b Fongen, fchenker van d' oude wijn, fchenk my van de wranger kroezen.

hy 'er

Sente Epif.
74.

Niets zonder kom-
mer.

Wellust en
pijn met de
ftaerten re
zamen ge-
knoopt.

De droef-
geeftigheit
met lekker-
heit ge-
mengt.

Ovid. Trif.
lib. 4.

-- *Est quaedam fere voluptas, a*

a Wenen zelf is enig vermaak,

Gelijke
trekken in
't aange-
zicht in
't lachen en
wenen.

Sente. in
Epif.

Gedrige
wellust on-
verdrage-
lijk voor de
mensch.

De zuiver-
ste deucht
met men-
schelijke
gebreken
gemengt.

hy 'er op gemerkt had, gelijk hy zonder twijffel gedaan heeft, daar in enige verkeerde toon van menschelijke vermenging gevoelt zou hebben; maar een duistere toon, en die hy alleen gevoelen kon. De mensch is in alles en overal niets anders, dan van stukken en brokken te zamen gezet.

De wetten der gerechtigheit zelven kunnen niet zonder enige vermenging van ongerechtigheit bestaan: en Plato zegt dat de genen, die trachten alle ongemakken en zwarigheden uit de wetten wech te nemen, onderstaan Hydras hoofd af te houwen.

Yder groot voorbeeld heeft enige ongerechtigheit, die door de gemene nuttigheit tegen yder in 't bezonder oppgewogen en vergolden word, gelijk Tacitus zegt. Op gelijke wijze is het waar dat 'er, tot gebruik van 't leven, en ten dienste van 't gemene nut, overdaar in de zuiverheit en deurzichtigheit onzer geesten kan zija. Deze deurdringende klaarheit heeft al te grote scherpzinnigheit en naaukeurigheid, die men zwaar en stomp moet maken, om hen gehoorzamer in 't voorbeeld, en in 't gebruik te doen worden, en om hen te verdikken en te verduisteren, op dat zy met dit duisterachtig en aardfch leven overeen zouden komen.

De gemene geesten, en die niet zo zeer uitgespannen zija, worden dieshalven bequamer en gelukkiger gevonden, om zaken te beleiden; en de gevoelens der hoge en uitsteekende Wijsbegeerte zija onbequaam tot d'oeffening. Deze scherpe wakkerheit der ziel, en deze gebuigsame en ongeruste overweging ontroeren onze handelingen. Men moet op een grover wijze, en slechts boven op, en

van buiten de menschelijke aanslagen handelen, en een goed en groot deel daar af voor de rechten van 't geval laten. Men behoeft de zaken niet zo diep en scherpzinniglijk deur te zien, en te verlichten: Men verliest 'er zich in d'aanmerking van zo veel strijdige glanssen, en verscheide vormen.

Als men de dingen, die tegen malkander stryden, overweegt, zo word de geest mat en traag. Dit is 't, dat d'Ouden van Simonides zeggen, om dat zijn inbeelding op de vraag, die de koning Hiero aan hem had gedaan, en om de welke te beantwoorden hy veel dagen tot zijn overweging had, aan hem verscheide scherpzinnige aanmerkingen vertoonde; in voegen dat hy, twijffelende welk de waarschijnlijkste was, gantschelijk van de waarheit wanhoopre. De geen, die alle d'omstandigheden en gevolgen daar af opzoekt en omhelst, is aan zijn verkiezing hinderlijk. Een middelmatig werktuig; eenpariglijk beleid, is genoeg en bequaam tot d'uitvoeringen van groot en klein gewicht.

Aanmerk dat de genen de beste huishouders zija, die 't minst weten hoe zy 't zija; en dat deze rijke vertelers gemeneijk niets, dat deugt, daar in doen. Ik weet een grootspreker, en zeer uitsteekent schilder van alderhande huisgewaait, die zeer erbarmelijk hondert duizent ponden inkoornft deur zijn handen heeft laten glijden. Ik weet een ander, die zegt dat hy zich beter dan iemand anders, hem gelijk, beraad; en ter werrelt is geen ziel, die zich schoonder en heerlijker voordoet: doch zijn diensars bevinden in d'uitwerking dat hy geheel anders is; 't welk ik zeg, zonder de ramp in rekening te brengen.

Al te naauwe overweging ontroert, en maakt twijffelachtig. Lev. lib. 32.

Op snijders gemeneijk d'ergsten.

De wetten niet zonder ongerechtigheit en ongemak.

Tacit. An. nal. lib. 14. cap. 44.

Gemene verlusten bequamer, dan de scherpzinnigen, om zaken uit te voeren.

Tegen de Luiheit.

Eenëntwintigste H O O F T D E E L.

Vespasianus bezigheid voor de Staat in zijn uitterste. De zorg van de Vorst voor zijn onderraten maake hen ook bezorgt voor hem. Tegenwoordigheid van de Vorst in grote zaken nodig. Voorbeelden van de Turksche Kaizers in hun ovdlogen. Voortreffelijkheid van Kaizer Julianus. De Romainsche Feuchte tot staan geveent. Schrikkelijke verloving der krijgslieden. Filistus doot zich zelf, om dat de vijant hem niet treft. Moley Moluch, Koning van Fez, verwinner der Portugezen. Zijn wakkerheit en schraanderheit tegen zijn vijanden. Zijn yver in de noot; en zijn doot. Katoos onbetreutheit in zijn uitterste.

Voortreffelijkheid van Vespasianus

DE Kaizer Vespasianus, van die ziekte, daar af hy storf, ziek zijnde, wilde echter de staat van 't Rijk verstaan, en vaerdigde, zelfs in zijn bed, geduriglijk veel zaken van gewicht af. En toen zijn geneesmeester hem daar over, als over een zaak, die aan zijn gezondheid schadelijk was, bekeef, zeide hy: *een Kaizer moet staande sterven.* Zie daar een treffelijke spreuk, naar mijn zin, en voor een groot Vorst betamelijk. De Kaizer Adrianus gebruikte sedert de zelfde in gelijke zaak; en men behoorde haar dikwijls voor de Koningen te verhalen, om hen te doen gevoelen, dat dit groot ampt van over zo veel menschen te gebiedon, 't welk men aan hen geeft, geen lui en ledig ampt is, en dat 'er niets is, 't welk een onderdaan zo gerechtigtiglijk afkeerig kan maken van zich voor de dienst van zijn Vorst in kommer en gevaar te begeven, als te zien dat hy zelf ondertusschen blodelijk met lasse en ydele bezigheden luijert,

De bezorging van de Vorst voor zijn onderraten maake dat zy ook voor hem zorgen.

voor zijn behoudenis te zorgen, als hy merkt dat de zelfde zo traag voor d' onze is.

Als iemand zal willen beweren dat het beter is dat de Vorst d' oorlogen door een ander, als door hem zelf, beleid, 't geval zal hem genoeg voorbeelden van de genen verschaffen, die door hun Stedehouders grote aanslagen uitgevoert hebben, en zelfs van zodanigen, welker tegenwoordigheid niet zo nut, als schadelijk geweest zou hebben. Maar geen deuchtsaam en moedig Vorst zal konnen lijden dat men hem met zo schandelijke onderwijzingen ophoud, en voed. Zy beroven hem van zijn ampt, 't welk gantschelijk in de krijshandel bestaat, en verklaren hem onbequaam daar toe, onder schijn van zijn hooft, gelijk herstokbeek van een Heilig, tot het geluk, en tot de welstant van zijn Staat te bewaren. Ik weet 'er een, die liever geslagen zou willen zijn, dan slapen, terwyl men voor hem streed, en die nooit zonder nijts

*De tegenwoordigheid van de Vorst in grote zaken nootzakelijk.

Verwinnin-
gen zonder
de meester
onvol-
maakt.

Welke ra-
den de nat-
sten in
d'uitvoe-
ringen der
zaken.

De Turk-
sche Kai-
zers gedu-
rig in
d'oorlog.

Ongeluk
van Baza-
zeth, waar
uit gefpro-
ten.

De geluk-
kige uit-
werkingen
der Bede-
houders
maken de
meesters
aber dapp-
ter.

iets groot, zelfs van de zijnen, in zijn afweezen zag bedrijven. Selim d'Eerste zeide, gelijk my dunkt, met reden, dat de verwinningen, die zonder de meester verkregen worden, niet volmaakt zijn. Hy zou veel t'eerder gezegt hebben dat deze meester behoorde van schaamte te blozen, zo hy voor hem deel daar aan trachte te hebben, als hy slechts zijn stem en gedachten daar mee bezich had gehouden: 't welk ook geen plaats heeft; dewijl in zodanige handel alleenlijk die raden en bevelen eer aanbrengen, de welken v aardiglijk, en als 't de zaak verëischt, gegeven worden. Geen stierman pleegt zijn ampt op de vaste grond.

De Vorsten van 't Ottomansch Huis, het voornaamste geslacht des werrelts in oorlogsgeluk, hebben dit gevoelen met grote yver omhelsst. Bajazeth de Tweede, en zijn Zoon, die zich daar van afrokken, terwijl zy met de wetenschappen, en met anderé geringe bezigheden bezich waren, veroorzaaken ook zware slagen aan 't Rijk: en de geen, die heden heerscht, Ammurath de Darde, hun voorbeeld volgende, begint er zich ook wel by te bevinden. Was 't niet de Koning van Engelant, Eduard de Darde, die van onze Koning Karel de Vijfde dit zeide? Daar was nooit Koning, die zich minder wapende; en echter was 'er nooit Koning, die my zo veel te doen maakte. Hy had reden om 't zulks t'reemt te vinden, als meer een uitwerking van 't geval, dan van de reden. De genen, die de Koningen van Kastilien en Portugal onder de strijdzate en grootmoedige veroveraars willen stellen, om dat zy, twaalf hondert mijlen van hun ledige woning, zich door 't bebeit van hun uitwekers, meesters van de beide

Indiën gemaakt hebben, moeten een ander, dan my, tot hun medestemmer kiezen; en het staat te bezien of zy wel moed gehad zouden hebben om zelve bezit daar af te nemen.

De Kaizer Julianus, noch wijder gaande, zeide dat een Wijsbegerige, en een geestig man zelfs niet moesten adem scheppen; dat is aan de lighamelijke nootzakelijkheden niets dan 't geen geven, dat men aan hen niet weigeren kan: terwijl hy zelf altijd ziel en lighaam met grote, treffelijke en deuchdelijke dingen bezich hield. Hy was beschaamt, als men hem in 't openbaar zag spuwen, of zweten; (men verhaalt dit ook van de Lacedemonische jeucht; en Xenofon zegt het zelve van de Persiaansche jongelingen,) om dat hy achtte dat d'oefening de gedurige arbeit, en de soberheit alle deze overtolligheden behoorden verteert en opgedroogt te hebben. 't Geen, dat Seneka zegt, zal hier niet kwalijk te pas komen; dat is, dat d'oude, Romainen hun jeucht tot slaan gewenden. Zy leerden, zegt hy, aan hun kinderen niets, dat zy zittende moesten leren. Zelfs nuttelijk en mannelijk te willen sterven is een edelmoedige begeerte: maar d'uitwerking daar af beslaat niet zo zeer in onz goed besluit, als in onz goed geluk. Wel duizent hadden voorgenomen, of te verwinnen, of al strijdende te sterven, die echter in beide gemist hebben; vermits de wonden, of de gevangnissen hier in aan hen hinderlijk waren, en hen een gedwonge leven leenden, en byzetten. Daar zijn ziekten, die zelfs onze begeerten, en onze kennis nedervellen. 't Geval had men d'ydlichkeit der Romainsche legiënen by te staan, die zich met een verplichten, of te sterven, of te verwinnen. *Markus Fabius,*

Treffelijke
bezigheden
van Julia-
nus.

De Romainsche
jeucht tot
staan
gewent.

buis, ik zal verwinner uit de strijt waerkeeren. Indien 't my mist, zo roep ik tegen my Vader Jupiter, Gradiva's Mars, en d' andere vergramde goden.

Krijgsliden met schrikkelijke vervloeking en verloop.

De Portugezen zeggen dat zy in zekere plaats van hun veroveringen in d' Indiën krijgsliden bejegenden, die zich zelven met schrikkelijke vervloeking verdoordeelt en verwezen hadden tot in geen verdrach te treden, en tot zich te doen doden, of zelven de verwinning te behalen; en zy droegen, tot merkteeken van deze verloving, hun hoofd en baart afgethoren. Wy wagen ons te vergeefs, en tonen ons vruchteloos hardnekkig. Het schijnt dat de slagen de genen vlieden, die 'er zich al te blijdelijk voor vertonen, en niet gaerne de genen treffen, die te graag voor hen verschijnen, en die hun einde en oogmerk quetsen en kreuken. Sommigen, niet verwerven konnende hun leven door 't geweld der regenstrevers te verliezen, hebben, na dat zy alles beproeft hadden, gedwongen geweest zich zelven in de hitte van de strijt te doden, om hun besluit, van eer daar uit te halen, of 't leven niet daar af te brengen, uit te voeren.

De doot vlied dikwijls voor de geen, die hem zoekt.

Daar zijn meer diergelijke voorbeelden: maar zie'er hier een af. Filistus, Overste van 't zeeheir van de jonge Dionysius tegen de Syrakusers, bood hen de strijt aan, daar heftiglijk om gedongen en gestredewierd; vermits de krachten gelijk waren. Hy had, door zijn dapperheit, in 't begin enig voordeel in deze strijt. Maar dewijl de Syrakusers zich rontom zijn galai vervoegden, om hem r'omringen, zo benam hy, na dat hy zelf treffelijke krijgsdaden had gedaan, om zich te reddden, en geen uirvlucht ziende, zich zelf met zijn hant het leven, dat hy zo milde-

lijk en te vergeefs tegen de vijanden had gewaagt.

Moley Moluch, Koning van Fez, die tegen Sebastiaan, Koning van Portugal, door de doot van drie Koningen, deze vermaarde strijt won, op de welk d' overdracht van deze grote Kroon aan die van Kastilien volgde; was zwarelijk ziek, toen de Portugezen met de wapenen in zijn Staat vielen. Zijn ziekte werd geduriglijk erger tot aan zijn doot, die hy voorzag. Nooit hield zich enig mensch dapperlijker en treffelijker. Hy bevond zich te zwak om de plechtelijke pracht van d' intree in zijn heir, die, volgens hun wijze, vol heerlijkheit is, en in veel gebaar bestaat, uit te staan; en hy gaf deze eer aan zijn broeder over. Dit was ook 't enige, dat hy 't ampt van Opperhoofd overgaf; terwijl by alle d' andere nootzakelijke en nutte plichten zeer herelijk en naaukenriglijk uitvoerde, en wel met zijn lighaam nederlag, maar zijn verstant en moed staande en vast hield tot aan de leste adem, ja noch enigsn langer. Hy kon zijn vijanden, die al t' onvoorzichtiglijk zijn landen ingetrokken waren, afmatten en uitmergelen. Het drukte hem zwarelijk dat hy, by gebrek van leven, en om dat hy niemant had, die hy over 't beleid van deze oorlog, en over de zaken van een beroerde Staat kon zetten, een bloedige verwinning, die hy in de waagischaal moest stellen, genootzaak was te zoeken, vermits hy een andere, die rein en zuiver was, in zijn handen had. Hy besteedde echter wonderlijk de doring van zijn ziekte in zijn vijant te doen quijnen, en hem verre van zijn zeeheir, en van de zeeplaatfen, die hy op de kust van Afrika had, af te trekken, zelfs tot aan

Zijn wakkerheit in zijn ziekte.

Zijn schranderheit tegen zijn vijanden.

Filistus doot zich zelf, om dat hy niet van de vijanden getroffen word.

aan de leste dag van zijn leven, die hy met voordacht tot deze grore veltslag spaarde en besteedde. Hy maakte zijn slagördening in 't ronde, en omringde dus van alle zijden 't leger der Portugezen, en, in dezer voegen indringende, en de vijanden prangende, belette hen niet alleenlijk in de strijt, die door de dapperheit van deze jonge Koning van Portugal zeer heftig was, vermits de zijnen overal 't aangezicht moesten tonen, maar ook in de vlucht, na dat zy verwonnen waren. De Portugezen dan, alle d'uitgangen bezer en gesloten vindende, waren genootzaakt zich op malkander te werpen, *(Zy worden niet alleenlijk door de nederlaag, maar ook door de vlucht, op malkander gehoops)* en zich op elkander te hopen; en dus verschaften zy aan de verwinners een zeer bloedige en volkome verwinning. Hy deê zich, al stervende, ter plaats, daar 't de noot verëschte, dragen en slespen, en, langs de rijen heen zwiërende, maande zijn oversten en krijgslieden d'een na d'ander aan. Maar toen een hoek van zijn slagördening bezweek, kon men hem niet beletten zich met de degen in de vuist te paert te begeven. Hy deê zijn

Zijn yver
in de noot.

uiterste best om zich in 't gevecht te begeven, terwijl de zijnen, d'een by de room, d'ander by zijn kleet, en een ander by de stegelrepen hem weêrhielden. Deze poging drukte voort dit weinig leven onder, dat hy overig had. Men lag hem weêr neder. Hy, uit deze bezwijmenis als Zijn doot opspringende, dewijl hem alle andere macht ontbrak, gaf, met de vinger op zijn mont te leggen, zijn gewoon teken van te doen zwijgen, aan de zijnen te verstaan dat men zijn doot zou verzwijgen; ('t welk het nootzakelijkste bevel was, dat hy toen te doen had) om door deze tijding niet enige wanhoop in de zijnen t'ontsteeken; en dus storf hy. Wie leefde ooit zo lange tijd, en zo verre in de doot? Wie storf ooit zo staande? D'uiterste trap van kloekmoedigheid met de doot te handelen, en de naturelijkste is, hem niet alleenlijk zonder verbaasheit, maar ook zonder kommer aan te zien, en ongekreukt in de fleur van 't leven, zelfs tot in de doot, voort te gaan: gelijk Kato, die zich bezich hield met lezen en slapen, terwijl hy een geweldige en bloedige doot in zijn hart had, en in zijn handen hield.

Katoos on-
bereutere-
heit, in zijn
uiterste.

Van de Posten

Tweëntwintigste H O O F T D E E L.

Postpaerden door wie opgerecht. Snelle voortveizing van verscheide lieden. Zwaluwen en duiven tot boden gebruikt. Lopers van de grote Turk.

I

Ik heb niet een der zwaksten in deze oeffening geweest, die eigen en bequaam voor lieden is, de welken van mijn

gestalte, kort en dicht zijn. Maar ik verlaat dit ambacht; het trest ons te hard, om lang daar in te volharden. Ik lees nu dat de Koning Cyrus, om gemak-

E e e e 3

mak-

makkelijker tijding uit alle gewesten van zijn Rijk te hebben, dat zeer groot van uitstrekking was, deë waarneemen hoe veel wegs een paert in een dag, achter malkander, en zonder te rusten, kon afdoen, en dat hy op deze wijtte mannen plaatste, dien bevolen was paerden vaerdig te houden, om daar af aan de genen te verschaffen, die naar hem trokken: en enigen zeggen dat deze snelte in 't voortreizen op een gelijke maat, als die van de kraanvogels, in hun vlucht, uitquam.

Snelle voortreizing van L. Vibulus Rufus,

van Cesar,

Tib. Nero.

en T. Gracchus.

Cesar zegt dat Lucius Vibulus Rufus, zeer haastig zijnde om zeker berichraan Pompejus te brengen, dag en nacht naar hem voorspoedde, en van paerden veranderde, om spoedlijker voort te komen. Hy zelf, gelijk Suetonius zegt, deë, op een gehuurde wagen, hondert mijlen in een dag af. Maar hy was een gruwelijk loper: want indien enige stromen hem de weg afsceeden, hy zwom hen over, en week nooit ter zijden af, om een brug, of deurwading te zoeken. Tiberius Nero, zijn broeder, Drusus, bezoekende, die in Duitslant ziek was, deë met drie wagens twee hondert mijlen in vierëntwintig uren af. In d' oorlog der Romainen tegen de Koning Antiochus quam T. Sempronius Gracchus, zegt Titus Livius, met paerden, daer toe geschikt, door een ongelooffelijke snelte, van Amfissa in de darde dag te Pella; en als men de plaats beziet, zo blijkt dat het posten

waren, die alreë stant hadden genomen, en niet die nieuwelijks tot deze tocht toegestelt waren.

Cecinnaas vond in tijding aan de genen van zijn huis te zenden had noch groter vaerdigheid. Hy nam zwaluwen meë, die hy, als hy tijding van hem wilde zenden, weër naar hun nesten liet vliegen, na dat hy hen met zodanige verwe had getekent, als hy met de zijnen besproken had, om 't geen, dat hy begeerde, r'ontbieden. In de Schouburg te Romten hadden de meesters van 't gezin duiven in hun boezem, daar zy een briefje aanbonden, als zy iets aan hun volk in huis wilden ontbieden; en deze duiven waren geleert en onderwezen om antwoord weër te brengen.

Zwaluwen Cecinnaas boden.

Duiven geleert om brieven te brengen.

D. Brutus gebruikte hen, toen hy te Mutina belegert was, en anderen elders. In Peru gebruiken zy menschen daar toe, die de zelfden, ingepakt zijnde, op hun schoulers namen, en daar meë gezwindelijk voortliepen, en, zonder stil te staan, hun pak aan de tweede lopers overgaven. Ik hoor dat de Walachi, lopers van de grote Heer, zeer gezwinde naerftigheid gebruiken, vermits aan hen belast is d' eerste reiziger, die hen voorkomt, te doen afzitten, en hun vermoet paert aan hem te geven. Zy, om niet moede te worden, sluiten en binden zich zeer engeljik met een brede bant rondom 't lighaam; gelijk ook veel anderen doen. Ik heb my met dit werk niet lang bezig gehouden.

Gevooste in Peru om de brieven voort te brengen.

Lopers van de grote Turk.

Van quade middelen, tot een goed einde gebruikt.

Drieëntwintigste H O O F T D E E L.

Al te grote gezontheit gevaarlijk; gelijk ook de Staten, die al te wel varen, Overvloeyingen van volken. Voortplantingen der Romainen. Oorlogen aangevangen, om de Gemeente in toom te houden; voorbeelden daar af. Quade middelen tot een goed einde gebruikt; met voorbeelden bevestigd. Gedwongen woede der Schermers te Rome; en't verwoed vermaak daar in geschept.

Overeen-
koming van
de gemene
Staten met
de mensch.

MEn vind een wonderlijke overeenkoming en gelijkheit in dit algemeen beleid van de werken der natuur, de welken wel tonen dat het niet by geval is, noch door verscheide meesters gestiert word. Men ziet de stant en ziekten onzer lighamen ook in de Staten en burgerlijke bestieringen. De Koninkrijken, en gemene Staten worden geboren, bloeyen en verwelken van ouderdom, gelijk wy. Wy zijn een onnutte en schadelijke opvulling van vochtigheden, 't zy goede of quade, onderworpen, die de gemene oorzaak der ziekten is. Ik zeg opvulling van goede vochtigheden: want de geneesmeesters zijn zelfs daar voor bevreest; en dewijl'er niets bestendig by ons is, zo zeggen zy dat wy de volkomenheit van een al te vrolijke en wakere gezontheit door kunst moeten verminderen en uitdrijven; op dat onze natuur, die niet in enige plaats stil kan zijn, en geen ruimte hebbende om beter te worden, niet in wanördening, en al t'ytings achterwaarts zou wijken. Zy bevelen

Al te grote
gezondeit
te schuwen.

dieshalven aan de worstelaars d'afzettingen en aderslatingen, om hen deze overvloed van gezontheit af te trekken. Men ziet dikwijls de gemene Staten ziek van diergelijke opvullingen, daar toe men gemene gelijk verscheide afzettingen gebruikt. Nu geeft men verlof van te vertrekken aan een grote menigte van huisgezinnen, om 't lant daar af t'ontlasten, die elders middel gaan zoeken, daar zy zich, ten kosten van anderen, neder slaan,

De gemene
Staten som-
tijts ziek
van over-
vloed.

Op deze wijze quamen onze oude Franken, diep uit Duitslant vertrokken, in Gallia instorten, en d'eerste inwoonders daar uit verdrieven. In dezer voegen hoopte zich deze onëindige overvloeying van menschen te zamen, die onder Brennus en anderen in Italien overstortte. Dus verlieten de Gotten en Wandalen, gelijk ook de volken, die tegenwoordiglijk Grieken bezitten, hun naturelijk lant, om elders een ruimer woning te bekomen: en naauwelijks zijn'er twee, of drie hoeken in de werrelt, die niet d'uitwerking van zodanige verandering hebben gevoelt.

Franken,
waar uit
gesproten.

Overvloe-
jing van
volken.

De

Voorplan-
ningen der
Romainen.

De Romainen, bouden door deze middel hun Kolonien, of voortgeplante steden: want zy, gevoelende dat hun stat al te groot wierd, ontlastten haar van 't volk, dat zy minst behoeften, en zonden 't in de landen, die zy veroverd hadden, om de zelfden te bewonen, en te bouwen. Zy hebben somtijts ook met wil en voordacht oorlog met enigen van hun vijanden gevoert, niet alleenlijk om hun volk bezich te houden; uit vrees van dat de ledigheid, moeder van verderf, hen enig erger ongeval zou toebrengen:

Oorlogen
aangewent,
om de
weeldigheid
der ge-
meente te
besnoejen.

Jurnal,
Sat. 6.

(*Et patimur longæ pacis. mala sævior armis*

Luxuria incumbit.) a
maar ook op dat de zelfde aan hun gemene Staat als tot een aderlating zou verstreken, en om aan d' al te geweldige hitte van hun jeucht, adem te geven, en de takken van deze stronk, al te weeldig zijnde, te besnoejen, en te dunnen; en op deze wijze hebben zy eertijds d' oorlog tegen de Kathagers gebruik.

Middel
van Eduard
aangewend,
om zijn
krijgsvolk
bezich te
houden.

Eduard, de Darde, Koning van Engeland, wilde in de handeling van Bretigny, het verschil van de Heitog van Bretagne in deze algemene vrede, die hy met onze Koning maakte, niet begrijpen, op dat hy middel zou hebben om zich van zijn krijgsvolk t' ontlasten, en op dat dit gedrang van Engelschen, die hy aan deze kant gebruikt had, niet weêr in Engeland zou keren. Dit was een der redenen, om de welken onze Koning Philippus toestond dat men Jan, zijn zoon, in d' oorlog over zee zou zenden, op dat hy een groot getal van ziedende jeucht, die onder zijn krijgsvolk was, meê-

Ian van
Frankrijk
over zee
gezonden,
en waarom.

a *En wy lijdén de qualen van een lange vrede; d' overdaat drukt wredelijker, dan de wapenen.*

neemen zou. In deze tijd zijn 'er veel, Overgewicht die op een zelfde wijze spreken, en wenschen dat deze hete ongestuimigheid, die onder ons is, tot enige geburige oorlog afgeleid mogt worden; uit vrees van dat deze verdervende vochten, die in deze tijd in onze lighaam de heerschappy hebben, onze koorts altijd in kracht mogten houden, en eindelijk onze gehele ondergang meebrengen, zo men hen niet elders afleid. En zeker, een uitheemsche oorlog is een zachter quazt, dan de burgerlijke; maar ik geloof niet dat God zeker een ongerechtigt bestaan, van anderen te veröngelijken, en te tergen, tot onz eige nut en gemak, zou begunstigen.

Nil mihi tam valde placeat, Rhamnusia virgo,

Uitheemsche oorlog zachter dan de burgerlijke.

Catull,
Arm. 69.

Quam temere invitis suscipiatur beris. b

De zwakheit van onze staat drijft ons echter dikwijls tot deze nootzakelijkheid van quade middelen tot een goed einde en oogmerk te gebruiken. Likurgus, de deuchdelijkste en volmaaktste Wetgever, die 'er ooit gewest heeft, bedacht deze zeer onrechtige middel, om zijn volk tot matigheid t' onderwijzen, dat hy d' Eloten, die hun knechten waren, door geweld dronken maakte; op dat de Lacedemoniers, hen dus in de wijn bedolven en begraven ziende, een afkeer van d' ontucht dezer zonde zouden krijgen. De genen hadden noch groter ongelijk, die by oude tijden toelieten dat de genesmeesters de misdadigen, tot welke doot zy ook verwezen waren, levendig van een scheurden, om onze inwendige leden

Quade middelen tot een goed einde gebruik.

Voorbeelden daar af, in de Lacedemoniers,

b *O maagt, Rhamnusia, niets bebaagt my zo zeer, als te vrezén dat men 't regen wil en dank van de meester opvatten zal.*

in d' oude genesmeesters.

maten

maten en delen natuurlijk daar in te zien, en daar door meer zekerheit in hun kunst te bekomen: want indien men de maat te buiten moet gaan, 't is beter te verontschuldigen als men 't voor de gezondheid der ziel, dan voor die van 't lighaam doet; gelijk de Romainen het volk ter dapperheit, en tot verachting van 't gevaaren des doots onderwezen, namelijk door deze verwoede schouspelen van scheremers en lijfvechters, die in hun tegenwoordigheit tegen malkander stredden, en elkander hieuwen en korven, en doodden.

Quid vesani aliud sibi vult ars impia ludi?

Quid mortis invenum, quid sanguine pasta voluptas? a

En dit gebruik duurde tot aan de tijd van Keizer Theodosius.

Arripe dilatam tua dux in tempora famam,

Quodque patris superest successor laudis habeto:

Nullus in urbe cadat cujus sit poena voluptas,

Fam solis contenta feris insamis arena,

Nulla cruentatis homicidia laudat in armis. b

a Waar toe anders deze goddeloze kunst van dit duille spel? waar toe de doot der jongelingen? waar toe 's vermaak, met bloei en moort geweid?

b O Vorst! grijp aan de roem, die tot uw tijt bewaart is, en, een navolger van uws vaders lof zijnde, aanvaard het geen, dat van hem overig is. Dat niemand in de Staat sneuvel, welks straf tot vermaak strekt. Dat het lasterlijk vechtpark met de beesten alleen in vreden zy. Dat voortaan geen moorden met bloedige wapenen bedreven worden.

Dit was warelijk een wonderlijk voorbeeld, en van zeer grote nuttigheit, tot d'onderwijzing van 't volk, dat men dagelijks, in des zelfs tegenwoordigheit, hondert, twee hondert, ja duizent paren van mannen, tegen malkander gewapent, elkander zag in stukken kappen, en dit met zuik een uiterste betandigheit van moed, dat men hen nooit enig slaauhartig, of erbarmelijk woort hoorde spreken, nooit de rug zag keren, ja nooit hen enige lasthartige beweging maken, om de slag van hun tegenstrever te schuwen. In tegendeel, men zag hen de bals voor 't zwaert van hun tegenstrever uistrekken, en zich voor zijn slag bloot geven. Dat meer is, veel van hen, door de menigte der wonden ter doot toe gequetst, deden aan 't volk vragen, of 't met zijn plicht vernoegt was, eer zy zich tot leggen begaven, om de geest op de plaats te geven. Zy moesten niet alleenlijk met grote volstandigheit, maar ook blijdelijk strijden en sterven: in voegen dat men hen toeschreende en vloekte, zo men hen zag aarzelen om de doot 't ontfangen. De dochters zelve maanden hen aan.

Gedwongen
woede der
scheremers
te Romen.

Verwoed
vermaak in
't doden.

-- *Consurgit ad ictus,*

Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa

Delicias ait esse suas, pedis que jaculis

Virgo modesta jubet converso pollice rumpit. c

c. Zy stuift op in yder slag, en zegt dat het een vermaak voor haar is, zo dikwijls als zy de verwinster het staal in de keel van een ander ziet steken: en de zedige maacht, op haar duim knippende, beveelt dat men de borst van de geen, die nedergevalten legt, verscheuren zal.

Ffff

D'eerste

en in d'ou-
de Romai-
nen.

D'eerste Romainen gebruikten tot dit voorbeeld de genen, die ter doot verwezen waren. Maar sedert nam men daar toe d'onnozele slaven, ja ook vrije lieden, die zich hier toe verkochten, en zelfs Romainsche Raatsheeren en Ridder, en, dat meer is, ook vrouwen.

Daar toe ook wijven gebruikt wierden

Mont.
Astron.
lib. 4

Nunc caput in mortem tendunt, & funus arena,

Atque hostem sibi quisque parat cum bella quiescant. a.

a Zy verkopen nu hun hoofd ter doot, en tot een lijk van 't strijdpark; en terwijl d'oorlogen stil zijn, bertid yder een vijand voor zich zelf.

en

*Hos inter fremius novisque lusur,
Stat sexus rudis insciisque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles. b*

Stat. Top.
Sivor. lib. 1
in Rgl. Dr.
cemb.

Ik zou dit zeer vreemt en ongelooflijk vinden, zo wy niet gewent waren dagelijks in onze oorlogen veel duizenden van vreemde en uitheemsche menschen te zien, die voor gelt hun bloet en leven tot twisten besteden; aan de welken hen niet gelegen is.

b In dit gedruis, en in deze nieuwe spelen ziet men dat geslacht, 't welk onkundig van 't staal is, staan, en onbeschaamdelyk mannelijke strijden aangaan.

Van de Romainsche Grootheit.

Vierëntwintigste H O O F T D E E L.

Ciceroos brieven t'onrecht Gemeenzaam genoemd. Cefars grote macht in Koninkrijken te schenken, en te nemen. Groot gezach van de Romainsche Raat tegen Antiochus. Mildadigheid van Solyman, waar uit gesproken.

Ciceroos brieven t'onrecht gemeenzaam genoemd.

K wil slechts een woort van dit onzijdig bewijs bybrengen, om d'onnozelheit der gener te tonen, die tot deze behoort, d'elendige grootheden van deze tijt. In 't zevende boek der gemeenzame brieven van Cicero (de Letterkunstenaars mogen 'er deze bynaam van gemeenzaam wel afneemen zo zy willen; want hy kooft 'er niet zeer te pas; en de genen, die 'er, in plaats van gemeenzaam, ad familiares, aan [zijn] gemeenzame [vrienden,] gestelt hebben, konnen enig bewijs voor hen uit het geen trekken, 't welk

Suetonius in Cefars leven zegt, dat'er een geheel boek van brieven van hem ad familiares, aan [zijn] gemeenzame [vrienden] was,) is 'er een aan Cefar, die toen in Gallia was, in de welk Cicero deze woorden herzeft, die in 't einde van een ander brief waren, de welk Cefar aan hem geschreven had: Wat Markus Furius aangaat; die gy my aanbevolen hebt, ik zal hem Koning van Gallia maken; en indien gy wilt dat ik iemand anders van uw vrienden vorder, zend hem aan my. Dit was niet nieu voor een enkel burger van Romen, gelijk Cefar toen was,

Grote macht van Cefar; in Koninkrijken te geven en af te nemen.

was, namelijk Koninkrijken te beftellen, en wech te geven; want hy benam wel den Koning Dejotarus het zijne, om het aan een Edelman van de ftat Pergamus, Mithridates genoemt, te geven. De genen, die zijn leven befchrijven, tellen veel Koninkrijken op, die hy verkocht had; en Suetonius zegt dat hy voor eenmaal drie millioenen en zes duizent kronen van de Koning Ptolomeus trok, die naby was om 't zijne aan hem te verkopen.

*Claud. in
Bretop.*

Tot Galatae, tot Pontus eat, tot Lydia Nummis. 2

*Romain-
fche groot-
heit, waar
in becoont*

Markus Antonius zeide dat de grootheit van 't Romainsche volk niet zo zeer door 't geen, dat het nam, als dat het gaf, getoont wierd. En echter had het wel een eeuw voor Markus Antonius een onder anderen met zo wonderlijk gezach genomen, dat ik in de gehele Hiftorie van dit volk geen merkreeken weet, 't welk de namen van zijn achting hoger verheft. Antiochus bezat geheel Egipten, en stond vaerdig om Cyprus, en andere plaatsen van dit Rijk te veroveren. In de voortgang van zijn verwinningen kwam tot hem K. Popilius, van de Raat gezonden, en weigerde, in zijn koomft voor Antiochus, de hant hem toe te reiken, voor dat hy de brieven, die Popilius meêbracht, gelezen zou hebben. Toen de Koning hen gelezen, en gezegt had dat hy zich daar op beraden zou, ontrok Popilius, met zijn rijsje, dat hy in de hant had, de plaats, daar de Koning stond, en zeide tot hem: Geef aan my ant-

*Voorbeeld
van groot
gezach van
de Romain-
fche Raat
door Popi-
lius aan
Antiochus
getoont.*

*a Dat Galata, Pontus en Lydia voor
zo veelgelt wechga.*

woort, die ik aan de Raat zal kunnen brengen, eer gy uit deze kring ver- trekt. Antiochus, over de ruwheit van zulk een ding end bewel verwondert, zeide, na dat hy zich een weinig bedacht had: *Ik zal 't gien doen, dat de Raat dat my gebied.* Popilius groette hem toen, als een vrient van 't Romainsche volk. Zeker, zulk een groot Oppervoortendom, en de voortgang van zulk een gelukkige voorspoet door 't indruk van weinig gefchreve regelen af te staan! Hy had warelijk reden om, gelijk hy deê, door zijn gezanten den Raat te doen aanzeggen, dat hy des zelfs bevel met gelijke eerbiedigheid, als of het van d' onsterffelijke goden gekomen was, ontfangen had. Augustus gaf alle de Koninkrijken, die hy door 't oorlogsrecht won, aan de genen weêr, die hen verloren hadden, of schonk het aan vreemden. En op deze zaak doet Tacitus, van Kogidunus, Koning van Engelant sprekende, ons een wonderlijke streek van deze onëindige macht gevoelen. De Romainen (zegt hy) waren van alle outhet af gewent de Koningen, die zy verwonnen hadden, in de bezitting van hun Koninkrijken, onder hun gezach, te laten, op dat zy Koningen zelven tot werktuigen van dienstbaarheid zouden hebben. 't Is waarschijnelijk dat Solyman, die wy 't Koninkrijk van On- gieren en andere Staten hebben zien wechschikken, meer hier op zag, dan op 't geen, dat hy gemenlijk by- bracht; te weten dat hy zad en beladen was met zo veel Oppervoortendommen en heerschappijen, die hy door zijn eige deucht, of door die van zijn voorouders verkregen had.

*Eerbewijs
van Anti-
ochus aan
de Romain-
fche Raat.*

*Mildadig-
heit van
Solyman;
en waarom.*

Van de zieke niet na t'apen.

Vijfentwintigste H O O F T D E E L.

De gicht nageaapt, en wareljk gekregen. Een, die zich veinsde slechts een oog te hebben, word ook zodanig. Roekeloze belofte. Gewoonte van Montaigne. Blindheit in't slapen overgekomen. Vermakelijk verhaal van Senekaas zottin.

De gicht
nageaapt,

en wareljk
gekregen.

Marcial.
lik. 7.
Epigr. 39.

Iemant,
zich eenö-
gig vein-
zende, wa-
reljk een-
oogig gewor-
den.

MN Marcialis is een Puntdicht, 't welk onder de goeden behoort: want by hem is van alderhande slach. Hy verhaalt daar in op een aangename wijze de historie van Celius, die, om de naloop by enige Groten te Romen t'ontgaan, en niet by hun opstaan te zijn, en hen niet te verzellen, ea te volgen, veinsde dat hy de gicht had; en hy, om zijn verontschuldiging waarschijnlijker te maken, dede zijn benen met zalf bestrijken en winden, en aapte gantschelijk het gelaat en gebaar van een gichtig mensch na. 't Geval bewees eindelijk aan hem deze weldaat, dat het hem wareljk gichtig maakte.

Tantum cura potest, & ars doloris.

Desit fingere Celius podagram. a

Ik heb, gelijk my dunkt, in enige plaats van Appianus een gelijk verhaal van iemand gezien, die, de moorder Dri-heeren te Romen ontsnappen willende, en zich verborgen en verkleed houdende, om niet by de genen, die hem vervolgden, bekend te zijn, ook deze vond daar by voeg-

a Zo veel vermag de vlijt en kunst van de droefheit. Celius liet af van de gichtige na t'apen.

de, dat hy veinsde eenögig te zijn. Toen hy een weinig meer vryheit kreeg, en de plaister, die hy lange tijt op zijn oog gedragen had, wilde wechdoen, bevond hy dat hy onder dit momtuig wareljk het gezicht van dat oog verloren had. 't is mogelijk dat de werking van 't gezicht stomp was geworden, om dat het zo lang zonder oeffening had geweest, en de kracht van te zien gantschelijk tot het ander oog overgegaan was: want wy gevoelen klaarblijkelijk dat het oog, 't welk wy bedekt houden, enig deel van zijn werking in dier voegen aan zijn makker overzend, dat het ander groter word, en meer zwelt: gelijk de ledigheid door de hitte der windlefen, en der zalven enige gichtige vocht in Marcialis gichtige had konnen trekken.

Ik, by Froissard lezende dat een Belofte van hoop van jonge Engelsche Edelingen veel Engelsche edelingen, van beloofd had hun sinke oog toegebonden te dragen, tot dat zy in Frankryk overgetrokken zouden zijn, en daar enige wapendaat tegen ons bedreven hebben, heb my dikwijls mer deze gedachten gekittelt, dat het met hen gegaan mogt zijn, gelijk met deze anderen, en dat zy, weder voor hun meestersessen verschijnende, om de welken

welken zy deze beloften gedaan hadden, eenöggig geweest mogten hebben. De moeders hebben reden om hun kinderen te bekijken, als zy hen de scheite, de kreppelen, en d'eenöggige, en zodanige andere gebreken des lichaam zien naäpen: want behalven dat het lichaam, dus teer zijnde, een quade plooi daar af kan vatten, zo weer ik niet hoe 't geval met ons de spot drijft, met ons op de daat te vatten; en ik heb veel voorbeelden van lieden horen verhalen, die ziek geworden waren, na dat zy geveinst hadden zodanig te zijn. Ik heb my van lange tijden af gewent, zo te paert, als te voet, mijn hant met een rijsje, of stok te belasten, ja tot gierelijkheid daar in te zoeken, en met een gemaakt gelaat daar op te steunen. Veel hebben my bedreigt dat het geval deze dardelheit eens in nootzakelijkheid zou veranderen: maar ik steun hier op, dat ik d'eerste gichtige van mijn geslacht zou zijn.

Maar laat ons dit Hoofddeel verlangen, en met een ander stuk 't welk de blintheit betreft, opschikken. Plinius verhaalt van een, die in zijn slaap droomde dat hy blind was, en, zonder enige voorgaande ziekte, zich zodanig in de volgende dag bevond. De krachte van d'beelding kan, gelijk ik elders gezegt heb, veel daar toe helpen; en het schijnt dat Plinius van dit gevoelen is. Maar 't is waarschijnlijker dat de bewegingen, die 't lichaam van binnen gevoelde, (van de welken de geneesmeesters, zo zy willen, de reden zullen vinden) en die 't zelfde van 't gezicht beroofden, d'oorzaak van de droom waren. Laat ons hier noch een verhaal byvoegen, 't welk wel by dit past, en dat Seneka in een van zijn brieven verhaalt. Gy weet, zegt hy, aan Lucilius schrijvende, dat

Harpaste, mijn gemalins zottin, als een erfelijke last, in mijn huis is gebleven: want ik ben, zo veel my aangaar, een vijant van deze gedrochten. Indien ik somtijts mijn vermaak met enig zot wil nemen, ik behoef hem niet verre te zoeken; ik belach my zelf. Deze zottin heeft schichtiglijk het gezicht verloren. Ik verbaal aan u een wieemde zaak, maar die echter waar is: zy gevoelt niet dat zy blind is, en parst geduriglijk haar beleider, dat hy haar wech zal brengen, om dat dit huis duister is. Ik bid u te geloven, dat het geen, 't welk wy in haar belachen, yder van ons overkoomt. Niemand weet dat hy gierig, niemand dat hy begerelijk is. De blinden ciffchen noch een leidsman; maar wy dolen uit ons zelve. Ik ben, zeggen wy, niet eerzuchtig; maar te Romen kan men niet anders leven. Ik ben niet prachtig; maar de stad verischt een grote kosten. 't Is niet mijn schult, zo ik toornachtig ben. Heb ik noch geenvaste en bestandige fleur van leven gestelt, 't is de schult van mijn jonkheit. Laat ons niet onz quaat buiten ons zoeken: 't is by ons, en in onz ingewant geplant. En dit zelfde, dat wy niet gevoelen dat wy ziek zijn, maakt onze genezing ongemakkelijker. Indien wy niet vroeg beginnen ons te bezorgen, wanneer zullen wy ons tegen zo veel quaden en wonden verzien hebben? Wy hebben echter een zeer zachte geneesmiddel, te weten de Wijsbegeerte. Want wat d'anderen aangaat, men gevoelt 'er de geneuchte niet af, dan na de genezing: maar deze is te gelijk aangenaam, en geneest. Zie daar 't geen, dat Seneka zegt, die my buiten mijn ooggemerk heeft vervoegt; maar daar is voordel in de verandering.

Ffff;

Van

Gewoonte van Montaigne.

Blintheit in 't slapen overgekomen.

Senec. Epist. 50. Verhaal van een zottin.

De Wijsbegeerte een zachte geneesmiddel voor d'geest.

Van de Duimen

Zesentwintigste H O O F T D E E L.

De Duimen te zamen gevoegt, en bloet daar uit gezogen, tot bevestiging van verbont, by enige vreedde Koningen. De buiging van de duimen voor gunst of ongunst by de Romainen gebruikt. Duimelozen vry van d'oorlog by de Romainen. D'afkappers van duimen gestraft. Aan verwon- ne vijanden de duimen afgekapt.

Oude ge- woonte van enige Ko- ningen in verbont te maken.

Acius verhaalt dat onder zekere vreedde Koningen, om een zekere en vaste verbintenis te maken, een gewoonte en gebruik was dat zy hun rechte handen engelyk te zamen voegden, en de duimen strengelden, en dat, als zy, met hen te zamen te nijpen, het bloet daar in gedrongen hadden, zy een klein prikje daar in maakten, en dan makander enig bloet afzogen. De geneesmeesters zeggen dat de duimen de hoofsvingers van de handen zijn, en dat d' oorspronkelykheit van de Latynsche naam van *pollere*, dat is vermogen, of machtig zijn, koomt. De Grieken noemen hem *antichair*, als of men een ander hant zeide: en het schijnt dat de Latynen hem somtijts ook in deze zin voor de gehele hant nemen.

Duimen, van waar hun naam.

Marzial. lib. 12. E- pigr. 99.

*Sed nec vocibus excitata blandis,
Molli pollice nec rogata surgit, a*

De duimen te drukken, en te laten hangen was te Romen een bewijs van gunst;

a Maar zy, schoon door lieffelyk ge- vlei aangemaant, noch door een geboge duim verzocht, staat niet op.

*Fautor utroque tuum laudabis pollice
ludum. b*

en van ongunst, als men hen opstak, en naar buiten overboog.

- - *Converso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter. c*

De Romainen ontsloegen de genen van d'oorlog, die aan de duim gewond waren, als of zy de wapenen niet vast genoeg in de handen konden houden. Augustus maakte de goederen van een Romainsch Ridder verbeurt, die uit boosaardigheit aan twee van zijn jonge kinderen de duimen afgehouwen had, op dat zy bevrijd zouden zijn van ten oorlog te trekken: en de Raat had voor zijn tijd, in d' Italiaan- sche oorlog, Kajus Varienus tot een eeuwige gevangenis verwezen, en alle zijn goederen verbeurt gemaakt, om dat hy met wil en voordacht de duim van zijn slinke had laten afkap- pen, op dat hy bevrijd van deze reis zou zijn. Iemant, diens naam my

b De gunsteling zal, met de beide duimen, uw spel prijzen.

c Als het volk de duim gekeers heeft, doden zy yder onbeschroomdelyk.

Horat. E- pistel. lib. 1. Epist. 18.

Met het bulgen van de duimen gunst of on- gunst aan- gewezen.

Juvenal. Sat. 3.

De duime- lozen vry van d'oor- log by de Romainen.

Straf aan de genen gepl- egt, die duimen afkaptien.

ver-

Aan vor-
wonne vij-
anden de
duimen af-
gehouden.

vergeten is, een scheepsstrijt gewon-
nen hebbende, deë aan zijn verwon-
ne vijanden de duimen afkappen, om
hen de middel van te strijden, en de
riem te trekken te benemen. D'A-

theniers deden zulks aan d' Egineten,
om hen van 't voorrecht in de kunst
van de zeevaart te beroven. Te Lace-
demonien krafte de meester zijn kin-
deren, met hen in de duim te bijten.

Blodigheid moeder van de wreetheit.

Zevenëntwintigste H O O F T D E E L.

Blodigheid veroorzaakt gemenelyk wreetheit. Wie wreetheit in d' oorlogen plegen. Zijn vijant te doden spruit uit blohartigheid. Wat voreken is. Lijfgevechten in Narsingen gemeen. Lasterlyke lasteringen van Astivius Pollio. Aristoteles bespot een lasteraar. Lijfgevechten, en de misbrui-ken van wreeden en darden te verkiesen. Dwaasheit der Franschen in hun lijfgevechten. waar toe de schermkunst nut; en zy wijkt af van de ware dapperheit. Eerste onderwijs der krijgslieden in de wapenen. De voorsteling verworpen. Blohartigen wreeden moortdadig. Wat de dwingelanden bloetdorstig maakt. De wreetheden spruiten d' een uit d' ander. Voorbeeld hier af in Filippus van Macedonien. Stoutmoedigheid van Theoxena. De doot door de dwingelanden verlangt, om hun gramschap te doen gevoelen. Langsame doot aan 't kruis. Voorbeelden van schrikkelijke wreetheden.

De blodig-
heit moe-
der van
wreetheit.

IK heb dikwijls horen zegger dat de blodigheid de moeder van de wreetheit is; en ook heb ik door ervarentheit bemerkte dat deze boosdardige en onmenschelike straftheit en seltheit van moed gemenelyk met verwijfde weekheit en murwighet verzelt is. Ik heb van de wreedste slach van menschen gezien, die lichtelijc, en om bezwëlächtrige oorzaken weenden. Alexander, Dwingelant van Peres, kon in de schouburg de treurspeelen niet horen, uit vrees van dat zijn burgers over de rampen van Hekuba en Andromache in zijn tegenwoordig-

Alexander
van Peres
blodigheid
in treur-
speelen te
zien.

heit zonden zichten, hy die dagelijcs, zonder deernis zo veel lieden wrede-lijk deë sterven. Zou 't zwakheit van ziel zijn, die hen in alle uitersten dus gebuigzaam maakte? De dapperheit, welker uitwerking is alleenlijk tegen de wederstant aan te gaan,

*Nec nisi bellantis gaudet cervice ju-
vencii. a*

*Claud. ep. 2.
ad Hadr.*

staat stil als zy ziet dat de vijant zich in haar genade overgeeft. Maar de blohartigheid, om te mogen zeggen dat zy ook van 't spel is, dewijl zy niet
a En alleenlijk vermaak schept in de strijt tegen een strijdbare jonge stier,
haar.

Wreetheden in d'oorlogen, door wie gepleegt.

haar deel van deze eerste rol heeft kunnen nemen, mengt zich onder de tweede, die uit moort en bloet bestaat. De moorden in de verwinningen worden gemenelijk door 't volk, en door d'amphtieden over 't reistuijg gepleegt. 't Geen, dat zo veel ongehoorde wreetheden in d'oorlogen der volken vertoont, is dat deze gemene hoop zich tot d'oorlog begeeft, en de krijgsknecht speelt, met zich tot aan d'ellobogen bloedig te maken, en, zonder enig gevoel van andere dapperheit, een lighaam voor haar voeten aan riemen te snijden :

Ovid. de Tristib.
lib. 3. Ekg.
5.

Et lupus & turpes instans morientibus urfi,

Et quaecumque minor nobilitate fera est.

gelijk de blode honden, die in huis de vellen der wilde beesten, dewelken zy niet in 't velt hebben darren aantasten, bijten en verscheuren. Wat is 't dat in deze tijt onze twisten gantschelijk dodelijk maakt? en dat, in plaats dat onze vaders enige trap van gramschap hadden, wy in van de leste beginnen, en dat 'er voort niets anders, dan van doden, gesproken word? Wat is dit anders, als blohartigheid? Yder gevoelt wel dat het meer dapperheit is zijn vijant te slaan, dan hem van kant te helpen, en hem te doen zwichten, dan te doden; gelijk ook dat de wraaklust daar door beter verzadigt en vernoegt word, dewijl zijn ooggemerk alleenlijk strekt om gevoel van zich te geven. Wy tasten dieshalven geen beest, of steen aan, als wy 'er af gequetst worden, om dat zy niet machtig zijn om

a En de wolf, en de snode beren, en 't ander wilt, daar zinder edelmoedigheid by is, tasten de genen aan, die sterven.

onze wraak te gevoelen. Eindelijk, een man te doden is hem buiten noot van onzi geweld te stellen. Engelijk Bias een boos mensch toeriep. Ik weet dat gy 'er of vroege of spade over over gestraft zult worden; maar ik vrees dat ik 't zien zal, en d'Orchomeniers hier over beklagende dat de boete, die Lyciskus over 't verraat deê, 't welk hy tegen hen bedreven had, in een tijt quam, daar in niemaar van de genen overig was, die 'er aan gelegen was, en aan de welken dit berou tot vermaak moest strekken: even zo is de wraak te beklagen, als de geen, aan de welk zy besteed word, de middel van haar te lijden verliest. Want gelijk de wreker klareljk daar in wil zien, om vermaak daar uit te trekken, zo moet 'er ook de geen, aan de welk hy zich wreekt, klareljk in zien. 't Zal hem berouwen, zeggen wy: en menen wy dat hy 'er berou af heeft, om dat wy hem met een pistool in 't hoofd geschoten hebben? In tegendeel, indien wy 'er wel acht op namen, wy zouden bevinden dat hy ons aangimide: hy weet 'er ons zelfs geen ondank af; verre van dat hy 'er berou af hebben zou. Wy bewijzen aan hem de gunstige van alle de plichten en gediensigheden des levens; 't welk is hem vaerdiglijk en zonder zulks te gevoelen, te doen sterven. Wy hebben werk om ons te verschuilen, te lopen, en de dienaars van 't gerecht, die ons vervolgen, 't ontlopen; en hy is in rust. Het doden is goet om de toekomstige smaate te mijden, niet om de geen, die geleden is, te wreken: 't is meer een werk van vrees, dan van dapperheit; meer van verdedding, dan van bestaan. 't Is waarschijnlijck dat wy daar door het ware einde en ooggemerk van de wraak, en de vlijt voor onze achting zullen

De bozen vroege of spade gestraft.

Wat eigentlijk wreek en is.

De gedode heeft het niet zo quaar, als de doden.

Doden spruit meer uit vrees, dan uit dapperheit.

Zijn vijant te doden spruit meest uit blohartigheid.

zullen verliezen. Wy vrezen dat hy, zo hy in 't leven blijft, ons weêr met gelijke munt zal betalen. Gy ontslaat u van hem, niet om hem, maar om u zelf.

Lijfgevechten in Narfingen gemeen.

In 't Koninkrijk van Narfingen zou deze middel onnut en vergeefs aan ons zijn. Niet alleenlijk de krijgslieden, maar ook d' ambachtslieden beslechten daar hun geschillen met de punt van de degen. De Koning weigert niet de strijt aan de geen, die tegen hem komt, en voegt 'er zich by, als deze strijt onder de lieden van staat is; ja hy beschenkt de verwinner met een goude keten: maar om de zelfde te verkrijgen, kan d' eerste, die 'er lust toe heeft, ten strijt tegen de geen komen, die de zelfde draagt. Hy, om dat hy zich van een gevecht ontslagen heeft, moet daarom veel uitstaan. Indien wy meenden dat wy door dapperheit altijd meester van onze vijant zouden zijn, en dat wy hem altijd naar ons believen konden overmannen, wy zouden gesteurd zijn van dat hy ons ontsnapte, gelijk hy in zijn sterven doet. Wy willen met meer veiligheid, dan eer verwinnen: en in onze twisten zoeken wy meer 't einde, dan d' eer.

Lasterlijke lasteringen van Asinius Pollio.

Asinius Pollio bedreef een gelijke doling, die voor een eerlijk man minder te verschonen is: want hy, lasteringen tegen Plankus geschreven hebbende, wachtte zo lang met hen uit te geven, tot dat hy doot was. Dit was eerder een blinde aan te gryzen, een dove wat uit te maken, en een man zonder gevoel te verongelijken, dan 't gevaar van zijn gevoel op de hals te halen. Men zeide ook van hem dat het alleenlijk den blohartigen paste tegen de doden te worstelen. De geen, die eerst de Schrijver wil zien sterven, eer hy zijn

geschriften wil bestrijden; wat zegt hy anders, dan dat hy zwak is, en beschadigt kan worden? Men zeide tot Aristoteles, dat iemant quaat van hem gesproken had. Dat hy meer doe, zeide hy, dat hy my geessel, zo ik 'er slechts niet by ben. Onze vaders ver-

Gespor van Aristoteles tegen een lasteraar.

noegden zich met een smaat door een heten liegen te wreken, en een heten liegen met een slag, en dus vervolgens. Zy waren stoutmoedig genoeg, om hun tegenstrever, noch in 't leven, en verongelijkt zijnde, niet te vrezen. Wy trillen van schrik, zo lang wy hem op de been zien. En tot bewijs van dat dit dus is, brengt onze treffelijke hedendaagsche gewoonte niet mee dat wy zo wel de geen, die wy verongelijkt hebben, als de geen, die ons verongelijkt heeft, ter doot toe vervolgen? 't Is ook zeker slach van blohartigheid, die in onze bezondere strijden deze gewoonte, van tweeden, darden en vierden mee te nemen, ingevoert heeft. Eerstijs waren 't lijfgevechten van twee, nu zijn 't schermutselingen en strijden. D' eenzaamheit, ontfak schrik in de genen, die dit eerst bedachten; *de wijs yder weinig betrouwen op zich zelf bad.* Want het gezelschap, hoedanig het ook is, brengt van natuur troost en verlichting in 't gevaar mee.

Wraak van smaat by d'oude Franfchen.

Blohartigheid in de lijfgevechten in tweeden en darden mee te nemen be-toont.

Men gebruikte in oude tijden dade personen, om alle wanördening en ongetroutheit te mijden; en om van 't geval van deze strijt getuigenis te geven. Maar sedert men deze sleur heeft gehouden, dat dezen zich zelve ook ten strijt verplichtten, zo kan de geen, die 'er by genodigt word, niet eerlijk als een aanschouwer daar by staan, uit vrees van dat men hem zou beschuldigen van dat dit uit gebrek van genegenheit, of van moed sproot. Behalven d' ongerechtigheit

Waar toe eerrijs darden in de lijfgevechten gebruike.

Ggg

van

Voor een eedlijk man is 't nadeelig zich tot tweede, in zulke gevechten te laten gebruiken.

van zulk een bedrijf en noodheit, dat men eens anders dapperheit en kracht, dan de zijne, tot de verdediging van zijn eer verplicht, zo bevind ik 't nadeelig voor een eerlijk man, en die volkome vertrouwen op zich zelf heeft, dat hy zijn kans met die van een tweede gaat vermengen. Yder loopt gevaar genoeg voor zich zelf, zonder zulks voor een ander uit te staan, en heeft genoeg te doen met zich, tot verdediging van zijn leven, in zijn eige deucht te verzekeren, zonder zulk een waarde zaak in de handen van een derde te bevelen. Want de vier zijn een verbonde party, zo men niet uitdrukkelijk recht anders bedongen heeft. Indien uw makker nedergewelt word, zo hebt gy 'er twee tegen u, en met reden. Indien men zegt dat dit bedroch is, dat een gewapent man tegen een ander koopt, die met niets anders, dan met zijn degen, verzien is, of een gezond man tegen een, die alreë zwarelijk gequetst is, 't is warelijk ook zo. Maar indien dit voordeelen zijn, die men al strijdende heeft bekomen, zo mag men hen zonder verwijt gebruiken.

Welke voordeelen geborloft in een lijfgevecht te gebruiken.

Het verschil en d'ongelijkheid word niet gewogen en aangemerkt, dan naar de staat, daar in men 't gevecht begint; en 't overige moet men aan 't geval wijten. En schoon gy alleen drie tegen u had, als de twee anderen gedoot waren, zo doet men u geen groter ongelijk aan, dan ik in d'oorlog mijn vijant aandoen zou, zo ik hem een slag met mijn degengaf, terwijl ik hem tegen iemant van d'onzen met gelijk voordeel bezich zag. De natuur van de gezelligheit brengt meê dat, daar bende tegen bende is, de menigte van yder zijde niet aangemerkt word, dan voor een man al-

leen; gelijk ter plaats, daar onze Hertog van Orleans, Henryk, Koning van Englant, uittefichte met hondert tegen hondert; of drie hondert tegen drie hondert, gelijk d'Argiers aan de Lacedemoniers, of drie tegen drie, gelijk met de Horacien en Kuriacien. Overal, daar men gezelschap heeft, is 't geval verwart en vermengt.

Lijfgevechten van bende tegen bende.

Ik heb mijn bezonder belang by deze redenering. Want mijn broeder, de Heer van Matekoulom, wierd te Romen genodigt om de tweede van een Edelman te zijn, aan de welk hy weinig kennis had, en die verdediger, en door een ander uitgedaagt was. Hy vond by geval in deze strij een tegen hem, die zijn gebuur, en daar hy beter meê bekend was. Ik wilde wel dat men my reden van deze wetten van eer gaf, die zo dikwijls tegen de wetten van de reden stoten en strijden. Hy, zich van zijn tegenstrever ontslagen hebbende, en de twee meesters van 't geschil noch op de been, en ongequetst ziende, ging zijn makker ontlâsten. Wat kon hy minder doen? zou hy zich stil hebben gehouden, en, zo het lot zulks belieft had, de geen, tot welks bystant hy gekomen was, zien doden? 't Geen, dat hy tot aan die tijt gedaan had, diende niets ter zaak, 't geschil was noch onbeslecht. Wat de heusheit aangaat, die men kan, en warelijk behoort aan zijn vijant te bewijzen, als men hem in een quade staat, en in groot nadeel heeft gebracht; ik zie niet hoe men de zelfde zou konnen bewijzen, als 't de zaak van een ander betreft, daar men slechts volger, en 't geschil niet het onze is. Hy kon niet rechvaardig, noch heusch zijn met gevaar van de geen, aan de welk hy zich geleent had. Hy wierd ook wel haast, door de schichtige en plech-

Lijfgevecht van Montaignes broeder, tot een tweede man gekozen.

Onbeschoffheit der lijfgevechten.

plechtelijke aanbeveling van onze Koning, uit de gevangenis van Italien verlost.

Dwaasheit der Franschen in hun lijfgevechten, zelfs onder de vreemden, en in hun lecrjaren.

Onbescheide volk! wy zijn niet vernooft met onze gebreken en dwaasheden, met de waan van achtzig, aan de werelt bekend te maken; maar wy trekken noch naar de vreemde volkan, om hen in hun tegenwoordigheid te bedrijven. Breng drie Franschen in de wildernissen van Lybien by malkander: zy zullen niet een maant te zamen zijn, zonder malkander te tergen, en te quetsen. Men zou zeggen dat deze reis toegestelt is, om aan de vreemdelingen het vermaak van deze onze treurspeelen te geven, en deergaans noch aan zodanigen, die zich over onz quaat verblijden, en de spot daar meê houden. Wy trekken naar Italien, om daar worstelen te leren, en gebruiken deze kunst ten kosten van onz leven, eer wy haar kennen. Wy behoorden, volgens d' ordening van d' onderwijzing, de bespiegeling voor d' oefening te stellen. Wy verraden onz leerlijfschap.

Virg. Aenid. lib. 11.

Primitia juvenum misera, bellique futuri

Dura rudimenta, a

De schermkunst niet tot haar einde en gemerk.

Ik weet wel dat het een kunst is, die tot nut van haar einde strekt, zelfs in 't lijfgevecht der twee Vorsten in Spanjen, volle neven, daar in, gelijk Titus Livius verhaalt, d' oudste, door de behendigheid der wapenen, en door list sichtlich d' onbezuisde krachten van de jongste verwon: een kunst, gelijk ik door ervarenheit heb bevonden, welker kennis aan enigen het hart boven hun naturelijke maat

a *Elendige beginselen der jongelingen, en lastige onderwijzingen van d' aanstaande oorlog.*

verhoogt en vergroot heeft. Maar zy is eigenlijk geen deucht, dewijl zy haar steun uit het beleit trekt, en een andere grontvest, dan uit haar zelve, neemt. D'eer der strijden bestaat in de nayver van de moed, en niet van de wetenschap. Ik heb diehalven iemand van mijn vrienden, voor een groot meester in deze oefening vermaart, in zijn geschillen wapenen zien verkiezen, die hem van de middel van dit voorval beroofden, en die gantschelijk van 't geval, en van die verzekertheit afgingen, op dat men zijn verwinning niet zo zeer aan zijn schermkunst, als aan zijn dapperheit toeëigenen zou. In mijn kintsheit mijdde d' Edeldom d' achtung van wel te kunnen schermen, als zeer vermaadelijk, en verbergde zich, om deze kunst te leren, als een ambacht van scherpzinnigheid, dat van de ware en naturelijke dapperheit afweek.

Waar in d'eer der strijden bestaat.

De schermkunst voor een ambacht geacht, dat van de ware dapperheit afwijkt.

Non schivar, non parar, non ritirarsi,

Taff. Cant. 12. vers. 55.

Voglio costo, ne qui destrezza ha parte.

Non danno i colpi finti hor pieni, hor scarfi,

Toglie l'ira e il furor l'uso de l'arte.

Odi le spade horribilmente usarfi

A mezzo il ferro, il pie d'orma non parte,

Sempre è il pie fermo, e la man sempre in moto,

Ne scende taglio in van, nè punta à voto. b

De

b *Dezen willen zich niet mijden, noch beschutsen, noch wijken. De behendigheid heeft 'er geen plaats. Zy geven geen geveinsde slagen, maar bouwen wakkerlyk en bevestiglyk toe. Degramschap en worde nemen 't gebruik van de*

Gggg 2

kunst

Bezigheit
der Ouden.

De doelwitten, de steekspeelen, en de strijparken, de vertoning der oorlogsfrijden, waren d'oeffeningen onzer ouders. Deze andere oeffening is zo veel te minder edel, als zy slechts op een bezonder einde ziet, en ons leert, tegen de wetten en gerechtigheit, malkander te verdelen, en die, het gaat zo 't gaat, alrijt schadelijke werkingen voortbrengt. 't Is welvoeghlijker en betamelijker zich in dingen 't oeffenen, die onze burgerlijke staat verzeekeren, niet beledigen, en die op de gemene zekerheit en eer zien.

Men moet
zich in nutte,
niet in
schadelijke
bezigheden
oeffenen.

Wie d'eer-
ste krijgs-
lieden in de
wapenen
onderwezen
heeft.

De Burgermeester Publius Rutilius, was d'eerste, die de krijgslieden onderwees hun wapenen met kennis en behendigheit te handelen, en die de kunst aan de dapperheit voegde: niet tot gebruik van bezonder geschil, maar om d'oorlog, en om de geschillen van 't Romainsche volk; een burgerlijke scherming, en die in een geheel volk bestond. Behalven Celsus voorbeeld, die aan de zijnen beval in de strijt van Farsalien recht op 't aangezicht van Pompejus krijgslieden te mikken, hebben duizent andere krijgsöversten nieuwe wapenoeffeningen, nieuwe wijzen van te treffen, en zich te beschutten, naar verëisch van de tegenwoordige zaak, bedacht. Maar gelijk Filopemen de worsteling, daar in hy uitmuntte, veroordeelde, om dat de voorbereidelen, die men tot deze oeffening besteed, van de genen verscheiden wa-

De worsteling
verworpen, en
waarom.

kunst wech. Hoor de zwaarden, door middel van 't staal, gruwelijk tegen malkander klinken. De voets wijkt niet van 't spoor af, maar staat alrijt vast; en de hant, gedurrijglijk zwajende, doet niet een vergeessche slag, die niet naar wensch uitvalt.

ren, die tot de krijsoeffening behoren, met de welke alleen, gelijk hy achtte, d'eerlijke lieden bezich behoorden te zijn: zo dunkt my ook dat dit beleit; daar toe men de leden gewent, deze omweegen, en bewegingen, daar in men de jeucht in dit nieu school onderwijft, niet alleenlijk onnut zijn; maar ook eerder tegen 't gebruik van d'oorlogsfrijt strijden, en daar aan schadelijk zijn. D'onzen gebruiken 'er ook gemenelijk bezondere wapenen toe, die bezonderlijk tot dit gebruik geschikt zijn.

De scherming
schadelijk
in de
veelstagen.

Ik heb een tijt beleest, daar in men niet goerkeurde dat een Edelman, voor de degen en pook genodigt, in de toerusting van een krijgsmann verscheen; noch dat een ander aanbod daar met zijn stormhoet, in plaats van de pook te gaan. In Plato, van 't onderwijs des wapenhandels sprekende, die met d'onze overeenkoomt, is aanmerkenswaardig, dat Laches zegt, dat hy nooit uit dit school enig voortreffelijk oorlogsmann, en bezonderlijk meesters daar in, heeft zien voortkomen. Wat genen aangaat, onze ervarentheit zegt 'er even het zelfde af. Wat het overige betreft, wy konden ten minsten achten dat dit vermogens en genoegzaamheden zijn, die geen betrekking en overeenkoming hebben. En Plato verbied, in d'onderwijzing der kinderen van zijn gemene Staat, de kunst van de vuisten 't oeffenen, door Amykus en Epejus ingevoerd, en die van te worstelen, door Antaus en Cecyo bedacht, om dat zy geen ander doel en oogwit hadden, dan de jeucht bequaam tot d'oorlogsdienst te maken, en niets daar toe bybrengen. Maar ik ben een weinig ter zijden van mijn stelling afgeweken.

De schermkunst
weinigt
niet in
d'oorlog.

De vuist-
oeffening
worsteloef-
ening door
Plato ver-
boden.

De Kaizer Mauricius, door dromen

Blohartigen men en veel voorzeggingen verwtigt dat zeker Fokas, toen een onbekent krijgsman, hem doden zou, vraagde aan Filippus, zijn behuwde zoon, wie deze Fokas was, gelijk ook naar zijn aart, natuur en zeden: en toen Filippus, onder andere dingen, tot hem zeide, dat deze Fokas vreesachtig en blohartig was, besloot deze Kaizer terstont daar uit, dat hy wreet, en een moordenaar moest zijn. Wat maakt de dwingelanden zo bloetdorstig? De zorg voor hun zekerheit; en om dat hun lafhartigheit aan hen geen andere middelen van zich te verzekeren verschaft, dan met de genen te verdelgen, die hen konnen beschadigen, ja zelfs de vrouwen, uit vrees van gekrapt te worden.

Cuncta ferit dum cuncta timet. 2

D'eerste wreetheden worden voor hen zelven gebruikt. Hier uit spruit de vrees voor een gerechtige wraak, die daar na een reeks van nieuwe wreetheden voortbrengt, om hen d'een door d'ander te verstikken. Filippus, Koning van Macedonien, te weten de genen, die zo veel kluwens met het Romainsche volk t'ontwarren had, van de schrik van zo veel moorden gepijnigt, die door zijn bevel bedreven waren, en geen verzekering noch vastigheid tegen zo veel huisgezinnen, in verscheide tijden verongelijkt, nemen konnende, besloot alle de kinderen der gener, die hy had doen doden, aan te tasten, en hen van dag tot dag, d'een na d'ander, te doen sterven, en dus zijn rust op te rechten, en te bevestigen.

De goede stoffen dijen wel, in wat plaats men hen ook zaait. Ik, die

a Hy quest alle, terwijl by alles vrees.

meer zorg draag voor t'gewicht, en de nuttigheit der redenen, dan voor hun ordening en gevolg, behoef niet te schromen hier een fraje Historie een weinig ter zijde te stellen. Als zy zo rijk van hun eige schoonheit zijn, en niet dan al te wel op hun eige benen konnen staan, zo vermoeg ik my met hen by een enkelt hairje te vatten, om hen tot mijn ooggemerk te doen dienen. Onder d'anderen, die door de voorgedachte Filippus verwezen waren, had zeker Herodikus, Vorst der Theffaliërs, geweest. Hy had na hem noch zijn twee behuwde zonen doen doden, die yder een zeer jonge zoon nalieten. Theoxena en Archo waren de twee weduwen. Theoxena kon niet bewogen worden tot weder te huwen, (schoon zy hard aangezocht wierd. Archo troude met Poris, d'eerste man onder d'Eniërs, en had'er enige kinderen af, die zy alle in hun jonge jaren afstorf, en naliet. Theoxena, van een moederlijke liefde tot haar zusters kinderen aangeprikkelt, troude Poris, om hen onder haar beleid en bescherming te hebben. Hier op volgde d'uitroep van des Konings Plakkaat. Deze kloekmoedige moeder, Filippus trouweheit, en de baldadigheit zijner trouwanten tegen deze fraje en tedere jeucht vermoedende, darde zeggen dat zy hen eerder met haar eige handen zou daden, dan hen overgeven. Poris, van deze betuiging verschrikt, beloofde aan haar dat zy hen verfteken, en naar Athenen, in de bewaring van enigen zijner getrouwe vrienden, voeren zou. Zy namen de gelegenheit van een jarelijksche viertijt waar, die t'Enia, ter eera van Eneas, geviert wierd, en trokken derwaarts. Zy, in de vierdag by de plechtelijkheid, en op de gemene

Gggg 3 maal-

War de dwingelanden bloetdorstig maakt.

De wreetheden spruiten d'een uit d'ander.

Voorbeeld hier af in Filippus van Macedonien.

Stoutmoedigheid van Theoxena in haar kinderen te beschermen.

maaltijt geweest hebbende, slopen by nacht deur in een schip, daar toe bereid, om ter zee voort te geraken. De wint was hen tegen; en zy konden in de volgende dag het lant noch zien, van daar zy afgevaeren waren. Zy wierden dieshalven van de havenwachters vervolgt. Paris, hen aankomen ziende, parste zijn bootsgezellen voort, om ter vlucht wech te kumen. Theoxena, van liefde en wraak verwoed geworden, en weert tot haar eerste voorneemenkerende, verzorgde zich van wapenen en vergift, en, hen dit voorhoudende, zeyde: Nu wakker, kinderen; de doot is voortaan d' enige middel van uw verdediging en vrijheit, en zal an de goden tot stoffe van hun heilige gerechtigheit verstrecken. Deze uitgetrokke zwaerden, deze volle kroezen zullen d'ingang daar toe voor u openen. Schept moed. En gy, mijn zoon, die groter zijt, vat dit zwaert in de vuist, om een kloekmoediger doot te sterven. Zy, van d'een zijde deze krachtige aanraadster, en van d'andere zijde de vijant op de hals hebbende, liepen verwoedelijk yder naar 't geen, dat hem gereeft by de hant was, en wierden, half doot zijnde, in zee geworpen. Theoxena, moedig van dat zy zo heerlijk in de zekerheit van alle haar kinderen verzorgt had, en haar gemaal vuriglijk om de hals vattende, zeyde tot hem: Laat ons, mijn waarde man, deze kinderen volgen, en een zelfde graf met hen deelachtig worden: en zy, malkander omhelst houdende, stortten zich beide in zee; in voegen dat het schip ydel van zijn meesters aan lant gebracht wierd.

Haar onversaachte aanspraak.

En haar stout doot, met haar gemaal.

De doot door de dwingelanden verangt, om

De dwingelanden, om beide uit te werken, te weten te doden, en hun gramschap te doen gevoelen,

hebben alle naerstigheit aangewent om middel te vinden van de doot te verlangen. Zy willen dat hun vijanden vertrekken; maar niet zo haastelijk, dat zy aan hen geen tijt geven om hun wraak te verzaden. Zy zijn hier over in grote kommer: want de pijnen zijn kort, zo zy geweldig zijn; en indien zy lang zijn, zo konnen zy niet pijnelijk genoeg naar hun zin wezen. Zie hen daar bezich om hun pijngereetschap wel te gebruiken. Wy zien 'er duizent voorbeelden af in d'Aalduurheit; en ik weet niet of wy niet onvoordacht enig speur van deze onbezuiftheit behouden. Al 't geen, dat buiten d'enkelde doot gaat, schijnt my loutere wreetheit te zijn. Onze gerechtigheit heeft niet te hopen dat de geen, die door de vrees van te sterven, en onthooft of gehangen te worden, niet van misdoen belet word, door d'inbeelding van een langzaam vuur, of van gloejende tangen, of van roeden daar in belet zal worden. En ondertusschen weet ik niet of wy hen niet tot wanhoop brengen. Want in welke staat kan de ziel van een mensch zijn, die op een rad vermorselft, of naar d'oude wijze aan een kruis genagelt, vierentwintig uren de doot verwacht? Jofesus verhaalt dat hy, gedurende d'oorlogen der Romainen tegen de Joden, deur Judea trekkende, daar men over drie dagen enigen Joden gekruist had, noch drie van zijn vrienden kende, en verkreeg dat men hen afneemen zou. De twee storven, zegt hy, en de derde bleef sedert in 't leven.

Chalkondyle, een geloofwaardig man, verhaalt in zijn geheugschriften, die hy van die dingen, de welken in zijn tijt, en by hem gebeurt zijn, nagelaten heeft, de straf, die de Kaizer Mech-

Dat d'enkelde doot te buiten gaat, is wreetheit.

Langsame doot aan 't kruis.

Gruwelijke
wreetheit
van Mech-
med, Katzer
der Tucken

Mechmed dikwijls pleegde, voor d'utterste; dat hy de menschen met een enige hou van de houwer in 't weck van 't lighaam, omtrent het middel'schur, in twee delen deê houwen; 't welk oorzaak was van dat zy als twee doden te gelijk storven: en men zegt, zegt hy, dat de beide delen, van grote pijn geprangt, zich lange tijt reppen en roeren. Ik meen niet dat 'er grote pijn en lijdning in deze beweging was. De straffingen, die schrikkelijkst zijn om aan te schouwen, zijn niet altijd de zwaarsten om te lijden. Ik acht het geen veel strenger, 't welk andere Historieschrijvers daar af tegen de Heren van Epyrus verhalen; te weten dat hy hen van lid tot lid deê villen, en dit op een boosaardige wijze zo langsame-lijk, dat hun leven in deze benaautheit vijftien dagen duurde: gelijk ook deze twee volgenden. Krefus, een Edelman, een groot vriend van Pantaleon, zijn broeder, gevangen genomen hebbende, bracht hem in de winkel van een wolkaarder, daar hy hem met de kammen en kaarden

van dit ambacht deê kammen en kaarden, tot dat hy 'er af storf. Georg Sechel, hoofd van deze lantlieden uit Polen, die, onder de naam van een kruisvaart, zo veel quaat bedreven, in een veltlag door de Waiwode van Zevenbergen geslagen en gevangen, wierd drie dagen lang naakt ter pijniging gezet, en voor alderhande pijnen, die yder hem aandoen kon, bloot gestelt; en ondertuschen deê men andere gevangenen vasten. Eindelijk drenkte men, terwijl hy leefde, en zulks aanzag, met zijn bloet zijn waarde broeder Lukat, voor welks behoudenis alleen hy bad, en dieshalven alle de steurnis van hun beider misdrijf op hem nam. Eindelijk gaf men hem tot voedsel aan twintig van zijn waardste krijgshoofden, die met hun tanden zijn vleesch afscheurden, en de brokken daar af inzwolgen. Toen hy gestorven was, wierd het overige van zijn lighaam, en zijn ingewand gekookt, en het zelfde aan anderen van zijn gevolg 'eten gegeven.

Schrikke-
lijke straf,
aan Georg
Sechel ge-
pleegt.

Epyroten,
levendig
geviit.

Een gevan-
gen doot
gekaard.

Alle dingen hebben hun tijt.

Achtëntwintigste H O O F T D E E L.

De beide Katoos te zamen vergeleken. Gebreken van d'oude Kato. Alles heeft zijn tijt. Aan de jonkheit past te leren, en aan d'ouderdom geleert te hebben. Onze begeerten verjongen geduwiglijk. Maar in d'ouderdom ons troost. Men kan altijd vorderen, maar niet altijd leren. Waardige oefeningen van de jonge Kato; en zijn voortreffelijkheden.

Vergelij-
king van
Kato de
Tucht-
meester
met de jon-
ge Kato.

D

GENE, die Kato de Tuchtmeester by de jonge Kato, moordenaar van zich zelf, vergelijken, passen twee

treffelijke naturen, en die van vorm malkander zeer na komen, te zamen. D'eerste betoonde zijn natuur in meer voorkomingen, en steekt uit in krijgs-

krijgsverrichtingen, en in nuttigheit van zijn gemene bezigheden: maar de deucht van de jonge Kato was veel zuiverder, behalven dat het lastering is een, die krachteloos is, by hem te vergelijken. Want wie zal de deucht van Kato de Tuchtmeester van nijt en eerzucht ontlaten? dewijl hy zich tegen d'eer van Skipio, die in goetheit, en in alle uitstekende eigenschappen veel groter was, dan hy, en dan enig ander mensch van zijn eeuw, heeft darren stellen.

Gebreken van d'oude Kato.

Taal in hoge ouderdom te leren een bewijs van kintsheit.

Alles heeft zijn tijt.

't Geen, 't welk men onder andere dingen van hem zegt, namelijk dat hy in zijn uiterste ouderdom zich begaf tot de Grieksche taal met een vurige lust te leren, als om een lange dorst te lesschen, schijnt my niet zeer eerlijk in hem te zijn. Dit is eigenlijk het geen, 't welk wy noemen weêr kintsch te worden. Alle dingen hebben hun tijt; de goeden, en alles. Ik kan ook mijn paternoster t'ontijt lezen: gelijk men T. Quincius Flaminius aanklaagde van dat men hem, in een stijt, die hy won, ter zijden had gezien, terwijl hy met God te bidden bezich had geweest.

Juvenal. Sat. 6.

Imponit sinem Sapiens & rebus bonis.

Men moet in de jonkheit leren, en in d'ouderdom geleert hebben.

Eudemonidas, ziende dat Xenokrates, tot een hoge ouderdom geraakt, mer de lessen van zijn school zeer bezichtig was, zeide: wanneer zal deze weten of hy noch leert? En Filopomen, horende dat enigen de Koning Ptolemeus hoog prezen, om dat hy zijn ligbaam dagelijks tot d'oeffening der wapenen verhardte en gewende, zeide tot hen: 't Is voor een Koning van zijn ouderdom niet loffelijk, dat

a De Wijze maakt een einde, zelfs van d'eerlijke dingen.

hy zich daer in oeffent; hy moest hen nu warelijk gebruiken. De jongen moeten zich daar af verzorgen, en d'ouden 't zelfde bezitten, gelijk de wijzen zeggen: en de grootste zonde, die men in ons bemerkt is, dat onze begeerten zonder ophouden verjongen. Wy beginnen altijd weêr te leven. Onze oeffening en lust behoorden somtijts d'ouderdom te gevoelen. Wy gaan met d'een voet in de kuil; en onze begeerten en betrachtningen worden eerst geboren.

Onze begeerten vernieuwen geduriglijk.

*Tu secunda marmora
Locas sub ipsum funus, & sepulchri
Immemor, struis domos.* b

Horat. Carmin. lib. 2. Od. 18.

Het langste mijner voorneemens strekt zich niet wijder, dan een jaar uit. Ik denk voortaan niet anders, dan t'eindigen. Ik ontsla my van alle nieuwe hopen en aanslagen. Ik neem mijn leste afscheit van alle de plaatsen, die ik verlaat, en ontruim dagelijks het geen, dat ik bezit. *Ik verlies seders lange tijt niets, en verkrijg ook niets; ik heb meer reisgelt, dan leven.*

Montaigne van zich zelf.

*Vixi, & quem dederat cursum fortuna
peregi.* c

Virgil. Aenid. lib. 4.

Kort, dit is alle de troost, die ik in mijn ouderdom vind, dat hy in my veel begeerten en zorgen dood, daar af het leven ongeruft gemaakt word; de zorg van de loop des werrelts, de zorg der rijkdommen, der grootheid, der wetenschap, der gezontheit, en voor my zelf. Deze leert spreken, als hy behoorde te leren voor altijd te

Waar in d'ouderdom ons troost.

b Gy besteed, zelfs in uw uiterste marmers af te bouwen, en bout huizen, zonder aan 't graf te gedenken.

c Ik heb geleest, en de loop volbracht, die 't geval aan my gegeven had.

zwij-

Men kan alrijt vorderen, maar niet alrijt leren.

zwijgen. Men kan t'alle tijden in de boekoeffening, maar niet in de schoolgang volharden. Wat een dwaasheit, dat een oud en grijs man een leerling van 't A. B. C. word.

Cors. Gall. Ely. 1.

Diversos diversis jureant: non omnibus annis

Omnia conveniunt. 2

Wy moeten ons in waerdige oeffeningen oeffenen.

Indien wy ons moeten oeffenen, zo laten wy ons in een oeffening oeffenen, die met onze staat overeenkomt, op dat wy antwoorden mogen gelijk de geen antwoordde, die men in zijn uitterste ouderdom vraage, waar toe deze leerdoeffeninge strekten: Om beter en gemakkelijker te vertrekken. Zodanig was d'oeffening van de jonge Kato, die, zijn einde naby gevoelende, in Platoos

Waerdige oeffening van de jonge Kato.

a Verscheide dingen zijn aan verscheide menschen aangenaam; alles past niet aan alle jaren.

boek van d'Eeuwigheit der ziel bezich wierd gevonden. Men heeft niet te geloven dat hy niet van overlang van alderhande voorraat tot zulk een vertrek verzien was. Wat de verzeektheit, bestandige wil, en t'onderwijs aangaat, hy had 'er meer af, dan Plato in alle zijn geschriften daar af heeft. Zijn wetenschap en moed waren, ten opzicht van dit alles, boven de Wijsbegeerte. Hy nam deze bezigheit niet ten dienst van zijn doot; maar gelijk de geen, die in de gewichtigheit van zodanige berading zelfs niet in zijn slaap gesteurd wierd. Hy voer ook, zonder keur en verandering, in zijn leerdoeffeningen met d'andere gewone werken van zijn leven voort. Hy bracht die nacht, daar in 't Schout-schap aan hem geweigert wierd, met spelen over; en deze, daar in hy sterfven zou, met lezen deur. Het verlies, of van 't leven, of van 't ampt was hem even veel.

Zijn voortreffelijkheid

Van de Deucht.

Negenentwintigste H O O F T D E E L.

Hoedanig de daden der Helden van de verlede tijt. Krachten van onze ziel in d' uitspattingen. Beschrijving van Pyrho de wijsbegeerte, en van zijn handel en bedrijf. De mensch geheel uit te trekken zeer zwaar. Gewoelike daden, aan zich zelven gepleegt. Indiaansche wijven sterven met hun mannen; en de beschrijving van die gewoonte. Gymnosofisten met zich zelven te verbranden heilig en gelukzalig geacht. Nootlot van d' Ouden gestelt, en van de nieuwen gevolgt. Zwak geloof van 't meeste deel daar in; en vast geloof der Beduinen in dit stuk. Verhaal van een Turk, om de vastigheit van zijn geloof in de voorschikking te tonen, daar door de Turken stout in hun bestaan worden. Grote moed en stoutheit der twee moordenaars van de Prins van Oranje. On-

H h h h

bestandig-

bestandigheid van de toeleg by Orleans. Op wat wijze d' Assaffynen het Parady's pogen te verkrijgen.

De ziel tot
alles be-
quaam.

K bevind by ervarentheit dat 'er groot onderscheit is tuschen d' opwellingen en uitpattingen der ziel, en een vaste en bestandige gewoonte. Ik zie wel dat 'er niets is, 't welk wy niet vermogen, jator de Godheit zelve 't overtreffen, zegt iemand; om dat het meer is zich uit zich zelf lijdeloos te maken, dan zodanig van zijn oorspronkelijke aart te zijn, en een goddelijke bestandigheid en zekerheit by de menschelijke zwakheit te konnen voegen. Maar dit gaat by borten. In de levens dezer Helden van de verlede tijt zijn enige wonderlijke streken, en die onze natuurlijke krachten verre schijnen 't overtreffen: maar warelijk dit zijn streken; en men kan zwarelijke geloven dat men de ziel met deze zo verheve hoedanigheden in dier voegen kan verwen en deurdrenken, dat zy aan de zelfde gewoon, en als natuurlijk worden. Aan ons, die niets dan misdachten van menschen zijn, gebeurt het dat wy somtijts onze ziel, door de redeneringen of voorbeelden van anderen opgewekt, verre boven haar gewoonte opheffen: maar 't is zeker slach van hartstocht, die haar beweegt en drijft, en die haar enigfins buiten zich zelve rukt: want als deze dwarrelbui over is, zien wy dat zy van zelfs daakt en verflaaur, is 't niet ten uiterste, ten minsten zo verre, dat zy 't niet meer is: in voegen dat wy in alle voorvallen ons, om een verlore vogel, of een gebroke glas, byna laten bewegen en vervoeren, gelijk een van de gemene hoop. Ik acht dat

De daden
der Helden
van de ver-
lede tijt
hoedanig.

Krachten
van onze
ziel in
d'uitpatt-
ingen.

een man, die in 't algemeen gebrekkelijk is, en mist, alles kan doen, als men d' ordening, bezadigt en stantvastigheid uitzondert. Men moet dieshalven, zeggen de wijzen, om wel van pas van een mensch 't oordeelen, voornamelijk zijn gemene daden naspeuren, en hem in zijn dagelijksche handel verrasschen.

Alles tij-
diglijk te
doen.

Pyrrho, die van d' onkunde zulk een aangename wetenschap maakte, poogde, gelijk alle d' anderen, die warelijk Wijsbegeerigen waren, zijn leven met zijn lering te doen overeenkomen. En dewijl hy beweerde dat de zwakheit van 't menschelijk oordeel zo groot was, dat men geen zijde noch toegenegentheit kon kiezen, en wilde dat het zelfde eeuwiglijk gelijkwichtig zou hangen, en dat het alle dingen als middelmatig en onverschillig zou aanzien en aanneemen; zo verhaalt men dat hy zich altijd van een zelfde gedaante en gelaat hield. Indien hy een reden had begonnen, hy hield niet op van de zelfde te vol-eindigen, schoon de geen, tot de welk hy sprak, wach gegaan was. Indien hy ging, hy hield niet op in zijn gang, wat beletsel hem ook voorquam; behalven dat zijn vrienden hem van de steilten, van de storing tegen de wagens, en van d' andere ongevallen bewaarden. Wants iets te vrezen, of te mijden, dit zou tegen zijn voorstellingen geweest hebben, die de zinnen van alle verkiezing en zekerheit beroofden. Hy leed somtijts dat men in zijn vleesch sneed en brandde; en dit met zulk een stantvastigheid, dat men hem ook niet aan zijn ogen zag tranen. De ziel tot deze

Pyrrho en
zijn handel
en bedrijf.

ver-

verbeeldingen te brengen is iets, maar de werken daar by te voegen is meer; en echter is 't niet onmogelijk; maar hen met zulk een volharding en bestandigheid daar by te voegen, dat men daar af zijn gemene fleur maakt; zeker, in dit bestaan, dat zo verre buiten 't gemeen gebruik gaat, is 't byna onmogelijk dat men zodanig kan zijn. Dieshalven, toen hy in zekere tijt in zijn huis wierd betrapt, terwijl hy heftiglijk met zijn zufter keef en toen aan hem verweren wierd dat hy zich daar in misgreep, zo veel zijn middelmatigheit en onverschillentheit aanging, zeide hy: Hoe! moet dit wijfje noch tot getuigenis aan mijn regelen dienen? In een andere tijt, toen men hem zag zich tegen een hont verweeren, zeide hy: Men kan zeer zwarelijk de mensch geheel uittrekken. Men moet trachten en pogen de dingen te bestrijden, eerst door d' uitwerkselen, maar ten ergsten door de reden, en door redeneringen.

't Is omtrent zeven of acht jaren geleden, dat, twee mijlen van hier, een dorpman, die noch leeft, en dien van over lange tijt het hoofd zeer gemaakt wierd, uit oorzaak van d' ergwaan van zijn gemalin, van 't werk weêrkeerende, en van zijn gemalin met haar gewoon getier verwelkomt, tot zulk een woede verviel, dat hy met een snoeimes, 't welk hy noch in zijn handen had, vaerdiglijk alle de stukken, die haar dus koortfig maakten, glad affneed, en de zelfden in haar aangezicht wierp. Men zegt van een jong Edeling van d' onzen, dat hy, verliefte en bevallig zijnde, en door zijn volharding eindelijk het hart van zijn meesteres vermurwt en verzacht hebbende, zo wanhopig wierd van dat hy in d' ogenblik van

d' aanval zich zelf murwen zacht had bevonden,

(- Non viriliter

Iners senila penis extulerat caput.)

Tibull. lib.

4. ad priap.

dat hy, weêr in zijn huis gekeert, zich geheellijk daar af beroofde, en het zelfde (zeker een bloedig en wreed slachtoffe;) tot uitwifching van zijn misdrijf zond. Indien dit door redenering en godsdienst was gedaan, gelijk de priesters van Cibeleden, wat zouden wy van zulk een treffelijk bestaan zeggen? Te Bragerak, vijf mijlen van mijn huis, de beek van Dordoigne tegen stroom op, was over weinig dagen een vrou, die, in de voorgaande avont van haar man, de welk gemelijk en lastig was, geneepen en geslagen zijnde, voornam zijn strafheit, met verlies van haar leven, 't ontkomen, en, 's uchtens in haar opstaan volgens haar gewoonte met haar buurwijven pratende, een woort daar onder mengde, daar door zy de zaken van haar huis enigfins aan hen beval; en zy, een haar zufter by de hant vattende, bracht de zelfde met haar op de brug, daar zy, speelswijze afscheit van haar genomen hebbende, zonder enige ontsteltenis of verandering te tonen, zich van boven neder in 't water stortte, en dus verdrong. 't Geen, dat hier in 't voornaamste schijnt, is dat deze raat in een nacht in haar hoofd rijp wierd. Maar 't is heel wat anders mer d' Indiïanfche vrouwen; want dewijl 't daar een gewoonte voor de mannen is veel wijven te hebben, en dat de liefste van hen zich na haar gemaals overlijden dood, zo tracht yder van hen haar geheel leven lang naar dit doelwit, en voordeel boven haar gezellinnen; ende goede dienften, die zy aan hun gemaal be-

Een vrou stort zich in 't water, en sterft dus uit spijt van dat haar man haar gedaegen had.

Indiïanfche vrouwen doden zich na de dood van hun mannen.

H h h h z wijzen,

Men kan zeer zwarelijk de gehele mensch uittrekken.

Gruwelijke daat uit gekijf gelproten.

wijzen, zien op geen andere vergelding, dan om in de doot van haar gemaal boven d' anderen gestelt te worden.

Proper.
lib. 3. Eleg.
12.

-- Ubi morifero jacta est fax ultima
lecto,

Uxorum fufis stat pia turba comis,
Et certamen habent lehi, quæ viva sequatur

Conjugium; pudor est non licuisse
mori:

Ardent viatrices, & flamma pectora
præbent,

Imponuntque suis ora perussa vi-
ris. a

Indiaanfche
vrouwen
levendig
met hun
dode man-
nen begraven.

Beschrijving van de
gewoonte,
daar in gepleegt.

Een man schrijft dat hy noch in onze tijden deze gewoonte onder d' Oosterfche volken in achting heeft gezien, dat niet alleenlijk de wijven met de mannen, maar ook de slavinnen, die zy gebruikt hebben, begraven worden. Dit geschied op deze volgende wijze: Als de man overleden is, kan de weduw, als zy wil, (maar weinig zijn 'er, die 't willen) twee of drie maanden tijts eiffchen, om haar zaken te beschikken. Als de dag gekomen is, stijgt zy te paert, met kostelijke klederen, als op haar bruiloftsdag, en gaat met een vrolijk gelaat, met haar man, gelijk zy zegt, rusten, terwijl zy in d' een hant een spiegel, en in d' andere hant een pijl houdt. Na dat zy dus ter pronk, in 't gezelschap van haar vrienden en magen, en van een grote menigte van menschen omgeleid is, word zy spoediglijk ter plaats gebracht, die tot diergelijke schouspeelen geschikt is. Dit is een grote ruimte, in 't midden van de welke een kuil vol hout is; en by de kuil is een plaats, vier of vijf trappen hoog, daar men haar opbrengt, en daar een treffelijk maal voor haar opgedischt word. Zy begeeft zich daar na tot danssen en zingen; en beveelt, als 't haar goet dunkt, dat men 't vuur aansteeken zal. Als dit gedaan is, treed zy af, en vat de naaste der magen van haar gemaal by de hant, en gaat met de zelfde naar de naaste beek, daar zy zich geheel naakt uitkleed, haar juweelen en klederen aan haar vrienden uitdeelt, en zich in 't water dompelt, als om haar zonden daar in af te wasschen. Zy, van daar scheidende, bewind zich in een geel stuk lijnwaat van veertien vadem lang, en, de hant weêr aan deze van haar gemaals maagschap gevende, gaat weêr met hem op de hoogte, daar zy tot het volk spreekt, en haar kinderen, zo zy enigen heeft, aan 't zelfde beveelt. Tusschen de kuil en de hoogte schuift men gemenelijk een gordyn, om hen van 't gezicht van deze brandende oven te beroven; 't welk sommigen van dusdanige vrouwen beletten, om meer moeds te beuigen. Als zy haar reden gedaan heeft, bied een vrou haar een vat vol olie aan, om haar hoofd, en geheel lighaam te zalven. Zy weipt dit vat, als zy 'er meê gedaan heeft, in de brant, en springt terstont zelve ook daar in. Het volk werpt dan een grote menigte van branthout op haar lighaam, op dat zy niet kermen zou, en verandert alle de vreucht in rou en droefheit. Indien dit lieden van minder

a Als de leste fakkel in de dodelyk houtmijt is geworpen, staat 'er een godvruchtige bende van vrouwen, met zwierend hair om 't hooft, die een strijt om de doot hebben, en om wie levendig het bemelyk zal volgen. 't Is schande dat het niet geoorloft heeft geweest te sterven. De genen, die de prijs verkrijgen, branden en geven hun borst voor de vlam bloot, en kussen met hun gebrande mont hun dode mannen.

Indien dit lieden van minder

minder staat zijn, zo word het lighaam van d'overleden ter plaats, daar men 't begraven wil, gebracht, en daar in zijn zekel gezet, en de weduw op haar kniejen voor hem, die hem variglijk omhelst. Zy 'blijven in deze staat, tot dat men een muur rondom hen ophaalt; en als de zelfde zo hoog is, dat zy de vrou tot aan de schoulers reikt, zo komt iemand van de haren van achter, en draait haar 't hoofd en de hals om; en als zy de geest gegeven heeft, word de muur schichtiglijk opgehaalt en gesloten, daar zy beide begraven blijven.

In dit zelfde land was iets diergelijk in hun Gymnosophisten: want hun gewoonte, niet door dwang van anderen, niet door overyling van een schichtige aandrift, maar door uitgedrukte belijdenis van hun regel, was dat zy, naar mate dat zy zekere ouderdom hadden bereikt, of dat zy zich van enige ziekte bedreigt zagen, een houtmijt deden oprichten, en daar op een sierlijk bed toefstellen, op 't welk zy, na dat zy hun vrienden en bekenden blijdelijk onthaalt hadden, zich nederlagen, met zodanige stantvastigheid, dat men, als de brant daar ingesteeken was, hem noch handen noch voeten zag roeren. En dus storf een van hen, Kalanus genoemd, in tegenwoordigheid van 't geheel heir van Alexander de Groot. Ja niemand onder hen wierd voor heilig, of gelukzalig geacht, indien hy niet dus gestorven was, en zijn ziel, dus door 't vuur gezuivert en gelouterd zijnde, verzonden had, na dat hy al 't sterfelijke en aardsche, dat 'er was, had verteert en verdreven.

Deze bestandige voorbedenking van 't geheel leven is 't geen, dat de wonderdaat maakt. Onder onze andere geschillen heeft dat van 't Fa-

luis, of Nootlot zich ver mengt: en om de toekomstige dingen, en onze wil zelf aan een zekere en onvermijdelijke nootzakelijk te hechten, houd men zich noch aan dit bewijs van de verlede tijt. Dewijl God voorziet dat alle dingen dus moeten geschieden, gelijk hy zonder twijfel doet, zo moeten zy dus gebeuren. Daar onze meesters op antwoorden, dat het zien, dat iets geschied, gelijk wy zien, en God zelf ook, (want dewijl alles voor hem tegenwoordig is, zo ziet hy eerder, dan hy voorziet) dit is niet het zelfde te dwingen, dat het geschied: ja wy zien om dat de dingen geschieden; en de dingen geschieden niet om dat wy zien. De geschieding maakt de weting, niet de weting de geschieding. 't Geen, dat wy zien geschieden, geschied; maar het kon anders geschieden: en God heeft in de lijst der oorzaken van de geschiedingen, die hy in zijn voorweeting heeft, ook de genen, die men gevaltig noemt, en de vrywilligen, die van de vryheit afhangen, die hy aan onze wil gegeven heeft; en hy weet dat wy missen zullen, om dat wy hebben willen missen. En zeker, ik heb lieden genoeg gezien, die hun beneden met deze nootdwang aanmaanden. Want indien onze uur aan zeker punt is gehecht, zo zullen noch de musketfcheuten der vijanden, noch onze stoutheit, noch onze vlucht en blohartigheid de zelfde kunnen verhaasten, of achterwaarts doen deizen. Dat laat zich wel zeggen; maar wie zal 't uitvoeren: en indien 't dus is, dat een krachtig en levendig geloof de werken ook naar zich trekt, zo is warelijk dit geloof, daar afwy de mont zo vol hebben, wonderlijk klein in onze eeuwen; 't en zy de verächtning, die 't van de wer-

Nootlot van d'Ouden gestelt.

En van veel nieuwen gevolgt.

Hun bewijzen.

Tegenstelling.

Het voorstel van nootdwang tot aanmaning van heiten gebruikt.

Zwak geloof daar in.

Gymnosophisten verbränden zich zelven gewilliglijk, en worden daar door heilig en gelukzalig geacht.

ken heeft, het zelfde hun gezelschap doet verlamden. Zo veel is 'er af, dat op deze zelfde zaak de Heer van Jouinville, een geloofwaardig getuig, zo zeer als iemand anders, van de Beduïnen, (zeker volk; onder de Sarazyenen, tegen de welken de Koning S. Louis in 't heilig Lant te doen had) verhaalt dat zy zo vastelijk in hun godsdienst geloofden, dat yders leven van alle eeuwigheit, door een onvermijdelijke nootfchikkelijkheit, vast gestelt, en zijn dagen getelt waren, dat zy bloot ten oorlog gingen, en niets anders dan een Turksche speer voerden, en met wit lijnwaat bekleed waren; en dat zy, als zy tegen iemand van de hunnen vergramt waren, voor d'uitterste vloek altijd in de mont hadden; vervloek zy gy, gelijk degeen, die zich uit vrees van de doot wapent. Daar ziet gy een ander bewijs van geloof en vertrouwen, dan 't onze. Dusdanig is ook dat, 't welk de twee Geestelijken van Florence, in de tijt onzer vaderen, betoonden. Zy, in enig verschil van wetenschap zijnde, bestemden en verdroegen dat zy, in tegenwoordigheit van al 't volk, en op de markt, zich alle beide, yder tot bekrachtiging van zijn zijde, in 't vuur zouden begeven; de toestel daar toe was alreë gedaan, en de zaak in instant van terfont uitgevoert te worden gebracht, toen dit werk door een onverwacht toeval afgebroken en verhindert wierd.

Een jong Turksch Heer, zelf een voortreffelijke wapendaat, in 't gezicht der twee heiren, dat van Amurath, en van Huniades, die tegen malkander strijvaerdig lagen, gedaan hebbende, en van Amurath gevraagd wie hem in zulk een jonge jeucht, en grote onervarenheit (want dit was d'eerste oorlog, die hy gezien had)

met zo edelhartige moed en wakkerheit vervult had, antwoordde, dat hy een haas tot opperste leermeeſter van dapperheit had gehad. Ik; eens ter jacht zijnde, zeide hy, ontdekte een haas op zijn leger; en schoon ik twee voortreffelijke hazewinden aan mijn zijde had, zo dacht my echter, om niet te missen, dat het beter was mijn boog daar toe te gebruiken; want ik scheen schoon spel te hebben. Ik begon met mijn pijlen te schieten, en verschoot wel veertig daar af, die ik in mijn koker had, niet alleenlijk zonder de haas te treffen, maar ook zonder hem wakker te maken. Ik maakte daar na ook mijn twee wint-honden los, en zond hen tegen dit beest, zonder dat zy 'er iets op vermogten. Ik verstond daar uit dat hy door zijn noodlot beschut had geweest, en dat de pijlen en speren niets vermogen, dan door de toelating van onze nootfchikking, die wy niet kunnen vorderen, noch doen deizen. Dit verhaal moct dienen om aan ons in 't voorbygaan te vertonen hoe gebuigzaam onze reden voor alderhande beelden is.

Een man, hoog van jaren, en groot van naam, waardigheit en geleertheit, roemde in mijn tegenwoordigheit dat hy door een vreemde aandrift (die zelfs sporeloos was, en daar beneffens zo weinig slot had, dat ik de zelfde krachtiger tegen hem vond) tot zekere zeer gewichtige verandering van zijn geloof bewogen had geweest. Hy noemde dit een wonderdaat: ik ook; doch met een verscheide mening. Hun Historiefchrijvers zeggen dat d'overreding van de nootfchikkelijke en onbuighelijke voorschrijving van 't getal der dagen, onder alle de Turken wijd en zijds verspreid, schijnbarelijk helpt

Waan van wonderdaat oorzaak van verandering in de godsdienst.

Het geloof van de voorschrijving maakt de Turken stout in 't geraar.

in

Vast geloof der Beduïnen van de vastgestelde tijt van yders leven.

Krachtig geloof van twee Geestelijken.

Verhaal van een Turksch Heer, om de vastigheit van zijn geloof in de voorschikking te tonen.

in hen tegen de gevarelijkheden te verzekeren. Ik ken een groot Vorst, die 'er gelukkiglijk zijn voordeel mee doet, 't zy hy zulks geloof, of zijn verschoning daar op neemt in zich op een ongewone wijze te wagen, zo 't geval niet al te moede is van hem t'ondersteunen.

By onze geheugenis heeft men geen wonderlijker uitwerksel van besluit en bestandigheid gezien, als van deze twee, die de doof van de Prins van Oranje bezworen. 't Is wonderlijk hoe men de tweede, die 't uitvoerde, tot een aanslag kon ontfteeken, die aan zijn makker zo kwalijk gelukt was. Ichoon hy alles, dat hy kon, daar toe aangewent had; en hoe hy op dit speur, en met de zelfde wapenen een Vorst darde aantasten, die met zulk een versch onderwijjs van wanrou gewapent, machtig van vrienden, die hem verzelden, en van lighamelijke kracht, in zijn kamer, onder zijn lijfwachters, en in een stat was, die geheel onder hem stond. Zeker, hy gebruikte 'r een onbeteuterde hant toe, en een moed, die van krachtige drift aangedreven wierd. Een pook is zekerder om te moorden: maar om dat hy meer beweging en kracht der armen behoeft, dan een pistool, zo is die treffing meer de schamping, of ontfsteltens onderworpen. Ik twijffel hier weinig aan, dat hy als naar een zekere doof liep: want de hoop, daar mee men hem kon bezich houden, kon weinig plaats in een bezadigt verstant hebben; en 't beleid van zijn bedrijf toont dat aan hem zo weinig verstant, als moed ontbrak. De beweegreedenen van zulk een krachtige overreding konnen verscheiden zijn; want onze verbeelding maakt van zich, en van ons het geen, dat haar

belieft. De toeleg, die by Orleans toegestelt wierd, had niets, dat hier naar gelijkt. Hier had het geval meer plaats, dan de dapperheit. De slag zou niet dodelijk geweest hebben, zo 't geval hem niet zodaanig had gemaakt. Dit bestaan van te schieten, 't welk te paert en van verre geschiedde, en tegen een man, die zich op 't getrappel van zijn paert bewoog, was her werk van een man, die liever in de daat wilde missen, dan in zich zelf te bergen; gelijk het geen, dat daarop volgde, aanwees. Want hy verbijsterde, en wierd dronken in d' overweging van zulk een hoge aanslag; in voegen dat hy gantschelijk zijn zinnen bijster wierd, zo in zijn vlucht te beleiden, als in zijn tong en antwoorden te bestieren. Wat had hy anders te doen, als zijn toevlucht naar zijn vrienden, dwars deur een stroom, te nemen? Dit is een middel, daar in ik my in minder gevarelijkheden heb begeven, en die ik van weinig gevaar acht, hoe breed ook d' overtocht is, zo men d'ingang gemakkelijk voor 't paert vind, en zo men, naar de loop van 't water, een bequame oever aen d' overzijde uitkieft. D' ander, toen men zijn schrikkelijk vonnis tegen hem uitsprak, zeide: Ik heb 'er my toe bereid; gy zult over mijn gedult verwondert zijn. D' Assaffynen, een volk, onder Fenicien behorende, worden onder de Mahometanen voor lieden van zunderlinge godsdienst, en zuiverheit van zeden geacht. Zy menen dat de kortste weg om her Paradys te bekomen, is, iemant van een strijddige godsdienst te doden. Men heeft dieshalven een of twee het zelfde in 't blote wambas tegen machtige vijanden, ten kosten van een zekere doof, en zonder enige bekommernis van hun eige gevaar, zien

Roekeloosheit van de toeleg by Orleans.

D' Assaffynen hoe zy 't Paradys pogen te bekomen.

Grote stoutheit der twee moordenaars van d. Prins van Oranje.

zien aanvangen. In dezer voegen werd onze Graaf Raimond van Tripoli, in 't midden van zijn stat, gedurende d'aanslagen van de heilige oorlog, geassallineert, (dit woort is van hun naam ontleent) of doortge-

slagen; en dus ook Koenraat, Markgraaf van Montferrat. De moordenaars, ter straf gevoert, betoonden zich geheel verwaant en opgeblazen van dat zy zulk een heerlijk proefftuk uitgevoert hadden.

Van een gedrochtelijk Kint.

Dartigste H O O F T. D E E L.

Breed verhaal van een gedrochtelijk Kint met twee lighamen; gelijk ook van een gedrochtelijk man. Gedochten by de menschen, niet zodanig by God. Het geen, dat tegen de gewoonte is, word onnatuurlijk geacht.

Beschrijving van een gedrochtelijk kint.

Dit verhaal zal 'er eenvoudig uitkomen: want ik laat aan de geneesmeesters om daar af te redeneren. Ik zag eergister een kint, 't welk van twee mannen, en een voedster, die zich de vader, d'oorn en de moei zeiden te zijn, beleid werd, om enig gelt te krijgen van het zelve te tonen, uit oorzaak van zijn vreemdigheid. Het was in al 't overige van een gemene gestalte, en stond op zijn voeten, ging en kneuterde omtrent als d'andere kinderen van gelijke ouderdom. Het had noch geen ander voedsel willen nemen, dan uit de borsten van zijn voedster. Men poogde 't in mijn tegenwoordigheid iets in de mont te steken, 't welk het een weinig kaaude, en weer overgaf zonder het deur te zwelgen. Zijn geroep schein iets besonder te hebben. Het was effen veertien maanden oud. Onder zijn tepels was een ander kint vast, zonder hoofd, en welks ruggijp gestopt, maar 't overige geheel was. Want d' een arm

daar af was wel korter; maar de zelve was by ongeval in hun geboorte gebroken. Zy waren van voren aan malkander gevoegt, en als of een kleinder kint een ander, dat wat groter was, wilde omhelzen. De samenvoeging en plaats, daar zy aan malkander vast waren, was niet meer dan vier vingerbreed groot, of daar omtrent: in voegen dat men, zo mendit onvolmaakt kint een weinig ophies, daar beneden de navel van 't ander zag; en dat op deze wijze d'aanhechting tusschen de tepels, en zijn navel bleek. Men kon de navel van 't onvolmaakt kint niet zien; maar wel al 't overige van zijn buik. Doch het geen, dat niet vast was, gelijk d'armen, billen, en benen van dit onvolmaakt schepsel, hing en waggelde aan 't ander, en strekte zich uit tot omtrent ter halve schein. De voedster zeide ook tot ons dat het deur beide de watergangen pist; en de leden van dit byhangend deel wierden ook gequeekt en gevoed, en waren in een zelve

zelfde staat, als 't ander, behalven dat zy kleinder en dunder waren. Dit dubbelt lighaam, en deze verscheide leden, tot een enig hoofd passende, zouden wel tot een gunstige voorbediëding aan de Koning kunnen verstrekken; namelijk dat hy deze verscheide stukken en delen van onze Staar onder d' enigheid zijner wetten zou kunnen houden. Maar 't is beter dat men 't in stilte laat voorbygaan, uit vrees van dat d' uitgang haperen zou: want daar is niet, dan in gedane dingen, te voorzeggen: en als zy gedaan zijn, zo worden zy, door enige nitlegging, tot raming gebracht; gelijk men van Epimenides zeide, dat hy van achteren voorzeide. Ik heb zo even in Medok een harder gezien, omtrent dertig jaren out, die geen toon van teelleeden heeft. Hy heeft drie gaten, daar hy zijn water geduriglijk deur uit geeft. Hy is naar wensch gebaart, en tracht de vrouwen aan te raken. 't Geen, 't welk wy gedrocht

noemen, is niet zodanig voor God, die in d' ontmeetelijkheid van zijn werk d' onëndigheid der vormen ziet, die hy 'er in begrepen heeft; en 't is te geloven dat deze gestalte, die ons verschrikt, met enige andere gestalte van gelijk geslacht, aan de mensch onbekent, overëenkomt. Uit zijn alwijsheit kooft niets voort, dan dat goet, gemeen en geregelt is. Maar wy zien 'er de gelijkheit en overëenkoming niet af. Hy is niet over 't geen verwondert, dat hy dikwijls ziet, schoon hy niet weet waarom 't geschied. Indien 't geen, dat hy te voren niet gezien heeft, gebeurt, zo acht hy 't een gedrocht te wexen. Wy noemen het geen tegen de natuur, dat tegen de gewoonte gebeurt. Niets, hoedanig gestelt, is zodanig, dan volgens de fleur en gewoonte. Dat deze algemene en naturelijke reden de doring en verwondering, die de nieuwheit in ons verborzaakt, uit ons verdrieff.

Gedrochten
by de menschen
niet zodanig
voor God.

Idem ibid.

Wy noemen
gedrocht
het geen,
dat tegen
de gewoonte
te is.

Van de Gramschap.

Eenëndartigste H O O F T D E E L.

Misbruik van dat yder zijn kinderen naar zijn believen opvoed. Woede der ouders, aan hun kinderen gepleegt. De tuchtiging een geneesmiddel voor de kinderen. wanneer en hoe men straffen moet. Cesars vonnis tegen Rabinius vernietigt, om dat het in gramschap gevelt was. Zeggen en doen moeten te samen gaan. In Brutus en Senakaas redenen meer kracht, dan in die van Cicero. Plutarchus in zijn schriften te kennen. Zijn slaaf verwijt hem zijn gramschap; en zijn zedige antwoord daar op. Niet in toorn te straffen, naar 't voorbeeld van Archytas en Plato. Pissos vroetheit, uit toorn en spijt gesproten. Gramme aart van Celius. Fosions bezadichheit tegen een lasteraar. De gramschap krupt dieper in

met haar te verbergen, en moet schaarsfelijk in de huishouding gebruik worden. Montaignes gramschap in grote en kleine zaken.

PLutarchus is overal wonderlijk, maar echter voorname-lijk ter plaats, daar hy van de menschelijke werken oordeelt. Men kan de treffelijke dingen zien, die hy in de vergelijking van Lykurgus met Numa zegt, namelijk ter zaak van onze grote slechtigheit dat wy de kinderen aan de bestiering, en aan 't beleit van hun vaders bevelen. Onze burgerlijke wetten, gelijk Aristoteles zegt, laten, op de wijze der Cyklops, aan yder het beleit van hun wijven en kinderen naar hun dwaaze drift en eigenzinnigheit: en de Lacedemoniers en Kreters hebben byna alleen de tucht en onderwijzing van de kintsheit aan de wetten bevolen. Wie ziet niet dat in een gemene Staat alles van deze opvoeding en opbrenging afhangt? es onderusschen laar men, zonder enige maat en bescheidenheit, de zelfde aan de genade en 't believen van hun ouders, hoe dwaas en boos zy ook zijn. Hoe dikwijls heb ik, over straat gaande, lust gehad om onder andere dingen een kluchtspel te maken, op dat ik my voor de kinderen zou wreken, die ik van hun ouders, van gramschap als razende en verwoed geworden, zie staan, stoten en nippen? Men ziet hen 't vuur en de woede tot d' ogen uitkomen.

an echter zijn, volgens Hippokrates gevoelen, de ziekten, die 't aangezicht wanstaltig maken, het gevarelijkste. Zy razen en woeden dikwijls met een scherpe en barste stem tegen 't kind, dat zo even van de voedster koomt. Daar na worden zy van slaagen verminkt en verdooft, zonder dat onz gerecht zich de zaak aanrekt, als of deze verminkingen en verkreupelingen geen leden van onze gemene Staat waren.

Gratum est quod patrie civem populo dedisti,
Si facis ut patrie sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis. b

Idem Sayr. 14.

Geen hartstocht, die d' oprechtigheit der oordeelen zo verwaggelt en onzet, als de gramschap. Niemand zou schromen die rechter, de welk door gramschap zijn misdadige verwezen had, met de doot te straffen. Waarom is 't niet alzo weinig aan d' ouders en schoolmeesters, vertoorn zijnde, geoorloft de kinderen te geefselen, en te straffen? Is dan niet langer een tuchting, maar een wraak. De tuchting veritrekt tot geneesmiddel aan de kinderen: en zouden wy equ geneesmeester lijden, die tegen zijn kranke gesteurt en vergramt was?

De gramschap heurt d' oprechtigheit van 't oordeel.

De tuchting een geneesmiddel voor de kinderen.

afgebroken zijn, en, hun steun aan de berg verloren hebbende, met grote stukken v n de steilte nederwaars storten.

b Gy doet wel dat gy aan uw vaderland en volk een burger levert, zo gy maakt dat hy dienstig voor 't vaderland, nut voor de landbou, en bequaam om zaken in oorlog en in vrede uit te voeren is.

Wy

Misbruik van dat yder zijn kinderen naar zijn believen opvoed.

Woede der ouders tegen hun kinderen.

Jurnal. Sayr. 6.

- - Rabie jecur incendente feruntur

Præcipites, ut saxa jugis abrupta, quibus mons

Subrabitur, clivôque latus pendente recedit. a

a Zy worden, terwijl de woede hen de lever verhit, plotselings voortgedreven, gelijk de stenen, die van de toppen

Wy zelven, zo wy wel willen doen, moeten niet de hant aan onze dienaars slaan, terwijl de toorn noch plaats in ons heeft. Laat ons de zaak uitspelen, terwijl onze slagader noch slaat, en wy ontroerenis in ons gevoelen. En zeker, wy zullen de dingen met een ander oog inzien, en hen anders bevinden, als wy verkoelt en bezadigt zullen zijn. 't Is niet wy, maar de hartstocht, die dan gebied, en die dan spreekt. De gebreken schijnen ons, deur de toorn heen ziende, veel groter, gelijk het lighaam deur een nevel en wolk heen. De geen, die honger heeft, gebruikt spijs: maar de geen, die straffen en tuchtigen wil, moet noch honger noch dorst daar toe hebben. Wijders, de straffingen, die men met overleg en bescheidenheit doet, worden van de geen, die hen lijd, veel beter, en met meer vrucht ontfangen. Want anders acht hy dat hy van een man, die van gramschap en woede gedreven word, niet rechtvaardiglijk gestraft is. Hy brengt tot zijn verdediging by de bovengewone bewegingen van zijn meester, d'ontsteeking van zijn aangezicht, d'ongewone eden, en deze zijn ongerustheit en roekeloze verhaafting.

Ovid. Art. amand. lib. 3.

*Ora tument ira, nigrescunt sanguine vena,
Lumina Gorgoneo sevius igne micant.* a

Suetonius verhaalt dat Kajus Rabinus, van Cesar verdoord, zich op 't volk beriep, en dat het geen, 't welk hem meest by de menigte diende, om

a Hun aangezicht zwelt van gramschap, hun aderen worden zwart van bloet, en hun ogen branden verwoedlijker, dan 't Gorgontsche vuur.

hem zijn zaak te doen winnen, de heftigheit en scherpigheit was, die Cesar in dit vonnis getoont had. Zeggen is iets anders dan doen. Men moet de Preker en 't gepreekte, elkzonder aanmerken. De genen, die in onze tijt gepoogt hebben de waarheit van onze Kerk door de gebreken van haar bedienaars te doen waggelen, hebben gemeent dat hun spel schoon stond; maar zy heeft haar getuigenissen van elders. Dit is een verkeerde gewoonte van bewijzen, en die alle dingen in verwarring zou werpen. Een man van oprechte zeden kan valsche gevoelens hebben; en een boos mensch kan waarheit preken, ja zelfs de geen, die haar niet gelooft. Dit is zonder twijffel een goede klank, als het zeggen en doen te zamen gaan. Ik wil echter niet ontkennen dat het zeggen meer gezach en kracht heeft, als de daden volgen; gelijk Eudamidas zeide, toen hy een Wijsberige van d'oorlog hoorde redeneren: Deze redenen zijn treffelijk; maar de geen, die hen spreekt, is niet te geloven: want zijn oren zijn de klank van de trompet niet gewent. Kleomenes, een Redenaar van de dapperheit een vertoog horende doen, begon hartelijk daar over te lachen; en toen d'ander zich daar aan ergerde, zeide by tot hem: Ik zou ook lachen, zo een zwaluw daar af sprak; maar indien 't een arent was, zo zou ik gaerne naar hem luisteren.

Ik bemerk, gelijk my dunkt, in de geschriften der Ouden, dat de geen, die zegt dat hy denkt, krachtiglijker treft dan de geen, die veinst en naaapt. Hoor Cicero van de liefde tot de vrijheit spreken: hoor 'er ook Brutus af spreken: de schriften zelven melden dat deze leste een man was, die haar met verlies van 't leven wilde kopen.

De waarheit van de Kerk t'onrecht door de gebreken van haar bedienaars bestreden.

Zeggen en doen moeten samen gaan.

De genen, die van dingen spreken, de welken hen niet aangaan, zijn te bespottene.

Onder-scheit van taal tuschen de doenders en zeggers; tuschen Cicero en Brutus.

Wanneer en hoe men straffen moet.

Cesars vonnis tegen Rabinus vernietigt, als in gramschap gegeven.

en tusschen
d'eerste en
Seneca.

pen. Dat Cicero, de vader der wel-
spreekentheit, van de verächtling des
doots handel; en ook Seneca:
d'eerste sleept al quijnende voort; en
men gevoelt dat hy ons tot iets wil
doen besluiten, daar af hy zelf geen
besluit heeft. Hy geeft u geen hart;
want hy zelf heeft het niet: maar
d'ander maant ons aan, en ontsteekt
ons. Ik zie nooit Schrijver, zelfs van
de genen, die van de deucht, en van de
werken handelen, of ik onderzoek
naaukeurighk hoedanig hy geweest
heeft. Want d'Eforen van Sparte,
ziende dat een wulps en ongebonde
man een nutte raat aan 't volk voor-
steide, geboden hem te zwijgen, en
verzochten aan een oprecht man dat
hy de vinding daar af aan zich zou
toeëigenen, en de zelfde voorstellen.
De geschriften van Plutarchus, zo
men hen wel kaaur, maken hem ge-
noech bekend, en ik meen dat ik hem
tot in de ziel ken; en echter wilde ik
wel dat wy enige geheugschriften van
zijn leven hadden.

Ik wijk in deze redenering ter zij-
den af, uit oorzaak van de dank, die
ik aan Aulus Gellius bewijs, om dat
hy aan ons dit verhaal van zijn zeden,
't welk op mijn onderwerp van de
gramschap staat, schriftelijk nagelaten
heeft. Zeker man, zijn slaaf, een boos
en zondig mensch, maar diens oren
enigfins van de lessen der Wijsbegeer-
te ingedronken waren, om enig mis-
drijf door Plutarchus bevel uitgetrok-
ken, morde in 't begin, toen men hem
geeffelde, dat dit zonder reden was,
en dat hy niets misdaan had. Doch
hy, eindelijk uitbarstende, begon
zijn meester overluid te lasteren, en
verweet hem dat hy geen Wijsbe-
gerige was, gelijk hy zich beroem-
de; en dat hy hem dikwijls had ho-
ren zeggen dat het lelijk was zich te

Nutte raat
der Eforen
van Sparte.

Plutarchus
door zijn
schriften te
kennen.

De gram-
schap aan
Plutarchus
door zijn
slaaf ver-
weten.

vergrammen, ja dat hy 'er een boek
af gemaakt had; en dat dit, dat hy,
geheel vantoorn overstolpt, hem dus
wredelijk deē slaan, gantschelijk te-
gen zijn geschriften streed. Daar op
Plutarchus, met een koel en bezadigt
gelaat, antwoordde: Hoe! plom-
pert, waar naar oordeelt gy dat ik he-
den vergramt ben? Geef mijn aan-
gezicht, mijn stem, mijn verwe, of mijn
taal enige getuigenis aan u van dat ik
gesteurt ben? Ik meen niet dat mijn
ogen woest staan, mijn aangezicht
ontfelt is, noch dat ik yffelijk roep.
Ben ik root? schuimbek ik? ont-
snapt my iets uit de mont, daar af ik
berou behoort te hebben: tril en beef ik
van gramschap? want dit zijn, om
de waarheit te zeggen, de rechte te-
kenen van toorn. En hy, zich daar na
tot de g-en kerende, die geeffelde,
zeide tot hem: vaar gedurighk voort
met uw werk, terwijl hy en ik te za-
men twistreedenen. Zie daar 't ver-
haal van Aulus Gellius.

Archytas van Tarente, van een De straf
oorlog weêrkeerende, daar in hy moet niet
Veltöverste had geweest, vond zijn in toorn
huishouding in een quade staat, en geschieden.
en zijn landen braak leggen, uit oorzaak Voorbeeld
van de quade bestiering van zijn ont- in Archy-
fanger, die hy roepen deē, en tot de tas.
welk hy zeide: Ha booswicht! ik zou
u woskammen, zo ik niet vertoorn-
was. Plato desgelijks, tegen een van en in Plato.
zijn slaven verhit zijnde, befallte aan
Speusippus hem te straffen, en ver-
ontschuldigde zich van zulks te doen,
om dat hy vergramt was. Charillus
van Lacedemonien zeide tot een E-
lloot, die zich al te stoutelijk en bal-
dadighk tegen hem aansfelde: by de
goden, ik zou u terstont doen doden,
zo ik niet vergramt was. Zy is een
hartstocht, die in zich zelve behagen
schept, en zich zelve vleid. Hoe dik-
wijls

Zijn ant-
woordt daar
op.

De straf
moet niet
in toorn
geschieden.
Voorbeeld
in Archy-
tas.

en in Plato.

wijls vergrammen wy ons, onder een valsche zaak aan 't waggelen geraakt, tegen de waarheit en oprechtheit zelve, zo men ons een goede verdediging of verschoning in handen stelt?

Waarheit van Pifo, uit coorn en spijt gesproken.

Ik heb tot deze zaak een wonderlijk voorbeeld van d'aaloutheit ontbouden. Pifo, in alle andere dingen een man van uitstekende deucht, tegen een krijgsknecht vergramt, om dat hy, alleen van de voederhaling weêrkeerende, niet wist te zeggen waar hy zijn spitsbroeder gelaten had, hield voor bewezen en bekent dat hy hem gedoot had, en verwees hem terstont ter doot. Terwijl hy by de galg was, quam zijn verdoolde krijgsmaker aan. 't Geheel heir betoonde daar over grote blijfchap. Deze makers omhelsden malkander met grote vreucht; en de beul bracht hen beide voor Pifo, terwijl alle d' omstaanders verwachtten dat hy groot vermaak daar in zou scheppen. Maar 't gebeurde recht anders. Want zijn hitte, die noch krachtigh was, verdubbelde door schaamte en spijt; en hy, met een scherpzinnigheit, die zijn gramfchap terstont aan hem verschafte, maakte drie schuldigen van hen, om dat hy een onschuldigh had bevonden, en deê hen alle diedoden; d' eerste krijgsknecht om dat het vonnis tegen hem was gestreken; de tweede, die verdoolt had geweest, om dat hy oorzaak van de doot zijns makers was, en de beul om dat hy 't bevel, dat aan hem gedaan was, niet gehoorzaamt had.

De bezadigtheit tergt de vergramden noch meer.

De genen, die met koppige wijven te doen hebben, kunnen weten tot welk een woede en razerny men hen brengt, als men hen, tegen hun ongestuimigheit, met stilte en koelheit te gemoot gaat, en zich niet verwaer-

digt om hun gramfchap te voeden.

De Redenaar Celius was wonderlijk gramachtig van zijn natuur. Toen hy iemand tot zijn avontmaal had, een zacht man, en van zoete ommeegang, en die, om hem niet t'ontroeren, besloot al't geen, dat hy zeide, goet te keuren, en toe te slaan, zeide hy, niet lijden konnende dat zijn gemeenlijkheit dus zonder voedsel bleef, tot hem: By de goden, ontken my doch iets, op dat wy twee zijn. De wijven desgelijks vergrammen zich niet, dan op dat men weêr tegen hen gram zou worden, volgens de wetten der liefde. Focion deê tegen een man, die zijn reden steurde, en hem heftiglijk lasterde, niets anders, dan dat hy zweeg, en volkome tijt aan hem gaf om zich van zijn gramfchap t'ontlasten. Toen deze bui over was, begon hy, zonder van deze steuring iets te reppen, zijn reden weêr ter plaats, daar hy haar gelaten had. Geen antwoord is zo vinnig, als zodanig een verâchting. Ik zeg dikwijls van de gramachtigste mensch van Frankrijk ('t welk alrijt onvolmaaktheit is, maar verschonelijker in een krijgsman; want in deze oeffening zijn zekere werkingen, die de zelfde niet voorby kunnen) dat hy de geduldigste man is, die ik ken, in zijn gramfchap te breidelen. Zy prikkelt hem met zodanig geweld en woede aan,

Gramâchtige aard van Celius.

Bezadigtheit van Focion tegen een lasteraar.

- - *Magno veluti cum flamma fornore* Virg. *Æneid.* lib. 7.

Virgea suggeritur costis undantis abeni,

Exultantque æstu laticos, furit intus aquai,

Fumidus atque alre spumis exuberat annis,

||iii 3

Nec

*Nec jam se capis unda; volat vapor
ater ad auras. a*

dat hy zich wredelijk moet intomen om haar te bezadigen. Wat my aangaat, ik weet geen hartstocht, om de welken te dekken en t'ondersteunen ik zo groot geweld zou kunnen doen. Ik zou de wijsheit niet op zulk een hoge trap willen stellen. Ik aanmerk niet zo zeer wat hy doet, als hoe veel 't hem kost niet erger te doen. Een ander beroemde zich by my over de regeling en zachtigheid zijner zeden, die warelijk bijzonder zijn. Ik zeide tot hem dat dit wel iets was, inzonderheit voor de geneen van uitsteekende hoedanigheid, gelijk hy, op de welk yder d'ogen geveest had, namelijk zich altijd bezadigt voor de werrelt te vertonen. Maar, zeide ik, het voornaamste is van binnen te verzorgen, en zich zelf te verzien; en zich inwendiglijk te knagen is naar mijn zin niet wel zijn zaken te beleiden. En zeker, ik vertrou dar hy zich innerlijk knaagde, om dit montuig, en deze geregelde schijn van buiten staande te houden. Men lijft de gramschap in, met haar te dekken, gelijk Diogenes tot Demokhenes zeide, die uit vrees van in een herberg gezien te worden, diep daar in week: hoe gy meer achterwaarts wijkt, hoe gy'er dieper intreed. Ik raad dat men eerder aan zijn knecht een weinig t'on-tijt een slag aan d'oren geeft, dan dat

Men moet het hart van binnen zuiveren, en niet met de schijn alleen verzoegt zijn.

De gramschap kruipt dieper in met haar te verbergen.

Geveinskheit kommerlijk.

a Gelijk dan, als men met het brandend rijfsbosch, dat een krakende vlam afspeert, de kopere ketel met water van ter zijden aanstookt, de vocht doet rijzen, en het waassemde nas opdrijft, en tot schuim doet opvliegen; in voegen dat de ketel overloopt, en de zwarte damp naar de lucht vliegt.

men zijn gedachten pijnigt om dit wijs gelaat te vertonen. Ik zou mijn hartstochten liever willen te voorschijn brengen, dan hen op mijn kosten dekken. Zy verdwijnen en verquijnen, als men hen verlicht en ten toon stelt: 't is beter dat hun punt naar buiten werke, dan dat men de zelfde tegen ons keert. *Allezonden zijn in 't openbaar lichter, en dan schadelijkst, als zy onder een geveinsde gezantheit zich verbergen.* Ik verwittig de genen, die in mijn huis verlofschap hebben van zich te mogen vergrammen, vooréerst dat zy hungramschap in de huishouding te gebruiken, moeten huismeeesteren, en niet zo lichtelijk laten uitkijken; want zulks is hinderlijk aan d'uitwerking, en aan 't gewicht. Het rockeloos en gewoon getier verändert in gewoonte, en maakt dat elk het zelfde verächt, De gene, die gy tegen een dienaar besteed om zijn dieverij, word niet gevoelt, om dat zy de zelfde is, die hy u hondert malen tegen hem heeft zien gebruiken, om dat hy een glas qualijk gespoelt, of een bank qualijk gezet had; ten tweeden, dat zy zich niet te vergeefs vergrammen, en dat zy toezien moeten dat hun bestraffing tot de geen koomt, over de welk zy klagen: want zy roepen gemeenlijk eer hy voor hen is, tieren een eeuw lang na dat hy vertrokken is,

-- Et secum petulans amentia cer-
sat. b

zy vatten 't op hun schaduw, en drijven deze stormbui in een plaats, daar niemant met de zelfde gestraft, noch geraakt word, dan met het gerammel van hun stem, daar aan zy zich uitfloven. Ik beschuldig in de twisten ook de genen, die zonder weërgâ snorken

b En d'ongestuurme dwaasheit strijdt tegen zich zelve.

Senec. E. pif. 56.

De gramschap in de huishouding te gebruiken.

Verkeerde Reurnis.

Claudian.

en snuiven. Men moet zien waar deze rodomontaden, of snorkerijen heen willen:

Virg. Aenid. lib. 12.

*Mugius veluti cum prima in praelia
taurus*

Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat

*Arboris obnixus trunco, ventosque
laccffit*

Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena. a

Montaignes
gramschap
in grote en
kleine zaken
hoed-
nig.

Als ik gram word, 't is op het krachtigste, kortste en heimelijkste, dat my mogelijk is. Ik verlies my zelf wel in snelheit en geweld, maar niet in ontroerenis: in voegen dat ik alderhande smadige woorden in 't wilde, en zonder verkiezing wechwerp, en dat ik niet naaukeurighlyk let om het spits daar af ter plaats te stellen, daar ik acht dat het meest zal quetsen; want ik gebruik 'er gemeenelyk niets anders toe, dan de taal. Mijn dienaars hebben beter koop met my in de grote, dan in de kleine zaken. De kleinen overvallen; en 't ongeluk wil dat 'er, na dat men aan 't glijden is geraakt, niet aangelegen is waar door men aan 't vallen is geraakt. Men gaat altyt voort, tot dat men op de gront is geraakt. De val parst en beweegt zich, en spoed zich van zelf voort. In de grote voorvallen ben ik hier mede vernoegt, dat zy zo rechtvaardig zijn, dat yder verwacht dat 'er een redelyke gramschap uit rijzen zal. Ik stel mijn roem hier in, dat ik hun ver-

a Gelyk de stier, eerst de strijt aangaande, schrikkellyk gebalk maakt, en op zyn hoornen verstoort word, en daar mede tegen de stronk van een boom stoot, en met zyn slagen de winden tergt, en met het zant speelt; dat hy in deze strijt opwerpt.

wachting bedrieg; ik stel en bereid my daar tegens aan. Zy maken my beschroomt, en dreigen my dat ik, zo ik hen volg, verre vervoert zal worden. Ik kan my lichtelyk wachten van daar toe te komen; en ik ben, zo ik hen verwacht, sterk genoech om de drift van deze hartstocht, hoe geweldige oorzaak zy ook heeft, af te weren. Maar indien ik eens ingenomen en bezeten word, zo word ik vervoert, hoe ydel ook d'oorzaak is, die my daar toe drijft. Ik handel dus met de genen, die tegen my twisten kunnen: Als gy my d'eerste bewogen gevoelt, laat my gaan, recht of verkeert; ik zal desgelijks op mijn beurt doen. 't Onweer spruit alleenlyk uit de samenloping der gramschapen, die gemeenelyk d'een uit d'ander voortkomen; en zy spruiten nooit in een oogenblik. Laat ons aan yder haar loop geven, en wy zullen altyt in vrede zijn. Zeker, een nut bevel, maar dat zwarelyk uit te voeren is. Het gebeurt my somtijts ook dat ik, tot regeling van mijn huis, my vergramt betoon, zonder enige ware ontroetenis te gevoelen. Naar mate dat d'ouderdom my mijn aart en natuur scherper maakt, poog ik my daar tegen te stellen: en ik zal, zo 't my mogelijk is, maken dat ik voortaan minder lastig en geemelyk zal zijn, naar dat ik meer verontschuldiging en neiging om zodanig te zijn zal hebben; ichtoon ik voor dezen onder de genen geweest heb, die 't minst zijn. Noch een woort, om een einde te maken. Aristoteles zegt dat de toorn somtijts tot wapenen aan de deucht en dapperheit dient. Dit is waar(schijnelyk: doch de genen, die 'er tegenspreken, antwoorden op een aangename wijze dat dit een wapen van een nieu gebruik is. Want wy reppen d'andere wapen-

De toorn en
nien wapen.

wapenen ; maar dit rept en roert ons. | beleid onze hant : het houdt ons ; en
Onze hant beleid het niet ; maar het | wy houden 't niet.

Verdediging voor Seneka en Plutarchus.

Tweeëndartigste H O O F T D E E L.

De Kardinaal van Lotteringen t'omrecht by Seneka vergeleken. Seneka tegen Dion, en Plutarchus tegen Bodinus verdedigt. Verkeerde voorbeelden, van Bodinus bygebracht. Ongelooffelijke zaak, van Plutarchus verbaalt. Wonderlijk gedult der Lacodemonische kinderen. Staatvastigheid der Egyptenaars in hun dievery. Voorbeelden van ongemeen gedult. Vrouwen hardnekkig in hun gevoelen. Voortreffelijkheid der Ouden. Tweeds en derde beschuldiging van Bodinus tegen Plutarchus, doch t'omrecht. Plutarchus uitsteekentheit in 't geen, daer in hy beschuldigt word.

DE gemeenzaamheit, die ik met deze twee mannen, Seneka en Plutarchus, heb, en de bystant, die zy aan mijn ouderdom, en aan mijn boek geven, dat van hun roof te zamen gezet is, verplicht my hun eer te trouwen, en de zelfde my eigen te maken. Wat Seneka aangaat, onder wel duizent boekjes, die de genen van de gewaande hervormde godsdienst, tot verdediging van 'hun zaak, voortbrengen, die somtijts uit goede handen komen, en van de welken het jammer is dat zy met geen beter zaken bezich zijn ; ik heb 'er eertijts een af gezien, dat, om de vergelijking van de heerschappy van onze arme overlede Koning, Karel de Negende, met die van Nero, die hy uytvinden wil, te verlangen, d' overlede Heer Kardinaal van Lotteringen met Seneka vergeelijkt, en zegt dat zy beide in staat en geluk d'eersten

in de heerschappy van hun Vorsten, en zo veel hun aart, zeden en handel betreft, malkander gelijk zijn geweest. Hy bewijst hier in, naar mijn gevoelen, grote eer aan de gedachte Heer Kardinaal ; want hoewel ik van 't getal der gener ben, die zijngeest, zija welspreekentheit, zija yver tot zija godsdienst, en de dienst aan zija Koning zeer hoog acht ; gelijk ook zija geluk van in een eeuw geboren te zijn, daar in het zo nieu en ongemeen, en met enen zo nootzakelijk voor de gemene welstant was een kerkelijk persoon van zodanige edeldom en waerdigheid, en tot zija ampt bequaam en machtig te hebben : zo acht ik echter, om de waarheit opentlijk te belijden, zija bequaamheit nergens na zodanig, noch zija deucht zo zuiver en volkomen, noch zo bestendig, als die van Seneka. Dit boek, van 't welk ik spreek, maakt, om tot zija oogmerk

docht t'omrecht.

[De Kardinaal van Lotteringen by Seneka vergeleken]

merk te komen, een zeer smadige beschrijving van Seneka, en heeft deze verwijtingen van de Historiefchrijver Dion ontleent, welks getuigenis ik geensins geloof. Want behalven dat hy zeer onbestendig is, dewijl hy Seneka, die hy elders zeer wijs, en elders een vijant van Neroos gebreken noemt, in andere plaatsen gierig, tot een woekenaar, erzuchtig, blode en wellustig maakt, en die geveinsdelyk de Wijsbegerige naaapte; zo blijkt de deucht van deze man zo levendig en krachtiglyk in zijn eige geschriften, en men vind 'er de verdediging tegen enigen van deze verwijtingen, als van zijn rijkdom, en overmatige kosten, zo klaar in, dat ik geen getuig daar tegen geloven zou. Wijders, 't is redelyker in zodanige dingen de Romainsche, dan de Grieksche Historiefchrijvers te geloven. Nu, Tacitus en d'anderen spreken zeer eerlyk van zijn leven en doot, en schilderen hem in alle dingen voor een zeer uitsteekent en deuchtsaam man af. Ik wil geen ander verwijt tegen Dions oordeel bybrengen, als dit, 't welk onvermijdelijk is: te weren dat hy zo krank van verstant in de zaken der Romainen is, dat hy de zaak van Julius Cesar tegen Pompejus, en die van Antonius tegen Cicero darde verdedigen.

Lasteringen van Dio tegen Seneka.

Tacitus en anderen tot lof van Seneka.

Dion zwak van oordeel in de zaken der Romainen.

Bodinus een goed Schryver.

hebben laten zeggen, dewijl dit niet van mijn kraam is; maar ook hier in, dat deze Schrijver dikwijls ongelooffelijke en gantsch fabelachtige dingen (dit zijn zijn eige woorden) schrijft. Indien hy alleenlyk de dingen anders zeide, dan zy zijn, dit zou geen grote berisping wezen: want het geen, dat wy niet gezien hebben, nemen wy uit de handen van een ander, en op zijn geloofaan. Ik zie wel dat hy met voordacht en weren somtijts een zelfde geschiedenis verscheidelyk verhaalt; gelijk hier, dat hy Hannibals oordeel van de drie beste Krijgsoversten, die 'er ooit geweest hadden, anders in 't leven van Flaminius, en anders in dat van Pyrrhus beschrijft; maar hem te beschuldigen dat hy ongelooffelijke en onmogelijke dingen voor goede en gangbare munt aangenomen heeft; dit is de verstandigste Schrijver, die ter werelt is, van gebrek van oordeel beschuldigen. Zie hier 't voorbeeld, 't welk Bodinus daar af bybrengt. Gelijk dan; zegt hy, als hy verhaalt dat een kint van Lacedemonien zich de gehele buik liet verscheuren, namelyk door een vos, die hy gestolen had, en onder zijn kleet verborgen hield; ja zo, dat hy liever wilde sterven, dan zijn dieverij openbaren. Voorëerst bevind ik dit voorbeeld verkeerdelyk uitgekoken, om dat men zwarelyk de pogingen der vermogens van de ziel ter plaats kan bepalen, daar wy van de lighamelijke krachten meer weten te bepalen en te kennen hebben. Dieshalven, zo 't aan my gestaan had om zulks te doen, ik zou liever een voorbeeld van deze tweede slach bygebracht hebben; en men vind 'er die minder te geloven zijn: gelijk onder anderen het geen, dat hy van

Zijn beschuldiging tegen Plutarchus, van onkunde en valsheit.

Verkeert voorbeeld van een kint van Lacedemonien, daar toe by gebracht.

K k k k

Pyrrhus

Ongelooffe-
like zaak
van Plutar-
chus ver-
haalt

Pyrrhus verhaalt, dat hy, zo ge-
queeft als hy was, met zijn zwaert
zijn vijant, in volle wapenrusting
zijnde, met een slag van 't hooft tot
beneeden in dier voegen kloofde; dat
het lighaam in twee stukken gedeelt
wierd. Ik vind geen grote wonder-
daat in zijn voorbeeld, noch neem de
verontschuldiging niet aan, met de
welke hy Plutarchus beschut, te weten
dat hy 'er dit woort by gevoegt heeft,
gelijk men zegt, om ons te verwittigen,
en ons geloof in toom te houden.
Want hy zou zelf geen ongelooffe-
lijke dingen aangenomen, noch om
gekouft te worden voorgesteld heb-
ben, 't en zy in 't geen, dat door
achtbaarheid, en door eerbiedigheid
van aaldutheit of godsdienst aange-
nomen is: en wat deze woorden,
gelijk men zegt, aangaan, men kan
lichtelijk zien dat hy hen niet met
dit oogmerk gebruikt. Want hy
zelf verhaalt elders op deze zaak
voorbeelden van 't gedult der Lace-
demonische kinderen, die in zijn tijt
gebeurt, en zwarelijker te geloven
zijn: gelijk dit, van 't welk Cicero,
voor hem, getuigt, om dat hy, vol-
gens 't geen, dat hy zegt, daar by
geweest heeft; namelijk dat 'er tot
aan hun tijden kinderen in deze be-
proeving van gedult, daar in men
hen voor Dianaas autaar beproefde,
zijn gevonden, dat zy de geesseling
zo lang leden, tot dat het bloet hen
overal afiep, en dit niet alleenlijk
zonder krijten, maar ook zonder
zuchten, ja zo verre, dat enigen daar
gewilliglijk het leven lieten: en ook
dit, 't welk van Plutarchus, benes-
fens wel hondert andere getuigen,
verhaalt word; te weten dat 'er in
d' offer een gloejende kool in de
mou van een Lacedemonisch kint
viel, terwijl het wierookte, en dat

Wonderlijk
gedult der
Lacedemo-
nische kin-
deren.

het zich de gehele arm liet branden,
tot dat de reuk van 't gare vleesch in
de Neus van d' omstaanders quam.
Daar was, volgens huggewoonte,
niets, in 't welk hun achtung meer
bestond, noch om 't welk zy meer
schande en laiter te lijden hadden, dan
in dieverij betrapt te worden. Ik
ben van de grootheit dezer lieden zo
ingedronken, dat my niet alleenlijk
niet dunkt dat zijn verhaal onwaar-
heit is, gelijk Bodinus meent, maar
dat ik 'er ook niets in vind, dat
vreemt en wonderlijk is.

In dieverij
betrapt te
worden
d' uiterste
schande te
Lacedemo-
nien.

De Historie van Sparta is vol van
duizent straffer en vreemder voor-
beelden, en schijnt, volgens deze re-
kening, geheel wonderdaat te zijn.
Marcellinus verhaalt op deze zaak
van de dieverij, dat men tot aan zijn
tijt noch geenderhande pijniging had
konnen vinden, die d' Egiptenaars,
in 't misdrijf betrapt, 't welk onder
hen grotelijks in gebruik was, dwin-
gen kon blotelijk hun naam te zeg-
gen. Een Spaansch Lantman, ter
pijniging gebracht, om de mede-
plichtigen van de dootslag van de
Schout Lucius Piso te melden, riep
in 't midden der pijnen, dat zijn
vrienden niet zouden wijken, en
dat zy in alle veiligheid by hem zou-
den blijven; en dat het niet in de
macht van de pijn was een woort van
bekentenis uit zijn mont te rukken.
Voor d' eerste dag kreeg men niets an-
ders van hem. In de volgende dag,
toen men hem weer heen bracht, om
de pijniging van nieuws te beginnen,
liep hy, krachtiglijk onder de handen
zijner wachters worstelende, naar
een muur, tegen de welke hy zijn
hooft in dier voegen kneufde, dat
hy 'er af storf.

Stantvastig-
heit der E-
giptenaars
in hun die-
verij.

Groot ge-
dult van
een Span-
jaart in
't pijnigen.

Epicharis, de wreetheit van Ne-
roos lijfdienaars verzaad en afgemar-
den

Kloekmae-
dighelt van
Epicharis,

in de pijn
nie te staan.

en hun branding, slagen en pijniging een gehele dag uitgestaan hebbende, zonder iemand van haar samenzwering t'ontdekken, en in de volgende dag met de vermorsfelde leden weer ter pijniging gebracht, maakte met haar kleet aan d'een der armen van haar stoel een strik, daar zy 't hoofd in stak, en zich dus, door de zwaarte van haar ligchaam, verworgde. Dewijl zy moed had om dus te sterven, en zich van d'eerste pijnen t'ontslaan, schijnt het dan niet dat zy met voordacht haar leven tot de proef van haar gedult in de voorgaande dag geleent heeft, om met deze dwingelant te spotten, en anderen tot gelijk bestaan tegen hem aan te manen?

De geen, die by onze Helden naar d'ervarenissen verneemt, die hen in deze burgerlijke oorlogen voorgekomen zijn, hy zal in onze elendige eeuwen, en in dit week en verwijft gedrang uitwerkselen van gedult, stijfzinnigheid en hardnekkigheid vinden, die de genen van Egypten overtreffen, en waerdig zijn om by de genen, de welken wy nu van de deucht der Lacedemoniers verhaalt hebben, vergeleken te worden. Ik weet dat men slechte lantlieden heeft gevonden, die zich liever de plant der voeten lieten braden, d'einden der vingeren als met nijptangen afsnijpen, en, met een tou om 't hoofd te drajen, d'ogen bloedig en blaau lieten uitdrijven, dan zich op rantsoen, of losgelt te laten stellen. Ik heb 'er een gezien, die geheel naakt voor doot in een gracht gelaten was, met de hals gekneust en gezwollen doot een strop, die 'er noch aan hing, met de welk men hem de gehele nacht aan de staert van een paert voortgesleept had. Zijn ligchaam was in hondert plaatsen met de den gen deurbort, niet om hem te do-

Wonderlij-
ke lijdzaam-
heit van
enige lant-
lieden in de
burgerlijke
oorlogen
der Fran-
schen.

den, maar om in hen pijn te maken, en hem vrees aan te jagen. Deze had dit alles geleden, jazo verre, dat hy de spraak en 't gevoel verloren had, met besluit, gelijk hy tot my zeide, van eerder duizent doden te sterven, (en zeker wat zijn lijdten aangaat, hy had ten minsten een doot volkomenlijk geleden), dan iets te beloven; en echter was hy een der rijkste lantbouwers van dat gewest. Hoe veel heeft men gezien, die zich geduldighlijk lieten rooften en braden, en dit om gevoelens, die zy van een ander geleent hadden, en die onkundig en onbekent waren? Ik heb hondert en hondert wijven gekent, (want men zegt dat de Gaskonische hoofden enig voorrecht daar in hebben) die men eerder in gloejend yzer zou hebben doen bijten, dan hen van een gevoelen afbrengen, dat zy in toorn opgevat hadden. Zy worden heftiger en harder tegen de slagen en dwang aan. De geen, die 't verhaal van de vrou toestelde, de welke, om enige tuchtiging van dreigen en stokslagen, niet afliet van haar gemaal luisbos te noemen, en die, in 't water gestoten, noch de handen opstak, terwijl zy zonk, en daar meê op haar hoofd bewijs deê van luizen te knippen, stelde een verhaal toe, van 't welk men wareligh alle dagen het uitgedrukte beelt in de hardnekkigheid der vrouwen ziet. De hardnekkigheid is de zuster der stamvastigheid, ten minsten in wakkerheit en gedurigheid.

Vrouwen
hardnekkig
in hun ge-
voelens.

Men moet het geen, dat mogeligh en niet mogeligh is, niet naar 't geen, dat aan ooz verstant gelooffeligh en ongelooffeligh is, oordeelen, gelijk ik elders gezegt heb. Dit is een groot gebrek, tot het welk echter de menschen ten meestendel verfallen. Ik zeg dit niet ten opzigt van Bodinus,

Hardnekkig-
heit zult
rei van de
stamvastig-
heit

Yder keurt
het zijne
voor 't beste

te weten zwaarigheid te maken in 't geeven van anderen te geloven, 't welk zy zelve niet zouden kunnen, of willen doen. Yder meent dat de beste vorm van de menschelijke natuur in hem is, naar de welke hy alle andere vormen regelen moet. De gang en wandeling, die niet met de zijne overeenkoomt, is geveinst en valsch. Stelt men hem iets van de werkingen en vermogens van een ander voor? 't Eerste, 't welk hy ter berading van zijn oordeel roept, is zijn voorbeeld. D'ordering des wetrels gaat naar dat het by hem gaat. O gevarelijke en onverdragelijke ezelachtigheid! Wat my aangaat, ik aanmerk enige menschen verre boven my, en inzonderheit onder d' Ouden; en hoewel ik klarelijk mijn onmacht ken in hen op duizent schreden van achteren na te gaan, zo laat ik echter niet na hen met het gezicht te volgen, en van de middelen t'oordeelen, die hen dus verheffen, van de welken ik enigins de zaden in my bevind, gelijk ook van d' bitterste laegheit der verstanden, daar over ik niet verbaast, en niet ongelovig ben.

Bodinus
tweede be-
schuldiging
Agesilaus
in boete
verwezen,
om dat hy
de harten
der burgers
tot hem al-
leen trekt.

't Ander voorbeeld, 't welk hy van d' ongelooffelijke en gantsch fabelachtige dingen zegt, die Plutarchus verhaalt, is dat Agesilaus door d' Eforen in boete verwezen werd, om dat hy 't hart en de wil zijner burgers op hem alleen getrokken had. Ik weet niet wat blijk van valsheit hy hier in vind; maar zo veel is 'er af, dat Plutarchus daar van dingen spreekt, die veel beter aan hem, dan aan ons, behoorden bekend te zijn; en in Grieken was 't niet nieu, dat men menschen zag bannen en straffen, alleenlijk om dat zy aan hun burgers al taangenaam waren; gelijk het *Ostrakismos* en *Petalismos* getuigt. In d-

Ostrakismos en Petalismos,

ze zelfde plaats is noch een andere beschuldiging, die my voor Plutarchus prikkelt, daar hy zegt dat hy wel en oprechtelijk de Romainen by de Romainen, en de Grieken by de Grieken geplaatst heeft, maar niet de Romainen by de Grieken: getuigen hier af, zegt hy, Demosthenes en Cicero, Kato en Aristides, Sylla en Lyfander, Marcellus en Pelopidas, Pompejus en Agesilaus; en hy acht dat deze Schrijver de Grieken begunstigt heeft, met zo ongelijke krijsmakkers aan hen te geven. Dit is eigenlijk het uitsteekenste en lofseljkste, dat Plutarchus heeft, aan te tasten. Want in zijn vergelijkingen, 't welk het wonderlijkste stuk van zijn werken is, en daar in hy, gelijk my duukt, groot behagen heeft geschept, zijn de getroutheit en oprechtigheid zijner oordeelen, met hun diepte en gewicht gelijk. Hy is een Wijsbegeerige, die de deucht aan ons leert. Laat ons bezien of wy hem van dit verwijt van eenzijdigheid en valsheit kunnen ontlasten. 't Geem, 't welk ik acht dat oorzaak aan dit vonnis gegeven heeft, is de grote en uitsteekende glans der Romainse namen, die wy in 'r hoofd hebben.

Darde beschuldiging van Bodinus tegen Plutarchus.

Voortreffelijkheid van Plutarchus in 't geeven, daar in hy beschuldigt word.

Wy meenen dat Demosthenes niet met de roem van een Burgermeester, burgermeesterlijke Stedhouder, en Schout van deze grote gemene Staat gelijk kan zijn. Maar indien men de waarheit van de zaak aanmerkt, en ook de menschen door hen zelyen, daar naar Plutarchus meest gedoelt heeft, gelijk ook meer op hun zeden, natuur en bequaamheit, dan op hun staat; ik meen recht anders dan Bodinus, namelijk dat Cicero en Kato voor hun makkers moeten zwichten. Ik zou, tot zijn oogmerk, liever het voorbeeld van de jonge Kato, by Focion

ver-

vergeleken, verkozen hebben; want in dit paar zou men een waarlijknelijker ongelijkheit, tot voordeel van de Romain, vinden. Wat Marcellus, Sylla en Pompejus aangaan, ik zie wel dat hun krijgssdaden meer verheven, heerlijker en prachtiger zijn dan de genen van de Grieken, by de welken Plutarchus hen gelijkt; maar de treffelijkste en deuchdelijkste daden zijn, zo weinig in d'oorlog, als elders, niet altijd de vermaartsten. Ik zie dat de namen van Veltöversten dikwijls onder de glans van andere namen van minder verdienste verftikt worden: getuigen hier af zijn Labienus, Ventidius, Tellefinus en veel anderen. En indien ik (om de zaak van die kant op te vatten) my voor de Grieken te beklagen had, zou ik niet mogen zeggen, dat Kamillus veel minder by Themis' o'des, de Gracchen by Agis en Kleomenes, en Noma by Lykurgus te vergelijken zijn? Maar de dingen, die zo veel aangezichten hebben, naar een enige trek en streek te willen oordeelen, is dwaasheit. Als Plutarchus hen by malkander stelt en vergelijkt, zo maakt hy hen niet gelijk. Wie zou hun verschil en onderscheit geschiktelijker en op'rechtiglijker konnen aanwijzen? Vergelijkt hy de verwinningen, de krijssdaden, de macht der heiren, door Pompejus beleid, en zijn

zegepralingen met de genen van Agellais; ik geloof niet, zegt hy, dat Xenophon zelf, zo hyleefde, schoon men aan hen toegeftaan heeft al'tgeen, dat hy gewilt heeft, tot voordeel van Agellais te schrijven, hen by malkander zou darren vergelijken. Spreekt hy van Lysander by Sylla te vergelijken; Daar is, zegt hy, geen vergelijking, noch in getal van verwinningen, noch in geval van strijden; want Lysander won niet meer dan twee scheepsstrijden, enz. Dit is den Romainen niet iets t'ontfeelen. Hy kan hen, hoe grote ongelijkheit dat 'er ook zou konnen wesen, geen ongelijk aangedaan hebben, met hen alleenlijk by de Grieken te veronen. Plutarchus weegt hen niet gantscheijk tegen malkander; in 't algemeen, is 'er geen voorrecht: hy vergelijkt de delen en omstandigheden, d'een na d'ander, en oordeelt bijzonderlijk van elk. Dieshalven, indien men hem van eenzijdigheid wilde overtuigen, zo moest men enig bijzonder oordeel daar af uitpluizen, of in 't algemeen zeggen dat hy gemist heeft in zodanig een Griek by zodanig een Romain te stellen, om dat 'er anderen waren, die beter met malkander overeenkomen, en te zamen vergeleken konden worden.

Onderscheit, 't welk Plutarchus maakt in hen by malkander te vergelijken.

De daden der Romainen groter in de schijn. De beste werken zijn niec altijd de vermaartsten.

Enige Grieken overtreffen de Romainen in heerlijcke daden.

De Historie van Spurina.

Drieëndartigste H O O F T D E E L.

waarom de verliefde begeerten de geweldigsten zijn, en hoe veel menschen hen gebreidelt hebben. Xenokrates strengheit tegen zich zelf. De begeerten der ziel geen zandheit onderworpen: voorbeeld in Julius Cesar. Zijn minnerijen moeten voor zijn eetzucht wijken. Zeker Mahomes te gelijk eorzuchtig en onkuysch. Ladislaus stelt de verliefde wellust boven d'eer-

Kkkk 3

zucht.

zacht. Cefars voortreffelijke eigenschappen. Op welke wijze by een atonkaart word genoemd. Zyn goedertierentheit en zachtmoedigheid tegen zyn vijanden, lafteraars en fantsgezwoorenen. D'eerzucht alleen bederft zyn treffelijke deuchden. D'eerzucht krachtiger, dan de liefde. Sparina fchend de fchoonheit van zyn aangezigt. Montaignes oordeel daar over. Middelmaat te houden zeer dwaam.

De Reden
de ware
meesters
der ziel.

DE Wijsbegeerte meent haar middelen niet qualijk befteed te hebben, als zy d'opperfte heerschappy over onze ziel, en 't gezach van onze lusten en begeerten in de toom te houden aan de Reden weêrgegeven heeft. De geenen, die oordeelen dat 'er onder deze begeerten geen geweldiger zijn dan die, de welken van de liefde voortgebracht worden; houden dit voor hun gevoelen, dat zy ook aan 't lighaam, en aan de ziel heften, en dat de gehele mensch daar af bezeten is, ja in dier voegen, dat de gezondheid zelve daar van afhangt, en dat de Geneeskunde fomtijts gedwongen is aan hen tot een koppelares te dienen. Maar men zou in tegendeel ook mogen zeggen dat de vermenging van 't lighaam verächttering en verzwakking daar in voortbrengt: want zodanige begeerten zijn de zandheit onderworpen, en tot stoffelijke hulpmiddelen bequaam. Veel menschen, hun zielen van de gedurige ontfelteniffen, die deze begeerte aan hen gaf, ontfiaan willende, hebben de bewoge en ontfelde leden gequetft, en afgefneeden. Anderen hebben de kracht en hitte daar af gantschelijk nedergevelt, met geduriglijk koude dingen te gebruiken, gelijk sneeu en edik. De hairkleeden onzer voorouders dienden tot dit gebruik. Dit is zekere stoffe, van paertshair geweven, van 't welk fomtighen onder hen hemden, en an-

De verlief-
de begeer-
ten de ge-
weldigften;
en waarom.

Hoe veel
menschen
de begeer-
ten der lief-
de gebrei-
del hebben

dere gördels maakten, om hun niere te pijnigen. Een Voist zeide, niet lang geleden, tot my, dat hy in zyn jeucht, op zekere plechtelijke vierdag, in 't Hof van Koning François d'Eerste, daar alle de werrelt opgeciert verfcheen, lust kreeg om het hairkleet van mijn Heer zyn vader, 't welk hy noch heeft, aan te doen; doch dat hy, hoe yverig en godvruchtig hy ook was, geen gedult van de nacht te verwachten kon hebben, om zich t'ontkleeden, en dat hy 'er lange tijt ziek af was. Hy voegde 'r by dat hy meende dat 'er geen hitte van de jonkheit zo heftig ongeweldig was; die niet door 't gebruik van deze hulpmiddel gedoot en vernietigt zou worden. Doch hy had misschien de heestten en geweldigten niet beproeft. Want d'ervarentheit toont aan ons dat een zodanige ontfeltenis dikwijls onder ruwe en pijnlijke kleden ftant houdt, en dat de hairkleeden niet altijd de genen, die hen dragen, koel en tam maken.

Hairklee-
den toe-
temming
van 't lig-
haam ge-
bruikt.

doch dik-
wijls zonder
vrucht.

Xenokrats ging hier strengelijker mee te werk: want toen zyn leerlingen, om zyn bedwingfaamheit te beproeven, Laïs, deze fchone en vermaarde hoer, geheel naakt, behalven met de wapenen van haar fchoonheit, en dartele aanloftelen, haar minnedranken, by hem in zyn bed hadden doen kruipen, deé hy, gevoelende dat het weêrftaltig lighaam, in weêrwil van zyn redeneringen

Strengheit
van Xeno-
krates tegen
zich zelf.

ringen en regelen, zich tegen hem begon te kanten, de leden, die naar deze afval geluiftert hadden, branden. Doch de driften, die alle in de ziel zijn, gelijk d'eerzucht, gierigheid en d'anderen, geven aan de reden meer te doen: want zy kan daar niet ondersteunt en bygestaan worden, dan met haar eige middelen. Deze begeerten zijn ook de zaden niet onderworpen: in tegendeel, zy worden door de genieting gescherpt en vergroot.

De begeerten der ziel geen zaden niet onderworpen.

Julius Cesar hier af tot geulig bygebracht.

't Enig voorbeeld van Julius Cesar kan genoech zijn om d'ongelijkheid dezer begeerten aan ons te tonen: want geen mensch was ooit meer tot de verliefde geneuchten overgegeven. De naaukeurige zorg, die hy voor zijn lighaam droeg, is 'er een getuigenis af: ja hy gebruikte hier toe de geilste middelen, die toen in 't gebruik waren; gelijk zijn geheel lighaam te prangen, en 't zelfde met overgrote naaukeurigheid met reukerijen op te smokken: behalven dat hy van zelf een bevallijk persoon, blank, van schone en vrolijke gestalte, vol van aangezicht, bruin en levendig van ogen was, zo men Suetonius daar in zal geloven; want de beelden, die men van hem te Rome ziet, komen in alles niet wel met deze schildery en aftekening overeen. Boven zijn gemalinnen, die by tot vier malen veränderde, zonder de minnerijen van zijn kintsheit met Nikomedes, Koning van Bithynien, mede te tellen, kreeg hy de maachdom van deze zo vermaarde Koningin, Kleopatra; van 't welk de kleine Cesarion, die daar af sproot, een getuig is. Hy speelde ook de minnaar by Eunoë, Koningin van Mauritanien, en te Rome by Posthuma, gemalin van Servius Sulpicius, by Lollia, Gabinus

Zijn minnerijen.

gemalin, by Terrulla, Kvassus gemalin, en zelfs by Mucia, die van de grote Pompejus. 't Welk oorzaak was, zeggen de Romainsche Historien, dat haar gemaal haar verliet; daar in Plutarchus, gelijk hy zelf beklid, onkundig heit geweest. De Kurios, vader en zoon, verweten dieshalven sedert aan Pompejus, toen hy Cesar's dochter troude, dat hy behuwde zoon van een man wierd, die hem tot een hoorndrager had gemaakt, en die hy zelf gewent was Egyptus te noemen. Hy onderhield noch, behalven dit groot getal, Servilia, Karoos zuster, en moeder van Markus Brutus; daar uit, gelijk yder houd, deze grote genegenheit sproot, die hy Brutus toedroeg, om dat hy in een tijd was geboren, daar in waarschijnlijkheit was dat hy van hem was gesproten. Ik heb dan, gelijk my dunkt, reden om hem voor een man t'achten, die gantschelijk tot deze ontucht overgegeven, en van een verliefde aart was. Maar d'andere Cesar's eerzucht, te weten van d'eerzucht, van de welk hy ook ten hoogste gewond was, tegen die van de liefde strijden, kreeg terstont d'overhand.

Cesar's eerzucht heeft d'overhand.

Ik gedenk hier op aan Mehemed, die Konstantinopolen onderbracht, en gantschelijk de Grieksche naam verdelgde; ik weet niet waar de twee tochten zo gelijkelyk geevenaart gevonden zijn. Hy was te gelijk een onvermoehelyk Hoerenvoocht en krygsmann. Maar wat zijn leven aangaat, zy vertonen zich daar in te zamen, en by mal-kander; doch de twistige yver en hitte versmaat altijd de verliefde, die, schoon het buiten haar naturelijke tijt was, d'opperste achtbaarheid niet volkomelyk weêrkeeg dan toen hy zeer oud, en onmachtig om de last der

Zeker Mehemed te gelijk eerzuchtig en onkuifch.

der oorlogen te dragen geworden was.

Ladiflaus, Koning van Napels, stelt de verleiſde welluſt tot het voornaamſte einde van zijn eerzucht.

Voorbeeld daar af.

't Geen, dat men van Ladiflaus, Koning van Napels, tot een ſtrijdig voorbeeld bybrengt, is aanmerkelyk; namelijk dat hy, een goed, kloekmoedig en eerzuchtig Overſte zijnde, d' uitvoering van zijn welluſt, en de genieting van enige wonderlijke ſchoonheit, aan zich tot het voornaamſte einde van zijn eerzucht, voorſtelde. Zijn doot was deſgeelyks. Hy, door een wel vervolgt beleg de ſtat Florence zo benaaut hebbende, dat de ſtedelingen vaerdig ſtonden om de zelfde aan hem over te geven, liet hen de ſtat behouden, op voorwaarde dat zy een dochter van hun ſtat, van welks uitſteekende ſchoonheit hy had horen ſpreken, aan hem zouden leveren. Men was genootzaakt haar aan hem toe te ſtaan, en door een bezonder ongelijk de gemene ondergang te voorkomen. Zy was dochter van een vermaart Geneesmeester van zijn tijd, die, zich in zulk een ſnode nootzakelykheit bedraait vindende, tot een hoge aanslag beſoot. Dewyl yder zijn dochter oppronkte, en met vergierſelen en juweelen toefſtede, die haar voor deze nieuwe minnaar aangenaam zou konnen maken, zo gaf de vader ook aan haar een neusdoek, die in reuk en werk uitmuntte, en die zy in hun eerste ſamenkoomſt gebruiken zou; zeker, een gewaad, 't welk zy in die gewelten niet vergeten. Deze neusdoek, naar de bevatting van zijn kunſt vergiftigt, tegen dit ontſteekte vleesch, en tegen d' ope zweetpijpen aangewreven, drong zijn vergift zo diep deur, dat zy in malkanders armen ſtorven, vermits de zelfde terſtont hun heet in kout zweet veranderde.

Zijn rampzalg ſinde.

Maar ik keer weêr tot Cefar. Zijn Cefar tot de geneuchten deden hem nooit een ogenblik tijts verliezen, noch een treê van de gelegentheden afreeden, die hem tot zijn vergroting voorquamen. Deze hartſtocht heerſchte in hem zo volkomelyk over alle d' anderen, en bezat zijn ziel met zulk een opperſt gezach, dat hy hem ter plaats voerde, daar hy begeerde. Zeker, het ſpijt my, als ik, zo veel 't overige aangaat, de grootheid van deze man, en de wonderlijke eigenſchappen, die in hem waren, aanhou; gelijk ook zo grote genoechſaamheit in alderhande wetenſchap, dat 'er byna geen kunſt is, daar in hy niet geſchreven heeft. Hy was zodanig een Redenaar, dat veel zijn welspreekentheit boven die van Cicero hebben geſte't; en hy zelf achtte, volgens mijn gevoelen, dat hy in dit deel niet veel voor hen week. Zijn twee Antikatoos, of Tegenkatoos waren voornamelyk geſchreven tot opweeging en tegenwicht van de welspreekentheit, die Cicero in zijn Kato had gebruikt. Voorts, was 'er ooit zulk een wakkere en werkelijke ziel, en die zo geduldig in d' arbeit was, als de zijne? en zy was zonder twijffel ook met veel wonderlijke zaden van deucht, die levendig, natuurelyk, en niet verdicht en geveinf waren, vergiert. Hy was bezonderlyk ſober, en zo weinig lekker in zijn eten, dat Oppius verhaalt, dat, toen hem eens aan tafel, in zekere ſop, geneesdij, in plaats van gemene olie, voorgezet was, hy rijkelyk daar af at, om zijn waerd niet te beſchamen. Hy deê in een ander tijd zijn bakker geefſelen, om dat hy hem ander broot, als dat van 't gemeen, voorgedient had. Kato zelf was gewent van hem te zeggen, dat hy d' eerste ſober man was, die zich tot d' ondergang van zijn

Zijn grote eigenſchappen.

Zijn welspreekentheit.

Zijn ſoberheit.

Cesar een
dronkaart
van Kato
genoemt,
en hoe.

zijn Vaderlant begeven had. En wat het geen aangaat, dat deze zelfde Kato hem eens een dronkaart noemde, dit gebeurde op deze wijze, Terwijl zy beide in de Raat waren, daar men van de handel van Katilinaas samenzwering sprak, aan de welke Cesar verdacht gehouden wierd, bracht men hem van buiten een bezegelde brief, Kato, achtende dat dit iets was, daar af de zamengezworenen hem verwittigden, parste hem om de brief over te geven; 't welk Cesar gedwongen was te doen, om een groter verdachtheit te mijden. Dit was by geval een minnebrief, die Servilia, Katoos zuster, aan hem schreef, Kato, deze brief gelezen hebbende, wierp hem de zelfde weêr toe, en zeide tot hem: Hou daar, dronkaart. Dit was, zeg ik, eerder een woort van smaat en gramschap, dan een uitgedrukt verwijt van deze zonde: gelijk wy dikwijls de genen, die ons lastig vallen, met d'eerste scheldwoorden, die ons in de mont komen, schelden, schoon zy geenfins aan de genen passen, tegen de welken wy hen spreken. Daar by, deze zonde, die Kato aan hem verwijt, komt zeer na aan de geen, daar in hy Cesar betrapt had:

Venus en
Bacchus
gaerne te
zamen.

Cesars goedertierent-
heit en
zachtmoed-
heit tegen
zijn vijan-
den.

Want Venus en Bacchus zijn gaerne by malkander, gelijk het spreekwoord zegt. Maar Venus is tot mijneat vrolijker, als zy van soberheit verzelt is.

De voorbeelden van zijn zachtmoedigheid en goedertierentheit tegen de genen, die hem verongelijkt hadden, zijn oneindig: te weten behalven de genen, die hy in die tijt bewees, daar in de burgerlijke oorlogen noch hun voortgang hadden, die hy, gelijk hy zelf door zijn schriften genoeg bewijst, gebruikte om zijn vijanden te vleiden, en hen zijn toekomstende heerschappij en verwioning te min-

der te doen vrezén. Voorts, indien deze voorbeelden niet genoegzaam zijn, om zijn natuurlijke zachtmoedigheid aan ons te betuigen, zo tonen zy aan ons ten minsten een wonderlijk vertrouwen en grootmoedigheid in deze man. Hy heeft dikwijls gehele heiren aan zijn vijanden weêrgezonden, na dat hy hen verwonnen had, zonder hen zelfs door eed te verbinden, waar 't niet tot hem te begunstigen, ten minsten zich 't onthouden van tegen hem t'oorlogen. Hy heeft verscheide krijgsöversten van Pompejus tot drie, ja vier malen gevangen, en hen t'elkens in vrijheit herstelt. Pompejus verklaarde voor vijanden alle de genen, die hem niet in d'oorlog verzelden; en Cesar deê uitroepen dat hy alle de genen, die zich niet repten, en die zich niet dadelijk tegen hem wapenden, voor vrienden hield. Aan de genen van zijn krijgsöversten, die van hem afdroepen, om een andere zijde te kiezen, zond hy hun wapenen, paerden en toerusting na. Aan de steden, die hy door geweld gewonnen had, gaf hy vryheit van zodanige zijde, als 't hen beliefte, te volgen, zonder enige andere bezetting aan hen te geven, als de geheugenis van zijn zachtmoedigheid en goedertierentheit. In de dag van zijn grote strijt in Farsalien beval hy dat men de handen niet, dan in d'uitterste noot, aan de Romainsche burgers zou leggen. Daar ziet gy zeer gevarelijke streken, naar mijn oordeel; en 't is geen wonder zo in de burgerlijke oorlogen, die wy gevoelen, de genen, die, gelijk hy, d'oude staat van hun lant bestrijden, het voorbeeld daar af niet navolgen. Dit zijn bovengewone middelen, en welker gelukkig beleid alleenlijk aan Cesars geluk, en aan zijn wonderlijke

voorzienigheid behoort. Ik, d' on-
vergelijkelijke grootheit van deze
ziel aanmerkende, verönschuldig de
verwinning van dat zy, zelfs in deze
onrechtvaerdige en onbillijke zaak,
zich niet van hem heeft konnen ont-
slaan.

tegen zijn
lafteraars,

Om weêr tot zijn goedertierent-
heit te komen, wy hebben 'er veel le-
vendige voorbeelden af in de tijt van
zijn beerfchappy, toen hy niet langer
behoefde te veinzen, dewijl alles
in zijn handen gevallen was. Kajus
Memmius had zeer fcherpe vertogen
tegen hem gefchreven, daar hy weêr
fcherpelijk op geantwoort had; en
echter liet hy niet om hem daar
na te helpen Burgermeêfter maken.
Kajus Kalvus; die veel fmadige
pundichten tegen hem had gemaakt,
gebruikte van zijn vrienden, om hem
te verzoenen: maar Cefar nodigde
hem, om d' eerste aan hem te fchrij-
ven. En onze goede Katullus, die,
onder de naam van Mamurra, hem
zo ruwelijk gehekelt had, daar
over by hem zijn ontfchuldiging
doende, bleef die dag by hem ten
avontmaal. Hy, verwittigt van dat
enigen quaat van hem fpraken, deê
daar over niets anders, dan in een
openbaar vertoog verklaren dat hy 'er
kennis af had. Hy vreesde zijn vijan-
den noch minder, dan hy hen haatte;
en toen enige famenzweringen en
vergaderingen, die men tegen zijn
leven maakte, aan hem ontdekt wa-
ren, veruoegde hy zich met door een
plakkaat af te kondigen dat zy aan
hem bekend waren, zonder de flich-
ters daar af anders te vervolgen. Wat
d' eerbiedigheit aangaat, die hy zijn
vrienden toedroeg, toen Kajus Op-
pius, met hem reizende, zich qualijk
bevoelde, liet hy aan hem een enige
herberg, die 'er was; en hy zelf lag

en tegen
zijn zamen-
zweerdere.

Zijn erbe-
wijzing aan
zijn vrien-
den.

de gehele nacht op 't harde, en in
d' ope lucht. Wat zijn rechtvaerdig-
heit aangaat, hy deê een van zijn die-
naars, die hy bezonderlijk beminde,
doden, om dat hy by de gemalin van
een Romainfch Ridder had geflapen,
fchoon niemant daar over klaagde.
Geen mensch betoonde ooit meer be-
zadichtheit in zijn verwoningen,
noch Rantvafligheit in zijn tegen-
fpoet.

Zijn recht-
vaerdigheit

Zijn gelijk-
moedigheit

Maar alle deze treffelijke neigingen
wierden door deze verwoede harts-
tocht van eerezucht onroert en ver-
fiftit; en hy liet zich van de zelfde zo
verre vervoeren, dat men lichtelijk
kan beweren dat deze het roer
van alle zijn werkingen in handen
had. Deze tocht maakte hem, van
een milddadig man, tot een rover van
't gemeen, om deze quistling en uit-
ftorting te doen, en deê hem deze
fnode en onrechtvaerdigste reden
fpreken, namelijk dat, zo de boofte
en fnoodfte menfchen ter werelt hem
in de dienst van zijn vergroting getrou-
hadden geweest, hy hen, zo wel als
de vromen, uit alle zijn vermogen be-
minnen en vorderen zou. Ja deze drift
maakte hem zo dronken van zulk een
uitterfte ydelheit, dat hy, in tegen-
woordigheit van zijn medeburgers,
zich darde beroemen dat hy deze
grote Romainfche gemene Staat tot
een naam zonder vorm, en zonder
lighaam had gemaakt, en zeggen dat
zijn antwoorden heden tot wetten
moesten dienen, en dat hy, 't lighaam
van de Raat, tot hem komende, zittende
ontfing, 't welk lijden moest dat
men hem aanbad, en in zijn tegen-
woordigheit goddelijke eer aan hem
bewees. Kort, dit enig gebrek verdorf,
naar mijn oordeel, in hem de fchoon-
fte en rijkfte natuur, die 'er ooit ge-
weest heeft, en heeft zijn geheugenis
by

D' eerezucht
alleen be-
derft Cefars
treffelijke
deucliden.

by alle eerlijke lieden afschuwelijk gemaakt, om dat hy zijn roem en eer in d'ondergang van zijn Vaderlant, en omwerping van de machtigste en bloeiende gemene Staat, die ooit in de werrelt gezien zal worden, heeft willen zoeken.

Men zou, in tegendeel, veel voorbeelden van grote mannen komen vinden, dien de wellust het beleid van hun zaken heeft doen vergeten; gelijk Markus Antonius, en anderen; maar ter plaats, daar de liefde en eerezucht gelijkwichtig zijn, en met gelijke krachten tegen malkander storten, zal, zonder dat ik'er enigfins aan twijffel, d'eerzucht de prijs van de meesterschap behalen. Nu, om weer op mijn streek te geraken, 't is veel dat wy onze begeerten door de redenering van de Reden kunnen breidelen, of onze leden door geweld dwingen zich in plicht te houden. Maar ons om de zaak onzer geburen te geestelen, en ons niet alleenlijk van die hartstocht t'ontlaan, die ons door 't vermaak kittelt, 't welk wy gevoelen van dat wy ons by anderen aange-naam, en van yder bemint en aangezocht zien, maar ook om onze bevalijkheden, die'er d'oorzaak af zijn, te haten, en tegenzin daar in te krijgen, en onze schoonheit te veroordeelen, om dat iemand anders zich daar aan warmt; ik heb'er weinig voorbeelden afgezien. Doch dit is'er een af. Spurina, een jongeling van Toskane,

met een zonderlinge en zo overmatige schoonheit begaafd zijnde, dat de bedwingsaamste ogen de glans daar af niet met bedwingzaamheit konden verdragen, zich niet vernoevende met zo veel koortfen en vuren, die hy overal ontfak en omwroette, zonder bystant te laten, trad in verwoede gramfchap tegen zich zelf, en tegen deze rijke geifchenken, die de natuur aan hem bewezen had, als of men een anders misdrijf aan hem te wijten had, en fneed en fchond met wonden, die hy zich zelf met voordacht maakte, en met lijkeekenen de volmaakte evenredenheit en ordening, die de natuur zo naaukeurighijk in zijn aangezicht waargenomen had. Zeker, zo ik mijn gevoelen daar af zal zeggen, ik ben meer over zodanige werken verwondert, dan ik ben eer. Deze overdadigheden zijn vijanden van mijn regelen. Het ooggemerk daar af was treffelijk en godvruchtig, maar had, naar mijn oordeel, een weinig gebrek van voorzichtigheit. Wat dan, zo zijn lelijkheit sedert diende om anderen in de zonde van verächtung en haat, of van nijt te werpen, uit oorzaak van de roem van zulk een zeldfame aanbeveling, of van lasteren, met deze aart en natuur een verwoede eerezucht te noemen! Is'er enige gedaante, daar uit de zonde, zo zy wil, geen gelegentheit trekt om zich op d'een of op d'andere wijze t'oeffenen? 't was gerechtiger, en ook heerlijker, dat hy van deze gaven, die God aan hem had gegeven,

Vifsteeken-
de schoon-
heit van
Spurina, die
hy zelf met
frijden en
kerven in
zijn aange-
zicht
fchend.

Montaigne's
oordeel
daar over.

D'eerzucht
krachtiger
dan de lief-
de, als zy
gelijk rich-
tig zijn.

Virg. B.
neid. lib. 10.

*Qualis gemma micat subvum que divi-
dit aurum,
Aut collo decus, aut capiti, vel quale
per artem
Inclusum buxo aut Oricia tere-
bintho
Lucaebur. a*

a Gelijk het gesteente, in een juweel
aan de hals, of aan 's hooft, zuffchen
's rode goudablinks, dat het deels, of ge-
lijk het elpenbeen, door kunst in bosch-
bomen hout, of in Oricisch Terebins ge-
vat, blinkt.

een onderwerp van voorbeeldige deucht, en van regeling had gemaakt. De genen, die zich van de gemeen-
 ampten onttrekken, en ook van dit ontelrijk getal van doornige regelen, met zo veel aangezichten, die een man van naaukeurige oprechtheid in 't burgerlijk leven binden, betonen zich, naar mijn oordeel, treffelijk spaarzaam, hoedanig een prikkel van
 bezondere scherphheit zy zich ook opleggen. Dit is enigfins fterven, om de kommer van wel te leven t' onvlieden. Zy konnen andere prijs hebben; maar my heeft nooit gedacht dat zy de prijs van de zwarigheid hadden. My dankt ook dat 'er geen groter ongemak is, dan tuffchen de golven van 't gedrang des werelts ftant te houden, met aan alle de leden van zijn ampt getrouwelyk te voldoen, en de zelfden waar te nemen. 't Is mis-

Tuffchen de golven des werelts ftant te houden zeer zwaar.

fchien gemakkefiker het geheel vrouwelyk geflacht te derven, dan zich behoorlyk van ftuk tot ftuk in 't gezelfchap van zijn gemalin te houden. Men heeft middel om met minder naaukeurigheid in d' armoede te leven, dan in d' overvloed de rechte maat te houden. Het gebruik, en de gewoonte naar de reden te beleiden, heeft meer fcherpigheid en zwarigheid, dan de gehele onthouding. De bezadichheit is een deucht, die veel meer bezigheid heeft, dan de lijdszaamheit. 't Welleeven van de jonge Skipio is duizenonderhande; en 't welleeven van Diogenes niet dan een en enkelt. Dit leide overtreft in onfchult zo verre de gemene levens, gelijk d' uitfteekenden en volmaakten het eerfte in nuttigheit en kracht overtreffen.

De bezadichheit een werke-lyker deucht, dan de lijdszaamheit.

Waarneeming op Julius Cefars mid- delen van t' oorlogen.

Vierëndartigste H O O F T D E E L.

*Voorreffelykheit van Cefars Asnteekeningen. Zijn vreemde aanmaning aan zijn verfhrikte heir. Wat hy voor 't voornaamfte ampt van een Velt-overfte acht. Zijn verlof aan zijn kryjgslieden; en ook zijn strengheit aan hen. Zijn aanmaningen aan de zijnen. Voorreffelykheit van zijn kryjgsvertoegen, en zijn vaerdigheit daar in, en in zijn verwinningen te vervolgen. Zijn voorzichtrigheit in zijn heir te beleiden. Hy overtreft Alexander in voorzichtigheit. Zijn grote floutheit in veel van zijn kryjgsverrichtingen, en zijn groot vertrouwen in zijn geluk. Gerechte vrees van een al te groot heir: gevoelen van Cyrus, Bajazet en Schanaerbeg hier op. Roekelozs floutigheit fchadelijk aan een kryjgsverfte. De wetenfchap van te zwommen zeer nut in d' oorlog; door Cefars voor-
 beelt*

beelt bevestigt. Liefde en dapperheit van zijn krijgslieden. Getrouwheit zijner deelgenoten; voorbeelt hier af in de Saloners.

Verscheide
krijgsöver-
sten hebben
yder een
bezonder
bu k voor
zich geko-
zen.

MEn verhaalt van veel krijgs-
versten, dat zy zekere boe-
ken in bezondere achtting
hebben gehouden, gelijk
de grote Alexander Homerus, Ski-
pio Afrikanus Xenofon, Markus Bru-
tus Polybius, en Karel de Vijfde Fi-
lips van Komines; en men zegt van
deze, tijd, dat Machiavel noch ergens
in achtting is. Maar d' overlede
Maarschalk Strossy, die Cesar voor
zijn deel had gekozen, had zonder
twijffel de beste verkiezing gedaan.
Want zeker, hy behoorde het hant-
boek van alle oorlogslieden te zijn,
als de ware en opperste meester van
de krijgskunst. En God weet ook
met welke bevallijkheit en schoon-
heit hy deze rijke stoffe met zulk een
zuivere, aangename en volmaakte
wijze van spreken opgetooit heeft,
dat 'er, naar mijn oordeel, geen ge-
schriften in de werelt zijn, die in
dit deel by de zijnen geleken konnen
worden. Ik zal hier enige bezondere
en zeldsamer trekken in 't stuk van zijn
oorlogen, die my in geheugenis ge-
bleven zijn, te boek stellen. Toen
zijn heir enigens verschrikt was, uit
oorzaak van 't gerucht, 't welk van
de grote keirkrachten liep, die de
Koning Juba tegen hem aanvoerde,
verkoos hy, in plaats van 't gevoelen
te verminderen, dat zijn krijgslieden
daar af gevat hadden, en zijns vijants
middelen te verkleinen, een-gebeel
strij pige middel, dan wy gewent zijn.
Want hy, hen te zamen vergadert
hebbende, om hen te verzekeren, ei-
hen moed aan te spreken, zeide tot
hen: dat zy voortaan geen moeite
zouden doen om naar de heirkrach-

Voortref-
lijkheit van
Cesars
boek.

Wonderlij-
ke aanma-
ning van
Cesar aan
zijn ver-
schrikt heir

ten, die de vijant aanbracht, te ver-
neemen, en dat hy zeer zeker berichte
daar af had; en hy maakte toen het
getal veel groter, dan de waarheit;
en ook 't gerucht, 't welk in zijn heir
liep, daar af was. Hy volgde hier
in het geen, dat Cyrus in Xenofon
raad. Want het bedroch is niet
zo gevaarlijk, dat men de vijanden
warelijk zwakker bevind, dan men
verwacht had, als dat men hen in der
daat sterk vind, na dat men hen in
achtting zwak geoordeelt heeft.

Bedroch
van meer in
minder is
niet zo ge-
vaarlijk,
als van
minder tot
meerder.
Blote ge-
hoorzaam-
heit van
Cesars
krijgslie-
den.

Hy gewende voornamelijk de
krijgslieden blotelijk te gehoorzamen,
zonder zich te bemoeien mer de
voorneemens van hun oversten na te
vorschen, of daar af te spreken.
Want hy openbaarde de zelfden nier
aan hen, dan in die ogenblik, als hy
hen uitvoeren zou; en als hy bemerkte
dat zy iets daar af ontdekt hadden,
schiep hy vermaak in vaerdiglijk van
mening te veranderen, om hen te
bedriegen; en als hy een verblijfs-
plaats uitgekozen had, zo trok hy
dikwijls om deze oorzaak voort, en
verwijderde de dagreis, inzonderheit
zo het quaad, en regenächtig weer
was. Toen, in 't begin van zijn oor-
logen in Gallia, de Switfers gezan-
ten aan hem hadden gezonden, om
van hem verlot van deur de landen
der Romainen te trekken, te verzoeken,
toonde hy, besloten hebbende
hen met kracht daar in tegen te staan,
echter een goed gelaat aan hen, en
iam enige dagen uitsstel, in am hen
'antwoorden, om deze tijd te ge-
bruiken, tot zijn heir by malkander
te brengen. Deze onnozele lieden
wisten niet hoe voortreffelijk een

Cesars
schrander-
heit in de
vijanden op
te houden.

War, volgens zijn gevoelen, het voornaamste ampt van een krijgsoverste is.

huismeester hy van de tijd was. Want hy zeide dik wijs dat het voornaamste ampt van een krijgsoverste is, de wetenschap van de gelegentheden wel te kunnen waarnemen. En zeker, de naerftigheid, die hy in zijn krijgstochten toonde, is ongehoord en ongelooflijk.

Hy was niet zeer oprecht in voordeel op zijn vijant te bekomen, onder schijn van handeling van verdrach; gelijk ook niet hier in, dat hy in zijn krijgslieden geen andere deucht, dan de dapperheit zocht, en geen andere zonden, dan de weerspalt, en ongehoorzaamheit strafte. Hy gaf dik-

Verlof van Cesar aan zijn krijgslieden.

Cesars krijgslieden kostelijk gewapent, en waarom.

Hy noemt hen zijn krijgsmakkers.

Lucan. lib. 5.

-- *Rhenus mihi Caesar in undis
Dux erat, hic socius facinus quos In-*
quinas equas. 2

2 Cesar was my in de golven van de Rijn een Veldoverste, hier een krijgsmakker. Het schelmstuk maakt degenen gelijk die's bezoodels.

maar hy zeide dat deze gewoonte voor de waardigheid van een Kaizer en Veldoverste te laag gedaakt was, en bracht weder op dat men hen alleenlijk krijgslieden noemde. Cesar vermengde echter, onder deze heusheit, een grote strengheit in hen te straffen. Toen 't negende Legioen by Placentia aan 't mûten was geraakt, slaakte hy 't met brandmerking van schande, schoon Pompejus toen noch in staat was, en nam het niet, dan na veel gesmeek, weer in genade aan. Hy stilde hen meer door achtbaarheid en stoutheit, dan door zachtzigheit.

Zijn strengheit tegen zijn krijgslieden.

Ter plaats, daar hy van zijn overtocht over de vloet de Rijn naar Duitslant spreekt, zegt hy dat hy, voor d'eer van 't Romainsche volk onwaardig achtende zijn heit te scheep over te voeren, een brug deê maken, om op een vaste voet over te trekken. Hier boude hy die wonderlijke brug, van de welk hy de bouwning bezonderlijk afschildert: want hy houd ons nergens zo gaerne op in 't verhaal van zijn daden, als in de scherpzinnigheit zijner vonden in dusdanige hantwerken aan ons te vertonen.

Cesars wonderlijke brug over de Rijn.

Ik heb ook dit aangemerkt, dat hy veel weik van zijn aanmaningen aan de krijgslieden voor de strijt maakt: want ter plaats, daar hy tonen wil dat hy verrascht en overvallen wierd, verhaalt hy altijd dat hy geen tijt had, zelfs om zijn krijgslieden aan te manen. Voor deze grote strijt tegen de genen van Doornik, zegt hy: Cesar, het overige bestelt hebbende, liep spoediglijk overal, daar 't geval hem voorde, om zijn krijgslieden aan te manen, en, bet tiende Legioen ontmoetende, had geen tijt om iets anders tor het zelfde te zeggen, dan dat zy aan hun gewone dapperheit zouden

Aanmaningen aan de krijgslieden voor de strijt van groot belang.

den gedenken, en niet verbaast worden, maar 't geweld der tegenstrevers onverfaachdelijk tegenstaan; en dewijl de vijant alreë tot op een schichtwerp genadert was, gaf hy het teken van de strijt, en, van daar zich elders heen spoedende, om anderen aan te manen, bevond dat zy alreë hantgemeen waren geworden. Zie daar wat hy 'er in deze plaats af zegt.

Voortreffelijkheid van zijn krijgsvertogen.

Warelijk, zijn tong heeft in veel plaatsen merkelyke diensten aan hem gedaan: en zijn krijgswelsprekenheit was in zijn tijt zelf in zo hoge achtung, dat veel in zijn heir zijn krijgsvertogen vergaderden: en door deze middel wierden 'er boeken af te zamen gebracht, die lange tijt na hem geduurt hebben. Zijn spraak had bezondere bevalligheden: in voegen dat zijn gemeenzame vrienden, en onder anderen Augustus, het geen, dat 'er af vergadert was, verhalen horende, terstont het geen, dat niet van 't zijne was, erkende, zo in de spreekwijzen, als in de woorden zelve.

In d'eerste maal dat hy met een gemeen ampt uit Romem vertrok, quam hy in acht dagen aan de vloet de Rhoine, terwijl hy een of twee schrijvers voor hem in de koets had, die zonder ophouden schreven, en achter hem de geen, die zijn zwaert droeg. En seker, schoon men niets anders deë, dan geduriglijk voortgaan, zo zou men echter naanwelijks deze gewiutheit kunnen bereiken, met de welke hy, altijt verwioner zijnde na dat hy Gallia verlaten had, Pompejus naar Brindusium vervolgde, Italiem in achrien dagen hem onderworpen maakte, van Brindusium weër te Romem quam, en van Romem naar Spanjen, in 't diep te van dat Lantschap, trok, daar hy, in d'oorlog te-

Zijn vaerdigheid in zijn krijgsverrichtingen, en verwinningen.

gen Affranus en Petrejus, en in 't lang beleg van Marsilien, d' uiterste noden en zwarigheden uit te staan, en te lijden had. Van daar keerde hy naar Macedonien, versloeg het Romainsche heir in de Farsalische velden, en Pompejus vervolgende, trok van daar naar Egipten, 't welk hy onderbracht; van Egipten quam hy in Syrien, en in 't Lantschap van Pontus, daar hy Farnaces verwon. Van hier trok hy over naar Afrika, daar hy Skipio en Juba versloeg, en weër deur Italiem naar Spanjen keerde, daar hy Pompejus kinderen nedervelde.

Ocyor & Cali flammis & tigride Lucan. lib. 5.
fata. a

en

Ac veluti montis saxum de vertice Vergil. Aenid. lib. 12.
preceps

Cum ruit avulsam veno, seu turbidus
imber

Proluit, aut amnis solvit sublapsa vestustas,

Fertur in abruptum magno montis improbus actus.

Exultatque solo, silvas, armenta, vestroque

Involvens secum. b

Hy, van 't beleg van Avarikum sprekende, zegt dat het zijn gewoonte was zich dag en nacht by de werklie-

a *Gezwinder dan de blixem, en snelder dan een rijger om zijn jongen.*

b *En gelijk een hoek van een klip, door de wint afgerukt, ('t zy dat d' ongestuimige regen hem afspoelt, of dat hy door de jaren allengs los geworden is) steil naar beneden schiet, en met een snelle vaert nederstort, tot dat hy, bosschen, menschen en vie meesleepende, op de gront stuit.*

den,

den, die hy in 't werk had, te houden. In alle aanslagen van belang was hy zelf altijd d'ontdekker; en hy voerde nooit zijn heir in een plaats, die hy niet te voren bezichtig had. Hy was, zo wy Suetonius gelooven, toen hy voorgenomen had in Engelant over te trekken, d'eerste in d'overtocht te peilen. Hy zeide gemeenlijk dat hy die verwinning liever begeerde, die door beraat, dan door geweld beleid wierd. In d'oorlog tegen Petrejus en Afranius vertoonde 't geval aan hem een klaarblijkelijke gelegenheid van voordeel. Maar hy weigerde dit, zegt hy, op hoop van met een weinig langer tijt, doch met minder gevaar, zijn vijanden te verwinnen. Hy toonde daar ook een wonderlijke streek met aan zijn geheel heir te gebieden zonder enige nootzakelijkheid over de vloet te zwemmen.

Zijn voorzichtigheit in zijn heir te belijden.

Verwinning, met overleg beleid, beter dan door geweld verleggen.

Lucan. lib. 5.

-- *Rapuitque ruens in praelia miles,
Quod fugiens sinuisset iter, mox uda
receptis*

*Membra sovent armis gelidâsque à
gurgite, cursu
Restituunt artes. a*

Cesar voorzigtiger dan Alexander.

Ik vind hem een weinig bedachter en achterhoudelijker in zijn aanslagen, dan Alexander, die met geweld, en uit alle kracht de gevarelijkheden schijnt te zoeken, en op te lopen; gelijk een geweldige afftortende stroom, die zonder onderscheit en verkiezing al 't geen, dat hy ontmoet, aanslaat, en daar tegen stoot.

Horat. Carm. lib. 4. Od. 14.

Sic tauriformis voluitur Aefidus,

a *Zijn krijgslieden, om zich ten strijt te spoeden, vasten een weg aan, die zy al vluchtende geschroomt zouden hebben, en, uit het water gekomen, verwarpen hun lighaam met de wapenen aan te vrekken, en herstellen hun bevroze leden met lopen.*

*Qui Regna Dauni perfluit Apidi
Dum scivit, horrendamque cultis
Diluvium meditatur agris. b-*

Alexander was ook in zijn jeucht, en in d'eerste hitte van zijn jaren bezicht; en Cesar ving zulks niet aan, dan in een rijpe en bedaagde ouderdom. Dat meer is, Alexander was bloetrijker, toornächtiger en heter van aart, die noch door de wijn, in de welk Cesar zeer sober was, te meer ontroert wierd. Maar ter plaats, daar de gelegentheden van de noot voorkaamen, en daar de zaak zulks vereischte, was nooit mensch, die zich zelf minder achtte. Wat my aangaat, my dankt dat ik in veel van zijn verichtingen een zeker besluit van zich zelf te verdelgen lees, om de schande van verwonnen te zijn t'ontgaan. In deze zware strijt tegen de genen van Doornik liep hy, zonder schilt, en gelijk hy zich bevond, tegen 't spits der vijanden aan, toen hy 't spits van zijn heir zag waggelen; 't welk hy in andere tijden meer gedaan heeft. Hy, verstaande dat de zijnen belegert waren, trok vermomt dwars deur 't vijandelijk heir, om hen met zijn tegenwoordigheid te versterken. Toen hy met zeer weinig heirkrachten naar Dyrrachium overgescheept was, en zag dat het overige van 't heir, over 't welk hy 't beleid aan Antonius gegeven had, vertraagde in hem te volgen, besfond hy alleen, in een zeer zware storm, de zee weêr over te schepen, en verschuilde zich, om 't overige zijner heirkrachten te gaan halen, Ichoon Pompejus de havens

Grote stoutheit en van Cesar in veel van zijn krijgsverrichtingen.

b *Dus tuimelt d'Aefidus, van gestalte gelijk een stier, en bespoelt, als hy woed, de Koninkrijken van Dammus, en dreigt de beboude landen met een schrikkelijke overvloeying.*

daar

daar omtrent in de gehele zee bezet hield. En wat de verrichtingen aangaat, die hy met de wapenen uitgevoert heeft, veel van de zelfden overtreffen in gevaar en uitval alle redenering van krijgsoverleg. Want met hoe weinig middelen bestond hy het Koninkrijk van Egypten onder te brengen, en daar na de heirkrachten van Skipio en Juba, tien malen groter dan de zijnen, aan te tasten? Deze lieden hebben ik weet niet wat meer dan menschelijk vertrouwen in hun gekte gebad; en hy zeide dat men de hoge aanslagen moest uitvoeren, niet overwegen. Hy, na de strijt in de Farsalische velden zijn heir vooruit naar Asia gezonden hebbende, en met een enig schip over de Hellespontus trekkende, ontmoette op zee Lucius Kaffius, met tien grote oorlogschepen. Hy had moed, niet alleenlijk om hem te verwachten, maar ook om hem op te eischen, tot zich over te geven; 't welk hem gelukte. Toen hy dit verwoed beleg van Alexia aangevangen had, daar tachtig duizent mannen tot verdediging waren, stond geheel Gallia tegen hem op, en bracht om hem t'overrompelen, en 't leger te doen opbreken, een heir van hondert en negen duizent te paert, en twee hondert en veertig duizent mannen te voer by malkander. Wat stoutheit, en ontzinnig vertrouwen was dit, dat hy zijn voorneemen daarom niet wilde verlaten, en dat hy tot twee zo grote zwarigheden te gelijk besloot? Hy stond hen echter beide uit, en, deze grote strijt tegen de genen van buiten gewonnen hebbende, bracht de genen, die hy bestoren hield, wel haast onder zijn gebied. Desgelijks gebeurde aan Lukullus in de belegering van Tigranocerta tegen de Koning Tigranes, maar gant-

schelijk in een ongelijke staat, uit oorzaak van de slaphartigheid der vijanden, met de welken Lukullus te doen had.

Ik zal hier twee zeldsamen en ongemene gevolgen op 't stuk van dit beleg van Alexia aanmerken: 't een is dat de Gaulers, te zamen vergaderende, om Cesar daar te bezoeken, alle hun heirkrachten getest hebbende, in hun raat bestoeten een groot deel van deze schrikkelijke menigte af te doen, en te verminderen, uit vrees van dat zy anders in verwarring zouden geraken. Dit voorbeeld van te vrezen dat men te veel zal zijn, is nieu. Maar indien men 't wel inziet, 't is waarschijnlijk dat het lighaam van een heir een gematigde grootheid, naar zekere palen gerekent, moet hebben, 't zy om de zwarigheid van het te spijsigen, of om de zwarigheid van het te beleiden, en in ordening te houden. Men zou ten minsten door voorbeelden lichtelijk kunnen tonen dat deze heiren, in getal zo gedrochtiglijk, niets, dat van belang is, uitgericht hebben. Niet het getal der menschen, volgens Cyrus reden in Xenophon; maar het getal der goede menschen geeft voordeel; dewijl het overige meer tot verhinderend, dan tot bystant dient. Bajazet nam ook de voornaamste grontvest tot zijn besluit van de strijt aan Tamburlaan te leveren, tegen de raat van alle zijn oversten, hier op, dat het ontelrijk getal der menschen van zijn vijant aan hem zekere hoop van verwarring gaf. Schanderbeg, een goed en zeer ervaren oordeelder was gewent te zeggen dat tien of twaalf duizent getrouwe strijders voor een dapper krijgsoverste genoeg moesten zijn om zijn achtering in alle krijgsnoot te beschutten.

't Aander stuk, 't welk strijdig tegen

M m m m

't ge-

Zijn groot
vertrouwen
in 't geluk.

Twee aanmerkelijke zaken in 't beleg van Alexia.

Gerechtigte vrees van een al te talrijk heir.

Gevoelen van Cyrus hier op.

van Bajazet.

en van Schanderbeg.

Overweging
of een Vorst
zich in een
beleg be-
hoort te
laten be-
sluiten.

't gebruik, en tegen de reden van d'oorlog schijnt te zijn, is dat Vercingentorix, die Opperhoofd van alle de delen van 't afgevalle Gallia verklaart was, die raat verkoos van zich binnen Alexia te besluiten. Want de geen, die over een geheel land gebied, moet zich niet laten besluiten, dan in geval van dit uitterste, dat het zijn leste plaats betreft, en dat hy niets anders te verhoppen heeft, dan in der z:lfder verdediging: andersins moet hy zich vry en onbedwongen houden, om middel te hebben van in 't algemeen in alle de delen van zijn heerschappij te verzorgen.

Roekelose
Stouthet
schadelijk
aan een
krijgsöver-
ste.

Om weêr tot Cesar te keren, hy wierd met 'er tijt een weinig trager en bedachtzamer, gelijk zijn gemeenezame vriend, Oppius, getuigt; vermits hy achtte dat hy d'eer van zo veel verwinningen, die een enig ongeluk hem zou kunnen doen verliezen, niet zo lichtelijk moest wagen. Als d'Italianen deze roekelose stouthet, die men in de jonge lieden ziet, aan anderen willen verwijten, zo noemen zy hen *Bisognosi d'honore*, *behoefsig van eer*, en zeggen dat zy, noch in deze grote honger, en in dit gebrek van achtung zijnde, 5 reden hebben om haar, hoe dier zy hen ook kost, te zoeken; 't welk de genen, die 'er alreê genoeg af verkrepen hebben, niet behoeven te doen. In deze begeerte van roem kan enige gerechtigte bezadichtheit, en in deze lust, gelijk in d'anderen, enige zadheit zijn; en dus word zy van veel menschen gebtuikt. Hy was verre van deze oprechtigheit der oude Romainen, die in hun oorlogen zich niet, dan van d'oprechte en natuurlijke dapperheit wilde dienen: maar echter betoonde hy daar in meer oprechtigheit, dan wy heden doen; en hy keurde niet alderhande

middelen goet, om de verwinning te bekomen. Toehy, in d'oorlog tegen Artovistus in gesprek met hem was, ontstond 'er enige ontroerenis tusschen de twee heiren, die haar bogen uit Ariovistus, ruicery nam. Cesar bevond dat hy in deze beroette groot voordeel boven zijn vijanden zou hebben: doch hy wilde zich niet daar af dienen, om dat men hem niet verwijten zou dat hy 'er ontroouwelijk in gehandelt had. Hy was gewent in de strijt een kostelijk kleet, dat van uirsteekende werve was, te dragen, om zich kenbaar te maken. Hy hield zijn krijgslieden kort, en noch korter als zy by de vijanden waren. Als d'oude Grieken iemand van d'uitterste onbequaambeit wilden beschuldigen, zeiden zy tot een gemeen spreekwoord, dat hy lezen noch zwemmen kon. Hy was ook van dit gevoelen, dat de wetenschap van te zwemmen zeer nut in d'oorlog was; en hy trok 'er veel nuttigheden uit. Indien hy zich voortspoeden moest, zo zwom hy gemenelyk over de vloedon; die hein voorquamen: want hy trok gaerne te voet, gelijk Alexander. Toen hy in Egipten genootzaakt was, om zich te bergen, zich in een schuitje te begeven, daar, neffens hem, zo veel volks inviel, dat het in gevaar van te zinken was, wilde hy liever in 't water springen; en dus geraakte hy met zwemmen aan zijn vloot, die meer dan twee hondert schreden van daar lag, terwijl hy, alreê tamelyk out zijnde, met zijn slinke hant zijn geschriften boven water hield, en met zijn tanden zijn wapenrok nallepte, op dat devijanden hem niet in handen zouden krijgen.

Geen krijgsöverste had oit zo groot geloof by zijn krijgslieden. In 't begin van zijn burgerlijke oorlogen boden

De weten-
schap van
te zwem-
men zeer
nut in
d'oorlog.

Liefde der
krijgslieden
tot hem.

den zijn hondertste mannen hem aan yder een gewapent man op zijn kosten voor hem te houden, en het voetvolk yder op zijn eige soldy hem te dienen; terwijl de genen, die meer middelen hadden, aanvingen de behoefstigsten t'onderhouden. Mijn Heer van Wijlen d'Admiraal van Chastillon vertoonde onlangs aan ons een gelijke zaak in onze burgerlijke oorlogen: want de Franschen van zijn heir vershoten uit hun beurs het gelt, tot de betaling der vreemdelingen, die hem verzelden. Men vind zelden voorbeelden van zo vurige en vaerdige genegenheit onder de genen, die onder d'oude regel der wetten d'oude fleur volgen. De hartstocht en drift gebieden krachtiglijker over ons, dan de reden. En echter is in d'oorlog tegen Annibal gebeurt dat, naar t'voorbeeld der mildadigheit van t'Romainsche volk in de stat, de krijgslieden en oversten hun soldy weigerden; en men noemde in Marcellus heir de genen huurlingen, die soldy trokken. Toen in een gevecht by Dyrrachium zijn krijgslieden in t'onderspit hadden geweest, quamen de zijnen van zelfs tot hem, en boden zich aan om gestraffe worden; in voegen dat hy ben eerder diende te vertroosten, dan te bekijven. Een enige bende van hem weerde meer dan vier uren lang, vier legioenen van Pompejus af, tot dat zy byna geheel van schichten verslagen wierd; en men vond in de schans honders en dartig duizent schichten. Een krijgsman, Skeva genoemd, die over een der ingangen gebood, betoonde zich daar onoverwinnelijk: want zijn een oog wierd'er uitgesteken, zijn een schouder, en een been deurboort, en zijn schilt op twee hondert en dartig plaatsen deur-

schoten. Veel van zijn krijgslieden, gevangen zijnde, verkozen liever de doot, dan zy wilden beloven andere zijde te kiezen. Granus Petronius wierd door Skipio in Afrika gevangen, die, zijn makkers gedoot hebbende, aan hem ontbood dat hy t'leven aan hem schook; want hy was een man van haat, en Schatmeester. Maar Petronius antwoordde dat Cæsars krijgslieden gewent waren t'leven aan anderen te geven, niet t'ontfangen; en doodde daar op zich zelf met zijn eige hant. Daar zijn onëindige voorbeelden van hun getroutheit. Men moet het bedrijf der gener, die te Salone, een stat, die t'met de zijde van Cæsar tegen Pompejus hield, niet vergeten, uit oorzaak van een vreemd toeval, dat daar gebeurde. Markus Oktavius hield hen belegert. De stedelingen wierden in dier voegen tot d'uitterste noot van alle dingen gebracht, dat zy, om t'gebrek van mannen, t'welk zy leden, (vermits het meeste deel van hen doot of gewond was) te vervullen, alle hun slaven hadden vry gemaakt, en ten dienst van hun werprusting genootzaakt geweest alle hun wijven t'hair af te snijden, om koorden daar af te maken, zonder echter, schoon zy daar beneffens gruwelijk gebrek van lijfstoet leden, ooit te besluiten tot zich over te geven. Zy, dit beleg een lange tijt uitgestaan hebbende, daar door Oktavius onachtzamer, en niet zo yverig in zijn bedrijf was geworden, kozen zekere dag uit, in de welk zy, om goet gelaat te tonen, hun wijven en kinderen op de muren stelden, en op de middag met zulk een woede op de vijanden uitvielen, dat zy, d'eerste, tweede, derde, en vierde wachplaats, en al t'overige overrompelt,

Getroutheit
van zijn
deelgenooten
tot hem.

Dapperheit
van zijn
krijgslieden.

en gantschelijk van de wassen gejaagt hebbende, de vijanden tot in de schepen dreven, en Oktavius zelf dwongen naar Dyrrachium te vluchten, daar Pompejus was. Ik heb nageen geheugenis van dat ik enig ander

voorbeeld gezien heb, daar in de belegerden de beleggers in 't algemeen opstaan, en meeter te velt worden, noch dat een uitval een volkome en gehele verwinning in een gevecht verkrijgt.

Van drie goede Vrouwen.

Vijfendertigste H O O F T D E E L.

Goede vrouwen weinig in getal. Bewijs van de genegenheit der vrouwen tot hun mannen verkeerdelyk tot na hun doot gespaart. Aan wie het past hun dode mannen te bewenen. Geveinst geweest. Voorbeeld van wonderlijke liefde van een vrou tot haar gemaal, met de welk zy zich in zee stort. Getroutheit van Arria aan haar gemaal, die zy ter doot aanmaant, en zelve het voorbeeld, en de proef daar af aan hem toont. Hoe by de Romanen den Groten de doot aangezegd werd. Gerustheit van Seneka, in d' aanzoeging van zijn doot. Hy vertroostt zijn vrienden, en gemalin, die, uit liefde tot haar gemaal, besluit met hem te sterven. Zy doen zich beide d' aders openen. Senekaas treffelyke redanen. Paulina in 't leven behouden. Aanmerkenwaerdige dingen in Seneka en Paulina. Bewijs van onderlinge liefde in hen. Om eens anders wil in 't leven te blijven is een getuigenis van goede wil en toegenegtheit.

Goede vrouwen weinig.

DE goede vrouwen, gelijk yder weet, zijn 'er niet by dosynen, en bezonderlijk in de plicht van 't huwelyk: want dit is een koop en verdrach vol van zo doornächtige omstandigheden, dat de wil van een vrou zwarelyk lange tijt daar in staet kan houden. Demannen, schoon hun voorwaarden een weinig beter daar in zijn, hebben 'er meer dan genoech te doen. De proef van een goed huwelyk, en het ware bewijs daar af heeft zij: opzicht op de tijt, die de gezelligheit duurt, of zy gedurlijck zoet,

ware proef van een goed huwelyk.

getrou en gemakkelijk heeft geweest. In onze eeuw zijn zy gemenlijck bezich met hun goede diensten, en 't gewelt van hun genegenheit tot hun overlede gemaal te betohen, en trachten ten minsten dan getuigenis van hun goede wil te geven: Zeker, een spade en buitentijdige getuigenis van hun goede wil. Zy betonen eerder daar door, dat zy hen niet, dan als zy doot zijn, lief hebben. Het leven is vol van tegenstribbeling, en 't einde vol van liefde en heusheit. Gelijk de vaders de genegenheit tot hun kinderen verbergen, zo verbergen zy

Betoning van de genegenheit der vrouwen tot hun mannen verkeerdelyk tot na hun doot gespaart.

ook

ook gemenelyk hun genegenheit tot hun gemaal, om een eerlyk ontfach te behouden. Deze verborgentheit is niet naar mijn smaak. Zy trekken te vergeefs hun hair uit, en krabben zich zelven. Ik heb een Kamervrouw en een Schrijver aan mijn oor: hoe waren zy? hoe hebben zy te zamen geleefd? Ik gedenk alrijt aan deze reden: *De genen, die de minste pijn hebben, klagen luidst.* Hun gegrim is hazelyk by de levenden, en ydel voor de doden. Wy zullen hen lichtelyk ontslaan van na de doot te lachen, zo men ons in 't leven toelacht. Zou men niet van spijt weêr levendig worden, als de geen, die my in 't aangezigt spoog, terwijl ik leefde, my, als ik niet meer ben, de benen komt stroken? Indien 'er enige eergelegen is in de mannen te bewenen, deze behoort aan de genen, die hen toegelachen hebben: dat de genen, die in 't leven hebben geweest, in de doot lachen, zo wel uitwendiglyk als inwendiglyk. Zie ook niet op deze vochtige ogen, en op deze erbarmelyke stem: aanschou dit gelaat, deze verwe, en de welgesteltheit dezer wangen onder deze grote kleden; hier door is 't dat zy bun mening uitdrukken. Daar zijn weinig, die niet gezonder worden; een hoedanigheid, die niet liegen kan. Dit plechtelyk gelaat ziet niet zo zeer achter zich, als voor uit: 't is eerder winst, dan betaling. Een eerlyke en schone juffrouw, die noch leeft, en weduw van een Vorst, had in mijn kintsheit ik weet niet wat meer in de natuur, dan volgens de wetten van onze weduwelyke staat geoorloft is. Zy zeide tot de genen, die dit aan haar verweeten: 't is om dat ik geen nieuwe vrientschappen meer maak, en om dat ik niet gezint ben weêr te huwen.

Ik heb, om niet gantfchelyk tegen onze gewoonte te strijden, hier drie vrouwen uitgekozen, die ook de poging van hun goetheit en genegenheit, omtrent de doot van hun gemaal, betoont hebben. Deze voorbeelden zijn echter een weinig anders, en zo aandringende, dat zy onbeschroomdelyk het leven in gevolg trekken. Plinius de jonge had by een van zijn huizen in Italien een gebuur, die wonderlyk van enige zweren, aan zijn schamelijke deelen gerezen, geplaat was. Zijn gemalin, hem zo lang quijnen ziende, bad hem dat hy aan haar toelaten zou dat zy op haar gemak, en van naby de staat van zijn quaal zou mogen zien, en zeide dat zy openbartiglyker, dan iemand anders, tot hem zou zeggen wat hy 'er af te verhopon had. Zy, dit van hem verkregen, en hem naaukeuriglyk bezichtigthebende, bevond dat het onmogelyk was dat hy daar af genezen kon, en dat al 't geen, dat hy 'er af te verwachten had, niets anders zou zijn, dan een zeer lange tijt een pijnelyk en quijnend leven na te sleeten; en dieshalven ried zy hem voor de zekerste en beste hulpmiddel dat hy zich zelf zou doden. Toen zy hem een weinig te week en te slaau tot zulk een ruw bestaan vond, zeide zy tot hem: Lief, denk niet dat de pijnen, die ik u zie lijden, my niet zo zeer als u treffen, en dat ik zelve, om my daar af te verlossen, niet deze hulpmiddel, die ik aan u beveel, wil gebruiken. Ik wil u in de genezing verzellen; gelijk ik in de ziekte gedaan heb: doe wech deze vrees, en denk dat wy niets dan vermaak in deze reis zullen hebben, die ons van zodanige pijnen zal verlossen. Wy zullen gezamentlyk in voorspoet derwaarts gaan. Zy, dit gezegt, en

Voorbeeld van wonderlyke liefde van een vrouw tot haar gemaal;

Aan wie het past hun mannen te bewenen.

Geveinst geweest en beklach.

met de
welk zy zich
in de doot
hegeeft.

haar man moed in gesproken hebben-
de, besloot dat zy zich gezamenlijk
deur een veinster van hun huis, dat aan
't water stond, in zee zouden storten.
Zy'dan, om deze getrouwe en krach-
tige genegenheit, daar met zy hem in
zijn leven omkloft had, tot aan 't einde
te behouden, wilde noch dat hy in haar
armen zou sterven, en deê, uit vrees
van dat de zelfden zouden bezwijken,
en dat zy, door de val, en door de
schrik hem los laten zou, deê zich aan
hem zeer engelijk vast binden; en ver-
het dus haar leven, om de rust van dat
van haar gemaal te bekomen. Deze
was een vrou van laege staat; en on-
der zodanig slich van lieden is 't niet
nieu dat men enige streck vanzeldsa-
me goetheit vind.

nen, die hem gevangen naar Romen
brachten, dat zy haar in hun schip
zouden nemen, daar zy hen niet zo
kostelijk en lastig zou zijn, als een
getal van menschen, die zy tot zijn
dienst zouden behoeven, en voegde 't
by dat zy alleen hem in zijn kamer,
in zijn keuken, en in alle andere dien-
ten bedienen zou. Maar toen zy dit
aan haar weigerden, sprong zy in een
visschers schuit, die zy terstont huur-
de, en volgde dit schip in dezer voe-
gen van Slavonien af. Toen zy te Ro-
men waren gekomen, daar, in des
Kaizers tegenwoordigheid, Junia,
Scribonianus weduw, zich gemeen-
zamenlyk by haar verwoegde, uit oor-
zaak van de gemeenschap van hun
staat, stiet zy haar eens ruwelyk mer
deze woorden af: Dat ik niet met u
spreek, noch naar u luister; naar u,
in welcher schoot Scribonianus ge-
doot wierd, en gy leeft noch. Deze
woorden, en veel andere tekenen de-
den haar magen vermoeden dat zy, Haar bestait
tot sterven.
ongeduldig van haar gemaals onge-
luk te verdragen, zich zelve wilde
doden. Toen Thraseas, haar behuw-
de zoon, haar bad dat zy zich zelve
niet ombrengen zou, en tot haar zei-
de: Hoe! zo ik in gelijk gevaar was
als Cecinna, zoud gy willen dat mijn
gemaal, uw dochter, desgelijks deê?
Wat dan, antwoorde zy, zo ik
het wilde? Jazeker, ik zou 't willen,
zo zy met u zo lange tijt, en in zo goe-
de enigheid geleeft had, als ik met
mijn gemaal. Deze antwoord ver-
meerderde de zorg, die men voor
haar droeg, en maakte dat men van
naby op haar handel lette. Na dat
zy eens tegen de genen, die haar be-
waarden, gezegt had; gy doet ver-
geeffche arbeit: gy kont my wel een
erger doot doen sterven, maar my af-
niet van de doot afhouden; sprong
zy

Virgil. Ge-
org. lib. 2.

-- *Extremaper illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.* a

D' andere twee zijn edel en rijk, daar
de voorbeelden van deucht zelden
geplaatst worden gevonden.

Historie
van de doot
van Arria,
gemaal van
Cecinna
Petus.

Arria, gemaal van Cecinna Pe-
tus, een burgermeesterlyk man, was
moeder van een andere Arria, gema-
lin van Thraseas Petus, diens deucht
in Neroos tijt zo vermaart heeft ge-
weeft, en door middel van deze be-
huwde zoon grootmoeder van Fan-
nia: want de gelijkheit der naam van
deze mannen en vrouwen, en van hun
staat heeft veel in hun rekening en
verhaal doen missen. Toen de ge-
maal van deze eerste Arria, Cecinna
Petus genoemt, gelijk gezegt is, door
de krijgslieden van de Kaizer Klau-
dius, na de nederlaag van Scribo-
nianus, welks zijde hy gevolgt had,
gevangen was, verzocht zy aan de ge-

Getrouheit
van Arria
aan haar
gemaal.

a *Duar de Rechtaerdigheid, het
aardryk verlatende, haar leste voetschap-
pingsmaakt heeft.*

zy verwoedelijk uit de stoel, daar zy in zat, en, naar de naaste muur lopende, stiet zo fel met haar hoofd daar tegen aan, dat zy, van deze stoot gantschelijk gequetst, bezwijmt nederviel, en, na dat men haar met grote moeite weer tot haar zelve gebracht had, sprak: Ik zeide immers tot u, dat, zo gy my een gemakkelijke doot weigerde, ik een ander, hoe ongemakkelijk hy ook was, verkiezen zou. Het einde van zulk een verwonderlijke deucht was dusdanig: Toen haar gemaal Petus, niet kloekhartig genoeg was om zich zelf te doden, tot het welk des Kaizers wreetheit hem verplichtte; nam zy eens, na dat zy haar gemaal op zodanige wijze aangesproken en vermaant had, als zy tot de raat, die zy hem gaf, om dit te doen dienstig oordeelde, de pook, die haar gemaal droeg, en, de zelfde bloot in haar hant houdende, zeide, tot besluit van haar aanmaning: Petus, doe dus: en zy, aan zich zelve daar mede een dodelijke steek in de borst gegeven hebbende, rakte hem uit haar wonde, en, deze pook hem aanbiedende; eindigde voort haar leven met deze voortreffelijke, edelmoedige en onsterfelijke woorden: *Petus, non dolet, Petus, hoc dolet geen zeer.* Zy had geen andere tijt, dan om deze drie woorden zo treffelijk uit te drukken; Daar Petus, 't heeft my geen quaet gedaan.

Haar aanmaning aan haar gemaal.

Haar voorbeeld tot sterven.

Martial.
lib. 2. Epigr. 14.

*Casso suo gladium cumtraderet Arria
Petus,*

*Quem de visceribus traxerat ipsa
suis.*

Si qua fides vulnus quod fecit, non dolet, inquit;

*Sed quod tu facies, id mihi Petus
dolet. a*

Het is veel levendiger in zijn natuur, en van een rijker zin: want het was 'er zo verre af dat de wonde en doot van haar gemaal, en de haren lastig aan haar waren, dat zy, in tegendeel, de raadtter en aanstuwster daar af had geweest. Maar zy, dit hoog en edelmoedig voornemen alleenlijk ten dienst en nuttigheit van haar gemaal bestaen hebbende, zag alleenlijk op hem in de leste snaak van haar leven, om hem de vrees, van haar in 't sterven te volgen, te benemen. Petus doodde schichtiglijk zich zelf met dit zelfde geweer, beschaamt, gelijk ik acht, van dat hy zulk een dier en kostelijk onderwijs behoefde.

Petus volgt haar.

Pompeja Paulina, een jonge en zeer edele Romainsche juffrou, had Seneka in zijn uitterste ouderdom getrouwt. Nero, zijn schone leerling, zond zijn trouwanten aan hem, om hem 't bevel, van dat hy sterven zou, aan te zeggen; 't welk op deze wijze geschiedde. Als de Romainsche Kaizers van die tijt enig man van staet ter doot hadden verwezen, onboden zy, door hun dienaars, aan hem dat hy zodanig een doot, als hem beliefsde, zou verkiezen, en dit binnen zulk een tijt, als zy hem, naar de grootheid van hun gramfchap, deden voorschrijven. Deze tijt was somtijts zeer kort, en somtijts tamelijk lang. Ondertusschen had hy gelegenheit om zijn zaken te beschikken, die hy echter somtijts niet bestellen kon, om dat de tijt, hem gestelt, te kort was. Indien de verwezen hun bevel togenstreefde, zo

Beschrijving van de wijze by d'oude Romainsen, in den doot aan te zeggen.

a Toen de kuische Arria het zwaer, dat zy zelve uit haar ingewant gevrokken had, aan haar Petus overgaf; zeide zy: Geloof my, de wond, die ik gemaakt heb, doet my niet zeer, maar wel de gene, die gy, o Petus, u maken zult.

zonden

zonden zy volk uit, die dit werk uitvoerden, met hem d'aderen der armen of benen af te snijden, of met hem door geweld vergift te doen indrinken. Maar de lieden van staat verwachten niet deze nootdwang; en zy gebruikten hier toe hun eige geneesmeesters en wondheelders.

Gerustheit van Seneka, in d'aanzegging van zijn doot.

Seneka hoorde hun bevel met een verzekert en gerust gelaat, en eischte papier, om zijn testament te maken: maar toen de Hooftman dit aan hem weigerde, keerde hy zich naar zijn vrienden, en zeide tot hen: Dewyl ik u niet anders kan nalaten tot erken- tenis van 't geen, dat ik aan u ver- plicht ben, zo laat ik u ten minsten het schoone na, dat ik heb, te weten het beel mijner zeden, en mijns le- vens, 't welk ik u bid in uw geheu- genis te behouden, op dat gy, dit doende, d'eer van oprechte en ware vrienden verkrijgt. En hy, met e- nen nu de pijn der droefheit, die hy hen zag lijden, door zachte woorden verzachtende, en dan zijn stem ver- heffende, om hen te bekijken, voer dus voort; Waar zijn deze schone leerregels der Wijsbegerigen? Hoe is 't met de verzorgingen, daar meê wy ons in zo veel jaren tegen d'on- ge- vallen van 't geval verzorgt hebben? Was Neroos wreetheit aan ons on- bekend? Wat konden wy van de geen verwachten, die zijn moeder en broeder gedoot had, dan dat hy ook zijn leermeester, die hem gevoed en opgebracht heeft, zou doen sterven? Na dat hy deze woorden in 't gemeen gezegt had, keerde hy zich tot zijn gemalin, en omhelsde haar vuriglijk, toen zy door de last der droefheit van hart en krachten be- zweek, en, haar biddende dit ongeval om zijnent wil een weinig geduldlijker te dragen, zeide tot

Zijn ver- trouwing aan zijn vrienden.

en aan zijn gemalin.

haar, dat d'uur gekomen was, daar in hy niet door redenering en twist- reedening, maar met de daat zelve te tonen had wat vrucht hy uit zijn leeroëffeningen had getrokken, en dat hy zonder twijffel de doot niet al- leenlijk zonder droefheit, maar ook met blijdschap omhelsde. Dieshal- ven, mijn lief, zeide hy, ontzêr hem niet door uw tranen, op dat niet schijnt dat gy u zelve meer, dan mijn achtung, bemint. Stil uw droef- heit, en vertrooft u in de kennis, die gy van my, en van mijn werken ge- had hebt, en verslijt het overige van uw leven in d'eerlijke bezigheden, tot de welken gy u begeven hebt. Pau- lina, hier op een weinig bedarende, en nieuwe moed scheppende, zeide, door een zeer edele genegenheit ge- maal.

Paulinaas genegenheit tot Se- neka, haar ge- maal.

Maar

D'aderen aan Seneka, en aan zijn gemalin ge- open.

Maar

Dat de stanvastigheit en onbetu- tertheit aan onz gemeen einde gelijk zijn, maar de voortreffelijkheid en eer groter aan uw zijde. Men sneed hen hier op d'aderen der armen af.

Maar dewijl die van Seneka, zo door zijn ouderdom, als door zijn onthouding, gesloten, aan 't bloet al te flauwe en langzame loop gaven, zo beval hy dat men hem ook d' aderen in zijn benen afsnijden zou. En hy, vrezende dat de pijn, die hy daar af leed, het hart van zijn gemalin verflaauwen zou, en om niet enen zich zelf van de droefheit t'ontgaan, die hy leed, om dat hy haar in deze erbarmelijke staat zag, bad haar toe te laten dat men hem in de naaste kamer zou brengen, na dat hy minnelijk zijn afscheit van haar genomen had.

Zware doot van Seneka.

Maar toen alle deze insydingen noch niet machtig waren om hem te doen sterven, beval hy aan Stacius Anneus, zijn geneesmeester, dat hy een vergiftige drank aan hem zou geven, die ook geen kracht had, vermits de zelfde niet tot aan zijn hart kon komen, uit oorzaak van de zwakheit en koude der leden. Men deê dieshalven een zeer warm bad voor hem bereiden; en hy, toen zijn einde naby gevoelde, voer voort, zo lang hy adem had, in zeer voortreffelijke redeneringen over de staat, daar in hy zich bevond, die van zijn schrijvers, zo lang als zy zijn stem konden horen, vergadert wierden; en zijn leste woorden bleven sedert lange tijd in eer en achting onder de handen der menschen. Zeker, een lastig verlies voor ons, dat zy niet tot aan ons zijn gekomen. Toen hy d' uiterste nepen des doots gevoelde, nam hy water uit het bad, dat heel bloedig was, en, zijn hoofd daar meê besprengende, zeide: Ik wy dit water aan

Paulinaas wonden gestoort.

Jupiter de Verlosser. Nero, van dit alles verwittigt, en vrezende dat de doot van Paulina, die een van de beste vermaagchapte juffrouwen van Rome was, en die hy geen bijzondere

vijantichap toedroeg, aan hem verweeten zou worden, zond terstont derwaarts, om haar de wonden te doen toebinden; 't welk de zijnen, zonder haar weten, deden, vermits zy alreê halfdoot, en zonder enig gevoel was. Zy leefde sedert, tegen haar voornemen, zeer eerlijk, en gelijk aan haar deucht paste, terwijl zy door de bleke verwe van haar aangezicht toonde hoe veel leven zy door haar wonden verloren had.

Zie daar mijn drie zeer ware vertellingen, die ik zo aangenaam en treurig acht, als de genen, die wy naar ons believen smeden, om aan 't gemeen vermaak te geven: en ik ben verwondert van dat de genen, die zich daar toe begeven, niet liever tien duizent treffelijke Historien verkiezen, die zy in de boeken vinden, daar zy minder moeite, en meer vermaak en nuttigheit zouden hebben. Zeker, de geen, die 'er een geheel lighaam, dat aan malkander valt is, zou willen af maken, hy zou 'er niets van 't zijne, dan de samenbinding, gelijk het soudeersel van een ander metaal, behoeven by te doen. Hy zou door deze middel veel ware uitvallen te zamen kunnen hopen, met hen te schikken, en te verdeelen, naar dat de voortreffelijkheid van 't werk vereiffchen zou; byna op de zelfde wijze, gelijk Ovidius zijn boek der Veranderingen uit dit groot getal van verscheide verdichtelen te zamen heeft genaait en gelapt.

Vit de ware Historien meer vermaak en nut, dan uit de verdichten te halen.

Ovidius Metamorffosis, hoe te zamen gehaalt.

In dit leste paar is noch dit aanmerkenswaerdig, dat Paulina zich vrywilliglijk aanbied het leven om haar gemaals wil te verlaten, en dat haar gemaal eertijts ook om harent wil de doot verlaten had. In deze verwisseling is voor ons geen groot tegenwicht: maar ik geloof dat hy,

Aanmerkenswaerdige dingen in Seneka en Paulina.

Nnnn vol-

volgens zijn Stoïsche aart, achtte dat hy zo veel voor haar gedaan had met zijn leven om harent wil te verlangen, als of hy om haar gestorven was. Na dat hy, in een der brieven, die hy aan Lucilius schrijft, aan hem bekennt heeft gemaakt hoe hy, de koorts te Romen gevoelende, spoediglijk in de koets klom, om naar een van zijn lanthuizen te trekken, tegen 't gevoelen van zijn gemalin, die hem houden wilde, en na dat hy aan haar geantwoord had, dat de koorts, die hem beving, niet een koorts van 't lighaam, maar van de plaats was, vervolgt hy dus: Zy liet my gaan, met mijn gezondheid hooglijk aan my te bevelen. Nu, ik, die weet dat ik haar leven in 't mijne herberg, begon voor my zorg te dragen, om voor haar te zorgen. Ik verlies het voorrecht, dat mijn ouderdom aan my had gegeven, met my in veel dingen vaster en bestandiger te maken, als ik gedenk dat in dit oud leven een jong is, daar aan ik voordeel doe. Dieshalven, dewijl ik haar niet kan bewegen tot my kloekmoediglijker te beminnen, zo verwerft zy van my dat ik my zelf naerstiglijker bemin: want men moet aan d' eerlijke genegentheden iets toegeeven; en hoewel de gelegentheden ons tot het tegendeel parisen, zo moet men somtijts het leven, zelfs ook met pijn, weêrroepen. Men moet de ziel tusschen de tanden weêrhouden; dewijl d' eerlijke lieden een wet van te leven hebben, niet zo lang als 't hen belieft, maar als zy behoren. De geen, die zijn gemalin, of

zijn vriend niet zo veel acht, dat hy daarom te langer in 't leven wil blijven, en die zich hardnekkig in 't sterfen betoont, is al te teder en wellustig. De ziel moet dit aan zich zelve gebiedten, als de nuttigheit der onzen zulks verëischt. Men moet zich somtijts aan zijn vrienden lenen, en, als wy voor ons zelve willen sterfen, onz voorneemen om hunnent wil stuiten en afbreeken. Uit inzicht van een ander weêr in 't leven te keren, gelijk veel uitsteekende lieden gedaan hebben, is een getuigenis van grootmoedigheid; en d' ouderdom, welks grootste nuttigheit de zorgeloosheit van zijn during, en een kloekmoediger en verfinadelijker gebruik van 't leven is, te bewaren, is een bewijs van zonderlinge goetheit, zo men gevoelt dat dit voor iemand, dien men gunst toedraagt, zoet, aangenaam en vorderlijk is; en men ontfangt daar af een zeer aangename vergelding. Want wat is 'er aangenaamer, dan zo lief en waard aan zijn gemalin te zijn, dat men om deze inzicht ook aan zich zelf waarder word? In dezer voegen heeft mijn Paulina my niet alleenlijk met haar, maar ook met mijn vrees belast. 't Heeft my niet genoeg geweest t' aanmerken hoe volstandiglijk ik zou kunnen sterfen; maar ik heb ook aangemerkt hoe onbestandiglijk zy 't zou kunnen lijden. Ik heb my gedwongen te leven; en te leven is somtijts grootmoedigheid. Zie daar zijn voortreffelijke woorden, gelijk zijn gewoonte is.

Om eens anders wil in 't leven te blijven een getuigenis van goede wil, en toegenegetheit.

Senec. Epist
104.

Bewijs van
onderlinge
liefde in Se-
neca en
Paulina.

Van d'uitsteekentste Mannen.

Zesëndartigste H O O F T D E E L.

Beschrijving van Homerus voortreffelijkheid; en zijn achting by alle menschen. Alexander uitsteekende boven alle Vorsten; zijn grootheit; gebreken, die hem verweten konnen worden; zijn goede eigenschappen; en waar in boven Cesar te stellen. Voortreffelijkheid van Epaminondas, en zijn goede eigenschappen.

Voortreffelijkheid van Homerus.

Ndien men my naar de ken- van alle de mannen vraagde, die tot mijn kennis zijn gekomen, my dunkt dat ik 'er drie zou vinden, die boven alle d'anderen uitsteeken. D'een Homerus. Ik wil niet zeggen dat, tot een voorbeeld, Aristoteles of Varro mischten ook niet zo geleert hebben geweest, als hy, noch ook dat Virgilius niet by hem vergeleken kan worden. Ik laat dit van de genen oordeelen, die hen beide kennen. Ik, die slechts d'een van hen ken, kan alleenlijk naar mijn bevatting en begrip zeggen, dat ik niet geloof dat de Musen zelve de Romain voorby zouden gaan.

Propert. lib. 2. Elz. wt.

Tale facis carmen docta te studine,
quale
Cynthia impofitis temporat arsiticulis. a

Homerus
Virgilius
leidsman en
schoolmeester.

Men zou noch echter in dit oordeel niet moeten vergeten dat Virgilius voornamelijk zijn bequaamheit van Homerus heeft, en dat de zelve zijn leidsman en schoolmeester is, en dat

a Hy maakt met zijn luit zodanig gezang, als Cynthia met zijn vingeren op het speeltuig voorbrengt.

een trek en zwier van d'Iitas lighaam en stofse aan deze grote en goddelijke Eneis heeft verschafft. Ik maak dus mijn rekening niet: ik meng 'er veel andere omstandigheden onder, die my deze man wonderlijk maken, en als boven de menschelijke staat stellen. En zeker, ik ben dikwijls verbaast van dat hy zelf, die door zijn achtbaarheid veel godheden in de werrelt voortgebracht en in achting gestelt heeft, geen plaats onder de goden heeft bekomen. Hy, blint en behoeftig zijnde, en eer de wetenschappen tot regel gebracht, en zekere waarneemingen geworden waren, heeft hen zo verre gekent, dat alle de genen, die sedert onderstaan hebben burgerlijke Staten op te rechten, oorlogen te beleiden, van de godsdienst, of van de Wijsbegeerte, in welke aanhang het ook is, of van de kunsten te schrijven, hem hebben gebruikt, als een zeer volmaakt meester in de kennis van alle dingen. En van zijn boeken, als van een queekhof van alderhande bequaamheit, gaat deze getuigenis:

en een oit
derwijzer
van alle.

Qui quid pulebrum, quid surpt, quid
utile, quid non,
Nōn a
Plinius

Horat. E-
pistol. lib.
1. Epist. 24

*Plenius ac melius Chryssippo ac Cran-
tore dicit, a*

en, gelijk d'ander zegt,

*Ovid. Amar
lib. 3. Eleg.
9.*

-- *A quo teu fronte perenni.
Vatum Pieriis labra rigantur aquis. b*
en d'ander,

*Lucret. lib
3.*

*Adde Heliconiadum comites; quo-
rum unus Homerus
Sceptra positus. c*

en d'ander,

Manil.

-- *Cujusque ex ore profuso
Omnis posteritas latices in carmina
duxit;
Annemque in tenues ausa est deducere
rivos;
Unius fecunda bonis. d*

Hy heeft tegen d'ordering der natuur het uicsteekenste, dat 'er wezen kan, voortgebracht; want de gewone geboorte der dingen is gemenelyk onvolmaakt: zy nemen toe, en worden sterk door d'aanwas. Hy heeft de kintsheit der Dichtkunde, en van veel andere werenschappen rijp, volkomen en volmaakt gemaakt. Men mag hem om deze oorzaak d'eerste en leste der Dichters noemen, vol-

*Homerus
d'eerste en
leste der
Dichters.*

a *Die volmaaktelyker en beter dan Chryssippus en Kramor zegt, wat eerlyk, wat schandelyk, wat nut, en wat niet zodanig is.*

b *Van de welk, als uit een eeuwige bron, de lippen der Dichters met de Pierische wateren besproeit worden.*

c *Voeg 'er de medegezellen der Heliconiaden by, van de welken Homerus alleen de rijkstaf heeft verkregen.*

d *Uit welks overvloedige mont alle de nakomelingen de zoetsghheit in hun gedichten hebben ontleent; en de vloet, die rijk is door de goederen van een alleen, in kleins beeken darren afscheiden.*

gens deze treffelijke getuigenis, die d'Aaldutheit aan ons van hem nagelaten heeft; namelijk dat hy, niet meer voor hem gehad hebbende, die hy volgen kon, ook na hem niemant heeft gehad, die hem kan volgen. Zijn woorden zijn, volgens Aristoteles gevoelen, d'enigen, die beweging en werking hebben; zy zijn d'enige zelfstandige woorden. Alexander de Groot, onder Darius roof een kostelyk koffertje bekomen hebbende, beval dat men 't voor hem bewaren zou, om zijn Homerus daar in te huisvesten; van de welk by zeide dat deze de beste en getrouwe raatgeever was, die hy in zijn krijg-zaken had. Om deze zelfde reden zeide Kleomenes, Anaxandridas by Kleome-
zoon, dat hy de Dichter der Lace-
demoniers was, om dat hy een zeer goed meester van de krijgsöeffening was. Hy heeft ook, volgens Plu-
tarchus oordeel, dit eige en bijzonder lof behouden, dat hy d'enige Schrijver ter werrelt is, die de menschen nooit zad noch walgig heeft gemaakt, terwijl hy zich altijd geheel anders aan de lezers vertoont, en altijd in nieu lof bloeit. Deze darte-
le Alcibiades, aan een, die belijdenis van de gelcertheit de, om een boek van Homerus gevraagd hebbende, gaf aan hem een oorbant, om dat hy 'er geen had; als of iemand een van onze Priesters zonder getyboek vond. Xenofanes klaagde eens aan Hiero, dwingelant van Syrakuse, hier over, dat hy zo arm was, dat hy geen middel had om twee dienaars te voeden. Hoe! antwoordde hy aan hem, Homerus, die veel armer was, dangy, voed 'er meer dan tien duizent, zo doot als hy is. Wat was dit van Panecius te zeggen, als hy Plato de Homerus der Wijsbegerigen noem-

*Zijn hoge
ahting by
Alexander.*

*by Kleome-
nes,*

Plutarchus.

en anderen.

H omerus
eer over-
treft die
van alle an-
deren.

noemde? Wijders, wat eer kan by de zijne vergeleken worden? Daar is niets, dat in de mont der menschen leeft, als zijn naam en werken. Daar is niets zo bekend, en aangenomen, als Trojen, Helena, en zijn oorlogen, die misschien nooit zijn geweest. Onze kinderen noemen zich noch met namen, die hy over meer dan drie duizent jaren verdichtte. Wie kent niet Hektor en Achilles? Niet alleenlijk bijzondere geslachten, maar het meeste deel der volken zoeken d'oorfprong in zijn vindingen. Mabu met de Tweede van die naam, Kaizer der Turken, aan onze Paus Pius de Tweede schrijvende, zegt: Ik ben verwondert van dat d'Italianen zich tegen my kanten, dewijl wy onzegemene oorfprong van de Trojanen hebben, en dat het my, gelijk hen, betreft Hektors bloet aan de Grieken, die zy tegen my begunstigen, te wreken. Is dit niet een trefelijke klucht, met de welk de Koningen, de gemene Staten, en de Kaizers zo veel eeuwen lang hun rol spelen, en aan de welk dit groot Heelal tot tooneel dient? Zeven Griekfche steden traden in twist over de plaats van zijn geboorte; zo grote eer bracht hem de duifsterheit van zijn afkoomft toe.

Gemene
klucht, daar
zich alle
Groepen
af dienen.

Anl. Gell.
lib. 3. cap.
11.

Alexander
uitfteeken-
de boven
alle andere
Vorften.

Smyrna, Rhodos, Kolofon, Salamis, Chios, Argos, Athenen.

D'ander is Alexander de Groot. Want de geen, die de jeucht aanmerkt, in de welk hy zijn aanslagen begon; de weinige middelen, met de welken hy zulk een heerlijk voorneemen beleidde; d'achtbaarheid, die hy in deze zijn kintsheit onder de grootste en ervarentste krijgshoofden des werrelts verkreeg; van de welken hy gevolgt wierd; de boven-

gewone gunft, daar meê 't geval hem omhelsde, en zo veel van zijn stoute, ja byna roekeloze daden begunstigde;

- - Impellens quicquid sibi summa
petenti
Obstare, gaudensque viam fecisse
ruina: a

Lucan. lib.
1.

deze groocheit, van in d'ouderdom van dertig jaren de gehele bewoonde aarde deurgetrokken te zijn, en in een half leven de gehele poging van de menschelijke natuur in dier voegen bereikt te hebben, dat men zich zijn during niet wertig, en de voortgang van zijn aanwas in deucht en geval niet tot een gerechtige tijt van ouderdom kan inbeelden, zonder iets boven de mensch in te beelden; dat hy uit zijn krijgslieden zo veel koninklijke stammen heeft doen voortkomen, latende na zijn doot de werrelt ten deel aan vier navolgers, gemene krijgsoverften van zijn heir, welker nakomelingen zo lange tijt geduurt, en deze grote bezitting ingehouden hebben; zo veel uitfteekende deuchden, die in hem waren, zijn rechtvaardigheid, matigheid, milddadigheid, geloof in zijn woorden, liefde tot de zijnen, en beleeftheit aan de verwonnenen: (want zijn zeden schijnen warelijk geen gerechtigt verwijt onderworpen, maar enigen van zijn bijzondere daden wonderlijk en boven gemeen te zijn: maar het is onmogelijk zo grote bewegingen met de regelen der gerechtigheit te beleiden; zodanige lieden willen in 'talgemeen, naar 'tvoornaamste einde van hun

Enige be-
zondere
daden, die
hem verwe-
ten konnen
worden.

a Al 't geen wechftorende, dat hem, naar de hoogste dingen trachtende, hinderlijk was, en verblijd van dat hy door de verwoefing een weg had gebaant.

Nann 3

wer-

werken geregelt zijn. De verwoesting van Theben en Persepolis, de vermoording van Menander, en van Efeftions geneesmeester, van zo veel gevange Persianen in een maal, van een bende Indiaansche krijgslieden niet zonder quetsing van zijn woort; en der Koffeers tot aan de kleine kinderen, zijn buitensprongen, die niet wel te verschonen zijn. Want wat Klytus aangaat, het misdrijf daar af wierd rijkelijk geboet; en deze daat getuigt zo zeer, als enige andere, de goetvaardigheid van zijn natuur, en dat zy uit zich een gesteltheit was, voortreffelijk ter goetheit gevornit; en men zeide schrandertlijk van hem, dat hy zijn deuchden van de natuur, en zijn zonden van 't geval had. Wat dit aangaat, dat hy wat te veel snorkte, en wat t' ongeduldig was in quaat van zich te boren spreken, en wat deze kribben, wapenen en breidels berreft, die hy in d' Indiën deê zaien; alle deze dingen konnen, gelijk my dunkt, aan zijn jonkheit, en aan de bovengewone voorspoet van zijn staat vergeven worden) de geen, die met enen aanmerkt zo veel krijgsdaden, naerstigheid, voorzienigheid, gedult, tucht, schrandertheit, grootmoedigheid, onbeteutertheit, geluk, daar in hy d' eerste van alle menschen is geweest, schoon wy zulks niet uit Hannibals achtbaarheid hadden verstaan, de vreemde schoonheden en gesteltheden van zijn porfoon, tot verwonderens toe, dit ge-
laaz, en dit eerwaardig wezen onder zulke een jong, aangenaam en glanslig aangezicht;

Zijn goede
eigenschap-
pen.

Virgil. *E-*
astid. lib. 8.

*Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer
unda.*

*Quem Venus anto alios astrorum dili-
git ignes,*

*Extulit os sacrum celo, tenebrasque
resolvit. a*

d' uitsteekentheit van zijn wetenschap, en beratting; de gedurigheit en grootheit van zijn eer, die zuiver, rein, en zonder smet en nijt is; dat het, noch lange tijt na zijn doot een godsdienstig geloof was, t' achten dat zijn medalien, of pronkpenningen den genen, die hen by zich hadden, geluk toebrachten; dat meer Koningen en Vorsten zijn daden hebben beschreven, dan andere Historieschrijvers de daden van enig ander Koning, of Vorst, wie hy ook is, beschreven hebben; en dat noch heden de Mahumeranen, die alle andere Historien verachten, de zijne alleen, door een bezonder voorrecht, aanneemen en eren: hy zal belijden dat jk, als dit alles by malkander gestelt is, reden gehad heb om hem boven Cesar te stellen, de welk alleen my van de keur heeft doen twijffelen; en men kan niet ontkennen dat deze leste meer van 't zijne in zijn daden, en Alexander meer van 't geval in zijn krijgverrichtingen gehad heeft. Zy hebben veel dingen gelijk gehad; en Cesar mischien enigen, die groter zijn. Zy waren twee vuren, of liever twee afstortende stromen, om de werrelt in verscheide plaatsen te verwoesten.

Rijke be-
schrijvers
van zijn
daden.

Alexander
boven Cesar
te stellen;

*Et velut iunmissi divarcti partibus Iem. lib. 22.
ignes.*

*Arcitem in silvam, & virgultasfo-
nantia lauro;*

*Aut ubi decursu rapido de montibus
altis*

a Gelijk de Morgenstar, die van Venus boven alle hemelsche lichsten bemint word, door de galven van d' Oceaan besproeit, haar gewijd boofs ten hemel opheft, en de duisternis verdrijft.

Dans

*Dant sonitum spumosi amnes, & in
aëquora currunt,*

Quisque summ populatus iter. a

en waarin. Maar schoon Cefars eerzucht uit zich al meer bezadichtheit had, zy heeft echter deze snode stoffe van de verwoesting van zijn Vaderlant, en, d'algemene verërgering des werrelts bejegenende, zo veel ramp en ongeluk, dat ik, alle stukken te zamen gebracht, en in de schaal gelegd hebbende, nootzakelijk naar Alexanders zijde moet overflaan.

Voorreffelij-
kheit van
Epaminon-
das.

Zijn dapper-
heit.

De derde en uitsteekentste naar mijn oordeel is Epaminondas. Wat d'eer aangaat, hy heeft 'er nergens na zo veel af, als d'anderen. Dit is ook niet een deel der zelfstandigheid van de zaak. Wat de stoutmoedigheid en dapperheit betreft, niet de gene, die door eerzucht aangeprikkelt word, maar de gene, die door de wijsheit en reden in een welgeregelde ziel geplaatst kan worden, hy heeft 'er alles af gehad, dat men zich daar af kan inbeelden. Wat de proef van deze zijn deucht belangt, hy heeft 'er, naar mijn oordeel, zo veel af gegeven, als Alexander zelf, en als Cefar. Want hoewel zijn krijgssdaden niet zo veel en zoo hoog zijn, zo zijn zy echter, als men hen, en alle hun omstandigheden wel aanmerkt, niet minder gewichtig en zwaar, en geven geen minder getuigenis van stoutheit en bequaamheit in d'oorlog. De Grieken hebben zonder tegenpraak

*a Engelijk de bront, aan varsehide
plaatsen in 't droge bosch, en in de kra-
kende lauwertakken ontfteeken; of gelijk
de schuimende vloedten met een affortende
loop van de hoge bergen gedruijs maken,
en zich in zee storten, na dat yder het
geen, dat hy op zijn weg ontmoette, ver-
woest heeft.*

deze eer aan hem bewezen, dat zy hem d'eerste man onder hen noemden; en d'eerste onder de Grieken te zijn, is zonder twijffel d'eerste in de gehele werelt te wezen. Wat zijn wetenschap en verstant aangaat, dit schap.

Hy word
d'eerste on-
der de Grie-
ken ge-
noemt.

Zijn weten-
schap.

oud oordeel is ons van hem overgebleven, dat nooit mensch zo veel wist, en zo weinig sprak, als hy. Want hy was Pythagoras navorger; en niemand sprak het geen, dat hy zeide, beter dan hy. Hy was een voortreffelijk redenaar, en die krachtiglijk overreden kon. Maar wat zijn zeden en geweten betreft, hy heeft alle de genen, die zich ooit mer de handeling van staatzaken bemoeit hebben, verre overtroffen. Want in dit deel, 't welk voornamelijk aangemerkt moet worden, 't welk alleen warelijk aanwijst hoedanig wy zijn, en 't welk alleen ik tegen alle d'anderen te zamen opweeg, wijkt hy niet voor enig Wijsbegerige, zelfs niet voor Sokrates. D'oprechtheid is in Epaminondas een hoedanigheid, die hem eigen, by hem de meesteres, bestendig, eenvormig en onkreukbaar is; in welks vergelijking zy in Alexander ondergestelt, onzeeker, gemengelt, sloop en gevaltig blijkt. D'aalduurheit oordeelde dat men, alle d'andere grote krijgsoversten naaukeurigheid bezichtigende, in yder van hen een bezondere hoedanigheid, die hem deurluchtig maakt, zou vinden: maar in deze alleen is zy een

Zijn wel-
spreekent-
heit.

Zijn op-
rechtheid

Epaminon-
das deucht
in alles vol-
komen.

van

van enig mensch, die ik met zo grote eerbiedigheid en liefde aanmerk. Wel is waar dat ik zijn hardnekkigheid in d'armoede, gelijk zy door zijn beste vrienden afgeschildert word, enigzins te naau gezet oordeel; en dit enige, 't welk echter hoog en zeer verwonderenswaardig is, vind ik een weinig wrang, om, zelfs in die staat, daar in zy in hem was, de navolging daar af voor my te wenschen.

Zijn hartnekkigheid in d'armoede.

kipio Emilianus al in by hem se gelijken.

D'enige Skipio Emilianus, indien men zulk een treffelijk en heerlijk einde, en zulk een diepe en algemene wetenschap en kennis aan hem gaf, zou tegen hem in 't ander bekken van de schaal gestelt konnen worden. O wat ongeneucht heeft de tijt my aangedaan, met de vergelijking der levens van deze twee mannen, het edelste en beste paar, dat in Plutarchus was, uit onz gezicht te roven: dewijl door d'algemene toestemming des werrelts d'een d'eerste der Grieken, en d'ander der Romainen wierd genoemd. Welke stoffe! welk werkman! Het leven van Alcibiades, als men alles wel aanmerkt, is, naar mijn oordeel, het rijkste leven, 't welk by mijn weten onder de levendigen, gelijk men zegt, geleest, en dat met de meeste rijke, en wenschelijke delen verzien is; niet voor een heilig man, maar voor een, die wy schrandere en wakker, van burgerlijke en gemene zeden, en van matige hoochte noemen. Doch wat Epaminondas aangaat, ik zal hier, tot voorbeeld van overmatige goetheit, enigen van zijn gevoelens byvoegen. Hy betuigde dat de zoetste vernoeging, die hy in

Overmatige grootheid van Epaminondas.

zijn geheel leven had, het vermaak was, 't welk hy door zijn verwinning van de strijt by Leuktra aan zijn vader en moeder gegeven had. Hy, hun vermaak boven 't zijne stellende, dat over zulk een heerlijke daat zo gerechtigt en volkomen was, roemt grotelijks daar op. Hy achtte dat het ongeoorloft was een man zonder kennis van zaken te doden, zelfs om de vryheit van zijn vaderlant weêr te bekomen; en dieshalven was hy zo traag in d'aanflag van Pelopidas, zijn krijgsmakker, tor de verlossing van Theben. Hy hield ook dat men in een strijt d'ontmoeting van een vriend, die van des vijants zijde was, moest mijden, en hem sparen. Zijn heusheit tegen de vijanden zelve bracht hem in ergwaan by de Beociërs, om dat hy, wonderdadiglijk de Lacedemoniers gedwongen hebbende de deurtocht te verlaten, die zy aangevangen hadden, by Korinthen aan d'ingang van Peloponnesus te bewaren, zich vernoegt had met hen in de vlucht te drijven, zonder hen heftiglijk te vervolgen; daar over hy ook van zijn ampt van Opperhoofd afgezet wierd. Zeker, zeer eerlijk om zulk een zaak, en om dat zy, tot hun schande, genootzaakt waren hem weêr terstont daar na tot zijn vorige staat te verheffen, en t'erkennen hoe zeer hun eer en behoudens van hem afhing; dewijl de verwinning hem overal, daar hy trok, als zijn schaduw volgde. De voorspoet van zijn lant storf ook, toen hy storf, gelijk zy met hem geboren was.

Zijn nauwgezetheit.

Zijn heusheit tegen zijn vijanden.

Zijn geluk.

Van de

Van de gelijkheit der Kinderen met de Vaders.

Zevenëndertigste H O O F T D E E L.

Eerste Afdceeling.

D' ouderdom met veel gebreken beladen. Montaignes quaal. Verkeerde goedertierenheit van Tamburlan tegen de Melaatschen. De vrees der toekomende quaalen erger dan 't gevoel daar af. De darmpijn de grootste van alle quaalen. De pijn doet de doot minder vreezen. Ampt van de Wijsbegeerte. Klagen in de pijn vry, zo zulks tot verlichting strekt. Montaignes staat in de darmpijn. Een steen wonderlijk gelost. Pijnelyke ziekte van de steen. Scherpzinnige ootmoedigheid, die uit verwaantheit spruit.

DEZE ophoping van zo veel verscheide stukken geschied op deze wijze, dat ik 'er de hant niet aanzet, dan als een al te laffe ledigheid my parst, en nergens, dan tot mijnent. In dezer voegen is zy in verscheide tijden en verwijlingen opgehoopt; dewijl de gelegentheden my soumtijts veel maanden lang elders bezich houden. Voorts, ik verbeter niet mijn eerste inbeeldingen door de tweeden, mischien wel in enig woort, maar om verscheiden te maken, niet om wech te nemen. Ik wil de vordering van mijn aart en zeden vertonen, en dat men yder stuk in zijn geboorte ziet. Ik zou vermaak scheppen in eerder begonnen te hebben, om in 't gevolg en de fleur mijner veranderingen te komen. Een knecht, die my diende, in hen onder my te schrijven, meende een grote roof bekomen te hebben, met my van veel stukken

daar af, naar zijn believen verkozen, t'ontroven. Dit vertroost my, dat hy 'er geen meer winst meê zal doen, dan ik 'er schade by geleden heb. Ik ben zeven of acht jaren veroudert, sedert dat ik begon... Dit is niet zonder enige winst geweest. Ik heb 'er, door de miltheit der jaren, de darmpijn meê behaalt; hun gemeenschap en lange ommegang gaat niet lichtelijk zonder enige zodanige vrucht voorby. Ik wilde wel dat zy, van veel andere geschenken, die zy aan de genen hebben te geven, de welken lange tijt met hen handelen, een ander, die my aangenamer geweest zou hebben, hadden verkozen: want zy konden my geen geven, daar af ik, sedert mijn kintsheit, groter afschrik had. Dit was van alle d'ongevallen des ouderdoms de geen, daar ik meest voor vreesde. Ik had dikwijls by my zelf gedacht dat ik al te verre ging, en dat ik, in zulk een lange weg af te

D' ouderdom komt niet zonder gebreken.

Quaal, die Montaigne onderworpen is,

doen ; niet missen zou van eindelijk my in enige onaanname bejegening te belemmeren. Ik gevoelde en be-
tuigde genoeg dat het tijt om te ver-
trekken was, en dat men dit leven in
't levendige en gezonde moest affnij-
den, volgens de regel der wondheel-
ders, als zy enig lid zullen afzetten,
en dat de natuur gewent was den
geen, die het niet inrijts weêr over-
gaf, ruwe en strenge woeker te doen
betalen. Het was 'er zo verre af dat
ik 'er toen vry af was, dat ik in ach-
tien maanden, of daar omtrent, die ik
in deze onaanname staat overge-
bracht heb, alreê heb geleert my daar
naar te voegen. Ik begin alreê ver-
drach met dit darpijnig leven te ma-
ken: ik vind 'er in, daar meê ik my
vertroosten, en daar door ik hopen
kan; zo zijn de menschen tot hun
elendige staat gewent en verluijert,
dat 'er geen zo ruwe voorwaarden
zijn, die zy niet aanneemen, om daar
in te blijven. Hoor Mecenas.

Senc. E-
pist. 101.

*Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa,
Lubricos quate dentes:
Vita dum superest, bene est. a*

Tambur-
lans wreet-
heit tegen
de melaar-
schen.

Tamburlan dekte met een dwaze goe-
dertierentheit de sporeloze wreetheit
die hy tegen de melaarschen pleegde,
met alle de genen, daar af hy kennis
kon bekomen, te doen doden; om,
zeide hy, hen van zulk een pijnelijk
leven te verlossen. Want niemand
van hen zou niet liever drie malen la-
zerig, als geheel niets, geweest
hebben. Toen Antisthenes de Stof-
sche, zeer ziek zijnde, uitriep; wie
zal my van deze qualen verlossen,

a *Maak my lam van handen, lam van
voeten en heupen, Stoot my de tanden
los; 's gaat wel, als 't leven slechts over-
blijft.*

hield Diogenes, die hem bezocht, hem
een mes toe, en zeide: Dit wel haaft,
zo gy wilt. Ik spreek niet van 't leven,
antwoordde Antisthenes weêr, maar
van de qualen. De lijdingen, die
ons alleenlijk door de ziel treffen, pijn-
nigen my veel minder, dan zy 't mees-
te deel der andere menschen doen:
ten deel door oordeel; want de wer-
relt acht veel dingen schrikkelijk, of
die men met kosten van 't leven moet
mijden, die my ten naaften by mid-
delmatig en onverschillend zijn: ten
deel door een plompe en ongewoelge
aart, die ik in d' ongevallen heb, de
welken rechtstreeks op my zanko-
men; welke zart en gesteltheit ik een
der beste delen van mijn natuurlijke
staat acht. Maar wat de lijdingen
aangaat, die warelijk wêzentlijk en
lighamelijk zijn, ik gevoel hen zeer
krachtiglijk. Ennochtans had ik, hen
eertijts met een zwak en teder gezicht
voorzienende, 't welk door de genie-
ting van deze lange en gelukkige ge-
zontheit en rust, (die God het beste
deel van mijn jaren aan my meege-
deelt heeft) week geworden was,
hen door inbeelding zo onverdrage-
lijk bevat, dat ik 'er warelijk meer
voor bevreesd was, dan ik 'er quaat
in bevonden heb. Ik vermeerder dies-
halven altijd dit geloof, dat de ver-
mogens van onze ziel, gelijk wy hen
gebruiken, ten meestendeel meer de
rust der levens ontruffen, dan zy dien-
tig daar toe zijn.

Ik heb met d' ergste van alle ziek-
ten, de snelste, de pijnlijkste, de
dodelijkste en d' ongeneeslijkste te
doen. Ik heb 'er alreê vijf of zes lan-
ge toegangen af beproeft: en echter,
of ik vleid my, of in deze staat is noch
middel om stant te houden, te weten
voor de geen, diens ziel van de
vrees des doots ontlaf, en van de
dri-

De vrees
der zin-
staande
qualen er-
ger, daa
't gevoel
daar af

De durst
pijn d' erg-
ste van alle
qualen.

dreigingen, besluitingen en gevolgen, die de Geneeskunde ons in 't hoofd steekt, ontslagen is. Maar d' uitwerking van de pijn zelve heeft niet deze scherpe en prikkelende angel, dat een bezadigt man daar door tot razerny en wanhoop uitbarsten zou. Ik heb ten minsten dit voordeel van de darmpijn, dat zy het geen voltojen zal, welk ik tot noch toe niet op my vermogt heb, om my gantsche-lyk met de doot gemeen te maken, en te verëenigen; want hoe deze pijn my meer zal parfen en lastig vallen, hoe ik de doot minder te vrezen zal hebben. Ik had dit alreë verkregen, dat ik niet aan 't leven vast was, dan alleenlyk door 't leven; en zy zal noch deze kennis en gemeenschap ontbinden. God geef dat de strengheit van deze quaal, zo zy eindelijk mijn krachten overweldigt, my niet tot het andere uiterste werpt, dat niet minder zondig is, dat is te willen en te begeren te sterfen.

Suummum nec metuas diem, nec optes. a

Dit zijn twee hartstochten, die men te vrezen heeft; maar d' een heeft zijn hulpmiddel veel vaerdiger, dan d' ander. Voorts, ik heb altijd dit bevel vol omweegen gevonden, 't welk zo naukeuriglyk beveelt in de lijding der qualen een goed gelaat, en een smading en beständig wezen te houden. Waarom houd de Wijsbegeerte, die alleenlyk op het leven, en op d' uitwerkselen ziet, zich met deze uiterlijke schijn bezich. Zy geef deze zorg vrijelijc over aan de kluchtspelers, en aan de redensrykmeesters, die zo veel geraas van onz gebaar maken. Dat zy onbeschroomde-

2 Vrees niet de leste dag, en wenscb' er ook niet naar.

lyk in de quaal dit klagend geluit vergeef en verschoon, zo het niet uit het hart, en uit de borst koomt. Zy leen haar vrywillige klachten aan 't geslacht der zuchten, hikken, sidderingen, en bleekwordingen, die de natuur buiten onze macht gestelt heeft; dat zy zich verneeg, zo 't gemoed zonder schrik, en de woorden zonder wanhoop zijn. Wat is 'er aan gelegen, dat wy onze armen wringen, zo wy onze gedachten niet wringen? Zy onderricht en onderwijst ons voor ons zelve, niet voor anderen; om te zijn, niet om te schijnen. Dat zy zich hou aan onz verstant te sterren, 't welk zy aangevangen heeft 't onderwijzen. Dat zy in de pogingen van de darmpijn de ziel machig hou zich zeffe te kennen, en haar gewone tred te volgen, met tegen de pijn te strijden, en haar te verdragen, en niet schandelyk haar te voet te vallen; wel bewogen en verhit van de strijt, maar niet omgeworpen en nedergevelt; machtig om te kouten, en tot andere bezigheid, naar zekere maat. In zo uiterste toevallen zulk een bezadigde geest van ons 't eischen is wreetheit. Indien wy goed spel hebben, wat is 'er aan gelegen dat wy een quaar gelaat topen. Indien het lighaam 't klagen zich verlicht, dat het zulks vrymoediglyk doe; indien het vermaak in de beweging schept, dat het naar zijn believen tuimel en wentel. Indien het meent dat het quaar enig-lyns uitwaassent, (gelijk enige geneesmeesters zeggen dat dit tot de verlosting der bevruchte vrouwen dienstig is) met de stem krachtiglyk uit te drijven, of indien het de pijn daar meë bezich houd, dat het luide roep. Laat ons aan deze stem niet bevelen dat zy uitga, maar laat ons zulks daar aan toelaten. Epikurus vergeeft

Ampt van de Wijsbegeerte.

Klagen in de pijn vry, zo zulks tot verlichting strekt.

De pijn doet de door min-der vrezen.

De Wijsbegeerte moet niet met d' uiterlij-ke schijn bezich wezen.

Cicero. Tuscul.
lib. 2. cap.
23.

niet alleenlijk aan zijn Wijze dat hy in de pijnen roept; maar hy raad het ook aan hem. *De wuifveeters zelven, als zy slaan, zuchten, terwijl zy met de kolf stingeren, om dat het geheel ligchaam, met het uitstorten van de stem gespannen word, en de slag geweldiger treft.* Wy hebben arbeids genoech met de quaal, zonder ons met deze overtollige regelen te pijnigen. Ik zeg dit tot verontschuldiging van de genen, die men gemeenlijk in de stormen en nepen van deze ziekte ziet kermen en tieren: want wat my aangaat, ik heb haar tot noch toe met beter gelaat verpletten, en veruoeg my met te zuchten, zonder gedruis te maken. Ik doe echter niet veel moeite om deze uitwendige statigheid te houden: want ik maak weinig werks van zulk voordeel. Ik geef daar in zo veel aan de quaal toe, als zy begeert. Maar of mijn pijn is niet zo overmatig, of ik breng 'er meer bestandigheid toe, dan 't gemeen. Ik klaag en kerm, als de geweldige stokingen my parssen; maar ik verval daar door niet tot wanhoop, gelijk deze.

Idem ibid.
cap. 27.

*Ejulatione, questu, gemitu, fremitibus
Resonando multum febriles voces re-
fert. a*

Montaignes
staar in de
darmpijn.

Ik beproef my in 't zwaarste van de quaal, en heb altijd bevonden dat ik machting was om dan zo gezondelijk, als in een ander uur, te spreken, te denken, en t' antwoorden, maar niet zo bestandiglijk; dewijl de pijn my ontroert en belet. Als ik meest ten neder gewelt leg, en d'omstaanders my verschonon, zo beproef ik dikwijls mijn krachten, en vang zelf voor hen redenen aan, die op 't wijtke van

a *Hy geeft veel klagelijke stemmen uit terwijl alles van gezucht, gesammer, gekerm en gestier weêrgalmt.*

mijn staat zijn. Ik vermag alles doot een verhaaste poging; maar beem 'er de doring af. Och dat ik 't vermogen van Ciceroos dromer had! die, dromende dat hy een meisje omhelsde, gevoelde dat hy van zijn steen, die hy in de lakenen vond, ontlafst was. De mijnen ontkrachtigen my op een wonderlijke wijze. In de verwijlingen van deze overmatige pijn, als mijn waterpijpen quijnen, zonder my te knagen, herstel ik my voort in mijn gewone gestalte, om dat mijn ziel geen andere onsteltentis aanneemt, dan de gevoelijke en lighamelijke. Ik ben dit zekerlijk aan de naerstigheid verplicht, die ik aangewent heb om my door redenering tot zodanige toevallen te bereiden.

Wonderlijke lofing van een steen.

- - Laborum

Nulla mihi nova nunc facies inopinanda surgit.

Virg. Aenid. lib. 6.

Omnia praecipi, atque animo mecum ante peregi. a

Ik ben echter al vry ruwelijk voor een leerling, en met een zeer haastige en ruwe verandering beproeft; dewijl ik eensklaps uit een zeer zoete en gelukkige staat van leven tot her pijnlijkste en kommerlijkste, dat men zich inbeelden kan, vervallen ben. Want behalven dat dit een ziekte is, die men uit zich zelve zeer te vreezen heeft, zo maakt zy in my haar beginselen veel heftiger en zwaarder, dan zy gewent is. Zy koopt my zo dikwijls over, dat ik byna niet meer volkome gezondheid gevel. Ik hou echter tot aan deze uur mijn geeft in zodanige staat, dat ik, zo

De steen te hebben een zeer pijnlijke ziekte.

a *Geen nieuwe noch onverwachte gedaante van arbeit en kommer verschoont voor my. Ik heb alles overdacht, en te voren in mijn gemoed met my zelf overwogen.*

ik 'er

Scherpzinnige ootmoedigheid uit verwaantheit gesproken.

ik'er lijdzaam by kan zijn, my enigsius in beter staat bevind, dan duizent anderen, die geen andere koorts noch quaal hebben, dan de gene, die zy, door gebrek van hun redenering, in zich zelve ontfleeken. Daar is zeker slach van scherpzinnige ootmoedigheid, die uit verwaantheit spruit, gelijk deze, dat wy onze onkunde in veel dingen kennen, en zo heusch zijn in te belijden dat'er in de

werken der natuur enige hoedanigheden en eigenschappen zijn, die wy niet kennen bevatten, en van de welken ons verstant de middelen en oorzaken niet kan uitvinden. Wy verhoppen dat wy door deze eerlijke en naagezette verklaring zullen verkrijgen, dat men ons ook in die dingen, de welken wy zullen zeggen te verstaan, zal geloven.

Tweede Afdceeling.

't Zaat met de neigingen der Vaders verzeft. Voorbeelden van gelijkheit der kinderen met d' ouders. Overgang der gebreken van d' ouders tot de kinderen. Afkeer van Montaigne, en van zijn voorouders tot de geneesmiddelen. De gezontheit kostelijk, en met alle gevaar te zoeken. Op onze kennis in de geneesmiddelen weinig te vertrouwen. De Geneeskunde aan veel volken onbekent. Katoos gezontheit, en van zijn gezin. Genezing der Arkadiers en Lybiërs. Gevaar der afzettende geneesmiddelen. Klachte van Kaizer Adriánus over de geneesmeesters. Hun voordeel in de goede gevolgen aan hen toe t' eigenen, en de quaden van hen af te schuiven. Een gunstig gevoelen van de geneesmiddelen van de zeeke verzocht. Efofus spot met een geneesmeester. Strenge wet der Egyptenaars tegen hen.

WY behoeven niet te gaan om wonderdaden, en vreemde zwarigheden uit te kippen; my dunkt dat'er in de dingen, die wy gemenelijk zien, zo onbegrijpelijke vreemdigheden zijn, dat zy al de zwarigheden der wonderdaden overtreffen. Wat wonder is 't dat deze druppel zaats, daar af wy voortgebracht zijn, in zich d'indrukkingen heeft, niet alleenlijk van de lighamelijke gestalte, maar ook van de gedachten en genegentheden onzer vaders? waar besluit deze druppel waters dit onëindig getal van vormen? en hoe brengen zy, uit zulk

een onvoordachte en ongeregelde voortgang, deze gelijkheden mee, dat het kintskint zijn overgrootvader, en de neef zijn ook gelijk? In 't geslacht van Lepidus te Romen waren drie, niet achter malkander, maar by tusschentijden, die geboren wierden met een zelfde oog met kraakbeen bedekt. Te Theben was een geslacht, 't welk van de geboorte af de gedaente van een speer droeg; en de geen, die dit reken niet had, wierd voor onwettig gehouden. Aristoteles zegt dat by zeker volk, daar de wijven gemeen waren, de kinderen, volgens de ge-

Gelijkheit der kinderen met de vaders.

Voortëring der kinderen van d' ouders.

O o o o ; gelijkheit

lijkheit en overdenking, aan hun vaders toegeëigent wierden.

Montaignes vader van deſſen geplaagt.

't Is te geloven dat ik deze ſtenige hoedanigheid aan mijn vader verplicht ben: want hy ſtorf door gruwelijke pijn van een ſteen, die hy in de blaas had. Hy bemerkte zijn quaal niet, dan in 't zeveñzestigſte jaar zijns ouderdoms, en had voor die tijd geen dreiging, noch gevoel, in de nieren, lendenen, noch elders gehad. Hy had tot aan die tijd in een gelukkige gezondheid, en die de ziekten weinig onderworpen was, geleest; en hy hield het noch zeven jaren in deze quaal, dat een einde van een zeer pijnelijk leven naſcepte. Ik was vijfentwintig jaren en langer voor zijn ziekte, en in de bloeiſte ſtaat van zijn leven, en in ordening de derde van zijn kinderen geboren. Waar onthield zich de neiging tot dit gebrek zo lange tijd? Hoe kon, toen hy noch zo verre van de quaal af was, dit klein gedeelte van zijn zelfſtandigheid, daar af by my toefſelde, voor zijn gedeelte zulk een grote indruk daar af meëbrengen? En hoe noch zo bedekt, dat ik vijfënveertig jaren daar na eerst zulks heb beginnen te gevoelen, en tot aan deze tijd noch d' enige onder zo veel broeders en zusters, die alle van een vader en moeder zijn geſproten? Ik zal de geen, die my deze werking kan verklaren, in zo veel andere wonderen, als hy begeren zal, geloven, zo hy, volgens hun gewoon gebruik, niet een lering die veel zwaarder en ſporelozer is, dan de zaak zelve, aan my tot betaling geeft.

Montaignes afkeer van de geneesmiddelen.

De geneesmeesters zullen gelieven mijn vryheit een weinig te verſchonen: want door deze zelfde inſtorting, en door deze nootſchikkelijke inboezeming heb ik de haat en ver-

achting van hun lering ontfangen. Deze afkeer, die ik van hun kunst heb, is my aangeërft. Mijn vader heeft vierënzeventig, mijn grootvader negenënzestig, en mijn overgrootvader by de tachtig jaren geleest, zonder enige geneesmiddelen geproeft te hebben; en al 't geen, dat niet van 't gemeen gebruik was, werd by hen voor geneesmiddelen geacht. De Geneeskunde vormt zich door voorbeelden en ervarentheit; zo ook mijn gevoelen. Zie daar niet een wel uitgedrukte en vorderlijke ervarentheit. Ik weet niet of zy in hun liſten drie zullen vinden, die, by een zelfde haert, en onder een zelfde dak geboren, opgevoed en overleden, door hun belcit zo lange jaren geleest hebben. Zy moeten hier in aan my toefſtaan dat, zo niet de reden, ten minſten 't geval aan mijn zijde is. Nu, by de geneesmeesters geld het geval meer, dan de reden. Zy moeten my nu niet tot hun voordeel bybrengen, en my, dus oedergevelt, gelijk ik ben, niet dreigen; dit zou verſtrikking zijn. Ik heb ook, om de waarheit te zeggen, door mijn huifelijke voorbeelden genoech op hen gewonnen, ſchoon zy zich daar aan houden. De menſchelijke dingen hebben niet zo grote beſtandigheid. Deze proef heeft ons byna twee hondert jaren geduurt, en daar ontbreken niet meer dan achten aan: Want d'eerſte werd in 't veertienhondertënveerde jaar geboren. 't Is warelijk wel reden dat deze ervarentheit in ons begint te miſſen. Zy hebben my de qualen, die my heden by de keel gevat houden, niet te verwijten. Voor mijn deel zevenënveertig jaren in gezondheid geleest te hebben, is dat niet genoech? Als dit het einde van mijn loop was, zo is zy noch van de langſten.

Mijn

Afkeer van
Montaignes
vooröuders
van de ge-
neesmidde-
len

Mijn vooröuders hadden , door enige verborge en natuurlijke neiging, een afkeer van de geneeskunde : want d' aanschouwing der drogen en geneeskruiden zeiven ontstaken enige schrik in mijn vader. Toen de Heer van Gaujak , mijn oom van vaders zijde , een kerkelijk man , sedert zijn geboorte ziek , en die echter dit zwak leven tot aan zevenenzestig jaren deduren , in een zware en geweldige gedurige koorts gevallen was , wierd door de geneesmeesters belaft dat men aan hem vertonen zou , dat hy , zo hy zich niet wilde helpen (zy noemen het geen hulp , 't welk deurgans verhandering is) zonder twijffel een door man zou zijn. Deze goede man , door dit schrikkelijk vonnis geheel verschríkt , antwoordde : zo ben ik dan doot. Maar God maakte deze voorzegging wel haast ydel. De leste der broeders , (zy waren vier in 't getal) de Heer van Bussaguet , zeer verre de leste , gaf zich alleen aan deze kunst over , om de gemeenschap , gelijk ik acht , die hy met d' andere kunsten had ; want hy was Raatsheer in 't Hof van 't Parlement. Dit gelukte hem zo qualijk , dat hy , in uiterlijke schijn de sterkste van aart en natuur zijde , echter lange tijt voor d' anderen storf , behalven een , de Heer van S. Michiel.

't Is mogelijk dat ik van hen deze natuurlijke afkeer tot de geneeskunde ontfangen heb : maar indien 'er slechts deze inzicht had geweest , ik zou gepoogt hebben de zelfde 't overweldigen. Want alle deze gesteltheden , die zonder reden in ons geboren worden , zijn zondig en gebrekkelijk. Dit is zeker slach van ziekte , daar men tegen strijden moet. Misschien dat ik 'er deze neiging toe had ; maar ik heb haar door de redeneringen , die

mijn waan daar af opgerecht hebben , ondersteunt en versterkt : want ik haat ook deze aanmerking , dat men de geneesmiddel , om de bitterheit van zijn sraak , weigert. Dit zou ook gantschelijk niet met mijn aart overeenkomen : want ik acht de gezondheid waerdig om met de pijnlijkste inbrandingen en insnijdingen , die 'er zijn , gekocht te worden. Mydunk dat men , volgens Epikurus , de wellusten heeft te schuwen , zo zy groter pijnen in hun gevolg meesleepen , en de pijnen te zoeken , die groter wellusten in hun gevolg hebben. De gezondheid is een kostelijk ding , en 't enige , dat warelijk waerdig is dat men 'er niet alleenlijk de tijt , het zweert , d' arbeit en goederen , maar ook het leven in haar na te jagen besteed ; om dat het leven zonder de gezondheid lastig aan ons is. De wellust , wijsheit , wetenschap en deucht zijn zonder haar slaau , en verdwijnen : en in de bestaandste en krachtigste redeneringen , die de Wijsbegeerte ons daar tegen wil indrukken , hebben wy niets anders te doen , dan 't beelt van Plato , van de vallende ziekte getroffen , of van een geraaktheit tegen te stellen , en in deze vooröndersteling het wantrouwen van de rijke vermogens van onze ziel tot onze bystant te roepen. Ik zou alle middelen , die ons ter gezondheid zouden leiden , niet sel noch dier kunnen noemen. Maar ik heb enige andere schijnbaarheden , die my van alle deze handel wonderlijk wantrouwig maken.

Ik zeg niet dat 'er niet enige kunst kan zijn , en dat 'er , onder zo veel werken der natuur , niet zodanige dingen gevonden worden , die bequaam tot de behoudenis van onze gezondheid zijn. Dit is zeker. Ik versta wel dat 'er enige enkelden zijn , die

De gezond-
heit zeer
kostelijk en
mer alle
gevaar te
zoeken.

Gestelthe-
den zonder
reden in
ons gebo-
ren , zijn
zondig.

De geneesmiddelen zijn wel krachtig;

vochtig maken, en enigen, die opdrogen. Ik weet door ervarenheit dat de radys winden voortbrengt, en dat de senebladen de buik leeg drijven. Ik weet veel zodanige ervarenheden, gelijk ik weet dat de hamel my voed, en de wijn my verwarmt. Solon zeide dat het eten, gelijk d'andere drogen, een geneesmiddel tegen de ziekten van de honger was. Ik lofhen niet het gebruik, 't welk wy uit de werrelt trekken, en twijffel niet van de macht en vruchtbaarheid der natuur, en van haar toepatting tot onze behoefte: ik zie wel dat de snoeken en zwaluwen zich wel daar by bevinden. Maar ik betrou my niet op de vindingen van onze geest, wetenschap en kunst, om 't welk te believen wy haar, en haar regelen hebben verlaten, en daar in wy geen maat noch regel kunnen houden. Gelijk wy het mengfel der eerste wetten, die ons in de handen vallen, en hun oeffening en gebruik dikwijls zeer wanvoeghelijk en zeer onbillijk, gerechtigheid noemen; en gelijk de genen, die daar met spotten, en zulks beschuldigen, daarom niet menen deze edele deuchte te lasteren, maar alleenlijk het misbruik, en d'ontwijving van deze heilige naam Veroordeelen: zo gaat het ook in de Geneeskunde; ik eer wel deze heerlijke naam, haar voorstelling en belofte, die zo nut aan 't menschelijk geslacht is; maar ik eer en acht niet het geen, dat hy onder ons aanwijft. Voorêerst, d'ervarenheit doet my hem vrezen: want ik zie, naar de kennis, die ik heb, geen geslacht van lieden zo haast ziek, en zo langzamenlijk genezen, als dat, 't welk onder de heerschappij der geneeskunde staat. Hun gezondheid zelve word door de dwang der bestieringen ontroert en verdorven.

maar onze vindingen niet te vertrouwen;

De genen, die geneesmiddelen gebruiken, haast ziek, en langzaamlijk genezen.

De geneesmeesters zijn niet vernoegt met de ziekte in hun bestiering te hebben; zy maken ook de gezondheid ziek, om te weeg te brengen dat men hun gezach nooit ontnappen zou. Halen zy niet het bewijs van een aanstaande grote ziekte uit een bestandige en volkome gezondheid? Ik heb dikwijls genoech ziek geweest. Ik heb zonder hun bystant mijn ziekten (en ik heb byna van alderhande slach beproeft) zo zacht om te verdragen, en zo kort bevoonden, als iemand anders; en echter heb ik 'er de bitterheit van hun toestellingen niet onder gemengt. Ik heb de gezondheid vry en geheel, zonder regel en zonder ander onderwijs, als mijn gewoonte en believen. Yder plaats is my goet tot mijn verblijf; want ik behoef, ziek zijnde, geen andere middelen dan de genen, die ik hebben moet als ik gezond ben. Ik word niet verdrietig van dat ik zonder geneesmeester, zonder drankoker, en zonder ondersteunten; daar af ik het meeste deel meer geplaagt zie, dan van de quaal. Hoe! betonen zy zelve aan ons voorspoet en during in hun leven, 't welk aan ons enige blijkelijke uitwerking van hun wetenschap kan betuigen?

Daar is geen volk, 't welk niet veel eeuwen lang zonder de geneeskunde heeft geweest; gelijk ook d'eerste eeuwen; dat is de besten, en de gelukkigsten. Ja het tiende deel des werrelts gebruikt haar nu noch niet. Onëindige volken kennen haar niet, daar men echter gezondelijker en langer leeft, dan hier; en onder ons gaat het gemeen volk haar gelukkiglijk voorby. De Romeinen hadden zes hondert jaren overgebracht, ver zy haar ontvingen, en, haar beproeft hebbende, dreven haar weer uit de

stat.

Gezontheit van Kato, en zijn gezin.
 star, te weten door bemiddeling van Kato de Tuchtmeester, die met zijn voorbeeld toonde hoe lichtelijk hy haar missen kon, dewijl hy vijftentachtig jaren had geleefd, en zijn gemalin tot aan d'uitterste ouderdom doen leven; wel niet zonder geneesmiddelen, maar zonder geneesmeester: want al 't geen, dat heilsaam voor onz leven is, mag geneesmiddel genoemd worden. Hy onderhield in gezondheid door 't gebruik van de haas; (naar my dunkt) gelijk d' Arkadiërs, zegt Plinius, alle de ziekte met koemelk genezen. De Lybiërs, zegt Herodotus, genieten in 't gemeen een zeldsamer gezondheid door deze gewoonte, die zy hebben, dat zy aan hun kinderen, d'ouderdom van vier jaren bereikt hebbende, d'aderen van 't hooft, en van de slaap van 't hooft inbranden; daar door zy hen voor hun geheel leven de weg tot alle afvloeiing van verkouthet en snot afsnijden; en de dorplieden van dit lant gebruiken in alle toevallen niets, dan de sterkste wijn, die zy bekomen kunnen, en die zy met veel safferaan en droge kruiden mengen; en dit alles met gelijk geval. En om de waarheit te zeggen, wat werkt alle deze verscheidenheit en verwarring van geneesmiddelen anders' uit, als dat zy de buik leeg maken? 't welk duizent enkele dingen, die wy in huis hebben, kunnen doen. Ik weet ook niet of 't met zo grote nuttigheit is, als zy zeggen, en of onze natuur niet een verblijf van haar uitwerpselen tot zekere maat heeft, gelijk de wijn gest heeft tot zijn bewaring. Men ziet somtijts gezonde menschen door een vreemd voorval tot braking, of schuring in de buik vervallen, en dat zy een grote lediging in de maag ma-

Genezing der Arkadiërs, en Lybiërs.

ken, zonder enige voorgaande noorzakelijkheid, en zonder enige volgende nuttigheit, ja met verergering en schade.

Ik heb onlangs van de grote Plato geleert, dat van die bewegingen, die aan ons behoren, de gene der afdrijvingen de beste en ergste is, en die van geen mensch, zo hy niet dwaas is, bestaan moet worden, dan in d'uitterste noot. Men gaat het quaat door strijdige tegenstellingen ontroeren en opwekken. De gewoonte van leven moet allengs en zoetelijk de quaal verminderen, en tot haar einde brengen. Degeweldige tegenspartelingen van de droge, en van de quaal strekken alrijt tot onze kosten, dewijl de twiit tot onzent gedreven word, en de droge een onderstant is, daar op men niet vertrouwen mag; uit haar natuur een vijandin van onze gezondheid, en die in onze staat geen ingang heeft, dan door d'ontroerenis. Laat ons een weinig rusten. D'ordering, die in de vlojen en mollen verzorgt, verzorgt ook in de menschen, die gelijk gedult hebben als de vlojen en mollen in zich te laten bestieren. Wy roepen vergeefs *bihorre*: 't is wel om heesch, maar niet om geholpen te worden. Dit is een verwaande en goddeloze ordening. Onze vrees, en onze wanhoop maakt haar afkeerig van onze hulp, in plaats van haar daar toe te nodigen. Zy moet haar loop in de quaal houden, gelijk in de gezondheid. Zy zal zich niet laten kreuken tot voordeel van d'een, en tot nadeel der rechten van d'ander; zy zou in wanödring vallen. Laat ons in Gods naam volgen; noch eens, laat ons volgen. Zy leid de geen, die haar volgen; en zy sleept de genen, die niet willen volgen, gezamenlijk met hun woede en geneeskunde. Doe

Plato's gevoelens van d'afzettingen.

Wy moeten d'ordering en schikking volgen.

Wy behoeven eerder in de ziel, dan in 't lighaam, gezuivert te worden.

een zuiverdrank voor uw harfenen bereiden; zy zal 'er beter besteed zijn, dan aan uw maag. Men vraagde aan een Lacedemonier, wie hem zo lange tijt had doen leven. D'onkunde van de geneeskunde, antwoordde hy. De Kaizer Adrianus riep in zijn sterven zonder ophouden, dat de menigte der geneesmeesters hem gedoot had. Een inood worstelaar wierd een geneesmeester. Schep moed, zeide Diogenes tot hem; gy hebt reden; gy zult nu de genen nederstellen, die u eertijts nedergevelt hebben.

Voordeel des geneesmeesters in de goede gevolgen aan hen toe t'eigenen,

Maar zy hebben, gelijk Nikokles zegt, dit geluk, dat de zon hun goede gevolgen beschijnt, en d'aarde hun misgrepen verbergt. Wijders, zy hebben een zeer voordeelige gewoonte van zich van alderhande voorvallen en uitgangen te dienen: want het geen, dat het geval, de natuur, of enige anderé vreemde oorzaak (van de welken het getal onëindig is) wel en heilsaam in ons voortbrengt; het voorrecht van de geneeskunde is, het zelfde aan zich toe t'eigenen. Al 't geluk, dat den zieke toevalt, die onder haar staat, heeft hy van haar. De Geneesmeesters nemen tot hun voordeel alle de dingen, die my genezen hebben, en die duizent anderen, de welken hen niet tot hun bystant roepen, genezen: En wat de quade toevallen aangaat, of zy kennen de zelfden niet voor de hunden, of eigenen de schult daar af aan de zieke toe, en dit met zo ydele redenen, dat zy nooit missen in altijd een groot getal van zodanigen te vinden. Hy heeft met zijn arm bloot gelegen; hy heeft het gedruis van een wagen gehoord;

en de quaden van de hant te schuiven.

Jurnal. Set. 3.

- Rbedarum transitus ardo
Vicorum inflexu; a.
a De voorbygang der speclragens in
d'enge bocht der straten;

Men heeft een veinster geopent; hy heeft op zijn slinke zijde gelegen, of hy heeft enige benaaude gedachten in zijn hooft gehad. Kort, een woort, een droom, en een oogwenk schijnt aan hen een genoechfame verontschuldiging, om hen van schult t'ontlasten. Anders, indien 't hen lust, gebruiken zy noch deze verërgering, en dienen zich daar in met een ander middel, die nooit aan hen misfen kan, dat is dat zy, als de ziekte door de toepassing van hun geneesmiddelen groter is geworden, aan ons verzekeren dat de zelfde, zonder hun hulpmiddelen, veel meer verërgert geweest zou hebben. De geen, die zy van een verkouwenis tot een d'gelijksche koorts hebben gebracht, zou, zonder hen, een gestadige gehad hebben. Zy passen 'er niet op, schoon zy hun werk qualijk doen, dewijl de schade tot hun voordeel dient.

Zeker, zy hebben reden om van de zieke een gunstig gevoelen van de toepassing hunner geneesmiddelen te verzoeken; het moet warelijk in ernst, en gebuigzaam zijn, om zich zo vast aan inbeeldingen te hechten, die zo warelijk te geloven zijn. Plato zeide wel te recht dat het alleenlijk aan de geneesmeesters paste in alle vryheit te liegen; dewijl onze welstant van d'ydelheit en valsheit van hun beloften afhangt. Esopus, een Schrijver van zeer zeldfame uitteekentheit, en welks aartigheid van weinig menschen gekent word, is zeer aangenaam in dit dwinglandig gezach; 't welk zy over deze arme zielen aan zich trekken, die door de quaal en vrees nedergeworpen zijn, aan ons te vertonen. Want hy verhaalt van een zieke, dat hy, door zijn geneesmeester gevraagt wat werking hy van de geneesmiddelen gevoelde, die hy hem

Een gunstig
gevoelen
van de ge-
neesmidde-
len aan de
zieke ver-
zoekt.

Esopus be-
sporting
met een ge-
neesmeester

hem ingegeven had, antwoordde; ik heb zeer gezweet. Dat is goet, zeide de geneesmeester. In een andere tijd vraagde hy weër aan hem, hoe hy sedert gevaren was. Ik heb, zeide hy, zeer grote koude gehad, en zeer geschud en gebreeft. Dat is goet, zeide de geneesmeester weër. Ten dárde maal vraagde hy aan hem, hoe hy al voer. Ik gevoel dat ik zwel, als of ik de waterzucht had. Dat gaat wel, zeide de geneesmeester. Dieshalven, toen een van zijn huisgenoten hem sedert naar zijn stant vraagde, zeide hy tot hem: zeker, mijn vriend, ik sterf door de veelheit van wel te varen.

Surenge wet
in Egipten
tegen de
Geneesmeesters.

In Egipten was een gerechtigewer, volgens de welke de geneesmeester de zieke d'eerste drie dagen op gevaar en geval van de zieke onder handen nam; maar als de drie dagen voorby waren, had hy hem tot zijn last en gevaar. Want wat reden is 'er dat Eskulapius, hun meester, van de blixem getroffen is, om dat by Hip-

politus van de doot tot het leven had gebracht?

Nam pater omnipotens aliquem indignatur ab imbris. Virgil. *Æneid. lib. 7.*

Mortalem infernis, ad lumina surgere vita,

Ipse repertorem medicinæ talis, & artis,

Fulmine Phœbigenam Stygias detruisit ad undas: a

en zijn navolgers, die zo veel zielen van 't leven ter doot zenden, zouden vry gaan? Een geneesmeester roemde by Nikokles, dat zijn kunst van groot gezach was. 't Is immers waar, zeide Nikokles, dewijl gy, zonder gestraft te worden, zo veel menschen moogt doden.

Vryheit der
Geneesmeesters.

a Want d'almachtige Vader, vergramt van dat een sterffelyk mensch uit de helsche schaduwen weër tot het licht des levens verrees, sleet Febus' zoon, de vinder van zodanige geneeskunde en kunst, door zijn blixem naar de golven van Styx.

Darde Afdeeling.

Goed begin der geneesmeesters. 't Geloof van de zieke moet voor de werking der geneesmiddelen gaan. Sporeloosheit der geneesmeesters. Verscheide gevoelens van d'oorsprong der ziekten. De geneeskunde de gewichtigste en onzekerste der wetenschappen; wanneer en door wie in achtung gebracht. D'een dempt d'ander. Misgreep in de geneeskunde oorzaak van veler doot. Menigte der dingen, die daar in waar te nemen zijn. De kennis van de rechte tekenen zwaar. De wondheeling zekerder, dan de genezing der zieken. Bezondere geneeskunde van yder deel des lichaams onder d'Egiptenaars: Haars zwakheit en verandering in haar redenen; en ook in haar raden.

Goed begin
der Geneesmeesters.

Voorts, indien ik van hun raat en gevoelen had geweest, ik zou mijn lering heiliger en verborgender gemaakt hebben. Zy hadden wel begonnen; maar zy hebben niet wel geëindigt. Goden en geesten tot stichters van hun wetenschap gemaakt, een bezondere taal, en een

Pppp 2 bezon-

bezonder geschrift aangenomen te hebben, was een goed begin: hoewel de Wijsbegeerte dit gevoelen daar af heeft, dat het zothet is een mensch door een middel, die niet te verstaan is, tot zijn voordeel te raden; als of een geneesmeester beval in te nemen.

Cleer. de
Divinat.
lib. 2. cap.
64.

*Terrigenam herbigradam, domipor-
tam, sanguine cassam. a*

't Geloof
van de ziele
moet voor
de werking
der genees-
middelen
gaan.

't Was een goede regel in hun kunst, en die alle sporeloze, ydele en overnatuurlijke kunsten verzelt; dat het geloof van de zieke, door goede hoop en verzekering, voor hun kracht en werking moet gaan. Zy houden zich zo vast aan deze regel, dat zy d'onkundigste en grofste geneesmeester bequamer, en dienstiger, dan d'er varenste en onbekende, voor de geen, die betrouwen in hen heeft, achten.

Vreemde
verkiezing
van hun ge-
neesmidde-
len.

De verkiezing zelve, van hun drogen is enigzins iets heimelijk en goddelijk: de slinke voet van een schilt-pad, de pis van een hagedis, de mest van een elefant, de lever van een mol, het bloet, onder de vleugel van een witte duif getrokken; en voor ons, die van de darmpijn geplaagt zijn, (zo smadelijk handelen zy met onze elende) rotte keutelen, tot stof gestampt, en zodanige andere aperijen, die meer naar tovery, dan naar een vaste wetenschap gelijken. Ik zwijg van hun onseve getal van hun pillen, de schikking van enige dagen en viertijden van 't jaar, d' onderscheiding der uren in de kruiden tot hun geneesmiddelen te plukken, en dit bars en ernsthaftig gebaar van hun gang en gelaat, daar Plinius zelf meê spot. Ik zeg dan dat zy,

Aperijen
des genees-
meesters.

a *Aardgeboorte, kruisgang, huis-
deur, in bloet gebroken.*

hier in gemist hebben, dat zy by hun <sup>Hun mis-
treffelijk</sup> begin dit niet hebben ge-^{kreep.}
voegt, dat zy hun vergaderingen en beradingen niet heimelijker en godzaliger gemaakt hebben. Geen ongewijde moest 'er toegang hebben, ja zo weinig, als tot de verborge dienstpelingen van Eskulapius. Want door dit misbruik gebeurt het dat men, dewijl hun onbestandigheid, de zwakteit van hun bewijzen, raadsels en gronden, de scherpeit van hun krakkeelen, (die vol van haat, nijt en bezondere inzichten zijn) van yder ondedekt worden, wonderlijk blind moet wezen, zo men niet gevoelt dat men onder hun handen in groot gevaar is. Wie zag ooit dat een geneesmeester de geneesmiddel van zijn makker gebruikte, zonder iets daar by te voegen, of af te nemen? Zy verraden hun kunst daar door genoeg, en tonen aan ons, dat zy daar in meer op hun achtung, en by gevolg op hun voordeel merken, dan op de welstant van hun zieken.

De geen van hun geneesmeesters is wijzer, die in oude tijden aan hen <sup>Raat van
dat niet
meer dan
een genees-
meester
over een
zieke be-
hoort te
gaan, en
waarom.</sup> voorgeschreven heeft dat 'er niet meer dan een over een zieke zou gaan. Want indien hy niets, dat deugt, uitwerkte, zo zal 't verwijt aan de geneeskunde niet groot zijn, uit oorzaak van 't misdrijf van een enig man: in tegendeel, d' eer zal daar door te groter wezen, zo hy wel treft. Maar indien zy veel zijn, zo geven zy 't elkens een krak aan 't ambacht, om dat zy meermaals quaat, als goet doen. Zy behoorden zich te vernoegen met de gedurige onëinigheit, die in de gevoelens der voornaamste meesters, en oude Schrijvers van deze wetenschap gevonden word, de welk alleenlijk by zodanige menschen, die in de boeken geëffent zijn, bekent is, zonder

Verfcheide
gevoelens
van d'oor-
fprong der
ziekte.

De genees-
kunde de
gewichtigte
en onzeker-
fte der
wetenschap-
pen.

Wanneer
en door wie
de genees-
kunde in
ahting ge-
bracht.

aan 't volk de verschillen, en onbestandigheden van oordeel te tonen, die zy onder malkander voeden en onderhouden. Willen wy een voorbeeld van d' oude strijt der geneeskunde? Hierofilus plaatst d' oorspronkelijke oorsprong der ziekten in de vochtigheden, Erasistratus in 't bloet der slagaderen, Asklepiades in d' onzichtbare atomi, of voesjes, in onze zweetgaatjes uitsluitende, Alkmeon in d' overtolligheid, of in 't gebrek der lighamelijke krachten, Diokles in d' ongelijkheit der hoofstoffen van 't lighaam, en in de hoedanigheid van de lucht, die wy ademen, Strato in d' overvloet, raatwigheit en bederfing van 't voedsel, dat wy nemen; en Hippokrates huisvest haar in de geesten. Daar is een van hun vrienden, die zy beter kennen dan ik, die om deze oorzaak uitroept, dat de gewichtigste wetenschap, die in onzen gebruik is, gelijk de gene, dien de last van onze behoudenis en gezondheid is bevolen, by ongeluk d' onzekerste, en d' ongestadigste is, en die meest door veranderingen betwogen word. In de misrekening van de hoogte der zon, of in de misting van enige rekening der starren is geen groot gevaar: maar hier, daar 't onz geheel wezen geld, is 't geen wijsheit ons in de genade van de drijving van zo veel strijdige winden over te geven.

Voor d' oorlog van Peloponnesus was 'er niet veel bescheit van deze wetenschap. Hippokrates bracht haar in ahting; Chryssippus wierp al 't geen weërom, dat van d' ander vast gestelt was; daar na stiet Erasistratus, Aristoteles kintskint, al 't geen om, 't welk Chryssippus daar af vast gestelt had. Na hen volgden d' Empyrischen, of de genen, die d' ervarent-

heit volgen, de welken, in 't handelen van deze kunst, een geheel andere weg, dan d' ouden, gebruikte. Toen d' ahting van deze lefsten begon te verzwakken, bracht Hierofilus een ander slach van geneeskunde op de been, die op zijn beurt van Asklepiades bestreden en vernietigt wierd. De gevoelens van Themison, en sedert van Musa, en na dezen die van Vexius Valens, een vermaart geneesmeester, uit oorzaak van de kennis, die hy met Messalina had, geraakten ook op hun beurt in ahting en gezacht. De heerschappy over de geneeskunde viel in Neroos tijt in handen van Theffalus, die al 't geen, dat men in die tijt tot aan hem daar af gehouden had, vernietigde en veroordeelde. De lering van deze wierd door Krinas van Marsilien nedergeworpen, de welk tot iets nieu inbracht; dat hy alle de geneeskundige werkingen naar de dagtafelen en bewegingen der starren regelde, en instelde naar d' uur, die 't aan de maan, en aan Mercurius believen zou, 't eten, te slapen, ente drinken. Charinus, geneesmeester van deze zelfde stat Marsilien, lichte wel haast de voet aan 't gevoelen van zijn voorzaat. Deze wierp niet alleenlijk d' oude geneeskunde om verre, maar ook 't gebruik der warme baden, die men in 't openbaar, en zo veel eeuwen te voren gebruikt had. Hy deë, zelfs in de winter, de menschen in kout water baden, en dompelde de zieken in 't natuurlijk water der beken. Geen Romain had, tot an Plinius tijt, zich verwaerdigt om de geneeskunde t' oeffenen. Zy wierd door vreemdelingen en Grieken gepleegt; gelijk nu onder onze Franschen door de Latyneerders: want wy nemen, gelijk een zeer groot geneeskundige zegt, niet lichtelijk

Gevoelens
van ver-
fcheide ge-
neesmee-
sters in ach-
ting, en
vervallen.

De genees-
kunde te
Romen
door vreem-
delingen
gepleegt.

de geneesmiddel aan, die wy kennen, ja zo weinig als 't kruit, dat wy plukken. Indien de volken, van de welken wy het pokhout, salseparille, en de wortel van Sina halen, geneesmeesters hebben, hoe hoog menen wy dat zy ook, ten opzicht van de vreemdigheid, zeldenheit en dierte, onze kool en peterfelie achten? Want wie zou de dingen, die met gevaar van zulk een lange en gevarelijke reis zo verre gezocht zijn, darren verachten?

Omverping van d'oude geneeskunde, door Paracelsus en anderen.

Sedert deze oude veranderingen van de geneeskunde zijn 'er, tot aan ons, onëindige veranderingen geweest, en die ten meestendeel geheel en algemeen waren; gelijk de genen zijn, die in onze tijt van Paracelsus, Fioravanti en Argenterius voortgebracht worden: want zy veranderen niet alleenlijk een geneesmiddel, maar, volgens 't geen, dat men tot my zegt, het geheel gestel, en bestiering van 't lighaam der geneeskunde, en beschuldigen de genen van onwetenheit en bedroch, die tot aan hun tijt belijdenis daar af hebben gedaan. Ik geef aan u te bedenken hoe 't mer de arme zieke gestelt is. Indien wy noch verzekert waren dat het ons, als zy zich vergiffen, niet zou schaden, als 't ons geen voordeel deë, zo zou 't noch een redelijke handel zijn dat men zich waagde om goet te verkrijgen, zonder zich in gevaar van verlies te begeven. Esopus verhaalt dat zeker man, een zwarte slaaf gekocht hebbende, en achtende dat deze verwe hem by ongeval, en door quaad onthaal van zijn voorgaande meester overgekomen was, hem naerstiglijk niet veel baden en dranken deë bezorgen, en dat daar uit sproot dat de Moor niet alleenlijk niet beter van verwe wierd, maar ook gantschelijk zijn voorgaande gezondheid verloor.

De moorman wit te willen maken schadelijk.

Hoe dikwijls gebeurt het ons, dat wy zien dat de geneesmeesters de doot van hun zieken aan malkander verwijten? Ik heb geheugenis van een gemene ziekte, die, enige jaren geleden, in enige steden van mijn buurt zeer gevarelijk en dodelijk was. Toen deze bui, die een ontellijk getal van menschen wechgevoert had, over en voorby was, gaf een der vermaatste geneesmeesters van 't geheel geweest een boekje uit, dat van deze zaak handelde, daar in hy betoont dat hy van gevoelen verandert is, zo veel d'adeling aangaat, en belijdt dat het een der voornaamste oorzaken van 't verlies is, dat daar door overgekomen was. Wijders, hun Schrijvers achten dat 'er niet een enige geneesmiddel is, die niet enig hinderlijk deel herft. Indien dan de geneesmiddelen, die dienstig voor ons zijn, ons enigins hindere, wat zullen dan de genen doen, die men gantsch ontijdiglijk aan ons gebruikt?

Misgreep in de geneeskunde oorzak van veler doot.

Wat my aangaat, al was 'er niets anders, ik acht dat het voor de genen, die de smaak van de geneesmiddelen haten, een gevarelijke en nadeelige poging is hen op zulk een onbequame tijt, en met zulke een grote tegenheit in te nemen; en ik geloof dat dit de zieke in een tijt, daar in hy de rust zo nodig heeft, wonderlijk op de proef stelt. Daar by, als men de gelegentheden aanmerkt, op de welken zy gemenelijk d'oorzaak onzer ziekten vesten, zo bevind men dat zy zo gering en teder zijn, dat ik daar uit redeneer, dat een kleine misgreep in de schikking van hun drogen ons grote hinder kan toebrengen. Nu, indien de misrekening van de geneesmeester gevarelijk is, zo gaat het ons kwalijk: want het gebeurt lichschelijk dat by 'er weer toe vervalt. Hy behoef

heeft te veel stukken, aanmerkingen en omstandigheden, om zijn oogmerk wel te bereiken. Hy moet d'aarten natuur van de ziekte, zijn matiging, vochtigheden, neigingen, werkingen, gedachten en inbeeldingen zelve kennen. Hy moet van d'uitterlijke omstandigheden, van de natuur, plaats, geteltenis van de lucht, en van de tijt, van de stant der planeten, en hun invloeyingen verzekert wezen. Hy moet in de ziekte d'oorzaken, de tekenen, de neigingen, en de bequame dagen weten; gelijk ook in de kruiden het gewicht, de kracht, het lant, de gestalte, d'ouderdom, en de geschiktheit. Hy moet alle deze stukken evenredig kunnen maken, en met malkander vergeeijken, om daar af een volmaakte mengeling te maken. Indien hier aan iers gebreect, indien 'er van zo veel raden een enige is, die hapert, zo is 'er genoeg om ons te dempen. God weet hoe zwaar de kennis van 't meeste deel dezer delen is. Want tot een voorbeeld, hoe zal hy het eijde teken van de ziekte vinden; dewijl yder ziekte machtig tot een onëindig getal van tekenen is? Hoe veel strijden en twijffelingen hebben zy onder malkander over 't oordeel der piffen? Andersins, waar uit zou dit gedurig kraakceel spruiten, 't welk wy over de kennis van de quaal onder hen zien? Hoe zouden wy dit gebrek, van 't een voor 't ander te nemen, daar zy zo dikwijls in vallen, kunnen mijden.

In de qualen, die ik gehad heb, hoe weinig zwaarigheit dat 'er ook in was, heb ik nooit drie gevonden, die enig daar in waren. Ik aanmerk liever de voorbeelden, die my raken. Te Parys werd onlangs, door 't bevel van de geneesmeesters, een Edelman gesneden, in welks blaas zo wei-

nig, als in mijn hant, een steen wierd gevonden. In de zelfde stat wierd ook een Bisschop, mijn grote vrient, ernstelijck door het meeste deel der geneesmeesters, die hy tot zijn raat had ontboden, verzocht, dat hy zich zou doen snijden; ik zelf, op 't vertrouwen van een ander steunende, hielp hem daar in overreden. Toen hy overleden en geöpent was, bevond men dat hy geen quaal had, dan in de nieren. Zy zijn in deze ziekte minder te verschonon, om dat zy enigins te voelen is. De wondheeling schijnt my die halven veel zekerder te zijn, om dat zy 't geen, dat zy doet, ziet en handziet te deelt: daar in is minder te ramen, en te giffen. De geneesmeesters hebben geen baarmoederpiegel, die hen onze harssenen, onze long, en onze lever opent.

De beloften zelve van de geneeskunde zijn ongelooffelijck. Want zy, in verscheide en strijdige toevallen, die ons dikwijls te gelijk parssen, en die als een noorzakelijcke overëenkoming hebben, gelijk de hitte van de lever, en de koude maag, te verzorgen hebbende, maken ons vroed, dat van hun samenmengselen, die zy ons ingeeven, dit de maag verwarmen, en 't ander de lever verkoelen zal: aan 't een word bevolen recht naar de nieren, ja tot in de blaas te gaan, zonder zijn werking ergens anders te tonen, en in deze lange weg, die vol van bochten en kromten is, zijn krachten en eigenschappen te bewaren, tot dat het aan die plaats is gekomen, tot welks dienst het, door zijn verborge macht, geschikt is. 't Een zal de harssenen opdrogen; en 't ander de long vochtig maken. Is 't niet zeker slach van razerny, te verhopon dat, als men van alle deze menigte een mengeldrank gemaakt heeft, deze krachten

De wondheeling zekerder dan de ziekten te genezen.

De beloften der Geneesmeesters ongelooffelijck, en waarom.

De kennis van de rechte tekenen der ziekten zeer zwaar.

Verkeert oordeel van inwendige gebreken.

zich uit deze mengeling en verwarring zo zullen verdeelen, dat zy zo verscheide bevelen zullen uitvoeren? Ik zou ten hoogsten vrezzen dat zy hun pleitstukken zouden verliezen, of verwisselen, en hun plaatsen in roer stellen. En wie zou zich kunnen inbeelden dat, in deze vochtige menging, de krachten ook niet bederven, zich vermengen, en veranderen?

Hoe dan, als d' uitvoering van dit bevel van een ander dienaar afhangt, aan welks geloof en genade wy noch eens onz leven overgeven? Gelijk wy kleermakers en kousmakers hebben, om ons te kleden, en daar afbeter gedient zijn, als yder zich alleenlijk met het zijne bemoeit, en zich enkelijker en korter aan zijn wetenschap verbind, dan zodanig een snijder, die alles aanvangt; en gelijk, om ons te voeden, de Grotten, tot meer gerijf, onderscheide ampten van kokers en braders hebben, t welk een kok, die op alles acht neemt, niet zo nauwkeuriglijk zou kunnen uitvoeren: zo hadden d' Egipstenaars ook reden om, tot onze genezing, dit algemeen ambacht van geneesmeester te verwerpen, en dit ampt tot yder ziekte te verdeelen, en aan yder deel des lichaams zijn werkmeeftter te geven; want door deze middel wierd dat gedeelte bequamelijker, en met minder verwarring gehandelt, om dat bezonderlijk daar op gezien wierd. D' onzen denken niet eens dat de geen, die alles verzorgt, niets verzorgt, en dat de gehele bestiering van deze kleine werrelt voor hen te hard om te verteren is. Terwijl zy vreesden de loop van een, die de rode loop had, te stempen, om niet de koorts in hem te veröorzaken, doodden zy my een vriend, die meer waardig was dan zy alle, hoe veel zy ook zijn. Zy we-

gen hun giffingen tegen de tegenwoordige qualen, en, om de harffenen niet tot nadeel van de maag te genezen, quetsen de maag, en verörgeren de harffenen, uit oorzaak van deze gemengelde en strijdige drogen.

Wat de verscheidenheit en zwakheit van deze kunst aangaat, zy blijkt hier meer, dan in enige andere. De dingen, die openen, zijn niet voor een mensch, die darmpijn heeft, om dat zy, de wegen openende, en ruimer makende, de taje stoffe, van de welke het graveel, en de steen groeit, voortstuwen, en het geen, dat in de nieren begint te vergaderen, en hard te worden, neerwaarts drijven. De dingen, die openen, zijn gevarelijk voor een mensch, die darmpijn heeft, om dat zy, de wegen opende en ruimer makende, de stoffe, die bequaam tot het graveel is, maar de nieren drijven, die de zelfde, om de neiging, die zy'er toe hebben, gaerne ontfangen: en dieshalven is 't byna onmogelijk dat zy niet veel van 't geen behouden, dat men derwaarts gedreven heeft. Wijders, indien'er by geval enig lichaam word gevonden, 't welk wat groter is, dan het wezen moet om deur alle deze engten te geraken, daar het deur moet, om het uit te drijven, zo zal dit lichaam, door deze openende dingen los geraakt, en in deze enge deurgangen geraakt, als het de zelfden stopt, een zekere en zeer pijnelijike door veröorzaken.

Zy hebben een gelijike bestandigheit in de raden, die zy van onze bestiering van leven aan ons geven. 't Is gelijik ook in haar raden. goer dat wy dikwijls piffen; want wy zien by ervarentheit dat, als wy onz water stil laten, wy dikwijls middel daar aan geven om zich van zijn uitwerpselen en geest t' ontlasten, die daar na tot stoffe van de steen in de blaas

Bezondere geneeskunde van yder deel des lichaams onder d' Egipstenaars.

blaas zal dienen. 't Is niet goet dat wy dikwijls piffen, want de zware uiterwerpfelen, die onz water meefleept, zullen niet wechragen, zo'er geen drift by is, gelijk wy by ervarentheit zien dat een froom, die met grote Inelte afloopt, de plaats, daar hy deurloopt, veel zuiverlijker veegt, dan de loop van een zachte en flaauwe beek doet. Desgelijks, 't is goet dikwijls met de wijven te doen te hebben; want dat opent de wegen, en drijft het graveel en zant af: 't is ook wel quaat; want het verhit, vermoeit en verzwakt de nieren. 't Is goet zich in warme wateren te baden, om dat dit de plaatfen, daar 't zant en en de fteen ftijl legt, verzacht en vermurwt: 't is ook quaat, om dat dit gebruik van uitterlijke bitte aan de nie-

ren behulpfaam is om de ftoffe, die zich daar gevoegt heeft, te verharden, en tot fteen te maken. Voor de genen, die zich in de baden begeven, is 't gezonder's avonts weinig t'eten, op dat de drank der wateren, die zy in de volgende uchtent zullen nemen, meer werking zou doen, als zy de maag ydel en onbelemmert vinden. In tegendeel, 't is beter weinig voor 't middagmaal t'eten, om de werking van 't water, die noch niet geheel gedaan is, niet te fteuren, en na deze arbeit de maag niet zo haaftiglijk te belaften, en om 't ampt van te teren aan de nacht te laten, die 't beter kan doen, dan de dag, daar in 't lighaam, en de geeft in gedurige beweging en werking zijn.

Vierde Afdeeling.

Montaignes gevoelen van de badftoven. Verscheide gebruik daar af, by verscheide volken. Oude en oprichte zeden van zeker volk, door geleerden verbaftert. Bokken bloet goet voor 's graveel geächt. Stenen in de pens van een bok gevonden. Montaignes gebruik van de geneesmeesters, die zelve dikwijls het gebruik der geneesmiddelen verwerpen. Hoe de Babyloniers hun zieken genezen. Quinte Essence, en wat het is. Melaastfche met wijn te drinken genezen. Op ervareniffen by geval niet te vertrouwen. Tegenwoordig lof boven het toekomende te stellen. Door gefchriften achtung na de doot te willen verkrijgen is grote dwaasheit. Vonden der geneesmeesters in ons af te wijzen. Perikles antwoordt in zijn ziekte. Gezondheit boven eer te stellen.

Zie daar hoe zy, in alle hun redenen, op onze kosten fpeelen en deunen. Zy zouden my niet een enig voorftel konnen doen, daar ik niet een van gelijke kracht tegen zou konnen stellen. Dat men dan niet tegen de genen raaft en tict, die in deze verwarring zich zoe-

relijc naar hun luft, en naar de raat der natuur laten leiden, en zich aan 't gemeengeval overgeven. Ik heb, Montaignes gevoelen van de badftoven. by voorval van mijn reizen, byna alle de vermaarde baden van 't Christendom gezien, en hen federt enige jaren beginnen te gebruiken. Want ik acht het baden in 't algemeen gezond

en heilsaam, en geloof dat wy in geen kleine ongemakken vallen, zo veel onze gezondheid aangaat, om dat wy deze gewoonte hebben verlaten, die algemeenlijk in de voorgaande tijt byna in alle volken onderhouden wierd; en veel hebben noch voor een gewoonte, dat zy hun lighaam alle dagen wasschen. Ik kan my niet anders inbeelden, dan dat wy het t' erger hebben, om dat wy onze leden dus verkorf, en onze zweëigaten dus met vuilgheit verstoppt houden. En wat hun drinking betreft, het geval heeft voorêerst gemaakt dat zy geensins tegen mijn smaak strijden. Ten tweeden, zy is naturelijk en enkel, en, zo zy vergeefs is, ten minsten niet gevaerlijk. Ik neem hier toe tot mijn waarborg deze onzijdigheit van volken van alderhande slach en naturen, die daar te zamen kooft. En hoewel ik 'er geen bovengewone en wonderdadige uitwerking heb gevonden, maar dat ik, de zaak een weinig naestlijker onderzoekende, dan gemeenlijk geschied, alle de geruchten van zodanige werkingen, die in deze plaatfen gestroot worden, en die men daar geloof, (dewijl de wertelt zich lichtelijk in 't geen, dat hy begeert, jaat bedriegen) zonder groot en valsch heb bevonden; zo heb ik echter ook weinig menschen gezien, die door 't gebruik dezer wateren verërgert zijn. Men kan, zonder verkeetheit, deze getuigenis niet aan hen weigeren, dat zy de gragste opwekken, tot de tering behulpzaam zijn, en ons enige nieuwe wakkerheit byzetten, zo men niet al t' afgemat van krachten daar uit gaat; 't welk ik afraad te doen. Zy zijn niet machtig om een zware nederstorting te weren, Zy konnen een lichte neiging ondersteunen, of tegen de dreiging van enige ont-

steltenis verzorgen. De gese, die t' niet wakkerheit geuoech bybrengt, om 't vermaak der gezelschappen, die men daar vind, en de wandelingen en oefeningen te genieten, daar de schoonheit der plaatfen, in de welken deze wateren gemeenlijk zijn, ons toe nodigt, verliest zonder twiifel het beste en zekerst deel van hun uitwerking. Ik heb dieshalven tot aan deze tijt verkozen my by de zodanigen te houden, en hen te gebruiken, die de meeste gemakelijkheid van plaats, bequaamheit van woning, lijfucht en gezelschappen hebben: gelijk in Frankryk de baden van Bagnieres, op de grenzen van Duinslant en Lotteringen de genen van Plombieres, in Switserlant die van Baden, in Tofkane de genen van Lukes, en bezonderlijk die van *della Villa*, die ik meermaals, en in verscheide tijden gebruikt heb.

Baden in
verscheide
landen.

Yder volk heeft besondere gevoelens, aangaande hun gebruik, en geheel verscheide wooten en vormen van zich daar af te dienen, en, naar d'ervarentheit, die ik 'er af heb, byna met gelijke uitwerking. Het drinken daar af word geensins in Duitslant aangenomen. Zy baden zich voor alle ziekten, en weemelen in 't water, byna van d'een, tot aan d' andere zoon. Als zy in Italien negen dagen daar af drinken, baden zy zich ten minsten darig; en zy drinken gemeenlijk het water met andere drogen gemengt, om des zelfs werking te hulp te komen. Hier beveelt men aan ons te gaan wandelen, om het te doen teren; daar houd men hen in 't bad, in 't welk zy 't ingenomen hebben, tot dat zy 't weft hebben geloft, terwyl zy hen geduriglijk de buik en voeren verwarmen. Gelijk de Duitschen dit voor hen bezonder hebben, dat zy zich in 't algemeen

Verscheide
gebruik der
verscheide
volken.

gemeen doen prikken en koppeten in 't bad, zo hebben d'Iraïanen hun *doccie*, die zekere geuten van dit warm water zijn, 't welk zy deur buizen leiden; en baden des uchtens, en na de middag de tijt van een uur of het hoofd, of de borst; of enig ander deel des lichaams, met het welk zy te doen hebben, een gehele maant lang. Daar zijn ontellijke andere verscheide gewoonten in yder gewest; of, om beter te zeggen, daar is byna geen gelijkheit van d'een met d'ander. Zie daar hoe dit deel van de geneeskunde, tot het welk alleen ik my begeben heb, hoewel'er de minste kunst in gelegen is, echter een groot deel van de verwarring en onzekerheit heeft, die men overal in deze kunst ziet. De Dichters zeggen alles, dat zy willen, met meer nadruk en bevallijkheit, gelijk deze twee puntdichten getuigen.

Montaigne
tot de baden
geuegen.

Ansen E.
fig. 73.

Alcon hesterno signum Jovis atigit.

Ille

Quamvis marmoreus, vim patitur medici.

Ecce hodie jussus transferri ex aede vestra,

Effertur, quamvis sit Deus atque lapis. 2

En 't ander:

Martial.
lib. 6. Epigr.
53.

*Lotus nobiscum est hilavis, coenavit
& idem?*

Inventus mane est mortuus Andragoras.

*Tam subito mortis causam, Faustine,
requiris?*

In somnis medicum viderat Herocratem. b

2 Alkon heeft gister Jupiters beels aangeraake, 't welk, schoon van marmere, de poging van de geneesmeesters lijd: en dewijl men heden bevelen heeft dat men

Ik zal hier op twee vertellingen doen. De Vryheer van Kanpene en Chalosse, en ik hebben gezamenlijk het recht van d'inzetting in zekere Prove, die zich wijt uitstrekt, en, aan de voet van onze gebergte gelegen, *la Hontan* genoemd word. 't Is met d'inwoonders van dit gewest gelijk men van de genen van het dal van Angrougne zegt. Zy leefden op een bijzondere wijze. Hun gewoonten, kledingen en zeden waren bijzonder. Zy wierden naar zekere bijzondere wetten en gebruiken, van vader op zoon overgegaan, befliert, en verbonden zich daar aan zonder andere dwang, als door die van d'eerbiedigheit van hun gewoonte. Deze kleine Staat was van alle ontheit af in zulk een gelukkige stant gebleven, dat geen geburig rechter ooit bemoeit had geweest om onderzoek op hun zaken te doen. Zy hadden nooit voorspraak gebruikt, om bericht aan hen te geven, noch vreemdeling geroepen, om hun twisten te blusfchen. Men had nooit iemand van dit gewest zien beedelen. Zy vloden de huwelijken en handel van d'andere werelt, om de zuiverheit van hun burgerlijke bestiering niet te veranderen, tot dat, gelijk zy verhalen, een van hen, by geheugenis van hun ouders, van een edele eerzucht aangeprikkelt, in de zin kreeg, om zijn naam in aching

Oude en
oprechte
zedes van
zeker volk.

's uit zijn oude tempel zou voeren, zo word het nitgevoert, schoon het God en steen is.

b Andragoras heeft zich vrolijk met ons gebaad, en zijn maants met ons gehouden; en 's uchtens is hy doot gevonden. Faustina, vraagt gy naaz d'oorzaak van zulk een schuchtiige doot? Hy had in zijn slaap de geneesmeester Herocrates gezien.

Q999 2

en

door ge-
leerden ver-
basterd;

en voor
namelijk
door een
geneesmees-
ter.

Longe en
volkome
gezondheit
door 't ge-
bruik van
geneesmid-
delen ont-
steit.

en gezach te brengen, een van zijn kinderen tot meester Jan, of meester Pieter te maken. Hy dan, hebbende een van zijn zonen in een geburige stat doen onderwijzen, maakte hem eindelijk Dorpnotaris. Deze, groot geworden, begon hun oude gewoonten te verfmaden, en heerde de pracht der lantschappen, aan deze zijde geladen, in 't hooft te steken. Hy ried aan een zijner lantgenoten, dien men een geit onrvoet had, dat hy van de koninklijke rechters daar omtrent recht verzoeken zou, en dus van d'een by d'ander, tot dat hy alles verbastert had. Op dit bederf, zeggen zy, volgde terfont een ander van erger gevolg, door middel van een geneesmeester, die lust kreeg om een van hun dochters te trouwen, en by hen te wonen. Deze begon aan hen eerselijck den naam van koortsen, verkoudenissen, verzwearingen, en de staat van 't hart, des levers, en van 't ingewant te leren; een wetenschap, de welke tot aan die tijt verre buiten hun kennis had geweest. In plaats van look, daar meê zy geleert hadden alderhande qualen, hoe zwaar en heftig zy ook waren, te verdrijven, gewende hy hen, voor een hoeft, of versnotting, de vreemde mengselen te gebruiken, en begon zijn handel te drijven, niet alleenlijck met hun gezondheid, maar ook met hun doot. Zy zweren dat zy slechts van die tijt af bemerkten hebben dat de koude lucht hun hooft zwaar maakte, dat het drinken hen hinderde als zy heet waren, en dat de winden van de herffst zwaarder, dan de genen van de lenten zijn; dat zy, sedert het gebruik van deze geneesmiddelen, zich van een grote menigte van ongewone ziekten gedrukt bevonden, en dat zy een algemeen verval in hun oude wakkerheit bemerkten, en

bepseuren dat hun leven de helft verkort is. Zie daar d'eerste van mijn vertellingen.

D'andere is dat ik, eer ik graveelijck wierd, by veel menschen groot werk van bokke bloet maken horende, als van een hemelsch Manna, in deze leste eeuwen tot bewaring en onderhouding van 't menschelijk leven gezond, en verstaande dat verstandige lieden daar af spraken, als van een wonderlijcke geneesmiddel, en onfaillbare werking; dat ik, zeg ik, die altijt gedacht heb dat ik voor alle ongevalen bloot stond, die alle andere menschen konnen treffen, vermaak schiep in my, by volkome gezondheid, van dit wonder te verzorgen; en ik beval dat men tot mijnent een bok, volgens het gebruik, zou voeden: want men moet hem in de heetste somermaanden afscheiden, niets anders dan openende kruiden, en witte wijn aan hem geven. Ik vervoegde my by geval tot mijnent in die dag, daar in hy gedoot zou worden. Men quam aan my zeggende dat mijn kok in zijn pens twee of drie grote bollen vond, die onder 't voer, dat hy geeten had, tegen malkander stieten. Ik was zo nieuwgierig, dat ik alle dit ingewant voor my deê brengen; en ik deê dit grof en dik vel deursnijden. Daar quamen drie lighamen uit, die zo licht als sponzen waren; in voegen dat zy hol sthenen, maar andersins van buiten hard en vast, en met spikkels van veel vate verwen. D'een was volkomeelijck ront, gelijk een kleine bol; d'anderen twee waren niet zo groot, noch zo ront, maar het schein dat zy zodanig wierden. Ik ondervraagde de genen, die gewent zijn deze beesten t'openen; en bevond dat dit een toeval is, 't welk selden voorkomt. 't Is waarschiynelijck dat dit stenen zijn, die d'on-

Bokke
bloet, en
zijn werking
voor de ge-
veeligen.

Stenen in
't ingewant
van een bok
gevonden.

d' onzen gelijken. En indien dit dus is, zo is 't wel een ydele hoop voor de graveeligen, dat zy hun geneezing uit het bloet van een beest willen halen, dat zelf van een gelijke quaal zou sterven. Wil men zeggen dat het bloet van de besmetting niet weet, en dat zijn gewone kracht daar door niet verandert? 't Is eerder te geloven dat 'er in een lighaam niets groeit, dan door d' overëenstemming en gemeenschap van alle de delen. De klomp werkt in 't geheel, schoon 'er 't een gedeelte meer toe doet dan 't ander, naar de verscheidenheit der werkingen. Daar is dieshalven grote waarschijnlijkheit dat 'er in alle de delen van die bok enige steenmakende hoedanigheit heeft geweest. Ik was nieuwsgierig naar deze ervarentheit, niet zo zeer om 't aanstaande, en voor my, als wel om dat tot mijnt, gelijk in veel huizen, de wijnen dusdanige geneesmiddelen vergaderen, om aan 't volk daar meê te hulp te komen, terwijl zy een zelfde geneesmiddel voor vijftig zieken gebruiken, en zodanig een geneesmiddel, die zy niet voor haar zelve nemen, en echter veel goede uitgangen daar af bekomen.

Geneesmeesters eerwaardig, en waarom,

Voorts, ik eer de geneesmeesters, niet, volgens het gebod, om de nootzakelijkheid; want tegen deze plaats stelt men een ander van de Profeet, die de Koning Afa bestrafte, om dat hy zijn toevlucht tot de geneesmeesters had genomen: maar om hen zelve; dewijl ik veel eerlijke lieden, en die beminnswaardig waren, onder hen gezien heb. Ik heb 't niet op hen geladen, maar op hun kunst. Ik geef hen hier in geen groot ongelijk, dat zy hun voordeel met onze zothet doen; want het meeste deel des werrelts doet dus. Veel bezigheden, die

minder, en niet zo waerdig zijn als hun ampt, hebben geen andere gront en steun, dan de gemene misbruiken. Ik doe hen by my komen, als ik ziek ben, zo zy wel treffen, en verzoek van hen onderhouden te worden; en ik betaal hen gelijk d' anderen. Ik geef aan hen wet van my te gebieden dat men my warm zal houden, zo ik het liever dus, dan anders begeer. Zy mogen uit de look en latuw het geen, dat hen beliest, verkiezen, om mijn warmoes af te maken, en de witte, of rode wijn bevelen; en dus met alle andere dingen, die voor mijn lust en gebruik eveneens zijn. Ik weet wel dat zulks voor hen gantschelijk niets is, om dat de wrangheit en vrcemde smaken toevallen van d' eige wezentheit der geneeskunde zijn. Lykurgus beval de wijn voor de Lacedemoniers, die ziek waren. Waarom? om dat zy, gezont zijnde, het gebruik daar af haaten: gelijk een Edelman, mijn gebuur, de zelfde tot een zeer nutte geneesmiddel in zijn koortsen gebruikt; om dat hy van natuur een dodelijke afkeer daar af heeft.

Hoe Moncaigne hen gebruikte.

Lykurgus belast in ziekten zijn te gebruiken.

Hoe veel vind men onder hen, die van mijn aart en natuur zijn, en de geneeskunde tot hun gebruik verfmaden, en de gewoonte van een vry leven nemen, 't welk gantschelijk tegen 't geen strijd, dat zy aan anderen bevelen? Wat is dit anders, als onze eenvoudigheit in 't heimelijk te misbruiken? Want zy hebben hun leven en gezondheid zo lief, als wy d' onze; en zy zouden hun uitwerkselen naar hun leven schikken, zo zy zelve de valsheit daar af niet kenden. De vrees voor de doot en pijn, 't ongedult in de quaal, en een verwoede en onbescheide dorst naar de geneezing verblinden ons dus. 't Is loutere blohartigheit, die ons week

De geneesmiddelen van veel geneesmeesters zelve tot hun gebruik verfmada.

en murw in onz geloof maakt. Het meeste deel echter geloof niet zo veel, als het lijd en doen laat: want ik hoor hen klagen, en daar afspreken, gelijk wy. Maar zy komen eindelijk tot dit besluit: Wat zou ik dan doen? als of 't ongeduld uit zich enige beter hulpmiddel was, dan 't gedult. Is 'er iemand van de genen, de welken zich tot deze elendige onderwerping hebben laten voeren, die zich niet gelijkelyk voor alderhande bedriegerij overgeeft? die zich niet in genade van alle de genen begeeft, de welken zo onbeschaamt zijn, dat zy belofte van genezing aan hem geven?

Zleken der Babyloniers op de markt gebracht, en waarom,

Alle menschen geneesmoesters.

Yder wil zijn geneesmiddel aan anderen gebruiken.

De Babyloniers brachten hun zieken op de markt; het volk was de geneesmeester. Yder van de voorbygangers had uit beleeftheit en mededogen, naar hun staat te vragen, en, naar hun ervarentheit, enig heilsaam bericht aan hen te geven. Wy doen zelden anders. Daar is niet zulk een onnozel wijsje, welks mengsel en toestellingen wy niet gebruiken: en indien ik, volgens mijn natuur, enige daar afaan te nemen had, ik zou liever deze, dan enige andere geneesmiddel, gebruiken, om dat men ten minsten geen schade daar af te vrezen heeft. Men moet van alle de volken het geen zeggen, 't welk Homerus en Plato van d' Egiptenaars zeiden, namelijk dat zy alle geneesmeesters waren. Daar is niemand, die zich niet van enige geneesmiddel beroemt, en die de zelfde niet aan zijn gebuur waagt, zo hy hem daar in wil geloven. Ik was onlangs in een gezelschap, daar iemand, ik weet niet wie, van mijn kennis de tijding van zeker slach van pillen bracht, die van hondert en misschien meer kruiden gemaakt waren. Hier uit onstond een

zonderlinge vreucht en troost. Want wat klip zou 't geweld van zulk een veelvoudige beukery kunnen tegenstaan? Ik hoor echter uit de geen, die een proef hier af genomen hebben, dat het minste graavel zich niet daar af beweegt.

Ik kan niet van dit papier scheiden, voor dat ik 'er noch dit af zeg, namelijk hier op, dat zy d' ervarentheit, die zy van hun geneesmiddelen genomen hebben, tot waarborg van de zekerheit daar af stellen. Het grootste deel, en, gelijk ik geloof, meer dan de twee derde delen der geneesmiddelige krachten bestaan in de *quinte essence*, of in de verborge kracht der Enkelden, van de welken wy geen ander onderwijs kunnen hebben, dan 't gebruik. Want *quinte essence*, of *vijsde wezenheit* is niets anders, dan een hoedanigheid, van 't welk wy niet d' oorzaak door onze reden kunnen vinden. In zodanige proeven ben ik vernoegt de genen t' ontfangen, die zy zeggen door inblazing van enige geeft ontfangen te hebben; want wat de wonderdaden aangaat, ik raak 'er nooit aan: of wel zodanige proeven, die uit de dingen getrokken worden, de welken om andere inzicht dikwijls tot onz gebruik komen: gelijk dan, als in de wol, daar meê wy ons gemenelyk kleden, by toeval enige verborge opdrogende kracht word gevonden, die de voer van 't mildier geneest, en als in de radys, die wy tot voedfel nuttigen, enige openende werking word gevonden.

Een meelaarsche genezen met wijn te drinken.

Galenus verhaalt dat zeker meelaarsche, door middel van de wijn, die hy dronk, genezen wierd, om dat by geval een adderslang in 't vat gekropen was. Wy vinden in dit voorbeeld de middel, en een beleid, dat naar waarschijnlijkheit met deze ervaren-

rentheit overeenkomt; gelijk ook in de genen, daar men, door 't voorbreuk van enige beesten, toegekomen is. Maar in 't meeste deel der andere ervarenheden; daar toe zy, gelijk zy zeggen, door 't geval zijn gekomen, en van de welken zy, gelijk zy be-lijden, geen andere geleide, dan 't geval, hebben gehad, vind ik de voortgang van dit onderwijs ongelooflijk. Ik aanmerk de mensch als het onëindig getal der dingen, planten, dieren en metalen rondom hem aanschouwende. Ik weet niet waar ik hem zijn proef zal doen beginnen. En als hy, volgens zijn eerste verbeelding, zich tot een elantshoorn keert, (daar men een licht en gemakkelijk geloof toe lenen moet) zo zal hy zich in zijn tweede werking niet minder belemmert vinden. Men stelt hem zo veel ziekten, en zo veel omstandigheden voor, dat, eer hy tot de zekerheit van dit stuk is gekomen, daar de volmaaktheit van zijn ervarentheit toe geraken moet, het menschelijk verstant buiten 't spoor geraakt; gelijk ook eer hy, in deze onëindigheit der dingen, gevonden heeft wat deze hoorn, en in deze onëindigheit van ziekten, wat de vallende ziekte is: daar beneffens zo veel gesteltenissen in de naargeestige, zo veel derhande gerijden in de winter, zo veel volken onder de Franschen, zo veel bejaartheiden in d'ouderdom, zo veel hemelsche veranderingen in de samenvoeging van Venus en Saturnus, en zo veel delen van 't ligbaam in de vinger. Als hy niet door redenering, noch door gissing,

noch door voorbeeld, noch door goddelijke ingeeving, maar alleenlijk door de beweging van 't geval geleid is, zo moet dit door een geval, dat volmaaktelijk kunstig, geregelt en wel geschikt is, geschied wezen. Wijders, schoon de geneezing al gevolgt was, hoe kan men zich verzekeren dat de quaal niet tot op het hoogste was gekomen, of dat zulks door de werking van 't geval was, of door de kracht van enig ander ding, dat hy in die dag geëten, gedronken, of aangeraakt had, of door de verdienste der gebeden van zijn grootmoeder? Dat meer is, schoon deze proef al volkomen was, hoe dikwijls zal men bevinden dat zy hervat is? gelijk ook deze lange reeks van geschakelde gevallen en bejegeningen, om een regel daar af te maken? Als men besluit hier over genomen heeft, door wie is 't geschied? Van zo veel duizenden van menschen zijn'er nauwelijks drie, die zich bemoejen met hun ervarenheden op te schrijven. Zal 't lot even in deze tijd een van hen bejegt hebben? Wat dan, zo een ander, en zo hondert anderen strijdige ervarenissen hebben gevonden? Misfchien zouden wy'er enig licht in zien, zo alle d'oordeelen en redeneringen der menschen aan ons bekend waren. Maar 't is geen reden dat drie gesuigen, en drie geneesmeesters het menschelijk geslacht bestieren. De menschelijke natuur moest hen uitgekozen en afgevaardigt hebben; en zy moesten door uitgedrukte last tot onze rechtters gestelt zijn.

Aan Mevrouw van Duras.

MEwrou, gy vond my onlangs in deze staat, dat gy my quaamt be-
zoeken. Dewijl 't zal kunnen wezen dat deze wanfchikkelijkheden somtijts

Ervarentheit daar men by geval toegekomen is, ongelooftelijk.

Onzekerheit in de ervarentheden.

tijts in uw handen komen, zo wil ik ook dat zy getuigen dat de Schrijver daar af zich grotelijks geëert gevoelt over de gunst, die gy aan hem zult bewijzen. Gy zult er dit zelfde ge-
laar, en deze zelfde zwier in vinden, die gy in zijn ommegang gezien zult hebben. Schoon ik enige andere, dan mijn gewone wijze, en enige andere eerlijker en beter vorm had konnen nemen, ik zou 't niet gedaan hebben: want ik wil uit deze geschriften niets halen, dan dat zy my naturelijk aan uw geheugenis vertonen. Mevrouw, deze zelfde gesteltheden en vermogens, die gy met veel meer eer en heusheit waargenomen en ontfangen hebt, dan zy verdienen, wil ik, doch zonder verandering, in een vast en bestendig lighaam plaatfen, 't welk enige jaren, of enige dagen na my kan duren, daar gy hen vinden zult, als 't u zal believen de geheugenis daar af te vervaarschen, zonder andersins de moeite te nemer van daar aan te gedenken; gelyk zy 't ook niet waardig zijn. Ik wensch dat gy in de gunst van uw vriendschap tot my volhard, volgens de zelfde hoedanigheden, door welker middel zy voortgebracht is. Ik zoek niet dat men my liever heeft, en hoger acht als ik doot ben, dan terwijl ik leef. Tiberius aart is belachelijk, en echter gemeen; hy was meer bezorgt om zijn achting tot in d' aansaande tijt uit te strekken, dan om zich by de menschen van zijn tijt geacht en aangenaam te maken. Indien ik van 't getal der genet was, aan de welk de werelt lof kan geven, ik zou hen voor de helft quijtschelden, zo hy met gereet gelt betaalde: dat hy rontom my het lof meer dik dan lang, en voller, dan gedurig ophoop; dat het onbeschroomdelyk met mijn kennis verdwyn, en als dit

zoet geluit mijn oren niet meer zal treffen. 't Zou zothet zijn, zo ik, vaerdig staende om de handel en gemeenschap der menschen te verlaten, my door een nieuwe aanbeveling by hen voordeê. Ik acht niet die goederen, de welken ik niet tot mijn levensgebruik heb konnen besteden. Ik wil de geen, die ik ben, ergens anders, dan op 't papier wezen. Mijn kunst en naerftigheid zijn besteed om my zelf te doen gelden: mijn oeffeningen om my te leren doen, niet om te schrijven. Ik heb al mijn pogingen aangewend om mijn leven te vormen.

Zie daar mijn ambacht en werk. Ik ben minder een maker van boeken, dan van enige andere dingen. Ik heb naar genoeg gewenscht, ten dienste van mijn tegenwoordige en wezentlijke nuttigheden, niet om voorraat daar af op te doen, en voor mijn erfgenaam te sparen. Die wakkerheit heeft, dat hy haar doe bliken in zijn zeden, en in zijn gewone redenen; in 't handelen van de liefde, of van de krakkeelen, in 't spel, in 't bed, aan de tafel, in 't beleit zijner zaken, en in zijn huishouding. De genen, die ik goede boeken onder quade kouffen zie maken, zouden, zo my daar in hadden geloofd, eerst hun kouffen gemaakt hebben. Vraag aan een Lacedemonier of hy liever een goed Redenaar, als een goed krijgsman zou willen zijn. Zo weinig als ik een goed kok, zo ik niemand had, die my daar in diende. Ohoe zeer, Mevrouw, zou ik zodanig een lof haten, een schrandere man by geschrift, en in andere plaatsen een nietig en dwaas mensch te zijn! Ik wil noch liever hier en daar een zot zijn, dan zo quade verkiezing gedaan te hebben, of mijn wakkerheit zo qualijk te besteden.

Waar in zijn wakkerheit te toeb.

Tegenwoordig lof boven het toekomstige te stellen.

Achting is zijn door door geschriften te willen verkrijgen, grote dwaasheit.

't Is 'er

't Is 'er ook zo verre af dat ik verwacht door deze zotternijen enige nieuwe eer te verkrijgen, dat het veel voor my gedaan zal zijn, zo ik van dit weinige, dat ik 'er af verkregen heb, niets verlies. Want behalven dat deze stomme en dode schildery iets van mijn natuurlijke stant zal ontroven, zo past zy ook niet op mijn beter staat, maar op een, die veel van mijn eerste wakkerheit en schranderheit vervallen is, en begint te verwelken en te schimmelen. Ik ben op de gront van 't vat, daar 't moerig en gestig word.

Voorts, Mevrouw, ik zou niet zo stoutelijk aan de geheimenissen van de Geneeskunde hebben darren stoten, uit oorzaak van 't gezach, dat gy, en zo veel anderen daar aan geven, zo ik niet door haar eige Schrijvers daar toe gevordert was. Ik geloof dat zy niet meer dan twee oude Latynen daar toe hebben; Plinius en Celsus. Indien gy hen eens beziet, gy zult bevinden dat zy ruwelijker tot hun kunst spreken, dan ik. Ik doe niets, dan dat ik haar een neepje geef: maar zy steken haar de keel af. Plinius spot, onder andere dingen, hier meê, dat zy, ten einde van hun koort geraakt, deze treffelijke ontflaning en redding bedenken, dat zy de zieken, die zy vergeefs met hun geneesmiddelen en regelingen geplaagt en gepijnigt hebben, sommigen naar de hulp en bystant der geloften en wonderdaden, en d' anderen naar de warme baden zenden. Vergram u niet, Mevrouw; hy spreekt niet van de genen aan deze zijde van 't gebergte, die alle onder de beschutting van uw huis, en Gramonters zijn. Zy hebben een darde slach van ontflaning, om ons van hen te drijven, en zich van 't verwijt t'ontlasten, dat wy aan hen zouden kunnen doen over de weinige

betering in onze qualen, die zy zo lange tijd in hun bestiering hebben gehad, dat zy niets meer kunnen bedenken, om ons te pajen; dat is dar zy ons wechzenden om de gezonde lucht van enig ander gewest te zoeken. Zie daar, Mevrouw; 't is genoeg. Gy zult my nu wel verlof geven om de draat van mijn reden te hervatten, daar ik afgetreden was, om u aan te spreken.

't Was, gelijk my dunkt, Perikles, die, gevraagd zijnde hoe hy voer, antwoordde: Gy kont het hier uit oordeelen; daar meê hy de briefjes toonde, die hy aan zijn hals en arm vast gemaakt had. Hy wilde daar meê aanwijzen dat hy zeer ziek was, dewijl hy zo verre was gekomen, dat hy zijn toevlucht tot zo ydele dingen had genomen, en zich op deze wijze doen toestellen. Ik zeg niet dat ik niet eens tot deze belachelijke waan, van mijn leven en gezondheid in de genade en bestiering der geneesmeesters over te geven, zou konnen vervoert worden. Ik zal tot deze naargeestigheid konnen vervallen. Ik kan geen borg voor mijn toekomstige stantvastigheid staan. Maar dan zal ik ook, zo iemand aan my vraagt hoe ik vaar, gelijk Perikles, tot hem konnen zeggen: Gy kont het daar uit oordeelen; terwijl ik aan hem mijn hant, met zes dragmen opiate toon. Dit zal wel een klaarblijkelijk teken van een geweldige ziekte zijn: mijn oordeel zal dan wonderlijk uit de plooi geraakt wezen. Indien 't ongedult, en de vrees dit op my verkrijgen, men zal daar uit konnen besluten dat 'er een zeer heftige koorts in mijn ziel is. Ik heb de moeite genomen van deze zaak, die ik qualijk genoeg versta, te bepleiten, om de natuurlijke neiging een weinig tegen de

Perikles

antwoordt,
in zijn ziekte.

Plinius spot
met de Geneesmeesters.

Montaigne
tegen de Geneesmeesters.

Vonden der Geneesmeesters in ons af te zetten.

Rrrr

genes-

geneesmiddelen, en tegen 't gebruik van onze geneeskunde, die door mijn voorouders in my afgevoerd is, Ondersteunen, en te versterken; op dat dit niet alleenlijk een plompe en onbezuilde neiging zou zijn, en op dat zy een weinig naar vorm zou hebben; gelijk ook op dat de genen, die my zo vast en bestendig tegen de vermaningen en dreigingen zien, die men aan my doet, als de ziekten my drukken, niet zouden denken dat dit enkelde hardnekkigheid is, en daar beneffens op dat niemand zó geemelijk zou zijn, dat hy oordeelt dat dit enige prikkel van eer en roem is. Dit zou warelijk een begeerte zijn van eer uit een werk te willen trekken, dat my met mijn tuinman en muilrijver gemeen is. Zeker, mijn hart is niet zo gezwollen, noch opgeblazen, dat ik een vast, vleeschelijk en mergachtig vermaak, gelijk de gezondheid is, tegen een inbeeldig, geestelijk en luchtich vermaak zou willen verwisselen. De roem, zelfs die van de vier Heemskinderen, is voor een man van

mijn aart en natuuf te dier gekocht, zó hy aan hem drie treffelijke trefingen van de darmpijn kost. By God, de gezondheid! De genen, die onze geneeskunde beminoen, kunnen ook hun goede, grote en krachtige redenen hebben. Ik haat niet de verbeeldingen, die tegen de mijnen strijden. 't Is 'er zo verre af dat ik uitspat om dat ik verschil en strijdigheid tusschen mijn oordeelen, en die van anderen zie, en dat ik niet by de menschen kan duren, om dat zy van een ander gevoelen en aanhang zijn, dan ik ben, dat ik in tegendeel (dewijl de verscheidenheit d'algemeenste regel is, die de natuur gevolgt heeft, en noch meer in de geesten, dan in de lighamen, om dat zy van een weker zelfstandigheid zijn, en die meer vormen kan aannemen) veel zeldender bevind dat onze zeden en voornemens overeenkomen. Nooit zijn 'er in de werrelt twee gelijke gevoelens geweest, zó weinig als twee haren, of twee graantjes. De verscheidenheit is hun algheetenste hoedanigheid.

Gezondheit
boven eer te
stellen.

Alle de
menschen
verschelden
van gevoe-
len.

Einde van 't Tweede Boek.

